

Міністерство оборони України
Головне управління морально-психологічного
забезпечення Збройних Сил України
Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського
Національна академія педагогічних наук України
Інститут психології імені Г.С. Костюка

ФІЛОСОФСЬКО-СОЦІОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОГО ПРОФЕСІОНАЛА У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Матеріали науково-практичної конференції
11 листопада 2021 року

Електронне видання

Київ - 2021

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗС УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ІМЕНІ ІВАНА ЧЕРНЯХОВСЬКОГО
ГУМАНІТАРНИЙ ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г.С. КОСТЮКА

ФІЛОСОФСЬКО-СОЦІОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОГО ПРОФЕСІОНАЛА У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Матеріали науково-практичної конференції
11 листопада 2021 року

Електронне видання

УДК: 159.9.(355).1

Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки військового професіонала у глобалізованому світі (11 листопада 2021 р.). Міністерство оборони України, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ : НУОУ, 2021. 335 с.

До збірника увійшли тези доповідей, що містять теоретичні та практичні результати наукових досліджень і розробок учасників науково-практичної конференції, присвячені проблемам підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах, психологічної допомоги, соціальної та медико-психологічної реабілітації учасників операції Об'єднаних сил, правового забезпечення, вдосконалення системи військової освіти.

Матеріали подані у авторській редакції. Відповідальність за науковий та літературний зміст опублікованих матеріалів несуть їх автори. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

Збірник матеріалів підготовлено до друку кафедрою суспільних наук Гуманітарного інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського.

Електронний варіант збірника розміщено на сайті електронної бібліотеки НУОУ:

<http://adl.mil.gov.ua>

При передруку публікацій посилання на збірник обов'язкове.

Редакційна колегія:

Осьодло Василь Ілліч

начальник гуманітарного інституту Національного університету оборони імені Івана Черняхівського, доктор психологічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, полковник (голова редакційної колегії).

Хміляр Олег Федорович

начальник кафедри суспільних наук Національного університету оборони імені Івана Черняхівського, доктор психологічних наук, професор, полковник (заступник голови редакційної колегії).

Москальов Ігор Олександрович

начальник науково-дослідної лабораторії (соціально-гуманітарних проблем) кафедри суспільних наук Національного університету оборони імені Івана Черняхівського, доктор філософії у галузі соціальних та поведінкових наук зі спеціальності психологія, підполковник

Лисенко Дмитро Павлович

Старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) Національного університету оборони імені Івана Черняхівського, доктор філософії у галузі соціальних та поведінкових наук зі спеціальності психологія, підполковник

<https://nuou.org.ua/u/ap/?detail=609&r=0>

ЗМІСТ

Поздишев С.О.	ВІТАЛЬНЕ СЛОВО	9
Кремень В.Г.	ВІТАЛЬНЕ СЛОВО	10
Алещенко В.І.	Деякі інформаційно-психологічні аспекти війни нової генерації.	11
Алієв Р.В.	Соціально-правові критерії деліктної поведінки військовослужбовців.	15
Апальков В.В.	Психологічні особливості поведінки військовослужбовців після полону. Родинний дискурс.	17
Арістархова А.М.	Пошук нових підходів до системи підготовки офіцерського складу Збройних Сил України	21
Арістархова М.С. Арістархов О.М.	Особливості синхронного та асинхронного навчання іноземної мови у ВВНЗ	25
Бевз В.М.	Психологічні особливості професійної підготовки льотного складу.	27
Блінов О.А.	Музикотерапія в госпітальній практиці психологічної реабілітації учасників бойових дій	30
Бондаренко Т.І.	Психологічна селекція в структурі ЗСУ: історіографічний аспект	33
Будур І.М. Семенов С.С.	Місце та роль священників у наданні психологічної допомоги віруючим військовослужбовцям.	36
Буяльський В.О.	Медіаконтент як сучасна форма комунікацій військової компоненти.	40
Васьків В.Я.	Соціально-психологічна адаптація як чинник формування особистості в умовах трансформації суспільства	42
Вінтоняк В.Ф.	Поняття психологічної травми та особистісні трансформації при переживанні психологічної травми	45
Власюк А.В.	Загрози інформаційній безпеці України на сучасному етапі розвитку.	47
Войтенко О.В.	Психологічні наслідки травматичного стресу в учасників бойових дій	50
Волков М.О.	Структурно-змістовна характеристика підготовки курсантів військових закладів освіти до морально-психологічного забезпечення особового складу підрозділів Сухопутних військ.	52
Гаркавенко З.О. Грилюк С.М.	Проблеми здійснення психологічної декомпресії військовослужбовців, які закінчили виконання бойової місії	54
Гресько А.В.	Актуальні питання законодавчого регулювання оренди нерухомого військового майна.	56
Грицюк С.М.	Матеріальна відповідальність військовослужбовців за адміністративні правопорушення.	59
Гула Р.В. Дятлова І.В.	Освітній процес у вищих військових навчальних закладах і проблеми психологічної реабілітації учасників бойових дій	61
Гуляк У.М.	Плинність кадрів у Збройних Силах України як наукова проблема	63
Дзьоба А.Л.	Психологія ефективності переговорного процесу. Тактичні прийоми та методи підготовки й ведення переговорів	65

<i>Дзюба Р.Л.</i>	<i>Психомоторний символ – інтерпретація поняття в сучасній психологічній науці</i>	69
<i>Драган І.М.</i>	<i>Педагогічне наставництво в освітній діяльності закладу вищої освіти</i>	71
<i>Дуднік І.А.</i>	<i>Застосування міжнародного гуманітарного права у контексті збройних конфліктів.</i>	74
<i>Дудурич В.Г.</i>	<i>Психологічна допомога та реабілітація учасників операції Об'єднаних сил: стан та перспективи удосконалення</i>	75
<i>Жерновий В.С.</i>	<i>Визначення умов для психологічної реабілітації військовослужбовців</i>	78
<i>Заріцький Т.Б.</i>	<i>Постійна психічна напруженість як психологічна особливість бойової підготовки військовослужбовців Десантно-штурмових військ</i>	79
<i>Зоркін Р.Ю.</i> <i>Палько О.О.</i>	<i>капеланство в ЗС України: етапи становлення, сучасний стан та перспективи розвитку</i>	87
<i>Іжупова І.В.</i>	<i>Зарубіжний досвід подолання міжособистісних конфліктів</i>	91
<i>Іллющенко С.Ю.</i>	<i>Рефлексивна компетентність як чинник професійного розвитку офіцера Збройних Сил України</i>	94
<i>Ільченко В.Ю.</i>	<i>Основні методики професійно-психологічного відбору кандидатів на навчання у ВВНЗ та навчальних центрах за дефіцитними спеціальностями</i>	98
<i>Інжиєвська Л.А.</i>	<i>Застосування сучасних арт-засобів у психокорекційній практиці</i>	106
<i>Калінін І.М.</i>	<i>Протидія негативному інформаційно-психологічному впливу противника на Збройні Сили України.</i>	107
<i>Картичак В.І.</i>	<i>Актуалізація капеланської служби за досвідом провідних країн світу</i>	110
<i>Квіткін П.В.</i> <i>Лук'яненко В.В.</i>	<i>Компетентності військового керівника у гуманітарній та соціальній сферах: проблеми формування в умовах сучасної парадигми військової освіти</i>	112
<i>Кіщук Л.А.</i>	<i>Професійна адаптація молодших офіцерів збройних сил України до військово-професійної діяльності: теоретичний аналіз проблеми.</i>	115
<i>Ковальчук О.П.</i>	<i>Особливості використання арт-засобів для розвитку особистісного потенціалу військовослужбовців</i>	117
<i>Кодлубовська Т.Б.</i>	<i>Ароматерапія ефективний експрес-метод психофізіологічної реабілітації фахівців екстремальних професій при стресах</i>	119
<i>Колесник О.І.</i>	<i>Психологічні шляхи збереження психічного здоров'я військовослужбовців - учасників бойових дій</i>	124
<i>Корня Л.В.</i>	<i>Психологічний аналіз чинників виникнення бойового стресу у військовослужбовців</i>	127
<i>Кравченко В.В.</i>	<i>Поняття «гендерна компетентність» фахівця у психологічних дослідженнях</i>	130
<i>Крimeць Л.В.</i>	<i>Особливості впровадження гендерної політики в контексті підготовки офіцерів оперативного та стратегічного рівнів.</i>	131

Кротюк В.А. Панфілов О.Ю.	Медіакультура військовослужбовців, як чинник протидії деструктивним інформаційно-психологічним впливам	134
Кухаренко О.В.	Правове регулювання засобів та методів ведення збройних конфліктів	136
Лисенко Д.П. Бурбан А.В.	Особливості організації морально-психологічного забезпечення підготовки та застосування авіаційних частин Повітряних Сил Збройних Сил України	140
Лісафін Д.В. Мусієнко О.П.	Професійний розвиток науково-педагогічного працівника вищого військового навчального закладу у контексті "освіти впродовж життя"	143
Лобко В.О.	Профілактика професійного вигорання науково-педагогічного працівника у процесі педагогічної діяльності	146
Лобода Ю.О.	Концептуалізація воєнної теорії у Гомера	149
Максименко М.А.	Порядок здійснення оцінювання суспільно-політичної обстановки під час виконання підрозділами Збройних Сил України завдань в районі проведення ООС (АТО)	152
Марчик Ю.П.	Психологічне забезпечення підготовки військовослужбовців десантно-штурмових військ Збройних Сил України до ведення рейдових дій	154
Москальов І.О.	Системний підхід до профілактики конфліктів у ході педагогічної взаємодії	162
Наливайко О.П.	Організація проведення професійно-психологічного відбору у Державній спеціальній службі транспорту	166
Несевря О.А.	Проблемні питання психологічної роботи з військовослужбовцями в умовах ведення бойових дій	167
Нестеренко Н.В.	Корпоративна культура сержантів (старшин) Сухопутних військ Збройних Сил України	170
Новікова В.Г.	Патріотичне виховання особового складу Збройних Сил України (проблеми та перспективи)	170
Онопрієнко Р.В.	Шляхи вдосконалення соціально-правового забезпечення застосування військ (сил) в ООС (АТО)	172
Орлов І.О.	Сучасна душпастирська опіка військовослужбовців Збройних Сил України	174
Островська К.О. Хомишин В.В.	Нейрогімнастики на відновлення вад мовлення внаслідок поранень	176
Островський І.П. Черник П.П.	Розуміння іноваційних прийомів інформаційної розвідки на основі роботизованих розвідувальних комплексів	180
Павлушенко С.М.	Структура фрустраційної толерантності в контексті професійної діяльності оператора сил спеціальних операцій	181
Пашинський В.Й. Панасевич Л.А.	Міжнародний досвід публічного управління обороною держави	184

<i>Пеленьо С.В.</i>	<i>Рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання проходження військової служби у Збройних Силах України</i>	187
<i>Петляєв С.П.</i>	<i>Психологічна підготовка військовослужбовця до виконання завдань за призначенням</i>	190
<i>Pidopryhora Ihor Pashkova Olha</i>	<i>Theoretical foundations of military-patriotic education</i>	200
<i>Плохута І.С.</i>	<i>Розвиток діагностувальної компетентності у майбутніх докторів філософії в процесі освітньо-наукової підготовки</i>	204
<i>Приходько О.Г.</i>	<i>Актуальні проблеми здійснення професійно-психологічного відбору військових фахівців</i>	206
<i>Коломієць В.М. Пухтицький І.М.</i>	<i>Актуальні проблеми організації правової роботи у Збройних Силах України</i>	215
<i>Пшенишнюк Г.О.</i>	<i>Особливості функціонування психіки військовослужбовців, під час перебування в полоні</i>	217
<i>Ратушняк Р.М.</i>	<i>Актуальність бойових психогенних втрат в ході ведення бойових дій</i>	220
<i>Рибчук О.О.</i>	<i>Особливості самореалізації викладача ВВНЗ як суб'єкта освітньої діяльності</i>	225
<i>Рибчук О.Г.</i>	<i>Організація профілактики психогенних розладів військовослужбовців в умовах збройної боротьби</i>	227
<i>Роговський А.М.</i>	<i>Вплив індивідуально-психологічних особливостей національного персоналу на виконання службових завдань у складі міжнародних операцій з підтримання миру і безпеки</i>	229
<i>Самарін Д.О.</i>	<i>шляхи удосконалення кризової психологічної допомоги особовому складу окремої десантно-штурмової бригади Десантно-штурмових військ Збройних Сил України</i>	234
<i>Сімоніш І.В.</i>	<i>Попередження виникнення бойової психічної травми у військовослужбовців</i>	236
<i>Скидан Р.О.</i>	<i>До проблеми інформаційної компетентності майбутніх військовослужбовців</i>	238
<i>Скрипкін О.Г.</i>	<i>Соціально-психологічні аспекти реінтеграції комбатантів до вітчизняного мирного соціуму: запити й очікування</i>	240
<i>Скрипнікова В.О.</i>	<i>Рівні розвитку міжкультурної компетентності майбутніх магістрів військового управління</i>	242
<i>Снитко В.Б.</i>	<i>Актуальні проблеми психологічної допомоги та реабілітації учасників операції Об'єднаних сил</i>	245
<i>Соболева С.М.</i>	<i>Роль активних методів навчання у формуванні критичного інноваційного мислення майбутніх офіцерів</i>	249
<i>Солошенко Н.В.</i>	<i>Стресостійкість та збереження психічного здоров'я</i>	252
<i>Стасюк В.В. Кириченко А.В.</i>	<i>Психологічний інструментарій дослідження психологічної готовності військовослужбовців десантно-штурмових військ</i>	254

	<i>Збройних Сил України до діяльності в бойових умовах</i>	
<i>Стасюк В.В. Олійник Л.В.</i>	<i>Психолого-педагогічна підготовка магістрантів військового управління: сутність та напрями покращення</i>	259
<i>Ступеньков С.О.</i>	<i>Особливості надання психологічної допомоги та реабілітації психотравмованих військовослужбовців у бойових умовах</i>	262
<i>Сулятицький І.В. Славич О.</i>	<i>Націоантропологічні індикатори в психотипі українства на перемогу у війні</i>	266
<i>Суслов В.В.</i>	<i>Педагогічна культура викладача вищої військової школи як важливий чинник якості підготовки військових фахівців</i>	270
<i>Сушинський О.Р.</i>	<i>Сучасні інформаційно-комунікаційні технології як фактор еволюції соціально-політичних відносин</i>	274
<i>Талаур С.Є.</i>	<i>Перехідна освітньо-наукова програма для підготовки фахівців морально-психологічного забезпечення</i>	277
<i>Титаренко Т.М.</i>	<i>Стратегії соціально-психологічного супроводу комбатантів</i>	280
<i>Токарев В.М.</i>	<i>Актуальні питання попередження правопорушень у Збройних Силах України</i>	284
<i>Токарев В.М.</i>	<i>Актуальні питання забезпечення законності у Збройних Силах України</i>	287
<i>Турчак О.Р.</i>	<i>Що означає «бути героєм» для військовослужбовця?</i>	290
<i>Філіпов В.К.</i>	<i>Сучасні соціальні процеси та їх вплив на суспільство</i>	293
<i>Фірман І.В.</i>	<i>Специфіка адміністративного затримання осіб військовослужбовцями військової служби правопорядку</i>	296
<i>Франченко Л.Л.</i>	<i>Роль зв'язків з громадськістю у формуванні позитивного іміджу Збройних Сил України</i>	298
<i>Хайрулін О.М.</i>	<i>Ігрова сутність стратагем</i>	300
<i>Харитинський А.А.</i>	<i>Сучасні підходи до розуміння суб'єктивного благополуччя особистості</i>	303
<i>Хоменко В.С.</i>	<i>Аналіз методологічних підходів дослідження інформаційно-комунікативної компетентності викладачів системи військової освіти</i>	305
<i>Хміляр О.Ф. Хміляр Р.О.</i>	<i>Психологія неможливого</i>	308
<i>Церковняк-Городецька О.Г.</i>	<i>Мотиваційна складова вивчення української мови у процесі формування професійної мовної компетенції військових фахівців</i>	309
<i>Цяпка О.П.</i>	<i>Адаптація військовослужбовців до виконання бойових завдань як актуальна психолого-педагогічна проблема</i>	311
<i>Чайковський І.А. Бочаров М.М. Грилюк С.М. Риженко Т.М. Соловйов В.В.</i>	<i>Мониторінг функціонального стану та фізіологічного резерву військовослужбовця: мініатюрні носимі прилади та "хмарні" інформаційні технології</i>	314

<i>Черевичний С.В.</i>	<i>Методологічні підходи до дослідження прийняття рішення командиром</i>	316
<i>Чигирик В.І.</i>	<i>Соціальна робота в ході підготовки та ведення операцій (бойових дій)</i>	318
<i>Швець В.В.</i>	<i>Теоретичний аналіз поняття психологічної травми</i>	322
<i>Шевченко О.В.</i>	<i>Феномен героїзму у війську: історія та сучасність</i>	324
<i>Шевчук О.В.</i> <i>Деточка О.Д.</i>	<i>Актуалізація мотиваційного компоненту професійно-психологічного відбору в умовах плінності військових кадрів</i>	327
<i>Щиробоков Ю.М.</i> <i>Попов Ф.І.</i> <i>Кожушко М.І.</i>	<i>Психологічні особливості фізичної підготовки військовослужбовців до можливого захоплення у полон в ході операції Об'єднаних сил</i>	331
<i>Ягупов В.В.</i> <i>Коновалов Д.О.</i>	<i>Фізична готовність майбутніх офіцерів сухопутних військ</i>	333
<i>Якшимбетов О.С.</i>	<i>Відновлення боєдатності бригади територіальної оборони Збройних Сил України</i>	334
<i>Яндола К.О.</i>	<i>Стейкхолдерський підхід у формуванні лідерських якостей курсантів під час навчання у військових вишах</i>	337

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні учасники науково-практичної конференції!

Щиро вітаю Вас з початком роботи науково-практичної конференції «Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки військового професіонала у глобалізованому світі». Сьогодні вся Україна та її Збройні Сили переживають нелегкі часи. Сучасні перетворення в державі потребують консолідації суспільства та їхнього надійного захисту від зовнішніх агресивних сил. Події на сході нашої держави переконливо засвідчили, що боєздатність військ (сил) значною мірою залежить від людського чинника, особливо в епоху високорозвиненої бойової техніки і озброєння.

Успішні результати операції Об'єднаних сил на сході України багато в чому залежать від психічного стану військовослужбовців, їхньої здатності переносити величезні фізичні й психічні навантаження, долати страх у бою й зберігати волю до перемоги. Практика ведення бойових дій довела, що далеко не кожен військовослужбовець безболісно для свого психічного здоров'я переносить екстремальні умови бою. Перебуваючи під інтенсивним впливом психотравмуючих чинників бойового середовища, військовослужбовець може отримати розлади психіки різного ступеня важкості, що призводить до часткової або повної втрати боєздатності.

Шановні учасники конференції! Сьогоднішня наукова конференція є логічним продовженням загальної дискусії, яка триває як серед науковців, так і в середовищі української громадськості і стосується вироблення найбільш оптимальної моделі організації психологічної підготовки військовослужбовців, оптимізації їх морально-психологічного стану, підвищення рівня готовності до виконання завдань за призначенням.

Чимало учасників конференції приєднався до нас цього року вперше, але я впевнений, що всі ми готові до активної спільної роботи щодо розгляду шляхів ефективного вирішення філософсько-соціологічних та психолого-педагогічних проблем підготовки справжнього військового професіонала.

Шановні учасники конференції! Сподіваюся, що сьогоднішній захід буде сприяти конструктивній дискусії, творчому колективному пошуку відповідей на актуальні питання. Цікаві судження сприятимуть ефективному вирішенню невідкладних проблем, що розглядатимуться на конференції.

Розраховую на те, що така зустріч дасть змогу обмінятися позитивним досвідом, а напрацьовані рекомендації й пропозиції будуть затребувані на практиці. Бажаю всім учасникам конференції плідного спілкування, реалізації намічених планів і всього найкращого!

Сергій Поздишев, заступник начальника Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, кандидат психологічних наук, генерал-майор

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні учасники конференції!

Історія вчить: будь-яка держава здатна утвердити свою міць і цілісність лише тоді, коли існує система ідей, які не тільки визначають ціннісні орієнтири розбудовного процесу, а й спроможні об'єднати і надихнути людей, згуртувати націю.

Важливим напрямом реалізації державної політики в галузі національної безпеки і оборони є формування високого морально-бойового духу та патріотизму особового складу Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів. Забезпечення ефективності духовної складової бойового потенціалу української армії, реалізація морального чинника, формування та підтримання належного рівня морально-психологічного стану, на сьогодні, за умов військової агресії, є найважливішим завданням органів державного та військового управління усіх рівнів. Виходячи з цього важко переоцінити значущість нинішньої науково-практичної конференції.

Її основна мета – проаналізувати стан та виробити єдині підходи до вирішення соціально-гуманітарних та правових проблем діяльності Збройних Сил України.

Сьогоднішня складна ситуація вимагає якісно нових поглядів на зміст соціальної та гуманітарної політики в секторі безпеки та оборони, яка у сучасних умовах стає одним із визначальних чинників престижності військової служби, укомплектованості армії особовим складом і, у кінцевому рахунку, її бойової готовності та бойової спроможності.

Я більше ніж переконаний, що справжні патріоти не лише служать у війську України, а живуть в Україні та готові боронити державу, заради світлого майбутнього наших нащадків та процвітання в єдиній європейській сім'ї.

Думаю, саме питання морально-психологічного забезпечення військ (сил), військово-патріотичного виховання постануть сьогодні в центр вашої уваги. У моєму розумінні така реалістичність, зосередження на практичних аспектах роботи значною, якщо не вирішальною мірою, визначають рівень науковості і дієвості конференції.

Щиро вітаю учасників науково-практичної конференції, та бажаю вам плідної роботи, обміну думками та результативних наукових пошуків. Сподіваюся, що вам додадуть енергії і натхнення не лише важлива мета нашої зустрічі, а й творча атмосфера, яка панує в одному з провідних вишів України – Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського.

Слава Україні – Героям Слава!

Василь Кремень, президент НАПН України, доктор філософських наук, професор, академік Національної академії наук України, дійсний член (академік) Національної академії педагогічних наук України

Алещенко В.І., доктор психологічних наук, професор, професор кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

ДЕЯКІ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВІЙНИ НОВОЇ ГЕНЕРАЦІЇ

Починаючи з 2014 року, РФ розгорнуто інтенсивну пропагандистську антиукраїнську кампанію. Її мета – дискредитація запланованого курсу на інтеграцію України з Європейським Союзом, вступ до НАТО. Відмінність розв'язаної **"війни нової генерації"** характеризується як веденням агресивних військових дій під прикриттям незаконних (неформальних) збройних формувань, так і одночасним використанням широкого спектра політичних, економічних (в т. ч. енергетичних і торговельно-економічних), а також інформаційно-психологічних заходів.

До складових частин інформаційної війни відносять:

- 1) психологічні операції. Використання інформації для порушення психологічного стану солдатів ворога (деморалізація);
- 2) електронна війна. Не дозволяє ворогу отримати точну інформацію;
- 3) дезінформація. Надає ворогу неправдиву інформацію про наші сили та наміри;
- 4) фізична руйнація. Метою є вплив на елементи інформаційних систем і виведення їх з технічної справності;
- 5) заходи для безпеки. Заходи, що мають на меті уникнення здобуття ворогом реальних даних про можливості і наміри;
- 6) прямі інформаційні атаки. Пряме спотворення інформації.

Можна виокремити такі основні методи інформаційної агресії проти України: дезінформування та маніпулювання; пропаганда; диверсифікація громадської думки; психологічний та психотропний тиск; поширення чуток.

Мартін Лібікі у своїй книзі "Що таке інформаційна війна?" визначає 7 форм інформаційної війни: командно-управлінська (націлена на знищення каналів зв'язку між командуванням і виконавцями); розвідувальна (збір важливої і захист власної інформації); психологічна (пропаганда, інформаційна обробка населення, деморалізація); хакерська (диверсійні дії та атаки проти ворога шляхом створення спеціальних програм); економічна (інформаційна блокада й інформаційний імперіалізм); електронна (спрямована проти засобів електронних комунікацій – радіозв'язку, радарів, комп'ютерних мереж); кібервійна.

Одним з ключових аспектів є закладання певних психологічних установок, активізація яких мала привести до соціального вибуху в межах певних територіальних груп. Серед таких установок були:

- захист права на використання російської мови;
- загроза українського національного радикалізму;
- нерозривність культурних зв'язків з Росією;
- економічна необхідність співпраці з Росією;
- зазіхання країн ЄС та США на цілісність України.

Також активно формується російською пропагандою образ України – ворога, звинувачення її у зраді, розвалі СРСР, відході від братської дружби, розриві економічних та

культурних відносин; формування міфів стосовно загрози росіянам з боку України; обґрунтування штучності України як держави; формування з росіян “наднації”, обґрунтування “обраності”, її історичного призначення; дискредитація політичного керівництва України; переписування історії; висміювання української мови, традицій, державних символів та ін.

Згідно з попереднім задумом, після досягнення необхідного психологічного ефекту (впровадження установок), у потрібний час, передбачалася активація закладених “психологічних мін” шляхом запуску в ЗМІ та на рівні чуток певних тем. Останнє викликає суспільний резонанс та спонукає до певних дій, на які розраховує атакуюча сторона. Створення такої напруженої ситуації в державі, проти якої ведеться інформаційна боротьба, збільшує шанси ворога послабити суспільство, аби те не могло протистояти. Зазначені установки протягом багатьох років закладалися на свідомому та підсвідомому рівнях у мешканців Сходу та Півдня України, за допомогою всього спектру інструментів інформаційного впливу (ЗМІ, література, неформальні комунікації та ін.).

Інтернет-ЗМІ, як вважають експерти, є найбільш незалежним засобом масової інформації. Відсутність законодавчого регулювання, часових та просторових обмежень сприяють вільному вибору тем та широкому охопленню аудиторії. Є всі підстави стверджувати, що саме у Всесвітній мережі Інтернет найактивніше ведеться інформаційна війна проти України. Аналізуючи низку інтернет-ЗМІ, які є учасниками інформаційної війни на боці Росії, можна побачити, що їх діяльність побудована на поширенні несправжньої інформації, так званої “фейкової”, яка покликана дезінформувати як українське, так і російське населення. Розповсюдження псевдо інформації і маніпулювання громадською думкою є основними інструментами впливу на людей. Така політика російської влади має на меті спричинити недовіру до української влади та суспільства, шукаючи найменшого приводу, щоб облили брудом державу, Збройні Сили.

Україні та Європі необхідно формувати комплексні стратегічні підходи у протидії російській “гібридній” агресії, створювати гнучкі та ефективні механізми реагування, зміцнювати єдність європейських країн у протистоянні зовнішнім загрозам. На жаль не було проведено ґрунтовного дослідження щодо аналізу та оцінки висновків і уроків цієї “гібридної війни”, які мали б лягти в основу розбудови сектору безпеки і оборони як окремих країн, так і коаліцій країн в умовах проведення таких війн.

Щодо основних висновків і уроків «гібридної війни» Росії проти України, які, на наш погляд, можуть бути корисними для вдосконалення та розбудови секторів безпеки і оборони в умовах планування, підготовки та проведення Росією “війн нового покоління” проти об’єднаної Європи (Європейського Союзу), США/НАТО та й інших країн, у т. ч. на пострадянському просторі.

Також РФ вдалося посягти розбрат в НАТО та ЄС і створити напруженість всередині урядів цих країн, особливо у питанні антиросійських санкцій. Однак, незважаючи на всю дезінформацію РФ відносно України, створити максимально комфортні умови для ведення її діалогу з Заходом не вдалося. Як вбачається, головними завданнями РФ у цій війні є: формування у громадян України та Росії викривленого бачення подій; деморалізація населення України, особового складу Збройних Сил України, а також спонукання їх до державної зради й переходу на бік супротивної сторони. РФ використовує безліч методів та прийомів, що застосовуються в інформаційній агресії проти України, та цільові групи, які стали об’єктами

інформаційних атак.

Основним інформаційно-психологічним аспектом війни Росії проти України є її безпрецедентний характер за своїми змістом, масштабами і спрямованістю:

по-перше, інформаційна війна розпочалась задовго до військової агресії Росії проти України і продовжує супроводжувати її на всіх етапах, завчасно адаптуючись під поточні цілі і задачі;

по-друге, інформаційно-психологічні та дезінформаційні проекти, операції і заходи спрямовані на всі верстви населення і всі регіони України, а також населення Росії і країн Заходу – відповідно, з різними цільовими установками і задачами;

по-третє, головна мета інформаційної війни в Україні – ліквідація державності України; в Росії – отримання підтримки населення для виправдання дій керівництва Росії; для країн Заходу – дискредитація дій керівництва України та її Збройних Сил.

Дієвим засобом протидії “гібридним” загрозам є побудова ефективних державних інституцій, здатних гарантувати безпеку, права і свободи громадян та представляти інтереси суспільства. Іншим кроком у протидії є збільшення інформаційно-аналітичних потужностей органів державної влади, які змогли б вчасно реагувати на потенційні виклики та адекватно оцінювати їх небезпеку.

Розвиток політичної культури та освіти може бути важливим асиметричним методом протидії інформаційно-психологічним загрозам. Це дасть змогу попередити посилення маргінальних груп, які зазвичай служать інструментом реалізації цілей держави-агресора.

Разом з тим, аналіз стану інформаційної безпеки України показує, що її рівень не повною мірою задовольняє потреби суспільства й держави. Серед чинників, які цьому сприяють, можна виділити:

- відсутність організаційної системи розробки й реалізації єдиної державної політики в галузі забезпечення інформаційної безпеки;
- відсутність бачення інформаційної боротьби як механізму протидії агресії по відношенню до країни у будь-якій її формі прояву та забезпечення власних національних інтересів;
- недостатня розвиненість науково-методичної бази щодо забезпечення інформаційної безпеки, стратегії й тактики ведення інформаційної боротьби;
- відсутність підготовки фахівців з комплексним баченням проблем інформаційної безпеки країни, а також організації й ведення інформаційної боротьби.

За таких умов держава не спроможна ефективно протистояти очікуваному масованому інформаційно-психологічному впливу з боку інших країн і ефективно вирішувати завдання інформаційної боротьби щодо забезпечення національних інтересів.

Виходячи з наведеного, найважливішим пріоритетом забезпечення інформаційної безпеки України є розробка “Концепції інформаційної безпеки”. Вона повинна визначити засади, основні напрями та першочергові заходи державної політики забезпечення інформаційної безпеки. В концепції повинна бути передбачена можливість ведення проти країни інформаційної війни та визначені відповідні заходи протидії.

Для обґрунтування і визначення повного переліку покладених на систему забезпечення інформаційної безпеки держави завдань та уникнення дублювання окремих функцій, доцільно

провести системне обстеження усіх її складових, з подальшим їх узагальненням і упорядкуванням.

З цією метою доцільно посилити роль РНБО України як головного координаційного органу у сфері національної безпеки у вирішенні наступних завдань інформаційної безпеки:

- оцінки стану інформаційної безпеки країни;
- моніторингу загроз інформаційній безпеці та розробці заходів щодо їх запобігання та нейтралізації;
- координації діяльності елементів системи забезпечення інформаційної безпеки країни;
- підготовки пропозицій вищому політичному керівництву України щодо розробки та реалізації основних напрямків політики забезпечення інформаційної безпеки, проектів інформаційних правових актів, рекомендацій з питань удосконалення системи забезпечення інформаційної безпеки та ін.

Пріоритетним для забезпечення інформаційної безпеки держави в умовах сучасного інформаційного протистояння може бути також створення в складі системи забезпечення інформаційної безпеки структур, які націлені на ведення інформаційної боротьби. При цьому система інформаційної боротьби у ЗС України має бути однією із складових системи забезпечення інформаційної безпеки країни.

У ЗС України інформаційна боротьба повинна розглядатись як комплекс скоординованих заходів різних видів забезпечення, які здійснюються з метою створення сприятливих умов для успішного ведення воєнних дій і проведення операцій, ефективного застосування своїх військ (сил), озброєння і військової техніки, а також зниження ефективності застосування військ (сил) і зброї противника за рахунок досягнення й утримання інформаційної переваги на найбільш значущих (чутливих, уразливих) напрямках. Інформаційна перевага досягається за рахунок ефективного впливу на об'єкти інформаційної безпеки противника і надійного захисту власних об'єктів від аналогічного впливу.

Важливим пріоритетом у забезпеченні інформаційної безпеки держави є негайне розгортання комплексу науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт та створення відповідної системи підготовки кадрів. На сьогодні в державі існує напрям підготовки фахівців "Інформаційна безпека", в якому представлений спектр спеціальностей і спеціалізацій лише із забезпечення інформаційної безпеки комп'ютерно-телекомунікаційних мереж. Проблема забезпечення інформаційної безпеки країни може бути вирішена лише за умови застосування більш широкого комплексного підходу. Це обумовлює пріоритетність підготовки фахівців-системщиків із загальним баченням проблем інформаційної безпеки, а також фахівців з інформаційної боротьби стратегічного та оперативного рівнів.

Необхідність підготовки кадрів для протидії негативному інформаційно-психологічному впливу противника (гуманітарний вимір) обумовлена досвідом внутрішньої (інформаційно-пропагандистське забезпечення) і зовнішньої (зв'язки з громадськістю і пресою) комунікації в зоні ООС, наявними технологіями підготовки кадрів в галузі комунікацій на основі стандартів НАТО і рекомендаціях Центру передового досвіду з питань стратегічних комунікацій, а також існуючими науково-дослідними і освітніми програмами кращих українських університетів (інститутів) які акумулюють іноземний і національний досвід підготовки фахівців з комунікацій.

Відсутність координуючого органу для координації заходів інформаційної боротьби на рівні Збройних Сил. Необхідність цього органу обумовлена тим, що заходи інформаційної

боротьби на рівні Збройних Сил мають комплексний характер. До їх проведення залучаються відповідні структурні підрозділи Міністерства оборони та Генерального штабу ЗС України.

Таким чином, можна зробити висновок, що основною метою інформаційно-психологічної війни Росії проти України є послаблення моральних і матеріальних сил противника та посилення власних. Переможцем в цій війні буде та сторона, яка повніше здатна змоделювати поведінку противника в різних ситуаціях, визначити власний алгоритм поведінки, і, нарешті, реалізувати його.

Алієв Р.В., слухач Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, кандидат юридичних наук, доцент, підполковник

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ КРИТЕРІЇ ДЕЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Аналізуючи інформацію щодо загальної кількості засуджених осіб протягом 2001-2018 рр. за статтями 402-435 Кримінального кодексу України (кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби), за вироками, які набрали законної сили (за даними Державної судової адміністрації України), слід зазначити, що значна кількість військових кримінальних правопорушень припадала на порушення: **ст. 402 "Непокора"** Кримінального кодексу України (далі – КК України): у 2014 р. – 11 кримінальних правопорушень; у 2015 р. – 372 кримінальних правопорушень; у 2016 р. – 57 кримінальних правопорушень; у 2017 р. – 40 кримінальних правопорушень; у 2018 р. – 30 кримінальних правопорушень; **ст. 405 "Погроза або насильство щодо начальника"** КК України: у 2014 р. – 10 кримінальних правопорушень; у 2015 р. – 58 кримінальних правопорушень; у 2016 р. – 30 кримінальних правопорушень; у 2017 р. – 17 кримінальних правопорушень; у 2018 р. – 13 кримінальних правопорушень; **ст. 406 "Порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості"** КК України: у 2014 р. – 20 кримінальних правопорушень; у 2015 р. – 30 кримінальних правопорушень; у 2016 р. – 44 кримінальних правопорушень; у 2017 р. – 27 кримінальних правопорушень; у 2018 р. – 16 кримінальних правопорушень; **ст. 407 "Самовільне залишення військової частини або місця служби"** КК України: у 2014 р. – 153 кримінальних правопорушень; у 2015 р. – 1545 кримінальних правопорушень; у 2016 р. – 1937 кримінальних правопорушень; у 2017 р. – 2128 кримінальних правопорушень; у 2018 р. – 2267 кримінальних правопорушень [1, с. 421-425]. Але, зрозуміло, що це не повний перелік статей Кримінального кодексу України відповідно до яких військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти притягались до кримінальної відповідальності у вищезазначений період за скоєння військових кримінальних правопорушень під час проходження ними військової служби або навчальних зборів.

Проведений аналіз кількості справ, які знаходились у провадженні в судах, та осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності (Глава 13-Б "Військові адміністративні правопорушення" статті 172-10 – 172-20 Кодексу України про адміністративні правопорушення

(далі – КУпАП)) надав можливість з'ясувати, що найбільшу кількість розглянутих справ за якими винесено постанову (рішення) у 2018 р. становили правопорушення: за *ст. 172-10 "Відмова від виконання законних вимог командира (начальника)"* КУпАП – 212 постанови; за *ст. 172-11 "Самовільне залишення військової частини або місця служби"* КУпАП – 4249 постанови; за *ст. 172-14 "Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень"* КУпАП – 63 постанови; за *ст. 172-15 "Недбале ставлення до військової служби"* КУпАП – 1617 постанов; за *ст. 172-16 "Бездіяльність військової влади"* КУпАП – 54 постанови; за *ст. 172-19 "Порушення правил поведінки із зброєю, а також речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення"* КУпАП – 87 постанови; за *ст. 172-20 "Розпивання алкогольних, слабоалкогольних напоїв або вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів"* КУпАП винесено – 13261 постанов [2].

Отже, складно сказати, чи переважає на сьогодні, нормативна (визначена нормами права) поведінка військовослужбовців Збройних Сил України над ненормативною або відхильною – деліктною поведінкою військовослужбовців в існуючій системі життєдіяльності воєнної організації. Тому й виникає необхідність дослідження соціально-правових критеріїв деліктної поведінки військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів під час виконання ними завдань за призначенням.

Про актуальність зазначеного питання автором було наголошено раніше із зазначенням про те, що необхідно сформулювати загальну концепцію причинності і умов, що породжують військово-соціальні аномалії поведінки військовослужбовців, зрозуміти та оцінити їх як соціальне явище, зокрема, розбіжності між нормою військового права і поведінкою, розбіжностей інтересів, цілей, закріплених у військових правових нормах і проявлених у поведінці військовослужбовця. Дана теза виникла на основі поглядів доктора наук з державного управління, професора В.О. Шамрая, який свого часу зазначив, що *"служба в армії для громадянина пов'язана із ситуаціями, стосовно кожної з яких треба зайняти певну позицію. Таким чином, він опиняється або серед тих, хто відповідає вимогам статуту, або серед його порушників. Позицію військовослужбовця у відповідній ситуації можна пояснити з точки зору соціально-правового критерію поведінки, а саме: нормативна поведінка і відхильна поведінка (деліктна)"* [3, с. 27].

Слід нагадати, що термін "критерій" означає – мірило для визначення, оцінки предмета, явища; ознака, взята за основу класифікації. В даному випадку критерієм деліктної поведінки має бути соціально-правова оцінка нормативної чи відхильної діяльності військовослужбовця.

Основне завдання військовослужбовців якісне та сумлінне виконання ними обов'язків військового призначення. Визначення та чітке формулювання місії військової служби – є базисом для побудови всієї системи взаємовідносин "громадянин" - "держава", "начальник" - "підлеглий". Військове (спеціальне) призначення формує розуміння місця військовослужбовця у суспільстві, воно є стрижнем для вибудови засад військової спеціальності та відповідних вимог до військових професіоналів, масштабом для оцінки їхньої діяльності.

Отже, критерієм деліктної поведінки військовослужбовців – є смислове ядро, навколо якого має вибудовуватися система соціально-правових, професійно-психологічних оцінок діяльності військовослужбовців як в мирний так і воєнний час.

Список використаних джерел

1. Карпенко М. І. Військові злочини: питання теорії, законодавства і практики : Монографія / М.І. Карпенко; за заг. ред. В.К. Матвійчука. Київ : ЗВО "Національна академія управління", 2019. 458 с.
2. Адміністративні правопорушення в Україні у 2018 році. Офіційні дані Державної служби статистики України: URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 04.11.2021).
3. Шамрай В. О. Державне управління військовими формуваннями воєнної організації: стан та тенденції розвитку в сучасній Україні : автореф. дисертації ... докт. наук з держ. упр. : 25.00.03. Київ, 1999. 56с. URL: <http://referatu.net.ua/referats/7569/166218> (дата звернення: 04.11.2021).

Апальков В.В., ад'юнкт кафедри суспільних наук гуманітарного інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, полковник

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ ПОЛОНУ. РОДИННИЙ ДИСКУРС

*"Ми чекаємо на повернення одних,
а вони повертаються зовсім іншими".*

Чимало військовослужбовців, які відряджаються на передову підсвідомо розуміють про існування ризику бути вбитими, скаліченими або потрапити в полон. Ризик та небезпека для них є джерелом тривоги. В таких обставинах уява військовослужбовця продукує фантазмагорію ірраціональних страхів. В залежності від типології особистості військовослужбовця страх може виступати як фактором стресу та фрустрації так і ресурсом для подолання перешкод [8]. Страх та напруження що нагнітається протягом всього часу перебування в полоні відбивається на характері, міміці та рухах військовослужбовців. Вони скуті та стривожені. Тіло та обличчя таких осіб випромінюють напруженість, яку вони самотужки не спроможні а ні усвідомити, а ні позбутися. Вони перебувають у стані психічного спустошення, втрати надії та безпорадності [7]. Військовий полон звужує перспективи особистості оскільки відбирає здоров'я, травмує психіку та краде дорогоцінний час що мав бути використаний на особистий розвиток.

Звільнена особа дезадаптована за всіма рівнями піраміди Абрахама Маслоу. На фізіологічному рівні військовополонений зазнає повного позбавлення статевого життя, якісного харчування та здорового сну. В таких умовах актуалізуються старі (хронічні) захворювання або виникають нові. Щоб полонені не чинили опір або не готувались до втечі їх тримають в надголодь. В такому випадку військовослужбовцям ледь вистачає сил щоб підтримувати базові життєві функції організму. *Безпековий* рівень підлягає цілковитому руйнуванню з боку поневолювачів, адже полонений зазнає шкоди здоров'ю (аж до каліцтва чи смерті), позбавляється наявного майна, його плани на майбутнє також зазнають крах. *Соціальний* рівень нищиться через обмеження у спілкуванні з сім'єю та друзями. Рівень *поваги* зазнає руйнації шляхом цілковитого презирства до особистості полоненого та регулярного приниження.

Попередні особисті досягнення нівелюються через їх нездатність бути корисними в умовах полону, а самозвинувачення призводять до втрати самоповаги. На рівні *самовираження* військовополонений стикається з необхідністю позбутися попередніх моральних норм, оскільки в полоні вони не діють.

Історія військового полону рясніє прикладами утримання військовослужбовців від декількох днів до декількох років. Свято повернення з полону обертається на стрес не тільки для полоненого але й для родини в яку він повертається. Час перебування у полоні зазвичай обраховується роками. В таких умовах відбудовування відносин вимагає нових підходів, нового мислення, нового порядку у взаєминах, нового порядку в звичних речах та побуті. І цей процес не проходить безболісно. Психологічний стан військовослужбовців після звільнення характеризується пригніченістю усіх психічних функцій [7, 9]. Самотність та відсутність співчуття – характеристика душевного стану таких військовослужбовців. Їм притаманна відлюдькуватість та недовіра. Відлюдькуватість військовослужбовця є наслідком втечі у власний внутрішній світ, де відбувається рефлексія набутого травматичного досвіду та намагання інтегруватись в новий світ з його (недосяжними на його думку) стандартами та очікуваннями. Замкненість та мовчазність тут виступає як захисний механізм. Моральний стан звільненого військовослужбовця відзначається значним спустошенням його внутрішніх резервів. Внутрішній вакуум вимагає наповнення новим сенсом для подальшого життя, адже сенс який надав сил вижити в полоні після звільнення втрачає над людиною свою силу. Про яку б психологічну проблему військовослужбовця не йшлося вона стосуватиметься переживань внутрішнього конфлікту або психічної травми. Несвідомо особистість тримається за травматичний досвід, що ототожнюється нею з власною самістю. Тригери різної природи здатні запускати механізми пригадування обставин полону з його переживаннями [1, 4]. Спогади про перенесені тортури викликають у звільнених осіб повторну психічну реакцію, яка наближається за силою відчуттів до первинної. Спогади здатні наближати свідомість такої особи до переживання болю фізичного, а реакціями можуть стати акти агресії (до себе або оточуючих) або втечі (замкненість у собі чи фізичної віддаленості). Посттравматичний стресовий розлад – це коли минуле для військовополоненого не відбулось, як минуле.

Життєвий досвід полонених наповнений речами про які вони не розповідатимуть нікому, тому що їх зрозуміти може лише колишній полонений. Час від часу звільнена особа відчуває прірву яка простягається поміж ним та іншим світом [1, 6]. Відчуття провини може тривалий час не полишати колишнього військовополоненого і він потребує допомоги психолога та проведення фахових реінтеграційних заходів. Ніхто не знає за що саме картає себе звільнена особа та що хоче приховати. І з цим багажем військовослужбовець намагається інтегруватись до нового життя, живучи іноді подвійним, прихованим життям. Він не впевнений що вчинені ним в полоні дії можуть бути вірно сприйняті та інтерпретовані в мирному соціумі, людьми які ніколи не знали що таке війна та жах полону. Якщо певні вчинки військовослужбовця не будуть з'ясовані опосередковано вони свідомо будуть ним замовчуватись під час кожного спілкування. Свідчення таких осіб можуть бути не правдивими з мотивів власної безпеки. Тому вивченню та перевірці підлягають усі набуті протягом полону навички та поведки колишніх полонених. Полонені які схильні до рефлексії вбачають у тому, що з ними сталося розплату за колишні погані вчинки. Е.Фромм в своїй роботі "Людина для самої себе" зазначає, що людині притаманна потреба відшукувати відповіді на питання про сенс життя та визначати ті норми

у відповідності до яких вона має жити. Отже, якщо особа порушує ці норми (робить погані вчинки), то вона відчуває почуття провини та підсвідомо очікує за це покарання. Численні свідчення звільнених осіб є цьому підтвердженням [2, 4].

Військовослужбовцю, як будь-якій здоровій людині, притаманна не тільки непереборна жага до життя, але й потреба бути прийнятою іншою особою. Тривалий час після звільнення вони можуть віднаходити розуміння та моральну підтримку лише поміж собою. Особи які перебували разом у полоні поєднані певним "братерством" посвяченим в яке, може бути лише той, хто зазнав травматичного досвіду полону. В цьому зміненому Світі вони – самотні в своїх переживаннях та очікуваннях. Весь подальший час звільнені особи мусять жити серед людей, які мають до них упереджене ставлення (чи то жалість, чи то презирство), що є перепорою для гармонійно інтегрування звільнених осіб до соціуму.

Процес адаптації колишніх полонених до життя на свободі потребує відновлення фізичного та психічного здоров'я. Зміна зовнішніх умов існування військовослужбовця ініціює початок процесу поступового витіснення або заміни старих звичок на нові. Фактично відбувається їх витіснення із свідомості колишнього полоненого. Разом зі звільненням від старих звичок відбувається спад внутрішнього напруження, в якому полонені перебували більшість часу [1, 2, 4, 5, 6].

Переживання у полоні та набутий там досвід зазвичай докорінно змінює особистість військовослужбовця, що стає на заваді у порозумінні з рідними та близькими. Вони сповнені бажання повернути полоненого як втрачену частину власного життя та власного соціуму. Слід зазначити, що протягом перших днів та тижнів спілкування близькі особи відчувають розчарування у власних очікуваннях, адже сам факт фізичного повернення військовослужбовця ще не означає його повернення до звичного способу життя який був до полону. Звільнення військовослужбовця з полону – це і кінець і початок. Закінчились часи тортур і злиднів та розпочався час лікування та психологічного відновлення.

На етапі відновлення звільнені особи негативно сприймають родинну опіку, що може виражатись у роздратованості чи агресії [1]. Звільнений військовослужбовець та його родина мають пройти шлях пізнання один одного знову. Відбувається процес адаптації членів сім'ї до близької людини. Родина має оновити втрачені стосунки, звикнутись та підлаштуватись один до одного. Поновлення вимагають також і їх соціальні ролі, які протягом тривалого часу ними не виконувались, в наслідок чого зазнали руйнівного впливу часу. Полон також впливає і на розподіл обов'язків в сім'ї. Функції та обов'язки полоненого виконує хтось інший з числа родини. Після звільнення військовослужбовця його родина очікує на повернення до виконання ним своїх соціальних ролей (*чоловіка, батька, сина і ін.*) та обов'язків (*годувальника, захисника*).

Зовнішнє середовище значною мірою впливає на особистість військовослужбовця після звільнення з полону, адже надзвичайно разючою є така переміна. Відчуваючи значну увагу до себе (що є частиною суспільного запиту) сім'я звільненого військовослужбовця певний період часу вимушена підігравати очікуванням гостей та представників засобів масової інформації аби задовольнити їх очікування. У веденні такої гри родина відчуває свій обов'язок [3]. Протягом цього періоду звільнена особа може потай картати себе за нездатність демонструвати очікуваних від неї реакції.

Латентну загрозу військовослужбовцю та його родині (на етапі полону) складає уявна ідеалізація їх майбутнього життя. Ідеалізація власних уявлень щодо подальшого спільного

життя після звільнення виступає фактором, що апріорно завищує взаємні очікування. Вдавання у власній свідомості до "вигаданого життя" з людиною якої немає поруч дає надію та відчуття щастя, разом з тим розмиває в пам'яті справжні риси її характеру. Об'єкт жадання подумки наділяється якостями якими насправді не володіє. Такі дії є психічною підтримкою допоки не мине розлука [4, 6]. Після повернення додому наслідки "уявного життя" проявляються у завищеному рівні очікувань та спотвореному сприйнятті особистості. Зазвичай очікування родин не виправдовуються оскільки з полону повертається у всіх відношеннях "інша" людина. Різниця в "очікуваному" та "наявному" неодмінно призводить до певного розчарування та сімейних драм. Відновлення сімей після полону є соціально значущим та бажаним явищем. Відбудовування родинних відносин доводиться розпочинаючи майже з нуля.

В якості висновку можемо зазначити, що родина військовослужбовця після його звільнення так само потребує уваги та підтримки фахових психологів як і сам полонений. Після полону на "плечах родини" відновлюється та зростає нова постать військовослужбовця. І цей процес не проходить безболісно. Посттравматичний стресовий розлад – це коли минуле для військовополоненого не відбулось, як минуле. Військовослужбовець поводить себе замкнено оскільки не готовий поділитись власним травматичним досвідом та не певен, що його відвертість на принесе йому нових проблем. Кропітка праця тандему "психолог – родина" допомагає відновленню фізичного та психічного здоров'я особистості військовослужбовця. З плином часу він включається в повноцінне життя, активною діяльністю надолужуючи втрачений у полоні час.

Список використаних джерел

1. Асеев С. «Світлий шлях» Історія одного концтабору». / Станіслав Асеев. Львів : Коротка проза. «Старого Лева», 2020. 448 с.
2. Глуховський В.С. Мої спогади / Глуховський Володимир Сергійович – К. «Основа», 2008. 152 с.
3. Гойзенга Йоган. Людина граюча. / Йоган Гойзенга. – Спб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2019. 400 с.
4. Едвин Е. Двінгер. Армия за колючей проволокой. Дневник немецкого военнопленного в России 1915-1918 гг. / Едвин Е. Двінгер – М.: ЗАО «Центрполиграф», 2004. 350 с.
5. Зімбардо Ф. Ефект Люцифера. Чому хороші люди чинять зло. / Видання 3-е. Філіп Зімбардо. – К. : Yakaboo Publishing, 2019. 592 с.
6. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. / Віктор Еміль Франкл. – Х.: «Глобус», 2018. 159 с.
7. Хміляр О. Ф. Психологія символічної регуляції дій і вчинків особистості: [монографія] / Олег Федорович Хміляр. – К. : ТОВ "Контекст Україна", 2016. – 380 с.
8. Черевичний С.В. Прийняття рішення командиром у ситуації невизначеності та амбівалентного впливу. / Сергій Васильович Черевичний. – К. : Інститут психології імені Г.С. Костюка "Актуальні проблеми психології", зб. наук. праць Том 1 випуск 52., 2019. ст. 29-34.
9. Ширококов Ю. Теоретичні та прикладні аспекти психології військового полону / Юрій Ширококов. – Х. : Монографія. Теоретичні та прикладні аспекти психології військового полону. ТОВ «В СПРАВИ», 2020. 476 с.

Арістархова А.М., начальник організаційно-планової групи відділу міжнародного військового співробітництва Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, старший лейтенант

ПОШУК НОВИХ ПІДХОДІВ ДО СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Військово–політичні події в Україні 2014–2019 років ставлять низку нових вимог до підготовки офіцерів Збройних Сил. Основним проблемним питанням, що стоїть перед сучасною військовою освітою, є створення якісно нової системи професійної підготовки осіб офіцерського складу, яка є сукупністю спеціальних знань, вмінь та навичок, що відповідає військовій спеціальності, професійному досвіду та забезпечується через успішну діяльність упродовж проходження військової служби.

Одним із шляхів забезпечення якісної підготовки офіцерських кадрів є неперервна освіта впродовж всієї служби. Неперервна освіта реалізується шляхом забезпечення наступності змісту навчання, координації навчально–виховної діяльності та функціонує як продовження попередніх з поетапним засвоєнням прогресивних методів навчання; формування потреби та здатності особистості до самоосвіти; оптимізації системи перепідготовки і підвищення кваліфікації, створення інтегрованих навчальних планів і програм; формування та розвитку навчальних науково–виробничих комплексів ступеневої підготовки фахівців; запровадження та розвитку дистанційної освіти; організація навчання відповідно до потреб на базі вищих військових навчальних закладів, закладів післядипломної освіти; забезпечення зв'язку між загальною середньою, військово–професійною, вищою та післядипломною освітою.

Метою статті є визначення перспективних напрямків розвитку системи військової освіти України з метою формування стійкої позитивної мотивації офіцерів до подальшої професійної діяльності, розвитку індивідуально–психологічних якостей, постійному саморозвитку упродовж усієї служби, в контексті забезпечення її безпеки.

Досвід та різноманітність сучасних підходів до професійної підготовки офіцерських кадрів дозволяє вивчити, узагальнити та проаналізувати процес військово–професійної підготовки протягом усієї службової діяльності. Основа цих підходів ґрунтується на вивченні вітчизняної професійної школи підготовки військових фахівців та наближення кращих здобутків підготовки провідних країн світу до нашої системи військової освіти. Тому, постає необхідність у проведенні порівняльного аналізу кращих здобутків у системі професійної військової підготовки провідних країн світу та дослідженні суті новацій та їх ймовірну ефективність у порівнянні до нашої військової школи.

За роки незалежності в Україні створена єдина система військової освіти (ЄСВО), яка являє собою соціальний інститут, що є складовою частиною державної системи освіти, покликаний забезпечити процес військової освіти та складається певною мірою з організованої сукупності освітніх закладів, які реалізують військову освіту згідно з чинними нормативно–правовими основами, освітніми та освітньо–кваліфікаційними рівнями, встановленими державою, та органів управління освітою, що здійснюють керівництво діяльністю цих закладів. До складу цього соціального інституту, крім освітніх, можуть також входити інші заклади та установи

(наукові, методичні, практичної підготовки), що забезпечують підготовку військових фахівців та сприяють їй [2].

Аналіз світової практики розвитку військової освіти дозволяє визначити такі основні вимоги, які висувуються до вітчизняної військової освіти [3]:

- підготовка висококваліфікованих військових фахівців, здатних керувати військами (силами) під час бойових дій і проведення навчань у мирний час;
- організація, проведення та контроль дослідно–конструкторських робіт із створення нових поколінь озброєння і військової техніки (ОВТ);
- створення, експлуатація та застосування найскладніших систем ОВТ;
- здійснення та супроводження фундаментальних і прикладних досліджень;
- забезпечення ефективності виконання завдань, що виникають під час здійснення міжнародних антитерористичних та миротворчих операцій тощо.

Разом із тим, розвиток системи вищої військової освіти (СВВО) в Україні стримується через дію низки факторів, а саме [2]:

- недостатньо ефективне управління СВВО, аналітичне й інформаційне супроводження реалізації проектів і прийнятих рішень;
- неповну відповідність змісту навчання військових фахівців досвіду бойової й оперативної підготовки військ, їх застосуванню у миротворчих операціях, локальних конфліктах і війнах;
- незавершеність оптимізації мережі вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ), військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів, навчальних центрів та навчальних військових частин, їх організаційно–штатних структур і чисельності особового складу;
- недостатній досвід військової служби на відповідних посадах у військах значної частини науково-педагогічних працівників ВВНЗ;
- недостатню ефективність інтеграційних процесів щодо військової освіти і науки;
- застарілість навчально-матеріальної бази, відсутність достатньої кількості сучасних навчально-тренувальних систем і комплексів;
- недостатнє фінансове забезпечення СВВО;
- незавершеність опрацювання змін до законодавчої бази системи освіти у державі та відповідних нормативно-правових актів з питань військової освіти;
- падіння рівня престижності та мотивації проходження військової служби, а також подекуди незадовільний рівень соціального захисту військовослужбовців тощо.

З урахуванням практики сучасної підготовки військових фахівців удосконалення системи вищої військової освіти можна здійснити в таких напрямках:

- подальшої інтеграції військової освіти і науки;
- формування нового покоління моделей підготовки висококваліфікованих військових фахівців, здатних ефективно управляти військами в бою;
- приведення структури та чисельності ВВНЗ у відповідність до потреб Збройних Сил України;
- формування і становлення військових педагогів нової формації;
- збереження та зміцнення основних науково–педагогічних шкіл за ключовими напрямками підготовки військових фахівців;

- удосконалення матеріально-технічної бази вищих військових навчальних закладів.

Корисним у цьому контексті є дослідження системи військової освіти провідних країн світу, кожна з яких пройшла свій шлях історичного розвитку, і національні особливості обумовлюють відмінності в системі відбору кандидатів для військової служби, підходів до організації та змісту навчання.

Аналіз досвіду провідних країн свідчить, що офіцерський корпус країн НАТО, зокрема Сполучених Штатів Америки комплектується з трьох джерел:

понад 50% – випускники трьох військових академій;

приблизно 40% – випускники цивільних вищих навчальних закладів, які закінчили військові курси при них (ROTC, тобто, офіцерів резерву;

5–7% – цивільні фахівці вузьких спеціальностей, зокрема медики, капелани, юристи тощо [4].

Для забезпечення ефективної підготовки офіцерських кадрів Сполучені Штати Америки створили систему військової підготовки, яка розподілена на три основні підсистеми:

військові навчальні заклади міністерства оборони;

курси військової підготовки офіцерів резерву при цивільних вищих навчальних закладах;

прямий набір цивільних осіб на офіцерські посади.

Система військово–професійної освіти в США базується на широко розгалуженій мережі навчальних закладів, що надає можливість максимально динамічно та якісно готувати кваліфікованих фахівців для всіх родів військ збройних сил.

Військові навчальні заклади здійснюють: вищу професійну загальноосвітню й базову військову підготовку; перепідготовку або додаткову поглиблену професійну загальноосвітню та військово–спеціальну підготовку; підвищення військової кваліфікації; підвищення рівня загальноосвітньої, спеціальної та професійної підготовки; вищу військову підготовку. Крім того, військовослужбовці можуть підвищувати рівень загальноосвітньої та професійної підготовки в інститутах дистанційного навчання через свої відділення, що функціонують при коледжах й університетах.

Підготовка офіцерів резерву на військових курсах при цивільних вищих навчальних закладах (Reserve Officers Training Corps) принципово відрізняється від українських (пострадянських) кафедр (факультетів) військової підготовки. Військові курси діють при майже боо цивільних навчальних закладах США. На них вступають виключно на добровільних засадах. При цьому студентам виплачується додаткова стипендія. Протягом чотирьох років навчання у вищому навчальному закладі студенти повинні раз на тиждень відвідувати військові заняття. По закінченні закладу випускники зобов'язані протягом 4 років проходити дійсну військову службу або протягом 8 років – службу у військовому резерві (перебувати на вакансіях і періодично відвідувати військову частину).

Зважаючи на те, що американським юнакам, які навчаються в середніх та вищих навчальних закладах, не загрожує обов'язкова строкова служба в армії, на військові курси вступають найбільш мотивовані та патріотичні юнаки та дівчата. Відбір на курси також досить суворий.

Американські офіцери раз на кілька років навчаються в школах (на курсах) підвищення кваліфікації. Так, після п'яти років служби у військах офіцери можуть закінчити одну з фахових шкіл, а саме: Школу спеціальних операцій військово–повітряних сил, Школу радіо– та

радіотехнічної служб, Школу офіцерів зв'язку, Школу військової розвідки та контррозвідки сухопутних військ, Школу інформації та пропаганди, Військово–морську школу, Школу інженерних військ та картографії, Піхотну школу (для командування частинами від батальйону), Об'єднаний коледж військової розвідки, Центр та школу спеціальних способів ведення війни ім. Дж. Ф. Кеннеді.

Після 10–15 років служби офіцери можуть здобути ще одну освіту (у нашому розумінні оперативно–тактичний рівень військової совіти) в кількох навчальних закладах: Командно–штабному коледжі сухопутних військ, Військово–повітряному командно–штабному коледжі, Військово–морському командно–штабному коледжі, Університеті національної оборони (до складу якого входить кілька коледжів, де готують спеціалістів для роботи в апараті Міністерства оборони та штабах з'єднань).

Країни – члени НАТО, які мають значно менші за кількістю армії, можуть не утримувати численні школи та коледжі для підвищення кваліфікації. Вони відправляють своїх офіцерів на навчання або до США, або до регіональних об'єднаних шкіл і коледжів на території Європи: в Італії, Естонії та інших країнах.

В Україні залишилася радянська триступенева система військової освіти:

тактичний рівень – військовий інститут, академія, університет;

оперативно–тактичний рівень – національний університет оборони;

оперативно–стратегічний рівень – національний університет оборони.

Слід визнати, що діюча система підготовки не має чіткої направленості на підготовку офіцерів у процесі служби після закінчення первинного вищого військового навчального закладу. Вважається що рівень знань, якого набув випускник вищого навчального закладу, достатній для проходження служби в ланці “взвод – рота – батальйон”. Разом з цим відомо, що діяльність командира роти і командира батальйону у значній мірі відрізняється від діяльності командира взводу за своїм змістом і завданнями.

Проблема укомплектованості первинних офіцерських посад загальновійськових спеціальностей у військових частинах, які шостий рік ведуть бойові дії на сході України, залишається актуальною.

Досвід ведення бойових дій на сході України показав, що в багатьох випадках обов'язки командирів взводів (та інших первинних посад осіб офіцерського складу) успішно виконували сержанти, які мають бойовий досвід. З чого постає питання, чи необхідна молодшому офіцеру повна вища цивільна освіта для опанування посади? Можливо треба врахувати досвід деяких країн світу, наприклад Німеччини, де майбутній офіцер проходить усі сходинки рядового, командира відділення та заступника командира взводу, а вищу освіту здобуває після 4–6 років військової служби та у військовому званні від капітана [5]. Чи варто нам зберігати радянську триступеневу систему військової освіти? Чи перейти до сучасної освітньої концепції “long–life–learning” (“освіта впродовж усього життя”) та запровадити систему послідовної, системної та цілеспрямованої курсової підготовки на кшталт американської.

Аналіз змісту підготовки офіцерських кадрів в Україні свідчить про необхідність пошуку нових підходів до підготовки офіцерів, запровадження системи безперервної освіти упродовж всієї служби, яка буде включає післядипломну освіту (курси підвищення кваліфікацій), навчання у вищих військових школах, навчальних закладах, впровадження нової моделі життєвого циклу офіцера, що базуватиметься на формуванні стійкої позитивної мотивації до подальшої професійної діяльності; комплексі індивідуально–психологічних якостей і особливостей офіцера; постійному прагненні до творчого пошуку та саморозвитку; активізації особистих

внутрішніх резервів упродовж усієї служби, задовольняючи прагнення офіцера до самоосвіти й професійного розвитку впродовж усього життя; приведення мережі вищих військових навчальних закладів та кафедр військової підготовки у відповідність до вимог сьогодення.

Список використаних джерел

1. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта: міжнародний аспект / Н. Г. Ничкало // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи. – К. : Віпол, 2000. – С. 58–80.
2. Ситник Г. Тенденції розвитку оборонно–промислового комплексу провідних країн світу / Г. Ситник, О. Сальнікова // Аспекти публічного управління. – Дніпропетровськ : Грані, 2014. – № 9/10. – С. 56–65.
3. Поляков С.Ю. Організаційно–правові засади військової освіти в Україні (адміністративно–правовий аспект): дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2006.
4. Андреев В.И., Шеховцов Н.П. К проблеме аксиологических оснований подготовки офицеров в армиях развитых стран мира (на примере ВС США, ФРГ, Великобритании, Франции) // Вестн. Акад. воен. наук. 2006. – № 3. – С. 104 – 109.
5. Абашкіна Н. В. Принципи розвитку професійної освіти в Німеччині / Н. В. Абашкіна. – К. : Вища школа, 1998. – 207 с.
6. Моїсеєнко О.М., Гавриленко А.С. Інтеграція військової та цивільної освіти – співпраця на користь суспільства. – Режим доступу URL: http://www.confcontact.com/20110225/pe1_moiseenko.php.
7. Серветник Р.М. Трансформація системи військової освіти – підґрунтя підготовки нової генерації військових фахівців. Вісник Національної академії оборони України 4 (12) / 2009. – Режим доступу URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vnaou.

Арістархова М.С., доктор філософії, науковий співробітник науково-дослідного відділу науково- та навчально-методичного забезпечення мовної підготовки наукового центру мовного тестування навчально-наукового центру іноземних мов Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, капітан

Арістархов О.М., доктор філософії, старший науковий співробітник науково-дослідного відділу інституту забезпечення військ (сил) та інформаційних технологій Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, майор

ОСОБЛИВОСТІ СИНХРОННОГО ТА АСИНХРОННОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВВНЗ

Пандемія COVID-19 та пов'язані із нею карантинні обмеження змінили наше уявлення про освітній процес у ВВНЗ. Відповідно до даних наданих міжнародною організацією UNESCO, у 2020 році на початку пандемії, 1,6 млрд здобувачів вищої освіти були змушені залишитися вдома, а викладачі розпочали пошук альтернативних способів навчання та організації

освітнього процесу з використанням інноваційних технологій навчання [1]. Відповіддю на запити стало провадження освітнього процесу за допомогою технологій дистанційного навчання – форми організації та реалізації освітнього процесу у ВВНЗ шляхом опосередкованої взаємодії віддалених один від одного суб'єктів навчання у віртуальному освітньому середовищі, яке функціонує завдяки різноманітним методам і засобам [3]. У світі онлайн-освіти навчання може відбуватися у двох форматах: синхронно або асинхронно. Синхронне навчання означає, що це проходить у режимі реального часу під керівництвом викладача. Відповідно асинхронне навчання визначає, що здобувач освіти працює самостійно над запропонованим матеріалом, у власному темпі та у зручний для себе час.

Синхронне навчання передбачає організацію освітнього процесу на основі взаємодії у режимі онлайн, обміну інформацією, занурення в атмосферу співробітництва, спільного обговорення та вирішення проблем за допомогою вебінарів, відео-конференцій, віртуального класу та ін.. Перевагами синхронного навчання є швидкий зворотній зв'язок із викладачем, взаємонавчання учасників освітнього процесу, розвиток навичок іншомовної комунікації та колаборації, а також розвиток мотивації до навчання в процесі спілкування. Проведення занять у синхронному режимі практично імітує звичайний освітній процес, оскільки передається як аудіо, так і відеозображення від викладача до здобувача освіти і від здобувача освіти до викладача у режимі реального часу, що сприяє миттєвому вирішенні виникаючих проблем та питань, з якими стикаються здобувачі освіти під час навчання. Прикладами засобів, що надають можливість синхронного спілкування є ZOOM, Big Blue Button, MS Teams, Viber, Whatsapp. Недоліками синхронного режиму є технічні проблеми інтернет-зв'язку, які негативно впливають на засвоєння матеріалу, зосередженість на технічній організації процесу навчання та психологічний дискомфорт у випадку переривання трансляцій [4].

Асинхронне навчання передбачає, що навчальні матеріали розміщені в системі управління навчання (Learning Management Systems) аби здобувачі освіти мали доступ до них у будь-який зручний час та опрацьовували відповідно до їх власного темпу засвоєння нових знань. Системи управління навчанням дозволяють реалізовувати функції управління навчанням, мають елементи управління процесом навчання, автоматизують представлення навчального контенту потрібним здобувачам освіти в потрібний час, контроль використання навчальних ресурсів, адміністрування окремих слухачів і груп, організацію взаємодії з викладачем, звітність і т. д [2]. Такий формат організації освітнього процесу у ВВНЗ передбачає взаємодію здобувачів освіти із певною затримкою в часі, шляхом обміну завданнями та їх вирішення за допомогою різноманітних засобів, таких як електронна пошта, форуми, соціальні мережі, тощо. Прикладами засобів, що забезпечують асинхронне навчання (системи управління навчання) є Moodle, SAP Litmos, Canvas LMS, Blackboard Learn, MOOC Platforms, Google Classroom, Open edX. Основною проблемою асинхронного навчання є відсутність інтерактивності між викладачами та здобувачами освіти, недоліки в організації прямого зворотнього зв'язку. Однак це може бути перевагою для вивчення іноземної мови на початковому рівні. Здобувачі освіти одержують і вивчають потрібну їм інформацію в зручний для себе час, у процесі чого їм не потрібно відразу надавати відповідь викладачу, а є можливість засвоїти та проаналізувати навчальний матеріал без зовнішнього тиску

Асинхронний і синхронний режим доповнюють один одного у процесі викладання й вивчення іноземної мови, адже саме їх поєднання забезпечує активізацію пізнавальної

діяльності, засвоєння знань й розвиток мотивації. Саме поєднання синхронного і асинхронного формату навчання забезпечує ефективність вивчення іноземної мови.

Таким чином, навчання іноземних мов у військовій галузі має бути ефективним, незважаючи на виклики сучасності. Мультимедійні ресурси, сучасні інформаційно-комунікаційні технології та доступ до Інтернету полегшують занурення у багате для мовної практики середовище, що полегшує сприймання автентичного мовлення, мотивує до іншомовного спілкування, дає змогу писати й читати текстові повідомлення на іноземній мові, стимулює й активізує самостійне навчання. Завдяки продуманому й органічному використанню сучасних технологій навчання підвищується рівень навчально-пізнавальної активності здобувачів освіти, закладається міцне підґрунтя для інтеграції української військової системи освіти відповідно до стандартів НАТО.

Список використаних джерел

1. 2020 Global Education Meeting, extraordinary session on education post-COVID-19, 20-22 October 2020: final report, 2020. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000375301?4=null&queryId=N-d7ee5ee5-3acc-4924-9398-c4921a7f090c>. (Дата звернення 5.10.2021).
2. Boljubash N. M. The use of modern information technologies in the training of economists. 2009. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em13/content/ogbnmetv.htm> (Дата звернення 5.10.2021).
3. Арістархова М.С. Розвиток іншомовної комунікативної компетентності викладачів вищих військових навчальних закладів, 2021. URL: <https://nuou.org.ua/assets/dissertations/diser/diser-aristarhova.pdf>. (Дата звернення 5.10.2021).
4. Ярмольчук Т. М. Синхронне й асинхронне навчання як засіб реалізації індивідуальної стратегії професійної підготовки фахівців з інформаційних технологій, 2018. URL: <https://humbalkan-studies.com/wp-content/uploads/2020/11/HBR-2018-1.pdf#page=77>. (Дата звернення 5.10.2021).

*Бевз В.М., слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського, майор*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЛЬОТНОГО СКЛАДУ

Діяльність льотчиків належить до найбільш складних видів діяльності в суспільстві. Техніка, якою керують льотчики, несе велику загрозу життю людей навіть у мирний час. Вказана обставина висуває на перший план питання підвищення рівня професійної підготовки військових льотчиків, їх фізичної, функціональної і, перш за все, психологічної готовності до виконання навчальних і бойових завдань.

Професійна готовність льотчиків до польоту є складною системною якістю, яка містить такі основні компоненти: льотні навички й уміння; готовність організму до роботи в специфічних умовах польоту під час дії несприятливих факторів середовища (перевантаженні, перепадів тиску, шумів, вібрації та ін.) і психологічну готовність [1, с. 14].

основу професійної майстерності становлять льотні навички, які сукупністю складних сенсорних, розумових і рухових дій та їх комплексів. До вказаних навичок належать:

просторове орієнтування під час зміни місця у тривимірному просторі зі зміною швидкості, висоти і напрямку сили тяжіння;

сенсомоторна координація за сигналами про амплітуду руху, зусиль на ручці управління і відчуття перевантаження;

навички оковиміру (оцінювання відстані до земної поверхні, до ведучого літака під час виконання групового польоту);

відчуття часу та ін.

Зазначимо, що перерви у виконанні вправ спричинятимуть деавтоматизацію або втрату льотних навичок. Загальне правило полягає у тому, що чим складніші льотні навички, тим довше вони формуються і швидше руйнується. Найбільш складними є навички просторового орієнтування і сумісної діяльності (управління літаком та одночасним виконанням дій із системою озброєння, навігації, дозаправки паливом у польоті та ін.). Виконання одночасно двох різноцільових задач вимагає високої автоматизації навичок, оскільки увага і свідомість льотчика максимально завантажені до межі можливості. Деавтоматизація будь-якої складової навички, що виникає з-за недостатньої натренованості, зниження нальоту або перерв у польотах вимагає підвищення уваги до неї, що позначається як на якості виконання завдання, так і на безпеці польоту. Наукові дослідження вказують на те, що 30-добова перерва у польотах спричиняє навіть у досвідчених льотчиків погіршення льотних навичок. Збільшення перерви до 75 діб супроводжується зниженням ефективності та надійності льотної діяльності у 2-2,5 рази. Навіть після невеликих перерв у польотах зростає кількість більше ніж у 2 рази помилок у пілотуванні, суттєво погіршуються показники ефективності. Досліджено, що для офіцерів-льотчиків до 2-х років військової служби перерва у польотах не повинна перевищувати 5 діб. Збільшення перерв понад 7-8 діб супроводжується зниженням результативності виконання завдань на 34 %, збільшенням кількості помилкових дій у польотах на 35%, погіршенням витриманості льотного навантаження під час 3-4 вильоту на 50 %. Найбільш ефективною і надійною діяльністю льотного складу відзначається при місячному нальоті 10-15 год. [2, с. 45].

Другою складовою професійної готовності льотчика до польоту є адаптація організму до умов польоту. Дослідження показують що пристосованість організму до польоту вимагає більше часу і тренувань, ніж відпрацювання льотних навичок, а зниження її настає раніше, ніж руйнуються льотні навички. У льотчиків 1 і 2 класу з досить великим загальним нальотом після місячної перерви під час другого польоту у 38 % випадків якість пілотування значно знижується що спричинено як частковою деавтоматизацією навичок, так і втомою, яка з'являється у польоті. Перерви у польотах спричиняють зростання нервово-емоційного напруження у польоті, особливо у молодих льотчиків, а також тих хто опановує нові зразки авіаційної техніки. Перерва у польотах до 15 діб спричиняє зниження працездатності на 45 %, до 30 діб - на 57%, до 45 діб - на 66%. Слід відмітити, що пристосованість функцій організму до умов польоту не досягається під час тренувань на авіаційних тренажерах.

Третьою складовою професійної готовності льотчика до польотів є його психологічна готовність [2, с. 44-45]. Низька психологічна готовність льотчика до різких змін обстановки спричинятиме зростання емоційної напруги та може бути причиною психологічного зриву. Посиленню психологічної напруги сприятиме очікувана активна протидія противника.

Особливі труднощі і психологічну напругу спричиняє політ на малій висоті у хмарах, поза межами видимості землі, коли пілотування здійснюється тільки за допомогою приладів, а витримка заданої висоти – за даними барометричного і радіовисотомірів. Погрішність у їх показниках або помилка в пілотуванні можуть призвести до різкого ускладнення польоту.

Психологічна готовність льотчика містить такі складові:

- ідейну переконаності під час виконання бойових завдань;
- психофізіологічну стійкість, обумовлену фізичним станом організму та основними властивостями нервової системи;
- психічну стійкість, обумовлену професійною підготовкою і розвитком основних психічних якостей особистості. До неї слід віднести: наявність спеціальних навичок і вмінь до дій в особливих випадках під час польоту під час виконання бойових завдань; здібність до термінової мобілізації знань під час ухвалення рішення, до оперативного мислення; наявність мотивації та установки на виконання результату. Всі ці якості формуються в процесі психологічної підготовки.

Під час формуванню психічної стійкості, також слід враховувати основні психологічні закономірності поведінки льотчика в польоті, аварійній ситуації, вивчити структуру його дій, основні причини помилок, та чинники які провокують зростання напруженості [3, с. 84].

Нервово-психічна напруга значною мірою залежить від психічного стану льотчика перед польотом. Специфіка льотної діяльності вимагає, проведення відповідної передполітної підготовки організму[4, с. 89].

Слід відмітити, що виконання бойових завдань на межі людських можливостей, перебування в умовах підвищеного ризику, висока вірогідність проходження через екстремальні ситуації зумовлюють необхідність уміння льотчиків керувати власними психічними станами.

Важливу роль при цьому відіграє психологічна підготовка льотчиків. Яка надає вказаному процесу цілеспрямованості та організованості.

Таким чином, професійна підготовка є невід'ємною складовою підготовки льотного складу до виконання завдань за призначенням. Особливу роль при цьому відіграє психологічна складова підготовки, метою якої є формування психологічної готовності льотчика до дій в екстремальних умовах та психічної стійкості до дії різного роду стрес-факторів обстановки. Вказане реалізується в системі психологічної підготовки

Список використаних джерел:

1. Застосування Повітряних Сил : підручник / колектив авторів. Київ : НУОУ, 2018. 348 с.
2. Мулява В.Д. Захист військ (сил) від негативного інформаційно-психологічного впливу : навч. посіб. Київ : НУОУ ім. І. Черняхівського, 2019. 180 с.
3. Охорона психічного здоров'я в умовах війни / пер. з англ. Тетяна Семигіна, Ірина Павленко, Євгенія Овсяннікова [та ін.]. К. : Наш формат, 2017. 1068 с.
4. Морально-психологічне забезпечення у ЗС України : підручник: у 2 ч. Ч.ІІ / В. М. Вилко, В. Г. Дикун, С. Є. Талаур та ін./ за заг. ред. В. В. Стасюка. Київ : НУОУ імені Івана Черняхівського, 2017. 306 с.

*Блінов О.А., професор кафедри соціальних технологій
Національного авіаційного університету, доктор
психологічних наук, доцент*

МУЗИКОТЕРАПІЯ В ГОСПІТАЛЬНІЙ ПРАКТИЦІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Психологічна реабілітація – це система заходів спрямованих на відновлення, корекцію психологічних функцій, якостей, властивостей особи (військовослужбовця), створення сприятливих умов для розвитку та утвердження особистості [1].

Під психологічною реабілітацією поранених та інвалідів доцільно розуміти діяльність суб'єктів психологічної роботи щодо відновлення психічних функцій, якостей, особистісних властивостей і системи відносин особистості військовослужбовця, що дозволять йому успішно функціонувати у мирному соціумі. Це комплекс організаційних та психологічних заходів, які спрямовані на повернення свідомості людини до звичайного для неї образу життя та праці, створення сприятливих умов для розвитку та утвердження особистості [2].

Гармонізація психічної сфери виконується госпітальними психологами за допомогою сучасних психологічних методів та методик. Психотерапевтична робота з військовослужбовцями, які постраждали в результаті впливу бойового стресу, проводиться в тому числі за допомогою музикотерапії [2]. Більш детально з методикою музикотерапії можна ознайомитися в навчальному посібнику «Інноваційний психологічний інструментарій діагностики, психотерапії та психокорекції бойового стресу» [3].

Музикотерапія – це психотерапевтичний метод, де музика використовується як лікарський засіб [4, с. 392]. Вона реалізується через одночасну дію акустичних хвиль музичної структури на психоемоційну, духовну і тілесну сферу людини.

Метою музикотерапії є відновлення гармонії в душі пацієнта, її енергетичного балансу та на цій основі зміцнення психологічного потенціалу пацієнта.

Лікувальна дія музики на організм людини відома з давніх часів. Перші спроби наукового пояснення цього феномена відносяться до XVII ст., а широкі експериментальні дослідження – до XIX ст. Велике значення музиці в системі лікування психічно хворих надавали С. С. Корсаков, В. М. Бехтерев та інші відомі вчені [4, с. 392-394].

У сучасних умовах цей метод отримав подальший розвиток в роботах Л. М. Литвинчук (2010); В. І. Петрушина (2011); Г. Л. Апанасенко, Н. А. Савельєвої-Кулик (2012); О. Г. Сиропятова, Н. А. Дзеружинської (2014); О. В. Друзя, О. З. Безклінської, Г. З. Мороз, І. О. Черненко (2015) та ін. [5; 6].

У практичній роботі нами застосовується авторська методика музичної терапії. Вона має організаційну та виконавчу частини.

В організаційній частині методики здійснюється інформаційна робота щодо оповіщення пацієнтів про час проведення сеансів музикотерапії, формування мотивації та підвищення зацікавленості пацієнтів у відвідуванні занять.

До виконавчої частини відноситься безпосередньо процес її проведення. Основні її положення:

1. Сеанси проходять в приміщенні з кімнатною температурою повітря вище 18⁰-20⁰ С.

2. Пацієнти приходять за 5-10 хв. до початку сеансу. Хто запізнився, на сеанс не допускаються.

3. Пацієнти самі вибирають найбільш комфортні для них місця. Це можуть бути дивани (в положенні сидючи, напівлежачи, лежачи), м'які крісла, каремати на килимі в центрі кімнати та ін.

4. На початку заняття відбувається реєстрація всіх, хто прийшов на заняття. Оптимальним числом для комфортної та продуктивної роботи на сеансі є присутність 6-8 осіб.

5. До початку сеансу озвучується прохання вимкнути мобільні телефони.

6. На двері кімнати, де проходить сеанс музикотерапії прикріплюється оголошення з проханням не турбувати в зв'язку з проведенням сеансу.

7. При проведенні сеансу в приміщенні постійно присутній фахівець-психолог.

8. Після завершення сеансу дається можливість пацієнтам «прийти в себе», навести порядок з одягом, зачісками та ін.

9. Надалі пацієнтам пропонується провести сеанс зворотного зв'язку. Під час його проведення обговорюються особливості особистих переживань, спогадів, думок, асоціацій, які виникають у пацієнтів. Визначається їх психологічний стан і ступінь задоволеності сеансом.

10. Після завершення роботи пацієнти запрошуються на наступний сеанс музичної терапії, також доводиться програма наступного сеансу.

При необхідності проводиться контроль функціональних станів самопочуття, настрою і активності за допомогою опитувальника «СНА» до і після проведення сеансу музикотерапії.

Практика проведення музикотерапії показує, що після відвідування першого сеансу як правило більше 50% пацієнтів прийдуть і на наступні.

На сеансі здійснюється прослуховування музичних творів класичного репертуару (Моцарта, Бетховена, Чайковського та ін.). Тривалість сеансу 37 хв.

У разі, якщо на сеансі музикотерапії присутні військовослужбовці одного підрозділу, проводиться інструктаж старшого з числа військових щодо відповідальності за підтримання порядку і тиші під час сеансу.

У нашому емпіричному дослідженні впливу музикотерапії на комбатантів взяли участь 20 військовослужбовців. Вибірка пацієнтів була різнорідною за складом учасників та за складністю отриманих поранень, часу знаходження в умовах бойових дій та госпіталю, статтю, віком та ін. Групова робота була організована при проведенні сеансів музикотерапії з легкопораненими [2].

Оперативна фіксація змін в психічній сфері комбатантів діагностувалася за допомогою 10-бальної експрес-шкали визначення функціонального стану воїнів (СНА), що дозволила швидко встановлювати зміни в їх самопочутті, настрої та активності [3].

Були отримані наступні результати музикотерапії (дивись табл. 1).

Таблиця 1

Середні значення показників самопочуття, настрою та активності в результаті використання психологічного інструментарію (у балах)

Тип методики		Самопочуття	Настрій	Активність
Музикотерапія	Середнє до терапії	5,55	6,15	5,4
	Середнє після терапії	7,45	7,35	7,05
	N	20	20	20

Аналіз отриманих результатів показує, що у результаті проведеної терапевтичної роботи рівень самопочуття підвищився на 26% і склав 7,45 балів. Настрій підвищився на 16% і сягнув 7,35 балів. Активність дорівнює 7,05 балів, що на 23% більше його початкового рівня.

Оцінювання значущості отриманих результатів здійснювалося за допомогою Т - критерію Вілкоксона. З отриманими результатами можна ознайомитися у табл. 2.

Таблиця 2

Зведена таблиця методів і критеріїв

	Кіль- кість	Самопочуття		Настрій		Активність	
		Z- критерій	Значу- щість	Z- критерій	Значу- щість	Z- критерій	Значу- щість
Музикотерапія**	20	-3,658а	0,000	-3,482а	0,000	-2,945а	0,003

** Кореляція значуща на рівні 0.01

Аналіз отриманих результатів засвідчив, що використання музикотерапії за показниками самопочуття, настрою та активності дозволяє встановити за всіма статистичними процедурами значущі відмінності на рівні $p < 0,01$. Порівняльний аналіз результатів проведеної роботи продемонстрував високий рівень її ефективності.

Таким чином, у ході застосування музикотерапії у пацієнтів наступало покращення самопочуття, настрою та активності, їхнього психоемоційного стану, що підтверджувалося візуальною діагностикою, суб'єктивною думкою пацієнтів та свідченнями персональних лікарів, які організовували їхнє лікування.

Музикотерапія – це психотерапевтичний метод, де музика використовується як лікарський засіб. Вона реалізується через одночасну дію акустичних хвиль музичної структури, на психоемоційну, духовну сферу і безпосередньо на організм людини.

Вагомим результатом нашої роботи ми вважаємо підвищення рівня емоційного комфорту та впевненості особистості в собі, що дає надію на її скоріше одужання.

Список використаних джерел

1. Наказ Міністерства оборони України (МОУ) від 09.12.2015 р. № 702 у редакції наказу МОУ від 11.12.2019 року № 629 «Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців ЗС України та Державної спеціальної служби транспорту, які брали участь в АТО/ООС, здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях чи виконували службові (бойові) завдання в екстремальних умовах».

2. Блінов О.А. Бойова психічна травма : монографія. К. : Талком, 2019. 700 с.

3. Блінов О.А. Інноваційний психологічний інструментарій діагностики, психотерапії та психокорекції бойового стресу: навч.-метод. посібник. К. : Талком, 2020. 136 с.

4. Музикотерапія // Психотерапевтичеська енциклопедія / Под ред. Б. Д. Карвасарського. 2-е изд. доп. и перераб. СПб. : Питер, 2002. С. 392-394.

5. Петрушин В. И. Музыкальная психотерапия: Теория и практика: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2011. 176 с.

б. Практичні аспекти використання музикотерапії в комплексній реабілітації учасників антитерористичної операції. Методичні рекомендації / О. В. Друзь, О. З. Безклинська, Г. З. Мороз, І. О. Черненко та ін. Київ : ТзОВ «Растр-7», 2015. 20 с.

Бондаренко Т.І., слухач командно-штабного інституту застосування військ (сил) Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, підполковник

ПСИХОЛОГІЧНА СЕЛЕКЦІЯ В СТРУКТУРІ ЗСУ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Актуальність теми дослідження. Збройні сили кожної країни світу являють собою справжній зріз суспільства із усіма його чеснотами та негативними рисами, натомість основна функція, яка покладається на армію – охорона та оборона кордонів та населення держави, примушує вище командування ретельно підходити до відбору кадрів для цієї почесної місії. Україна не була винятком у цьому плані, проте збройна агресія РФ у 2014 році із анексією Росією українського Криму та окупація нею ж значної частини Донецької та Луганської областей, поставила перед Україною як державою завдання, з яким вона ще не стикалася у своїй новітній історії. Різка необхідність стабілізувати фронт, не допустити поширення окупаційних військ та збільшення чисельності ЗСУ до потрібної кількості особового складу призвели до масового притоку не тільки високо мотивованих та професійних солдатів, але й абсолютно випадкових людей, яких, за нормальних умов, не можна було б брати до війська.

Після 2015 року, коли бойові дії набули характеру т.з. «Low-Level Conflict» або «конфлікту низької інтенсивності» [1], з'явилася можливість більш ретельного підходу до селекції військовослужбовців за своїми психофізіологічними характеристиками відповідно до родів та видів військ, ВОСів та т.ін. Подібний відбір, поставлений на наукову та емпірично обґрунтовану базу, є, на думку автора визначальним, оскільки загроза переходу бойових дій у широкомасштабну війну не зникла ні на мить. Оскільки Українська держава, оточена по більшій частині свого кордону відверто ворожими державними чи псевдодержавними утвореннями – РФ (Західний та Південний ВО, в який інтегрований анексований Крим та якому – 8 ЗВА підпорядковуються в оперативному плані 1 та 2 АК т.зв. «ДНР» та «ЛНР»), Білорусь із самопроголошеним президентом А. Лукашенком, що є безумовним сателітом РФ та т.зв. «ПМР», питання максимального укріплення ЗСУ, не тільки новітньою технікою та розробками, але й високоякісними кадрами, є чи не найнагальнішою потребою сьогодення.

Саме синтезу та побіжному аналізу історіографічного доробку на цю тематику, присвячену психологічному відбору військовослужбовця і присвячена наша робота. Звичайно, після 2014 року праці подібного спрямування та тематики якісно змінилися, оскільки були створенні на основі емпіричного досвіду авторів та їхньої участі у розв'язаній РФ війні на Українському Донбасі, що, в свою чергу, додавало цим дослідженням наочності, що саме для робіт подібного роду, є головною перевагою.

Виклад основного матеріалу: За хронологією виходу у світ всю наявну літературу з даної проблематики можна поділити на дві частини – до 2014 року та після 2014 року – як таку, що

стала наслідком збройної агресії РФ, і відповідної реакції військового апарату на неї в сфері селекційних підходів до наповнення армії якісними кадрами.

Безперечно, говорячи про психологічні аспекти підготовки військовослужбовців, їх професійної придатності та адаптаційні можливості, не можна не згадати роботи корифеїв, зокрема, професора М. С. Корольчука, перші значні роботи якого побачили світ ще у 90-і роки і який продовжує розвивати цю проблематику і до сьогодні у вигляді як наукових праць так і навчально-методичних розробок [2 – 7].

Також до розробки питань, пов'язаних із селекційною роботою, направленою на наповнення ЗСУ та силових органів якісними, мотивованими кадрами, великий внесок зробив професор О.Ф. Хміляр, наукова діяльність якого на цій ниві теж розпочалася більш, ніж 20 років тому [8,9,10,11].

Вивчення мотивації як чільного фактору у селекційній роботі для ЗСУ та силових відомств, взагалі досить широко представлено в сучасних військово-психологічних дослідженнях, зокрема у працях А. Сірого [12], В. Барко [13], І. Приходько [14], В. Калошина [15], Ю. Калагіна [16 – 20] та інших.

Окремо, поза межами академічних робіт, проте в рамках тематики нашого дослідження доречно було б згадати таке нове явище, яке з'явилося у 2014 році, як військова література, написана безпосередніми учасниками російсько-української війни. Звичайно, подібні твори мають художній характер і описують саме явище цієї війни та місце людини в ній (О. Петров [21], В. Прозапас [22], В. Ананьєв [23], Д. Михайленко [24]), проте зустрічаються і автори, в художніх творах яких піднімається питання щодо мотивації та придатності військовослужбовців для служби у ЗСУ. Насамперед варто виділити П. Журбу [25], Г. Обертайла [26], І. Тітка [27].

Повторимося, що подібна література, маючи безперечну літературно-художню та історіографічну цінність, позбавлена цінності наукової, проте питання, яких торкаються автори, суголосні нашому дослідженню і, беззаперечно, можуть бути використані в якості наочних прикладів.

Висновки. Тому, підбиваючи підсумки, можна констатувати наступне:

1. Проблема психологічної селекції в структурі Збройних сил України у вітчизняній історіографії має довгий шлях розвитку, котрий представлений знаними та авторитетними фахівцями, які в своїх дослідженнях зробили значний внесок для побудови цільної концепції психологічного та професійного відбору майбутніх військовослужбовців.

2. Агресія Росії проти Української держави у 2014 році поставила перед керівництвом та фахівцями з селекційної роботи ЗСУ завдання для більш ретельної та поглибленої кадрової політики стосовно претендентів на місце у лавах українського війська. Причому зараз цю політику можуть і мають проводити люди, які брали безпосередню участь у цій війні і знайомі із усіма сторонами внутрішніх справ у ЗСУ – як позитивними так і негативними.

3. Певну цінність для розгляду питання стосовно мотиваційної та моральної компонент становлять художні твори воїнів-ветеранів, в яких картина побуту і морального стану військовослужбовців конкретної роти чи батальйону описані в незацензурованому і, зазвичай, малоприємному вигляді.

Список використаних джерел

1. Evans E. Wars Without Splendor: Low-Level Conflict in World Politics // Conflict Quarterly : magazine. – 1987. – Summer – С. 36-46.
2. Корольчук М. С. Актуальні проблеми психофізіології військової діяльності / М. С. Корольчук. – К.; 1996. - 164 с.
3. Корольчук М. С. Психофізіологія працездатності корабельних спеціалістів в екстремальних умовах: автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.02 / Корольчук Микола Степанович; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К.; 1996. – 33 с.
4. Корольчук М. С. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я / М. С. Корольчук [та ін.]; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, Київський міжнародний ун-т, Київський військовий гуманітарний ін-т Національної академії оборони України. - К. : Фірма «ІНКОС», 2002. - 271 с.
5. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Теорія і практика професійного психологічного відбору: навч. посіб. для слухачів та студ. ВНЗ / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк. - К. : Ніка-Центр, 2006. - 532 с.
6. Корольчук М. С. Психофізіологія діяльності: підручник для студ. вищих навч. закл. / М. С. Корольчук. - К. : Ельга ; К. : Ніка-Центр, 2003. - 395 с.
7. Корольчук М. С. Психологічні особливості віддалених наслідків стресогенних впливів / монографія / за ред. М.С. Корольчука. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – 276 с.
8. Хміляр О. Ф. Психологія символічної регуляції дій і вчинків особистості: / О. Ф. Хміляр. – К. : ТОВ "Контекст Україна", 2016. – 380 с.
9. Хміляр О. Ф. Психомоторика особистості офіцера: ретроспектива та перспектива розвитку / О. Ф. Хміляр // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка – Т. VII, Вип.2. – К., 2005. – С. 288–294.
10. Хміляр О. Ф. Інтуїція в професійному зростанні особистості військового керівника / О. Ф. Хміляр // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка: зб. наук. пр. – К.: ІВЦ «Політехніка», 2005. – № 1. – С. 167–171.
11. Хміляр О. Ф. Психологія символічної регуляції поведінки особистості. Ч. 1. / Дис ... док. псих. наук за спец. 19.00.01. – Інститут психології ім. Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, К., 2017. – 268 с.
12. Сірий А. Мотивація військово-професійної діяльності військовослужбовців за контрактом, її психологічна структура та методика дослідження / А. Сірий // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. – 2(33)/2015. – С. 39 – 43.
13. Барко В. І. Професійний відбір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект) / В. І. Барко. – К. : Ніка-Центр, 2002. – 296 с.
14. Приходько І. І. Засади психологічної безпеки персоналу екстремальних видів діяльності / І. І. Приходько. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2013. – 745 с.
15. Калашин В. Ф. Позитивне мислення – важливий фактор життєтворчості майбутнього офіцера: навчальний посібник. Київ: ВП НАОУ. – 2001. – 252 с.

16. Калагін Ю. А. Військова служба за контрактом (соціальний вимір) / Ю. А. Калагін; за наук. ред. проф. Е. А. Афоніна. – Х.: ХУПС, 2008. – 278 с.
17. Калагін Ю. А. Детермінація ставлення до служби в армії військовослужбовця за контрактом / Ю. А. Калагін // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. У 2 т. Т. 2.* – Х.: ХНУ. – 2006. – 514 с. – С. 172 – 177.
18. Калагін Ю. А. Професійний відбір військовослужбовців служби за контрактом: зміст та шляхи оптимізації // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства.* – Харків: Видавничий центр Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2004. – С. 304 – 307.
19. Калагін Ю. А. Мотивація військової служби за контрактом // *Соціальні виміри суспільства.* Київ: Інститут соціології НАН України. 2005. Вип. 8. С. 304 – 313.
20. Калагін Ю. А. Стрительство профессиональных Вооруженных Сил Украины: проблемы и перспективы // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* – Харків: Видавничий центр Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2006. – Вип. 18. – С. 216 – 220.
21. Петров А. Кофе с прикусом пепла / А. Петров. К., ДІПА, 2021 288 с.
22. Прозапас В. М. Хроніка революції, війни та реваншу / Валерій Прозапас. К.; Видавництво Білка, 2021. 424 с.
23. Ананьєв В. Сліди на дорозі / Валерій Ананьєв. К.; 2019. 376 с.
24. Михайленко Д. Весна, що не стала «русской» / Д. Михайленко. – К.; «Орієнтир», 2019. – 104 с.
25. Журба П. Обережно – біонегатив або як розпізнати дегенерата / П. Журба. – Хмельницький, Видавець ФОП Стасюк Л. С., 2021 – 120 с.
26. Обертайло Г. Скепсис: повість / Григорій Обертайло. Львів: Лео Дівіжн Груп Юкрейн, 2018. – 272 с.
27. Тітко І. Формула крові / Ілля Тітко. – Брошнів-Осада: МПП ТАЛЯ", 2019. 317 с.

*Будур І. М., начальник кафедри філософії
ХНУПС ім. Івана Кожедуба,
Семенов С. С., кандидат філософських
наук, доцент, професор кафедри філософії
ХНУПС ім. Івана Кожедуба*

МІСЦЕ ТА РОЛЬ СВЯЩЕННИКІВ У НАДАННІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІРУЮЧИМ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ

Надання священнослужителями психологічної допомоги віруючим військовослужбовцям – поки що є маловивченим, хоча і відіграє значну роль у воєнній сфері. Адже для збройних сил будь-якої держави особливої ваги набуває проблема зменшення або уникнення психологічних утрат, запобігання бойових психічних травм, узагалі стресових ситуацій у воїнів.

Психологічні втрати завжди мають місце під час ведення бойових дій, у ході військових навчань і просто у період проходження армійської служби. Згідно з оприлюдненими даними, в

особового складу американської армії, наприклад, середній рівень таких утрат у період війни сягає 10–12 %. Дуже високими ці втрати були під час ведення американцями бойових дій у В'єтнамі, де в окремих підрозділах вони становили до 60 %. Навіть у мирний час порушення психіки зустрічаються у 6 % військовослужбовців США [1, с. 73].

Бойові психічні травми – це переживання великої сили, яке викликане короточасним або тривалим впливом психотравмуючих факторів бойової обстановки, що веде до розладів психіки різних ступенів важкості.

Така хвороба на певний час позбавляє бійця боєздатності й у більшості випадків характеризується станом сильного психічного пригнічення особистості. Її явні прояви – почуття страху та провини, паніка, психічний шок, напади істерії, втрата орієнтації у просторі та часі, інші немотивовані дії, фізичний розлад здоров'я тощо. Вважається, що 10 % психічних утрат є безповоротними, реабілітація ж інших 90 % психічно травмованих військовослужбовців потребує різних термінів – від декількох годин до декількох місяців. Саме з наслідками одержання подібних травм пов'язаний термін “в'єтнамський (а потім афганський, і тому подібний) синдром”. Нажаль не минула ця тенденція і українських військовослужбовців у зоні ООС.

В арміях зарубіжних країн окреслена проблема частково вирішується комплексом заходів, спрямованих на ідеологічну обробку військовослужбовців, надання їм необхідної медичної допомоги, здійснення психологічної підготовки до дій в екстремальних умовах, психологічної реабілітації у разі виникнення психічних розладів здоров'я. Значне місце у цих заходах посідають різноманітні форми і методи релігійної роботи. У цьому разі слід зазначити, що у провідних західних країнах переважна більшість солдат і офіцерів вважається віруючими.

Впливаючи насамперед на психічний стан особистості, на емоційно-психологічні компоненти свідомості, цілеспрямовано маніпулюючи ними, релігія формує у релігійно-зорієнтованих військовослужбовців наперед задані якості. Серед них – рішучість, впевненість у собі, в правоті своїх дій, відсутність боязні можливої смерті, фізичного ушкодження тощо.

Місію духовного “утішника”, наставника і “лікаря” військових душ поряд з іншими структурами в армійському середовищі виконує військово-церковна служба в особі капеланів та інших помічників. Їхня діяльність, як правило, дає бажані результати. Наприклад, у період війни у зоні Перської затоки (операція “Буря в пустелі”) понад 100 британських військових священиків було залучено до відправлення церковних обрядів безпосередньо у польових умовах. Більшість англійських солдатів і офіцерів тоді увірувала, що у присутності капеланів не буде нічого страшного, що вони захищені від будь-яких негараздів [1, с.78]. Цікавий і такий факт. Під час створення народного Війська Польського у 1943 р. військові священики були включені в його склад за особистим розпорядженням Сталіна, який, на відміну від польських комуністів, вважав, що польська армія без капеланів небоєздатна [1, с.78]. Згадаємо, що Польща у той час відрізнялась від інших країн високим рівнем релігійності населення і, відповідно, військовослужбовців. Управляти ж віруючим військовим контингентом, тим більше у бойових умовах, без священиків важко.

Ясно, що у разі здійснення психолого-профілактичної функції релігія може вступати у певне протиріччя з рядом гуманних вимог. Націлюючи воїнів на беззаперечне виконання бойових завдань, вона інколи перетворює їх на бездумний механізм суворої військової машини, робить бійців своєрідним гарматним м'ясом. Щоб цього не трапилось, поряд із заходами

релігійного та іншого впливу в армійських колективах повинна вестись предметна професійна підготовка бійців щодо їх дій, поведінки у бойових умовах.

На війні не обійтись без жертв, але вони можуть бути значнішими, якщо військо депресовано, деморалізовано. Тому релігію з урахуванням правових та ідеологічних меж без побоювань слід використовувати і в нашій державі як засіб профілактики морально-психологічного розладу, насамперед, релігійно-зорієнтованих військовослужбовців. Причому робити це треба не тільки у воєнний, але й у мирний час. Краще за священика ніхто інший не зможе сьогодні "увійти у душу" віруючого воїна, підготувати його морально і психологічно до виконання найскладніших військових завдань, бездоганного перенесення ним усіх утрат і тягарів армійської служби.

Сьогоднішній період в Україні можна охарактеризувати як час консолідованої співпраці церков та релігійних організацій із ЗСУ та дієвої співпраці із Міністерством оборони. Створено консультативно-дорадчий орган - Рада у справах душпастирської опіки при Міністерство оборони України. Міноборони затверджує ряд нормативно-правових актів, у яких чітко визначено механізм військово-релігійного співробітництва ("Концепція душпастирської опіки у Збройних силах України" та "Методичні рекомендації органам військового управління щодо залучення священнослужителів тих церков (релігійних організацій), віруючі яких служать у Збройних силах України, до духовного, морально-етичного та військово-патріотичного виховання"). Зараз у зоні ООС виконують душпастирську опіку понад 100 капеланів, а за весь час Церкви направили на фронт більше 600 священників.

Узагалі соціально-психологічна роль священика в армійських колективах в умовах складного суспільного життя набуває нового змісту. Якщо цивільний громадянин у пошуках психологічної допомоги, вирішення інших "душевних проблем" безперешкодно може звернутися до лікаря-психіатра, до психолога або до будь-якого "народного цілителя", то для військової людини така можливість обмежена. З ким може сьогодні поспілкуватись на рівних, довірити свої душевні переживання воїн? Формально таке спілкування можливе з військовим вихователем. Але ж офіцер-вихователь крім виконання обов'язків духовного наставника є для військовослужбовців ще й начальником. А з керівником підлеглий не завжди піде на "інтимну сповідь". Нейтральним, причому універсальним, помічником у цій делікатній справі як для віруючого, так і невіруючого солдата або офіцера може стати військовий священик. Подібне має місце у багатьох країнах Західної Європи, де основна функція капелана – проповідницька – доповнюється ще й виконанням військовим пастором обов'язків особистого психолога того чи іншого воїна.

Продовжуючи мову про місце та роль релігії в особистому житті людини, не можна не урахувати й інші життєво-практичні аспекти цього питання. Якщо говорити узагальнено, то релігія утверджує і підтримує у внутрішньому світі людини певний порядок шляхом надання конкретній особі чіткого світоглядного компасу, моральних орієнтирів, допомоги у пом'якшенні, а то і в ліквідації, "знятті" душевних страждань, стресів і т. д. Кожна людина у своєму житті часто зустрічається з різними (позитивними і негативними) вчинками, діями оточуючих і сама учиняє так або інакше залежно від характеру, звичок, понять, сили або слабкості волі тих чи інших обставин. Що ж у цьому разі допомагає їй зробити вибір між хорошим, схвальним і аморальним, хибним? Насамперед, як стверджують психологи та педагоги, совість, звичаї, закони, різні заохочувальні заходи, певні наукові тлумачення. Але

зміст, наприклад, закону недоступний кожній людині, закон більше звернений до розуму, аніж до серця і не стільки наставляє на добрі справи, скільки забороняє робити недозволене і карає за різні провини. Часто не дають бажаних результатів і заохочувальні заходи. Дуже вдало підмітив хтось із філософів, що батіг і пряник можуть навчити способу уникнення батога і найкоротшому шляху добування пряника, але совісті вони не сформують ніколи.

Не завжди може у зрозумілій для "простих грішних" формі пояснити те чи інше світоглядне питання, оперативно і "до кінця" розв'язати, вирішити конкретну життєву проблему і наука. Особливо це характерно для сьогодення: в умовах плюралізму наукових думок та ідей, переоцінки, переосмислення тими ж ученими-суспільствознавцями багатьох раніше зроблених теоретичних висновків. Інша справа – релігія, релігійна віра. Вона повчає все робити за совістю, "за велінням божим", дотримуватись високих моральних вимог, жити за заповідями господніми і релігійними правилами. Вона дає поради, настанови хиткій особі, можливість або шанс на виправлення "грішнику", втішає того, хто горює, підбадьорює слабкого, заохочує праведного.

Провідний християнський філософ і теолог ХХ ст. (до речі свого часу капелан артилерійського полку) П. Тилліх вважав однією з головних проблем людства проблему тривоги. У своїй відомій книзі "Мужності бути", виданій у 1952 р., він виділив три види тривоги: тривогу за свою долю і смерть, тривогу за скоєні провини та їх осудження, тривогу за пустоту і відсутність змісту життя [2, с.155].

Важко заперечити, що такої проблеми у людини, у тому числі військової, не існує, як і те, що душевні страждання, тривога загострюється у період соціальних потрясінь – війн, революцій, інших різких змін у розвитку суспільства, а також, коли руйнується усталена система міжособистісних стосунків. Знайти мужність перебороти тривогу, неспокій за соціальну та психологічну невлаштованість вдається не кожному. В результаті у людини з'являється відчуження від реального життя. Один з виходів для подолання свого душевного неспокою вона вбачає у царстві бога, у божій благодаті, у лоні та авторитеті церкви.

До основних чинників, що обумовлюють залучення суб'єкта до релігії, можна також віднести: потребу в спілкуванні, в тому числі й з Божеством (це особливо характерно для одиноких людей); відчуття людиною особистої виключності та вибраності перед Богом; отримання естетичних уражень від богослужіння, відвідування храмових споруд тощо; задоволення розважальних та інших індивідуальних потреб людини.

Внутрішній зміст релігійності конкретної особи, мабуть, найкраще розкрив М. Планк: "Релігія є зв'язок людини з Богом. Вона базується на благочестивому страху перед неземною силою, якій підкоряється людське життя і яка тримає у своїй владі наше благо і наші страждання. Знайти у своїх спрямуваннях згоду з цією силою, здобути її прихильність – ось постійне прагнення і найвища мета релігійної людини. Тільки так вона зможе почувати себе захищеною від небезпеки (передбачуваної і непередбаченої), яка загрожує їй у цьому житті, і тільки так вона зможе досягти найчистішого щастя, пов'язаного з внутрішнім миром у своїй душі, котрий може бути гарантований тільки міцним союзом з Богом і безумовною вірою в його всемогутність, у його готовність допомогти" [3, с.30].

Підводячи підсумки, слід зазначити, що українське суспільство хоча й з певними труднощами, але настійно рухається в координатах демократичного розвитку. Це у певній мірі сприяє й активізації релігійного життя. В свою чергу релігійний чинник стає своєрідним "національним обрусом", який скріплює всі верстви української спільноти, в основному

позитивно впливає на процеси самоствердження народу, є важливим елементом державотворення. Соціальні доктрини православної та інших церков відповідають основним завданням розбудови суверенної держави. Релігія, церква, як правило, забезпечує "незмінюваність особистості" в умовах "соціальної змінюваності", виховує людину в заданому духовному алгоритмі, допомагає їй у знятті "душевних стресів", будує в соціумі відповідну структуру загальнолюдських і національних цінностей, якостей та ідеалів.

Значущість релігії в суспільстві здебільшого визначається через її соціальні функції. Результати, наслідки дій цих функцій у різних умовах місця і часу, різні. Для Збройних Сил, як частини суспільства, особливої уваги набуває проблема зменшення або уникнення психологічних утрат, запобігання бойових психічних травм, узагалі стресових ситуацій, які виникають у буденному армійському житті у воїнів. Це важлива складова не тільки високої боєздатності але й забезпечення високого соціального авторитету армії, морально-психологічної, фізичної та професійної підготовленості її вихованців до виконання подальших соціально значущих функцій. Вагоме місце у вирішенні означеної проблеми займає релігія, зокрема представники церкви у війську, які вмело підтримують на належному рівні психічне здоров'я солдатів і офіцерів. Це ж саме стосується й організації ідеологічної протидії з боку тієї чи іншої релігії, держави або церкви в умовах нинішнього інформаційно-пропагандистського протистояння. Значення такої протидії не можна недооцінювати в армійському середовищі. Таким чином релігія виконує поряд з іншими психолого-профілактичну функцію та функцію інформаційної протидії ідейним опонентам. Позитивна роль релігії у війську проявляється і на наступних напрямках. А саме, вона задовольняє суто конфесійні потреби віруючих воїнів, утверджує вірність свідомості, а через церковні поза богослужбові заходи і в свідомості всіх, навіть атеїстично налаштованих захисників Вітчизни, високу духовність, моральність, культуру, патріотичні почуття, які історично притаманні українському народові. Разом з тим, у посттоталітарній масовій свідомості релігія не є і не може бути універсальним засобом становлення нового світогляду, що означало б повернення до чергового ідеологічного диктату. Україна заявила про формування громадянського суспільства, яке передбачає як один з важливих принципів особисту свободу людини і насамперед в її світоглядному виборі.

Список використаних джерел

1. Семенов С. С. Релігія. Війна. Армія. (Теорія і практика взаємовідносин) : монографія. Харків : Акад. ВВ МВС України, 2014. 155 с.
2. Тиллих Пауль. Мужество быть. Киев : Дух і літера, 2013. 200 с.
3. Планк Макс. Религия и естествознание. Москва : Вопр. Философии, 1990. – № 8. – С. 25–36.

*Буяльський В.О., слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського, майор*

МЕДІАКОНТЕНТ ЯК СУЧАСНА ФОРМА КОМУНІКАЦІЙ ВІЙСЬКОВОЇ КОМПОНЕНТИ

Медіаконтент – це змістове наповнення друкованого, аудіовізуального, електронного чи конвергентного засобу масової інформації матеріалами у формі тексту, зображення чи

звукзапису з метою передачі інформативних, загальнозначимих, естетично привабливих різножанрових повідомлень, спрямованих на масову аудиторію. [1] Медіаконтент класифікують за різними ознаками. Зокрема, за принципом створення контент поділяють на створений особою та створений організацією. Авторами медіаконтенту, який створено особою можуть бути незалежні автори, журналісти, блогери та інші бажачі споживачі інформації. Авторами контенту створеного організацією виступають медіа-компанії, політичні партії, органи державного управління, силові структури, громадські організації, навчальні заклади, релігійні громади, бібліотеки та ін.

За формою медіаконтент поділяють на візуальний, аудіальний, вербальний та змішаний. Медіаконтент наявний в усіх сферах життя людей та не може існувати без реципієнта, його основною ознакою є спрямованість на аудиторію. У рамках підтримки діяльності Міністерства оборони України та Збройних Сил України створюється медіаконтент у чотирьох існуючих формах. За принципом створення більша частина контенту у військовій сфері належить до групи контенту створеного організацією. Зокрема, основними джерелами медіаконтенту виступають інформаційно-медійні структури Міністерства оборони України та Збройних Сил України, військове радіо та телебачення, інформаційне агентство МОУ «Армія інформ», інформаційні платформи органів військового управління різного рівня та військових частин. До контенту створеного особою у межах підтримки діяльності Міністерства оборони України та Збройних Сил України належать дві групи авторів. А саме блогери, які представляють військову компоненту у соціальних мережах та автори наукових публікацій за військовою тематикою. Медіаконтент у напрямку освітлення питань військової сфери присвячено різноманітним аспектам діяльності Міністерства оборони України та Збройних Сил України. Зокрема, роз'ясненню законодавчих нормативних актів, указів Президента України, рішень уряду, розпоряджень, постанов державних органів влади і управління, наказів та директив Міністра оборони України, освітленню практичної діяльності Збройних Сил України, розвитку та удосконалення технічного рівня військ, наукових досягнень в стратегії і тактиці, оприлюдненню рішень соціальних, економічних, правових, релігійних, культурно-побутових проблем військовослужбовців та формуванню престижності військової сфери. Реагуванням на сучасні тенденції у розвитку медіакомпоненти більшість медіаконтенту за військовою тематикою розміщується у мережі Інтернет.

Список використаних джерел

1. Кросмедіа: контент, технології, перспективи: колективна моногр. / за заг. ред. д. н. із соц. ком. В.Е. Шевченко; Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ : Кафедра мультимедійних технологій і медіадизайну Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2017. URL : <http://journlib.univ.kiev.ua/mono/cross.pdf>

2. Moloney, K. (2012), «Transmedia Journalism in 499 Words», Transmedia Journalism, November 6, 2012, URL <http://transmediajournalism.org/2012/11/06/transmedia-journalism-in-499-words>.

*Васьків В.Я., слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України імені Івана
Черняхівського, підполковник*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Сучасне суспільство щодня і щогодини зазнає змін глибинних основ людського життя, перетворення базисних економічних, політичних, соціальних структур, культури і власності, способу і стилю життя. Трансформація суспільства має полягати у визначенні своєї ідентичності, самобутності, подолання аморфності в соціумі. Специфіку сучасного періоду в історії українського суспільства становлять зміни. Проблеми змін відзначаються в економічній, соціальній, державній, культурній сферах, де виникають нетривкі та аморфні форми.

Трансформація суспільства має полягати у визначенні своєї ідентичності, самобутності, подолання аморфності в соціумі. Її проблемність в цьому сенсі полягає не в ідентифікації нації, а в кризі самоідентифікації національно дезорганізованої частини суспільства. Підкреслимо, що українське суспільство в сутнісному і фундаментальному аспектах має проблемний характер.

Актуальність проблеми зумовлено потребою соціально-психологічного пояснення труднощів функціонування українського суспільства. В умовах всеосяжної політичної кризи в Україні, небезпечного для державності військово-політичного протистояння з Росією, тільки об'єктивний, неупереджений і спокійний науковий підхід зможе допомогти знайти дослідникам чіткі адекватні відповіді на численні запитання, обумовлені глобалізованими викликами сучасності.

Воєнний конфлікт, що відбувається сьогодні в Україні, впливає на усі сфери життєдіяльності людей і змушує їх неперервно адаптуватися до суспільних змін, вимагає нових підходів до проблеми адаптації та вироблення психологічних стратегій адаптації не тільки конкретної людини, а й різних спільнот до сучасних умов, в тому числі і наслідків воєнного конфлікту, але на сьогодні гостро бракує соціально-психологічних досліджень цієї проблеми.

Аспект проблеми соціально-психологічної адаптації є одним з найактуальніших на сучасному рівні, оскільки сучасне життя характеризується виникненням різних стихійних лих, технологічних катастроф і соціальних катаклізмів, які значною мірою порушують процес пристосування і ведуть до дезадаптації.

За етимологічним визначенням поняття «адаптація» (від лат. слів «adaptatio» (пристосування) та «adaptio» (пристосовую), дозволяє тлумачити її і як процес, і як результат пристосування. Аналіз досліджень загальної ідеї адаптації як взаємодії індивіда та навколишнього середовища, які проводилися українськими та зарубіжними дослідниками, показує, що значна їх частина, а саме М. Бровко, М. Кондратьєв, В. Лабунська, Л. Максимов, А. Мудрик та ін. зосереджена на процесах взаємодії особистості та соціального середовища, а інші, зокрема О. Асмолов, Л. Божович, О. Ковальов, А. Петровський, А. Реан та ін. – на дослідженні формування якостей особистості під впливом середовища.

Ще на початку вивчення проблеми адаптації, дослідники звернули увагу на можливість застосування поняття адаптації не тільки до аналізу біологічних або психологічних систем, але й до соціальних. Зокрема, французький соціолог Ж. Тард, який досліджував процеси, що

мали місце усередині груп та поміж групами людей, виявив інтерес до проблеми вивчення адаптації як соціального явища. Таким чином, поняття адаптації було піддане екстрадикції з суспільних наук, де тлумачилося як процес пристосування людини до умов соціального середовища.

Спочатку така «депортація» відбулася в соціальній антропології, коли відомий англійський учений А. Радкліфф-Браун, зазначаючи, що поняття адаптації може бути використане як при вивченні форм органічного життя, так і при дослідженні форм соціального життя, підсумовує, що соціальне життя й соціальна адаптація потребують, отже, пристосування поведінки окремих організмів до потреб процесу, що підтримує соціальне життя у цілому.

Досліджуючи й осмислюючи важливість феномену соціальної адаптації, інший англійський учений Е. Гідденс визначає це суспільне явище як процес соціалізації або пристосування до виконання певної ролі, а Т. Парсонс розглядає соціальну адаптацію як речовинно-енергетичну взаємодію індивіда або спільноти з зовнішнім середовищем, що являє собою одну з чотирьох функціональних умов існування соціальної системи (разом з інтеграцією, досягненням мети та збереженням ціннісних зразків), яким усі соціальні системи мають відповідати, щоб вижити. Дещо інший, прагматичніший зміст поняття адаптації, відстоює С. Фролов, пропонуючи розуміти під соціальною адаптацією процес пристосування індивідів до організаційної культури, колективу, умов праці.

Отже, термін «адаптація» або «пристосування», що використовували Г. Спенсер, Ж. Тард, Т. Парсонс, Л. Уайт, Дж. Стюард, Дж. Мердок та ін., розглядаючи його не тільки як двигун еволюційного процесу, а й як фактор формування суспільства, а суспільство – як продукт особливої, притаманної тільки людині, адаптації до зовнішнього середовища, виходячи, насамперед, з надбань біології, де адаптація розумілася як будь-який зворотній процес пристосування до середовища, притаманний усьому живому й спрямований на встановлення такого співвідношення живої системи та зовнішніх умов її існування, яке сприяло б її розвитку та життєдіяльності (на рівні індивіда, виду або біоценозу). Як видно, дослідники порізно тлумачать явище соціальної адаптації, що спонукає нас вважати за доцільне звернутися до філософського аналізу проблеми. Існує найбільш загальне визначення, що адаптація – це завжди пристосування чим (ким)- небудь, чого (кого)-небудь до чого (кого)-небудь для чого (кого)-небудь, а серед актуальних проблем філософії це поняття визначається як спроможність будь-якої системи наближати свою структуру до оптимальної стосовно соціальних умов існування.

Так, з точки зору Ю. Урманцева, відомого дослідника природи адаптації, система є адаптивною, якщо при такій зміні в її оточенні або внутрішньому стані, що знижує ефективність виконання нею своїх функцій, вона змінює свій стан або стан навколишнього середовища так, щоб збільшити свою ефективність.

Вже з цього короткого огляду концептуальних визначень стає очевидним, що в понятті «адаптація» узагальнюються діалектичні відносини між організмом як біологічною системою та середовищем, і воно включає у свій зміст функціональну ознаку (якість системи) спроможності пристосовування до змін; самі зміни, що приводять систему до зміцнення негентропійних (антиентропійних) процесів, до стабілізації, а також природа і роль механізмів через які здійснюються ці зміни та сам процес адаптації (пристосування).

Складність явища, а отже, і поняття слугує витоком щонайменше двох підходів до

диференціювання рівнів адаптації: перший враховує функціональні ознаки, якість системи, що проходить адаптацію, другий – аналізує характеристики безпосередньо процесу адаптації. Застосування першого підходу дозволяє розглядати адаптацію в системі «організм – середовище», другого – у системі «індивід – соціальне середовище». Але й розрізнення біологічного та соціального рівнів адаптації не дає можливості відобразити те, що суспільство є не тільки адаптивною (на кшталт біологічних), а й «адаптивно-адаптуючою» (за Е. Маркаряном) системою, оскільки людська діяльність має перетворювальну природу. До того ж, людина як індивід постійно має вирішувати проблему пристосування не тільки до зовнішнього, а й до свого внутрішнього середовища. Як переконливо зазначають окремі дослідники, зокрема Н. Сарджвеладзе, наслідком розгляду адаптивних процесів у межах вивчення ставлення людини до зовнішнього середовища є те, що стає неможливим урахування повною мірою значення тих адаптивних дій, що суб'єкт спрямовує на себе, трансформуючи власну особистість.

Як зазначає А. Петровський, відомий аналізом адаптивної спрямованості психічних процесів та поведінки людини, зафіксовані випадки неадаптивної діяльності індивіда, що пов'язана з ситуаціями, коли його особистісний розвиток передбачає порушення існуючої рівноваги з зовнішнім середовищем. Можна вважати, що існування типу неадаптивної діяльності індивіда вимагає додаткового уточнення змісту поняття адаптації. Таке уточнення має врахувати цінні зауваження дослідниці соціології адаптації Л. Корель, яка наголошує, що існуючі визначення адаптації не виходять за межі конкретних наук і, по-перше, полісуб'єктними, оскільки як суб'єкт адаптації розглядаються або особистість, або певна соціальна система, та, по-друге, різноаспектними, оскільки розглядаються окремі сторони процесу адаптації з ігноруванням інших. На погляд Л. Корель, соціальна адаптація є станом пристосування або ж процесом пристосовування соціальної системи (особистості, соціальної групи, організації, спільноти, інституту, суспільства, цивілізації і т. ін.) до внутрішніх та зовнішніх змін, що йдуть шляхом змін як соціальних стереотипів поведінки, соціальних практик, цінностей, способів інформаційно-інтерпретативного віддзеркалення реальності, так і внутрішньої її (системи) структури й функцій.

М. Ромма, вважає, що соціальна адаптація особистості віддзеркалює процес або результат активної гармонізації зовнішнього або внутрішнього настрою особистості за допомогою адекватних стратегій пристосування і визначає її як процес або інтерпретації об'єктивного соціального світу, себе у цьому світі та суб'єктивного образу цього світу в собі, а також формування на цій основі індивідуального адаптивного простору і персональної ідентичності, що задають смисли індивідуальної життєдіяльності та спрямованість індивідуальної адаптації в соціумі.

Таким чином, в історії становлення уявлень про феномен адаптації його розглядали не тільки як двигун еволюційного процесу, а й як фактор формування суспільства. У цьому контексті саме суспільство розуміється як продукт особливої, притаманної тільки людині, адаптації до зовнішнього середовища. Складність явища, а отже, і поняття слугує витоком щонайменше двох підходів до диференціювання рівнів адаптації: перший враховує функціональні ознаки, якість системи, що проходить адаптацію, другий – аналізує характеристики безпосередньо процесу адаптації. Застосування першого підходу дозволяє розглядати адаптацію в системі «організм – середовище», другого – у системі «індивід –

соціальне середовище».

В процесі адаптації здійснюється не тільки пристосування індивіда до соціальних умов, а й формуються соціальні якості комунікабельності та предметної діяльності; протягом процесу адаптації особистість розвиває свою індивідуальність, самостверджується, намагаючись реалізувати свої потреби та інтереси.

Список використаних джерел

1. Гидденс Э. Б. Социология / Э. Б. Гидденс ; пер. с англ., науч. ред. В. А. Ядов ; общ. ред. Л. С. Гурьевой, Л. Н. Посилевича. М. :Эдиториал УРСС, 1999. – 703 с.
2. Корель Л. В. Социология адаптации: вопросы теории, методологии и методики / Л. В. Корель. Новосибирск : Наука, 2005. 423 с.
3. Патологічна фізіологія : підручник / за ред. М. Н. Зайка, Ю.В. Биця, О.В. Атамана та ін. К. :Вицашк., 1995. 615 с.
4. Петровский А. В. Теория личности с позиций категориального анализа психологии / А. В. Петровский // Психология личности в трудах отечественных психологов. СПб. : Питер, 2000. С. 75–83.
5. Ромм М. В. Философия и психология адаптивных процессов / М. В. Ромм. – М. ; Воронеж : Изд-во Моск. психолого-социального ин-та : МОДЭК, 2006. 284 с.
6. Рэдклифф-Браун А. Р. Структура и функция в примитивном обществе : очерки и лекции : пер. с англ. / А. Р. Рэдклифф-Браун. М. : Восточная литература : РАН, 2001. 304 с.
7. Сарджвеладзе Н. И. Личность и ее взаимодействие с социальной средой / Н. И. Сарджвеладзе. Тбилиси : Мецниереба, 1989. 204 с.
8. Фролов С. С. Социология организаций. М. : Гардарики, 2001. 384 с.

*Вінтоняк В.Ф., доцент кафедри суспільних наук
Національного університету оборони України імені Івана
Черняхівського, кандидат психологічних наук, доцент,
підполковник*

ПОНЯТТЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМИ ТА ОСОБИСТІСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕЖИВАННІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМИ

В умовах сучасного розвитку суспільства, невідомим елементом життя людини є постійний вплив певних негативних факторів. Проте, не кожна людина завжди спроможна конструктивно на них реагувати, або адаптуватись до змін які з нею трапляються.

Проте, складність вивчення травмуючих ситуацій полягає в тому, що їх число і джерела багатомірні. Більшість вчених визначають їх як ситуації, що загрожують життю людини або можуть призвести до серйозної фізичної травми, поранення, каліцтва, взаємопов'язані зі сприйняттям фізичного насильства щодо інших людей; мають відношення до впливу або інформації про вплив шкідливих факторів середовища та найголовніше, докорінно порушують відчуття безпеки.

Вплив травмуючої ситуації на поведінку і можливості людини надзвичайно

індивідуальний. Є люди, які діють найефективніше саме в стані високого емоційного та фізичного напруження, а інших подібні ситуації деморалізують.

Поняття "травма" у повсякденному розумінні співвідноситься переважно з тілесними ушкодженнями, порушенням цілісності тіла. Психіка, так само, як і внутрішнє середовище організму, прагне до підтримки стабільного стану, і все, що порушує цю стабільність призводить до певних негативних наслідків. На відміну від фізичної травми, яка завжди є зовнішньою, психічна травма може мати інтрапсихічну природу, тобто психіка має здатність травматизувати саму себе, продукуючи певні думки, спогади, переживання та афекти. Тому це явище в деяких випадках, може характеризуватися відтермінованим впливом.

Друга істотна відмінність психічної травми від фізичної полягає в тому, що вона невидима та об'єктивується за непрямими ознаками, головною з яких є душевний біль, який дуже часто важко визначити як травму.

В основу останніх розробок щодо розуміння поняття психотравмуючої ситуації, психологічної травми, її психологічного змісту та структури, значущості у змінах станів психічного та фізичного здоров'я людини, особистої трансформації особистості при переживанні травми, а також методів психологічної допомоги покладені праці вітчизняних та зарубіжних вчених, які займалися дослідженням даних проблем: Дж. Боулбі, А. Гугенбюль, О.Г. Дозорцева, Н.О. Зінов'єва, Д. Єнікєєва, Д. Калшед, А.І. Красило, Т.М. Титаренко, П.А. Левін, Д. Лейн, І.Г.Малкіна-Пих, І.І. Мамайчук, А. Міллер, І. Молодик, А.А. Осипова, Н. Пезешкіан, Н. Сарджвеладзе, С.Л. Соловйова, Н.В. Тарабріна, Л.В. Трубіцина, Б. Фoa, О.М. Черепанова та ін.

Психологічна травма, як правило, виникає через відсутність індивідуальних ресурсів, необхідних для подолання травмуючої події. З точки зору П. Левіна, руйнівна сила психічної травми залежить від індивідуальної значущості травмуючої події, ступеня її психологічної захищеності та здатності до саморегуляції (P. Levine, 1997).

Реакції людей на потенційну загрозу широко варіюють, тому джерела травми, як правило, важко класифікувати. Г. Сельє вважав, що джерелом стресового переживання є будь-яка вимога, яка пред'являється людині (Г. Сельє, 1979).

Д. Калшед констатував, що психічна травма виникає не тільки внаслідок зовнішніх травматичних подій, а й з причини внутрішньої роботи самої психіки. Травмована психіка продовжує травмувати саму себе через синдром нав'язливого повторення. Так, травмовані люди починають постійно виявляти себе в життєвих ситуаціях, в яких вони піддаються повторній травматизації. З. Фрейд так само писав про "невроз долі", який полягає в тому, що люди у своєму житті схильні постійно "наступати на одні й ті самі граблі", повторюючи, таким чином, свій травматичний досвід.

Існують психічні травми не сумісні з життям особистості за аналогією несумісних із життям тіла фізичних травм. У цьому випадку тієї особистості, яка була до травми, після неї вже не існує. Але, на відміну від фізичної травми, не сумісної з життям, ця втрата не безповоротна. У зв'язку з цим можлива терапія психічних травм, що дозволить поступового відновлення нормальних, зрілих захистів з наступним переходом особистості до відновлення втраченого сенсу існування.

Найважливішою рисою переживання психічної травми особистістю є її індивідуальна особлива значущість для індивіда.

Досить поглянути на будь-яке глибоке переживання людини, щоб переконатися в тому,

що в основі лежать взаємовідносини людини з навколишнім світом, хворобливі переживання є лише наслідком порушених взаємин і лише в тому випадку, якщо вони займають центральне або принаймні значуще місце в системі ставлень особистості до дійсності. Їх значущість є умовою афективної напруги і афективної реакції. Травматична ситуація розглядається як взаємовплив особистості і середовища, при якому провідна роль відводиться суб'єктивним факторам: переживанню і розумінню ситуації людиною, ставлення до неї, інтерпретації подій. При цьому провідна роль відводиться суб'єктивній картині ситуації, що складається в індивідуальній свідомості.

Психологічна травма, приводить до самих різноманітних змін: на рівні організму (постійні головні болі, порушення діяльності серцево-судинної та шлунково-кишкової систем та інше); на емоційному рівні (з'являється дратівливість, агресивність); на особистісному рівні (втрата інтересу до життя, навчання, роботи); на рівні поведінки (неадекватність, алкоголізм, замкнутість, самогубство).

Причому ці зміни стосуються не тільки людей, які безпосередньо пережили травматичну ситуацію, але і тих, хто їх оточує: батьків, дітей, друзів, родичів, колег, які бачать біль близької людини, але не в змозі їй допомогти.

Отже, на відміну від критичних подій, події, які викликають психічну (психологічну) травму, більш інтенсивні, супроводжуються дезорганізацією почуттів, думок і поведінки особистості. Однак, описані варіанти усвідомлення травми, розуміння, оцінка, уява травмуючої події можуть не переживатися як украй важкі й не призводити до розвитку психічної травми. Першопричинну роль у виникненні психічної травми відіграє не сама травмуюча подія, а те як особистість її сприймає.

Список використаних джерел

1. Калшед Д. Внутренний мир травмы. Архетипические защиты личностного духа. М.: Академический проект, 2007.
2. Психологія травмуючих ситуацій: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. Л. Туриніна. К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2017. – 160 с. – Бібліогр.: с. 160.
3. Селье Г. Стресс без дистресса / Г. Селье [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rulit.net/books/stress-bez-distressa-read-15443-1.html>.

*Власюк А.В., слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського, майор*

ЗАГРОЗИ ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ

У зв'язку з розвитком сучасних соціальних, національних і геополітичних процесів відзначається різке зростання чисельності й глибини конфліктів у міжнародних та внутрішньодержавних відносинах. Свідоме загострення конфліктних ситуацій за певних умов реалізується через негативні інформаційні впливи на суспільні процеси, зокрема з боку засобів масової інформації. Їх характер має тенденцію переходу від відверто воєнного протистояння до

застосування широкого спектру заходів інформаційного впливу для досягнення дискредитації міжнародного і внутрішнього іміджу людини чи країни-противника.

Основна небезпека від проявів інформаційних загроз у воєнній сфері, як відомо, полягає в тому, що на перший план все більше висуваються технології інформаційно-психологічних впливів, які дозволяють перетворити державу-опонента в регіон керованої кризи. У своїй основі такі технології являють різноманітні засоби маніпулювання індивідуальною та суспільною свідомістю.

Україна сьогодні опинилася якраз на межі загроз в інформаційному просторі й повинна бути спроможною на адекватні реакції для захисту від них. Інформаційне середовище завжди впливало на психічний стан людей, стереотипи їхньої поведінки в суспільстві й особистому житті, на їхні морально-етичні норми, духовні цінності[1]. Цей вплив став особливо значущим наприкінці ХХ сторіччя, коли інформаційно-комунікаційні процеси в суспільстві набагато активізувались завдяки розвитку глобальних радіо- і телекомунікаційних систем, зокрема телебачення й Інтернету.

Як наслідок, значно збільшилася ефективність маніпуляцій в сфері масової комунікації, які перетворилися в одне з основних джерел загроз інформаційно-психологічній безпеці особистості, окремих соціальних груп і суспільства в цілому.

Поняття інформаційної безпеки не обмежується безпекою технічних інформаційних систем чи безпекою інформації у цифровому чи електронному вигляді, а стосується усіх аспектів захисту даних чи інформації незалежно від форми, у якій вони перебувають [2].

Основними загрозами інформаційній безпеці України можуть бути:

а) зовнішні:

руйнування єдиного інформаційного простору держави;

загострення міжнародної конкуренції за володіння засобами масової комунікації;

діяльність міжнародних терористичних організацій;

застосування спеціальних засобів впливу на індивідуальну, групову та суспільну свідомість, в тому числі з боку РФ;

стрімкий розвиток засобів доставки інформації і, як наслідок, значне ускладнення їх контролю.

б) внутрішні:

блокування на неусвідомленому рівні свободи волевиявлення людини, прищеплювання їй синдрому залежності;

маніпуляція суспільною свідомістю з використанням засобів масової інформації та спеціальних засобів впливу.

недостатня координація діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з формування реалізації єдиної державної політики в галузі інформаційної безпеки;

слабкість системи освіти та виховання, недостатня кількість кваліфікованих кадрів у галузі інформаційної безпеки.

недостатність нормативної правової бази, що регулює відносини в інформаційній сфері, а також недостатня практика застосування права.

У кожній інформаційній війні є суб'єкт, тобто той чи ті, хто управляють інформаційними потоками [3]. Безпосередньо до суб'єктів діяльності в інформаційному просторі суспільства, що

реалізує державну інформаційну політику, відносяться:

- 1) органи державної влади та управління;
- 2) міжнародні організації;
- 3) недержавні організації;
- 4) медіа-корпорації.

Формування суспільної свідомості за допомогою суб'єктів інформаційної війни з використанням методів психологічного впливу стає найбільш ефективним способом контролю і маніпуляції як всередині держави, так і за її межами. Все залежить від того, хто фактично визначає інформаційний контент [4].

Таким чином, наше ставлення до проблем і явищ, навіть сам підхід до того, що вважати проблемою або явищем, багато в чому визначені тими, хто контролює світ комунікацій.

Враховуючи високий ступінь небезпеки, що несуть своєю діяльністю суб'єкти інформаційних війн, необхідно виробити відповідну нормативно-правову базу з урахуванням усіх можливостей сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій, звернути першочергову увагу на вироблення та розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій у сфері державного управління, підвищення здатності органів державної влади і місцевого самоврядування до використання ефективних технологій управління та організацію конструктивної взаємодії з громадськістю, звернути увагу на недостатній рівень підготовки кадрів в галузі створення та використання інформаційно-телекомунікаційних технологій та розробити низку заходів щодо підвищення зазначеного рівня.

Отже, в умовах сучасних інформаційних протистоянь, національний інформаційний простір України є недостатньо захищеним від негативних пропагандистських інформаційно-психологічних впливів, загроз. Тому створення потужної та ефективної системи інформаційної безпеки України, розроблення дієвих стратегій і тактик протидії загрозам повинні стати пріоритетними завданнями органів державної влади та недержавних інститутів.

Перспективами подальших наукових досліджень є аналіз зарубіжного досвіду протидії інформаційним впливам, а також глибше дослідження технологій здійснення інформаційних операцій та війн.

Список використаних джерел

1. Богуш В. та Юдін О., "Інформаційна безпека держави, 1st ed. Київ: МК-Прес, 2005.
2. Богуш В., Кривуца В. та Кудін А., "Інформаційна безпека: Термінологічний навчальний довідник". Київ: ООО "Д.В.К.", 2004.
3. Маруненко О., "Зовнішні і внутрішні інформаційні війни у медійному просторі України", Український науковий журнал "Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації", №4, С. 91-95, 2011.
4. Ільницька У., "Інформаційна безпека України: сучасні виклики, загрози та механізми протидії негативним інформаційно-психологічним впливам", *Політичні науки*, №1(2), С. 27-32, 2016.

*Войтенко О.В., кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології Національного торговельно-
економічного університету*

ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСУ В УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Розуміння характеру психологічних наслідків бойового стресу важливе для підвищення ефективності заходів психологічної реабілітації учасників бойових дій.

Аналіз наявних у літературі даних показує, що існують різні підходи до оцінки психологічних наслідків бойового стресу. Основна увага науковців, у першу чергу, традиційно сконцентрована на негативних змінах, серед яких посттравматичний стресовий розлад є найбільш важким. Поряд із негативними емоційними станами: відчаєм, фрустрацією, апатією – виникає ризик розвитку у ветеранів особистісних трансформацій, формування викривленої, патологічної картини світу, конфліктної поведінки. Результати ряду вітчизняних і зарубіжних сучасних досліджень (Р. В. Кадиров, О. Г. Караяні, Л. А. Кирієнко, З. Г. Кісарчук, О. М. Кокун, Є. О. Лазебна, Н. В. Тарабріна та ін.) свідчать, що учасники бойових дій отримують серйозні психологічні травми, які здатні призвести до широкого спектру негативних наслідків – від порушення сну та емоційної нестабільності до серйозної патології психіки.

Н.В. Тарабріна вказує, що такі наслідки проявляються у різноманітних формах, які вивчені не до кінця. Дослідження показують, що вони найчастіше проявляються наступним чином: втрата сенсу життя; відчуття нереальності власного існування; виникнення відчуття наближення катастрофічних змін в житті, швидкої смерті; неадекватне заниження або завищення самооцінки; втрата відчуття самоідентичності, відчуття внутрішньої дезінтеграції; почуття провини; почуття безпорадності або навпаки – неадекватна переоцінка власних можливостей; відчуження власного минулого, родичів та близьких; нав'язливе намагання осмислити свій досвід у психотравмуючих ситуаціях; постійне переживання травмуючої ситуації або навпаки – в небажанні пам'ятати про неї; підвищена тривожність або зневага реальної небезпеки; неадекватне підвищення або пригнічення емоційної чутливості; агресивність та запальність; замкненість, суїцидальні думки; прояв асоціальних тенденцій; потреба в нових «гострих» відчуттях [4].

За твердженням інших авторів, внаслідок травматичної події лише меншість осіб (приблизно 10-35%) демонструють негативні зміни у вигляді посттравматичного стресового розладу [6]. Ряд дослідників навпаки вказують на феномен позитивних або адаптаційних змін особистості внаслідок пережитої психотравмуючої події (Д.С. Зубовський, О.Г. Караяні, В.І. Сосьодло, О.А. Шелюг, Р.Тедескі та ін.) [1, 2, 3, 6, 8].

Інтерес до позитивних наслідків пережитих травматичних подій у психології виник ще у середині ХХ ст. в рамках екзистенційно-гуманістичної традиції. Так В. Франкл розглядав психотравмуючі ситуації та пов'язані з ними страждання з одного боку як джерело небезпеки для психічного здоров'я, а з іншого – як джерело потенційних позитивних здобутків для знаходження справжнього сенсу життя особистості [5].

Чималий інтерес викликає феномен посттравматичного зростання особистості учасників бойових дій. Поняття посттравматичного зростання науковці розглядають як результат

боротьби особистості з травматичним стресом, що полягає у трансформації Я-концепції і світогляду особистості через когнітивну обробку травматичного досвіду [1, 6, 7, 8].

Спираючись на погляди К. Роджерса, S. Joseph розглядає процес посттравматичного зростання як інтеграцію набутого досвіду в Я-концепцію, що сприяє більш повноцінному функціонуванню особистості. Нова інформація, пов'язана з травматичним досвідом, вимагає когнітивної обробки, що може здійснюватися через асиміляцію в рамках існуючої моделі світу, або через акомодацию нової інформації існуючими моделями. Для досягнення посттравматичного зростання, тобто виходу на новий порівняно з дотравматичним особистісний рівень, необхідна трансформація, оновлення світогляду [7].

Поняття «посттравматичне зростання» було запропоновано у 1995 р. Р. Тедески, Л. Калхоун для визначення позитивних змін, що відбуваються у людини внаслідок важких життєвих криз. Цей термін є найбільш оптимальним і найточніше відображає феноменологічну сутність цього явища: підкреслює, що особи вийшли за межі їх колишнього рівня адаптації, психологічного функціонування або розуміння життя; показує, що зростання відбувається в результаті надзвичайної стресової події (травматичної події), а не як наслідок будь-якого іншого незначного стресу або природного процесу розвитку. Вважаємо за доцільне використання саме цього поняття як основного у теоретичному аналізі означеної проблеми [8].

На думку дослідників, позитивні ефекти посттравматичного зростання проявляються у трьох групах позитивних змін: зміни в самосприйнятті та самостваленні, зміни в міжособистісних відносинах та зміни життєвої філософії [1, 3, 8].

Зміни у сприйнятті себе виражаються у зростанні емоційної експресивності, у значно більш позитивному ставленні до себе. Особи відчують себе більш досвідченими, сильними, впевненими в собі, здатними прийняти існуючий порядок речей та гідно зустріти майбутні складнощі. На думку О.Г. Караяні та І.В. Сиромятнікова, від участі в бойових діях можна очікувати такі позитивні наслідки: підвищення вмільості, досвідченості, професіоналізму; особистісний ріст і самореалізація людини, які проявляються в підвищенні самоповаги, відчуття власної цінності, впевненості в своїх силах, в умінні володіти собою; зміцнення фізичного здоров'я і сили; підвищення соціального статусу, що виражається в більш поважному ставленні до інших ветеранів, визнання їх заслуг. Автори підкреслюють, що позитивні трансформації можуть мати місце в учасників лише успішної бойової діяльності, яку вважають соціально цінною і значущою [2].

Зміни в міжособистісних відносинах виражаються у більш глибокому сприйнятті важливості сімейних зв'язків, підвищенні цінності інших, особливо найближчих родичів та друзів. Спостерігається значне збільшення співчуття до інших, встановлення ближчих відносин з оточуючими, зростання готовності до безпосереднього вираження почуттів та саморозкриття [1, 3, 8].

Зміни в життєвій філософії виражаються у зміні життєвих пріоритетів, умінні цінувати життя в цілому та в дрібницях, духовному рості та мудрості. Особи, що демонструють позитивні зміни такого типу повідомляють про підвищення цінності власного життя і кожного нового прожитого дня. Вони здатні серйозно переосмислити власні пріоритети та визначити, що дійсно важливо для них у житті. Окрім цього, спостерігається поява нових можливостей, здатності та бажання здійснити позитивні зміни в житті, знайти нові інтереси [1, 3, 8].

Дослідники акцентують увагу на тому, що позитивні зміни обов'язково потребують

надзвичайної стресової події, руйнування фундаментальних життєвих схем і підкреслюють, що позитивні наслідки травматичного досвіду не означають автоматично відсутність негативних наслідків [8].

Отже, посттравматичне зростання передбачає вихід за межі колишнього рівня адаптації, психологічного функціонування або розуміння життя. Розуміння даного феномену є важливим для підвищення ефективності заходів психокорекції, реабілітації та психотерапії учасників бойових дій.

Список використаних джерел

1. Зубовський Д.С. Феномен посттравматичного зростання: концептуалізація поняття. *Актуальні проблеми психологічної допомоги, соціальної та медико-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції*: матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції (Київ, 26 травня 2016 р.). К.: НУОУ, 2016. С. 135-137.
2. Караяни А.Г., Сыромятников И.В. Прикладная военная психология. СПб: Питер, 2006. 369 с.
3. Осьодло В.І., Зубовський Д.С. Посттравматичне зростання особистості учасників бойових дій: сучасний стан та перспективи. *Актуальні проблеми психологічної та соціальної адаптації в умовах кризового суспільства*: збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнського науково-практичного круглого столу (24 березня 2017 року) / за заг. ред. О.Г. Льовкіної, Р.А. Калениченка. Ірпінь : Університет державної фіскальної служби України, 2017. С.143-149.
4. Тарабрина Н.В. Практическое руководство по психологии посттравматического стресса. Ч. 1. Теория и методы. М.: Издательство «Когито-Центр», 2007. 208 с.
5. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Х.: Клуб сімейного дозвілля, 2016. 160 с.
6. Шелюг О.А. Багатовимірність феномену посттравматичного росту: біологічний, психологічний та соціокультурний складники особистісних трансформацій. *Психологія і особистість*. 2014, №1. С. 112-129.
7. Joseph S. Growth following adversity: theoretical perspectives and implications for clinical practice. *Clinical Psychology Review*, 2006. Vol. 26. P. 1041–1053.
8. Tedeschi R.G., Calhoun L.G. Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological inquiry*, 2004. Vol.15. P.1-18.

Волков М.О., викладач кафедри тактики Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

СТРУКТУРНО-ЗМІСТОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ДО МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ПІДРОЗДІЛІВ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК

Досвід війн і військових конфліктів за останні 50 років, в яких брали участь Сухопутні війська України (далі Сухопутні війська), свідчить про глибоку залежність морально-психологічного стану військовослужбовців від комплексу заходів інформаційного, психологічного, військово-соціального напрямків, реалізованих в армії і суспільстві. Водночас

помилки (навмисні і ненавмисні) у підходах до морально-психологічного забезпечення (МПО) військ (сил) призводять до появи таких феноменів як «атовський синдром», «посттравматичний синдром». І, навпаки, зміна підходів до бойової підготовки підрозділів (розвиток центрів бойової підготовки, диференціація програм бойової підготовки по комплектуванню підрозділів військ (сил) тощо) та МПО військ (сил) ЗС України сприяють підвищенню рівня морально-психологічного стану військовослужбовців, що беруть участь в бойових діях (операціях).

Проте, розвиток військової справи в XXI столітті несе нові виклики до морально-психологічного забезпечення військ (сил). По-перше, реалізуються інноваційні концепції і технології ведення війни: від мережевих, гібридних і асиметричних воєн до мережецентричних операцій і бойових дій поза умов війни. Офіційно відзначається, що ведення «класичних» бойових дій без застосування «гібридних» методів стало неможливим, тобто підрозділи Сухопутних військ можуть виступати як об'єктом, так і засобом застосування даних методів.

Військово-технічний і технологічний фактори в сучасних бойових діях визначені ключовими в досягненні перемоги, що автоматично зумовлює підвищення ролі людського фактора. Однак рівень військово-професійної підготовленості та психологічної готовності військовослужбовців Сухопутних військ до високотехнологічних бойових дій нині недостатній. Поза як дидактичні шляхи формування у військовослужбовців даної готовності не конкретизовані.

По-друге, в освітньому процесі вищих військових закладів освіти сучасні тенденції військової справи враховуються слабо. Тоді як змінюється не тільки зміст, структура вищої освіти майбутнього офіцера, але й її форми. Створення освітньо-виховного середовища, яке б поєднувало традиційні та інноваційні методи навчання, неможливе без внесення якісно нового змісту у вищу професійну освіту курсантів, підвищення рівня науково-методичного забезпечення навчального процесу, впровадження інноваційних *педагогічних технологій* і методик.

У дослідженні А. Шабалдака знаходимо думку про те, що педагогічну технологію потрібно розглядати як науково і методично інтегративну, динамічну, відкриту, інноваційно-продуктивну, синергетичну систему, зумовлену часовими і просторово-цільовими характеристиками організації та функціонування сукупності компонентів педагогічного процесу, в тому числі й інноваційних підходів до підготовки майбутніх офіцерів, зокрема, праксеологічного підходу [1, с. 188].

Дієвим дидактично-методичним шляхом підвищення ефективності підготовки курсантів вищих військових закладів освіти до морально-психологічного забезпечення особового складу підрозділів Сухопутних військ, на думку А. Шабалдака [1] є посилення військово-професійної спрямованості в підготовці курсантів шляхом використання інноваційних педагогічних технологій, де основними умовами їх ефективності виступають такі фактори:

- об'єднання окремих тем і (або) розділів гуманітарно-соціальних навчальних дисциплін навколо однієї або декількох завдань морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил), що вирішуються командирами на тактичному рівні управління;

- посилення міждисциплінарної взаємодії навчальних дисциплін гуманітарного циклу з навчальними дисциплінами професійного циклу;

- включення в завдання, які вирішують курсанти, проблемних питань, пов'язаних з аналізом традиційних, «нетрадиційних», «гібридних», асиметричних і ін. нових і перспективних

форм і методів ведення бойових дій, оцінкою морально-психологічної обстановки, погодно-кліматичних і природно географічних умов виконання бойових (навчально-бойових) завдань.

Список використаних джерел

1. Шабалдак А.В. Концептуальні наукові основи реалізації праксеологічного підходу у підготовці курсантів до професійної діяльності. *Інноваційна педагогика*. 2018. № 3. С. 188–193.

Гаркавенко З.О., кандидатка психологічних наук, соціальна психологиня, президент Академії професійного розвитку

garkavenkozoya@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0001-9045-779X>

Грилюк С.М., викладач кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, полковник

ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДЕКОМПРЕСІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ ЗАКІНЧИЛИ ВИКОНАННЯ БОЙОВОЇ МІСІЇ

В умовах гібридної війни, актуалізується технологічність, оперативність та ефективність заходів психологічного забезпечення військово-професійної діяльності, особливо тих підрозділів Збройних Сил України, які задіяні у проведенні Операції Об'єднаних Сил. Психологічна робота щодалі набуває ознак невід'ємної складової забезпечення підтримки боєздатності військовослужбовців. Саме тому, питання ефективності здійснення окремих заходів має непересічне значення. До таких заходів безсумнівно належить психологічна декомпресія військовослужбовців, які закінчили виконання бойової місії.

Ключове питання: як забезпечити оптимальний ефект психологічної декомпресії за типових обставин реалізації?

Як зазначено в Інструкції з організації психологічної декомпресії військовослужбовців Збройних Сил України (затверджено наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 27.12.2018 № 462 психологічна декомпресія це форма психологічної реабілітації військовослужбовців, які перебували в екстремальних (бойових) умовах службово-бойової діяльності, яка складається із комплексу заходів фізичного і психологічного відновлення організму людини та проводиться з метою поступової реадaptaції військовослужбовців до звичайних умов життєдіяльності, запобігання розвитку у них психологічних травм.

Ніхто не заперечує необхідність проведення зазначеної роботи, але водночас ми повинні розглянути кількісні параметри для проведення відповідної роботи. Зокрема, одночасно закінчує місію декілька бригад і кожна з них в середньому нараховує від 3000 особового складу. З якого розрахунку по кількості особового складу ми повинні відправляти групи (одну чи декілька для кожної бригади) з врахуванням часу, який визначено для проведення психологічної декомпресії. Чи достатньо в нас діагностичного інструментарію, чи

автоматизовано діяльність членів груп допомоги для оперативного опрацювання отриманої інформації, чи доцільно проводити ті або інші заходи з особовим складом?

На наш погляд, на даний час, у психологічній декомпресії ми маємо вирішити проблеми організаційно-технологічного та змістовно-методичного характеру, зокрема:

- кількість військовослужбовців, які одночасно мають проходити процедури психологічної декомпресії;

- кількість учасників груп забезпечення, із розрахунку фахівці/час проведення процедур;

- відсутність обладнання та програмного забезпечення для апаратної обробки інформації психологічної діагностики великого числа респондентів;

- обсяг часу для обробки інформації психологічної діагностики та підготовки рекомендацій щодо оперативного реагування «по факту» виявлених ризиків;

- формування груп «декомпресії» відбувається до початку проведення психологічної діагностики;

- відсутність узагальненої аналітично-статистичної інформації щодо заходів психологічної декомпресії та її ефективності;

- діагностичний інструментарій громіздкий, незручний в оперативній обробці (багато часу, складність в інтерпретації, неконкретність в оперативному застосуванні);

- процедура «дебріфінгу» потребує одночасної участі 2-3 фахівців, що унеможливує оперативність її здійснення для всього числа військовослужбовців;

- формування «груп розвантаження» не спирається на результати діагностики, що унеможливує спеціалізацію (за ступенем травмованості, ризику розвитку психогенних захворювань);

- недостатність попередньої психоедукаційної роботи, що вимагає навчального навантаження в період декомпресії;

- неприйняття до уваги потенціалу військових колективів, як реабілітуючого середовища для окремих військовослужбовців.

Ми пропонуємо з метою оптимізації процедур проведення психологічної декомпресії:

1. Розробити технологічну карту (алгоритм) проведення психологічної декомпресії із визначенням конкретних часових інтервалів для проведення кожного окремого елемента.

2. Уточнити обсяги часу на проведення кожного елемента процедури відповідно до завдань, які вирішуються (принцип «необхідне» та «достатнє»).

3. Збільшити чисельність складу груп забезпечення та уточнити їх функцій.

4. Забезпечити оперативну обробку інформації психологічного скрінінгу шляхом введення цифрового збору інформації та автоматизації її обробки.

5. Уточнити порядок здійснення процедур, з точки зору логіки "розгортання процесу", а саме: діагностика - формування груп за спеціалізацією потреб і ризиків – проведення дебріфінгу (за потреби) – проведення інших заходів розвантаження та саморегуляції;

6. Внести зміни до інструкції (уточнити процедури, їх таймінг, фіксацію результатів).

7. Попередню діагностику актуального психологічного стану військовослужбовців здійснювати шляхом оперативного опитування командирів підрозділів на предмет «наявності/відсутності» травматичного досвіду та очевидних/прихованих ризиків розвитку психогенних захворювань;

8. Процедуру «дебріфінгу» проводити тільки для визначеного (за результатами діагностики) кола військовослужбовців. Для решти військовослужбовців замінити дебріфінг груповими консультаціями під керівництвом психолога чи командира (за заздальгідь сформованим сценарієм);

9. Додати до процедур психологічної декомпресії процедуру підсумкового скрінінгу результатів (інтегровану із структурою первинного скрінінгу).

*Гресько А.В., слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського, майор*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРЕНДИ НЕРУХОМОГО ВІЙСЬКОВОГО МАЙНА

Постановка проблеми та її актуальність. Україна, як і будь-яка суверенна держава, має свій суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність, які необхідно захищати.

Відповідно до ст. 17 Конституції України вказані завдання покладаються на Збройні Сили України [1] (далі – ЗС України), здатність яких швидко та ефективно виконувати ці завдання значною мірою залежить від стану їх матеріального забезпечення.

Державний бюджет України на сьогоднішній день не в змозі забезпечити постійно зростаючі потреби ЗС України, тому з метою одержання додаткових джерел фінансування життєдіяльності військ (сил) у ЗС України здійснюється господарська діяльність, одним з дозволених видів якої є надання нерухомого військового майна в оренду.

Поряд з цим, на сьогодні існує законодавча неузгодженість між рядом нормативно-правових документів, яка не дає змогу повноцінно використовувати вказаний інструмент.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженням господарської діяльності у ЗС України присвячені роботи А.В. Баляна, Е.Г. Бойченка, О.М. Вінника, О.Р. Зельдіної, В.Й. Кіселя, П.М. Кондика, В.К. Мамутова, М.М. Мандриковського, С.В. Несинової, М.М. Прохоренка, В.С. Щербини та інших. Поряд із тим, питанню нормативного регулювання орендних відносин у ЗС України значної уваги не приділялось.

Метою нашого дослідження є аналіз стану нормативно-правового регулювання передачі нерухомого військового майна в оренду фізичним та юридичним особам та надання пропозицій щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. 01.02.2020 набув чинності новий Закон України від 03 жовтня 2019 року № 157-ІХ "Про оренду державного та комунального майна" (далі – Закон № 157-ІХ).

Механізм передачі в оренду державного та комунального майна, включаючи особливості передачі його в оренду відповідно до положень Закону № 157-ІХ, визначено Порядком передачі в оренду державного та комунального майна, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 03 червня 2020 року № 483 (далі – Порядок передачі майна в оренду).

Закон № 157-ІХ встановлює єдиний спосіб передачі в оренду державного та комунального майна – аукціон, за результатами якого здійснюється передача в оренду майна особі, яка запропонувала найбільшу орендну плату. Аукціон проводиться в електронній формі виключно в електронній торговій системі (ЕТС). Електронний аукціон проводиться без залучення балансоутримувача або уповноваженого органу управління.

Поряд з цим, відповідно до частини шостої статті 2 Закону № 157-ІХ "відносини оренди рухомого та нерухомого майна, закріпленого за військовими частинами, закладами, установами та організаціями Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України

військових формувань, а також за спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань організації спеціального зв'язку та захисту інформації, підпорядкованими йому регіональними органами та територіальними підрозділами, закладами та установами Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, які ведуть його облік у спеціальному порядку, регулюються цим Законом з урахуванням особливостей, передбачених Законом України "Про господарську діяльність у Збройних Силах України" [2] (далі – Закон № 1076-XI).

Так, відповідно до частин першої та другої статті 7 Закону № 1076-XI "військові частини можуть передавати без шкоди бойовій та мобілізаційній готовності закріплене за ними рухоме та нерухоме військово майно в оренду юридичним і фізичним особам" [3], а статтю 7 встановлено ряд особливостей передачі в оренду нерухомого військового майна, до яких, зокрема, віднесено проведення конкурсу, що узгоджувалось із попередньою редакцією Закону № 157-IX, оцінку встановленим порядком вартості майна, що підлягає передачі в оренду, її погодження тощо.

Крім того, в супереч вимогам Закону № 157-IX, Законом № 1076-XI передбачено передачу військового майна в оренду виключно за результатами конкурсів, які проводяться Міноборони або уповноваженими ним органами військового управління чи безпосередньо військовими частинами. Умови та порядок проведення таких конкурсів визначені Фондом державного майна за погодженням з Міноборони (спільний наказ Фонду та Міністерства оборони України від 26 липня 2000 року № 1549/241 "Про затвердження Порядку та умов проведення конкурсів на право укладення договорів оренди військового майна", який 10.09.2021 втратив чинність).

Також не відповідає положенням Закону № 157-IX передбачена Законом № 1076-XI оцінка вартості військового майна, яка "передуює проведенню конкурсів на право укладення договорів оренди військового майна" та "проводиться комісіями, до складу яких входять фахівці (уповноважені особи) Міноборони або уповноважених ним органів військового управління та Фонду державного майна чи його регіональних відділень (представництв)" [3], а також погодження актів оцінки вартості майна, що передається в оренду, Фондом державного майна чи його регіональними відділеннями (представництвами).

У зв'язку з вказаним, регіональні підрозділи Фонду відмовляють відповідним підрозділам МО України та ЗС України у погодженні передачі майна в оренду, розрахунків оцінки майна та розміру орендної плати.

Крім того, порядок надання дозволу військовим частинам на передачу закріпленого за ними рухомого та нерухомого майна в оренду затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 11 травня 2000 року № 778 "Про затвердження Порядку надання дозволу військовим частинам Збройних Сил на передачу закріпленого за ними рухомого та нерухомого майна в оренду".

Таким чином, існує колізія норм зазначених вище Законів України насамперед в частині визначення способу, підстав передачі в оренду державного (військового) майна, інших питань пов'язаної із цим процедури, прав та обов'язків балансоутримувача та уповноваженого органу управління, потенційного орендаря тощо.

Існування колізії норм права є достатньою підставою для розгляду питання про її усунення шляхом внесення змін до відповідних нормативно-правових актів.

При цьому слід враховувати, що відповідно преамбули Закону № 157-IX він регулює правові, економічні та організаційні відносини, пов'язані з передачею в оренду майна, що

перебуває в державній та комунальній власності, а відповідно до статті 2 відносини оренди рухомого та нерухомого майна, закріпленого за військовими частинами, закладами, установами та організаціями Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, регулюються цим Законом з урахуванням особливостей, передбачених Законом № 1076-XI [2].

Таким чином, Закон № 1076-XI визначає правові засади здійснення у ЗС України господарської діяльності (преамбула Закону), до якої віднесено діяльність, пов'язану із передачею в оренду рухомого та нерухомого військового майна, проте встановлює лише особливості передачі в оренду такого майна (стаття 7 цього Закону), а тому не має суперечити встановленим в державі загальним правовим відносинам, пов'язаним із передачею в оренду державного майна.

Також слід звернути увагу, що нова редакція Закону України "Про оренду державного та комунального майна" базується на принципах добросовісної конкуренції, відкритості та прозорості під час проведення електронних торгів (аукціонів), об'єктивної та неупередженої оцінки пропозицій учасників, скорочення процедур оренди. Електронний аукціон проводиться без залучення балансоутримувача або уповноваженого органу управління, що мінімізує корупційні ризики.

Натомість продовження організації та проведення військовими частинами та органами військового управління ЗС України конкурсів створює ризики вчинення військовими посадовими особами корупційних дій і зловживань під час організації конкурсу, визначення переможця, відволікання особового складу від виконання завдань за призначенням, витрачання часу і ресурсів на організацію конкурсу.

Крім того, відповідно до прикінцевих та перехідних положень Закону № 157-IX Кабінету Міністрів України доручено забезпечити приведення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом [2].

Таким чином, у зв'язку із введенням в дію Закону України "Про оренду державного та комунального майна" та виданням у його розвиток інших нормативно-правових актів існує нагальна потреба приведення нормативно-правових актів з питань передачі в оренду військового майна у відповідність до їх вимог.

Висновки. У зв'язку з вищевикладеним пропонується змінити:

положення Закону України "Про господарську діяльність у Збройних Силах України" щодо порядку визначення об'єктів оренди, проведення конкурсу, оцінки вартості майна, яке передається в оренду, тощо;

положення Порядку надання дозволу військовим частинам Збройних Сил на передачу закріпленого за ними рухомого та нерухомого майна в оренду, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 травня 2000 року № 778, щодо порядку надання дозволу, проведення оцінки, погодження з Фондом державного майна України;

положення про порядок створення та діяльності комісії з оцінки вартості військового майна, що підлягає передачі в оренду, затверджене спільним наказом Фонду державного майна України та Міністерства оборони України від 17.09.2001 № 333/1697, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 09 жовтня 2001 року за № 871/6062, – визнати таким, що втратило чинність;

вимоги Інструкції про організацію передачі в оренду та укладення договорів оренди нерухомого військового майна, затверджену наказом Міністерства оборони України від 02

лютого 2010 року № 46, щодо визначення повноважень органів військового управління та посадових осіб ЗС України, МО України з питань передачі нерухомого військового майна в оренду, надання згоди (відмови) щодо передачі в оренду нерухомого (рухомого) майна, встановлення процедури затвердження Міноборони нерухомого військового майна, яке пропонується до передачі в оренду, інших питань організації передачі в оренду та укладення договорів оренди нерухомого військового майна.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 11.10.2021);
2. Про оренду державного та комунального майна : Закон України від 03.10.2019 № 157-IX. Дата оновлення: 22.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-20#Text> (дата звернення 11.10.2021);
3. Про господарську діяльність у Збройних Силах України : Закон України від 21.09.1999 № 1076-XIV. Дата оновлення: 15.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1076-14#Text> (дата звернення 11.10.2021);
4. Про затвердження Порядку та умов проведення конкурсів на право укладення договорів оренди військового майна : наказ Фонду державного майна України та Міністерства оборони України від 26.07.2000 № 1549/241. Дата оновлення: 10.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0490-00#Text> (дата звернення 11.10.2021);
5. Про затвердження Порядку надання дозволу військовим частинам Збройних Сил на передачу закріпленого за ними рухомого та нерухомого майна в оренду : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.05.2000 № 778. Дата оновлення: 19.06.2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/778-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення 11.10.2021);
6. Положення про порядок створення та діяльності комісій з оцінки вартості військового майна, що підлягає передачі в оренду : Наказ Фонду державного майна України та Міністерства оборони України від 17.09.2001 № 333/1697. Дата оновлення: 17.06.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0871-01#Text> (дата звернення 11.10.2021);
7. Інструкція про організацію передачі в оренду та укладення договорів оренди нерухомого військового майна : Наказ Міністерства оборони України від 02.02.2010 № 46. Дата оновлення: 17.06.2001. URL: http://search.ligazakon.ua/_doc2.nsf/link1/FN002641.html (дата звернення 11.10.2021).

*Грицюк С.М., слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського, підполковник*

МАТЕРІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Адміністративне право як комплексна галузь права, норми якої регулюють відносини переважно у сфері державного управління, особливу увагу звертає на застосування різних заходів адміністративного впливу до осіб, що вчинили правопорушення. Враховуючи доволі складну та суперечливу ситуацію в Україні, питання притягнення до адміністративної

відповідальності військовослужбовців, які, згідно з чинним законодавством, становлять особливу категорію осіб, є надзвичайно актуальним на сьогоднішній день.

Як відомо, Збройні Сили та інші військові формування України – це специфічні державні організації, де службові відносини регулюються на основі суворої централізації, єдиначальності та військової дисципліни в здійсненні управління військами. Тому держава обмежила юрисдикцію цивільних органів влади щодо притягнення до адміністративної відповідальності військовослужбовців.

Так, відповідно до ст. 15 Кодексу законів України про адміністративні правопорушення, військовослужбовці і призвані на збори військовозобов'язані, несуть відповідальність за адміністративні правопорушення, як правило, за Дисциплінарним статутом Збройних Сил України [1]. Однак за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, правил полювання, рибальства та охорони рибних запасів, митних правил, вчинення корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією, неправомірне використання державного майна, невжиття заходів щодо окремої ухвали суду чи окремої постанови судді, щодо подання органу дізнання, слідчого або протесту, припису чи подання прокурора, ухилення від виконання законних вимог прокурора і за контрабанду військовослужбовці та військовозобов'язані, які призвані на збори несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах.

У зв'язку з особливостями військової служби, не застосовуються до військовослужбовців та військовозобов'язаних, які призвані на збори такі види адміністративних стягнень, як виправні роботи та адміністративний арешт. Спеціально уповноважені державні органи чи посадові особи, яким надано право застосовувати адміністративні стягнення, за виключенням, коли військовослужбовці безпосередньо несуть адміністративну відповідальність у вигляді, передбачених законодавством, адміністративних стягнень, мають право замість накладення адміністративних стягнень передавати матеріали про адміністративні правопорушення командирам військових частин (начальникам військових установ) для вирішення питання про притягнення винних до дисциплінарної відповідальності [2].

Дисциплінарну владу командир (начальник) застосовує до підлеглого військовослужбовця на підставі протоколу про адміністративне правопорушення, який він отримав від уповноваженого державного органу або посадової особи, що мають право накладати адміністративні стягнення. Він вирішує питання про визначення по відношенню до винної особи конкретного заходу адміністративного впливу і контролює реалізацію цього рішення.

Військовослужбовці, які посягають на державну власність, недбало ставляться до збереження озброєння, військової техніки та іншого майна, притягаються до матеріальної відповідальності. Притягнення до матеріальної відповідальності не звільняє від дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної чи кримінальної відповідальності [3].

Військовослужбовці та призвані на збори військовозобов'язані, які притягаються до матеріальної відповідальності, ознайомлюються з матеріалами розслідування, про що у висновках робиться відповідний запис. Вони мають право подавати свої заперечення та клопотання на ім'я командира (начальника) військової частини [4, с. 59].

Таким чином, можна зробити висновок, що притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності здійснюється в особливому порядку, зазвичай за участю

командира (начальника) відповідної військової частини. Найпоширенішим видом покарання визнається штраф, у той же час виправні роботи та адміністративний арешт до цієї категорії осіб не застосовуються.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення зі змінами від 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення – 09.10.2021).
2. Про затвердження Інструкції про порядок і умови утримання військовослужбовців, заарештованих в адміністративному порядку: наказ МОУ від 18.05.2015 № 216. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0693-15#Text>. (дата звернення – 15.10.2021).
3. Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі: Закон України від 03.10.2019 № 160-IX. Дата оновлення: 23.02.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-20#Text> (дата звернення – 19.10.2021).
4. Мота А.Ф. Детермінація адміністративної деліктності військовослужбовців // Наукові записки. Серія "Право". Острог: Національний університет "Острозька академія", 2001. Вип. 2. С. 284-28.

*Гула Р.В., доктор історичних наук, професор,
професор кафедри філософії ХНУПС
імені Івана Кожедуба*

*Дятлова І.В., кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри філософії ХНУПС
імені Івана Кожедуба*

ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ І ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Корекція навчальних програм у військових закладах вищої освіти передбачає використання досвіду ведення бойових дій на сході країни. Це дає можливість оперативно реагувати на новітні тенденції в розвитку воєнної науки і своєчасно вносити корективи в організацію навчально-виховного процесу. Однією із нагальних проблем є підготовка фахівців з морально-психологічного забезпечення та практичне спрямування їхньої діяльності на питання психологічної реабілітації учасників бойових дій. Тому, проблема психологічної реабілітації учасників бойових дій на сучасному етапі розвитку української державності може бути визначена як пріоритетна, виходячи із низки причин.

1. Психологічна реабілітація набуває загальнодержавного змісту у зв'язку з тим, що у сферу збройного конфлікту на сході держави включені, крім безпосередньо комбатантів, також сотні тисяч цивільного населення, майже усі політичні та соціальні інститути держави. Тому, система психологічної реабілітації повинна мати загальнонаціональний характер і бути вбудованою в вертикаль державної влади.

2. Об'єктивний, в умовах гібридної війни, процес мілітаризації колективної свідомості сприяв тому, що в середовище цивільного населення активно проникають риси психології

комбатанта. Цей стрімкий процес несе у своєму змісті як позитивні, так і негативні риси апології жорстокості, помсти та ненависті.

3. Врахування деформації психіки та свідомості учасників бойових дій. Зараз на наших очах відбувається формування унікального соціально-психологічного та духовного феномена – «людини воюючої».

Драматичний перебіг бойових дій на Сході України актуалізував проблему посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Об'єктивні процеси деформації психіки комбатанта в екстремальних умовах бою викликають нагальну проблему всебічного аналізу стану системи психологічної реабілітації з урахуванням особливостей протікання процесів ПТСР.

За даними міжнародних досліджень у країнах, де відбувалася війна, поширеність ПТСР серед осіб, які перебували в зоні бойових дій (як військових, так і мирних жителів), зростає вдвічі і сягає 15–20 %. В умовах сучасних українських реалій **проблема ПТСР** набуває комплексного характеру, яка характеризується наступними чинниками.

1. *Спонтанність процесів психічної регуляції.* Як свідчать дослідження, переважна більшість осіб, які знаходилися під впливом психотравмуючих чинників війни, не мали жодних проблем із психічним станом; значна кількість людей із ПТСР самостійно долають наслідки факторів війни. Тому слід не гіперболізувати проблему, але водночас і не зменшувати її значення.

2. *Латентний характер протікання процесів ПТСР.* Слід усвідомлювати той факт, що у значної частини осіб, які пройшли активну фазу бойових дій, проблеми у сфері психічного здоров'я можуть з'явитися за деякий проміжок часу [2].

3. *Поліваріативність форм прояву ПТСР.* Варто пам'ятати, що ці проблеми можуть проявитися не лише як ПТСР, а й у формі інших розладів, зокрема: зловживання психоактивними речовинами, депресії, тривожні розлади, порушення контролю, спалахи злості та ін.

4. *Специфічність контингенту учасників бойових дій.* Серед учасників АТО (ООС), які були вперше визнані інвалідами, понад половини – особи працездатного віку. Додамо також й важку ситуацію на ринку праці для фізично здорового контингенту, що посилює психологічне навантаження на об'єктивно деформовану психіку ветеранів-інвалідів.

5. *Соціально-загрозливий характер інтенсифікації процесів поширення ПТСР серед учасників бойових дій.* Головний психіатр Міноборони України, начальник клініки психіатрії Головного військового клінічного госпіталю полковник Олег Друзь 19 вересня 2017 року на засіданні комітету з питань охорони здоров'я заявив, що «93% учасників АТО є потенційною загрозою для суспільства та потребують лікування» [1]. За даними Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників АТО, станом на 10.01.2017 року реабілітаційні центри надали соціально-психологічну допомогу 10 321 військовослужбовцю, які були демобілізовані після участі в АТО, та 10 426 членам родин військовослужбовців Збройних Сил України. Санаторно-курортне лікування (кількість путівок) отримали 4429 військовослужбовців. Внаслідок участі в АТО отримали інвалідність 4538 осіб, які нині звільнилися з лав Збройних Сил. Пройшли соціально-психологічну адаптацію (перенавчання) 5 564 ветеранів [2, с. 5–6].

Отже, психологічна реабілітація повинна мати загальнодержавний характер. Для бійців, які повернулися після пережитих жахів, зі зламанною психікою, нездатністю продовжувати

звичайне життя, в країні повинна повноцінно працювати державна програма психологічної реабілітації учасників бойових дій в зоні АТО (ООС) та бути обов'язковою для кожного бійця.

Підготовка фахівців з морально-психологічного забезпечення у військових закладах вищої освіти повинна бути спрямована на комплексне використання теоретичної та практичної складової в роботі з психологічної реабілітації учасників бойових дій.

Ця проблема, яку не можна пускати на самоплив, це те над чим треба працювати всім – як органам влади, так і бійцям, їх сім'ям та друзям.

Список використаних джерел

1. Полторак уволил главного психиатра Минобороны из-за скандальных слов. *Сегодня*. 2017, 20 сентября. URL: <https://www.segodnya.ua/politics/poltorak-uvolil-glavnogo-psihiatra-minoborony-1057244.html> (дата звернення: 25.10.2021).

2. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О. та ін. Психологічна робота з військовослужбовцями-учасниками АТО на етапі відновлення: методичний посібник. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.

3. У Збройних Силах України створено систему надання психологічної допомоги та реабілітації. *Міністерство Оборони України*. 2018, 23 лютого. URL: <http://www.mil.gov.ua/news/2018/02/23/mil.gov.ua/news/2018/02/23/u-zbrojnih-silah-ukraini-stvoreno-sistemu-nadannya-psiologichnoi-dopomogi-ta-reabilitacii/> (дата звернення: 25.10.2021).

Гуляк У.М., ад'юнкт кафедри суспільних наук гуманітарного інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, майор

ПЛІННІСТЬ КАДРІВ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

У сучасних умовах однією з ключових проблем служб персоналу на підприємствах є плінність кадрів. Слід зазначити, що природній рівень плінності у межах 3-5 % від чисельності персоналу сприяє відновленню виробничих колективів. Проте, значно вищий відсоток плінності кадрів може негативно позначатися на ефективності виконання завдань усією організаційною структурою. Високий рівень плінності кадрів майже завжди вказує на серйозні недоліки в управлінні персоналом та управлінні організацією в цілому.

У контексті даної проблеми, питанню плінності кадрів, дослідженню питань теорії і практики управління персоналом приділяли увагу у своїх наукових працях такі відомі вчені як І. Беккер, П. Друкер, Т. Пітерс, Г. Кунц, М. Мескон, Г. Саймон, Р. Штольберг, М. Альберт, О. Амоша, С. Бандура, Д. Богиня, В. Данюк, Ю. Куліков, Н. Лук'янченко, Л. Лутай, С. Шекшня, Г. Щокін та ін. У напрямі розвитку теорії наукового управління працювали Френк і Ліліан Гілбрети. Зокрема, Л. Гілбрет приділяла значну увагу психологічним аспектам управління. Крім того, вітчизняні та зарубіжні дослідники розглядали питання плінності в контексті психології організації, проблематики організації психологічного простору в ній (В. Осьодло); з точки зору деяких фізіологічних та психологічних питань – профвідбір, нормування праці, система оплати, заохочення та покарання (Ф. Тейлор). Е. Мейо спробував ідентифікувати соціальні й

психологічні чинники, які впливають на процес праці. Протягом останніх років поживавився інтерес до суміжних із плинністю понять: безробіття (О. Гетьман, М. Гуць), відданості персоналу (І. Андреева, Л. Корень), стабільності персоналу (В. Грищенко, О. Сватюк), руху персоналу (Ж. Балабанюк), мобільності персоналу (В. Дружиніна).

Про проблему плинності кадрів у Збройних Силах України нині також дуже багато говориться. Це питання є актуальним оскільки в останні роки відтік військових зі Збройних Сил справді не спадає. Генеральний штаб у відповідь на запитання BBC News Україна повідомив, що у 2018-2020 роках з армії пішли понад 77 тис. контрактників – це майже третя частина визначеної законом чисельності ЗС України, яка становить 250 тис. З них 20 тисяч – тільки за перші дев'ять місяців 2020 року. Для порівняння в 2016 році з армії звільнилися лише 2,6 тис. військовослужбовців [2].

Крім того, з початку 2017 року до Збройних Сил прийнято на військову службу за контрактом на посади рядового, сержантського та старшинського складу близько 150 тис. осіб, на посади офіцерського складу – близько 12 тис. осіб. Водночас звільнено з військової служби приблизно 110 тис. військовослужбовців рядового, сержантського та старшинського складу та близько 17 тис. офіцерів. З числа звільнених осіб рядового, сержантського та старшинського складу переважна більшість, біля 77 тис. осіб (бл. 72%), не виявили бажання укласти наступний контракт та звільнилися після закінчення контракту. З числа офіцерського складу з цієї ж причини (по закінченню контракту) звільнилося близько 10 тис. осіб [3].

На сьогодні питання комплектування Збройних Сил персоналом визначено одним із пріоритетних у Стратегічному оборонному бюлетені, де стратегічною ціллю № 2 розвитку сил оборони є професійний та вмотивований особовий склад сил оборони, підготовлений військовий резерв, що підтримуються за рахунок ефективних прозорих систем кадрового менеджменту, військової освіти і науки, охорони здоров'я і соціального захисту [4].

Разом з цим, у Концепції військової кадрової політики Міністерства оборони України на період до 2025 року зазначається, що ключовою проблемою військової кадрової політики, що негативно впливає на укомплектованість Збройних Сил належно підготовленим та вмотивованим персоналом, є наявність тенденції щодо скорочення кількості громадян з належними особистими морально-діловими та професійними якостями, які бажають проходити військову службу за контрактом у Збройних Силах України, та збереження динаміки плинності кадрів, а саме: відтік певної кількості кваліфікованих та досвідчених військовослужбовців, відсутність у них бажання тривалого проходження військової служби за контрактом [3].

Головна суперечність дослідження питання плинності кадрів полягає в тому, що поряд із великою кількістю наукових праць у зазначеному напрямі, виділенням питання укомплектованості Збройних Сил України належно підготовленим та вмотивованим персоналом пріоритетним у стратегічних керівних документах та незважаючи на впровадження протягом останніх років комплексу мотиваційних чинників, відтік військовослужбовців продовжується.

Аналіз нормативної та джерельної бази дозволив встановити, що основними причинами, які призводять до звільнення військовослужбовців є:

проблема браку житла; невиконання деяких соціальних гарантій, які носять декларативний характер; проблеми у колективах; обмаль вільного часу на відпочинок та сім'ю;

не конкурентоспроможний рівень грошового забезпечення; недотримання розпорядку дня та залучення військовослужбовців до виконання непритаманних завдань; відсутність розуміння військовослужбовцями свого кар'єрного зростання та перспектив проходження військової служби; недостатність можливостей та механізмів для самовдосконалення і саморозвитку військовослужбовців тощо.

Таким чином, питання комплектування ЗС України підготовленим та вмотивованим персоналом, збереження тенденції плинності кадрів, зниження мотивації військовослужбовців до проходження військової служби, а також необхідність забезпечення поточних і майбутніх кадрових потреб є актуальними в контексті ефективності роботи військово-організаційних структур та забезпечення обороноздатності держави.

Список використаних джерел

1. Єлисеєва Н.А. Управління плинністю кадрів як однією з актуальних проблем служб управління персоналом. *Соціально-трудова відносина: теорія і практика*. 2010. Том III. С. 101–105.
2. "Армія на паузі". Чи залишиться українське військо без їжі, зброї та реформ. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-54485115> (дата звернення: 01.11.2021).
3. Про затвердження Концепції військової кадрової політики Міністерства оборони України на період до 2025 року : наказ Міністерства оборони України від 14.09.2021 р. № 280. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2021/280_nm.PDF (дата звернення: 01.11.2021).
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року "Про Стратегічний оборонний бюлетень України" : Указ Президента України від 17.09.2021 р. № 473/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4732021-40121> (дата звернення: 01.11.2021).

Дзьоба А.Л., слухач Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, підполковник

ПСИХОЛОГІЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕРЕГОВОРНОГО ПРОЦЕСУ. ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ТА МЕТОДИ ПІДГОТОВКИ Й ВЕДЕННЯ ПЕРЕГОВОРІВ

Уміння домовлятися є основою життя в суспільстві. Наш успіх залежить від здатності проведення переговорів з найбільшою користю для себе. Якщо ви не вмієте домовлятися, дотримуючись своїх інтересів, то автоматично стаєте жертвою тих, хто краще володіє переговорним мистецтвом. Але якщо ви володієте умінням ефективного проведення переговорів, то завжди будете отримувати більше. Переговори є головним способом гармонійного співіснування та співпраці для людей з різними цінностями та інтересами.

Не виключенням є військова сфера. Збройні Сили України ведуть переговори (консультації) з країнами-партнерами, міжнародними організаціями, а також беруть участь у тристоронній контактній групі з мирного врегулювання ситуації на сході України. Для ефективності результатів переговорів та налагодження зв'язків, необхідно володіти мистецтвом введення переговорів. Уміння професійно провести бесіду або переговори підвищує культуру ділового спілкування, забезпечує досягнення бажаної мети, створює гідну репутацію та забезпечує професійний розвиток.

Здатність одержувати від інших людей те, що хочеш, і при цьому не доводити ситуацію до конфлікту – одна з найбільш корисних навичок як для професійного зростання, так і для особистого життя.

Метою даної публікації є аналіз найрозповсюдженіших тактичних прийомів та методів підготовки й ведення ділових переговорів.

Переговори – це основний спосіб домогтися від навколишніх того, чого ви хочете. Це спосіб спілкування, спрямований на досягнення згоди в ситуації, коли у вас і в іншої сторони є спільні інтереси, але в той же час є і протилежні.

Переговори бувають двох типів. У кожного своя мета, і бажані результати різні.

Перший тип переговорів – так званий «одноразовий». Ви плануєте одноразову провести переговори з того чи іншого питання і ніколи більше не будете мати справ з контрагентом. Обидві сторони переслідують єдину мету: отримати те чого вони хочуть на своїх умовах. Завершивши переговори, ви ніколи більше не зустрінетеся з цією людиною. Не має значення, чи подобається ви йому, чи поважає він вас, чи хоче стати вашим другом. Єдине, що важливо, – отримати те чого вони хочуть на своїх умовах.

Другий тип переговорів відноситься до ситуацій, в яких мова йде про довгострокові відносини. У цьому випадку характер ваших переговорів вимагає, щоб ви працювали з тим же контрагентом протягом певного періоду. Переговори другого типу – це процес, який не має початку, середини і кінця: він триває постійно. Стартова точка – якісні взаємини з довірою і надійністю в основі. Найкращі відносини, які ви тільки можете уявити, – такі, в основі яких лежить договір, що задовольняє обидві сторони.

Найбільш провальні переговори – ті, після завершення яких жодна сторона не відчуває задоволення. Жодна сторона не хоче в майбутньому мати справу з іншою. І обидві не горять ентузіазмом виконувати зобов'язання, колись прийняті за цією угодою [1].

Щоб провести переговори добре, до них потрібно підготуватися: подумати, зібрати інформацію, розробити стратегію.

Підготовка до переговорів проводиться у двох напрямках: змістовому і організаційному.

Організаційними питаннями підготовки переговорів є:

- визначення часу (фахівці з переговорного процесу вважають, що найкращий час зустрічі – задовго до чи за півгодини після обіду; у середу чи четвер, тобто у середині робочого тижня, а не на його початку чи в кінці);

- регламент переговорів (як правило, 1,5-2 години);

- місце зустрічі (це може бути приміщення кожної зі сторін по черзі або нейтральна територія; офіс має бути підготовлений до зустрічі: стіл (краще круглої форми), нотатники, олівці, стакани, вода);

- склад делегації (керівник та співробітники, що компетентні у питаннях, які будуть обговорюватися) [2].

Щоб добитися успіху в переговорах, потрібно: знати певну інформацію про учасників переговорів, бути добре поінформованим про тему переговорів, мати у своєму розпорядженні факти, що стосуються предмета розмови, мати певний досвід ведення переговорів.

Перш ніж почати переговори, ви повинні чітко уявляти собі цілі, яких хочете досягти після їх закінчення. Метою переговорів не може бути просто досягнення згоди у чому-небудь. Цілі мають бути конкретними. Заздалегідь опишіть все, що плануєте отримати. Люди, які точно

знають, чого хочуть, мають незаперечну перевагу перед тими, хто не впевнений і сумнівається.

Щоб досягти успіху в переговорах, потрібно поставити себе на місце опонента. Дізнайтеся, кого поважають ваші опоненти і чому, чіим думкам довіряють, які методи вони використовують для досягнення успіху. Перш ніж починати переговори, переконайтеся, що ви знаєте, чого хоче ваш опонент, які у нього можуть бути заперечення і яка мотивація допоможе переконати його. Врешті решт ви маєте завоювати симпатію опонента. Якщо опонент буде емоційно неспокійний, схвильований, домогтися того, щоб він вас почув, буде вкрай складно чи навіть неможливо. Тому дуже важливо бути на одній емоційній хвилі зі своїм опонентом. Якщо ви в поганому настрої, краще не проводити переговори. Звісно, скасувати їх вдається не завжди, оскільки була попередня домовленість. Але краще чесно зізнайтеся у цьому і прийдіть до обопільного рішення щодо початку переговорів.

Не потрібно завищувати планку і форсувати події. У переговорах поспіх ні до чого. Будьте спокійні та впевнені у собі. Причому не має значення, що саме ви обговорюєте. Зайва наполегливість може сполохати вашого опонента. Рухайтесь до наміченої мети поступово [3].

Нобелівський лауреат Даніель Канеман довів, що якщо інформація проста для сприйняття, то критичне мислення у людини відключається, і вона легко вам вірить. І навпаки: до того, що складно зрозуміти, ваш опонент швидше за все поставиться насторожено. Спирайтеся на попередній досвід співрозмовника, робіть висновки з того, що він вже знає. Отже, говоріть просто, зрозуміло, повторюйте одне і те ж кілька разів.

Люди при прийнятті рішення схильні спиратися на першу отриману інформацію. Вона стає точкою відліку для подальшого результату в переговорах. Тому називайте те чого ви хочете домогтися під час переговорів першими, і нехай це буде максимум від того, що вам потрібно. Саме цей ефект використовують магазини, коли спочатку збільшують ціни на товари, а потім знижують їх до колишнього рівня, привертаючи увагу червоними цінниками з нібито знижками. Не можна вдруге справити перше враження. Тому справляйте його з розумом. Ретельно аналізуйте все, що говорить опонент. Брайан Трейсі в книзі «Переговори» радить ставити питання: «Назвіть найнижчу ціну, по якій ви готові продати»? Навряд чи його потрібно озвучувати вголос, просто пам'ятайте, що перша названа ціна – це всього лише відправна точка [5].

Існує безліч тактик ведення переговорів.

Основні тактичні прийоми, що відносяться до принципової стратегії:

Тактика «пробної кулі»: даний тактичний прийом полягає в тому, що пропозиції на переговорах формулюються не у вигляді конкретної пропозиції, а у вигляді ідеї («а що, якщо ми спробуємо зробити так»), тобто розділяється винахід варіантів і прийняття рішення.

Тактика «винесення спірних питань» за дужки: сутність її зрозуміла з назви. Переговори ведуться, і результат досягається тільки з тієї частини проблем, з якою немає розбіжностей, спірні питання не розглядаються або відкладаються.

Тактика «поступового підвищення складності обговорюваних питань»: її застосування передбачає йти від питань, що викликають найменші розбіжності, до більш складним. До позитивних сторін застосування такої тактики можна віднести те, що в міру обговорення питань зростає довіра, створюється сприятливий психологічний фон.

Тактика «пирог»: застосування даної тактики ефективно при проведенні переговорів по розділу чого-небудь (наприклад, території). Її сутність полягає в тому, що одна сторона

пропонує принцип поділу та проводить розділ, а інший вибирає (один ділить «пиріг», а інший вибирає собі шматок). Прийом передбачає, що одна сторона, побоюючись отримати менший «шматок», буде прагнути до того, щоб ділити якомога точніше.

Тактика «блоку»: може застосовуватися і застосовується, як правило, при проведенні багатосторонніх переговорах. Суть її застосування в тому, що партнери по переговорах, що мають спільні інтереси, виступають єдиним блоком. Спочатку узгоджуються дії всередині блоку, потім - між блоками.

Тактика «одного тексту»: складається проект угоди і пропонується сторонам на обговорення: вони можуть вносити поправки, додавати і прибирати те, що їм не подобається. Після всіх можливих погоджень сторонам пропонується остаточний текст, який вони повинні прийняти або відкинути. Сенс цієї тактики полягає в тому, що критикувати завжди легше, ніж вносити свої пропозиції.

Серед прийомів, які можна використовувати для отримання переваги над противником також відносяться брехня, психологічний тиск та інші види нечесної гри. Такі прийоми можуть бути незаконними, неетичними або просто неприємними. Подібні тактики можна назвати брудними.

Брудні прийоми можна розділити на три категорії: умисний обман, психологічна війна, позиційний тиск.

Найдавніша форма переговорних прийомів – це завідомо **неправдиві заяви**. Поки у вас не з'явиться вагомих підстав довіряти будь-кому, не довіряйте нікому. Противники можуть дозволити вам повірити в те, що вони, подібно вам, уповноважені на певні дії, тоді як в дійсності це може бути зовсім не так. Не припускайте, що ваш противник наділений всією повнотою повноважень тільки тому, що він веде з вами переговори. Перш ніж приступати до взаємних поступок, ви повинні з'ясувати повноваження іншої сторони. І ваше бажання буде абсолютно законним. «Скажіть, якими повноваженнями Ви наділені в рамках наших переговорів?» Якщо відповідь буде двозначною або ухильною, є сенс поговорити з людиною, наділеною реальними повноваженнями, або дати зрозуміти своїм противникам, що ви залишаєте за собою аналогічне право переглядати будь-які пункти угоди [5].

Тактика психологічної війни спрямована на те, щоб ви відчули себе дискомфортно і відчули підсвідоме бажання швидше закінчити переговори. Якщо в кімнаті занадто шумно, якщо в ній занадто жарко або занадто холодно, якщо немає місця для конфіденційної розмови з колегами, можна прийти до висновку, що обстановка була навмисне організована таким чином, щоб вам захотілося закінчити переговори якомога швидше і навіть піти на певні поступки, аби не затягувати процес. Крім впливу фізичної обстановки необхідно враховувати вербальне і невербальне спілкування, яке змушує вас відчувати дискомфорт. Противник може зробити зауваження щодо вашої зовнішності або одягу. Вас можуть відмовитися слухати і змусити повторюватися. У будь-якому випадку своєчасне розпізнавання тактики допоможе вам зменшити, а то і звести до нуля її вплив.

Загрози – це одна з найбільш неприємних тактик, використовуваних в ході переговорів. Якщо ця тактика спрацює, вам не доведеться більше боротися. Але загрози майже завжди призводять до відповідних загроз. Таке наростання напруженості може зруйнувати переговори і остаточно зіпсувати відносини між учасниками.

Позиційний тиск спрямований на формування такої ситуації, в якій на поступки йде тільки

одна сторона. Таким прикладом може бути відмова від переговорів. Вам слід обговорити відмову іншої сторони вести переговори. Розгляньте різні варіанти – скажімо, переговори через треті сторони, обмін листами або залучення приватних осіб до обговорення теми переговорів.

Можливо, найбільш поширеною тактикою, що використовується на переговорах з метою ігнорування прохань іншого боку, є заява учасника про те, що особисто він не має нічого проти, але у нього є жорсткі вказівки, які не дозволяють йому йти на поступки. Таку тактику потрібно вміти вчасно розпізнати. Замість того щоб обговорювати питання з даними учасником, спробуйте отримати його згоду з об'єктивним принципом (бажано в письмовому вигляді) [3].

Таким чином, що б ви не робили, необхідно бути готовим до брудної гри. Ви можете бути твердим, як ваші супротивники, навіть ще твердіше. Відстоювати принципи набагато простіше, ніж незаконну і неетичну тактику. Не будьте жертвою.

Ведення переговорів – це навик, який можна придбати. Найважливішими передумовами успішного проведення переговорів є гарна підготовка, концентрація на предметі, орієнтоване на рішення проблеми мислення, гнучкість та прагнення виробити загальну позицію. Враховуйте психологічні фактори, що мають системний вплив на ваші дії, і майте в запасі стратегію, яка дозволить вам зменшити несприятливий ефект цих факторів. Просіть того що хочете отримати та шукайте взаємовигідні рішення. І пам'ятайте – домовитись можна про що завгодно, головне знайти правильний підхід.

Список використаних джерел

1. Трейси Б. Переговори: пер. с англ. Ю.Константиновой./Трейси Б/– Москва: Манн, Иванов и Фербер – 2014.– 144 с.
2. Курепін В.М. Психолого-педагогічні методи формування креативного мислення в майбутніх інженерів-педагогів, уклад. В.М. Курепін, В.С. Іваненко // Осінні наукові читання : матеріали XXIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, секція № 10. Педагогічні науки, м. Тернопіль, 27 листопада 2019 р. - Тернопіль : ГО «Наука та освіта без кордонів», 2019. URL: <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/6416> (дата звернення 09.03.20).
3. Секрети успішних переговорів[Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uteka.ua/publication/commerce-12-biznes-dosvid-46-sekreti-uspishnixperegovoriv>.
4. The 5 Most Common Negotiating Mistakes[Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.fastcompany.com/90480199/how-companies-can-support-theiremployee-caregivers-during-the-covid-19-outbreak>.
5. Как научиться вести переговоры: 7 техник от нобелевських лауреатов [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.e-xecutive.ru/career/lichnayaeffektivnost/1987276-7-tehnik-peregovorov-ot-avtorov-bestsellerov-i-nobelevskihlaureatov>.

Дзюба Р.Л., слухач навчальної групи 5102 Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, майор

ПСИХОМОТОРНИЙ СИМВОЛ – ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТТЯ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ.

Людина завжди прагнула досягти більшого, завжди бажала бути кращою і в процесі еволюції прагнула та удосконалювала себе. За весь час існування людини як біологічного виду, набуті нею знання та вміння лише примножувались та вдосконалювались.

З метою подальшого вдосконалення та систематизації набутих знань, передачі новим поколінням була створена така галузь людської діяльності як наука. Наука в свою чергу

поділилась на інші більш конкретні галузі, які вивчають вузьконаправлені аспекти життєдіяльності людини.

Одним з таких напрямків в науці є психологія – наука про сукупність психологічних явищ та поведінку людини. Вперше як галузь наукових знань, психологія з'явилась у філософських вченнях античних мислителів. Психологія вивчає як зовнішній вплив середовища впливає на внутрішній та психічно відображається і в результаті стає регулятором людської діяльності.

Розглянемо таке поняття в психології як психомоторний символ, який був введений в загальну термінологію відносно не давно. Він по суті складається з двох понять одним з яких є психомоторика, а іншим символ.

Психомоторика – це сукупність свідомо керованих рухових дій, процес, узагальнюючий психіку з її руховим виразом – м'язовим рухом. Явище психомоторики є полі-дисциплінарним предметом вивчення у наукових знаннях і психолого-педагогічній практиці, відомої як психологія довільних рухів, рухова активність, моторна сфера. Таким чином психомоторика являє собою сукупність явищ (процесів), узагальнюючих психіку з її руховим виразом – м'язовим рухом, охоплюючи всі свідомо керовані дії людини. [2]

Символ (др.-греч. – (умовний) знак, сигнал) – образ, наділений знаковістю і змістом, який має відношення до чогось іншого і являється його представником. [3] Зв'язок між символом і тим, до чого вони відносяться, будується за допомогою асоціації ідей і зазвичай встановлюються шляхом погодження. У всіх цих випадках, однак, зв'язок між символом та референтним об'єктом носить свідомий характер, тоді як психоаналітична теорія символізму цікавить безсвідоме заміщення одних образів, ідей та дій іншими. [4]

За В. Озеровим психомоторний символ є результатом відображення руху чи рухової дії в свідомості людини. Він робить схожими чи відмінними людей у вирішенні однієї й тієї ж рухової задачі. Маючи значну потенційність, психомоторний символ відкриває в людині додаткові резерви для реалізації її психомоторних можливостей. [5]

У працях ряду авторів психомоторний символ розглянуто через такі поняття як "тілесний символ" і "психомоторний текст".

При цьому тілесний символ є образною, умовною, згорнутою формулою вираження відчуттів і переживань людини на різних рівнях побудови рухів у тілесному просторі, яка викликає певні психічні стани. Згідно з Л. Роговик поняття тілесного символу ґрунтується на змістовній характеристиці певного рівня психомоторної активності, де внутрішніми чинниками дії стають слово, образ, почуття. Смісл тілесного символу полягає в тому, щоб дати особистості певні установки, які налаштують її на особливу, нетрадиційну атмосферу праці, на особливий стиль взаємовідносин – глибинноособистісний, зрозумілий лише вузькому колу учасників, обізнаних із загальногруповими "таємницями", на творчий діалог, побудований на асоціативних зв'язках, "знаках". [6, с. 63]

"Психомоторний текст", як зазначає С. Дмитрієва, слід розглядати триєдино: 1) як відповідь на певне запитання; 2) як спосіб розв'язання відповідної задачі; 3) як "породжуючу модель", у якій за допомогою "символічної мови рухів" суб'єкт психомоторної дії "висвічується", транскрибується в об'єктності культури. Занурившись у глибину "психомоторного тексту", людина перетворюється з "бездумного читача" "тексту рухів" на творчу особистість.

Отже, психомоторний символ є механізмом, системою кодів, що забезпечують кодування та декодування психомоторних текстів. Ці коди містять не лише відображену

систему мовлення, а й ті коди, які мають психофізіологічну, когнітивну, психодинамічну, емоційну сутність і приводять систему в дію, змушують працювати, роблять її живою та активною [7].

Отже за допомогою психомоторного символу проводилося спілкування людини з людиною, ідентифікування себе серед визького кола учасників, кодування та декодування прийнятих та переданих повідомлень.

Широкого застосування механізм психомоторного символу набув серед військовослужбовців Збройних сил України, уміле використання якого дозволяє вести скритне управління діями військ, своєчасного ідентифікування своїх на полі бою, умілого та точного кодування та декодування переданих та прийнятих повідомлень.

Список використаних джерел

1. Хміляр О.Ф. Психологія символічної регуляції дій і вчинків особистості : монографія Київ : ПП "Золоті ворота", 2016. С. 127-128.
2. Визначення терміну «Психомоторика». URL: <https://vocabulary.ru/termin/psihomotorika.html> (дата звернення 08.11.2021).
3. Символ это что такое Символ: определение – Психология. НЭС. URL: <https://vocabulary.ru/termin/simvol.html#item-49595> (дата звернення 08.11.2021).
4. Райкрофт Ч. Критический словарь психоанализа. Пер. с англ. – СПб.: ВЕИП, 1995. 288 с.
5. Озеров В. П. Психомоторные способности человека: монографія Дубна: Феникс+, 2002. 320 с.
6. Роговик Л. С. Використання тілесних символів як засобів комунікації в танцювально-психомоторному тренінгу: наукові праці серія : Педагогіка Чорноморського державного університету імені Петра Могили: 2009, Т. 108, Вип. 95, С. 63.
7. Петровский А. В., Ярошевський М.Г. Психология : підручник. 2002. 512 с.

*Драган І.М., слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України імені Івана
Черняховського, підполковник*

ПЕДАГОГІЧНЕ НАСТАВНИЦТВО В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сучасний розвиток суспільства вимагає змін системи професійного вдосконалення науково-педагогічних працівників відповідно до умов соціально орієнтованої економіки та інтеграції України в європейський освітній простір. Але, невідповідність між викликами сьогодення та дійсним рівнем готовності викладачів до професійної діяльності надзвичайно гостро виявляється в усіх сферах освіти.

У низці психолого-педагогічних праць підкреслюється, що початок викладацької кар'єри є важливим етапом у процесі професійного становлення викладача. Практика засвідчує, що в умовах стрімких змін світу адаптуватися до нових умов професійної діяльності за максимально короткий час без сторонньої допомоги досить складно. Окреслене питання можна вирішити, цілеспрямовано керуючи професійним розвитком викладачів-початківців через надання

повноважень наставнику щодо їх всебічної підтримки безпосередньо на робочому місці.

Шлях викладача від викладача-початківця до майстра непростий, успіх якого залежить від багатьох факторів. Цей процес ускладнений низкою соціально-економічних та психологічних чинників (зниженням соціального статусу викладача у сучасному суспільстві, дуже низькою оплатою праці, занадто великим навчальним навантаженням, вкрай низьким навчально-методичним забезпеченням, обмеженістю, а іноді неможливістю, доступу до новітніх інформаційних технологій, несприятливим психологічним кліматом в педагогічному колективі, нескінченним реформуванням освіти в Україні).

Модернізація системи підготовки та перепідготовки педагогічних й управлінських кадрів в освітньому секторі та забезпечення високих соціальних стандартів для освітян є одним з п'яти напрямів реформування освітньої галузі, окреслених у проекті "Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років" [1, с. 14].

Сьогодні вкрай гостро стоїть проблема вдосконалення системи післядипломної педагогічної освіти України, зокрема система підвищення кваліфікації викладачів-початківців. Сьогодні викладачі-початківці практично не залучені до співпраці з інститутами підвищення кваліфікації.

Необхідно звернути увагу на такі основні аспекти: діагностика готовності викладача-початківця до професійної діяльності; планування й реалізація консультативної допомоги; допомога в оволодінні інноваційними педагогічними технологіями; визначення індивідуальної траєкторії професійного розвитку; відслідковування якості професійної діяльності викладача; сприяння у входженні у колектив; мотивація викладачів-початківців та створення для них сприятливих умов задля професійного розвитку.

Великі можливості для професійного розвитку та саморозвитку викладачів-початківців надають електронні ресурси: спілкування на професійних онлайн-платформах, участь у професійних спільнотах у соціальних мережах, відеоматеріали на каналі YouTube.

Що стосується наставників то, на нашу думку, вони повинні навчатися на спеціалізованих тренінгах; на курсах підвищення кваліфікації; приймати участь у конференціях з обміну досвідом щодо наставництва; відвідувати зустрічі з їх власними, більш досвідченими, наставниками. Дійсно, розвиток наставницької культури є тривалим процесом, що вимагає часу для того, щоб більшість співробітників мали змогу сприйняти нові цінності освітньої установи. Попри існування в українських закладах вищої освіти проблем кадрового забезпечення (дефіциту, старіння педагогічних кадрів), у країні не здійснюється ефективна цілеспрямована освітня політика щодо професійного розвитку викладачів-початківців на основі технології наставництва, потребує удосконалення правове, наукове та методичне забезпечення цього процесу.

Аналіз досвіду реалізації педагогічного наставництва у закладах вищої освіти України упродовж кількох останніх десятиліть дає підстави констатувати, що характер його здійснення на жаль формальний. Основну причину такого стану вбачаємо в недостатній реалізації в Україні організаційно-змістового, адміністративного, кадрового й фінансового компонентів сприяння професійному розвитку викладачів-початківців, у відсутності морального й матеріального стимулювання суб'єктів наставницької діяльності та ефективного моніторингу результативності цього процесу.

Дослідження наставництва як складової частини системи управління професійним

розвитком на сучасному етапі провела Т. Осипова. Вона розглядає наставника як суб'єкта професійно-педагогічної діяльності, який свідомо й цілеспрямовано координує процес особистісно-професійного зростання початківців шляхом трансляції власного життєвого й професійного досвіду, його педагогічної підтримки в розвитку духовно-моральної сфери особистості вихованця, створює сприятливі умови для самоусвідомлення, самоактуалізації, самореалізації і самовдосконалення за власною освітньою траєкторією розвитку [2].

Незважаючи на значну кількість робіт, присвячених проблемам професійного розвитку особистості, фактично не дослідженою залишається проблема професійного розвитку викладачів-початківців та особливості їх професійного розвитку у закладі вищої освіти на основі технології наставництва.

Девід Клаттербак у 1991 році в книзі "Кожен потребує наставника" писав: "Наставник – це людина, що володіє досвідом, готова ділитися своїми знаннями з менш досвідченими людьми в обстановці взаємної довіри. Головною характеристикою наставника має бути поєднання в одній особі ролей батька й однолітка, він повинен бути свого роду перехідною фігурою в розвитку індивіда, що передбачає не самомилування, вражаючи свого протеже знаннями і досвідом, а в здатності піднімати дух і заохочувати учня, ділитися з ним своїм ентузіазмом щодо своєї роботи" [3].

Отже, наставник є суб'єктом професійно-педагогічної діяльності, який свідомо й цілеспрямовано координує процес зростання викладачів-початківців шляхом трансляції власного досвіду.

На сучасному етапі діяльність наставника не повинна зводитися тільки до функцій управління. Його авторитет визначається особистими рисами: знаннями, життєвим досвідом, громадською позицією, людською привабливістю.

Суть наставництва характеризується такими діями, як: "підтримувати", "керувати", "сприяти". А отже, діяльність наставника пов'язана зі слуханням, задаванням питань і відкриттям перспектив, а не з інструктажем, наказами й обмеженнями.

Підсумовуючи можемо зробити висновки, що сьогодні наставництво не зникло, а лише змінило свою форму, стало більш різноманітним і більш функціональним.

Висновки. Професійне становлення є важливим процесом у професійно-педагогічній діяльності викладача-початківця, від якості, результатів і строків якого багато в чому залежить успішність подальшої педагогічної діяльності, зростання його професійної майстерності та якості освітнього процесу усього закладу вищої освіти.

Сьогодні мало хто використовує наставництво як систему фахової підготовки викладача-початківця закладу вищої освіти. І ми почали забувати, що наставництво у педагогічних колективах це одна з найважливіших та найефективніших складових частин цілеспрямованої системи адаптації викладача-початківця до високопродуктивної педагогічної діяльності.

Список використаних джерел

1. Проект концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років. URL: http://tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_koncept.pdf; (дата звернення: 31.10.2021).
2. Осипова, Т. Ю. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічного наставництва: дис...д-ра пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2016. 501 с.
3. Clutterbuck, D. (1991). Everyone Needs a Mentor. London: Chartered Institute of Personnel and Development. URL: <https://flylib.com/books/en/2.125.1.5/1/> (дата звернення: 31.10.2021).

ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Зміни, що відбуваються останнім часом у сфері міжнародного правопорядку, об'єктивно потребують адекватної реакції міжнародного співтовариства з метою запобігання порушенням невід'ємних прав людини та нації, швидкої і постійної реакції на вчинювані міжнародні злочини. Наразі можна констатувати прогрес міжнародного права у цьому напрямі, що є результатом сформованості однієї з найважливіших його галузей – міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) та міжнародної кримінальної юстиції

Причини виникнення війни і те, наскільки вона є виправданою, є питанням політичного характеру, яке слід розглядати окремо від об'єктивно існуючих наслідків війни в гуманітарному контексті. Тому надзвичайно важливо відокремлювати питання *jus in bello* від *jus ad bellum*. Як слушно вказують відомі зарубіжні вчені Сассолі і Був'є: "Хоча збройні конфлікти заборонені, вони відбуваються, і сьогодні визнано, що міжнародне право має враховувати цю реалію міжнародного життя, не тільки борючись з цим явищем, а й регулюючи його, щоб забезпечити хоча б мінімум людяності в цій нелюдській і беззаконній ситуації. З практичних, політичних і гуманітарних міркувань МГП, однак, повинно бути однаковим для обох воюючих сторін: як тієї, яка законно вдається до сили, так і тієї, яка вдається до сили незаконно. З практичної точки зору, інакше було б неможливо забезпечити дотримання міжнародного гуманітарного права, оскільки (принаймні, серед воюючих сторін) завжди сумнівно, яка саме з воюючих сторін використовує силу відповідно до *jus ad bellum*, а яка порушує *jus contra bellum*. Крім того, з гуманітарної точки зору, жертви конфлікту з обох сторін потребують однакового захисту, і вони не обов'язково є відповідальними за порушення *jus ad bellum*, вчинене "їх" стороною" [1, с. 109-110].

Наразі МГП є однією з найкраще забезпечених конвенційним матеріалом галузей міжнародного права. Важливо відзначити дуже високий рівень прийняття державами на себе зобов'язань за багатосторонніми договорами з МГП. Так, до ЖК I-IV, 1949 р. приєдналися всі без винятку держави світу. Міжнародний звичай також залишається одним з головних джерел МГП, успішно доповнюючи навіть дуже детальне та розгалужене договірно-правове регулювання. Значення звичаєвих норм особливо важливе для сфер, які недостатньо врегульовані конвенціями, зокрема, у випадку не міжнародного збройного конфлікту, договірне регулювання яких за кількістю норм та їх деталізацією значно поступається регулюванню міжнародного збройного конфлікту. До звичаєвого МГП нерідко звертаються міжнародні судові установи (Міжнародний Суд ООН, міжнародні кримінальні трибунали) [2, с. 2-3].

Визначення того, коли МГП починає застосовуватись, може виявитися складним завданням. На нашу думку, МГП, що застосовується до міжнародного збройного конфлікту, вступає в дію, як тільки одна держава використовує силу на території іншої держави без згоди останньої, за умови, що насильство має колективний характер, незалежно від виду об'єктів або осіб, на яких націлений. Таке насильство може мати форму виключно захоплення. Не потрібно

оцінювати інтенсивність насильства, щоб визначити, що дану ситуацію можна кваліфікувати як міжнародний збройний конфлікт за МГП. У випадку не міжнародного збройного конфлікту двома ключовими критеріями є організація сторін конфлікту та рівень інтенсивності насильства. Ці критерії стали предметом поглибленого аналізу у прецедентному праві та юридичній літературі. Деякі суперечності впливають з тимчасового елемента «тривалості» насильства, особливо з огляду на його наслідки на початковому етапі застосування звичаєвого МГП. Питання закінчення застосування МГП має свої власні складнощі і неоднозначні моменти. Серед них велике значення має відсутність ясності щодо того, наскільки військові операції можуть вважатися закінченими. Перш за все, проблеми, пов'язані з відкладанням або не визначенням кінця застосування МГП, повинні бути більш точними, особливо тому, що вони повністю відрізняються за формою від тих, що стосуються початку її застосування.

Таким чином, з аналізу зазначеного вище можна зробити висновок, що будь-які збройні конфлікти в сучасних умовах глобалізації створюють значну небезпеку для всього міжнародного співтовариства. Саме тому вдосконалення механізму правового регулювання збройних конфліктів та його систематизація повинні відбуватися з урахуванням сучасних міжнародних викликів і загроз.

Список використаних джерел

1. Сассоли М., Буве А.А. Правовая защита во время войны. МККК, 2008–2009. С. 109-110.
2. Гнатовський М.М. Повага до прав людини в умовах збройного конфлікту в Україні. Застосування судами норм міжнародного гуманітарного права та стандартів захисту прав людини. Київ. 2017. 22 с. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Report_Respect-for-HR-in-Conflict_Gnatovsky_UKR.pdf (дата звернення: 12.10.2021).

*Дудурч В.Г., слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України імені Івана
Черняхівського, полковник*

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ТА РЕАБІЛІТАЦІЯ УЧАСНИКІВ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Гібридна війна між Російською Федерацією та Україною триває вже восьмий рік і, на жаль, спираючись на всі факти та прогнози, 2021 рік не стане завершенням даного політичного протистояння. Збройний конфлікт, який відбувається сьогодні на сході нашої країни, став справжнім випробуванням здатності Збройних Сил України (ЗСУ) виконувати свої завдання щодо захисту держави та психологічної стійкості нашого війська [1].

Участь у бойових діях завжди має свою «ціну»: в світі за статистику в перші дні проведення бойових дій бойову психічну травму (БПТ) отримують 60–65% військовослужбовців. Тільки 25% із загальної кількості бійців адекватно реагують на бойову обстановку, у інших фіксують дезорганізацію психічної діяльності, а саме: 10–25% військових мають реактивні психологічні порушення, а у 35% спостерігаються стійкі порушення психіки, які

залишаються на все життя. Через деякий час у 50–80% особистостей, які перенесли тяжкий стрес розвивається посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). За даними статистики різних війн – психічні розлади, на театрі ведення бойових дій, нараховують від 6% до 12% чисельності особового складу і до 30% – від загальної кількості бойових втрат, які іноді супроводжуються частковою, або повною втратою боєздатності військ [2, 3].

В Україні, як підсумок – безліч бійців з надломленої психікою, які можуть стати новим «втраченим поколінням». Повертаючись додому після виконання своїх обов'язків в зоні проведення операції об'єднаних сил (ООС), майже 93% українських військових «можуть потребувати висококваліфікованої» психологічної допомоги продовж тривалого періоду часу. За офіційною статистикою, більше 500 ветеранів війни на Донбасі покінчили життя самогубством.

Можна зазначити, що проблема психологічної реабілітації стосується й вимушених переселенців зі сходу України, військовослужбовців та працівників правоохоронних органів, задіяних в охоронних та спеціальних операціях, а також волонтерів, які надавали підтримку військовим підрозділам та добровольчим батальйонам, мали експозицію до смерті чи загрози життю. Вони також переживають усі або окремі симптоми (болісні спогади про травматичні події, тривожні сни, повторне переживання болю і страху, підвищення агресивності, загострення почуття провини, значну збудливість та порушення когнітивних функцій), а отже, належать до групи ризику щодо ПТСР, що ґрунтується на неможливості подолання своїх особистих криз, які виникають тоді, коли сила психотравматичної події перевищує здатність людини справлятися з нею відомими їй досі способами [4].

Лікарі не даремно б'ють на сполох: пережите в зоні ООС може боляче вдарити по всьому суспільству. Сьогодні вимагає проведення у загальнодержавному масштабі своєчасної і кваліфікованої психологічної реабілітації воїнів ООС. Ефективні реабілітаційні заходи повинні спрямовуватися не тільки на виведення людини з кризового стану, а й на розвиток нових життєво важливих умінь [5, 6].

Реабілітаційна робота вимагає вирішення проблем кадрового забезпечення та інтеграції зусиль різних відомств з надання учасникам ООС психологічної, соціальної, матеріальної допомоги та суспільної підтримки, тому, має проводитись на базі спеціалізованих реабілітаційних центрів. Важливим аспектом реабілітації є робота з сім'єю та близькими військовослужбовців. Дієва політика соціального забезпечення військовослужбовців із зони проведення ООС може бути вироблена лише за сформованого позитивного ставлення громадянського суспільства до їх місії, як захисників України [7]. Сьогодні в нашій країні сформовано 696 центрів психологічної допомоги, але при цьому окремою проблемою виявилась нестача професійно підготовлених кадрів – фахівців-психологів з практичним досвідом, на сьогоднішній день укомплектованість посад (психологів) складає близько 50%. З юридично-правових позицій психологи мають право застосовувати до постраждалих лише методи психологічної діагностики, психологічного консультування і психологічної корекції. Натомість, позитивні результати можливо отримати лише за умов організації єдиної міжвідомчої системи медикопсихологічної реабілітації на підставі уніфікованої програми і стандартизованих протоколів медикопсихологічної реабілітації із залученням як медичних фахівців (психіатрів, психофізіологів, психотерапевтів, медичних психологів з базовою медичною підготовкою, лікарів-реабітологів), так і психологів з базовою гуманітарною

підготовкою [8]. Ще однією зазначеною проблемою визнаний факт, що потребу в психологічній допомозі значна частина ветеранів розглядають, як ознаку слабкості, внаслідок чого спогади про пережите на війні тримають в собі. Це пов'язане зі страхом бути осудженим в суспільстві, суттєвою вважається руйнація усталеного у свідомості багатьох бійців стереотипу про те, що «сильним допомога не потрібна» [9]. Не менш суттєвою проблемою є самоізоляція ветерана, яка викликана набутим досвідом, або – фрустрація, яка викликана різними очікуваннями від повернення і реальним результатом.

Таким чином, за висновками літературних джерел, існуючі законодавчі та підзаконні акти щодо реабілітації учасників ООС є неповними та частковими, рівень координації між уповноваженими центральними органами виконавчої влади та організаціями, що надають послуги з реабілітації, визнаний недостатнім, підкреслена відсутність цілісної системи реабілітаційних послуг, кадрове забезпечення по реабілітації не досягає світових та європейських стандартів. Натомість, на сьогодні, в Україні відсутня така медична спеціальність, як “медична реабілітація” [10]. Лише побудова сучасної системи реабілітації, її затвердження на законодавчому рівні, підкріпленому бюджетними програмами, здатна забезпечити ефективне та стале рішення проблеми.

Отже, отримані результати наочно довели, що на сьогодні вже не є актуальною реабілітація тільки фізичного стану пацієнтів, оскільки без врахування психологічного статусу особи, її соціальної адаптації неможливо говорити про повноцінне функціонування особистості.

Крім того, відсутність адаптованих національних алгоритмів надання психологічної допомоги учасникам ООС, посттравматичного стресового розладу та брак кваліфікованих психіатрів і психологів зі спеціалізацією військово-тактичної психології, не враховує особливостей сьогодення, яке потребує створення якісної індивідуальної програми реабілітації кожного військового за принципом – своєчасність, комплексність і безперервність процесу реабілітації.

Можемо також зазначити, що відповідно до визначення проблемних питань, реалізація Концепції Державної цільової програми з фізичної, медичної, психологічної реабілітації і соціальної та професійної реадaptaції учасників ООС потребує здійснення організаційно-правових заходів, пов'язаних із проведенням цілеспрямованих та скоординованих дій з боку органів державного управління, виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, недержавних установ та громадських організацій, а в загальнодержавному масштабі повинна забезпечити лікувальну, соціальну та економічну ефективність.

І, на мою думку, система надання психологічної допомоги та реабілітації учасників ООС за обсягом матеріально-технічного та кадрового забезпечення повинна розглядатись як складова національної безпеки держави.

Список використаних джерел

1. Горбулін В.П. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В.П. Горбулін // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 4. – С. 5.
2. Варій М.Й. Основи психології і педагогіки: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М.Й. Варій. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 376 с.
3. Караяни А.Г. Психологическая реабилитация участников боевых действий / А.Г. Караяни. – М., 2003. – 80 с.

4. Бенвенист Д. Кризисное вмешательство после бедствий // Журнал практической психологии и психоанализа. – 2010. – №3. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://psyjournal.ru/psyjournal/articles/detail.php?ID=2989>.

5. Березовец В. В. Социально-психологическая реабилитация ветеранов боевых действий : автореф. Дис. На соискание учен. степени канд. Психол. Наук : спец. 19.00.05 / В. В. Березовец; Рос. Акад. Гос. Службы при Президенте РФ. – М., 1997. – 24 с.

6. Зоран Комар. Психологічна стійкість воїна: (підручник для військових психологів) / Комар З. // Київ, 2017. [Електронний ресурс].–Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Komar_Zoran/Psykholohichna_stiikist_voina.pdf.

7. Пам'ятка учасникам російсько-української війни // ГОВПО «Юридична Сотня», 2018. – 204 с.

8. Реабілітація воїнів АТО: експерти розповіли про головні проблеми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukr.segodnya.ua/regions/donetsk/v-ukraine-prakticheski-net-psihologicheskoy-reabilitacii-voinov-ato-1119218.html>.

9. Сыропятов О. Г. Клинические стандарты реабилитации комбатантов с боевой психической травмой: методическое пособие / О.Г. Сыропятов, Н.А. Дзеружинская. – «Автор», 2014. – 50 с. – Режим доступа: http://bookz.ru/authors/oleg-siropatov/kliniches_352/1-liniches_352.html.

10. Тополь О.В. Соціально-психологічна реабілітація учасників антитерористичної операції / О.В. Тополь // Вісник. – 2015.– № 124. – С. 230-233.

*Жерновий В.С., слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського, підполковник*

ВИЗНАЧЕННЯ УМОВ ДЛЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Виконання службових завдань військовослужбовцями Збройних Сил України відбувається в екстремальних умовах, які характеризуються небезпекою для життя та здоров'я і потребують від особистості високого рівня розвитку індивідуально-психологічних якостей, сформованості професійно важливих якостей, готовності до виконання завдань за призначенням тощо.

Негативною стороною такої діяльності є те, що військовослужбовці зазнають травмування психіки. Актуальність цієї проблеми зумовлена негативним впливом травматичної події на успішність військово-професійної діяльності, психологічний та функціональний стани військовослужбовця, його прагнення до професійної самореалізації у військовій сфері тощо.

З початком воєнних дій на сході України назріло питання щодо дослідження симптомів посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР) у військовослужбовців, які повертаються із зони ведення бойових дій. Результати міжнародних досліджень в країнах, де відбувалася війна, показують, що поширеність ПТСР серед осіб, які перебували в зоні бойових дій (як військових, так і мирних жителів), зростає вдвічі і сягає 15 - 20 %.[1]. При цьому, як свідчать дослідження, більшість осіб, які пережили психотравмуючу подію, не матиме жодних проблем із психічним здоров'ям; значна кількість людей із ПТСР одужає спонтанно. Тож важливо не

перебільшувати проблему, але водночас і не мінімізувати її. Важливо також усвідомлювати і те, що у значної частини осіб, які пережили психотравмуючу подію, проблеми у сфері психічного здоров'я виникатимуть не одразу, а можуть з'явитися за якийсь час. Варто пам'ятати, що ці проблеми можуть проявитися не лише як ПТСР, а й у формі інших розладів, зокрема: зловживання психоактивними речовинами, депресії, тривожні розлади, порушення контролю, спалахах злості та ін.

Участь у воєнних діях є потужним стресом, що призводить до функціональних порушень організму, розвитку соматичних захворювань і виникненню патологічних реакцій. З огляду на те, що в організації медичної, психологічної, професійної та соціальної реабілітації учасників бойових дій на сьогодні немає єдиних методологічних підходів, а визначені тільки окремі напрямки теорії і практики з цієї проблеми, існує необхідність розробки оптимального варіанту проведення медико-психологічних реабілітаційних профілактичних заходів.

Джерелом стресу, психотравми можуть стати ситуації, що викликають глибокі емоційні реакції у людини: міжособистісні та сімейні конфлікти, втрата близької людини, антропогенні і техногенні катастрофи, стихійні лиха, насильство, терористичні акти, термінальні хвороби, вимушене переселення, військові дії, пандемія Covid-19 тощо [2, с. 4]. Проте однакові ситуації можуть викликати різні стани у різних людей залежно від віку, наявності в індивіда позитивного досвіду проживання фрустрацій і стресових ситуацій, підтримки близьких та рідних під час емоційних випробувань, наявності власних розвинутих копінг-стратегій та відповідного рівня стресостійкості, існування продуктивних психологічних захистів, переживання попередніх психотравмуючих ситуацій та інших чинників.

Таким чином, враховуючи вищезазначене, слід зазначити, що фахівцям, які надають психологічну допомогу, важливо диференціювати поняття " стрес ", " криза ", " травматичні переживання ", " травма ", " гостра реакція на стрес ", " посттравматичний стресовий розлад " та розуміти, коли і якою мірою необхідно надавати допомогу, щоб унеможливити важкі наслідки переживання травматичної ситуації після повернення підрозділів у пункт постійної дислокації.

Список використаних джерел

1. Психологічна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО на етапі відновлення. Методичний посібник. URL: <https://dovidnykmpz.info/posibnyky/psykholohichna-robota-z-vi-skovosluzh/>. НДЦ ГП ЗСУ. Київ. 2017. 282 с.
2. Теорія і практика психологічної допомоги та реабілітації. Підручник, Видання 2-ге доповнене. Кол. авторів. НУОУ. 2020. С. 4.

*Заріцький Т.Б., слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України імені Івана
Черняховського, майор*

ПОСТІЙНА ПСИХІЧНА НАПРУЖЕНІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ОСОБЛИВІСТЬ БОЙОВОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДЕСАНТНО-ШТУРМОВИХ ВІЙСЬК

У статті розглянуто підходи вітчизняних дослідників та здійснено теоретичний аналіз стану проблеми психічної напруженості та психічної перенапруженості як психологічної особливості інтенсивної бойової підготовки військовослужбовців ДШВ. Запропоновано модель бойової підготовки підрозділів ДШВ для належної підтримки оптимального рівня психічної напруженості воїнів в районі проведення ООС.

Ключові слова: бойова підготовка; психологічна підготовка; психічна стійкість, психологічна

готовність; психічна напруженість; психічна перенапруженість; оптимальний рівень психічної напруженості.

Постановка проблеми: Під час перебування військовослужбовців ДШВ в районі проведення ООС у них виникає стан психічної напруженості, який при довгій тривалості або високій інтенсивності може перейти у стан *психічної перенапруженості* та викликати різні психічні розлади. Для запобігання цьому під час проведення інтенсивної бойової підготовки з воїнами ДШВ проводиться психологічна підготовка, у тому числі, з метою особистого ознайомлення зі станами психічної напруженості та навчання самоконтролю і саморегуляції психічної напруженості, а також проведення психологічного загартування для попередження стану психічної перенапруженості під час їхнього перебування у районі проведення ООС. Але під час *самої* бойової підготовки, яка з часом стає все *інтенсивніше*, у зв'язку з *індивідуальними* особливостями кожного військовослужбовця, *збільшується* ймовірність стану психічної перенапруженості воїнів ще *до* моменту їхнього заходження у район проведення ООС. Можливі наслідки такої психічної перенапруженості військовослужбовців ще на стадії бойової підготовки: виникнення неврозів, довготривалих та «кумулятивних» психотравм, професійного «вигорання».

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Накопичення особистого досвіду напруженого стану психіки, вміння зняття цієї напруженості, вітчизняним дослідниками розглядається як одне із завдань загальної і спеціальної психологічної підготовки військовослужбовців, основна мета якої – формування психічної стійкості та психологічної готовності воїнів. Цим питанням приділяли увагу такі вчені: В. Алещенко, О. Блінов, С. Василенко, В. Осьодло, В. Стасюк, О. Тімченко, О. Хміляр, О. Хайрулін, В. Ягупов та ін.

З початком російської агресії проти України інтенсивність бойової підготовки воїнів-десантників значно посилилася. Безумовно, для формування психічної стійкості необхідні високий рівень бойової підготовки військ, її психологічна насиченість, провадження занять у тяжких кліматичних умовах, цілеспрямоване скорочення нормативів бойової діяльності, реакції, подібні до тих, що можуть виникнути у реальному бою. Насиченість занять та навчань психологічними факторами бою сперш створює в особового складу значну психічну напруженість, але внаслідок подальшого зміцнення емоційно-вольового контролю воїна за рахунок його звикання до небезпеки та інших факторів бойової обстановки при виконанні практичних дій на заняттях і навчаннях, які наближаються до реального бою, психічна напруженість значно послаблюється та стабілізується на оптимальному для нього рівні.

На наш погляд, у науковій літературі проблемі психічної перенапруженості під час інтенсивної бойової підготовки воїнів-десантників приділяється не достатньо уваги і вона залишається актуальною.

Мета статті: актуалізація проблеми *психічної перенапруженості* військовослужбовців Десантно-штурмових військ під час проведення інтенсивної бойової підготовки. Висвітлення підходів науковців до теми психічної напруженості та психічної перенапруженості.

Методи дослідження: Для досягнення мети дослідження використано: теоретичний аналіз літературних джерел; спостереження за воїнами-десантниками та підрозділами ДШВ під час проведення бойової підготовки та під час їхнього перебування в районі проведення ООС; бесіди з військовослужбовцями підрозділів ДШВ.

Виклад основного матеріалу. Під час бойової підготовки воїнів різних родів військ, різних

військових спеціальностей відбувається конкретизація труднощів бойової підготовки. Десантно-штурмові війська є наймобільнішими військами швидкого реагування та перебувають у *постійній* бойовій готовності, тому психологічною особливістю бойової підготовки цих військ є *постійна психічна напруженість*, яка досягається через більші, ніж у інших родів військ, *постійні* фізичні та психічні навантаження у процесі бойової підготовки та *постійному* очікуванні бойового завдання (зіткнення з небезпекою). О.А. Блінов зазначає, що під час бойової підготовки особовий склад підрозділу знаходиться у стані психічної напруженості при здійсненні *стрибків з парашутом*, на тактичних навчаннях з бойовою стрільбою та в інших екстремальних умовах виконання службових завдань [9, 30]. Отже, одним із елементів психологічного впливу на воїнів-десантників під час бойової підготовки є *десантування* особового складу, особливо в невідомі райони та у різних кліматичних умовах, яке супроводжується *великими психічними напруженнями* та вимагає від десантника бути психічно стійким, готовим виконати бойове завдання за будь яких умов та обставин [7, 53]. Це обумовлює необхідність *підвищеного* рівня розвитку психологічної готовності військовослужбовців цього роду військ.

Поняття *напруги* тісно пов'язано з поняттям *стресу*. Кан Р. (1970) розрізняв стрес як об'єктивно відчувану складність і напруженість, як суб'єктивне переживання. Ганзен В.А. (1984) відносив відчуття напруги до загальних суб'єктивних характеристик стресу [1, 31]. У психологічних словниках поняття *стресу* і *психічної напруги* ототожнюються. Так, у словнику «Психологія» (1990) поняття «психічної напруженості» визначене як психічний стан, обумовлений передбаченням несприятливого для суб'єкта розвитку подій та супроводжуваний відчуттям загального дискомфорту, тривоги, іноді страху. Зазначено також, що поняття «психічна напруженість» часто збігається з поняттям «психологічний стрес». На думку деяких вчених, деталізувати значення зазначених термінів можливо на основі характеристики *ступеня виразності* цих станів: стрес прийнято розглядати як крайній ступінь психічної напруженості, що, у свою чергу, використовується для позначення станів, які сильно і негативно впливають на діяльність, на відміну від стану напруги, котрий характеризує підвищене й *адекватне* умовам функціонування організму й особистості [1, с. 34]. Тобто, напруга при виконанні *звичної* діяльності без активізації адаптивних процесів і підвищення рівня тривоги не є стресом.

У стані психічної напруженості ускладнюються інтелектуальні процеси (контролюючі та регулюючі функції свідомості) та виконання складних дій, на відміну від більш простих дій, які мають більшу стійкість. *Негативним впливом* психічної напруженості є погіршення мислення, пам'яті, уваги, а також він заважає своєчасному передбаченню і врахуванню змін в обстановці та застосуванню відповідних дій. *Позитивними ефектами* психічної напруженості можуть бути: прискорення психічних процесів, поліпшення мислення, пам'яті, уваги та загальна активізація психіки.

Основною складовою психологічного забезпечення бойових дій є *психологічна підготовка* особового складу. Серед одних із найважливіших завдань загальної психологічної підготовки В.В. Стасюк виділяє:

- формування у воїнів психологічної готовності до першого бою;
- формування психологічної готовності військового підрозділу до активних та узгоджених дій;
- функціональний розвиток психіки військовослужбовця і формування на цій основі

особистості воїна;

- накопичення особистого досвіду напруженого стану психіки і поступове зняття цієї напруженості [2, с. 216].

Визначення *психологічної готовності*, зазначене в «Енциклопедичному словнику з психології та педагогіки», трактується як особливий стан людини, що супроводжується *адекватною* формою психічної напруженості та виражається в готовності особистості до дій в очікуванні тієї чи іншої події [7, с. 53]. Психологічна готовність – це вид психічних явищ, що в психології називається станом, який може з'являтися та зникати. Ознайомлення людей з типами можливих реакцій на бойові стрес-фактори виконує функцію своєрідного «щеплення», що діє за принципом «попереджений – захищений». На цей факт ще на початку ХХ ст. вказував відомий військовий психолог Шумков Г.Є., який вважав, що превентивне ознайомлення воїнів з реальними подіями в бою – у змісті бойової діяльності і психічних переживань – є *попереднім накопиченням бойового досвіду*, а отже, і раціональною роботою зі шкідливим впливом сильних переживань на психіку воїнів при почуттях тривоги і страху. Вченими доведено, якщо в екстремальній обстановці раптово наступає подія, до якої у людини немає досвіду реагування, то його поведінка стає *непередбачуваною* [2, с. 216].

Блінов О.А. зазначає, що одним із оптимальних шляхів усунення *негативного впливу* психічної напруженості є *багаторазове* перебування воїна в умовах небезпеки, тобто йдеться про *тренуваність психіки* людини щодо подолання впливу зовнішнього середовища. *Загартовуючи психіку* воїна заздалегідь до зустрічі з небезпекою, ми тим самим попереджаємо виникнення стану психічної напруженості у воїнів в конкретній бойовій ситуації. Багаторазове перебування в небезпечних умовах максимально обмежує вплив психічної напруженості на успішність дій військовослужбовця, сприяє формуванню у нього *високої психічної стійкості* та *психологічної готовності* до діяльності [9, с. 30]. Саме високим рівнем мотивації військовослужбовця, його професійною майстерністю та готовністю до виконання завдань за призначенням і визначається його *стійкість до психічної напруженості*, а психологічна підготовка в цілому допомагає воїну подолати психічну напруженість та попереджає появи її крайніх форм.

Як зазначає В. В. Стасюк, *психоакцентоване навчання* як технологічний спосіб психологічної підготовки припускає *моделювання* в процесі занять з різних предметів бойової підготовки, у ході навчань і тренувань таких факторів, що за своїми психологічними характеристиками аналогічні до психологічних факторів сучасного бою. Мета психоакцентування – формування *адекватного* перцептивного й операціонального елементів образу бою [2, с. 217].

Отже, в процесі бойової підготовки військовослужбовець повинен пізнати і, по можливості, відчути весь спектр впливів, характерних для бойової обстановки, на його організм і психіку (зорових, слухових, кінестатичних, нюхових, дотикальних, смакових, вестибулярних), *навчитися правильно реагувати на них* і активно діяти в умовах їхньої ескалації. Моделювання основних психологічних факторів сучасного бою в процесі бойового навчання дозволяє певною мірою психологічно загартувати військовослужбовців, збільшити їхній психологічний потенціал, необхідний для подолання психотравмуючих обставин екстремальної обстановки [2, с. 219].

Але бойова підготовка, яка покликана проводити, у тому числі, й процес психологічного

загартування воїна-десантника, під час *інтенсивної* бойової підготовки сама по собі може породжувати різноманітні психічні розлади. Під час бойової підготовки різної інтенсивності дуже складно визначити *оптимальний рівень психічної напруженості* воїна-десантника. *Тривала інтенсивна напруга* може призвести до відмови військовослужбовця від виконуваної діяльності через зниження мотивації і до вкрай полярних емоційних реакцій: від гострих афектів до повної байдужності.

К. І. Сидоров зазначає, що істотною особливістю негативних психічних станів є те, що при *частому повторенні ситуацій чи впливів*, що їх детермінують, вони мають здатність легко трансформуватись і *закріплюватись* у таких психічних властивостях, як тривожність, дратівливість, агресивність, конфліктність, невпевненість, пасивність тощо, що знижує ефективність діяльності військовослужбовців [5, с. 75]. Як правило, стресорами виступають емоційно-негативні подразники (наприклад, невдачі в діяльності та спілкуванні, страх критики або прийняття відповідального рішення, перевантаження інформацією, бойові умови, невизначеність, невпевненість тощо). Наростання рівня психічного напруження може коливатися залежно від *індивідуальних особливостей* суб'єкта: від легкого збудження до відчуття паралізуючого страху. Як зазначає Стасюк В.В., накопичення психологічного напруження відбувається *постійно, акумулятивно*, інколи *непомітно* для військовослужбовців [4, с. 399].

Тривала психічна напруженість під час інтенсивної бойової підготовки може призвести до психічної перенапруженості воїна-десантника і він може опинитися на одній з трьох стадій *психічного перенапруження*: 1) *нервозності* (неорганізованість, недисциплінованість, примхливість, нестійкість настрою, зниження якості виконуваних вправ, внутрішня дратівливість, виникнення неприємних відчуттів у м'язах та внутрішніх органах); 2) *порочної стеничності* (наростаюча нестримна дратівливість, емоційна нестійкість, зниження самокритичності, неадекватність реакції, напружене очікування неприємностей, підвищена збудливість); 3) *астеничності* (загальний депресивний настрій, тривожність, невпевненість у своїй силі, висока ранимість, пригніченість, загальмованість, зниження мотивації, психічний дискомфорт, невротичні реакції, зниження якості виконання дій). До цих *специфічних ознак* для кожної стадії психічного перенапруження можна додати і *загальні ознаки*: швидка втомлюваність, втрата працездатності, порушення сну, часті головні болі. Тобто, до *психічного перенапруження* може призвести *тривала інтенсивна бойова підготовка*, яка все частіше проводиться на сучасному етапі розвитку Збройних сил України, на межі між напруженням і виснаженням. Отже, внаслідок *надмірного за силою й тривалістю психічного напруження під час бойової підготовки*, що перевищує межу витривалості особистості, можуть виникнути *неврози* — захворювання, в основі яких лежать тимчасові зворотні порушення психіки функціонального характеру, зумовлені *перевантаженням* основних нервових процесів (збудження та гальмування).

Кондрюкова В.В. та Слюсар І.М. зробили висновок, що психотравмуючими факторами діяльності військовослужбовців є не лише екстремальні ситуації (*психічна травма як екстремальна подія*, що обмежена в часі (тобто має початок і кінець) і створює негативний вплив на психіку військового) та події, які викликають менший за інтенсивністю стрес і поступово виснажують людські ресурси (*довготривала психотравма* або така, що виникає в результаті *повторюваності* чисельності *незначних* психотравмуючих подій, *повсякденних*

ситуацій *професійного стресу*), але й такі, які в результаті *накопичення та поєднання повсякденних ситуацій професійного стресу з травмуючим екстремальним досвідом* спричиняють виникнення *«кумулятивної» психотравми*, яка характеризується тим, що попередня психотравма посилює вплив наступної [3, с. 43-44]. Проведені ними дослідження свідчать, що психотравма у військовослужбовців носить, як правило, *кумулятивний* характер.

Класифікуючи умови діяльності, які з високою ймовірністю викликають стрес та інші форми психічної дезадаптації, відомий український дослідник Тімченко О.В. виокремлює між іншими й ситуацію *професійного стресу і професійного «вигорання»*, що пов'язані з *повсякденною напруженою діяльністю*, дефіцитом часу, надлишком або дефіцитом інформації, негативним фоном взаємодії з об'єктом діяльності [6, с. 45].

Хайрулін О.М., вказуючи на *причини формування і розвитку професійного «вигорання»* як результату дії психологічного стресу при виконанні персоналом завдань профдіяльності, виділяє серед інших й наступні чинники, що пов'язані з *особливостями* виду професійної діяльності військовослужбовців:

- потреба довільного підтримання *постійної* емоційно-вольової змобілізованості, *зосередження і безперервного напруження психічних процесів* (сенсорних, перцептивних, мнемічних, інтелектуальних);

- важливість довільного підтримання *високої готовності до активного застосування сили та засобів* за будь-яких умов (часу доби, погодних умов тощо);

- особиста небезпека, загроза життю та здоров'ю;

- соціально-психологічна та сенсорна ізоляції [8, с. 64-65].

Під час проведення бойової підготовки та під час перебування особового складу в районі проведення АТО / ООС наші спостереження, а також проведені бесіди з воїнами, виявили наступне: якщо перед самим відправленням у район проведення ООС підрозділ займався *інтенсивною* (максимальною або тривалою) бойовою підготовкою, то по прибуттю у район проведення ООС багато воїнів майже відразу потрапляли у стан «фізичного та морального розслаблення», «відпочинку від важких рутинних навантажень». Тобто, вся бойова та психологічна підготовка була *націлена* на досягнення певного (підвищеного, пікового) рівня активності психіки воїнів (*оптимального рівня психічної напруженості*) саме на момент заходження підрозділу в район проведення ООС, однак «досягши певної цілі» цей рівень активності психіки у багатьох воїнів майже одразу починав знижуватися. Одночасно з цим знижувалася загальна увага, знижувалося самозбереження воїна (можливо, звідси і «непотрібні» (тобто, іноді важко пояснювальні), наприклад, втрати від снайперського вогню), при чому цей процес (зниження рівня психічної напруженості) не був пов'язаний з самокорегуванням чи самоконтролем. На наш погляд, «розслаблюючими факторами» перебування воїнів в районі проведення ООС, у тому числі, можуть бути: різке зменшення фізичних навантажень; різке посилення харчування; різка передача більшого контролю над воїном від командирів самому воїну; різке збільшення уваги зі сторони суспільства (приїзд телебачення, преси, наглядців, волонтерів, а звідси й можливий ефект воїна – «Я – герой, а герої – не вмирають»).

На Графіку 1 зазначена модель бойової підготовки (а звідси й інтенсивності психічної напруженості), яка, на наш погляд, найчастіше запроваджується у підрозділах ДШВ. Ритм такої моделі бойової підготовки можна звести до: «нуль – плюс», «нуль – плюс» і т.д., де «нуль» – це

оптимальний рівень психічної напруженості, а «плюс» – максимальний рівень психічної напруженості, тобто такий двоступеневий ритм у воїнів налагоджується за принципом «відпочили – напружилися», «відпочили – напружилися» і т.д. За цим же принципом воїни перебувають й у районі проведення ООС, куди *переносять* закріплений до автоматизму двоступеневий ритм, але, як зазначено вище, за нашими спостереженнями, майже відразу у багатьох воїнів *знижується* рівень психічної напруженості (після проведеної кількомісячної *інтенсивної* бойової підготовки), тобто принцип «відпочили – напружилися» *знижується* до ритму «мінус – нуль», «мінус – нуль» і т.д., де «мінус» – розслаблення, а «нуль» – оптимальний рівень психічної напруженості. На наш погляд, це *небезпечний* ритм для військовослужбовців, які перебувають на театрі воєнних дій, тим більш, саме для того, щоб воїни перебували у *загальному оптимальному стані* в районі проведення ООС й відбуваються ротації.

Графік 1. Модель двоступеневого ритму бойової підготовки.

На Графіку 2 ми пропонуємо модель бойової підготовки (а звідси й інтенсивності психічної напруженості) за чотириступеневим ритмом, а саме: «мінус – нуль – нуль – плюс», «мінус – нуль – нуль – плюс» і т.д., тобто з *довшим* часом перебування воїнів у стані *оптимального рівня* психічної напруженості з обов'язковими періодами відпочинку (розслаблення), а звідси й *перерозподіленою* інтенсивністю бойової підготовки. Мета: закріпити у воїнів до автоматизму чотириступеневий ритм бойової підготовки, з яким вони й відправляться у район проведення ООС. Очікування: після *перерозподіленої* інтенсивності бойової підготовки (а звідси й інтенсивності психічної напруженості) воїни будуть *менш виснажені* та *більш уважні*, а закріплений як базовий (на рівні відчуттів та розуміння) стан *оптимального рівня психічної напруженості* буде, на наш погляд, *довше* утримувати воїнів у *загальному оптимальному стані* на театрі воєнних дій.

Графік 2. Модель чотириступеневого ритму бойової підготовки.

Як зазначив Стасюк В.В., у кожному виді ЗС України, роду військ, військовій частині, підрозділі є свої *специфічні* особливості організації, проведення психологічної підготовки. *Рецепти* для кожного окремого випадку запропонувати *дуже важко*, а фактично – *неможливо*. В цьому значенні дуже велике поле діяльності розкривається перед військовими психологами. Тільки *ініціатива, творчість, професійна компетентність і знання вирішуваних особовим складом завдань* дозволяє успішно організувати і проводити роботу щодо психологічної підготовки особового складу [2, с. 219].

Висновок. Таким чином, на наш погляд, проблема психічної перенапруженості військовослужбовців ДШВ під час проведення інтенсивної бойової підготовки є дуже актуальною. Отже, бойова підготовка, яка націлена, у тому числі, й на психологічне загартування воїнів, у зв'язку з *все більше зростаючою інтенсивністю*, без урахування психіки *індивідуальних* особливостей воїнів, які мають різні «пороги» навантажень на психіку, *сама* може викликати стан психічної перенапруженості у частини військовослужбовців ще *до заходження* їх у район проведення ООС з наступними можливими наслідками такої психічної перенапруженості: виникнення неврозів, довготривалих та «кумулятивних» психотравм, професійного «вигорання».

Перспективи подальших досліджень: Напрями подальших досліджень зазначеної проблематики полягають у визначенні та апробації нових методик щодо *підтримки оптимального рівня психічної напруженості* військовослужбовців ДШВ під час проведення інтенсивної бойової підготовки.

Список використаних джерел

1. Екстремальна психологія : Підручник / За заг. ред. проф. О. В. Тімченка. Київ : ТОВ «Август Трейд», 2007. 502 с.
2. Зміст та особливості організації загальної психологічної підготовки особового складу [Електронний ресурс] / В. В. Стасюк // Вісник Національного університету оборони України. – 2011. – Вип. 2. – С. 215-219. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2011_2_44
3. Кондрюкова В. В. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців силових структур, звільнених у запас : навчально-методичний посібник / В. В. Кондрюкова, І. М. Слюсар. – К. : Гнозис, 2013. – 116 с.
4. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України : Підручник : у 2 ч. Ч. 1. / колектив авторів; за заг. ред.. В. В. Стасюка. – К. : НУОУ, 2012. – 682 с.
5. Негативні психічні стани військовослужбовців в екстремальних умовах діяльності [Електронний ресурс] / К. І. Сидоров // Науково-практична конференція Харківського національного університету повітряних сил імені Івана Кожедуба, 30 червня 2017. – 2017. – Вип. : Сучасна війна : гуманітарний аспект. – С. 73-77. – Режим доступу: <http://www.hups.mil.gov.ua/nauka/konferencii-kursantiv-ta-studentiv/suchasna-vijna-gumanitarnij-aspekt-30-cherwnya-2017-roku/>.
6. Особливості впливу стресогенних умов професійної діяльності на психіку військовослужбовців Збройних Сил України [Електронний ресурс] / С. В. Василенко // Вісник Національного університету оборони України. – 2020. – Вип. 1. – С. 45-50. – Режим доступу:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2020_1_8

7. Особливості психологічної готовності військовослужбовців десантно-штурмових військ Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням [Електронний ресурс] / А. В. Кириченко // Вісник Національного університету оборони України. – 2020. – Вип. 2. – С. 50-58. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2020_2_9

8. Психологія професійного вигорання військовослужбовців : [монографія] / Олег Михайлович Хайрулін; за наук. ред. А. В. Фурмана. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015. – 220 с.

9. Психологія бойової психічної травми : монографія / О. Блінов. К. : Талком, 2016. – 246 с.

Зоркін Р.Ю., старший викладач кафедри психології та педагогіки, Харківський національний університет

Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Палько О.О., курсант 155 навчальної групи

Харківський національний університет

Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

КАПЕЛАНСТВО В ЗС УКРАЇНИ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

25 жовтня, у день пам'яті святителя Мартина Турського, який вважається засновником і покровителем військових капеланів, в Україні відзначають День військового капелана. Саме слово «капелан» походить від слова «капа» – назви римського військового плаща. Ту подобу плаща (капели – capella) носили в бій як знамено на честь присутності Бога, а охоронцем її був священик, тобто його капелан (capellanus). Звідти й терміни «капелан» та «каплиця».

Сучасні збройні сили іноземних держав мають значний досвід релігійної опіки військовослужбовців за допомогою інституту військових капеланів які діють в армійському середовищі. Найвідомішим інститутом військових священиків вважається капеланська служба ЗС США яка існує з 1775 року.

Національно-історичні традиції українського війська ілюструють обов'язкову присутність душпастиря серед військовослужбовців. Ще у війську Київської Русі вже були священики, також і в військових походах Княжої Доби України. Безумовно також у період Запорізької Січі були згадки про капеланів. Козацькі Ради завжди проходили коло церкви і в присутності священика для дотримання атмосфери розсудливості під час наради та на справедливе рішення. Не слід забувати і про капеланів в арміях Українських січових стрільці (1914-1918р.), Української галицької армії (1918-1921р.), Січових Стрільців УНР (1917-1921р.) та УПА (1943-1954р.). У відродженій Українській державі згідно з наказом С.Петлюри від 17 квітня 1917р. запровадили службу українських капеланів. Офіційно інститут польових духівників існував лише в Українській галицькій армії, священиків якої урівняли у правах зі старшинами, забезпечили матеріально і надали змогу користуватися певними привілеями (впровадили ступені польового духівника і кілька рангів преподобників).

З того часу й донині капелани є у більшості армій світу, а їхній правовий статус був закріплений не тільки у внутрішньодержавних, а й у міжнародних законах. Міжнародне гуманітарне право надає духовному персоналу, який знаходиться при збройних силах, спеціальний статус та захист. Ще відповідно до Женевської конвенції 1864 року священнослужителі користуються захистом за будь-яких обставин тому що не вважаються особами, які беруть участь у бойових діях. Також відповідно до чотирьох Женевських конвенцій 1949 року та Першого Додаткового протоколу від 8 червня 1977 року, військові капелани

(духовний персонал) мають спеціальний статус. На них поширюються повага і захист за будь-яких обставин, вони наділені правом виконувати спеціальні функції в період збройного конфлікту – потрапляючи у полон зберігають свій статус і їм має бути надане право продовжувати своє служіння серед полонених.

Згідно даних проведеного у 2020 році опитування особового складу ЗС України щодо вивчення питань задоволення їх духовно-релігійних потреб з'ясовано, що переважна більшість опитаних військовослужбовців (майже 80%) вважають себе віруючими. Переважна більшість з них вважають себе прихожанами Православної церкви України – 70%. Також результати анкетування показують, що 76% респондентів вважають діяльність військових священників (капеланів) у військах позитивною та необхідною.

З початку існування України, як незалежної держави, розпочалася співпраця Церкви і держави в напрямі задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців яку можна поділити на три періоди.

Перший період (з 1992р. до листопада 2008р.) можна охарактеризувати як період становлення й налагодження співпраці церков і релігійних організацій із військовими частинами. У 1996р., після прийняття Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» почали створюватись відповідні церковні структури та призначались відповідальні від церкви за напрямок взаємодії зі Збройними Силами України. Також у цей період, в результаті співпраці релігійних конфесій з МОУ, була розроблена та затверджена директива МО України від 21 квітня 2006р. №Д-25 «Про упорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців ЗС України». Цей документ поклав початок у системній діяльності в цій сфері.

Другий період (з листопада 2008р. до весни 2014р.) можна охарактеризувати як період консолідованої співпраці церков та релігійних організацій із Збройними Силами України та Міністерством оборони України. 1 листопада 2008р. в структурі Департаменту гуманітарної політики МО України було створено сектор роботи з релігійними організаціями. І вже 10 листопада 2008р., за ініціативи міноборони, представники семи головних релігійних конфесій підписали перший документ – «Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців ЗС України». Для координації заходів, пов'язаних із забезпеченням у Збройних Силах вимог законодавства України щодо свободи совісті і віросповідання, участі в обговоренні проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів, сприяння підвищенню морально-психологічної стійкості та готовності особового складу до захисту України, при Міністерстві оборони була створена Рада у справах душпастирської опіки, як представницький міжконфесійний консультативно-дорадчий орган, який діє на громадських засадах з 2009 року. У даний період сумісними зусиллями представників церков, релігійних конфесій та МО України було розроблені нормативно-правові акти, які визначили чіткий механізм процесу забезпечення права для військовослужбовців у задоволенні духовно-релігійних потреб: наказ МОУ від 22 квітня 2011р. №220, яким була затверджена «Концепція душпастирської опіки у ЗС України», «Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців ЗС України» та «Методичні рекомендації органам військового управління щодо залучення священнослужителів тих церков (релігійних організацій), віруючі яких служать у ЗС України, до духовного, морально-етичного та військово-патріотичного виховання».

Третій період (від весни 2014р. (початок війни на сході України) до сьогодні). Капеланство в українському війську набуває масового характеру саме в 2014-2015 роках, під час найзапеклішої фази російсько-української війни. Саме в цей період виникло багато церковних ініціатив з допомоги військовим які об'єднали священнослужителів різних конфесій заради спільної мети – служіння Богу й Україні. Не очікуючи внесення змін в нормативну базу церковно-військових відносин у Збройних Силах України було розгорнуто відповідну роботу щодо

залучення потенціалу церков до активізації душпастирської опіки особового складу в бойових умовах обстановки.

Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України №1361 від 18.11.2014р. у Національному Класифікаторі професій з'явилась нова професія – військовий священник (капелан).

З липня 2015 року з'явилися спроби систематизації роботи священнослужителів. Саме в цей час в Генеральному штабі було розроблено «Алгоритм допуску священнослужителів до військових частин ЗС України», в першу чергу тих, хто виконує завдання в зоні АТО. Також за короткий термін Генеральним штабом ЗС України: сформовано відділ взаємодії з військовими капеланами Центру МПЗ ЗС України для координації та практичної реалізації введення військового капеланства (наказ НГШ ЗС України від 04.05.2016 №179); визначено попередню потребу у військових священниках у військових частинах ЗС України, медичних закладах МО України; проведено тарифікацію посад військових священників (капеланів); введено в дію наказ МОУ від 14 грудня 2016р. №685 «Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у ЗС України». Цей наказ став правовою основою для введення штатних посад військових священників (капеланів). Було введено та укомплектовано 66 посад у бригад Сухопутних Військ, Повітряних Сил, Військово-Морських Сил, Військово-десантних Військ, а також медичних закладів, де проходять лікування та реабілітацію учасники бойових дій. З метою надання допомоги в організації і проведенні заходів душпастирської опіки, безпосереднього реагування на проблемні питання військовослужбовців, які виконують завдання в районі ООС, в інтересах зміцнення морально-психологічного стану особового складу з січня 2016 року Збройні Сили України розширили спектр взаємодії шляхом включення священнослужителів визначених Церков до роботи високомобільних груп внутрішніх комунікацій «Альфа». Також для посилення духовної опіки особового складу ЗС України в районі проведення ООС (АТО) через відділ взаємодії з військовими капеланами збільшили присутність священнослужителів на волонтерських засадах. Сьогодні в ЗС України введено 128 посад військових священників та призначено на посади – 93 (73%).

Для систематизації поглядів щодо розвитку, вдосконалення системи задоволення духовно-релігійних потреб, визначення місії, мети, завдань, принципів діяльності служби військового духовенства (капеланської служби) у ЗС України в 2020 році запроваджено доктрину «Задоволення духовно-релігійних потреб в об'єднаних операціях». Діяльність військового священника (капелана), відповідно до затвердженої доктрини, передбачає два основних напрямки: душпастирську опіку та консультування командування з питань релігії, моралі, морального духу та етичних питань.

Протягом третього періоду співпраці релігійних конфесій з військовими структурами питання щодо створення інституту військового капеланства вийшло на загальнодержавний рівень.

Загальної доктрини для капеланських служб не існує, навіть у країнах НАТО моделі капеланства різняться. Кожна держава має свій унікальний формат служби духовної опіки військовослужбовців, побудований відповідно до ментальності й історичного розвитку народу. Найпоширенішим видом координації між Церквою та збройними силами країни є постанова уряду держави (Зазвичай це стаття Конституції, державний едикт або військова інструкція. Також існують конкордати (договір між папою римським і державою), домовленості між церквою та урядом країни.). Такої моделі капеланської служби дотримується 75% країн НАТО. Досвід зарубіжних країн свідчить, що обов'язковою умовою функціонування інституту капеланства є або, законодавче закріплення права на військове священство за представниками домінуючих у країні конфесій (Польща, Німеччина, Велика Британія) або міжконфесійне порозуміння (США).

При побудові своєї капеланської служби ЗС України мають використовувати не тільки

зарубіжний досвід армій держав-членів НАТО, а в першу чергу відштовхуватися від духовних традицій, а також досвіду, отриманого під час бойових дій на сході держави. Ми є свідками того, як інститут капеланства в ЗС України за останні кілька років помітно розвинувся та утвердився. Зараз проходить новий етап історії українського капеланства. Проте, і на восьмому році війни – законодавчої бази, яка повинна чітко означити роль капелана в українській армії немає (неоднозначно розуміються і проблематичними залишаються питання підпорядкування капеланів, та його статусу – чи вони є повноцінними військовими, що мають священний сан, чи – цивільними особами, що допускаються до військової частини). Перші спроби надати військовим священникам якийсь юридичний статус були введені наказом МО України №685 від 14 грудня 2016 року. Відтоді капелани присутні у ЗС України як цивільні працівники ЗСУ. Тобто капелан укладає трудовий договір з конкретною військовою частиною. Одного лише наказу МО України, яким затверджується положення про службу військового духовенства, недостатньо.

Ухвалити закон щодо військового капеланства парламент України досі не спромігся – попри те, що законопроектів було розроблено багато:

☒ перший пакет закону про капеланство (духовну опіку у війську) був ще розроблений в правління Президента В.Кучми, але не був прийнятий;

☒ 23.10.2013р. – проект Закону (щодо запровадження інституту священнослужителів (капеланів) у військових, правоохоронних органах) теж не був прийнятий;

☒ 02.12.2014р. – проект Закону теж не був прийнятий;

☒ законопроекти щодо врегулювання діяльності військових капеланів №2249 від 26.02.2015 року та №2993 від 03.06.2015 року теж не були прийняті;

☒ законопроект №10244-1 Верховна Рада VIII скликання в червні 2019 року навіть ухвалила у першому читанні. Проте, після позачергових парламентських виборів законотворчий процес щодо цієї теми в Раді нового скликання розпочався наново;

☒ у вересні 2020 року законопроект №4148 «Про військове капеланство у ЗС України» зареєстрували в парламенті, але згодом зняли з розгляду;

☒ ще один проект «Закону про Службу військового капеланства» – №4626 було подано до Верховної Ради вже в січні 2021 року. Розглянути законопроект збиралися на пленарному засіданні Верховної Ради 29 квітня 2021 року, але через зміни в порядку денному розгляд було відкладено.

На жаль, питання військового капеланства досі не унормоване з боку держави. Законопроектом пропонується крім визначення основних понять («Служба військового капеланства», «духовно-релігійні потреби», «задоволення духовно-релігійних потреб», «душпастирська опіка», «консультування командування з духовно-релігійних питань» та інші) ще:

☒ визначити принципи, на яких буде здійснюватися діяльність служби військового капеланства, її структуру, порядок підпорядкування та загальну чисельність;

☒ закріпити статус військових капеланів як військовослужбовців, визначити їх функціональні обов'язки (Загалом поширити на військових капеланів соціальні гарантії, передбачені законодавством для військових. Зокрема, право на грошове та матеріальне забезпечення, охорону здоров'я, житло, виплату одноразової грошової допомоги при інвалідності, інші гарантії. Родині загиблого військового капелана пропонується надати статус членів сім'ї загиблого та відповідні гарантії від держави, а саме право на одноразову грошову допомогу, житло, землю, безкоштовний проїзд та інше);

☒ запровадити відповідні квоти конфесійного представництва відповідно до потреб особового складу з урахуванням поліконфесійності нашої держави;

☒ створити Міжконфесійні ради з питань військового капеланства як дорадчі органи при Міністерстві оборони.

На наше переконання законопроект про капеланство слід підтримати. Українська армія потребує капеланів, бо їхнє духовне служіння життєво необхідне військовослужбовцям особливо на передовій та в районі ООС. Військові духівники допомагають нашим воїнам долати страх і гнів у серці, полегшують біль втрат, вселяють у них віру та надію. Значення служіння військових душпастирів переоцінити важко. Озброєні словом Божим і вірою військові капелани тримають дуже важливу оборону – духовну, а у війні найперше перемагає дух.

Подальший розвиток служби військового духовенства є важливим аспектом розвитку та формування сучасних Збройних Сил у контексті забезпечення конституційного права військовослужбовців на свободу совісті та віросповідання.

Іжтлова І.В., начальник кафедри стратегічних комунікацій навчально-наукового центру стратегічних комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, полковник

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПОДОЛАННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ

Конфлікт за своєю природою неминучий. Звісно, конфлікт, який призводить до насильства, підриває відносини між сторонами, що беруть участь у конфлікті, підбурює учасників до припинення співпраці або перешкоджає сторонам вирішувати певні питання або проблеми, є негативним. Проте, конфлікт може стати позитивним аспектом через ініціювання комунікації, вивільняє почуття, призводить до вирішення проблем, активізації взаємодії між сторонами конфлікту або покращує продуктивність. Результат конфлікту залежить від способу його вирішення. Існує багато причин конфліктів, тому існують різні способи їх вирішення.

Китайські дослідники визначають такі стратегії вирішення конфліктів:

– потрібно ставитися до інших з повагою: людина оцінює поведінку в конфлікті, виходячи зі здібностей інших. Людина, якій вдалося врегулювати конфлікт, варта поваги. В конфлікті потрібно поважати один одного;

– тональність спілкування впливає на вирішення конфлікту;

– вміння слухати інших, дослуховувати їх аргументи до кінця теж не завадить у вирішенні конфлікту;

– будь-яке міжособистісне спілкування чіткого та реалістичного усвідомлення та розуміння думки іншої людини: важливо усвідомити потреби, переживання, проблеми іншої сторони, тоді комунікація буде побудована на довірі;

– уникати негативу, який часто є причиною розгортання конфлікту та не дозволяє його вирішити або уникнути;

– вирішувати конфлікт потрібно одразу ж, його припинення зовсім не означає його успішне розв'язання [1].

Базові техніки переговорів для врегулювання конфлікту відносно універсальні, але повинні бути адаптовані до різних культур. В будь-якій країні питання вирішення конфлікту розпочинається з визначення проблеми: розуміння інтересів власних інтересів та іншої сторони, що дозволить сформулювати взаємовигідні пропозиції всім опонентам, нові рішення.

Дослідник К. Томас, пропонуючи інструмент врегулювання конфліктів, надав свою формулу, яка складається з таких елементів, як:

1. Конкуренція (відстоювання своїх інтересів та не передбачає співпраці). «Така людина ставить власні інтереси вище за інших, намагаючись вирішити проблему і стати переможцем при чому незважаючи ні на що. Навіть позицію іншої сторони конфлікту не розглядатиме і не

братиме до уваги» [2].

2. «Пристаювання (відмова від своїх інтересів на користь інтересів іншого). В такий ситуації людина поступається своїми інтересами на користь іншої особи заради уникнення конфлікту. Такі люди прагнуть зберегти гарні стосунки між опонентом» [2].

3. «Уникнення (свідоме уникнення конфлікту). Людина свідомо уникає конфлікту, але проблема сама по собі не вирішиться, а навпаки уникання протистоянь призводить тільки до накопичення напруги» [2].

4. «Компроміс (урегулювання протиріч шляхом взаємних поступок обох сторін). Метою такого стилю врегулювання є взаємовигідне вирішення, прийнятне для обох сторін. В такому випадку до уваги беруться обидві позиції. При компромісі треба брати до уваги інтереси всіх учасників конфлікту, обмін думками, що сприятиме швидкому прийняттю виваженого рішення» [2].

5. «Співробітництво – пошук рішення, яке б максимально задовольнило інтереси обох сторін. Такий підхід передбачає врахування потреб та побажань обох сторін, що є максимально продуктивним і сприяє розвитку взаємоповаги, роблячи при цьому стосунки більш міцними. Головне, щоб усі учасники були налаштовані на співпрацю» [2].

В сучасному світі беззаперечно актуальною є класифікація базових потреб за Л. Маслоу, що впливає на стилі поведінки людини та, звісно на врегулювання міжособистісних конфліктів. Будь-яка людина прагне задовольнити ці потреби, що й неминуче призводить до виникнення конфліктних ситуацій:

- «фізичні потреби (їжа, секс, матеріальне благополуччя тощо);
- потреба в безпеці;
- соціальні потреби (потреба в спілкуванні, соціальних контактах, взаємодії);
- потреби в досягненні престижу, знань, пошани, певного рівня компетенції;
- потреби в самовираженні, самоствердженні (наприклад, потреби у творчості)» [2].

Не можна не згадати відомого всім Д. Карнегі, який дав дев'ять порад щодо комунікації з метою уникнення та врегулювання конфліктів:

По-перше, він наголошує на вмінні слухати співрозмовника.

«Будьте впевнені, криками та емоційними жестами ви ніколи не зможете переконати співрозмовника у своїй правоті. Така поведінка лише посилить прірву непорозуміння між вами. Навіть якщо ви не маєте наміру відмовлятися від своїх цілей та спробувати змінити точку зору людини, краще попередньо вислухати її та зрозуміти аргументи» [3].

По-друге, експерт радить виявляти інтерес до промови співрозмовника.

«Ваш співрозмовник завжди чекатиме щирого інтересу до обговорюваної теми, тому спробуйте виявити свою зацікавленість. Поставте уточнювальні питання, дайте людині виговоритися. Хочете домінувати? Робіть це філігранно. Змінюйте напрямок бесіди на свою користь, але дуже плавно, продовжуючи з цікавістю ставитися до розповіді співрозмовника» [3].

По-третє, важливо не поспішати критикувати співрозмовника.

«Давайте будемо відверті – нікому не подобається критика на свою адресу. Якщо ви зацікавлені зберегти гарні відносини зі співрозмовником, не намагайтеся нав'язати свою думку. Спробуйте акцентувати увагу на моментах, у яких ваша точка зору збігається з опонентом. Поставте співрозмовнику такі запитання, відповідь на які буде позитивною. Це допоможе налагодити контакт. Якщо у вас немає вибору й критики не уникнути, зробіть це м'яко, можливо, навіть з сарказмом, щоб знизити напругу» [3].

По-четверте, не можна перетворювати діалогічне спілкування на суперечку.

«Якщо під час бесіди між вами та вашим опонентом виникли непорозуміння – не варто розпочинати гарячу суперечку або йти в напад. Краще згадайте про те, що люди часто мають розбіжні думки, і це абсолютно нормально. Проаналізуйте ваш діалог і з'ясуйте природу непорозуміння, а потім приведіть потрібні аргументи для врегулювання конфлікту» [3].

По-п'яте, потрібно вести розмову таким чином, щоб опонент вважав, що це його рішення вчиняти саме так.

«Це досить складний прийом, який потребує навичок красномовства та психології, але в більшості випадків він спрацьовує. Погрозами та грубістю ви навряд чи досягнете успіху, краще спробуйте переконати людину, ніби вона сама прийшла до потрібного вам висновку» [3].

По-шосте, необхідно помінятися місцями з опонентом.

«Ідеальний спосіб для того, щоб зрозуміти співрозмовника. Якщо ви проаналізуєте, що ж відчуває ваш опонент під час діалогу, зможете вийти на абсолютно новий рівень спілкування» [3].

По-сьоме, опонент повинен відчувати свою цінність та значимість.

«Ваша ціль – показати співрозмовникові важливість його ролі, розуміння того, що його висловлювання та думки поважають, а він – цінний опонент. Не скупіться на похвалу, якщо вона доречна. Це буде додатковим стимулом до дії. Тільки намагайтеся уникати пафосних висловлювань» [3].

По-восьме, не можна наказувати та керувати опонентом.

«Точно поставленні запитання ефективніше вплинуть на діалог, ніж наказовий тон. Завдяки ним ви виявите свій інтерес до опонента та змусите його увімкнути творче мислення для пошуку відповіді. Питання — це вияв поваги, що автоматично викликає прихильність до вас» [3].

По-дев'яте, потрібно тренувати красномовство.

«Якщо ви хочете, щоб вашим ідеям слідували, навчіться говорити красномовно, лаконічно та натхненно. Зверніть увагу на прийоми журналістів і маркетологів. Попрацюйте з увагою слухача, навчіться підносити інформацію спокійним, але впевненим голосом, чистою вимовою та не забудьте додати декілька жартів або прикладів із життя для розрядки» [3].

В контексті культурного та етнічного аспекту впливу на поведінку під час врегулювання конфлікту варті уваги дослідження Тінг-Тумі, яка визначила три нові стилі управління конфліктом: (1) ігнорування – пасивно-агресивний підхід до конфлікту, (2) емоція – вираження емоцій під час конфлікту, а також базування на них для врегулювання конфліктів, (3) допомога третьої сторони – надання переваги саме третій стороні у врегулюванні конфлікту [4].

Наприклад, на Тайвані для врегулювання конфліктів перевага надається таким стилям, як уникнення, зобов'язання, компроміс та співробітництво.

Отже, науковці по всьому світові в різні часи роблять акцент на вирішенні конфлікту на основі врахування психологічних особливостей розгортання конфлікту, крім того відповідно до правил комунікації, взаємоповаги співрозмовників тощо. Крім того, на процес вирішення міжособистісного конфлікту впливають етнічні, культурні, національні, національно-культурні особливості. Пам'ятаючи про основні правила комунікації, варто звертати увагу на національні особливості спілкування – вербальні і невербальні техніки. Культура формується групою людей, які розділяють цінності, думки та поведінкові очікування, які передаються новим членам групи. Те, що в одній культурі є прийнятним, в іншій таке правило може не спрацювати і навіть звести процес врегулювання конфлікту нанівець.

Список використаних джерел

1. The Research of Interpersonal Conflict and Solution Strategies. January 2016. *Psychology* 07(04):541-545. DOI:10.4236/psych.2016.74055. URL: https://www.researchgate.net/publication/301575942_The_Research_of_Interpersonal_Conflict_and_Solution_Strategies (дата звернення: 20 вересня 2021 року).

2. Причини і шляхи вирішення міжособистісних конфліктів батьків та підлітків. URL: <https://naurok.com.ua/prichini-i-shlyahi-virishennya-mizhosobistisnih-konfliktiv-batkiv-ta-pidlitkiv-239336.html> (дата звернення: 20 вересня 2021 року).

3. Як навчитися спілкуватися з людьми: 9 порад від Дейла Карнегі. URL: <https://gromada.group/news/statti/2025-yak-navchitisya-spilkuvatisya-z-lyudmi-9-porad-vid-dejla-karnegi> (дата звернення: 20 вересня 2021 року).

4. Dorothea Hamdorf. Towards managing diversity: Cultural aspects of conflict management in organizations. *Conflict&Communication Online*, Vol. 2, No. 2, 2003. URL: https://regeneronline.de/journalcco/2003_2/pdf_2003_2/hamdorf_engl.pdf (дата звернення: 3 листопада 2021 року).

Іллющенко С.Ю., ад'юнкт кафедри суспільних наук гуманітарного інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, підполковник

РЕФЛЕКСИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ОФІЦЕРА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Сучасний фахівець у сфері військового управління має відповідати високому рівню розвитку професійних і психологічних якостей. Такі вимоги до нього висуває динамічний та бурхливий розвиток сучасного воєнного мистецтва. Військовий керівник-офіцер має бути активним, уміти творчо знаходити нові шляхи вирішення проблем, бути спроможним бачити появу нових проблем під інших кутом зору, що дозволить знаходити нові форми роботи з підлеглими та реалізувати адекватні психолого-педагогічні впливи. Все це вимагає від кожної людини, що обрала дану стежу, високого професіоналізму.

Науковці визначають професіоналізм: як інтегральну якість (новоутворення) суб'єкта праці, що характеризує продуктивне виконання професійних завдань, яке зумовлене творчою самодіяльністю і високим рівнем професійної самоактуалізації; як систему, що складається з чотирьох взаємозалежних підсистем: професіоналізму особистості, професіоналізму діяльності, нормативності діяльності і поведінки та продуктивної Я-концепції. [1].

Професіоналізм офіцера, будучи якістю конкретного суб'єкта не тільки відображає його індивідуальність, але і одночасно реалізується як властивість «надіндивідуальне», оскільки формується під впливом військового соціуму з урахуванням професійних вимог всієї системи військової служби. Безперечно, що становлення офіцера-професіонала відбувається в єдності професійного й особистісного розвитку.

Найбільш адекватним механізмом здійснення керованого професійного розвитку виступає рефлексія щодо досвіду професійної діяльності. Рефлексія є «форма теоретичної діяльності людини, спрямована на осмислення своїх власних дій і переконань, що є підставою її мислення і діяльності, яка складається з трьох етапів: аналізу складної діяльності, її суб'єктивної критичної реконструкції та звернення до нової норми діяльності» [2, с.4].

Як підкреслює К. Ушинський недостатньо ефективним є досвід практичної діяльності, якщо він рефлексивно не осмислений, адже, використовується не сам по собі досвід, а думка, виведена з нього [3, с.31]. Саме поєднання досвіду професіонала і його рефлексії дає, на думку американського дослідника Дж. Познера, ключ до розвитку професійної майстерності: «Досвід + рефлексія = розвиток» [4, с.19]. Однак зробити це повноцінно неможливо, не співвідносячи свій досвід з досвідом інших спеціалістів (офіцерів).

Рефлексивна діяльність представляє собою окремий шлях отримання нового знання, необхідного офіцеру для програмування й проектування своєї професійної діяльності. Ця діяльність повинна спрямовуватись не лише на констатацію наявності або відсутності професійних якостей, скільки на стимулювання їх розвитку, збагачення та підсилення.

Основне підґрунтя для виокремлення рефлексивної компетентності військового

спеціаліста ми знайшли у дослідженні В. Ягупова. Вчений аргументує, що офіцер, який веде активну військову діяльність, повинен уміти обмірковувати та проектувати свої дії, прогнозувати результати, оцінювати досягнуте, зіставляючи результат із поставленою перед собою метою [5]. Саме цим ми керувалися, обравши рефлексивну компетентність як важливий компонент професійної діяльності офіцера Збройних Сил України.

Розглянемо специфіку рефлексивної компетентності, аналізуючи особливості професійної діяльності офіцера Збройних Сил України. Служба офіцера, як специфічний вид професійної діяльності, вимагає особливого підходу до проблеми рефлексивної компетентності. Це пояснюється тим, що військово-професійна діяльність являє собою цілеспрямовану активність військовослужбовця, процес виконання ним конкретних функцій і посадових обов'язків в специфічних умовах їх реалізації. Для її успішного виконання необхідні досить сформовані знання, вміння і навички, психічні якості і особистісні позиції. Військово-професійна діяльність має свої особливості, які полягають в пріоритеті принципу єдиноначальності, обмеження ступеня особистої свободи, постійної готовності до виконання свого професійного призначення.

Основні напрямки військово-професійної діяльності включають в себе: управління діяльністю військового колективу; виховання і навчання особового складу підрозділу; постійне вдосконалення професійних знань і навичок.

Під управлінням військовослужбовцями, мається на увазі безперервний процес впливу суб'єкта управління (командира, начальника) на об'єкт управління (окремого військовослужбовця, військовослужбовців, об'єднаних у групи, або про військовий колектив у цілому) з метою досягнення оптимальних результатів за умови найменшого витрачання ресурсів (часових, людських, матеріальних, фінансових тощо) [6].

Як і будь-яка діяльність, управління являє собою рефлексивний процес, якість якого залежить від рівня рефлексивних здібностей всіх суб'єктів управління, їх рефлексивної культури. Усвідомлює це військовий керівник або ж не усвідомлює, але він керує багатовекторним процесом діяльнісної рефлексії, тобто в тій чи іншій мірі, цілеспрямовано або стихійно, з тієї чи іншої ефективністю здійснює рефлексивне управління.

Рефлексія є не що інше, як різновид взаємного управління, конфлікт (за інших рівних умов), якій завершується на користь тієї сторони, яка володіє більш високим рівнем рефлексії. [7]. Однак існує ряд ситуацій, при яких високий рівень рефлексії не тільки не є необхідним, але і погіршує виконання службових обов'язків військовослужбовців. А. Карповим встановлено, що існує зв'язок рівня рефлексії керівника і якості прийнятого ним рішення [8, с. 147]. Існує деяка зона, інтервал оптимальних значень рефлексивності, в якому значення ефективності діяльності і якості прийняття рішення є найбільшими. Зрушення, як в сторону зменшення, так і в бік збільшення рефлексивності ведуть до зниження якості прийнятого рішення. Також А. Карповим була встановлена залежність ефективності управлінської і виконавської діяльності від ступеня розвитку рефлексії. Був виявлений оптимальний інтервал рівня рефлексивності як для управлінської, так і для виконавської діяльності [9, с. 52].

У дослідженнях, проведених А. Карповим і В. Пономарьовою, було встановлено, що між рефлексивністю і стилями управління також існує пряма залежність [10, с. 221]. Так, керівники з найменшими значеннями рефлексивності при інших рівних умовах більш схильні надавати перевагу жорстким стилям, до яких можна віднести авторитарні (директивні або диктаторські) стилі управління. І навпаки, керівники з найбільшими значеннями рефлексивності стійко схильні до переваги м'яких стилів управління, а особливо - партисипативного.

Не менш значущим напрямком професійної діяльності офіцера є навчання і виховання особового складу. Відомо, що професійна діяльність офіцера має безпосередньо психолого-педагогічний характер. Від його знань, педагогічної майстерності залежить кінцевий результат бойової підготовки, вартової служби у мирний час та успіх виконання бойового завдання – у

воєнний період. Насамперед – це психологічні знання та вміння. Так як здатність відображати внутрішній світ іншої людини, усвідомлювати рух його душі, розуміти причини його вчинків і при цьому віддавати собі звіт, яке враження ви робите на цю людину, безумовно, необхідні офіцеру-керівнику.

Військовослужбовець, який досяг оптимального рівня рефлексивної компетентності здатний застосовувати її відповідно до виконуваних дій. Якщо ж даний рівень відсутній, то ефективне виконання професійної діяльності просто неможливо. Цю особливість рефлексії і її універсальність зазначає О.С. Анісімов: «Професіонал не може уникнути рефлексії. І чим вищий рівень професіоналізму, тим більшою мірою рефлексивна складова зумовлює успішність ефекту, але тільки тоді, коли ця рефлексія організована, коли все впорядковано і досить зібрано» [11, с. 28].

Таким чином можна відзначити, що рефлексивна компетентність – явище не спонтанне, воно підпорядковується певним закономірностям, його можна трактувати як професійну здатність особистості, що дозволяє ефективно й адекватно здійснювати рефлексивні процеси, реалізовувати рефлексивні здібності в осмисленні та подоланні стереотипів мислення й утворенні нового інноваційного змісту, що дає можливість переосмислити особистісний та професійний досвід та сформулювати нові професійні еталони та стандарти, що стимулюють розвиток особистості.

Процес розвитку особистості багатогранний і відбувається він поетапно. Ряд авторів виділяють 4 етапи особистісного розвитку: *неусвідомлена некомпетентність, усвідомлена некомпетентність, усвідомлена компетентність, неусвідомлена компетентність*.

На нашу думку, цю теорію також можна використовувати при визначенні рівня рефлексивної компетентності, і буде це виглядати наступним чином:

- неусвідомлена рефлексивна некомпетентність це стадія повного не усвідомлення суб'єктом того, що він щось не знає, не вміє і не розуміє: людина не володіє знаннями про себе, свої можливості, здібності і навіть не замислюється про це, не бачить себе з боку в професійній діяльності, в житті, не бачить і не планує шляхів розвитку в професії і в житті, не ставить чітко цілі, не пов'язує проблеми у міжособистісних стосунках з собою, присутній зовнішній локус контроль.

- усвідомлена рефлексивна некомпетентність на цій стадії суб'єкт вже розуміє, що для ефективної діяльності йому потрібні певні компетенції, що він щось не знає, не вміє, не усвідомлює свої сильні і слабкі сторони, деструктивні взаємини або складності в професійній сфері. Професійний розвиток мотивований шляхом усвідомлення власної некомпетентності.

- усвідомлена рефлексивна компетентність визначається тоді, коли суб'єкт вже багато знає про себе як про особистість, про особливості взаємин з людьми, про свою професійну роль і подальший шлях в ній, віддає звіт в тому, що він знає, вміє, але продовжує вчитися і пізнавати нове. Він дуже ефективний у взаємовідносинах з самим собою, в професійній діяльності і в комунікації.

- неусвідомлена рефлексивна компетентність це майстерно виконувана діяльність, коли суб'єкт знає і застосовує свої знання автоматично, на рівні навичок.

Вчені Ю. Петров і Г. Петрова [12] стверджують, що існує п'ятий рівень компетентності, який знаходиться на свідомому рівні, і називають його рівнем надусвідомленої компетентності. Усвідомлюючи свою неусвідомлену рефлексивну компетентність, дивлячись на неї немовби ззовні, з боку, людина здатна чітко зрозуміти що вона робить, а також пояснити і як вона це робить. Це вже не та компетентність, яка була на усвідомленому рівні, а потім стала неусвідомлюваною. Дана компетентність вже має нову якість і складає особливий досвід. На цьому рівні людина може розкрити і перевіряти свою компетентність, а також говорити про неї.

Процес переходу від одного рівня до іншого (від неусвідомленої рефлексивної некомпетентності до надусвідомленої рефлексивної компетентності) - це еволюція в розумінні

власного професійного Я: від накопичення знань про свої особливості, можливості, ресурси і здібності через ситуації труднощів, перешкод, що дозволяють усвідомити дефіцити в компетенціях і особистісних якостях, до постановки і досягнення цілей саморозвитку, до справжньої самореалізації в професії.

Рефлексивна компетентність спонукає офіцера до переосмислення своїх власних дій і переконань як професіонала у повсякденній військово-професійній діяльності та, безумовно, є фундаментом для особистісного та професійного зростання військового управлінця. Умовами поступального розвитку офіцера є його рефлексивне ставлення до себе, здатність творчо ставитися до минулого і сучасного та поєднувати їх з майбутнім.

Таким чином, рефлексивна компетентність офіцера – це професійна здатність, що дозволяє ефективно й адекватно здійснювати рефлексивні процеси, реалізовувати рефлексивні здібності в осмисленні та подоланні стереотипів мислення й утворенні нового інноваційного змісту, що дає можливість переосмислити особистісний та професійний досвід та сформувані нові професійні еталони та стандарти, що стимулюють особистісний розвиток.

Процес розвитку професійної майстерності офіцера є поетапним, особистість проходить шлях від неусвідомленої рефлексивної некомпетентності до найвищої точки розвитку - рівня надусвідомленої рефлексивної компетентності, на якому він може діяти вільно на інстинктивному рівні, але також здатний сформулювати те, що він робить як для себе, так і для інших. Цей процес є еволюцією в розумінні власного професійного Я і призводить до справжньої самореалізації в професії.

Список використаних джерел

1. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2012. 200 с.
2. Метаева В.А. Развитие профессиональной рефлексии в последипломном образовании: методология, теория, практика : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. Екатеринбург, 2006. 45 с.
3. Мінь Шаовой. Формування рефлексивних умінь майбутніх учителів музики в процесі фортепіанної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2017. 230 с.
4. Posner, George J. Field Experience: A Guide to Reflective. Longman: N.-Y. and L., 1985. 19 p.
5. Ягупов В.В. Теорія і методика військового навчання : моногр. Київ, 2000. 380 с.
6. Основи військового управління: навч. посіб. Харків: НУ ЮАУ, 2014. 172 с.
7. Вахнина В. В., Мальцева Т. В., Ульянина О.А., Михайлова Т.В. Основы конфликтологии в деятельности руководителей органов внутренних дел: учебное пособие. Москва : Академия управления МВД России, 2019. 100 с.
8. Карпов А.В. Психология рефлексивных механизмов деятельности. Москва : Институт психологии РАН, 2004. 450 с.
9. Карпов, А.В. Рефлексивность как психическое свойство и методика её диагностики. *Психологический журнал*. 2003. № 5. С.45-57.
10. Анисимов О. С. Акмеология и методология. *Проблемы психотехники и мыслетехники*. Москва : Изд-во РАГС, 1998. С. 28.
11. Карпов, А.В. Психология рефлексивных механизмов управления. Москва : Институт психологии РАН, 2000. 327 с.
12. Петров Ю. А. Уровни компетентности : модель, классификация, иерархия. *Образовательные технологии*. 2014. №4. С. 65-70.

*Ільченко В.Ю., слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України імені Івана
Черняховського, майор*

ОСНОВНІ МЕТОДИКИ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДБОРУ КАНДИДАТІВ НА НАВЧАННЯ У ВВНЗ ТА НАВЧАЛЬНИХ ЦЕНТРАХ ЗА ДЕФІЦИТНИМИ СПЕЦІАЛЬНОСТЯМИ

Сім з половиною років Україна захищає свою територіальну цілісність від агресії Російської Федерації. Збройні Сили України потребують постійного притоку висококваліфікованих та вмотивованих воїнів, здатних ефективно протистояти російському агресору.

Досвід проведення Антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил на території Донецької та Луганської областей України яскраво продемонстрував, що ефективність застосування військ визначається не тільки методами навчання і виховання особового складу, але й якістю проведення професійно-психологічного відбору кандидатів на навчання для оволодіння військово-обліковою спеціальністю.

Беручи до уваги виклики гібридної війни з російсько-терористичними військами, перед системою професійно-психологічного відбору кандидатів на навчання у ВВНЗ та навчальних центрах за дефіцитними спеціальностями постає актуальна потреба в застосуванні сучасних ефективних підходів до інструментарію професійно-психологічного відбору, заснованих на принципах, що прийняті в арміях країн-членів НАТО.

Важливим елементом набуття сумісності з іншими складовими сил оборони та збройними силами країн-партнерів, зокрема членів НАТО, є стандартизація методик та інструментарію професійно-психологічного відбору кандидатів на навчання у ВВНЗ та навчальних центрах, у першу чергу для відбору кандидатів для навчання у військових закладах країн партнерів. Застосування стандартизованих методик та інструментарію дозволить привести систему професійно-психологічного відбору кандидатів на навчання у ВВНЗ та навчальних центрах за дефіцитними спеціальностями до єдиного бачення та вимог сучасної війни.

Оцінка психологічної придатності військовослужбовців до видів діяльності, до виконання яких вони призначаються, прогноз успішності їх подальшої професійної діяльності під час проходження військової служби та виконання завдань за призначенням, а також надання рекомендацій з раціонального розподілу особового складу відповідно до рівня розвитку їх професійно важливих індивідуально-психологічних якостей за військовими спеціальностями, є одним з основних завдань професійно-психологічного відбору.

Прогнозування успішності діяльності на підставі певних психологічних показників (до початку діяльності), має значення як для оптимізації процесу навчання військовослужбовців, так і для визначення придатності їх до того або іншого виду діяльності.

Оцінка здібностей людини на основі безпосереднього вивчення кількісних та якісних показників у конкретному виді діяльності, незважаючи на недосконалість практичних прийомів такого вивчення, що часто зустрічається, є відносно простим завданням. Шляхом зіставлення показників продуктивності конкретної людини з відповідними показниками інших осіб, зайнятих цим самим видом діяльності, а також з історично сформованими критеріями оцінок, можна з більшою або меншою точністю охарактеризувати й оцінити її здібності, враховуючи етап навчання або ступінь професійної кваліфікації.

Однак, істотно більше значення має завчасне прогнозування здібностей, наприклад, до початку професійного навчання, при доборі кандидатів у навчальні заклади (навчальні центри). У цих випадках прогнозування стає спеціальним завданням. [6, с.17]

Прогнозування здібностей характеризується такими основними особливостями:

розподілом у часі етапу прогнозування від етапу практичного оволодіння певною діяльністю або виконанням її;

опосередкованими прийомами одержання інформації про здібності індивідуумів; парціальністю, відносно малою надійністю і, як правило, дефіцитом вихідної інформації. Усе це, у свою чергу, визначає ймовірнісний характер прогнозів.

Формування індивідуального прогнозу успішності проходить кілька стадій. На першій стадії за допомогою інформативних методик отримують інформацію про структуру особистості. На другій стадії отриману інформацію представляють у вигляді значень інформативних показників. На третій стадії значення інформативних показників поєднують в один за допомогою таблиць ваги. На заключній стадії, на підставі меж значень для інтегративного показника, здійснюється його перетворення в прогноз. Прогноз формулюється, як правило, у термінах віднесення індивіда до одного з декількох класів, обумовлених цілями прогнозування.

Наявні дані дозволяють встановити ряд розпізнавальних ознак, що визначають неоднорідність складу кандидатів для діяльності і, тим самим, істотно впливають на прогностичну точність діагностичних оцінок. До числа значимих розпізнавальних ознак відносять вік кандидатів, характер попередньої трудової, навчальної або службової діяльності.

Перераховані показники варто розглядати як додаткову діагностичну інформацію "нетестового" характеру, яку на відміну від вихідної діагностичної інформації, отриманої за допомогою експериментальних методик, можна назвати діагностичною інформацією. Особливостями цієї інформації є висока надійність і об'єктивність, а також простота отримання.

Вимоги до процедури діагностичного дослідження здібностей і до методичних прийомів, які використовуються у процедурі професійного відбору, сформульовано М.В. Макаренком, В.А. Бодровим, Л.Ф. Бурлачуком, М.С. Корольчуком.

Для забезпечення досить високої прогностичної цінності і надійності методик під час їх розробки і підбору, а також при практичному використанні в процедурі відбору, вони пропонують керуватися рядом принципів положень, головними з яких є:

принцип наукової обґрунтованості. Методики мають дозволяти досліджувати і оцінювати саме ті властивості особистості, що є професійно-важливими для того або іншого виду діяльності і виявлені у результаті її психологічного аналізу. Має бути зрозуміло, яка властивість підлягає вивченню, і чому саме її варто оцінювати;

принцип об'єктивності. Реалізація цього принципу передбачає необхідність створення і підтримки в період обстеження стандартності обстановки і методик обстеження, інструкцій, організаційних форм експерименту, форми реєстрації, аналізу й інтерпретації результатів дослідження. Недостатня стандартизація умов проведення дослідження призводить до зниження надійності методик, а отже, і їхньої цінності;

принцип практичності. Методики мають бути такими, щоб їх використання не вимагало спеціальної або тривалої підготовки обстежуваних.

Однією з найважливіших умов успішного проведення діагностичної процедури є створення позитивного відношення до неї, тобто формування бажання обстежуваного з максимальною віддачею виконати запропоноване завдання. [3, с. 5]

Поведінка обстежуваного багато в чому залежить від попереднього досвіду та інструктажу. Інструкція має вирізнятися доступністю, чіткістю, стандартністю форми. У зв'язку з останньою вимогою Інструкція може бути заучена експериментатором або зачитана з друкованого тексту. Її перевагою є суворість стандартності, однак відсутність безпосереднього контакту експериментатора з обстежуваним знижує її цінність. Друковані інструкції застосовуються в тому випадку, коли необхідно виключити вплив розходжень в обсязі оперативної пам'яті обстежуваних або коли порядок і умова дій дуже складні для запам'ятовування.

Таким чином, якщо численні та різноманітні способи розвитку і компенсації професійно значимих властивостей особистості виявляються недостатніми для досягнення професійної успішності в зв'язку з підвищеними вимогами до тих або інших психічних властивостей, виникає необхідність у професійно-психологічному відборі [1, с. 1-7].

Комплексна методика професійно-психологічного відбору кандидатів на навчання у ВВНЗ та навчальних центрах за дефіцитними спеціальностями [1, с.8-221; 5. с.10-180]

1. Методики психологічного вивчення військовослужбовців строкової військової служби, які прибули на навчання до навчальних центрів Збройних Сил України

№ з/п	Назва	Призначення	Електронний варіант
1.	"Адаптивність - 165"	Вивчення адаптаційних можливостей особи, яка раніше не проходила службу в ЗС України	
2.	Г.Айзенка "ЕРІ"	Визначення індивідуально-психологічних якостей особистості, а саме рівня екстраверсії – інтроверсії, невротизму (емоційна стабільність – емоційна нестійкість)	
3.	"Конструктивний малюнок людини із геометричних фігур"	Визначення індивідуальних особливостей	
4.	Адаптований варіант Г.Айзенка	Діагностика психічних станів (тривожність, фрустрація, агресивність та ригідність), які належать до тих типів психічних станів, які тісно пов'язані з працездатністю людини	
5.	"СЗЧ – 4"	Виявлення військовослужбовців, потенційно здатних залишити частину	
6.	"Шмішека"	Діагностика типу акцентуації особистості	

2. Методики психологічного вивчення військовослужбовців військової служби за контрактом, які прибули на навчання до навчальних центрів Збройних Сил України

№ з/п	Назва	Призначення	Електронний варіант
1	"Адаптивність-200"	Вивчення адаптаційних можливостей військовослужбовців, які проходили раніше службу в ЗС України	"Лідер-1"
2	"Адаптивність-165"	Вивчення адаптаційних можливостей особи, яка раніше не проходила службу в ЗС України	
3	"Равен"	Вимір рівня інтелектуального розвитку	"Хвиля"
4	"S-ТЕСТ"	Оцінка здатності до оперування просторовими образами і темпу розумових операцій	"Яшма"
5	Р.Кеттелла "PF-105-С"	Вимірювання: інтелектуальних особливостей; емоційно-вольових особливостей; комунікативних властивостей й особливості міжособистісної взаємодії	
6	"МДОМ-2"	Дослідження здатності до абстрагування і оперування вербальними поняттями	
7	"ОСТ"	Діагностика властивостей „предметно-діяльного” і „комунікативного” аспектів	

		темпераменту	
--	--	--------------	--

3. Методики психологічного вивчення курсантів ВВНЗ на офіцерські посади та для підготовки (перепідготовки) офіцерів та сержантського складу

№ з/п	Назва	Призначення	Електронний варіант
1	"Прості доручення"	Оцінка здібностей до виконання нескладних операцій мислення, кмітливості та концентрації уваги	
2	"Кількісні відношення"	Оцінка логічного дедуктивного мислення, на основі якого з відомих суджень чи понять виводяться нові судження про предмети, явища або процеси	
3	"Компаси"	Оцінка логічного мислення та дослідження можливостей сприйняття просторових ознак (комбінаторного мислення)	"Хвиля"
4	"Складні аналогії"	Оцінка розуміння складних логічних взаємовідношень та абстрактних взаємозв'язків	
5	"Оперативна пам'ять"	Оцінка оперативної пам'яті яка спрямована на вивчення спроможності досліджуваних запам'ятовувати і зберігати у своїй пам'яті необхідну інформацію та оперувати нею під час виконання конкретних дій	
6	"Пам'ять на образи"	Оцінка короткочасної зорової образної пам'яті, її обсягу і точності	
7	"Пам'ять на числа (зорова)"	Оцінка короткочасної зорової пам'яті, її обсяг і точність	
8	"Пам'ять на числа (слухова)"	Оцінка короткочасної слухової пам'яті, її обсягу і точності	
9	"Відшукування чисел з переключення м"	Вивчення здатності розподілу та переключення уваги (розподілу і постійного переключення уваги з однієї дії на іншу)	
10	"Складання і віднімання з переключення м"	Вивчення мислення, уваги, оперативної пам'яті, розумової працездатності, швидкості перебудови навичок діяльності	
11	"Коректурна проба" (кільця Ландольта)	Діагностика обсягу, стійкості, концентрації та переключення довільної уваги кандидатів, зорового сприйняття простору, швидкості та кількості переробленої інформації в зоровому аналізаторі	
12	"Равен"	Вимір рівня інтелектуального розвитку	"Хвиля"

4. Методики психологічного вивчення військовослужбовців сержантського (старшинського) складу на курсах лідерства та фахової підготовки (за рівнями підготовки)

№ з/п	Назва	Призначення	Електронний варіант
1. Тестові методики до програми курсів лідерства			
Курс лідерства (базовий рівень)			
1	"КОС-2"	Виявлення комунікативних та організаторських схильностей особистості	"Лідер-1"

2	“Лідерські якості”	Виявлення схильності до лідерства	
3	Тип поведінкової активності Вассермана і Гуменюка	Виявлення провідного типу поведінки, що проявляє особа під час професійної діяльності	
Курс лідерства (середній рівень)			
1	“РСК” Дж. Роттера	Оцінка сформованості у респондента рівня суб’єктивного контролю над різними життєвими ситуаціями	
2	Г.Айзенка ЕРІ	Визначення індивідуально-психологічних якостей особистості, а саме рівня екстраверсії – інтроверсії, невротизму (емоційна стабільність – емоційна нестійкість)	
3	Р.Кеттелла “PF-105-С”	Вимірювання 16 факторів (рис) особистості	
Курс лідерства (підвищений рівень)			
4	“Діагностика лідерських здібностей” (Є.Жаріков, Є.Крушельницький)	Оцінка здібностей людини бути лідером	“Лідер-1”
5	“Діагностика ступеня готовності до ризику” Г.Шуберта	Вимір тенденції людини до ризику в умовах фізичної небезпеки	“Яшма”
6	“КОС-2”	Виявлення комунікативних та організаторських схильностей особистості	“Лідер-1”
Курс лідерства (вищий рівень)			
1.	“Persolog” (Д.Г.Гейер, Д.Е.Дауні)	Визначення профілю поведінки	
2. Тестові методики до програми фахової підготовки			
Базовий рівень фахової підготовки			
1	“Розумові здібності” Є.М. Потапчука	Діагностика загального розвитку інтелектуальних здібностей людини і дозволяє виявляти рівні її загальної інформованості (розумові здібності)	
2	“МДОМ-2”	Дослідження здатності до абстрагування і оперування вербальними поняттями	
Середній рівень фахової підготовки			
3	“Підбір слів”	Визначення словникового запасу	
4	“Фігури”	Оцінка зорової пам’яті	
5	“Числові ряди”	Оцінка особливостей логічного мислення	
Підвищений рівень фахової підготовки			
6	“Аналогії”	Оцінка розуміння змісту слів і логічних відносин між	

		поняттями	
7	"Візерунки"	Оцінка просторової уяви	
8	"Арифметичний рахунок"	Оцінка здібностей до виконання обрахунків	
Вищий рівень фахової підготовки			
9	"Мюнстерберга"	Визначення вибірковості уваги	
10	"Слухомовна пам'ять"	Оцінка короткочасної слухомовної пам'яті	
11	"Компаси"	Оцінка логічного мислення та дослідження можливостей сприйняття просторових ознак (комбінаторного мислення)	"Хвиля"

5. Методики психологічного вивчення за дефіцитними спеціальностями

№ з/п	Назва	Призначення	Електронний варіант
1. Снайпер			
1.	"Візуально-просторовий тест"	Визначення орієнтації в просторі	
2.	"Пейсахова"	Визначення рівня самоконтролю	
3.	"Зорова пам'ять"	Оцінка зорової пам'яті	
4.	"Слухова пам'ять"	Оцінка слухової пам'яті	
5.	"НПН-А"	Виявлення нервово-психічної нестійкості і визначення її структури у вигляді акцентуації характеру	
2. Оператор			
1	"Ваш творчий потенціал"	Оцінка рівня творчого потенціалу, вміння приймати нестандартні рішення	
2	"ТПО в Г"	Визначення шести основних тенденцій поведінки людини в реальній групі	
3	"ТПО в КС"	Визначення поведінки особистості в конфліктній ситуації	"Хвиля-2"
4	"Формула темпераменту"	Визначення темпераменту особистості	
3. Розрахунок протитанкових засобів			
1	"НПН-А"	Виявлення нервово-психічної нестійкості і визначення її структури у вигляді акцентуації характеру	"Хвиля"
2	"Визначення ступеню схильності до стресу"	Визначення ступеню схильності до стресу	
3	"КОС-2"	Виявлення комунікативних та організаторських схильностей особистості	
4	"Оцінка основних"	Оцінка сили – слабкості, рухливості – інертності, врівноваженості - нерівноваженості нервової	

	властивостей нервової системи”	системи.	
5	Адаптований варіант Г.Айзенка	Діагностика психічних станів (тривожність, фрустрація, агресивність та ригідність), які належать до тих типів психічних станів, які тісно пов'язані з працездатністю людини	
Моторно-вольовий клас спеціальностей (розвідники, сапер-підривник, фахівець водолазних робіт)			
6	“НПН-А”	Виявлення нервово-психічної нестійкості і визначення її структури у вигляді акцентуації характеру	“Хвиля”
7	“Числові ряди”	Оцінка особливостей логічного мислення	“Ефес-2”
8	Методика “Підбір слів”	Визначення словникового запасу	
9	Методика “Візерунки”	Оцінка просторової уяви	
10	Методика “Фігури”	Оцінка зорової пам'яті	
11	“Слухомовна пам'ять”	Оцінка короточасної слухомовної пам'яті	
12	“Пошук чисел з переключенням”	Оцінка спосібності до розподілу та переключення уваги	
13	Методика “Компаси”	Оцінка просторових ознак	
14	Методика “Шкали приборів”		
15	“Оцінка основних властивостей нервової системи”	Оцінка сили – слабкості, рухливості – інертності, врівноваженості - невірноваженості нервової системи.	
*до моторно-вольового класу спеціальностей пропонується розглядати громадян, які показали під час приписки до призовних дільниць високий інтегральний бал за результатами методик: для розвідників, саперів – “Підбір слів”, “Фігури”, “Візерунки”, “Слухомовна пам'ять”.			
для саперів – за методиками: “Числові ряди”, “Фігури”, “Візерунки”;			
для водолазів – за методиками “Фігури”, “Візерунки”.			
Сенсорно-гностичний клас спеціальностей (навідник гармати, зенітної установки, стрілець-зенітник)			
16	“НПН-А”	Виявлення нервово-психічної нестійкості і визначення її структури у вигляді акцентуації характеру	“Хвиля”
17	“Візерунки”	Оцінка просторової уяви	
18	“Арифметичний рахунок”	Оцінка здібностей до виконання обчислень	
19	Методика “Шкали приборів”	Оцінка просторових ознак	

20	"Визначення ступеню схильності до стресу"	Визначення ступеню схильності до стресу	
21	Адаптований варіант Г.Айзенка	Діагностика психічних станів (тривожність, фрустрація, агресивність та ригідність), які належать до тих типів психічних станів, які тісно пов'язані з працездатністю людини	
* до сенсорно-гностичного класу спеціальностей (операторський посади) пропонується розглядати громадян, які показали вході приписки до призовних дільниць високий інтегральний бал за результатами методик: "Візерунки", "Арифметичний рахунок".			
Сенсорно-моторний клас спеціальностей (механік-водій, водій)			
22	Методика "Фігури"	Оцінка зорової пам'яті	
23	Методика "Аналогії"	Оцінка розуміння змісту слів і логічних відносин між поняттями	
24	Тест "Переплутані лінії"	Оцінка концентрації та стійкості уваги	
25	Тест "Відшукування чисел"		
26	"Оцінка основних властивостей нервової системи"	Оцінка сили – слабкості, рухливості – інертності, врівноваженості - невірноваженості нервової системи.	
* до сенсорно-моторного класу спеціальностей пропонується розглядати громадян, які показали вході приписки до призовних дільниць високий інтегральний бал за результатами методик: "Фігури", "Аналогії"; **На посаду водіїв необхідно мати автомобільні права відповідної категорії; для механіка-водія багатовісних транспортних засобів необхідно мати автомобільні права категорії С.			

Список використаних джерел

1. Комплексна методика професійно-психологічного відбору кандидатів на навчання у ВВНЗ та навчальних центрах за дефіцитними спеціальностями, затверджені начальником Генерального штабу Збройних Сил України від 05.03.2021 року.
2. Кокун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Корня Л.В. Психологічне вивчення особового складу Збройних Сил України. Методичний посібник. — К.: ФОП Маслаков, 2019. - 288 с.
3. Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 14.04.2021 року №97 «Про затвердження Алгоритму проведення заходів професійно-психологічного відбору кандидатів на військову службу за контрактом у Збройних Силах України».
4. Інструкція з організації професійно-психологічного відбору у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України від 10.12.2014 №883 (зі змінами), зареєстрована в Міністерстві юстиції України 12.01.2015 за №13/26458.
5. Неурова А.Б., Капінус О.С., Грицевич Т.Л. Діагностика індивідуально-психологічних властивостей та якостей особистості: Навчально-методичний посібник. – Львів: НАСВ, 2016. - 181с.

6. Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 18.10.2021 року №305 «Про затвердження Інструкції з організації психологічного забезпечення особового складу Збройних Сил України».

*Інжигєвська Л.А., кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та особистісного розвитку,
ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Національної
академії педагогічних наук України*

ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ АРТ-ЗАСОБІВ У ПСИХОКОРЕКЦІЙНІЙ ПРАКТИЦІ

Система застосування арт-засобів у психокорекційній практиці сформувалася у 40–50-х роках ХХ ст. у Великій Британії та США і має за мету гармонійний розвиток особистості, розширення можливостей її соціальної адаптації за допомогою мистецтва. Унікальність застосування арт-засобів полягає в їх здатності підвищувати рівень самоконтролю, саморозкриття і саморозвитку. Використання арт-засобів ґрунтується на мобілізації творчого потенціалу людини, внутрішніх механізмів саморегуляції і відповідає фундаментальній потребі в самоактуалізації: розкриттю широкого спектру можливостей людини, ствердженню нею свого індивідуального та неповторного способу буття у світі. Психокорекційна робота із застосуванням арт-засобів допомагає людям сформувати активнішу життєву позицію [2].

Інтерес до арт-засобів виявляли представники фактично всіх напрямів психотерапії та різних наукових шкіл. Крім того, у наукових дослідженнях зазначено, що творчість людини виявляється у різних напрямках творчої діяльності. Як термін арт-засоби науковці розуміють використання мистецтв візуального ряду (малюнка, живопису, ліплення, гриму, боді-арту тощо), а також власне засоби корекції та розвитку за допомогою художньої творчості, тобто зцілення через будь-яку художню творчість [1–4].

В основу застосування сучасних арт-засобів покладено насамперед ідеї З. Фрейда. Відповідно до його вчення внутрішнє «Я» людини виявляється у візуальній формі кожного разу, коли особистість спонтанно щось малює чи ліпить, а образотворче мистецтво, маючи багато спільного з фантазіями та сновидіннями, компенсує та знімає психічне напруження. Згідно з учінням К. Юнга важливо використовувати персональні та універсальні символи, щоб в образотворчому мистецтві реалізовувати самозцілюючі можливості психіки [1].

У зв'язку з цим сучасні учені зазначають, що головною відмінністю арт-засобів від інших психологічних методів є триадність. Лише арт-засоби дають змогу замінити звичну діяду «консультант – клієнт» на тріаду «консультант – творчий продукт – клієнт», де експресивний продукт несе важливі повідомлення індивіда і, відповідно, психотерапевтичний альянс перетворює на «психотерапевтичний трикутник».

Дослідження учених також показують важливість мистецтва і творчості для сучасної особистості, що відображають основні доміанти її життєвої активності та формуються через самостійне усвідомлене віднаходження смислів життя, активізацію процесу самоаналізу, пошуку інформації і прогнозування подальшого професійного розвитку, ефективної самопрезентації тощо. Творча діяльність і мистецтво є основними джерелами енергії та натхнення у людини [4].

Особливостями застосування арт-засобів для особистісного розвитку особистості визначено:

інтегративність застосування арт-засобів – сприяє внутрішньопсихічним

інтеграційним процесам як у професійній, так і в особистісній сфері;

поєднання навчального і терапевтичного процесів на заняттях із застосуванням арт-засобів – сприяє ефективнішому засвоєнню суто професійних знань, умінь і навичок, а також глибшому пізнанню власного внутрішнього світу, розумінню інших;

поєднання індивідуальної і групової роботи – сприяє, з одного боку, прояву індивідуальності, а з іншого – соціалізації та адаптації індивіда;

рефлексивність занять – допомагає особистісній та професійній самоусвідомленості («пропускаючи крізь себе» певну методика, військовослужбовець глибше пізнає і краще розуміє дію застосованих на занятті засобів, що сприяє ефективнішому засвоєнню професійних знань);

творча атмосфера занять – забезпечує відкрите, спонтанне, природне вираження індивідуальності кожного військовослужбовця, розкриває творчий потенціал;

творчий процес – зцілює і перетворює, сприяє корекції особистості;

спрямованість на внутрішній світ особистості – вирішує проблему проходження власної психотерапії як необхідної умови для подальшої успішної професійної діяльності;

поєднання занурення у власні емоції та аналізу експресивного продукту – сприяє досягненню інсайту і катарсису, а отже, забезпечує духовне зростання особистості.

У цілому арт-засоби допомагають людині зрозуміти власні мотиви, потреби, суперечності, усвідомити зони своїх проблем і позитивні сторони своєї особистості, навчитися розуміти та приймати і себе, й інших, розкрити і розвинути свій творчий потенціал, креативність, комунікабельність, рефлексивність, емпатійність, сензитивність. Здобутий внаслідок застосування арт-засобів позитивний досвід стає джерелом для особистісного та професійного зростання людини.

Список використаних джерел

1. Вознесенська О. Л. Ресурси арт-терапії на допомогу вимушеним переселенцям. практичний посібник для тренерів / О. Вознесенська. – Київ. : Human Rights Foundation, 2018. – 50 с.
2. Інжиєвська Л. А. Арттерапевтичні техніки у психологічному супроводі військовослужбовців: теорія і практика: навч.-метод. посіб. / Л. А. Інжиєвська, О. П. Ковальчук. – Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2019. – 184 с.
3. Калька Н. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посіб. / Н. Калька, З. Ковальчук. – Ч. 1. – Львів : ЛьвДУВС, 2020. – 232 с.
4. Ковальчук О. П., Інжиєвська Л. А. Використання арт-засобів у психологічному супроводі військовослужбовців. Вісник Національного університету оборони України. Зб-к наук. праць. – К. : НУОУ, 2021. – Вип. 3 (61). С. 60–64.

*Калінін І.М., слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського, майор*

ПРОТИДІЯ НЕГАТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВПЛИВУ ПРОТИВНИКА НА ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ

*Лише атаки дилетантів націлені на машини,
атаки фахівців орієнтовані на людей.
Брюс Шнайєр*

Постановка проблеми у загальному вигляді: Восьмий рік військового конфлікту на Донбасі,

сьогоднішні реалії в Україні наявно демонструють нам, що Росія використовує інформацію як інструмент домінування та війни. Цей висновок можна зробити як на основі аналізу російських офіційних документів, так і на основі моніторингу її інформаційної практики; в рамках реалізації підступної «гібридної політики» Росією була розв'язана і зараз продовжується проти України повноцінна «гібридна» війна. Її відмінність характеризується як веденням агресивних військових дій під прикриттям незаконних (неформальних) збройних формувань, так і одночасним використанням широкого спектра політичних, економічних (в т. ч. енергетичних і торговельно-економічних), а також інформаційно-пропагандистських заходів, які її супроводжують впродовж усього періоду військових дій. Ключовим принципом гібридної війни є психологічна та інформаційна обробка шляхом використання прийомів інформаційно-психологічної війни, здійснення негативного інформаційно-психологічного впливу на населення та Збройні Сили України.

Негативний інформаційно-психологічний вплив на військовослужбовців представляє собою спосіб залучення, утримання та управління їх увагою на спеціально підготовленій інформації, що впроваджується в їх свідомість й направлена на спотворення, дестабілізацію професійних цінностей і мотивів, а у подальшому – на зміну професійної спрямованості та поведінки. Результатами негативного інформаційно-психологічного впливу можуть бути порушення психологічної стійкості, професійної спрямованості особистості співробітника у вигляді дезорієнтованості в соціальних і кримінальних явищах, викривленого сприйняття подій і своєї участі в них, деморалізації, ослаблення професійної мотивації, а з іншого боку – загострення індивідуально-психологічних проблем співробітників, таких як дезадаптація, зростання тривожності й страху, поява невмотивованої агресії, туги, апатії, безпечності. Найбільший негативний вплив на морально-психологічний стан особового складу при виконанні бойових завдань здійснюють такі фактори, як: небезпека, дискомфорт, відсутність бойового досвіду, негативне ставлення до цілей війни (збройного конфлікту), незадоволеність діями командування, соціально-побутові та духовні проблеми.

Таким чином, на даний час використання інформаційних технологій визначає структуру і якість озброєнь, необхідний рівень їх достатності, ефективність дій військ (сил). Тому існує нагальна необхідність вирішення однієї із найбільш актуальних проблем морально - психологічного забезпечення, що стосується питань організації та здійснення ефективного захисту від негативного інформаційно-психологічного впливу противника на Збройні сили України.

Аналіз останніх публікацій і досліджень: Проблематикою інформаційно-психологічних впливів та їх практичного використання займались провідні вітчизняні вчені та науковці: В.І. Алещенко, В.Г. Сербін, В.Д. Мулява, Г.В. Певцов, А.М. Гордієнко, С.В. Залкін, С.О. Сідченко, А.О. Феклістов, К.І. Хударковський, А.О. Котенко, В. Карпенко, Н.О. Марута, М.В. Маркова, А.Р. Марков, С.П. Смольц та інші. Аналіз цих та інших праць свідчить, що:

- існує нині розуміння протидії негативному ІПсВ має неоднозначне тлумачення у різних наукових джерелах, що не сприяє визначенню його сутності та змісту, і як результат – зниження її ефективності;

- велика кількість теоретичних розробок щодо здійснення протидії негативному ІПсВ поки ще не доведена до рівня практичних рекомендацій (документів) та застосування у практиці військ.

Виклад основного матеріалу: В усіх без виключення війнах та військових конфліктах була, є і буде присутньою інформаційна складова. З метою приховування своїх дій, а також для взяття під контроль процесів управління населенням та силами протиборчої сторони використовувалися притаманні для свого часу методи, комунікації та засоби. Проникнення інформаційних технологій в усі сфери життя людини та суспільства дозволило розглядати інформаційну зброю, як зброю першого удару. На даний час інформаційні та кібер-фактори стають системоутворюючими у сучасних конфліктах та збройній боротьбі у всіх її проявах. І це особливо проявляється в умовах криз (як, наприклад, при проведенні ООС (АТО)).

Одне з важливих місць в системі протидії негативному інформаційно-психологічному впливу (ІПсВ) та забезпечення належного МПС належить захисту військ (сил) від негативного ІПсВ, який є комплексом дій, що проводяться в мирний та воєнний час державним і військовим керівництвом

країни, командуванням, штабами, іншими органами військового управління та посадовими особами військових частин (підрозділів) по запобіганню, нейтралізації (ослабленню), блокуванню та усуненню наслідків негативного ІПсВ на особовий склад військ (сил). Наразі заходи інформаційно-психологічного впливу стали погоджуватися з бойовими завданнями, які виконували збройні сили, а ІПсВ стала невід'ємною частиною військового мистецтва. Захист військ від інформаційно-психологічного впливу противника, забезпечення інформаційно-психологічної безпеки особового складу є найважливішим завданням морально-психологічного забезпечення бойових дій, прямим обов'язком командирів, штабів всіх рівнів.

Він складається з прогнозування, профілактики, зриву і ліквідації наслідків ІПсВ противника на особовий склад частин і підрозділів. Інформаційно-психологічна протидія об'єднує інформаційну та психологічну складову. Основними об'єктами протидії від негативного ІПсВ у сфері групової свідомості є спільні інтереси військових колективів, прийняті та усвідомлені військовослужбовцями і відбиті в їхній індивідуальній свідомості правила поведінки, їхня здатність до задоволення своїх інтересів, досягнення поставлених цілей і готовність до протидії існуючим погрозам.

Отже, основними проблемами захисту особового складу ЗСУ від негативного ІПсВ є:

- недостатнє розуміння всім особовим складом причин та мотивів збройної агресії Російської Федерації проти України, сутності та змісту державної політики та міжнародних ініціатив щодо вирішення конфлікту;

- переважання в інформаційному просторі російської пропаганди;

- недостатня кількість та якість підготовки офіцерів з питань захисту особового складу від негативного інформаційно-психологічного впливу; практична відсутність в військових частинах системи психологічної реабілітації військовослужбовців;

- відсутність в системі бойової підготовки занять з технологій інформаційно-психологічного впливу та захисту від них;

- нерозвинена матеріально-технічна база та недостатня кількість ресурсів інформаційно-пропагандистського забезпечення;

- тривала (за часом) відірваність особового складу від своїх родин, друзів та близьких;

- виникнення (у деяких військовослужбовців) відчуття власної непотрібності та поширення відповідних настроїв в підрозділах;

- розповсюдження персональних даних військовослужбовців та використання їх противником.

Таким чином, захист військ від інформаційно-психологічного впливу (ІПсВ) противника, забезпечення інформаційно-психологічної безпеки особового складу є найважливішим завданням морально-психологічного забезпечення бойових дій, прямим обов'язком командирів, штабів всіх рівнів. Знання цілей, завдань, методів і засобів здійснення інформаційно-психологічних операцій дозволяє визначити необхідні та ефективні заходи протидії НІПВ з боку протидіючої сторони, які спрямовані на підриг МПС наших військ, дезінформацію, деморалізацію особового складу, дезорганізацію його бойової діяльності. Метою протидії є зниження небезпеки НІПВ на органи військового управління, особовий склад; забезпечення ефективного управління військами; зміцнення МПС військовослужбовців. Результати протидії визначатимуться тим, якою мірою командири, їх заступники з виховної роботи, військові психологи врахують закономірності функціонування психіки в службовій, бойовій обстановці. А активний інформаційний вплив на моральні та психологічні якості, психофізіологічний стан, настрої, бойову активність особового складу протилежної сторони, захист своїх військ від ІПсВ противника створюють суттєві передумови для досягнення перемоги у будь-якому конфлікті.

Висновки: У ситуації, коли інформація дедалі більше стає зброєю, національні уряди і парламенти, а також міжнародна спільнота, мають шукати шляхів роззброєння зловмисних інформаційних стратегій та інструментів. Безпека та роззброєння були ключовими принципами Гельсінського процесу 1970х років, який став основою європейської безпеки. Сьогодні важливо застосовувати цей підхід роззброєння в інформаційній сфері, для протидії зловмисним, агресивним та дезінформаційним практикам.

Наразі і побудова Системи забезпечення інформаційної безпеки у Збройних Силах України, як

складової інформаційної безпеки держави, розглядається через створення та діяльність структурних підрозділів, одним з основних елементів якої є організації інформаційно-психологічної протидії. Одним із найважливіших завдань є підвищення можливостей та ефективності розвідувальних органів України. Для протидії цілям та задуму противника має ключове значення ведення всіх видів розвідки – агентурної, радіоелектронної, спеціальної та військової з використанням широкого спектру їх способів і засобів. Потрібно удосконалювати підходи до питання інформаційної боротьби, виробити єдину стратегію для вирішення цієї проблеми. А також у цей військовий небезпечний час для України потрібно ввести відповідальність за розповсюдження заздалегідь брехливої інформації, а також дезінформації, які направлені проти державних інтересів і обороноздатності країни. Вкрай необхідно проводити комплекс заходів щодо запобігання, нейтралізації (послаблення), блокування та усунення негативного ІПсВ на військовослужбовців з використанням усіх можливих сил і засобів: інформаційно-пропагандистської, психологічної, військово-соціальної, культурно-виховної роботи шляхом ефективного застосування технічних засобів виховання та використання потенціалу військових засобів масової інформації.

Список використаних джерел

1. Інформаційно-психологічні операції: планування, протидія, технології: монографія / Г. В. Певцов, С. В. Залкін, С. О. Сідченко, К. І. Хударковський. - Х.: Діса плюс, 2020. - 252 с.
2. Карпенко В. Інформаційний простір і національна безпека України [електронний ресурс] / В. Карпенко. – Режим доступу: http://www.universum.lviv.ua/archive/journal/2002/karp_7.html.
3. Мулява В. Д. Захист військ (сил) від негативного інформаційно-психологічного впливу : навч. посіб. / В. Д. Мулява. – К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2019. – 180 с.
4. Про Стратегію воєнної безпеки і оборони України (затверджена Указом Президента України від 21.03.2021 р. № 121/2021.). – 20 с.
5. Удосконалення морально-психологічного забезпечення як невід’ємна складова захисту військ (сил) та протидії негативному інформаційно-психологічному впливу / Рогов П. Д., Ткаченко В. А., Голубцов С. М. К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2017. 8с.

*Картичак В.І., слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського, майор*

АКТУАЛІЗАЦІЯ КАПЕЛАНСЬКОЇ СЛУЖБИ ЗА ДОСВІДОМ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ

Загальновідомо, що під час Антитерористичної операції, пізніше в районі проведення Операції Об'єднаних Сил були виявленні прогалини у формуванні морально-психологічного стану особового складу Збройних Сил України. Як свідчить суспільно-історична практика провідних країн світу, заповнити зазначені прогалини, долучитися до підтримання високої боєздатності, за рахунок формування високого патріотичного духу та морально-психологічного стану військовослужбовців, здатне військове духовенство.

Збройні сили іноземних держав накопичили значний досвід релігійної опіки військовослужбовців за допомогою інституту військових капеланів і через міжнародні релігійні організації, які діють в армійському середовищі. Військове духовенство виконує подвійну функцію – забезпечує реалізацію військовослужбовцями їхніх релігійних потреб, а також консультують командирів з питань морально-психологічного стану особового складу. Релігійну просвіту серед особового складу сучасні військові спеціалісти розглядають як одну з форм пом'якшення психологічної напруги [1, с. 370-373].

Збройні сили іноземних держав мають значний досвід релігійної опіки військовослужбовців за допомогою інституту військових капеланів та через міжнародні релігійні організації, які діють в армійському середовищі. Військові священики виконують подвійну функцію, вони забезпечують військовослужбовцям реалізацію їхніх релігійних потреб та консультують командирів з питань морально-психологічного стану військ (сил) [2, с. 237].

Вивчення функціонування військово-капеланських служб у низці країн світу, і характеру виконуваних ними завдань свідчить про те, що вони не тільки задовольняють релігійні потреби військовослужбовців, але й включені до системи ідеологічного та психологічного впливу на весь особовий склад військ, незалежно від світоглядної орієнтації кожного військовослужбовця. Релігійне виховання, включене до системи бойової підготовки військовослужбовців і підпорядковане головному завданню – підтриманню високого морально-психологічного стану військ (сил).

Єдиної моделі організації діяльності капеланської служби у військах (силах) не існує, натомість функціонують її різні моделі та види координації між Церквою та збройними силами держави.

У Збройних силах США корпус капеланів є в кожному виді військ, де вони підпорядковуються відповідному начальнику штабу. Відтак, в кожному виді військ – СВ, ВПС і ВМС – капелани діють по-своєму, ексклюзивно. Організація служби капеланів побудована за ієрархічним принципом і відповідає політиці дій, розробленій у відповідних військових штабах для служби капеланів. Проте, у всіх видах військ є головний капелан і його заступник, у них є штаби та підлегли [3, с. 2]. Не менша увага службі капеланів приділяється і в Збройних силах Великобританії. З метою підтримання високого морального духу особового складу та його стійкості під час бою функціонує королівська служба капеланів, яка була сформована у 1796 р. Королівську службу капеланів очолює головний капелан у званні генерал-майора. Він має декількох заступників, у тому числі й з питань діяльності римо-католицьких священиків та взаємодії Міністерства оборони з керівництвом Церкви [4, с. 229]. У структурі Війська Польського функціонують Православний ординаріат Війська Польського, який заснувала Польська православна автокефальна церква в РП, Польовий ординаріат Війська Польського, утворений римо-католицькою церквою в РП та Євангельське військово-душпастирство, започатковане Євангельсько-аугсбургською церквою в РП. Вищезазначені ординаріати функціонують на правах окремих церковних адміністративно-територіальних одиниць зазначених церков [5, с. 178–181].

Таким чином, як показує досвід провідних країн, капелани є активними помічниками командирів у роботі з особовим складом. Капелани допомагають військовослужбовцям уникнути стресу, вийти із стану депресії, запобігають випадкам самогубства тощо. Спільна співпраця командирів і капеланів дає позитивні результати у виховання військовослужбовців.

Список використаних джерел

1. Чорний В.С. Душпастирська опіка військовослужбовців як важливий чинник морально-психологічного стану Збройних Сил України / Чорний В.С. // Актуальні проблеми психологічної допомоги, соціальної та медико-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції: матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції (м. Київ. 26 травня 2016 р.) / Міністерство оборони України, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. Київ. 2016. С. 370–373.
2. Здіорук С.І. Суспільно-релігійні відносини: виклики України XXI століття: монографія / С.І.Здіорук. Знання України. Київ. 2005. 552 с.
3. Карпенко О. Капеланство в світі (за матеріалами "Зарубіжного військового огляду") / О. Карпенко // Церковна православна газета. № 7–8 (233–234). С. 2.

4. Печенюк І.С. Релігійний чинник та його значення у життєдіяльності армій провідних країн світу / І.С. Печенюк // Вісник Національної академії оборони. № 4 (16). 2010, С. 229-234.

2. Владиченко Л.В. Інститут військового капеланства в збройних силах Польщі, № 5 (125) вересень-жовтень 2013 р. 178-181 с.

*Квіткін П.В., кандидат філософських наук,
професор, професор кафедри філософії
ХНУПС імені Івана Кожедуба*

*Лук'яненко В.В., заступник начальника
університету з морально-психологічного
забезпечення – начальник відділу ХНУПС
імені Івана Кожедуба, полковник*

КОМПЕТЕНТНОСТІ ВІЙСЬКОВОГО КЕРІВНИКА У ГУМАНІТАРНІЙ ТА СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРАХ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

Трансформація сучасної системи міжнародних відносин і зростання ролі засобів збройного насильства у боротьбі за реалізацію національних стратегічних інтересів, процеси глобалізації і цивілізаційної ідентифікації народів, становлення інформаційного суспільства і розгортання інформаційного протиборства, гібридна війна проти України актуалізують проблему змісту і спрямованості розвитку військової освіти.

Зміст і спрямованість освіти у концентрованому вигляді відображаються у парадигмі освіти. Поняття «парадигма освіти» знайшло досить широке відображення у сучасному науковому дискурсі, однак до його тлумачення існує велике розмаїття підходів, що зумовлено: ототожненням парадигми освіти з педагогічними парадигмами (педагогічними концепціями навчання); ототожненням парадигми освіти з новими підходами у навчанні; ототожненням парадигми освіти з новими методами навчання.

Певний вплив на формування поняття «парадигма освіти» надає сформоване уявлення про поняття «наукова парадигма». Разом з тим, ці парадигми відрізняються за функціональним призначенням і соціальним статусом. «Наукова парадигма» відображає прийнятну систему поглядів наукового співтовариства, а «парадигма освіти» – прийнятну у суспільстві систему поглядів на сутність, зміст і спрямованість освіти, що зумовлена досягнутим рівнем і тенденціями розвитку суспільства, системою домінуючих цінностей, місцем та роллю людини у суспільстві, ставленням суспільства до світу.

Розуміння «парадигми освіти» як прийнятої у суспільстві та закріпленої у нормативно-правових актах системи поглядів на сутність, зміст і спрямованість освіти, дозволяє стверджувати, що існує три основні парадигми освіти:

– *соціоцентрична парадигма освіти*, що спрямована на формування особистості із чітко визначеними та ідеологічно орієнтованими якостями, що одержує певні ролі та обов'язки у суспільстві;

– *технократична парадигма освіти*, що спрямована на формування певних компетентностей особистості, пов'язаних з умінням здобувати знання, творчо їх використовувати і створювати нове знання, тобто на чітку професійну спрямованість – підготовку особистості до праці;

– *соціально-особистісна парадигма освіти*, що спрямована на формування соціальних і громадянських якостей особистості як активного суб'єкта суспільної життєдіяльності, формування професійних компетентностей і здатностей до самореалізації у процесі професійної і суспільної діяльності, забезпечення всебічного розвитку і реалізації особистістю духовних і фізичних потенцій у житті та діяльності.

Концептуальні положення щодо змісту і спрямованості сучасної освіти сформульовані у доповіді Міжнародної комісії з освіти для XXI століття «Освіта: прихований скарб», у якій визначено чотири основних стовпи, на яких повинна базуватися освіта: навчитися пізнавати (вчитися), навчитися робити, навчитися жити разом та навчитися жити з іншим [1], що є квінтесенцією соціально-особистісної парадигми освіти.

Загальносвітові тенденції розвитку освіти знайшли відображення у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») (1993), у якій визначається, що вища освіта забезпечує фундаментальну наукову, загальнокультурну, практичну підготовку і спрямована на підготовку фахівців, що визначають темпи і рівень науково-технічного та соціального прогресу, сприяють утвердженню гуманістичних ідеалів, норм людського співжиття, формування інтелектуального потенціалу нації як найвищої цінності суспільства [2]. Одним із стратегічних завдань реформування змісту освіти у Програмі визначено оптимальне поєднання гуманітарної і природничо-математичної складових освіти, теоретичних і практичних компонентів, класичної спадщини та сучасних досягнень наукової думки, органічний зв'язок з національною історією, культурою, традиціями [2].

Загальносвітові і національні тенденції розвитку освіти, що викристалізувалися у соціально-особистісній парадигмі освіти знайшли втілення у національній парадигмі військової освіти.

В Інструкції про організацію освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України (1998) серед головних завдань вищого військового навчального закладу визначені: забезпечення умов для оволодіння системою знань про людину, природу і суспільство, військову справу; формування соціально зрілої, творчої особистості; виховання морально, психічно і фізично здорового покоління свідомих громадян української держави; виконання моральних норм і загально визначених принципів міжнародного права; формування громадянської позиції, патріотизму, власної гідності, готовності до військово-професійної діяльності на основі розвинутих професійно-важливих якостей; відповідальності за свою долю, долю суспільства, держави і людства; забезпечення високих етичних норм у стосунках між військовослужбовцями, викладачами та курсантами (слухачами), атмосфери доброзичливості і взаємної поваги [3].

В інструкції про організацію освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Збройних Сил України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України (2005) зміст вищої освіти *військових фахівців* визначено як зумовлені метою та потребами держави, суспільства та Збройних Сил України вимоги до системи знань, умінь та навичок, світогляду, громадських, професійних якостей майбутніх військових фахівців, що формуються у навчально-виховному процесі ВВНЗ з урахуванням перспектив розвитку науки, техніки та військової справи [4].

Практичні шляхи реалізації Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») (1993) були визначені у постанові Кабінету Міністрів України «Про розроблення державних стандартів вищої освіти» (1998), яка залишається чинною [2]. Відповідно до Постанови Освітньо-професійна програма повинна включати: цикли гуманітарної, соціально-економічної та природничо-наукової підготовки, що забезпечує певний освітній рівень; цикл професійної (професійно-орієнтованої) та практичної підготовки, що разом з попередніми циклами забезпечує певний освітньо-кваліфікаційний рівень. У листі МОН України № 1/9-304 від 17.06.2002 року [10] було визначено перелік навчальних дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки фахівців і встановлено мінімальний навчальний час на засвоєння навчальної дисципліни. Загальний обсяг годин на вивчення цих навчальних дисциплін становив 1296 годин (24 кредити). Загальнонаціональні підходи до переліку та обсягу годин на вивчення навчальних дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки фахівців були реалізовані й у системі військової освіти. Зазначені нормативно-правові акти створювали усі передумови для забезпечення реалізації у національній системі освіти концептуальних підходів і тенденцій розвитку світової освіти. Така система гуманітарної та соціально-економічної підготовки зазнала трансформації у 2009 році [8], коли були відокремлені нормативні та вибіркові навчальні дисципліни. І хоча загальний обсяг годин

у кредитах залишився незмінним – 24 кредити, загальний обсяг годин став становити лише 864 години.

Починаючи з 2014 року у національній системі освіти, у томі числі і військової освіти, починає домінувати технократична парадигма – це знайшло своє відображення у наказі МОН України від 25.11.2014 року № 1392 [7], яким було скасовано наказ, у якому визначався перелік не лише вибіркових, але й нормативних дисциплін гуманітарної та соціально-економічної підготовки для бакалаврів. Відповідно до цього у Методичних рекомендаціях щодо розроблення стандартів вищої освіти [5] та Стандартах вищої освіти [13] знайшли відображення лише інтегральна, загальні і спеціальні (фахові, предметні) компетентності випускника. Такий підхід спирався на Проєкт Тьюнінг «Гармонізація освітніх структур у Європі» [12], у якому визначаються лише фахові та загальні компетентності, що складаються з навичок, умінь і знань. Таким чином, із Стандартів вищої освіти були виключені компетентності у гуманітарній і соціальній сферах, що формуються саме системою гуманітарного та соціально-економічного знання.

Крайній раз гуманітарні та соціально-економічні дисципліни у національній і військової системі освіти набували нормативно-правового статусу під час розробки навчальних планів, робочих навчальних планів на 2015/2016 навчальний рік, коли з метою системного формування світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, загальнокультурної підготовки здобувачів вищої освіти, було рекомендовано забезпечити викладання дисциплін, що формують компетентності з історії та культури України, філософії, української мови із загальним обсягом не менше 12 кредитів ECTS [9].

У Положенні про особливості організації освітньої діяльності у вищих ВВНЗ МО України та ВНП закладів вищої освіти (2021) визначено, що освітній процес забезпечує можливість здобуття курсантами, слухачами, студентами, ад'юнктами, докторантами *компетентностей у гуманітарній, соціальній, науково-природничій, технічній та військової сферах, необхідних для професійної діяльності та їхнього інтелектуального, морального, духовного, естетичного і фізичного розвитку* [6], однак у Стандартах освіти компетентності у гуманітарній та соціальній сферах, необхідні для їхнього інтелектуального, морального, духовного та естетичного розвитку, так саме як і перелік гуманітарних та соціально-економічних дисциплін, що забезпечують їх формування, у наказі МО України «Про організацію підготовки офіцерських кадрів тактичного рівня та сержантського (старшинського) складу у закладах фахової перед вищої військової освіти, вищих військових навчальних закладах МО України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти» [11], не знайшли відображення.

Таким чином, можливо зробити висновок, що домінування технократичної парадигми військової освіти суперечить основним принципам освіти в XXI столітті, чинній постанові Кабінету Міністрів України щодо розроблення державних стандартів вищої освіти та Положенню про особливості організації освітньої діяльності у ВВНЗ МО України та ВНП закладів вищої освіти щодо мети освітнього процесу та не сприяє всебічному і гармонійному розвитку особистості, її світоглядних позицій і національної самосвідомості, громадянських і соціальних компетентностей.

Список використаних джерел

1. Делор Ж. Образование: сокрытое сокровище: Основные положения Доклада Международной комиссии по образованию для XXI века. ЮНЕСКО, 1996. URL: <https://www.ifap.ru/library/book201.pdf> (дата звернення: 20.10.2021).

2. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896. (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № від 29.05.96). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%Do%BF#Text> (дата звернення: 20.10.2021).

3. Інструкції про організацію освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України. Наказ Міністра оборони України від 30.10.98 № 399. ORL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0784-98#Text> (дата звернення: 25.10.2021).

4. Інструкція про організацію освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Збройних Сил України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України. Наказ МО України від 13.04.2005 № 221/217. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0574-05#Text> (дата звернення: 25.10.2021).

5. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.06.2017 № 600 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 30.04.2020 р. № 584). URL: <https://mon.gov.ua> > 2020-metod-rekomendacziyi (дата звернення: 20.10.2021).

6. Положення про особливості організації освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти. Наказ Міністерства оборони України від 09.01.2020 року № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-20#Text> (дата звернення: 29.10.2021).

7. Про визнання таким, що втратив чинність наказ Міністерства освіти і науки України від 09.07.2009 року № 642. Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.11.2014 року № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1392729-14#Text> (дата звернення: 20.10.2021).

8. Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента: Наказ Міністерства освіти і науки України № 642 від 09 липня 2009 року (Зі змінами згідно наказів Міністерства освіти і науки України № 259 від 29.03.2010 року, № 831 від 25.08.2010 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0642290-09#Text> (дата звернення: 20.10.2021).

9. Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін: Лист Міністерства освіти і науки України від 11.03.2015 року № 1/9-120. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-120729-15#Text> (дата звернення: 20.10.2021).

10. Про розроблення державних стандартів вищої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 серпня 1998 р. № 1247. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1247-98-%Do%BF#Text> (дата звернення: 20.10.2021).

11. Про організацію підготовки офіцерських кадрів тактичного рівня та сержантського (старшинського) складу у закладах фахової перед вищої військової освіти, вищих військових навчальних закладах МО України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти. Наказ Міністерства оборони України від 12.11.2020 № 412.

12. Проект Тьюнінг «Гармонізація освітніх структур у Європі». URL: https://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/General_Brochure_Ukrainian_version.pdf (дата звернення: 20.10.2021).

13. Стандарти вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti/> (дата звернення: 20.10.2021).

Кіщук Л.А., ад'юнкт кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) Національного університету оборони імені Івана Черняхівського, підполковник

ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ МОЛОДШИХ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ДО ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

Аналіз результатів досліджень вітчизняних та іноземних вчених свідчить, що адаптація особистості до професійної діяльності включає, зокрема, адаптацію індивіда до фізичних умов професійного середовища, до професійних завдань і до соціальних компонентів професійного середовища.

Професійна адаптація є тривалим процесом взаємодії особистості та цілої низки

соціальних інститутів: загальноосвітньої школи, вищого навчального закладу та виробничих колективів. Вона характеризується складністю і динамічністю освоєння людиною професії та оволодіння майстерністю; її результатом є активна взаємодія фахівця з колегами в межах професійного середовища (мікрогрупи, колективу тощо). Також явище професійної адаптації може розглядатися як складова соціалізації (професійної та особистісної) [1].

При цьому, вивчається вплив професійного середовища на особистість і формування у неї необхідних якостей [2], або засвоєння і активне відтворення соціального досвіду, активне відтворення соціальних зв'язків [3].

Під професійною адаптацією розуміється процес входження індивіда в професійне середовище і засвоєння та, одночасно, активне використання професійного досвіду. Зазначений процес включає ряд етапів: той, що передує грі; гра; оволодіння навчальною діяльністю; оптація, учасниками процесу є адепти, адаптанти, інтерналі, майстри, авторитет і наставник [4].

В цьому випадку, професійна адаптація виступає одним з етапів на шляху професійного становлення особистості. Іншими дослідниками вона розуміється як ряд етапів: вибір професії, навчання спеціальності, входження в професію з моменту початку роботи за фахом і подальший період самореалізації (самоудосконалення) фахівця як професіонала.

Розглядаючи рівні адаптації, вчені виділяють: адаптацію або дезадаптацію, адаптованість або не адаптованість [5]; стійку адаптацію, нестійку та дезадаптацію [6]; високий-надлишковий, високий-оптимальний, низький і неадаптаційний рівні [7].

За даними автора, молодші офіцери Збройних Сил України адаптуються на високому, задовільному і низькому рівні. На кожному рівні адаптації змінюються статус офіцера, його показники службової активності і дисципліни, входження в діяльність і спілкування з колегами по військовій службі.

При вивченні факторів професійної адаптації дослідники розділяють їх на суб'єктивні і об'єктивні. До суб'єктивних чинників відносять індивідуально-психологічні особливості особистості, спрямованість, темперамент і характер, достатній рівень адаптивності і мотивацію до професійної діяльності, особливості побудови контактів з оточуючими, досвід соціального спілкування, відчуття соціальної підтримки, моральну нормативність особистості тощо.

До об'єктивних чинників професійної адаптації належать складність службових обов'язків, внутрішньокolleктивні (групові) процеси: мікроклімат і рівень розвитку колективу (норми поведінки, неформальні заборони, традиції, згуртованість, взаємини).

На думку автора, визначити рівень професійної адаптації можливо, вивчивши експертні оцінки ефективності діяльності, рівень задоволеності результатами професійної діяльності, професійну мотивацію, здатність здійснювати діяльність і приймати рішення у визначені терміни, реальний статус особистості в колективі, прояви активності в службовій та суспільній діяльності, ступінь досягнення офіцером відповідності професійних навичок і особистісних якостей вимогам професійної діяльності, засвоєння особистістю норм і традицій групи (колективу).

Відносини в системі службової взаємодії молодших офіцерів залежать від займаної посади (формальна сторона) і міжособистісних симпатій і антипатій (неформальна сторона). Формальні відносини спрямовані на адаптацію офіцера до посадових обов'язків, виконання вимог статутів та інструкцій, інших керівних документів; водночас неформальні взаємостосунки допомагають

особистості адаптуватися до соціального середовища і, через цю адаптацію, засвоїти досвід виконання посадових обов'язків, вимог військових статутів і інструкцій по військовій службі.

В підсумку, зауважимо, що професійна адаптація визначається особистісними якостями молодшого офіцера, його соціально-психологічними якостями, комунікативними здібностями, особливостями побудови його відносин з оточуючими; його відчуттям соціальної підтримки; моральної нормативності особистості, що характеризується ступенем орієнтації на існуючі в колективі (групі) норми і правила поведінки тощо.

Таким чином, критеріально-оціночними показниками ефективної професійної адаптації молодших офіцерів Збройних Сил України є рівень міжособистісних відносин молодших офіцерів з підлеглими і з колегами по службі; ступінь відповідності уявлень молодших офіцерів про свою діяльність і очікування службового колективу щодо виконання даної діяльності; сприйняття молодшого офіцера військовим колективом.

Список використаних джерел

1. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах: навч. посіб. Київ: Ніка-Центр, 2009. 580 с.
2. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: монографія. Київ: Міленіум, 2004. 265 с.
3. Ягупов В. В. Військова й соціальна психологія: навч. посіб. Київ, 2000. 522 с.
4. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения: Учебное пособие для студ. высших пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2004 г. – 304с.
5. Каськов І. В. Організаційно-управлінські аспекти соціально-психологічної адаптації молодих офіцерів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09 / Нац. акад. держ. прикорд. служби України імені Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2004. 18 с.
6. Осьодло В. І. Вплив смисложиттєвих орієнтацій на професійне становлення офіцера. *Вісник Національного університету оборони України*. 2009. № 5 (13). С. 127–137.
7. Малахов М. А. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців-контрактників до діяльності в особливих умовах: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09 / Київський Нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Військовий ін-т. Київ, 2011. 180 с.

Ковальчук О.П., заступник начальника кафедри суспільних наук, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, кандидат психологічних наук, полковник

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ЗАСОБІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Трансформаційні процеси сучасного українського війська актуалізують проблему психологічного супроводу військовослужбовців. З огляду на це постає питання забезпечення належного рівня їх професіоналізму в умовах змін, зокрема пов'язане з розвитком особистості, що зумовлює необхідність синергійно-системного інтегрування професіогенезу та особистісного зростання. Це, у свою чергу, потребує створення нових гнучких технологій

психологічного супроводу військовослужбовців, які стимулюють зміни самої особистості. Серед них чільне місце посідають арт-технології.

Аналіз практики морально-психологічного забезпечення військовослужбовців показує наявність низки суперечностей, які існують у системі психологічного супроводу військовослужбовців, зокрема таких:

між потребою в оновленні програмно-методичного забезпечення психологічної підготовки військовослужбовців і недостатньою розробленістю або розрізненістю підходів до можливостей застосування інноваційних, наприклад, арт-корекційних підходів у цьому процесі;

між специфікою розвитку особистісних психічних структур у різних за віком та статтю військовослужбовців і відсутністю коректного психолого-педагогічного супроводу, спрямованого на гармонізацію та оптимізацію процесу самозмін.

Надзвичайно цікавою є ідея використання потенціалу арт-засобів для розвитку особистісного потенціалу військових фахівців. Так, арт-засоби не лише можна застосовувати з військовослужбовцями, яким необхідно надати психологічну допомогу у складній життєвій ситуації, а й за їх допомогою сприяти особистісному зростанню. Гуманістична спрямованість арт-засобів дає змогу створювати умови для самоактуалізації за допомогою творчого самовираження та пошуку трансцендентних життєвих цілей [1].

Арт-засоби мають істотні переваги порівняно з іншими психологічними засобами, а саме є засобом вільного самовираження й самопізнання, «інсайт-орієнтовані», зумовлюють можливість створення атмосфери довіри і розуміння внутрішнього світу людини, не мають обмежень у застосуванні, здебільшого викликають у людей позитивні емоції, допомагають долати апатію, безініціативність, формувати активну життєву позицію та позитивне світосприйняття, базуються на мобілізації творчого потенціалу особистості, внутрішніх механізмів саморегуляції та самообілізації, відзначаються «м'якістю» прийомів і впливів, є засобом переважно невербальної комунікації.

На сьогодні найбільш поширеними є напрями індивідуального і групового малювання, створення скульптур і колажів, що допомагають реалізовувати ідею психологічного благополуччя особистості, а саме:

- знімати стрес і напруження, які можуть відчувати військовослужбовці;
- сприяти вивченню індивідуальних ресурсів і бажань;
- підвищувати рівень рефлексії завдяки аналізу результатів отриманих у процесі роботи;
- навчати розумової діяльності, яка виходить за визначені межі;
- сприймати творчість як цінність особистісного розвитку.

Вказані переваги мають цінність для підтримки військовослужбовця та розвитку його особистісного потенціалу. Арт-засоби допомагають подолати перепони, які не дають змоги військовим фахівцям розвивати креативність: негативне ставлення до особистісного потенціалу, яке може бути соціально зумовлено, високу тривожність, напруження, послаблення контролю.

Додатковими перевагами арт-засобів можна вважати організацію індивідуальної та групової роботи з військовослужбовцями, яка сприяє вивченню соціальних навичок (роботу в команді, вільне вираження своєї думки, оволодіння етичними принципами спілкування); набуття креативності; експериментування з різними типами мислення; застосування матеріалів і технік, які підвищують ефективність генерування ідей; збагачення творчого процесу за

рахунок включення в роботу різних учасників [2].

Використання арт-засобів у психологічному супроводі військовослужбовців є досить новою галуззю, що, однак, у світовій психотерапевтичній практиці має глибокий історичний контекст. Арт-засоби дають змогу реалізувати один з головних принципів психологічного супроводу – можливість організації активного процесу залучення до взаємодії. Широке використання арт-терапії у психологічному супроводі військовослужбовців відображає потребу сучасного військовослужбовця в більш природних варіаціях гармонізації професійного світу, де головну роль відіграють розум, почуття, здатність до інтроспекції та активної дії. Завдяки застосуванню арт-засобів військові фахівці стають більш активними та відповідальними за свою службу, бачать нові можливості для вираження власної індивідуальності. Навички, набуті з цього досвіду, допоможуть військовослужбовцям відчувати себе комфортніше і впевненіше у професійному житті.

Список використаних джерел

1. Інжиєвська Л. А. Арттерапевтичні техніки у психологічному супроводі військовослужбовців: теорія і практика: навч.-метод. посіб. / Л. А. Інжиєвська, О. П. Ковальчук. – Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2019. – 184 с.
2. Ковальчук О. П., Інжиєвська Л. А. Використання арт-засобів у психологічному супроводі військовослужбовців. Вісник Національного університету оборони України. Зб-к наук. праць. – К. : НУОУ, 2021. – Вип. 3 (61). С. 60–64.

Кодлубовська Т.Б., доцент кафедри психології, педагогіки, медичного і фармацевтичного права Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика, практикуючий психолог – рефлексотерапевт, реабілітолог, доктор психологічних наук, доцент

АРОМАТЕРАПІЯ ЕФЕКТИВНИЙ ЕКСПРЕС-МЕТОД ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ФАХІВЦІВ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ПРОФЕСІЙ ПРИ СТРЕСАХ

Здатність природних ароматів зцілювати душу і тіло відома з давніх часів. Ефірні олії навчилися отримувати біля 5000 років тому назад, про що свідчать археологічні данні з Єгипту, Китаю, Індії та Персії. Застосування ефірних олій є важливою складовою стародавньої медицини, відомою як Аюрведа (Наука про життя).

У 30-х роках минулого століття усі прогресивні клініки Європи звернулися саме до методів ароматерапії для прискорення одужання хворих після травм, операцій, та інфекційних захворювань.

Хочу звернути вашу увагу на те, що серед фахівців з виробництва та застосування ефірних олій прийнята класифікація, яка дозволяє розмежувати ароматерапевтичні засоби природного походження від косметики і парфюмів на основі духмяних речовин синтетичного походження. Духмяна косметика синтетичного походження до ароматерапії не відноситься.

Сам термін Ароматерапія означає лікувальну та профілактичну дію ефірних олій

незалежно від способу їх застосування.

Ароматерапія це не тільки ароматизація, як вважає більшість людей, але і створення композицій з ефірних олій у поєднанні з рослинними компонентами для аплікацій, компресів, масажу, нанесення аромафітобальзамів на біологічні активні точки і зони на тілі людини.

В чому ж полягає секрет зцілення за допомогою ефірних олій? А секрет є в унікальних властивостях рослинних ефірних олій: 1) великий концентрований запас життєвої енергії, 2) миттєва швидкість проникнення в організм людини; 3) експрес регуляція емоційних станів; 4) відсутність залежності від ефірних олій на відміну залежності від антидепресантів і транквілізаторів; 5) унікальні протівірусні, протимікробні, протигрибкові властивості; 6) підвищення імунітету [1, с. 222].

1. Ефірні олії мають величезний концентрований запас життєвої енергії, яку отримують з рослин. Рослини – це найбільш адаптовані організми на нашій з вами планеті Земля. Вони добре і швидко пристосовуються до зміни умов зовнішнього середовища. Їм не страшні ні магнітні бурі, ні зміни атмосферного тиску як нам з вами. Інформацію про свою адаптованість вони передають нам в ефірних оліях і таким чином допомагають відновлювати наші життєві сили.

Для того, щоб наочно уявити запас життєвої енергії в ефірних оліях наведу приклад:

- для виготовлення 1-го літру ефірної олії сосни потрібно 500 кг свіжої хвої,
- для отримання 1-го літру ефірної олії помаранчу потрібно 3000 штук;
- для отримання 1-го літру ефірної олії троянди засобом дистиляції потрібні 5 тон пелюстків; Уявляєте яка величезна енергетична сила міститься в одній краплині ефірної олії?

2. Швидкість проникнення в організм людини.

а) миттєву швидкість проникнення в організм людини можна спостерігати на прикладі застосування всім нам відомим препаратом «Валідолу», «Валокордину» та «Корвалолу» тому, що на 96% ці препарати складаються з ментолу, який отримують з ефірної олії м'яти.

б) другий приклад швидкості дії ефірних олій продемонстрував відомий вчений - військовий хірург Микола Іванович Пирогов під час першої світової війни, коли вперше застосував ефірний наркоз. Він виконував хірургічні операції пораненим прямо на полі бою. (ефірний наркоз отримував шляхом дистиляції з певних рослин). Чому відбувається така швидка реакція організму людини?

Існують три шляхи проникнення ефірних олій, що пояснюють велику швидкість їх потрапляння в організм людини. Це нервово-рефлекторний, асоціативний і гуморальний [1, с. 224].

Нервово-рефлекторний шлях проходить через слизову оболонку носових ходів до нюхової цибулини, розташованої поряд з лімбічною системою нашого мозку, яка відповідає за регуляцію емоцій, пам'яті, виникнення спогадів, асоціацій як канал контакту з підсвідомістю, регуляцію мотивацій і умовно-рефлекторної поведінки, кореляцію ритмів дихання з ритмами серцевих скорочень, діяльність гормональної системи, рівень цукру, температурний режим, сон, пробудження, збудження та гальмування відділів вегетативної нервової системи і як наслідок впливає на нашу сексуальність і на фізичний потенціал. А через кору головного мозку лімбічна система впливає на центральну нервову систему людини

Ще один шлях потрапляння ефірних олій в організм людини - це гуморальний, який здійснюється за допомогою їх проникнення до крові і лімфи через слизові оболонки носу та

шкіру[2, с. 501].

3. Третя унікальна властивість ефірних олій це здатність зцілювати людей від негативних емоцій і думок.

Сучасні розробки вчених в галузях імунології, біохімії, фізіології, медичної психології констатують роль психологічного, емоційного стресу як першопричину майже всіх захворювань у тому числі і онкологічних (Наприклад останні наукові роботи доктора Райка Хамера про 5 біологічних законів як першопричин виникнення психофізіологічних реакцій організму людини на стресові події). Ці і наукові роботи інших закордонних і вітчизняних вчених довели, що емоції які діють через мозкові структури, здатні змінити функціонування центральної і вегетативної нервової і гормональної систем людини, а також впливати на її імунітет.

Наші наукові дослідження з впливу натуральних ефірних олій на психофізіологічний стан людини довели, що ефірна олія помаранчу на 80 % людей діє заспокійливо, а на 15% діє тонізуюче. Проте ефірна олія сосни діє навпаки - на 85% людей вона діє тонізуюче, а на 10% заспокійливо. В якій групі може опинитися кожний з нас ми не знаємо [3, с.11].

Крім того реакція на стресові події у кожного з нас може викликати різні психофізіологічні стани: збудження, гальмування або ступору і навпаки збереження рівноваги.

Тому підбір ефірних олій і бальзамів на їх основі для застосування повинен бути індивідуальним [4, с. 294].

На основі вище зазначених висновків наукових досліджень і практичних спостережень, нами було розроблено цілий ряд препаратів більше 25 - ти для зняття стресової напруги, розслаблення і покращення сну фітоарома бальзам «Релакс - Аромасвіт», для підтримки гармонізуючого врівноваженого стану бальзам «Ріносепт-Аромасвіт», а також для тонізації бальзам «Прометей-Аромасвіт» і так далі. Усі 25 бальзамів пройшли клінічні випробування і були затверджені сангігієнічним висновком МОЗ України як гігієнічні та профілактичні аромазасоби ще у 2002 році [4, с. 293].

Один важливий наочний приклад з історії їх створення. Бальзам «Релакс-Аромасвіт» був розроблений нами для зняття страху у пацієнтів при постінфарктних та постінсультних станів. Коли людина вже одужала, а страх, що інфаркт або інсульт ще раз повториться залишається в її пам'яті.

Крім того ми застосовуємо цей бальзам у пацієнтів при фантомних болях, що мають психогенне походження. Бальзам «Релакс Аромасвіт» наноситься на зони серця, сонячного сплітіння і зону пульсу на руках. Суміш ефірних олій цього бальзаму нормалізує фазу глибокого сну.

Тому, він використовується співробітниками спецпідрозділів для їх швидкого відпочинку за дуже короткий проміжок часу при перебуванні в екстремальних умовах діяльності.

Також ми використовували всі три бальзами на заняттях з практичних психологічних тренінгів «Комунікація – Стрес – Безпека» з правоохоронцями і спецпідрозділами для їх психофізіологічного відновлення після стресу у Центрі післядипломної освіти Національної академії МВС України [5, с. 15].

Таким чином при індивідуальному підборі ароматерапевтичних засобів ми використовували для тонізації функціональних станів правоохоронців ефірні олії, які вони самі обирали: лимонника, жасміну, сосни які наносилися на серветку і вдихали протягом 10 хвилин, а фітоаромабальзам «Прометей-Аромасвіт» наносили на біологічно активні точки над

верхньою губою, за вухами і на зони пульсу на руках.

Для релаксації ми застосовували седативні (заспокійливі) ефірні олії: лаванди, валеріани, хмелю і бальзам «Релакс» про яку ми вже з вами говорили. Для збереження врівноваженості функціонального стану правоохоронців ми застосовували ефірні олії з гармонізуючими властивостями: помаранч, грейпфрут, лимон і бальзам «Ріносепт – Аромасвіт» аналогічним чином [4, с. 293].

Наші дослідження показали, що ефірні олії і бальзами при індивідуальному підборі дозволяють отримати швидкий ефект за 10 - 15 хвилин в гармонізації психофізіологічних станів правоохоронців за показниками: зниження інтенсивності проявів негативних емоційних станів, зниження проявів психологічних захисних механізмів, нормалізації показників адаптаційного потенціалу, резервів серцево-судинної системи і вегетативного балансу. Ці результати отримані були нами при групових заняттях на виборці 270 правоохоронців, а також при індивідуальних заняттях на виборці 262 правоохоронця [1, с. 224; 4, с. 293].

4. Четверта унікальна властивість ефірних олій полягає у здатності протидіяти вірусним, мікробним, грибовим інфекціям. Прикладом цього є Роботи Жана Вальне - військового лікаря, який застосовував ефірні олії для дезінфекції і обробки ран, а також для зняття спазмів внутрішніх органів у солдат під час 2-ї світової війни.

5. П'ята унікальна властивість ефірних олій полягає у тому, що вони виконують головну заповідь Гіпократу: «Допомагаючи – не нашкодь».

Виконуючи протидію вірусам, мікробам, бактеріям – ефірні олії є одночасно абсолютно безпечними для здорових клітин організму людини на відміну від антибіотиків та інших хімічних препаратів, що мають цілу низку протипоказань. Наприклад стафілокок нейтралізується чистою ефірною олією лимону за 5 хвилин, а парами лимонної олії за 2 години. Це дослідження Мореля і Роше – французьких фахівців з впливу ефірних олій на патогенні мікроорганізми. Наведу ще такий приклад цікавого і корисного дослідження. Професор Грифон виконав виміри 1 куб. метра повітря і визначив його хімічний склад. Потім він виконав ароматизацію повітря у приміщенні композицією з ефірних олій: лимону, сосни, лаванди, чабреця за допомогою аерозольного пристрою. А потім виконав виміри повітря ще раз після ароматизації. Що він отримав? За 30 хвилин ефірні олії знешкодили у повітрі приміщення всю плісняву і стафілококи, а з 210 патогенних колоній залишилося тільки 4 [6, с.15].

Наші дослідження, ще у 1996 році показали, що сеанси ароматерапії у дитячих садочках, з використанням ефірних олій помаранчу або сосни в аромалампі при ароматизації приміщень, а також за допомогою бальзаму «Ріносепт-Аромасвіт» при нанесенні його на слизову оболонку носа дозволило дітям під час епідемії грипу уникнути хвороби [7, с.125]. Аналогічні дослідження були проведені доктором медичних наук, лікарем Макачук Ніною Михайлівною у школах. Діти під час епідемії грипу не хворіли. Вона очолювала групу наших вітчизняних вчених з вивчення і застосування ефірних олій, які свої результати досліджень опублікували у книзі «Фітонциди в медицині» [8, с.210].

Тому ароматерапевти провідних стран світу і наші вітчизняні вчені в галузі виробництва і застосування ефірних олій вважають ароматизацію приміщень обов'язковою нормою, особливо під час епідемії.

Саме здатність ефірних олій не тільки урівноважувати психоемоційний стан і вегетативний баланс нервової системи, але і протидіяти вірусним, мікробним, грибовим

інфекціям з одного боку і підтримати імунітет з другого боку стала основою створення нами бальзаму «Ріносепт-Аромасвіт».

Тому ми зараз застосовуємо цей бальзам у своїй практиці і як засіб для гармонізації психофізіологічного стану після стресу, а також для профілактики противірусних і інших інфекцій не тільки у фахівців екстремальних професій, але і у всіх дорослих людей, а також у вагітних жінок і немовлят.

Саме зараз під час епідемії це має велике значення!

Підводячи підсумок вище зазначеного вважаємо, що застосування ароматерапевтичних засобів у практиці психофізіологічної реабілітації функціональних станів фахівців екстремальних професій, особливо при стресах, є і корисним, і приємним!

Список використаних джерел

1. Кодлубовська Т. Б. Метод антистресової дихальної фітоарома регуляції у психологічній практиці. *Молодий вчений*. № 12.1 (40). Київ, 2016.с.222–226.
2. Кодлубовська Т. Б. Особливості застосування аромапсихопунктури для впливу на організм пацієнта у центрах психологічної реабілітації: зб. наук. пр. співробітників Київської медичної академії післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика. Вип. 14. Кн. 1. Київ, 2012. С. 500–504.
3. Кодлубовська Т. Б. Особливості проявів емоційних станів людини під впливом запахів ефірних олій: 19.00.01. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2000. 20 с.
- 4.Кодлубовська Т. Б. Психофізіологічні механізми регуляції функціональних станів правоохоронців: монографія. Київ: ТОВ «Бук Рі», 2020. 410. с.
5. Кодлубовська Т. Б. Психологічний семінар-тренінг «Комунікація-Стрес-Безпека-Регуляція». *Методичний комплекс*. Київ: КНУВС, 2008. 15 с.
6. Солдатченко С. С., Николаевский В. В., Короленко Е. С., Гладун М. И., Кащенко Г. Ф. и др. Эфирные масла – древнейшее лечебное средство. Симферополь: Таврида, 1995. 47с.
7. Кодлубовская Т. Б. Ароматерапия в психологической практике при невротных состояниях в детском и юношеском возрасте. Научно-практический журнал «Здоровье-сберегающее образование» № 2 (30). М., 2013. с.121– 125.
8. Макарчук Н. М., Лещинская Я. С., Акимов Ю. А. и др. Фитонциды в медицине. Київ: Наукова думка, 1990. 216 с.

*Колесник О.І., головний спеціаліст відділення
рекрутингу та комплектування (психолог)
Хмельницького районного територіального
центру комплектування та соціальної підтримки,
студентка 2 курсу СО «Магістр» спеціальності
«Психологія» Донецького національного
університету імені Василя Стуса*

ПСИХОЛОГІЧНІ ШЛЯХИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ - УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Актуальність теми полягає у цілісному огляді систем та методів, що допомагають під час реабілітації чи консультації учасникам бойових дій підтримувати психічне здоров'я та поновлювати жагу до життя. Також дана тема є важливою у пошуку нових можливих шляхів для підтримки чи надання моральної допомоги військовим, які відчувають душевну кризу, втрати чи внутрішнє занепокоєння, дисгармонію.

Мета статті: розглянути низку креативних та нових варіантів моральної допомоги для учасників бойових дій, що запропоновані українськими та закордонними спеціалістами. Розглянути дослідження та соціальні опитування військових про їх внутрішні потреби та бажання, аби застосувати це на практиці при терапії, консультації чи реабілітації.

Виклад основного матеріалу. Сьогоднішній день – це ще одна сторінка в українській історії, а саме частина війни, яка вже сьомий рік відбувається на території нашої Батьківщини. Завдяки хоробрості та відвазі багатьох солдатів, які перебували чи зараз перебувають на фронтівій лінії, ми можемо без будь-якого страху пересуватися по вулиці та мріяти про завтрашній день.

Звісно, що героїзм жінок та чоловіків, які погодилися захищати територію України, характеризується не лише відвагою, але й бажанням стати важливим для своєї країни, внутрішнім патріотизмом. Молоді та досвідчені військові, кожен з яких є частиною великої чи малої сім'ї, годувальником чи єдиною дитиною своїх батьків, змогли залишити усе та зіткнутися з ворогом один на один. І якщо розглянути зі сторони психології такий внутрішній запал учасників, то варто наголосити, що швидкість його дії дуже швидко може згаснути. Солдати, які керувалися внутрішнім вогником, зовсім скоро через страх, незвичні для них умови життя чи нестачу рідних можуть перетворити роботу на обов'язок, а згодом – на тяглість. Причиною такого висновку є умови роботи й життя військових, які не дозволяють їм розслабитися, відпочивати та займатися тими звичними речами чи хобі, які були частиною їх громадянського життя. Тобто для усіх військових даний момент у житті є кризовим й нестабільним, який потребує затратну кількість власної енергії та сили, щоб протистояти новим завданням чи операціям. Політика Збройних Сил України на даному етапі добре розвинута у підготовці майбутніх військових, у навчанні й підвищенні особистих якостей керівників та генералів, у забезпеченні завдань для кожного члена війська. Та, на жаль, українське військове формування досить малий відсоток уваги приділяє відпочинку та відновленню своїх солдатів.

Психологи, колишні військові чи інші небайдужі спеціалісти на приватній основі відкривають заклади для реабілітації та психологічної допомоги військовим та їх сім'ям, що перебувають під впливом важких моральних травм, втрат чи інших стресових подій. Адже усі

учасники ООС (АТО), що повернулися у громадянське суспільство після численних операцій та довгого перебування на Сході – переживають свій досвід травматично, що залишає свій слід на житті самого українського суспільства. Тож саме такі об'єднання небайдужих громадян до долі майбутнього нашої країни та самих військових щоразу пробують нові шляхи допомоги та реабілітації, що матиме свої плоди для кожного учасника.

Чудовим прикладом такого небайдужого закладу є психологічна кризова служба, про яку у своїй статті зазначає О.Л. Христюк: «Психологічна кризова служба спільно з іншими громадськими організаціями в 2016 році долучилася до навчання однієї з таких програм – тренінгу навичок для психологічного відновлення (НПВ) від американських колег з Національного центру ПТСР» [2]. Цікавим є те, що українські центри допомоги військовослужбовців намагаються не тільки шукати досвід в іноземних колег, а й запрошувати представників інших країн познайомитися з власне нашою ситуацією, з нашими військовими та поділитися власною мотивацією. Так, програма НПВ складається з тренінгів, які спрямовані на відновлення та вдосконалення навичок власної ефективності після пережитих подій. Тренінг був розрахований не лише для військових, а для сімей та родин, друзів чи дітей, що близько причетні до війни, й, як зазначає сам автор статті, є набагато ефективніша у своїй дії на учасників, ніж звичайні консультації на одинці з спеціалістом. Таким чином вдасться не лише допомогти військовим, що втратили внутрішнє благополуччя, а й активно залучити тих, хто перебуває на межі майбутніх стресових наслідків.

Говорячи про конкретні психо-реабілітаційні програми варто назвати досить цікавий метод Віктора Франкла, а саме логотерапія. Детальніше про такий варіант терапії можна дізнатися з наукової статті С.О. Ганаби «Евристичний потенціал логотерапії В. Франкла у наданні психологічної допомоги учасникам бойових дій» [1]. Цікавим є те, що автор пропонує даний варіант лікувальної стратегії саме для військових, адже логотерапія має певний лікувальний вплив на людину та її свідомість. Центральним орієнтиром, на який спираються спеціалісти даного психологічного шляху – є постійний пошук та реалізація сенсу життя пацієнта. А саме такий пошук актуальний для військових, які могли й зовсім втратити уявлення про їх звичне громадянське життя. Завдяки роботі психолога чи психотерапевта разом із пацієнтом вдається розглянути велику низку ціннісних факторів, можливостей та діяльностей, які допомагають реалізуватися у житті. Завдяки певним бесідам із військовим, спеціалістам вдається поглянути на інтереси пацієнта, звернути увагу на його нові захоплення чи повернутися до минулих, які допомагатимуть йому знову набути жагу до життя у соціумі. Враховуючи те, що Віктор Франклін цікавився філософськими течіями та самою галуззю – він вбачав сенс даного методу у тому, щоб людина вийшла за межі свого звичного тілесного життя, поринула у трансцендентне й знаходила шляхи досягнення своєї мрії, яка буде вести її, як зірка на небі. «Це своєрідний світогляд, який допомагає людині залишитися людиною навіть у моменти, коли вже здається, що людина втрачає останні надії у житті, коли вона не бачить більше ніякого сенсу у власному існуванні» - досить влучно стверджує С. Ганаба.

Звертаючись до навчального посібника «Організація забезпечення збереження психічного здоров'я військовослужбовців» [3] варто акцентувати увагу на рекомендації щодо збереження ментального здоров'я керівником діяльності військових та оптимізації діяльності, як збереження психічного здоров'я. Дані шляхи досить тісно пов'язані, адже керівник військових повинен, як ніхто інший, помічати різницю поведінки та дій своїх підопічних. Перші ознаки

тривоги, стресу чи велика кількість емоцій, таких як агресія, насилля, крик – мають змушувати швидко повідомити керівництву вищому, щодо надання психологічної допомоги, та оптимізувати кількість роботи. Але, варто зважати на те, що не усі офіцери готові до швидких та якісних дій, які не пошкодять своєму підопічному: причиною цього є недостатня кваліфікація та проінформованість. Саме тому, щоб перевірити вище наведену тезу, редактори навчальної методології запропонували експеримент-дослідження, що проходив у три етапи у 2000-2001 роках. Перший етап експерименту мав показати, наскільки сам керівник готовий надати та гарантувати забезпечення психологічного здоров'я своїх солдатів. Відбувався цей етап як анкетування та завдяки опитувальникам, що були раніше підготовлені та обрані для даного експерименту. Другий та третій етапи експерименту були теоретичного характеру: після проведених розмов із керівниками структур відбувся інструктаж та певного роду – навчання. Після експерименту та проаналізувавши отримані дані, вдалося виявити певні закономірності: молоді керівники віком до 26 років не здатні до гарантування психологічного здоров'я своїх підопічних через брак досвіду та недостатню компетентність у психологічному забезпеченні благополуччя своїх солдат. Щодо старших керівників – варто наголосити, що вони мають більший досвід та певний відсоток мотивації, яка має допомогти їм зберегти своїх солдатів як структуру.

Завдяки цьому дослідженню було виявлено основні критерії та потреби, які мають збільшити частку гарантій ментальності військових серед керівників. Після експерименту виділили потребу в навчанні молодих та досвідчених офіцерів у психології, а також виробленні навиків, які допомагатимуть у практичному застосуванні (вербальному та невербальному), збільшення мотивації навчання психології та покращення рівня особистісної моделі керування, як основа збереження благополуччя серед солдатів.

Висновки. Отже, підсумовуючи наведену інформацію та шляхи, які допомагають покращити внутрішній стан військового чи виявити певні проблеми, варто вказати основні переваги кожного. Першим та важливим методом – є групова терапія, індивідуальні консультації та обмін досвідом з іноземними колегами. Дані види – практичні, що допомагають військовослужбовцям зрозуміти власну проблему та побачити її у своїх товаришів. Також це цікавий спосіб взаємодії між командирами та солдатами, яка може зблизити учасників та допомогти відкрити власні переживання. Логотерпія, метод Віктора Франкліна, хороший та надійний спосіб, який можна застосовувати на консультаціях чи групових тренінгах. Дана психологічна стратегія може допомогти солдатам згадати ті види діяльності, інтереси та цінності, якими вони цікавилися до моменту перебування на фронті та виявити нові, що можуть бути підхоплені чи розвинуті під час служби зі своїми товаришами. І на завершення – психологічна допомога офіцера, як найважливіша складова збереження психічного здоров'я. Аби даний спосіб був дієвим – дуже важливо, щоб відбувалося загальне навчання у військових структурах, постійне оновлення інформації та нові методи, як змотивувати керівників дбати про своїх підопічних. І тільки коли солдати будуть відчувати внутрішню потребу командира та своїх товаришів у них – тільки тоді військові будуть відвертими один з одним та уважними щодо внутрішнього благополуччя.

1. Евристичний потенціал йоготерапії В. Франкла у наданні психологічної допомоги учасникам бойових дій / С. О. Ганаба. - Режим доступу : https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/biblioteka/nauk_konf/18_10_2019.pdf
2. Техніки психологічного відновлення після психотравмуючих подій як складова психічного здоров'я особистості / О. Л. Христюк. - Режим доступу : https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/biblioteka/nauk_konf/18_10_2019.pdf
3. Організація забезпечення збереження психічного здоров'я військовослужбовців / Навчальний посібник: В.І. Алещенко, О.Д. Сафін, Є.М. Потапчук. - Режим доступу : https://mil.univ.kiev.ua/files/45_492641688.pdf
4. Збереження психічного здоров'я військовослужбовців / Є. М. Потапчук. – Режим доступу: <https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/ProblemsOfExtremeAndCrisisPsychology/vol2/20.pdf>

*Корня Л.В., слухачка гуманітарного інституту
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського, капітан*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ВИНИКНЕННЯ БОЙОВОГО СТРЕСУ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Професія військового належить до однієї з найбільш екстремальних видів професійної діяльності. Зважаючи на необхідність виконання завдань щодо захисту територіальної цілісності та недоторканості нашої держави за будь-яких обставин та умов, військовослужбовці мають мати високу психологічну витривалість та стресостійкість в умовах постійної загрози їхньому життю.

Аналізуючи події, які відбуваються в зоні проведення операції Об'єднаних сил на сході України, ми з впевненістю можемо стверджувати, що їм характерна висока інтенсивність, напруженість та швидкоплинність. Діяльність в таких екстремальних умовах вимагає від військовослужбовців роботи на межі власних можливостей. В свою чергу виснаження, як результат діяльності в таких умовах, призводить до зниження ефективності функціонування діяльності в екстремальних умовах збройного протистояння, психічних травм і психічних розладів короточасного чи довготривалого характеру. Тому тема дослідження чинників виникнення бойового стресу у військовослужбовців є актуальною та необхідною.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що стрес і чинники його розвитку досліджували багато вчених з різних галузей наук. Зокрема, термін «стрес» ввів канадський вчений Ганс Сельє, а його дослідження були продовжені в працях Річарда Лазаруса. Також варто зазначити, що дослідженням чинників виникнення стресу займалися: В. Бодров, Н. Водоп'янова, Р. Грановська, Д. Грінберг, Л. Китаєв-Смик, Г. Купер, Ю. Щербатих та інші дослідники [1, 2, 3].

Проте, якщо говорити саме про бойовий стрес, то дослідженням цього феномену та його наслідків для особистості займалися: В. Стасюк, В. Осьодло, І. Приходько, О. Кокун, К. Кравченко, О. Тімченко, Ю. Широбоков, Н. Агаєв, О. Блінов, П. Волошин, Л. Китаєв-Смик [3, 4].

Втім, попри велику кількість досліджень, які були проведені щодо сутності категорії бойовий стрес, стресових станів і т.д., на нашу думку, питання вивчення чинників виникнення бойового стресу у військовослужбовців розкрито не в повному обсязі та потребує подальших досліджень, адже наявність відповідних знань допоможе нам розробити методичні рекомендації щодо протидії чинникам виникнення бойового стресу та визначити способи щодо його попередження.

У психологічній науковій літературі до чинників розвитку стресу належать індивідуальні особливості, які включають характер людини і риси особистості, рівень самооцінки, спрямованість людини, її установки і цінності. Військовослужбовці, які схильні до гніву, ворожості, цинізму, дратівливості – більше зазнають впливу стресу, а відкриті, доброзичливі люди, які володіють почуттям гумору, навпаки, більш стійкі до різних несподіванок. Інший підхід до впливу індивідуальних особливостей на характер стресу, що переживається, полягає в тому, що деякі військовослужбовці мають потребу в помірному стресі і страждають від його відсутності; інші ж, навпаки, надають перевагу якомога меншому рівню стресу [5].

До психологічних чинників розвитку стресу можна віднести також підвищену акцентуацію характеру особистості, тому що в умовах емоційного стресу такі військовослужбовці є найбільш вразливими і не у змозі здолати високі нервові напруження (що також є стресом).

До інших індивідуальних особливостей, що обтяжують наслідки психогенних травм, психологи відносять: нейротизм; підвищену агресивність; хронічну тривожність; схильність до мотиваційних конфліктів і конфліктів інтимно-особистісного характеру. Особливу «групу ризику» становлять військовослужбовці, що поєднують у собі підвищену сензитивність, тривожність і імпульсивність. Вважається, що люди із заниженою самооцінкою більшою мірою виявляють ознаки тривожності (і на суб'єктивному, і на об'єктивному рівнях), ніж люди із адекватною самооцінкою. Встановлено, що адаптація до стресових умов достовірно краще здійснювалася в осіб, для яких була характерна висока мотивація досягнення успіху. Водночас, не варто забувати й про фізіологічну ціну успіху: активні, честолюбиві, нетерпеливі, неспокійні, орієнтовані на успіх люди частіше зазнають стресу, ніж люди із низьким рівнем домагань, котрі не претендують на високе становище в суспільстві і високий грошовий дохід [5].

Однак, вважаємо за необхідне звернути увагу і на те, що виникнення і переживання стресу залежить не тільки від об'єктивних, а й від суб'єктивних чинників, від особливостей самої людини: як вона оцінює ситуацію, як зіставляє свої сили і особливості з тим, що вимагається і т.д. Будь-яка несподіванка, що порушує звичний перебіг життя, може стати причиною стресу або стресором (Г. Сельє.). При цьому, не мають значення зміст самої ситуації та ступінь її об'єктивної загрози. Важливим є саме суб'єктивне ставлення до неї. Тому певна ситуація одними може сприйматися як стресова, а у інших вона не викличе жодного стресу. Матимуть значення також і внутрішні психологічні особливості людини [5].

Більшість вчених у своїх працях зазначають наступні умови, що розвивають стрес: іммобілізація; дефіцит часу; порушення біологічних ритмів; змінення умов життя та динамічного стереотипу.

До об'єктивних причини виникнення стресу ми можемо віднести:

- 1) умови життя та проходження служби (житлові умови, розподіл бюджету часу, екологія);
- 2) люди, з якими військовослужбовець взаємодіє (суворий командир, погані співслужбовці, недобросовісні підлеглі);

3) соціальні фактори середовища – політичні та економічні чинники (високі ціни, умови кредиту, погана влада, податки);

4) надзвичайні обставини (природні і техногенні катастрофи, хвороби).

До психологічних чинників виникнення бойового стресу ми віднесли: загроза життю та здоров'ю військовослужбовця, потрапляння в полон, зняття заборони на вбивство, поранення та травми, вбивання ворога, відсутність бойового досвіду, інтенсивність ведення бойових дій, безпосередня участь в активних бойових діях, постійний вплив бойових стрес-факторів, страх потрапити у засідку (оточення), тривалість перебування у зоні бойових дій, вигляд тіл загиблих з числа цивільного населення, робота з тілами загиблих, перебування під обстрілом, смерть товаришів [5].

Проте, стрес може бути не тільки шкідливим, але й корисним. Характер його впливу на людину залежить від багатьох чинників, серед яких можна вирізнити три найбільш важливі: 1) інтенсивність стресу; 2) його тривалість; 3) індивідуальна сприйнятливність конкретного військовослужбовця до даного стресора. До внутрішніх чинників з цього переліку належить третій чинник. Кожен військовослужбовець має поріг чутливості до стресу – той рівень напруження, за якого ефективність діяльності підвищується (настає еустрес), а також критичний поріг виснаження, коли ефективність діяльності знижується (настає дистрес). Їх визначення важливе для того, щоб жити і працювати ефективно при цьому не завдаючи шкоди своєму здоров'ю. Визначити ці «межі переходу» можна за об'єктивними чи суб'єктивними критеріями. Для цього застосовуються біохімічні, фізіологічні або поведінкові показники [6].

Отже, зважаючи на те, що бойовий стрес має дуже сильний вплив на діяльність військовослужбовців та у більшості випадків спричиняє руйнівні наслідки для їх психіки і для здоров'я в цілому, в своїй роботі ми розглянули саме чинники його виникнення.

До чинників виникнення бойового стресу ми віднесли індивідуальні особливості, які включають характер і риси військовослужбовця, рівень самооцінки, його спрямованість, установки і цінності.

Перспективою подальших наших розвідок є проведення емпіричних досліджень в даному напрямку та розробка методичних рекомендацій щодо протидії чинникам виникнення бойового стресу.

Список використаних джерел

1. Бодров В.А. Информационный стресс: Учебное пособие для вузов / В.А. Бодров. – М.: ПЕР СЭ, 2000. – 352 с.
2. Гринберг Дж. Управление стрессом / Дж. Гринберг. – СПб., 2002. – 496 с.
3. Китаев-Смык Л.А. Психология стресса / Л.А. Китаев-Смык. – М., 1999. – 102 с.
4. Кравченко К.О., Тімченко О.В., Ширококов Ю.М. Соціально-психологічні детермінанти виникнення бойового стресу у військовослужбовців – учасників антитерористичної операції : монографія. – Харків, 2017. – 256 с.
5. Психология стрессу: підручник / Л. Б. Наугольник. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. – 324 с.
6. Селье Г. Стресс без дистресса. М. : Прогресс, 1982. – 124 с.

Кравченко В.В., ад'юнкт кафедри морально-психологічного забезпечення військ (сил) гуманітарного інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, майор

ПОНЯТТЯ «ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ» ФАХІВЦЯ У ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Питання гендерної компетентності є надзвичайно актуальним в умовах сьогодення. Особливо – в Збройних Силах України, де тільки починають своє практичне впровадження відповідні нормативно-правові документи. За статистикою 2020 року, у Збройних Силах України служить 31 тисяча 758 жінок-військовослужбовиць (це 15,6% від загальної кількості). Такий приріст жінок у війську є причиною появи деяких гендерно-зумовлених проблемних питань. З метою професійної взаємодії командирів із підлеглими та якісного виконання ними своїх службових обов'язків, актуальним є цілеспрямоване формування в системі професійної підготовки гендерної компетентності майбутніх фахівців.

Гендерна компетентність — соціально-психологічна характеристика людини, що дозволяє їй бути ефективною в системі міжстатевої взаємодії. Гендерна компетентність особистості включає: 1) знання про існуючі ситуації гендерної нерівності, фактори й умови, що їх викликають; 2) вміння помічати й адекватно оцінювати ситуації гендерної нерівності в різних сферах життєдіяльності; 3) здатність не проявляти у своїй поведінці гендернодискримінаційних практик; 4) здатність вирішувати свої гендерні проблеми і конфлікти, якщо вони виникають. Іншими словами, гендерна компетентність — це здатність чоловіків і жінок помічати ситуації гендерної нерівності в навколишньому житті; протистояти сексистським, дискримінаційним діям і впливам; самим не створювати ситуації гендерної нерівності [1, с.60-65].

Гендерна компетентність, згідно з визначенням Центру гендерної компетентності Берлінського університету ім. Гумбольдта, трактується як здатність людей визнавати гендерні виміри у своїх робочих та політичних сферах і концентруватися на них задля досягнення гендерної рівності та включає намір, знання і здатність. *Намір* пов'язаний із мотивацією працювати над досягненням гендерної рівності та робити внесок у впровадження гендерного підходу, що вимагає чутливості до гендерних відносин та (потенційних) дискримінаційних структур. *Знання* охоплюють інформацію та спеціальні знання з гендерних аспектів у відповідній предметній області або політичній галузі, включають фундаментальні результати жіночих / чоловічих студій і гендерних досліджень. *Здатність* передбачає включення гендерних аспектів як стратегії й застосування її в контексті роботи, інтеграцію гендерних перспектив у галузь політики та поєднання з предметними сферами за допомогою інструментів гендерної інтеграції задля впровадження гендерної рівності [2].

Підтримка цінностей гендерної рівності, недопущення дискримінації за ознакою статі, забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно-важливих рішень, надання їм рівних прав та можливостей є головною умовою успішного регулювання гендерних відносин у колективі. А тим паче – у військовому колективі.

Гендерна компетентність військового керівника – це обізнаність у сфері гендерної політики держави та здатність організовувати практичну професійну діяльність з позиції гендерної рівності та рівних можливостей для чоловіків і жінок у Збройних Силах та безпосередньому соціальному оточенні [3, с.138].

Тож така якість військового керівника, як компетентність в гендерних питаннях, є важливою складовою у підвищенні ефективності виконання підлеглими завдань за призначенням, в забезпеченні здорового клімату у підрозділах, підтриманні належного морально-психологічного стану особового складу та недопущення небажаних випадків, які можуть підірвати бойову готовність.

Список використаних джерел

1. Клєцина И. С. Развитие гендерной компетентности государственных и муниципальных служащих в процессе гендерного образования. *Гендерное образование в высшей школе*. 2007. С. 60–65.
2. Gender competence. Gender Kompetenz Zentrum. URL: <http://www.genderkompetenz.info/eng/gender-competence-2003-2010/gendercompetence/index.html> (Last accessed: 05.03.2021).
3. Кримець Л. В. Гендерна компетентність військового керівника: проблеми формування та досвід АТО. *Військова освіта*. 2016. С. 138

*Кримець Л.В., докторка філософських наук,
радниця начальника Національного університету оборони
України імені Івана Черняховського з гендерних питань*

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ОПЕРАТИВНОГО ТА СТРАТЕГІЧНОГО РІВНІВ

Засади гендерної рівності в Збройних Силах України успішно втілюються та еволюціонують. Зокрема й завдяки практичній реалізації Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” та Річної національної програми під егідою Комісії Україна-НАТО, що щороку включає в себе значну частину зобов’язань української держави щодо формування гендерної політики в Збройних Силах України відповідно до стандартів та директив Північноатлантичного альянсу.

Важливо зазначити що у процесі реформування Збройних Сил України на шляху до підвищення ефективності виконання ними основних завдань: оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, – гендерна рівність є одним із основних принципів, що закладається в фундамент сучасної воєнної політики української держави.

Національний університет оборони України імені Івана Черняховського є флагманом вищої військової освіти в Україні. Це єдиний вищий військовий навчальний заклад, де здійснюється підготовка слухачів оперативного та стратегічного рівнів, – тобто військових лідерів нашої держави. Як провідний вищий військовий навчальний заклад країни, що здійснює підготовку офіцерів, університет має всі необхідні умови для того, щоб жінки проходили в його лавах військову службу, вступали учитися, підвищували рівень фахової компетентності та продовжували офіцерську кар’єру.

Відповідно до Зведеного плану наукової і науково-технічної діяльності Збройних Сил України, в Національному університеті оборони України імені Івана Черняховського завершено виконання науково-дослідної роботи, *шифр ЦІННІСТЬ* на замовлення Головного управління

морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України.

За результатами проведеної роботи розроблено методичні рекомендації для органів військового управління Збройних Сил України та обґрунтовано пропозиції про внесення змін у військові статuti та інші нормативно-правові акти Міністерства оборони України щодо формування ментальності особового складу на засадах європейських цінностей; розроблено і впроваджено в освітній процес навчальний посібник і два методичні поради щодо формування професійної та ґендерної ментальності особового складу підрозділу (військової частини) Збройних Сил України на засадах європейських цінностей.

Також в університеті була виконана науково-дослідна робота, *цифр "ГЕНДЕР"*, замовник – начальник Управління з питань запобігання та виявлення корупції Міністерства оборони України.

З метою визначення корупційних ризиків та проблемних питань реалізації антикорупційної політики Міністерства оборони з урахуванням ґендерних аспектів на основі емпіричних даних, було проведено дослідження, із застосуванням розробленої міжнародними фахівцями методології з питань вирішення проблем ґендерної рівності, пов'язаних із корупційними ризиками і уразливості на державній службі адаптованої з урахуванням специфіки збройних сил.

Окремим пріоритетом діяльності Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського є турбота про фізичне здоров'я як військовослужбовців-чоловіків, так і жінок. В рамках реалізації ґендерної політики в навчальному закладі тричі на тиждень започатковано функціональне тренування для жінок-військовослужбовців та працівниць НУОУ, що включає елементи фітнесу, силового та аеробного навантаження. Під керівництвом досвідченої тренерки, співробітниці університету мають змогу займатись у фітнес-групі та отримувати поради з організації харчування, дотримання комфортного режиму праці та відпочинку.

Для інтеграції принципу ґендерної рівності в сектор безпеки та оборони України та більш глибокого розуміння ґендерної політики НАТО в Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського створено навчальний курс у системі дистанційного навчання з питань ґендерної рівності і основ ґендерної політики для представників сектору безпеки та оборони України. Дистанційний курс "ґендерна рівність та основи ґендерної політики у Збройних Силах України" дає можливість ознайомитись з нормативно-правовою базою, результатами сучасних наукових досліджень з ґендерних питань слухачам вищих академічних лідерських курсів оперативного і стратегічного рівнів.

З метою підвищення рівня концептуального розуміння ґендерної тематики особовим складом сектору безпеки і оборони України Департаментом військової освіти та науки Міністерства оборони України запропоновано включити дистанційний курс "ґендерна рівність та основи ґендерної політики у Збройних Силах України", розроблений у Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського до програми підготовки курсантів випускних курсів всіх вищих військових навчальних закладів України.

Незважаючи на значні досягнення в освітньому процесі, на шляху до провадження принципу ґендерної рівності університет стикається з низкою сучасних викликів та проблем, виявлення та вирішення яких становить основу ґендерної політики закладу. Варто відзначити, що у Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського з метою оптимізації освітнього процесу згідно вимог директив і стандартів НАТО проводилося

дослідження в системі дистанційного навчання щодо формування ґендерної компетентності особового складу. В опитуванні взяли участь 293 військовослужбовці та цивільні працівники (276 чоловіків і 17 жінок).

З огляду на результати опитування здобувачів вищої військової освіти та з урахуванням особистих звернень особового складу університету до ґендерного радника за період 2019-2021 рік доречно озвучити деякі пропозиції щодо оптимізації ґендерної політики та підготовки керівних кадрів для сектору безпеки і оборони України:

1. Переглянути ґендерну політику навчальних закладів на предмет скасування додаткових пільг для жінок, в тому числі жінок-військовослужбовців, що має відповідати стандартам НАТО і забезпечити покращення морально-психологічного клімату в колективі.

а). Зобов'язати усіх жінок-військовослужбовців під час виконання обов'язків військової служби носити військову форму одягу, встановлену наказом керівництва. Додати зображення жінки-військовослужбовця в військовій формі одягу на контрольно-перепускних пунктах військових частин (включно з освітніми та науковими установами).

б). Зрівняти в правах і обов'язках жінок і чоловіків військовослужбовців щодо несення служби в добових нарядах.

в). Скасувати традицію встановлення додаткових вихідних та скорочених днів для жінок напередодні державних свят.

2. Ввести штатну посаду ґендерного радника та помічника ґендерного радника (військова або цивільна) в усіх військових частинах (включно з освітніми та науковими установами).

3. Запровадити ґендерну експертизу сценаріїв масових заходів із залученням особового складу, публічних виступів керівництва, наказів про заохочення особового складу та публікацій на офіційних сайтах органів військового управління (включно з освітніми та науковими установами).

4. Провести соціологічні опитування на предмет більш детального дослідження випадків ґендерно-зумовленого насильства та сексуальних домагань в усіх військових частинах (включно з освітніми та науковими установами).

5. Відкрити «Скриньку довіри» для бажаючих поділитися досвідом або інформацією щодо ґендерної дискримінації.

6. Збільшити кількість навчальних занять в процесі індивідуальної офіцерської підготовки, присвячених проблематиці впровадження принципу ґендерної рівності за стандартами НАТО в Збройних Силах України.

7. Продовжити наукове дослідження ґендерної проблематики в рамках науково-дослідних робіт, спланованих структурними підрозділами Збройних Сил України на 2022 рік.

8. Спланувати та провести у 2021-2022 рр. заходи міжнародного співробітництва на ґендерну тематику із залученням радників НАТО в Україні та міжнародних експертів.

9. Відкрити на території військових частин (включно з освітніми та науковими установами) дитячі кімнати для дітей військовослужбовців та працівників ЗС України віком від 3х до 10 років. Ввести штатні посади вихователя дитячої кімнати / аніматора. (Для прикладу: подібні дитячі кімнати вже відкриті у Верховній Раді України та в будівлі Комітетів Верховної Ради)

10. Запровадити гнучкий робочий графік для працівників Збройних Сил України – батьків дітей віком до 10 років під час складної епідемічної ситуації та/або оголошення карантину в

навчальних закладах.

На думку авторки доповіді, поширення позитивного досвіду щодо впровадження принципу ґендерної рівності в процесі підготовки військових лідерів у Збройних Силах України та артикуляція деяких проблемних аспектів і пропозицій щодо оптимізації ґендерної політики та реагування на сучасні виклики та потреби на шляху до протидії ґендерної дискримінації у війську, окреслених у доповіді може стати підґрунтям для проведення подальших наукових досліджень у визначеній сфері.

Кротюк В.А., начальник кафедри психології та педагогіки, Харківський національний університет Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба кандидат філософських наук, доцент

Панфілов О.Ю., професор кафедри соціології та політології, Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, доктор філософських наук, професор

МЕДІАКУЛЬТУРА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯК ЧИННИК ПРОТИДІЇ ДЕСТРУКТИВНИМ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИМ ВПЛИВАМ

В умовах військової та інформаційної агресії проти України з боку Росії вивчення питань медіа-впливу на суспільну свідомість, думки та настрої різних категорій громадян і, зокрема, військовослужбовців є важливою й актуальною проблемою.

Обмежена готовність українського суспільства у 2014 р. до опору комплексним інформаційним впливам стала одним із чинників, що сприяв російській військовій агресії. Події, що розвивалися в інформаційному просторі впродовж останніх років, змусили звернути увагу на проблему забезпечення інформаційної стійкості громадян України. Цьому також сприяла низка кризових ситуацій із ознаками російських інформаційних спецоперацій, пов'язаних із виборчими кампаніями у провідних демократичних країнах, "атаками мігрантів" на країни Євросоюзу, де основними інструментами дезінформаційних операцій є фейкові новини, пропаганда, робота "фабрик тролів" тощо.

Реакцією органів державної влади стала розробка низки нормативно-правових документів – Закону України "Про національну безпеку України" (2018), Доктрини інформаційної безпеки України (2017), Стратегії інформаційної безпеки України (2021), Указу Президента України "Про запровадження національної системи стійкості" (2021) – в яких підвищення медіаграмотності суспільства, сприяння підготовці професійних кадрів для медіасфери з високим рівнем компетентності визначені одним із пріоритетів державної політики в інформаційній сфері. Однак вирішення цього завдання суттєво ускладнюється через відсутність належної кількості фахівців у сфері медіаосвіти, програм їх підготовки та підвищення кваліфікації. За влучним висловлюванням Романа Грищука, народного депутата, члена комітету з питань освіти, науки та інновацій, «медіаграмотність – це своєрідний інформаційний бронезилет під час гібридної війни, але наразі ми абсолютно беззахисні».

Дослідження Київського міжнародного інституту соціології зафіксувало, що українці не мають однозначної думки щодо того, у чому полягає секрет впливу російської пропаганди. Здебільшого висловлювалися гіпотези, що це наслідок істотних ресурсних впливів у пропаганду (38 % респондентів), відсутності критичного мислення у звичайних людей (33 %) і підкуп Росією ЗМІ та політиків в інших країнах (30 %). Основним джерелом інформації для українців залишається телебачення – за різними оцінками від 74 % до 86 %. На противагу цього інтернет-сайти в якості основного джерела інформації використовуює 27 %, а 24 % вказують таким джерелом соціальні мережі.

Частка тих, хто знає про існування замовних матеріалів в ЗМІ, становить 65 % (при цьому лише трохи більше половини з них декларує вміння їх розрізнити). Частка тих, хто критично оцінює достовірність інформації в ЗМІ, орієнтуючись на походження новин, становить лише 28 %. Майже стільки ж (29 %) орієнтується на збалансованість точок зору в новинах, при тому залишається значною частка аудиторії, яка у визначенні достовірності новин орієнтується на свою інтуїцію чи вподобання (26 %).

Слід зазначити, що позитивні зрушення у медіапросвітницькому процесі відбуваються вкрай повільно, а переважна більшість дійсно ефективних проєктів були ініційовані та реалізовані громадськими активістами, медіаекспертами, окремими педагогами (Академія української преси, ГО StopFake, IREX, «Детектор медіа», «Телекритика», «Інтерньюз-Україна») за сприяння іноземних партнерів та донорів. Показовим прикладом є міжнародний проєкт «Рівний – рівному: виклики протидії дезінформації» («Peer-to-Peer (P2P): Countering Disinformation Challenge»), який проводився з вересня 2020 до лютого 2021 року за участю курсантів усіх вищих військових навчальних закладів України. Його основна мета – формувати інформаційну культуру у військовому середовищі, навчити визначені цільові аудиторії бути медіаграмотними, розпізнавати фейки, протидіяти деструктивному інформаційно-психологічному впливу. Попри те, що офіційно проєкт завершився, команди "InChoice" Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба та "AM&PM" (проти маніпуляцій і пропаганди) Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка продовжують свою діяльність дотепер.

Сьогодні медіаосвіта набуває все більшого значення, адже дає практичні вміння та навички оцінки медійного процесу, формує у військовослужбовців навички критичного мислення, культуру споживання інформації та вміння орієнтуватися у новому інформаційному просторі, а також основні знання про способи впливу ЗМІ на свідомість цільових аудиторій.

На нашу думку, потрібно акцентувати увагу на підвищенні порогу інформаційно-психологічної невразливості (захищенності) військовослужбовців шляхом впровадження в освітньо-професійні програми підготовки офіцерських кадрів спеціальних дисциплін (курсів), спрямованих на формування відповідних компетентностей та результатів навчання. Слід розробляти проактивні та ефективні комунікативні проєкти, які б ставили аудиторію (а не противника) у центрі уваги та підтримували демокритичні суспільні цінності, обмінюватися найкращими практиками та навчати один одного.

Таким чином, в епоху цифровізації свобода слова та волевиявлення стали одними з найбільших вразливих місць демократичних суспільств. Цьому сприяло застосування широкого спектру інструментів інформаційного впливу, які уможливають досягнення значних

результатів у сфері інформаційної війни через використання психологічних особливостей людей.

Стратегічним інструментом протидії ворожим дезінформаційним кампаніям впливу виступає медіаосвіта та її важлива складова – медіаграмотність. До останнього часу в Україні відсутні державні програми, що спрямовані на підвищення рівня медіаграмотності у особливих цільових групах громадян (в тому числі військовослужбовців). Серед основних проблем, які потребують розв'язання: недостатній рівень обізнаності посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також інститутів громадянського суспільства з вимогами інформаційної безпеки; відсутність або недостатній рівень засобів і можливостей ефективно протистояти інформаційній війні, яка ведеться проти України, та відповідних навичок роботи з дезінформацією.

Дієва протидія ворожій пропаганді – далеко не лише засвоєння навичок критичного мислення, медіаграмотність і спростування фейків. Вона є багатоаспектним питанням, що потребує системного та стратегічного підходу.

*Кухаренко О.В., слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського, підполковник*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСОБІВ ТА МЕТОДІВ ВЕДЕННЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Засоби ведення війни – це зброя, снаряди, речовини, застосовані збройними силами воюючих сторін для нанесення шкоди і поразки противнику. Методи ведення війни – це порядок використання засобів ведення війни.

Засоби і методи ведення війни діляться на заборонені (або частково заборонені) і не заборонені міжнародним правом. Так, згідно ст. 35 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 року, право сторін, що перебувають у конфлікті вибирати засоби і методи ведення війни не є необмеженим.

Забороняється застосовувати зброю, снаряди, речовини і методи ведення військових дій, здатні завдати надмірних пошкоджень або страждань, а також ведуть до масового руйнування і безглузлого знищення матеріальних цінностей [2].

З метою запобігання зайвих страждань та невиправданих жертв серед цивільного населення, заподіяння великого і тривалого збитку природному середовищу, пов'язаних із воєнними діями, для сторін, які воюють, встановлюються заборони та обмеження у виборі методів і засобів ведення воєнних дій.

Міжнародне право забороняє наступні засоби і методи ведення війни (сухопутної, морської, повітряної):

- вбивати або завдавати поранення цивільним особам;
- вбивати або завдавати поранення особам, які склавши зброю або не маючи засобів захищатись, здались у полон;
- вбивати парламентаря і осіб, які його супроводжують;
- нападати на осіб, які зазнали корабельної аварії або покидають на парашуті літальний

апарат, що терпить лихо, і які не чинять ворожих дій (за винятком осіб, які десантуються у складі повітряних десантів);

- примушувати осіб, які знаходяться під захистом міжнародного гуманітарного права, брати участь у воєнних діях;

- віддавати наказ нікого не залишати в живих або загрожувати ним;

- брати заручників;

- вводити противника в оману шляхом віроломства;

- використовувати не за призначенням розпізнавальну емблему Червоного Хреста чи Червоного Півмісяця, міжнародні розпізнавальні знаки цивільної оборони та розпізнавальні знаки культурних цінностей, міжнародний спеціальний знак особливо небезпечних об'єктів, білий прапор парламентаря, інші міжнародно-визнані знаки і сигнали;

- незаконно використовувати розпізнавальну емблему Організації Об'єднаних Націй;

- здійснювати напад невивірковий характеру, який може спричинити такі втрати серед цивільного населення та такий збиток цивільним об'єктам, що будуть несумірними з досягненням необхідної воєнної переваги над противником;

- здійснювати терор щодо цивільного населення;

- використовувати голод серед цивільного населення з метою досягнення воєнних цілей;

- знищувати, вивозити або приводити в несправність об'єкти, які необхідні для виживання цивільного населення;

- нападати на медичні формування та санітарно-транспортні засоби, які мають належні розпізнавальні емблеми (знаки) і сигнали;

- здійснювати вогневе ураження населених пунктів, портів, осель, храмів та госпіталів (за умови, якщо вони не використовуються у воєнних цілях);

- знищувати культурні цінності, історичні пам'ятники, місця відправлення культу та об'єкти, які складають культурну чи духовну спадщину народів, а також використовувати їх з метою досягнення успіху в бойових діях;

- знищувати або захоплювати власність противника, крім випадків, коли такі дії викликані воєнною необхідністю;

- віддавати на розграбування населені пункти або місцевості.

У ході воєнних дій забороняється застосовувати такі засоби:

- розривні кулі та кулі, що легко розвертаються або сплющуються в тілі людини (кулі з твердою оболонкою, яка не повністю покриває осердя або має надрізи);

- снаряди вагою менше 400 грамів, які є розривними або споряджені вибуховою чи запалювальною речовиною;

- отрути, отруйні речовини та сильнодіючі отруйні речовини;

- бактеріологічну (біологічну) і токсичну зброю;

- будь-яку зброю, дія якої полягає в нанесенні ураження осколками, що не виявляються в людському тілі за допомогою рентгенівських променів;

- міни, що спроектовані для спрацьовування від випромінювання міношукача або іншого неконтактного впливу в ході їх розвідки (пошуку);

- будь-які міни, що самодеактивуються, оснащені елементом невилучення, який може функціонувати після того, як міна втратила спроможність до спрацьовування;

- міни-пастки що якимось чином сполучені або асоціюються з: міжнародно-визнаними

захисними емблемами, знаками чи сигналами, а також з іншими предметами (об'єктами), які, на перший погляд, не становлять небезпеки для людини (пораненими або померлими, медичним обладнанням, дитячими іграшками тощо);

- дистанційно встановлювані міни, встановлення яких не відповідає визначеним технічним вимогам [3]. ;

- торпеди без пристрою самоліквідації;

- автоматичні контактні міни, які закріплені на мін-репах, коли вони не стають безпечними у разі зриву з якоря;

- лазерну зброю, що призначена для заподіяння постійної сліпоти органам зору людини, яка не використовує оптичні прилади;

- засоби впливу на природне середовище, що мають тривалі серйозні наслідки руйнації;

- запалювальні засоби проти цивільного населення і цивільних об'єктів, а також для знищення лісів та іншого виду рослинного покриву [3].

Однак міжнародне право не забороняє військові хитрощі з метою введення противника в оману або спонукати його діяти необачно. Прикладами таких хитрощів є: використання маскування, пасток, помилкові операції і дезінформація.

До числа міжнародно-правових актів, що регламентують ведення морської війни, відносяться Паризька декларація про морську війну 1856 року, Гаазька конвенція 1907 року, Лондонська декларація про право морської війни 1909 року, Лондонський протокол 1936 року і ряд інших угод. У 1994 році в порядку неофіційної кодифікації було прийнято Керівництво Сан-Ремо по міжнародному праву, що застосовується до збройних конфліктів на морі, підготовлене групою фахівців з міжнародного права і військово-морських експертів, створеної Міжнародним інститутом гуманітарного права. Нормативні обмеження цих документів стосуються методів (бомбардування морськими силами, застосування військово-морської блокади, здійснення захоплення торгових суден), а також засобів ведення військових дій на морі (підводні човни, морські міни і т.д.).

Театр морської війни може включати в себе, за певними винятками, територіальні та внутрішні води воюючих держав, відкрите море і повітряний простір над ним. Однак ведення війни у відкритому морі не повинно порушувати свободи плавання судів держав, які не беруть участі в цій війні. Морські сили воюючих сторін – це військовий флот, в який, зокрема, входять військові кораблі всіх класів і типів (підводні і надводні), а також допоміжні судна, військові літаки і інші літальні апарати авіації військового флоту, торгові судна, переобладнані у військові кораблі і відповідають вимогам про звернення торгових судів в судна військові [2]. Переобладнання торгових суден у військові кораблі слід відрізнити озброєння торгових суден у воєнний час. Останнє робиться з метою самозахисту і не тягне за собою перетворення торгового судна у військовий, що означає відсутність у такого судна права вести військові дії.

Одним з методів ведення війни на морі є військово-морська блокада, під якою розуміється система не заборонених сучасним міжнародним правом насильницьких дій військово-морських сил воюючої держави, спрямованих на блокування доступу з моря до берега, що знаходиться у владі супротивника.

Згідно загальноприйнятим нормам міжнародного права, блокада повинна бути дієвою і ефективною, тобто повинна реально перешкоджати доступу до ворожого побережжя. Влада блокуючої держави повинна зробити оголошення про блокаду із зазначенням дати початку

блокади, географічних кордонів побережжя, що блокується, терміну, що дається судам нейтральних і інших невоюючих держав для виходу з району, що блокується. Влада блокуючої сторони повинна сповістити іноземних консулів про блокаду відповідного району. Блокада застосовується в районі, що блокується, однаково до судів всіх прапорів. Морська блокада припиняється із зняттям її блокуючою державою, захоплення району, що блокується противником або з розгромом блокуючих сил.

При цьому, абсолютну недоторканність госпітальних судів, що везуть хворих і поранених та позначених певною емблемою, і судів-картелів, що перевозять парламентарів. Не підлягають також захоплення, за винятком випадків порушення ними встановленої належним чином морської блокади, поштові суду, прибережні риболовецькі судна, а також судна, що виконують наукові, релігійні та благодійні функції.

Міжнародне право не забороняє використання мінного зброї. Разом з тим, відповідно до Гаазької конвенції про встановлення підводних, автоматично вибухають від зіткнення мін 1907 року, забороняється ставити міни, не закріплені на якорях (за винятком тих, що стають безпечними через годину після того, як над ними буде втрачено спостереження тим, хто поставив міну), або закріплені на якорях міни, які не стають безпечними, після того як зірвуться з мінрепов. Забороняється також ставити міни біля берегів і портів супротивника з метою порушення торгівельного мореплавання. Конвенція зобов'язує всі держави вживати заходів для забезпечення безпеки мирного судноплавства.

У зв'язку з розвитком науково-технічного прогресу та підвищенням рівня розвитку у військово-промисловому комплексі, особливе місце в міжнародному праві збройних конфліктів займають засоби і методи ведення повітряної війни. Положення додаткового протоколу I спрямовані на захист цивільного населення від нападів з повітря. Напади з повітря можуть бути спрямовані тільки проти військових об'єктів. Забороняється напад або загроза нападу, основна мета якого полягає в тому, щоб тероризувати цивільне населення.

Особливо заборона встановлена відносно невивірковому нападу, тобто такого, яке направлене як на військові, так і на невійськові об'єкти. При нанесенні ударів з повітря належить:

упевнитися у військовому характері цілей;

визбирати такі методи і засоби, які зводять до мінімуму випадкову поразку цивільних об'єктів і населення;

утримуватися від нападу, якщо конкретна і пряма військова перевага від нього буде незрівнянно поступатися випадковим втратам цивільного характеру.

При веденні військових дій в повітрі належить вживати заходів для мінімізації збитку цивільним особам та об'єктам, зокрема попереджати про напади, які можуть торкнутися цивільного населення.

Додатковий протокол I проголошує принцип поваги і захисту санітарних літальних апаратів і встановлює умови такого захисту.

Сторони в конфлікті не мають права використовувати санітарну авіацію для отримання військового переваги над іншим супротивником, зокрема для збору і передачі розвідувальних відомостей.

Таким чином, норми міжнародного гуманітарного права встановлюють досить конкретні обмеження і заборони на застосування певних методів і засобів ведення бойових дій.

Їх порушення тягне за собою заходи судового переслідування і покарання осіб, які організували, які вчинили або наказали вчинити дії, що кваліфікуються як військові злочини або злочини проти людства з міжнародного і (або) внутрішнього законодавства за навмисне.

Як і раніше актуальною залишається завдання універсального дотримання гуманітарного права. Природно, необхідно розрізняти два аспекти. Перше - правомірність застосування сили як такої, і друге - законність використання різних засобів і методів ведення війни та

застосування озброєнь. Але навіть в цьому випадку очевидно, що порушують гуманітарне право, перш за все, ті, хто зневажає основні принципи міжнародного публічного права.

Список використаних джерел

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 13.03.2021).

2. Гаазька конвенція 1907 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 13.03.2020).

3. Конвенція ООН 1980 року про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибірккову дію [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text (дата звернення: 13.03.2021).

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 13.03.2020).

5. Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибірккову дію. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_310#Text (дата звернення: 13.03.2020).

6. Основи міжнародного гуманітарного права: Навчально-методичний посібник. Миронюк В.І., Таран О.М. – Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2008. – 176 с.

Лисенко Д.П., старший науковий співробітник НДЛ кафедри МПЗ ДВ (с) Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, доктор філософії за спеціальністю 053 Психологія, підполковник

Бурбан А.В., слухач гуманітарного інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, майор

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ ТА ЗАСТОСУВАННЯ АВІАЦІЙНИХ ЧАСТИН ПОВІТРЯНИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

В збройних конфліктах сучасності засоби повітряного нападу відіграють одну з вирішальних ролей, адже завоювання переваги у повітрі надає стороні протистояння широкі можливості. З початком проведення Антитерористичної операції на території Донецької і Луганської областей (з 30 квітня 2018 року – операції Об'єднаних сил) сили та засоби авіаційних частин Повітряних Сил Збройних Сил України залучені до виконання достатньо широкого спектру завдань, зокрема здійснення розвідки, десантування особового складу, евакуації

поранених, транспортування вантажів, нанесення вогневих ударів по колонах техніки та вогневих позиціях противника.

Слід зазначити, що на даний час Повітряні Сили є єдиним видом ЗС України, підрозділи родів якого здійснюють цілодобове бойове чергування з охорони повітряного простору спеціально визначеними силами і засобами. Боездатність та бойова готовність озброєння та військової техніки, спроможність виконати поставлені бойові завдання значною мірою залежать від морально-психологічного стану особового складу, підтримання якого на належному рівні є пріоритетним завданням структур морально-психологічного забезпечення.

Аналіз специфіки повсякденної діяльності та бойового застосування авіаційних частин Повітряних Сил дає змогу виокремити основні чинники, що обумовлюють особливості організації та здійснення морально-психологічного забезпечення. Серед чинників окреслимо такі:

- місце в структурі ЗС України (видова та родова належність);
- постійне та цілодобове несення бойового чергування в системі протиповітряної оборони держави;
- середовище бойового застосування;
- специфіка бойової підготовки (тактика авіації);
- озброєння літальних апаратів та особливості його застосування;
- значущість посад (зокрема, льотного складу) та особливості їх комплектування;
- фізичні і нервові навантаження;
- специфіка контакту з противником.

Аналіз керівних документів, які регламентують організацію підготовки та застосування авіаційних частин Повітряних Сил Збройних Сил України, показує, що морально-психологічному забезпеченню як одному з видів забезпечення польотів приділено значну увагу. Для кращого розуміння сутності та змісту МПЗ розглянемо вказане детальніше.

Відповідно до Правил виконання польотів державної авіації України морально-психологічне забезпечення є видом забезпечення польотів і організовується згідно з рішенням командира авіаційної частини на виконання польотів та вимог діючих керівних документів [1]. У документі зазначено, що МПЗ польотів організовує визначена рішенням командира авіаційної частини посадова особа із залученням необхідних сил та засобів відповідних структур авіаційної частини. Метою МПЗ польотів є формування та підтримка високих морально-психологічних якостей особового складу, необхідних для виконання польотних завдань екіпажами повітряних суден, чіткого керівництва польотами групою керівництва польотів, а також якісної підготовки авіаційної техніки і автотехніки, аеродрому, засобів зв'язку та радіотехнічного забезпечення польотів, радіолокаційних засобів. Також Правилами визначено функціональні обов'язки посадових осіб управління авіаційної частини при виконанні польотів, зокрема обов'язки заступника командира авіаційної частини (авіаційного підрозділу) з морально-психологічного забезпечення під час організації, проведення та після закінчення польотів.

Порядок організації та проведення заходів морально-психологічного забезпечення польотів державної авіації України визначено наказом Міністерства оборони України від 21 березня 2021 року № 156 [2]. У документі наголошено, що МПЗ організовується та проводиться у загальній системі забезпечення польотів. Визначено складові МПЗ польотів (інформаційно-пропагандистське забезпечення та психологічне забезпечення), їх основні завдання та

напрями. Також достатньо змістовно розкрито роль посадових осіб авіаційної частини (від командира частини до командира ланки включно) щодо проведення заходів морально-психологічного забезпечення польотів, порядок та особливості планування МПЗ польотів, наведено структуру планувальних документів.

Особливості планування морально-психологічного забезпечення військових перевезень (бойових дій) транспортної авіації викладено у Бойовому статуті Повітряних Сил "Транспортні операції та військові перевезення". У документі зазначено, що при плануванні морально-психологічного забезпечення повітряних перевезень командири (штаби) частин (підрозділів) транспортних літальних апаратів основну увагу повинні звертати на виконання системи узгоджених та цілеспрямованих заходів щодо впливу на психіку особового складу з метою формування та підтримання у нього високого морально-психологічного стану, морально-бойових (моральних, військово-професійних, психологічних тощо) якостей, необхідних для успішного виконання бойових завдань. При цьому зауважено, що планування морально-психологічного забезпечення здійснюється у загальній системі планування бойових дій (повітряних перевезень) авіаційної частини (підрозділу) та її всебічного забезпечення [3, с. 62, 65].

Сутність, мету, загальні завдання та обов'язки посадових осіб щодо організації індивідуального впливу командирів (начальників) на особовий склад Повітряних Сил Збройних Сил України викладено у Директиві Командувача ПС ЗС України "Про організацію індивідуального впливу на особовий склад Повітряних Сил Збройних Сил України" [4]. У документі розкрито особливості здійснення індивідуального впливу на різні категорії військовослужбовців та осіб, яких віднесено до "групи посиленої психологічної уваги". Водночас у Директиві не висвітлено особливостей здійснення індивідуального впливу з урахуванням специфіки родів Повітряних Сил, зокрема, авіаційних частин, що, на нашу думку, було б доцільним.

Таким чином, нами виокремлено основні чинники, що обумовлюють особливості організації та здійснення морально-психологічного забезпечення в авіаційних частинах Повітряних Сил Збройних Сил України. Проаналізовано вимоги керівних документів з організації морально-психологічного забезпечення підготовки та застосування авіаційних частин. Зазначимо, що незважаючи на достатньо велику кількість військових публікацій (наказів) за досліджуваням напрямом, питання організації заходів морально-психологічного забезпечення в авіаційних частинах не вичерпали себе змістовно, маловисвітленими залишаються особливості здійснення МПЗ застосування авіаційних частин в різних формах воєнних дій.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Правил виконання польотів державної авіації України : наказ Міністерства оборони України від 05.01.2015 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0082-15#Text> (дата звернення: 30.10.2021).

2. Про затвердження Правил морально-психологічного забезпечення польотів державної авіації України : наказ Міністерства оборони України від 21.03.2017 № 156. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-17#Text> (дата звернення: 30.10.2021).

3. Бойовий статут Повітряних Сил "Транспортні операції та військові перевезення". Вінниця : НЦ ПС ХНУПС, КЛ КПС ЗСУ, 2021. 102 с.

4. Про організацію індивідуального впливу на особовий склад Повітряних Сил Збройних Сил України : директива Командувача Повітряних Сил Збройних Сил України від 15.12.2017 № Д-1. URL: <https://dovidnykmpz.info/zagalni/dyrektyva-komanduvacha-povitrianykh-syl/> (дата звернення: 30.10.2021).

Лісафін Д.В., слухач Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, підполковник
Мусієнко О.П., слухач Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, майор

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У КОНТЕКСТІ "ОСВІТИ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ"

Професія педагога вимагає постійного професійного розвитку і змушує особистість постійно зростати, змінюватися відповідно до нових соціальних вимог та запитів суспільства, розвитку учнів, кожне наступне покоління яких привносить нові цінності, традиції, норми поведінки та спілкування. Той вчитель, якій хоче відповідати запитам сьогоднішніх учнів повинен йти в ногу з часом, він не може дозволити собі «зупинитися» на тому етапі освіти та розвитку, який він здобув в процесі професійної підготовки у навчальному закладі.

Проте, давно відомо, що будь-яка професія здатна не тільки розвивати особистість, але і приводити до різних негативних змін, тобто деформувати її. Особливо гостро ця проблема стоїть в професіях типу «людина – людина», де найбільш часто спостерігаються такі явища, як емоційне вигорання та професійні деформації. Отже, щоб досягти вершин педагогічної діяльності, не втратити до неї інтерес, відчувати внутрішнє задоволення від виконуваної роботи, педагог повинен постійно працювати над собою, урахувуючи внутрішні особливості своєї особистості та наслідки своєї діяльності.

Розвиток персоналу є важливою умовою успішної діяльності будь-якої організації. Це особливо справедливо на сучасному етапі, коли прискорення науково-технічного прогресу веде до швидких змін і вимог до професійних знань, умінь і навиків.

Беззаперечним фактом є те, що для успішного провадження діяльності будь-якої організації, а також її розвитку у конкурентному середовищі та динамічному сучасному світі необхідний якісний підбір персоналу здатного до саморозвитку. Не є виключенням і вищі військові навчальні заклади (в подальшому – ВВНЗ), тому професійність науково-педагогічного персоналу (в подальшому – НПП) та його розвиток для закладу військової освіти є не менш важливим ніж розвиток матеріально-технічної бази ВВНЗ, адже НПП є одним з генераторів ідей для її постійного вдосконалення, інновацій та впровадження новітніх технологій та засобів навчання.

Отже, на нашу думку, професійний розвиток НПП, є одним з ключових аспектів у розвитку навчального закладу, потребує постійної уваги з боку керівництва та є фундаментальним елементом у системі забезпечення якості освіти навчального закладу.

У січні 2012 р. ухвалено Закон України «Про професійний розвиток працівників», яким визначені правові, організаційні та фінансові засади функціонування системи професійного розвитку працівників, конкретизовано порядок їх атестації та підтвердження кваліфікації, а також саме поняття «професійне навчання працівників». Як зазначається у вказаному Законі, «метою державної політики у сфері професійного розвитку працівників є підвищення їх конкурентоспроможності відповідно до суспільних потреб шляхом сприяння роботодавцю в ефективному використанні праці та забезпеченні досягнення належного професійного рівня працівниками».

У статті 54 Закону України «Про вищу освіту» визначено, що НПП зобов'язані постійно підвищувати свій професійний і загальнокультурний рівні та педагогічну майстерність. Крім того цим же документом передбачено, що ЗВО повинен здійснювати «...щорічне оцінювання... НПП ... та регулярно оприлюднювати результати таких оцінювань на офіційному веб-сайті ЗВО на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб» та «забезпечувати підвищення кваліфікації...НПП».

У Концепції розвитку педагогічної освіти передбачено, що «безперервний професійний розвиток може здійснюватися шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти, а його результати накопичуватися в електронному портфоліо педагогічного працівника, що розміщується на веб-сайті ЗВО (роботодавця педагогічного працівника), або його засновника».

Відповідно до своєї автономності, заклад вищої освіти сам визначає у яких формах та у який спосіб НПП може бути залученим до процесу власного професійного розвитку, а також визначає у який спосіб визнаються такі його здобутки.

Формальна освіта – це освіта, яка здобувається відповідно до освітніх ліцензованих програм закладів післядипломної освіти і передбачає досягнення здобувачами освіти заздалегідь визначених результатів навчання. Вона розширює й доповнює знання з фаху, методики викладання предмету, психології, які отримав вчитель, здобуваючи вищу освіту.

Форми формальної освіти: очна (курси підвищення кваліфікації, семінари, творчі групи, тренінги тощо), дистанційна (дистанційні курси, онлайнві конференції, вебінари тощо), очно-дистанційна (поєднання очної та дистанційної форм навчання – очно-дистанційні курси).

Неформальна освіта – це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій. Вона допомагає швидко і вчасно отримати необхідні знання відповідно до потреб тут і зараз.

Форми неформальної освіти: очна (тренінги, майстер-класи, семінари, майстерні тощо), дистанційна (дистанційні курси, вебінари).

Інформальна освіта (самоосвіта) – це освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям. Така навчальна діяльність не обов'язково цілеспрямована та структурована, не фіксується документально, але сприяє розширенню професійних знань та умінь і є однією з ключових компетентностей особистості.

Форми інформальної освіти: одноразові лекції, відеоуроки, медіа-консультації, спілкування у сім'ї, з колегами, читання спеціалізованих журналів, телебачення, відео, незаплановані випадкові бесіди.

Як бачимо, шляхів підвищення професійної кваліфікації сучасних НПП вдосталь. Тому на перший план виходить бажання НПП до самовдосконалення, тобто питання стимулювання і мотивації.

Слід окремо зазначити, що іноземні дослідники зазначають ряд проблем у професійному педагогічному розвитку з якими стикається міжнародна неперервна освіта:

занадто багато уваги приділяється новітнім технологіям на шкоду іншим важливим напрямам, що дозволяють поліпшити навчання;

викладачі займаються переважно самоосвітою або покладаються на досвід інших викладачів щодо професійного розвитку;

лише 30% вчителів спираються на університетську підготовку у викладанні своїх занять;

більшість викладачів вважають, що вони недостатньо підготовлені до використання новітніх технологій у своїх класах і для планування занять [2, с.398].

При проектуванні траєкторії професійного розвитку сучасного НПП, відповідні посадові особи закладу вищої освіти мають враховувати: особливості професійної діяльності на посадах НПП; вимоги закладу освіти до рівня професійної компетентності НПП з урахуванням рівня його творчості, інноваційності мислення і спрямованості на постійне самовдосконалення; профіль діяльності НПП; потреби закладу освіти у науково-педагогічних кадрах відповідної кваліфікації; засоби для мотивації та стимулювання професійного розвитку НПП; особисті потреби НПП у професійному розвитку.

Для супроводу та коригування траєкторії професійного розвитку НПП впродовж кар'єри, слід застосовувати адекватні моделі, які можуть бути відповідним чином співставлені з реальними показниками та індикаторами діяльності НПП протягом певної часової шкали.

Для оцінки професійного розвитку НПП, можна застосовувати індикатори професійних здобутків НПП, які умовно поділяються на основні та додаткові. За основні індикатори можна прийняти дипломи про наукові ступені та атестати про вчені звання. Вони є свідченням відповідності науково-педагогічного працівника встановленим законодавством критеріям та дають право їх власникам претендувати на зайняття посад НПП. Додатковими індикаторами професійного розвитку можна вважати документи (дипломи, сертифікати, свідоцтва тощо), що видані НПП після завершенні курсів підвищення кваліфікації, тренінгів, семінарів, стажування тощо.

Список використаних джерел

1. Професійний розвиток персоналу підприємств у країнах Європейського Союзу: посібник / Л. П. Пуховська, А. О. Ворначев, С. О. Леу ; за наук. ред. Л. П. Пуховської. – Київ: ІПТО НАПНУ. 2015. – 176 с.

2. Берегова О.А. Міжнародний досвід професійного розвитку педагогічних працівників // «Молодий вчений» № 10 (50). – 2017. – с. 397-400.

Режим доступу : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/10/91.pdf>

3. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: інформаційно-аналітичний огляд / Укладачі: Добко Т., Золотарьова І., Калашнікова С., Ковтунець В., Курбатов

С., Линьова І., Луговий В., Прохор І., Рашкевич Ю., Сікорська І., Таланова Ж., Фініков Т., Шаров С.; за заг. ред. С. Калашнікової та В. Лугового. – Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2015. – 84 с.

*Лобко В.О., слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України імені
Івана Черняхівського, підполковник*

ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА У ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Високий рівень інтелектуального і психоемоційного напруження, інтенсивність міжособистісної комунікативної взаємодії, довготривалі порушення режиму діяльності й відпочинку, сну та харчування, часті стресогенні ситуації, нестача часу на самовідновлення фізичного та психічного здоров'я призводять до розвитку у викладачів ВНЗ синдрому професійного вигорання.

Під професійним вигоранням розуміється стан фізичного, емоційного і розумового виснаження, що виявляється в професіях соціальної сфери [1, с. 48]. Найчастіше воно трактується як довготривала стресова реакція, що виникає внаслідок тривалих професійних стресів середньої інтенсивності. Вчені розглядають дане явище в аспекті особистої деформації професіонала під впливом професійних стресів.

Як засвідчує Мирончук Н.М. існують інші визначення синдрому вигорання:

- процес поступової втрати емоційної, когнітивної та фізичної енергії, що проявляється в симптомах емоційного, розумового виснаження, фізичної втоми, особистої відстороненості та зниження задоволення від виконуваної роботи;
- відповідна реакція на тривалі професійні стреси міжособистісних комунікацій, що вміщує три компоненти: емоційне виснаження, деперсоналізація та редукція персональних досягнень;
- фізичне, емоційне або мотиваційне виснаження, що характеризується зниженням продуктивності праці, втомою, безсонням, підвищеною схильністю до соматичних захворювань [2, с.63].

Узагальнюючи наукові роботи більшості дослідників та власний досвід можна виділити наступні групи викладачів, які найбільше піддаються професійному вигоранню: *викладачі-конфліктогени; викладачі-інтроверти; викладачі (невротики); викладачі-песимісти; молоді викладачі жінки; молоді викладачі чоловіки; викладачі, професійна діяльність яких проходить в умовах гострої конкурентності, нестабільності; викладачі-керівники; викладачі, які в силу певних обставин випадково чи не свідомо попали до когорти науково-педагогічних працівників [3, с.15].*

Як засвідчує Г. Коджаспірова, основні причини професійного вигорання полягають в наступному:

- 1) емоційне перевантаження, невміння регулювати власні емоційні стани;
- 2) неузгодженість організаційних аспектів професійно-педагогічної діяльності, наприклад, навантаження, розкладу тощо;

3) відсутність навичок комунікації та вміння виходити з важких ситуацій спілкування із суб'єктами освітнього процесу [4].

Серед інших причини професійного вигорання О. Красницька виділяє такі:

- 1) несприятливий психологічний клімат у колективі;
- 2) індивідуальні особливості, наприклад, сприйняття ситуацій чи обставин "близько до серця", підвищена відповідальність, особистісна тривожність, ригідність, альтруїзм, невміння відмовити тощо;
- 3) незадоволеність самореалізацією, понаднормові навантаження;
- 4) занурення "з головою" в роботу, відсутність хобі, інших інтересів;
- 5) постійні внутрішньоособистісні конфлікти та професійні стреси;
- 6) займання неулюбленою справою, коли викладач відчуває, що науково-педагогічна діяльність "не його";
- 7) відсутність стимулювання, мотивації до діяльності;
- 8) сприймання професійної діяльності як головної цінності життя [5, с. 472].

Видатний учений В. Бойко розробив власну класифікацію симптомів, що супроводжують різні компоненти професійного вигорання. Створена ним "методика діагностики рівня професійного вигорання" дає змогу оцінити прояви синдрому за дванадцятьма основними симптомами, що зазвичай супроводжують три компоненти професійного вигорання [6, с. 53]. Дослідник характеризує компоненти згаданого синдрому так:

1. Фаза "напруження" – ознаки та симптоми проявляються в легкій формі.
2. Фаза "резистенції" – ознаки надмірного емоційного виснаження.
3. Фаза "виснаження" – ознаки фізичних і психічних проблем [6, с. 28].

Діагностичний інструментарій щодо виявлення симптомів професійного вигорання широко представлений у психолого-педагогічній літературі (*приблизно 15 методик*). Назвемо деякі з методик, які можна використати для діагностування цієї проблеми у викладачів ВВНЗ.

Методика "діагностики рівня професійного вигорання" В.В. Бойка дає можливість системно і детально проаналізувати міру вираженості дванадцяти симптомів синдрому «вигорання», враховуючи компоненти, до яких вони відносяться [8, с.167].

Методика "визначення психічного вигорання" О.О. Рукавішнікова дає можливість дослідити прояви синдрому за такими основними показниками: психоемоційне виснаження, особистісне віддалення, професійна мотивація.

Методика дає можливість розробити певну систему психокорекційної роботи та встановити, за якими складовими найбільш "рельєфно" проявляється синдром. Вона зорієнтована перш за все на дослідження тих категорій фахівців, які працюють в системі "людина – людина", насамперед менеджерів та педагогічних працівників [9].

Методика діагностики "психологічного вигорання у професіях системи "людина-людина" (розроблена Н. Є. Водоп'яною, О. С. Старченковою на основі моделі К. Маслач та С. Джексона), на думку авторів, доцільно використовувати психологам під час аналізу синдрому вигорання у соціальних працівників та працівників освітніх закладів [10].

Напрямами збереження і зміцнення професійного здоров'я та профілактики професійного вигорання викладача вищої школи є просвітницька, діагностична і психокорекційна робота, окремими аспектами яких є:

- підвищення грамотності викладачів із питань професійної ефективності та збереження професійного здоров'я;
- створення комплексної програми педагогічного супроводу молодих викладачів з метою їх адаптації до професійної діяльності;
- саморегуляція, самоорганізація професійних дій і самореалізація у науково-педагогічній діяльності [11, с. 390].

Дуже важливо для уникнення професійного вигорання фахівців правильно організувати робочий процес: підтримувати колективний дух, працювати в команді, розподіляти ролі, розробити систему заохочень і подяк, підтримувати психологічний комфорт в колективі.

Для профілактики синдрому вигорання необхідно: правильно організувати робочий процес; працювати в команді (розподіляти ролі); ефективно розподіляти робочий час та навантаження; розподіляти пріоритети між задачами; організувати робочі місця та місце відпочинку; розробити систему оцінки ефективності роботи; розробити систему нематеріальних заохочень; підтримувати колективний дух співробітників; забезпечити та підтримувати психологічний комфорт в колективі, тощо.

Отже, профілактика і запобігання професійного вигорання науково-педагогічних працівників ВВНЗ вимагає завчасного формування психофізичної стійкості та самоорганізаційної компетентності фахівця, завдяки чому він буде здатним обирати відповідний стиль поведінки та організації своєї діяльності, щоб запобігти такого негативному впливу, як професійне вигорання.

Однією з умов професійної ефективності викладачів є створення комплексної програми, спрямованої на формування у них відповідної мотивації, знань, умінь з організації й упорядкування особистої життєдіяльності та професійної діяльності, що має на меті збереження їх здоров'я і професійного довголіття.

Варто підкреслити, що сформованість у педагогів здатності до самоорганізації в професійній діяльності, яка передбачає раціональну організацію праці й відпочинку, збереження та відновлення сил і професійної працездатності, сприятиме підтримці професійного здоров'я та мобілізації їх зусиль у професійній діяльності.

Список використаних джерел

1. Главацька О. Особливості професійного вигорання соціальних працівників, *Social Work and Education*. 2017., Vol. 4, No. 2., pp. 46-62 URL: <https://op.ua/pedclass/naukova-stattya/osoblivosti-profesiynogo-vigorannya-socialnih-pracivnikiv> (дата звернення 10.10.2021).
2. Мирончук Н.М. Професійне вигорання викладача вищої школи: чинники, ознаки, способи протидії. *Теоретичні і методичні засади розвитку і самовдосконалення особистості педагога-новатора в контексті модернізації нової української школи*: зб. наук.-метод. праць за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Видавництво Євенок О.О., 2017. с. 62-67.
3. Бещук-Венгерська Н.В. Профілактика синдрому професійного вигорання у педагогів. *Методичний посібник*. Вінниця. ММК, 2015. 39 с.
4. Коджаспирова Г. М. Педагогіка. URL: http://stud.com.ua/46513/pedagogika/profesiynne_vigoryannya_vchitelya (дата звернення 10.10.2021).

5. Красницька О.В. Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи : підручник. Київ : Видавничий дім "Кондор", 2020. 528 с.
6. Бойко, В. В. Синдром емоціонального вигорання в професіональному общении. Санкт-Петербург : Питер, 1999. 105 с.
7. Мірошніченко О. Профілактика синдрому професійного вигорання у працюючих в екстремальних умовах. *Начально-методичний посібник*. Житомир. Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2013. 155 с.
8. Райгородский Д.Я. (редактор-составитель). Практическая психодиагностика. Методики и тесты. *Учебное пособие*. Самара. Издательский Дом "БАХРАХ", 1998. С. 161-169. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-7610.html> (дата звернення 10.10.2021).
9. Карамушка Л.М. Технології роботи організаційних психологів. *Навчальний посібник*. Київ. "ІНКОС", 2005. 366 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-7610.html> (дата звернення 10.10.2021).
10. Брижоватий Т. В. Оцінка рівня професійного вигорання працівників гуманітарної сфери. *Методика "Психологічне вигорання" у професіях системи "людина-людина"* URL: https://www.prostir.ua/wp-content/uploads/2017/07/NGO-Forum_Burnout_Report_Final.pdf (дата звернення 10.10.2021).
11. Мирончук Н.М. Педагогічні та психологічні чинники професійного здоров'я викладача вищої школи. Проблеми освіти: наук.-метод. зб. Ін-т модернізації змісту освіти МОН України. Київ. 2006. Вип. 86. С. 386-393.

Лобода Ю.О., провідний науковий співробітник лабораторії (соціально-гуманітарних проблем) кафедри суспільних наук гуманітарного інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, кандидат філософських наук, доцент

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ВОЄННОЇ ТЕОРІЇ У ГОМЕРА

Автори класичних праць з військового мистецтва наголошують на важливості *розуміння* – себе і противника: «якщо ти знаєш ворога і знаєш себе, тобі не слід боятися за результати сотні битв» [1, р. 24-25]. Окрім особливостей власне військової науки (збір та обробка даних, стратегічний аналіз та оцінка etc) ця вимога відображає один з випадків, коли військова наука стає міждисциплінарною, потребуючи взяття до уваги методів та даних, які пропонують суспільно-гуманітарні дисципліни – починаючи від основ епістемології [2], теорії критичного мислення [3] і закінчуючи способами дослідження різноманітних елементів елементів культур [4]: «соціальні та культурні рамки значною мірою визначають природу мілітарних інституцій, і таким чином – професійної освіти та підготовки» [5, р. XI-7]; «Нація, яка наполягає на глибокому розмежуванні між тими, хто думає і тими, хто воює, відповідальна за те, що отримає дурнів, які воюють, і мислителів-боягузів» [9, р. 85]. Заклик до дослідження власної культури та культури

противника як спосіб отримання стратегічної переваги в збройному конфлікті виникає одночасно з найдавнішими трактатами з військового мистецтва [6, р. 78]; сучасні військові теоретики ведуть дебати про поняття «стратегічної культури» як «суму ідей, умовних емоційних реакцій, паттернів звичної поведінки, які члени національної стратегічної спільноти отримали через освіту чи наслідування» [7, р. 8].

Нажаль, дуже часто ці заклики часто залишаються лише деклараціями, і не випадково – в мілітарній науці досі не існує узагальненої теорії, яка б окреслила методологію роботи з явищами, які відносять до «стратегічної культури», і не в останню чергу причиною цьому є відсутність переконливих case studies з даної проблематики; поки ж що маємо «широкі узагальнення, які здатні лише перезатвердити національні та культурні стереотипи» [8, р. 4].

Традиційно першим військовим теоретиком вважають Гомера [12, р. 319]; Еліан Тактик, римський теоретик військової справи, назвав Гомера першим теоретиком військової справи: «поет Гомер, здається, був першим (наскільки ми можемо знати), хто міг організувати армію, або, щонайменше, розпізнати цю здатність в інших» [10, с. 9]; «грецька теорія тактики бере свій початок в часи Гомера» [11, р. li], Маврікій, автор «Стратегікону», що жив в кінці VI – на початку VII століття, цитує Гомера [18, р. 90]. І хоча «війна в світі Гомера велася зовсім по-іншому, ніж в класичній Греції чи в сучасному світі» [17, р. 1], історики знаходять в «Іліаді» та «Одисеї» велику кількість інформації, що безпосередньо стосується військової справи:

- Криптографія [13, р. 275]; [19, р. 80-81]
- Передача інформації на відстань для попередження про небезпеку [32, р. 1-2];
- Розвідувальна діяльність [14, 15];
- Диверсійна діяльність [14, 16];
- Створення засад [17].

Гомер створює два образи, які певною мірою різняться за пріоритетами в військовому мистецтві – Ахіллес, що схильний до відкритого двобою, і Одиссей, прихильник «непрямих дій» - засідок, хитрощів, нічних вилазок [17, р. 29], хоча, ця дистинкція, очевидно, є значною мірою умовною. Але чи обмежився Гомер, цей «вчитель греків» [22, р. 9; 23, р. 35] поетичним описом війни між греками і троянцями?

Гомер створив епічні поеми, які століттями були підручниками, за якими навчалися моральних чеснот, поетичному мистецтву, риториці і навіть військовій справі [21, р. 15]. Гомер значною мірою відобразив особливості не тільки вірувань давніх греків, але й суттєві риси їхнього світогляду. Можна стверджувати, що Гомер є виразником «стратегічної культури» давніх ахейців, а значення, яке мають твори Гомера для світової культури, свідчить про фундаментальний характер поставленого питання.

Отже, чому можна навчитись у Гомера? Окрім звеличення моральних чеснот, в поемах Гомера можна знайти світоглядну модель, яка покликана пояснити людині її місце у Всесвіті, й певне розуміння структури Всесвіту - Гомер, як би це парадоксально не звучало, пропонує досить прагматичну модель поведінки людини в умовах війни, спираючись на давню грецьку теологію [21-23]. Саме за допомогою ієрархії Олімпійських богів, які мають безпосереднє відношення до світу смертних, Гомер створює передумови для виховання реалістичного, прагматичного воїна, який цілком усвідомлює одну з найсуттєвіших ознак війни – її непередбачуваність. Гомер не дає однозначної відповіді на питання про найвищу силу Світобудови (Зевс чи Доля), він створює когнітивну невизначеність, яка має, як не дивно,

надзвичайно конструктивне значення: стверджуючи, що Зевс одночасно є і суб'єктом, і об'єктом долі, Гомер знищує можливість сліпого фаталізму, і в ситуації невизначеності («туману війни») змальовує персонажів, які протиставляють світу безсмертних та людей власну мужність та відвагу. Слід зазначити, що герої Гомера намагаються зменшити невизначеність всіма можливими способами – наприклад, за допомогою дивінації, що було надзвичайно популярним і під час пізніх збройних конфліктів. Гомер навчає греків (а разом з ними – й усіх, хто мав відношення до Античної цивілізації) не знати меж в своїй цікавості, коли йдеться про війну.

Парадоксальним є те, що цей, здавалось би, очевидний заклик залишався дуже часто проігнорованим, особливо у военній історії XX століття.

Список використаних джерел

1. Sun Tzu. On the Art of War. The Oldest Military Treatise in the World. – London: Luzak & Co, 1910. – 205 p.
2. Maltz R. Epistemology of Strategy. Paper presented at the XX Annual Strategy Conference U.S. Army War College Carlisle, Pennsylvania, April 17th, 2009 // http://dnipogo.org/wp-content/uploads/2009/05/maltz_epistemology_of_strategy.pdf.
3. Moore D.T. Critical Thinking and Intelligence Analysis. – Washington, DC: National Defence Intelligence College, 2007.
4. Platt W. National Character in Action. Intelligence Factors in Foreign Relations. – New Brunswick: 1961.
5. Vego M.N. Joint Operational Warfare. Theory and Practice. – Newport: United States Naval War College, 2009.
6. Lantis J.S., Howlett D. Strategic Culture // Strategy in the Contemporary World. An Introduction to Strategic Studies. Fourth Edition. Ed. by J.Baylis, J.J. Wirtz, C.S.Gray. – Oxford: Oxford University Press, 2013.
7. Snyder J.L. The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations. A project AIR FORCE report prepared for the United States Air Force. – Santa Monica: RAND, 1977.
8. Echevarria A. II. Strategic Culture: More Problems than Prospects // Infinity Journal, Volume 3, Issue 2, Spring 2013.
9. Butler W.F. Charles George Gordon. – London: MacMillan and Co, New York: 1892.
10. The Tactics of Aelian or On the Military Arrangements of the Greeks. A New Translation of the Manual that Influenced Warfare for Fifteen Centuries. Revised, translated and edited by Christopher Matthew. – Barnsley, South Yorkshire: Pen and Sword Military, 2012.
11. Aelian. Epistle Addressed to Emperor Hadrian // Aelian. The Tactics of Aelian. – London: Cox and Baylis, 1814.
12. Dain A. Les stratégistes Byzantins. Ed. by J.A. de Foucault // Travaux et mémoires de Recherche d'Histoire et Civilisation Byzantine. No. 2. – Paris: De Boccard, 2000.
13. Homer. The Iliad. Vol. 1. – London: William Heinemann LTD, New York: G.P.Putnam's Sons, 1928.
14. Sheldon, R. M. The Ill-fated Trojan Spy // Studies in Intelligence Vol. 31, No.1 (1987).
15. Williams M. F. Crossing the Enemy Lines: Military Intelligence in the Iliad 10 and 24 // Electronic Antiquity 5, 3 (November 2000), pp.1-57. // <http://scholar.lib.vt.edu/ejournals/EIAnt/V5N3/enemy.html>.

16. Sheldon R.M. Intelligence Activities in Ancient Rome. Trust to Gods, but Verify. – London, New York: Frank Cass, 2005.
17. Sheldon R.M. Ambush: Surprise Attack in Ancient Warfare. – London: Frontline Books, 2012.
18. Maurice's Strategikon. Handbook of Byzantine Military Strategy. – Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1984.
19. Kahn D. The Codebreakers. The Story of Secret Writing. – New York: The Macmillan Company, 1968.
20. Merriam A. C. Telegraphing among the Ancients. – Cambridge: John Wilson and Son, 1890.
21. Verdenius W.J. Homer, The Educator of the Greeks. – Amsterdam, London: North-Holland Publishing Company, 1970.
22. Marrou H.I. A History of Education in Antiquity. - New York: Sheed and Ward, 1956.
23. Jaeger W. Paideia: The Ideals of Greek Culture. Vol. 1. – Oxford: Basil Blackwell, 1946.

*Максименко М.А., слухач гуманітарного
інституту Національного університету
оборони України імені Івана Черняхівського, майор*

ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ ОЦІНЮВАННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ОБСТАНОВКИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ПІДРОЗДІЛАМИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЗАВДАНЬ В РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ ООС (АТО)

В лютому 2014 року Російська Федерація розпочала проти України гібридну війну, яка включає в себе комплекс дій військового, інформаційного, політичного, економічного, дипломатичного, психологічного та культурно-релігійного характеру.

Внаслідок цього в багатьох населених пунктах Донецької та Луганської областей сформувалася дуже несприятлива суспільно-політична обстановка, яка ускладнювала підрозділам Збройних Сил України виконувати завдання щодо звільнення окупованих районів від російсько-терористичних військ (як приклад – блокування проросійськи налаштованими громадянами колони 25-ї повітряно десантної бригади на підступах до Краматорська 16 квітня 2014-го року).

Суспільно-політична обстановка (далі - СПО) – це відносно стійка (динамічна) сукупність зовнішньополітичних і внутрішньополітичних (соціально-економічних, інформаційних, релігійних, історико-культурних, міжнаціональних (міжетнічних), криміногенних) чинників, умов і відносин у визначеному регіоні країни (районі дислокації, операційній зоні) в певний період часу, які впливають на виконання військовими частинами завдань за призначенням [2, с. 1].

Оцінювання суспільно-політичної обстановки – це збір, систематизація, аналіз, узагальнення інформації та визначення оцінки органами військового управління (державної влади, місцевого самоврядування та іншими суб'єктами СПО) щодо впливу чинників на суб'єкти суспільно-політичних відносин та прогнозування їх розвитку під час виконання військовими частинами завдань за призначенням в окремому регіоні (районі дислокації), у певний період часу за відповідними критеріями [2, с. 1].

Для повного і якісного оцінювання суспільно-політичної обстановки військовому

керівництву важливо знати її внутрішній зміст, структурні елементи, тобто умови та фактори, які утворюють конкретну обстановку, формують тип та характер відносин, визначають їх стан і тенденції, формують ставлення населення до військ (сил) та до їх дій [1, с. 9].

Розуміння операційного середовища/середовища бойового простору має важливе значення для командирів при створенні контексту ситуації, розробці ефективних планів, прийнятті якісних рішень та їх виконання [3, с.12].

Оцінювання є безперервним, воно іде попереду і направляє всі види діяльності процесу ведення операцій і завершає кожну операцію або фазу операції.

Оцінювання включає:

- моніторинг поточної обстановки для збору відповідної інформації;
- аналіз цивільних міркувань, встановлення прогресу в досягненні мети (кінцевого стану), виконання завдання (завдань);
- рекомендації (висновки та пропозиції) щодо спрямування дій для поліпшення стану справ, досягнення поставленої мети та завдань [3, с.12].

Функції збору даних, моніторингу та оцінювання суспільно-політичної обстановки в районі виконання військами завдань за призначенням покладаються на заступників командирів підрозділів з морально-психологічного забезпечення, штаби, розвідувальні органи, підрозділи цивільно-військового співробітництва тощо.

Основними джерелами даних про стан СПО для здійснення аналізу й оцінювання реальних соціально-політичних подій, явищ, процесів, а також виявлення тенденцій їх розвитку і прогнозування цієї обстановки, як свідчить практика, є органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, депутати місцевих рад, посадові особи сил безпеки та оборони, партії, блоки, рухи, громадські організації, релігійні організації, засоби масової інформації, громадяни, особовий склад військових частин тощо [1, с.10].

Аналіз суспільно-політичної обстановки здійснюється за такими операційними змінними: політична, економіко-інфраструктурна, соціально-демографічна, культурно-релігійна, безпеки (криміногенна), інформаційна.

Операційні змінні СПО аналізуються, систематизуються, узагальнюються та оцінюються за такими складовими: райони, структури, можливості, організації, люди (лідери), події [2, с. 5].

Основним звітним документом за результатами оцінювання СПО є «Висновки з оцінювання суспільно-політичної обстановки». У висновках зазначається: рівень соціального напруження; рівень стабільності СПО; загальна оцінка СПО [1, с. 25].

Інформація у висновках з оцінювання суспільно-політичної обстановки (інформаційно-аналітичних доповідях та донесеннях) повинна бути своєчасною, об'єктивною, достовірною, точною, викладеною у максимально стислій формі та в нейтральному тоні, без використання термінології, яка може призвести до різного тлумачення, містити конкретні та реальні пропозиції, конкретно і повно висвітлювати суть проблеми.

Отже, оцінювання суспільно-політичної обстановки здійснюється постійно в інтересах оцінки району дислокації (регіону, операційної зони) та виконання військами (силами) завдань за призначенням.

Належне оцінювання СПО та якісне відпрацювання «Висновків з оцінювання суспільно-політичної обстановки» під час виконання військовими частинами та підрозділами Збройних Сил України завдань за призначенням в зоні проведення Операції об'єднаних сил дозволить

забезпечити підтримання високого рівня бойової готовності та морально-психологічного стану особового складу, а також сприятиме командирам частин приймати найбільш виважені та ефективні управлінські рішення.

Список використаних джерел

1. Методика організації оцінювання суспільно-політичної обстановки в районах дислокації військ (сил) та під час виконання ними завдань за призначенням : навчальний посібник : [В.Безбах, Є.Гарькавий, С.Мотика та ін.]; за заг. ред. В. Безбаха – К. ВІКНУ імені Тараса Шевченка, 2019. – 94 с.;

2. Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 11.09.2017 року № 330 «Про затвердження Інструкції з оцінювання суспільно-політичної обстановки в районах дислокації військ (сил) під час виконання ними завдань за призначенням»;

3. Особливості оцінювання цивільних аспектів (міркувань) відповідно до оперативних стандартів НАТО : навч. метод. посіб. / Н.А. Агаєв, В.Г. Дикун, В.В. Стасюк. - К. : НДЦ ГП ЗС України, 2019. - 43 с.

*Марчик Ю.П., слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського, підполковник*

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДЕСАНТНО-ШТУРМОВИХ ВІЙСЬК ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ДО ВЕДЕННЯ РЕЙДОВИХ ДІЙ

Сучасний рівень розвитку засобів збройної боротьби та здійснення в зв'язку з цим докорінних змін в характері та способах ведення бойових дій, незрівнянно збільшують роль морального фактору, виводять на перше місце ідеологічні та психологічні елементи підготовки особового складу.

Умови сьогодення, досвід участі у бойових діях свідчать про те, що підготовка бійця Десантно-штурмових військ Збройних Сил України (далі ДШВ ЗС України) вимагає від людини, що обрала цей фах, нелюдських зусиль, річок поту та іноді навіть крові, тривалих тренувань протягом навчання для досягнення результату. Цей же досвід наголошує на тому, що далеко не останнє місце в системі навчання бійців-десантників має займати психологічна підготовка.

Противник в ході бойових дій намагається активно впливати на моральні та психологічні якості, психофізичний стан, настрій, бойову активність особового складу з метою дезорієнтувати його в обстановці, знизити здатність до опору, викликати непокору командирам і бажання до дезертирства. Наслідком стають психогенні втрати. Тому нині актуальними є не тільки врахування морального фактору, але й технологія психологічної підготовки військовослужбовців-десантників до ведення бойових дій.

Так, рейд є однією з форм тактичних дій ДШВ ЗС України в тилу противника, що поєднує відрив від противника, висування підрозділів до призначених об'єктів, атаки або наліт на них, знищення (вивід з ладу) об'єктів, руйнування інженерних споруд та інші способи дій.

Десантники змушені діяти, піддаючись постійному фізичному і психічному навантаженню, долати страх у бою та при цьому зберігати волю до перемоги.

Таким чином, психологічне забезпечення особового складу ДШВ ЗС України – це цілеспрямована діяльність органів військового управління, командувача, командирів (начальників), службових осіб структур морально-психологічного забезпечення з метою психологічного відбору, формування, підтримання і відновлення в особового складу психологічної готовності до виконання завдань за призначенням, емоційно-вольової стійкості до негативних психологічних чинників у будь-яких умовах обстановки, зниження психогенних втрат та збереження психічного здоров'я військовослужбовців [1, с.3].

Цілі і завдання психологічної підготовки військовослужбовців ДШВ ЗС України досягаються шляхом максимального наближення змісту навчально-бойової діяльності до умов бойової обстановки, з урахуванням досвіду застосування підрозділів ЗС України в операції об'єднаних сил, антитерористичній операції, сучасних збройних конфліктах [1, с.16].

Система психологічного забезпечення підготовки військовослужбовців ДШВ ЗС України до виконання завдань за призначенням являє собою ряд взаємопов'язаних етапів, а саме:

оцінка та прогнозування психологічних факторів в ході рейдових дій, які дозволяють безперервно відстежувати динаміку психологічного стану всіх учасників зазначеного заходу, прогнозувати і оцінювати психогенні втрати серед військовослужбовців всіх категорій;

психологічна робота з відбору особового складу для комплектування, доукомплектування, поповнення підрозділів та військових частин, тактичних груп тощо;

цільова психологічна підготовка, спрямована на формування у військовослужбовців установок на вирішення завдань у конкретних (суспільно-політичних, природно-кліматичних, географічних, ергономічних, екстремальних) умовах обстановки (рейдових дій), вироблення системи спеціальних знань, навичок, умінь, а так само стереотипів поведінки, які обумовлюють ефективність бойової діяльності як при проведенні рейдових дій так і виконання завдань за призначенням в цілому. При цьому вирішуються такі завдання:

- формування стійких навичок володіння зброєю, бойовою технікою, навчання особового складу вмилити, рішучим і ініціативним діям в бойовій обстановці;

- формування у військовослужбовців уявлень про майбутні бойові дії, можливі дії противника, умови і варіанти зміни обстановки;

- формування психологічної здатності долати тривогу, керувати власним страхом і запобігати паніці;

- оптимізація міжгрупової адаптації підрозділів, тактичних груп, приведення їх професійної поведінки до моделей бойової поведінки найбільш успішних підрозділів в першу чергу ДШВ ЗС України так і країн-партнерів, країн членів НАТО;

- відновлення та збереження психічного здоров'я особового складу [1].

На етапі підготовки до рейдових дій необхідно проводити заходи з надання психологічної допомоги, спрямовані на забезпечення успішного подолання військовослужбовцями психогенних факторів, збереження їх психічного здоров'я та боєздатності, за допомогою актуалізації наявних та створення додаткових психологічних ресурсів, що забезпечують активні дії військовослужбовців при досягненні мети визначених завдань.

Відбір військовослужбовців здійснюється з урахуванням професійної придатності, обумовлений рівнем розвитку важливих якостей за спеціальністю, фаховою підготовленістю,

вольовим і мотиваційним налаштуванням; комплектування підрозділів на основі подібності особистісного фактору “тривожність-адаптивність” і відмінності на кшталт “лідерство-підпорядкованість”, що забезпечують психологічну сумісність та дозволяє значно підвищити ефективність бойової діяльності при виконанні завдань за призначенням а саме рейдових дій.

Виконання всього комплексу заходів психологічного забезпечення підготовки дозволить підвищити ефективність бойової діяльності при проведенні рейдових дій.

Певна річ, психологічне забезпечення підготовки до ведення рейдових дій – це комплекс заходів, проведених командирами, начальниками, офіцерами структури морально-психологічного забезпечення, медичними працівниками та психологами з потенційними учасниками бойових дій спрямований на діагностику професійно важливих якостей в процесі відбору військовослужбовців-десантників, комплектування елементів бойового порядку з урахуванням психологічної сумісності військовослужбовців, міжгрупову адаптацію і як основне – цільову психологічну підготовку.

Дані заходи спрямовані на визначення професійної придатності, психологічної готовності, вольового і мотиваційного налаштування і психічної стійкості військовослужбовців-десантників, а так само на управління потенціалом особистості і колективу підрозділів з метою подолання впливу психогенних факторів рейдових дій і збереження їх психічного здоров'я в інтересах успішного виконання завдань за призначенням.

Система психологічного забезпечення підготовки до ведення рейдових дій включає оцінку психологічних факторів визначених завдань, підбір військовослужбовців і комплектування підрозділів на основі рівня професійної придатності та психологічної сумісності, цільову психологічну підготовку до ведення рейдових дій і технологію управління міжгруповою адаптацією підрозділами.

Список використаних джерел

1. Наказ Головнокомандувача ЗС України від 18.10.2021 №305 “Про затвердження Інструкції з організації психологічного забезпечення особового складу Збройних Сил України”.
2. Морально-психологічне забезпечення у ЗС України : підручник: у 2 ч. Ч. II / В. М. Вилко, В. Г. Дикун, С. Є. Талаур та ін. /; за заг. ред. В. В. Стасюка. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2017. 306 с.
3. Психологія бою : посіб. / Т. Л. Грицевич, І. М. Гузенко, О. С. Капінус, Т. М. Мацевко; за ред. А. М. Романишина. Львів : Видавництво “Астролябія”, 2017. 352 с.

Москальов І.О., начальник науково-дослідної лабораторії кафедри суспільних наук Національного університету оборони України Імені Івана Черняхівського, доктор філософії (психологія), підполковник

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФІЛАКТИКИ КОНФЛІКТІВ У ХОДІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

В основі профілактики конфліктів у ході педагогічної взаємодії має знаходитися системний підхід, оскільки таким шляхом можна усунути причини конфліктів. Конфлікт – це прояв у міжособистісних і групових взаєминах, який є виявом протиборства – активного зіткнення певних тенденцій, ставлень, принципів, думок, характерів, еталонів поведінки та інше. Він віддзеркалює прагнення учасників конфлікту відстоювати певні ідеї, принципи, що виявляється у вчинках до самоствердження, які можуть виступати чинником деструкції міжособистісних взаємин на емоційному, когнітивному та поведінковому рівнях [5].

Конфлікти є складовою частиною будь-якого суспільства й виникають у процесі спілкування індивідів. Існує різне ставлення до конфліктів. Зокрема, є крайні позиції. Прихильники однієї з них недооцінюють можливості негативних наслідків гострих конфліктних ситуацій, їх впливу на взаємини, загальну атмосферу в колективі, спільну діяльність людей.

Обидва підходи дають не кращий результат. Найбільш доцільна стратегія щодо конфліктів полягає не в прагненні уникати їх за всяку ціну чи не звертати на них уваги, а в здатності не тільки розв'язувати їх, а коли вже виникли, то створити умови для зменшення конфліктних ситуацій та конфліктних проявів.

Проблема профілактики конфліктів у закладах вищої освіти постійно привертає увагу психологів і педагогів–практиків. Однак її вирішенню заважає недостатнє розуміння цілей діяльності з попередження й профілактики конфліктів, а також породжувана цією неоднозначністю суперечливість їх позиції. Чимало спеціалістів метою профілактики вважають недопущення конфліктів взагалі. Хоча, конфлікти також бувають конструктивними, корисними й навіть необхідними.

Цілями профілактики конфліктів у педагогічному середовищі скоріше мають бути підвищення ефективності функції педагогічної системи в цілому, поліпшення психологічного клімату шляхом забезпечення безконфліктних взаємин у педагогічному середовищі.

Взагалі конфлікт відноситься до того класу явищ, для дослідження яких розроблено системний підхід. Більш того, займатися профілактикою конфліктів без його використання не можливо.

Системний підхід історично прийшов на зміну поширеним в XVII–XIX ст. концепціям механіцизму. Він розроблявся в інтересах дослідження складних, багаторівневих, ієрархічних об'єктів, що розвиваються. Такі об'єкти важко вивчати, спираючись тільки на принципи розвитку загального зв'язку, конкретно–історичного підходу та ін. При дослідженні конфліктів украй бажане використання системного підходу або хоча б його елементів.

На думку А. Анцупова, системний підхід – це напрям методології наукового пізнання й соціальної практики, в основі якого лежить розгляд об'єктів як систем. Він орієнтує психолога, який працює в системі освіти на розкриття цілісності конфлікту як явища, насамперед на пошук

у ньому всіх основних багатопланових типів зв'язків і поєднання їх у єдину цілісну теоретично обґрунтовану картину. Це різнобічно й глибоко відображає реальні педагогічні конфлікти і є підґрунтям для організації профілактики конфліктів [2].

Принцип системного підходу припускає:

–розгляд досліджуваного явища як системи, як відмежованої множини взаємодіючих елементів;

–визначення складу, структури, організації елементів і частин системи, виявлення провідних взаємодій між ними;

–виявлення зовнішніх зв'язків системи, виділення з неї головного;

–визначення функції системи, її місця й ролі серед інших систем;

–виявлення закономірностей і тенденцій розвитку системи.

Системний підхід, поряд із загальною теорією систем, становить методологічну й теоретичну основи системного аналізу.

Відомо чотири основні види системного аналізу: системно–структурний, системно–функціональний, системно–генетичний і системно–інформаційний. Види системного аналізу перераховані в порядку зростання складності.

З метою дослідження конфліктів розроблені ще три види системного аналізу: системно–змістовний, системно–ситуаційний і міждисциплінарний.

Системно–змістовний аналіз конфліктів. Можна передбачити, що формування конфліктології як самостійної науки йшлося б швидше, якщо був би вироблений загальний підхід до системи понять та категорій, які описують конфлікти.

А. Анцупов запропонував варіант загальної поняттєво–категоріальної схеми опису конфліктів: сутність, класифікація, структура, функції, еволюція, динаміка, генезис, інформація у конфлікті, попередження, завершення, дослідження та діагностика.

Системно–ситуаційний аналіз конфліктів. Конфлікт розглядається, як соціально–обумовлена та динамічна система. За одиницю системно–ситуаційного аналізу використовується конфліктна ситуація, яка має певні змістовні та динамічні характеристики, часові та просторові границі. За допомогою ретроспективного аналізу створюється «банк» конфліктних ситуацій, який дає змогу використовувати методи математичної статистики, виявити низку залежностей, тенденцій та закономірностей розвитку конфлікту. Системно–ситуаційний аналіз можна використовувати при вивченні конфліктів любого рівня як внутрішньо особистісних, так і інших.

Міждисциплінарний аналіз конфліктів. Цей вид системного аналізу вимагає, щоб при вивченні конфліктів використовували дослідження декількох наук: історії, юридичної науки, соціобіології, педагогіки, філософії. Необхідно досконало володіти теорією та практикою досліджень конфліктів у основних галузях конфліктології: психології, соціології та політології конфлікту.

У запропонованій А. Анцуповим класифікації видів системного аналізу кожний з них має свій принцип організації досліджень [2].

Наприклад, системно–структурний аналіз конфлікту полягає, по–перше, у розгляді його як цілого, що витікає із системи підструктур, які, у свою чергу, складаються з елементів, які не розкладають на підструктури. По–друге, будь–який конфлікт входить як підсистема в систему більш високого рівня. Системний структурний аналіз містить у собі:

- визначення просторово-тимчасових і змістовних границь конфлікту як цілого;
- можливе виявлення більшого числа підструктур і елементів, що становлять структуру конфлікту;
- групування елементів в обґрунтоване число підструктур;
- установа ієрархії підструктур і елементів, у якій нижні рівні підлеглі вищим;
- виявлення всіх основних підструктур у системі, підсистемою якої є досліджуваний конфлікт, і місця останнього в структурі системи більш високого рівня.

Системний підхід до дослідження профілактики конфліктів припускає визначення загальної для різних наук понятійної схеми його опису. Розроблення власного поняттєво-категоріального апарата, постійний його розвиток, приведення у відповідність із практикою – одне з найважливіших завдань конфліктологічної теорії. Розвиток загальної й часткової теорій конфлікту виражається у розширенні й поглибленні понятійних схем опису цього явища, у переходах від одних понять до інших, що фіксують глибшу сутність конфлікту, раніше не вивчені його сторони.

Психологія зараз прийшла не просто до бажаності, але й до необхідності системного підходу, що постійно підкреслюється в роботах Б. Ананьєва, Б. Ломова [1, 6] та ін. Ці автори, а також В. Шейнов [8], Г. Суходольський [7] відзначають, що застосування системного підходу передбачає правильне поєднання формалізованих і неформалізованих методів, тоді вдається отримати системні описи складних явищ об'єктивної реальності.

Усе, що відбувається в цьому світі, всі явища і процеси дійсності взаємопов'язані, проте особливістю нашого світу є різноманітність і нерівномірність розподілу у просторі та часі речовини, енергії і інформації. І це виявляється в тому, що компоненти матеріального субстрату об'єднуються у відносно відокремлені у просторі та часі сукупності. Цьому процесу об'єднання протистоїть, у свою чергу, процес дезінтеграції, при всьому домінуванні інтеграції [4].

У неживій природі чинниками інтеграції є фізичні поля, в живих об'єктах – генетичні, морфологічні й інші взаємодії, в суспільстві – виробничі, економічні й інші відносини. Принцип загальної взаємної зумовленості явищ фіксує об'єднання окремих об'єктів природи в крупніші утворення. І цей принцип може розглядатися як одна з методологічних підстав системного підходу.

На найбільш загальному рівні схему системного аналізу можна визначити так. Система виділяється з середовища, визначається її склад, структура, функції, інтегральні характеристики, а також системоутворювальні чинники і зв'язок з середовищем. Це, так би мовити, аналітичний етап. Далі, в процесі синтезу, створюється модель реальної системи, підвищується рівень абстрактного опису системи, визначається повнота її складу і структур, бази опису, закономірності динаміки і поведінки.

Як зазначає П. Гальперін, системний опис, крім пояснювальної і передбачальної функцій, здійснює ще й інтеграцію інформації про об'єкт, а також дає змогу побачити спільність одних психічних явищ об'єктивної дійсності з іншими [3].

Існує декілька різновидів системного підходу: комплексний, структурний, цілісний.

Комплексний підхід припускає наявність сукупності компонентів об'єкту або вживаних методів дослідження, не беручи до уваги ні відносин між об'єктами, ні повноти їх складу, ні ставлення компонентів загалом. Передусім, визначаються завдання кількісного співвідношення компонентів.

Структурний підхід акцентує вивчення підсистем і структур об'єкта. Тут ще немає співвідношення підсистем (частин) і системи (цілого). Динаміка структур, як правило, не розглядається, вивчаються відношення як між частинами об'єкту, так і між частинами і цілим.

Цілісний підхід передбачає вивчення складу (підсистем) і структур об'єкта не тільки в статиці, а й в динаміці, тобто вивчення поведінки і еволюції систем.

Будь-яку систему можна розглядати як частину більшої системи, проте послідовність систем виявляється неоднорідною: різні об'єкти (системи) відрізняються різною функціональною і структурною відособленістю і цілісністю. Тому цілісний підхід застосовується не до всіх систем (об'єктів), а тільки до тих, яким властивий високий ступінь функціональної незалежності.

За визначенням П. Гальперіна «системне дослідження вимагає певного вибору об'єкта і формулювання завдання в термінах системного підходу. Це, в свою чергу, вимагає виділення в складній організації окремих підсистем з відносною функціональною і структурною самостійністю, що необхідне для отримання системного опису об'єкта» [3].

Проте для вибору функціонально і структурно відособленого об'єкта потрібно ще підшукати такий «зріз» дослідження, для якого потрібно вказати й експериментально вивчити повний набір характеристик для уникнення локальності опису. Тобто опис має бути повним. Звісно, повністю ніякий об'єкт вивчити неможливо, але це можливо зробити в межах певної задачі. У нашому випадку, центральною в описі має бути та площа, в якій виникають умови для профілактики педагогічних конфліктів.

Постановка завдань в термінах системного підходу припускає отримання відповідей на питання про склад об'єкта, функцію об'єкта, його структуру. Системою називається сукупність елементів будь-якої природи, між якими існують певні відносини. Безліч елементів, з яких утворена система, називається її складом. Множину можна розбивати на підмножини і на елементи, відповідно розрізняють макросклад і мікросклад. Структурою системи називається постійна частина відносин, характерних для компонентів системи. Відносини визначають обмеження на поєднання елементів різних множин або однієї і тієї ж множини [3].

Об'єктам множини можуть бути властиві відносини різних видів, отже, в одній системі може бути декілька структур. Будь-яка з систем існує в певному середовищі. Відповідність між середовищем і системою називається функцією системи. Система може виконувати одну або декілька функцій. Постійні сумарні характеристики складу і відносин між компонентами системи називаються її системними властивостями.

Категорії, які розглянуті, застосовні до будь-яких систем, так би мовити, для загального випадку. Системи окремих класів додатково описуються також і іншими поняттями. П. Гальперін вважає, що при комплексному методі дослідження в психології можна виокремити такі етапи: визначення галузі дослідження; обґрунтування необхідності його проведення; добір методик; організацію послідовно-паралельного їх застосування; вибір форми представлення отриманих даних [3].

Слід зазначити, що системний підхід включає застосування системних методів для розв'язування завдань систематики, планування й організації комплексного та систематичного експерименту.

До системних методів психології відносять: генетичний, лонгітюдний, аналітичний, синтетичний, індуктивний і дедуктивний, композиційний. Як системи можуть розглядатися

реальні фізичні, біологічні і соціальні об'єкти. В нашому випадку профілактику конфліктів можна розглядати як соціальний об'єкт. Розглядаючи профілактику конфліктів як систему визначимо, що всі її компоненти мають структурну і функціональну єдність та знаходяться в безпосередній взаємодії.

Як системи також може розглядатися безліч елементів – одиниця множини, яка оцінюється як нерозкладна в цьому контексті. Це безліч елементарних частинок, атомів, хімічних елементів тощо. Всі вони є компонентами реальних систем, але тільки їх сукупність фізичною системою не є. Їх систематизація проводиться на підставі їх істотних властивостей.

Наступний клас множин – це безліч структур, функцій, властивостей, станів тощо одного і того ж реального об'єкта вивчення. Самі системні описи в їх кінцевій формі зазвичай є знаковими множинами з різними відносинами між елементами і можуть розглядатися як системи [3].

У нашому випадку на мінімальному рівні виокремлення системи, вочевидь, повинна бути людина (її особистість). На максимальному – уся організація. Тоді треба розглядати її зв'язки з більшими системами – системою професійно-військової освіти, суспільством тощо. Однак, враховуючи те, що маємо справу із активно рефлексивними суб'єктами – носіями психіки, слід пам'ятати про феномен інтеріоризації.

Інакше кажучи, вплив більших систем вже представлений у психіці кожного із слухачів (курсантів) та педагогів. При цьому цей вплив суспільства вже інтегрований, оскільки особистість за самим своїм визначенням має інтегративну функцію, завдяки якій інтеріоризований зміст особистості стає часткою особистості як системи.

Тобто немає окремої потреби займатися розглядом систем, більших за основний об'єкт. Але треба звернути увагу на те, як саме позначаються характеристики соціального середовища на особистісному рівні. І можна розглядати співвідношення між цими «відбитками» у різних учасників конфлікту.

Отже, у зв'язку з ускладненням систем, що вивчаються, і з появою потреби управління великими системами, сьогодні системний підхід знайшов широке застосування в психології, що є своєрідною реакцією на тривалий процес диференціації в науці.

Підсумовуючи основні принципи системного дослідження, можна сказати що, системні категорії мають високий ступінь спільності та стійкості. Це дає можливість описувати різноманітні психічні явища, часом навіть протилежні.

Початковим пунктом системного аналізу є виокремлення об'єктів та одиниць аналізу, встановлення чинників, які утворюють, зберігають або руйнують систему.

Наступний крок полягає у визначенні функцій та відповідних їм структур – функціональної, часової і просторової. Потім вивчаються стани і процеси, властивості й поведінки цих систем.

Стійкість та стабільність системних описів зумовлені тим, що вони, маючи високий ступінь спільності, відображають передусім загальне в масі явищ.

Особливе (типологічне) можна розглядати як варіант загального, і навпаки, одиничне (індивідуальне) – як варіацію особливого. Системні описи спираються на регулярні моделі, яким властиві прості закономірності, правильність і рівномірність.

Використання системного підходу при вивченні проблеми профілактики педагогічних конфліктів сприяє більш ефективному аналізу результатів профілактичної роботи, поясненню та врегулюванню конфліктів та конфліктних ситуацій.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б.Г. Некоторые проблемы психологии взрослых / Б.Г. Ананьев. – М.: Знание, 1972.
2. Анцупов А.Я. Системная концепция конфликтов / А.Я. Анцупов // Мир психологии. – 2005. – № 2(42).
3. Гальперин П.Я. Основные результаты исследований по проблеме формирования умственных действий и понятий / П.Я. Гальперин. – М.: Знание, 1965.
4. Кузьмина Н.В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища / Н.В. Кузьмина. – М.: Высш. шк., 1989.
5. Ложкин Г.В. Зарождение и развитие идей конфликта / Г.В. Ложкин // Персонал. – 2001. – № 4.
6. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. – М., 1999.
7. Суходольский Г.В. Основы математической статистики для психологов / Г.В. Суходольский. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1972.
8. Шейнов В. П. Конфликты в вашей жизни и их разрешение / В. П. Шейнов. – Минск : Амалфея, 1997.

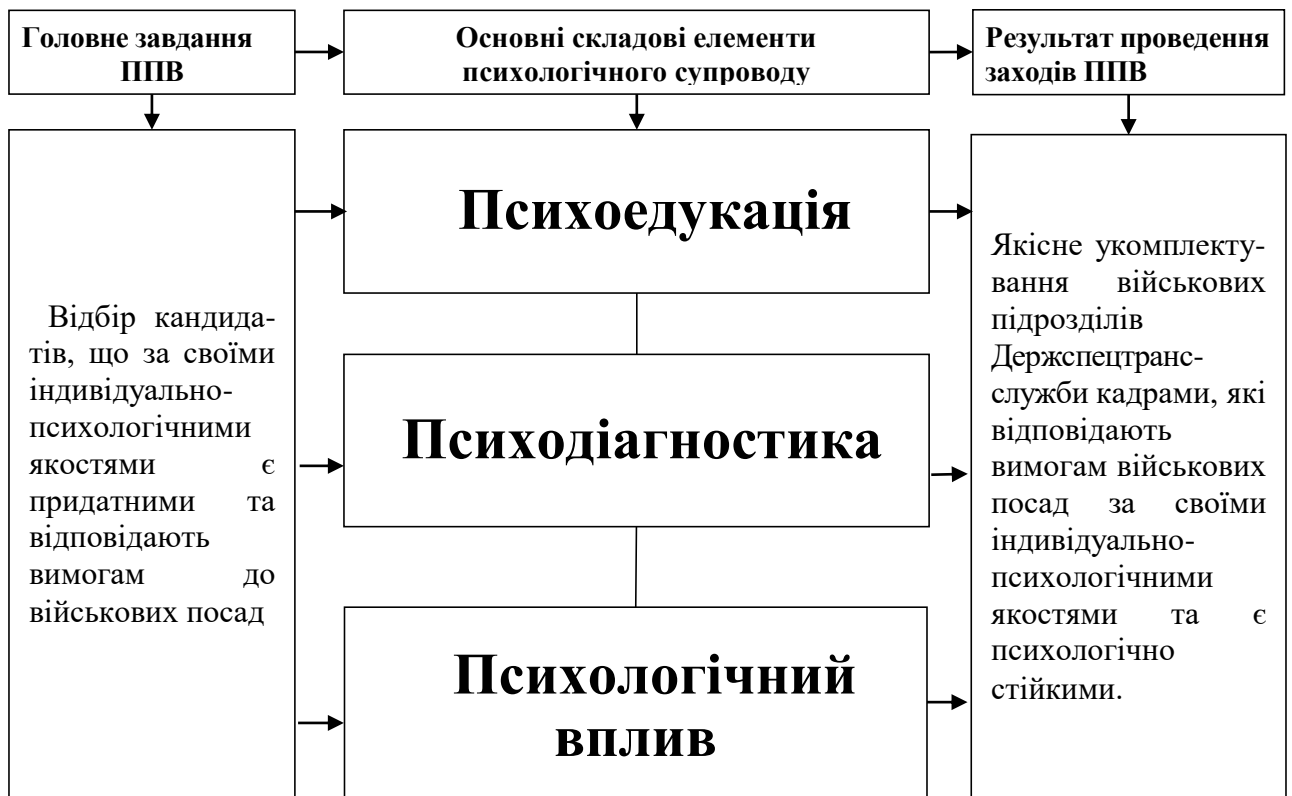
*Наливайко О.П., старший офіцер відділу
морально-психологічного забезпечення
управління морально-психологічного забезпечення
Адміністрації Державної спеціальної служби
транспорту, підполковник*

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДБОРУ У ДЕРЖАВНІЙ СПЕЦІАЛЬНІЙ СЛУЖБІ ТРАНСПОРТУ

Професійно-психологічний відбір (далі – ППВ) у Державній спеціальній службі транспорту (далі – Держспецтрансслужба) – комплекс заходів, спрямованих на забезпечення відбору громадян, які призиваються (приймаються) на військову службу, і військовослужбовців з професійно важливими якостями, що відповідають вимогам військово-професійної діяльності.

Посадові особи управління морально-психологічного забезпечення Адміністрації Держспецтрансслужби здійснюють контроль за проведенням ППВ у військових частинах Держспецтрансслужби та мають право ознайомлюватися з результатами ППВ військовослужбовців всіх категорій (кандидатів на військову службу, навчання на кафедрі військової підготовки спеціалістів Держспецтрансслужби Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна).

ППВ є початковим етапом соціально-психологічного супроводу військової служби у Держспецтрансслужбі згідно загальної схеми психологічного супроводу на етапі професійно-психологічного відбору.

ППВ уособлює в собі систему комплексного вивчення особистості кандидата на військову службу, а отже алгоритм психологічного супроводу передбачає логічне поєднання вищезазначених основних складових елементів: психоедукацію, психодіагностику, психологічний вплив, які спрямовані на виявлення кандидатів, що за своїми індивідуально-психологічними якостями є придатними та відповідають вимогам до військових посад, що дозволить у підсумку якісно укомплектувати підрозділи Держспецтрансслужби.

Основні завдання ППВ у Держспецтрансслужбі:

визначення ступеня придатності до конкретних видів військово-професійної діяльності громадян, які призиваються (приймаються) на військову службу або вступають на навчання до кафедри військової підготовки спеціалістів Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна (далі – квпс ДНУЗТ) та військової частини Т0500 (навчальний центр Держспецтрансслужби);

поглиблене психологічне вивчення військовослужбовців у процесі адаптації до служби та надання пропозицій командирам щодо проведення з ними індивідуальної роботи;

надання пропозицій командирам (начальникам) щодо комплектування команд, підрозділів (тактичних груп) військовослужбовцями з урахуванням їх психологічної сумісності;

відбір особового складу Держспецтрансслужби, що залучається до виконання завдань зі зброєю.

До вивчення кандидатів на військову службу за контрактом, осіб офіцерського складу обов'язково залучаються командири підрозділів (їх заступники), до яких вони будуть призначені на укомплектування посад після прийняття на військову службу та заступників командирів військових частин за напрямками використання військовослужбовця у службі в подальшому (ВОС).

Проведення ППВ організовує командир (начальник) і здійснюють посадові особи, які мають відповідну фахову підготовку.

Для проведення ППВ за рішенням командира (начальника) військової частини залучаються офіцери структур морально-психологічного забезпечення, кадрового забезпечення, медичні фахівці та інші посадові особи.

На вищезазначених осіб покладається **проведення ППВ:**

призовників для проходження строкової служби;

кандидатів, що виявили бажання проходити військову службу за контрактом;

кандидатів для навчання на квпс ДНУЗТ та військовій частині Т0500;

кандидатів для проходження служби на посадах офіцерського складу;

особового складу в підрозділи, що залучаються до виконання завдань зі зброєю.

Склад, розподіл обов'язків особового складу груп ППВ, строки і порядок їх роботи визначаються відповідними командирами (начальниками).

Важливим елементом вивчення кандидата на військову службу є **контент-аналіз** (якісно-кількісний метод вивчення документів) який дозволяє сформулювати більш повне уявлення про кандидата та прийняти максимально обґрунтоване рішення щодо проходження ним військової служби в подальшому.

ППВ на військову службу передбачає виявлення потенційного кандидата за такими характеристиками, як: наявність диплому з професійної освіти за фахом згідно затвердженого переліком військових спеціальностей, добра фізична підготовка, мотивація до служби в армії, середній та високий рівень нервово-психічної стійкості, наявність середнього та вище середнього інтелекту, розвинуті комунікативно-організаторські здібності.

Психологічні критерії успішності військовослужбовця.

№	Напрямок вивчення	Критерій
1	Нервово-психічна стійкість.	Високий та хороший рівні нервово-психічної стійкості, відсутність схильності до суїцидальної поведінки та нервового зриву.
2	Комунікативні та організаторські схильності.	Високий та вище середнього рівні комунікативних та організаторських схильностей.
3	Рівень інтелекту.	Високий та вище середнього рівень інтелекту. Можливість заняття технічних посад та успішне засвоєння навчального матеріалу за спеціальністю.
4	Соціальна зрілість.	Високий та вище середнього рівні соціальної зрілості.
5	Мотивація до проходження військової служби.	Високий та достатній рівні військово-професійної спрямованості. Стійка орієнтація на продовження військово-професійної діяльності.
6	Наявність спеціалізованої освіти за фахом.	Наявність спеціалізованої освіти за напрямками, які є спорідненими військовим посадам в підрозділах Держспецтрансслужби (наприклад, будівельні або технічні спеціальності), дозволить військовослужбовцям за умови мінімального інструктажу виконувати поставлені перед ними завдання.

На етапі ППВ виділяють різні за своєю специфікою категорії осіб з якими проводиться

робота:

кандидати на строкову службу (громадяни, які залучаються до виконання конституційного обов'язку перед державою);

кандидати на військову службу за контрактом та на вступ до квпс ДНУЗТ (громадяни які свідомо налаштовані та мотивовані до підписання контракту з командирами військових частин або навчання на квпс ДНУЗТ).

У першому випадку це може сприйматися як певний примус держави і не усвідомлюватися кандидатом на військову службу, як його конституційний обов'язок. Даний факт може пояснюватися відсутністю попередньої інформаційно-пропагандистської роботи, і, як наслідок, бути причиною внутрішньо-особистісного конфлікту, який в свою чергу провокує зниження рівня мотивації до військової служби та якості виконання службових обов'язків у подальшому. Дана категорія військовослужбовців, враховуючи об'єктивні показники, потребує додаткової уваги та впливу зі сторони офіцерів структур МПЗ та психологів на всіх етапах військової діяльності.

У випадку, коли кандидат вмотивований до проходження військової служби, це дозволяє психологічний вплив у більшості випадків сфокусувати на психологічну підготовку у подальшій роботі з ним.

Окрім психологічних критеріїв важливими факторами успішного проходження служби військовослужбовцями є:

відсутність у кандидата медичних протипоказань та скарг на стан здоров'я;

сприятливий соціально-психологічний клімат в родині та близькому соціальному оточенні кандидата;

відсутність приводів в поліцію та випадків порушення соціально прийнятних норм поведінки;

відсутність у кандидата та найближчих родичів спроб скоєння суїциду/самокаліцтва в минулому;

відсутність у кандидата випадків лікування/перебування на обліку у психіатричному та психоневрологічному диспансерах, а також його найближчих родичів;

відсутність випадків зловживання алкогольними/наркотичними речовинами;

відсутність заборгованостей або схильності до азартних ігор.

Заходи ППВ військовослужбовців у Держспецтрансслужбі спрямовуються на:

вивчення індивідуально-психологічних і професійно важливих якостей кандидатів для проходження військової служби, навчання на квпс ДНУЗТ та військовій частині Т0500;

виявлення осіб із нервово-психічною нестійкістю, низькими індивідуально-психологічними та військово-професійними якостями;

виявлення осіб, що знаходяться на обліку у нарколога;

виявлення осіб схильних до наркоманії, пияцтва та інших форм девіантної поведінки.

Результатом вищезазначених завдань та проведених заходів ППВ, є рекомендації та пропозиції психолога, які надаються командирам (начальникам).

*Несевря О.А., начальник навчальної лабораторії кафедри
Десантно-штурмових військ і Сил спеціальних операцій
командно-штабного інституту застосування військ
(сил), Національний університет оборони України імені
Івана Черняхівського, майор*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ В УМОВАХ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

На сьогоднішній день в умовах ведення бойових дій психологічній роботі з військовослужбовцями відводиться вирішальна роль.

Психологічна робота на відміну від психологічної підготовки, підтримки повинна проводитися постійно з особовим складом. Стрес-фактори в бойових умовах, екстремальних ситуаціях не просто травмують психіку військовослужбовців, вони призводять до незворотніх процесів, посттравматичних стресових розладів (ПТСР), які закарбовуються в психіці та проявляються протягом всього життя.

На практиці ПТСР “вилікувати” медикаментозно практично неможливо. Лише завдяки психотерапії, психокорекції, психореабілітації можна пригальмувати загострення ПТСР. В стресогенній ситуації, під дією негативних чинників, стрес-факторів активуються деструктивні процеси, які безпосередньо впливають на психіку людини. Захисні механізми психіки акумулюються, а психічні процеси блокуються.

Психіка людини сама по собі – це достатньо тонка організаційна структура, яка “намагається” вивільнити зайве, непотрібне в свідомості людини. Іноді, за деяких обставин, вона неспроможна впоратися з цим самотійно. Дія тих чи інших стрес-факторів, чинників акумулює психіку людини до непередбачуваних, несподіваних, неадекватних, а подекуди захисних реакцій організму людини. Рівень нервово-психічної стійкості людини сприяє здатності протистояти тим руйнівним процесам, які впливають на психіку військовослужбовця в бойових умовах. Але слід зазначити, що рівень нервово-психічної стійкості військовослужбовця можна дослідити за відповідними методиками. Психологічно людину можна підготувати до різних ситуацій, видів діяльності і таке інше. Проте, наразі постає зовсім інше гостре питання, як бути з психічним станом військовослужбовця, який проявляється в певних умовах по-різному.

Актуальність даного питання полягає в тому, що військовослужбовці постійно перебувають в стані стресу, приймаючи безпосередню участь в бойових діях. Регулярні обстріли, складні соціально-побутові умови, проблеми особистого характеру, сімейні непорозуміння, емоційне та фізичне виснаження поступово призводять до неврозів, різного роду розладів, порушень психічних процесів.

Психологічна робота з даними військовослужбовцями має свої певні особливості. Різноманітні методики, техніки, тести, тренінги, анкети здебільшого викликають відразу, недовіру, несприйняття у військовослужбовців через нерозуміння їхнього значення. У даному випадку офіцерам та психологам необхідно акцентувати свою увагу на своєчасному поєднанні таких методів дослідження, як: спостереження, бесіда, опитування, аналіз та узагальнення. Вказані методи дозволяють більш об'єктивно оцінити військовослужбовців, вивчаючи

особливості їхньої поведінки, реакцій, емоційного стану.

Як правило, військовослужбовці найбільше довіряють та надають перевагу практичним діям підготовлених психологів. Теоретична складова має бути мінімізована, більше уваги необхідно приділяти практичним діям. Бесіда має бути “живою” без складної термінології, понятійного апарату, теоретичних підходів, спиратися на реальні особисті приклади військовослужбовців, випадки з їхнього життя в умовах ведення бойових дій та інших екстремальних ситуаціях.

*Нестеренко Н.В., ад'юнкт кафедри суспільних наук
гуманітарного інституту Національного університету
оборони України
імені Івана Черняхівського, старший лейтенант*

КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА СЕРЖАНТІВ (СТАРШИН) СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.

В умовах сьогодення, відбувається поступове зміцнення престижу військової професії в Українському суспільстві, підвищення професіоналізму саме сержантів (старшин), активне формування і трансформація сержантського корпусу як під впливом війни на Сході України, так і внаслідок взаємодії з представниками армій НАТО, які беруть участь у підготовці українських підрозділів та проведенні спільних навчань.

Вперше словосполучення “корпоративна культура” застосував німецький фельдмаршал, військовий теоретик XIX ст. Х. Д. Мольтке, який позначив ним особливості відносин у військовому середовищі німецького офіцерства, що регулювались не стільки військовим статутом, скільки поняттями честі офіцера, військового братерства, що розглядалося ним як знакова відмінність щодо відносин в інших соціальних групах. У ті часи відносини між офіцерами регулювались не тільки статутами і судами честі, але й дуелями, тому шабельний шрам майже завжди був знаком належності до офіцерства [1]. Правила поведінки, як писані, так і неписані, склалися усередині професійних співтовариств ще в середньовічних гільдіях, причому порушення цих правил могли призводити до виключення їх членів із колективів. Професійні й інші співтовариства вже тоді часто мали зовнішні атрибути. Зазвичай вони були пов'язані з кроєм і кольором одягу, аксесуарами, таємними символами належності, поведінковими знаками, за якими члени співтовариств могли відрізнити “своїх” від “чужих”. До теперішнього дня цих корпоративних символів й елементів дотримуються у військовому середовищі для ідентифікації певної корпорації військових [4].

На схожих принципах, щодо корпоративної культури офіцерів стоїть С. Хантінгтон який у своїй праці “Солдат і держава” зазначає, що офіцерство – це державна бюрократична професійна корпорація, яка включає не тільки офіційну

бюрократію, але також громади, асоціації, школи, журнали, звичаї і традиції.

Розмежування між ним і непрофесіоналом, або цивільною людиною, офіційно позначено військовою формою і відзнаками, кодексом поведінки. Усередині професійної корпорації рівні професійної компетентності розмежовані ієрархією військових звань; у рамках організації обов'язки розрізняються за посадовим статусом. Військове звання є особистою

характеристикою, що відображає професійні досягнення, які виявлені в досвіді, старшинстві, освіті, здібностях тощо.

Разом з тим солдат і сержантів, С. Хантінгтон, вважав частиною організаційної, але не професійної бюрократії, які не володіють значними інтелектуальними знаннями, ні відчуттям професійної відповідальності офіцера. Вони – фахівці із застосування насильства, але не з управління ним. Їх родом занять є ремесло, а не професія – ця фундаментальна відмінність між офіцерами та рядовим і сержантським складом знаходить свій вираз у чіткій розділовій лінії, яка існує між тими й іншими в усіх арміях світу. Якби цього поділу не було, то тоді стало б можливим існування єдиної військової ієрархії від рядового до офіцера найвищого рангу [5].

Але, вимоги сьогодення змінюють парадигму поглядів на становлення професійного розвитку сержантського корпусу. На вимогу завдань, які були визначені Стратегічним оборонним бюлетенем та річної Національної програми партнерства «Україна - НАТО», створення основ професійного сержантського корпусу ЗС України, набуває сенсу. Відповідно до Концепції розвитку професійного сержантського і старшинського складу, яка була введена в дію ЗС України з 2016 року наказом МО України від 16 серпня 2016 року №426, відбулось розширення прав та повноважень сержантського і старшинського складу. Зміна парадигми вертикалі сержантського і старшинського складу: від первинних (командир бойової машини, командир відділення, екіпажу, розрахунку; головний сержант батальйону (дивізіону), полку (бригади), до найвищої посади головного сержанта ЗС України. Можливість застосовувати практичний досвід, який був отриманий протягом проходження військової служби на посадах рядового та сержантського складу, досвід, який був отриманий в зоні виконання бойових завдань (ООС) надають можливості приймати участь в здійсненні підготовки особового складу, приймати участь у процесах планування, прийняття рішень та управління військами (силами) разом з офіцерами.

Як засвідчують К. Камерон та Р. Куїн, що кожна успішна організація, незалежно від власних розмірів, володіє культурою, яка склалася, яку чітко розпізнають її робітники. Також вчені підкреслюють, що деяких випадках корпоративна культура формується в процесі діяльності організації.[1]

Одним з фундаторів поняття «організаційна культура», може вважатися Е. Шейн, на його думку визначення щодо організаційної культури: «... сукупність колективних базових правил, що винайдені, відкриті або вироблені певною групою людей у міру того, як вона вчилася вирішувати проблеми, які пов'язані з адаптацією до зовнішнього середовища і внутрішньої інтеграції, і розроблених досить добре для того, щоб вважатися цінними... нових членів групи слід навчати цим правилам як єдино правильному способу досягати що-небудь, думати і відчувати в ситуаціях, що пов'язані з вирішенням подібних проблем». Мова йде про духовну культуру групи (організації), причому найбільше про культуру керівництва (управління) і культуру взаємин, комунікацій. Він застерігає від помилок, що неминучі при поверхневому підході до дослідження і трактування організаційної культури: реально визначають поведінку членів групи, базові глибинні уявлення, що показують, чим насправді керується організація, якою вона є як духовне явище». Автор зазначає, що дефініція «корпоративна культура» має дві складові, які діють на підсвідомому рівні кожного співробітника: це є загальні поняття та переконання, які підтримуються кожним членом колективу. Вони визначаються у відношенні до оточуючого середовища в цілому, так і в сприйнятті себе з боку організації. [2]

Людина протягом власного життя постійно включена у різноманітні соціальні групи, серед яких визначають і професійні соціальні групи – умовні соціальні групи, які об'єднують людей за професійною ознакою. Якщо така група є достатньо закритою і згуртованою, має свої особливі чітко вироблені професійні та етичні норми, тоді ця професійна група має корпоративний характер, що відображається у застосуванні до цієї групи терміну «корпус», в нашому випадку сержантський корпус. Відповідно до наказу №195 НГШ ЗСУ, в військових частинах (бригадах) створюються клуби сержантів, на яких покладені виховні, пізнавальні, рекреаційно-розважальні, комунікативні, соціальні та творчі функції. Завданнями клубів сержантів (старшин) є створення умов для розвитку особистості військовослужбовців, задоволення їх культурних потреб, пропаганда здорового способу життя, згуртування сержантського (старшинського) складу, формування між військовослужбовцями неформальних взаємовідносин. Членами клубу сержантів можуть бути лише військовослужбовці сержантського (старшинського) складу. В кодексі сержанта (старшини) прописано, сержант (старшина): «Захисник України, лідер та наставник для підлеглих, помічник та опора для командира», про те сама наявність такого Кодексу сержанта, свідчить про те, що сержанти таким чином виділяють себе з-поміж інших суспільних груп і поділяють характерну для них специфічну «корпоративну культуру», в якій члени цієї групи розуміють сукупність визнаних членами цієї групи особливих цінностей і традицій, норм і санкцій за їх порушення, які відрізняють діяльність і поведінку представників даної групи від тих, хто до неї не належить. При входженні в військове середовище провідним завданням новоприбулих військовослужбовців є не тільки прояв професіональних та особистісних якостей, а також вдала адаптація до умов військової служби, до військового колективу. Саме існуюча корпоративна культура відіграє основну домінуючу роль в формуванні ідентифікації військовослужбовця. Відповідно до Указу Президента України від 19 квітня 2019 року №153/2019 святкування Дня сержанта Збройних Сил України проводиться у військових частинах, навчальних закладах та в органах військового управління [3].

Отже, високий рівень корпоративної культури є важливим стратегічним чинником, що мобілізує всі структурні ланки організації та її окремих членів на досягнення поставлених цілей у рамках задекларованої місії. Вважаємо, що найбільш значущими характеристиками корпоративної культури є такі: усвідомлення працівником (військовослужбовцем) свого місця в соціальному інституті (субординація), організації, групі, підрозділі; тип спільної діяльності; прийняття норм поведінки; провідний тип управління; установлена культура спілкування; система комунікацій; діловий етикет; традиції, звичаї, ритуали організації; особливості трактування і передачі повноважень та відповідальності; трудова (службова) етика. Функціональні вимоги щодо забезпечення безпеки держави породжують складну професійну структуру, яка об'єднує сержантський корпус в самостійну організацію, до цієї організації можуть потрапити тільки ті, хто має необхідну освіту і підготовку, а також володіє високим рівнем професійної компетентності. Корпоративна культура, на сьогодні, є дієвим регулятором діяльності особового складу відповідно до традицій, вимог і норм поведінки, які прийняті у Збройних Силах України, та важливим компонентом до професійної діяльності. Таким чином проблема визначення сутності корпоративної культури сержанта, єдиного стандарту її формування на різних етапах проходження навчання набуває нині актуальності.

Список використаних джерел

1. К. Камерон Диагностика и изменение организационной культуры / К. Камерон, Р. Куинн ; пер.с англ. – СПб. : Питер, 2001. 320 с.
2. Е. Шейн Организационная культура и лидерство / Пер. с англ. под ред. В. А. Спивака. – СПб: Питер, 2002. 336 с
3. Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України 17 листопада 2020 року №195.
4. The Soldier And The State: The Theory And Politics Of Civil-Military Relations
By Samuel P. Huntington. – Cambridge, Mass. : The Belknap Press of Harvard University Press, 1957. P. 7–18.
5. О. Ходань Структура і сутність корпоративної культури офіцера. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2009 (2). С178-188.

Новікова В.Г., старший науковий співробітник науково-дослідного центру воєної історії Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ЗС УКРАЇНИ (ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ)

Україна в найближчі роки має відстоювати національно-державні інтереси різними способами, включаючи військові. Зробити це зможуть тільки підготовлені військовослужбовці, віддані своїй Батьківщині патріоти.

Патріотичне виховання особового складу ЗС України слід розглядати як складову загального виховного процесу, системною та цілеспрямованою діяльністю органів державної влади і місцевого самоврядування, органів військового управління, а також громадських організацій патріотичного спрямування з формування високої патріотичної свідомості, почуття вірності своїй Вітчизні, готовності до виконання конституційного обов'язку щодо її захисту. Почуття патріотизму й сьогодні є вищою моральною цінністю й найбільш переконливим змістом військової служби в Збройних Силах України, службі в інших структурах сектору оборони і безпеки держави, яка повинна бути привабливою, престижною, конкурентоспроможною на ринку праці.

Досліджуючи феномен патріотизму, ми свідомо виходимо за рамки інтересів військового відомства, оскільки мова йде в першу чергу про виховання громадянина, патріота нашої країни, в тому числі військовослужбовців, їх готовності сумлінно виконувати громадянський та військовий обов'язок.

Зусилля в проведенні військової реформи в Україні можуть бути даремними, якщо не вдасться вдихнути в офіцерський корпус, весь особовий склад сил оборони і безпеки патріотизм, поліпшити морально - психологічний стан військовослужбовців.

На сучасному етапі розвитку України наша держава переживає досить складні часи, коли існує пряма загроза денационалізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання.

Національно - патріотичне виховання завжди проголошувалось однією із найважливіших складових державної політики України. За минулі 28 років незалежності України в нашій державі було прийнято багато програм, концепцій, дорожніх карт та інших керівних документів, спрямованих на вдосконалення та покращення виховної роботи серед молоді різних вікових груп та населення.

Основними з них були:

- Концепція національної системи виховання (1996);
- Концепція національно-патріотичного виховання (2009);
- Концепція Загальнодержавної цільової програми патріотичного виховання громадян на 2013-2017 рр.;
- Концепція громадянської освіти та виховання в Україні (2012);
- Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015-2018).

Проте не всі з них були повністю реалізовані через зміну векторів розвитку держави і, відповідно, освітньої політики, через різні погляди правлячих еліт на ідеологію і напрями розвитку освіти.

Сьогодні керівництво Збройних Сил України притримується напрямку, щодо посилення та створення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання.

Так, в період проведення антитерористичної операції/ операції об'єднаних сил (далі АТО/ООС) керівництвом держави було внесено зміни в нормативно-правову базу, які в свою чергу позитивно вплинули на ефективність рівня проведення військово-патріотичної роботи.

Список використаних джерел

1. Жаровська О. П. Національна свідомість як складова патріотичного виховання студентів педагогічних університетів / Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – Вип. 18, кн. 1. – с. 233–242.
2. Полисаєв О. Імперські міфологеми у сучасному українському суспільстві : перспективи подолання / Олександр Полисаєв // Філософські обрії. – 2007. – № 18. – С. 73–84. Філософські науки. Випуск 1 (82). 53
3. Бойченко М. І. Теоретико-методологічний апарат соціальної філософії і системність соціального знання / Бойченко М. І. // Філософські проблеми гуманітарних наук. – 2010. – № 18. – С. 28–32.
4. Ващенко Г. Виховання волі і характеру. Частина перша / Г. Ващенко. – Лондон : Видавництво спілки української молоді, 1952. – 256 с.
5. Майстренко О. Патріотичне виховання в арміях світу, важливість і необхідність його посилення в ЗС України [Електронний ресурс] / О. Майстренко. – Режим доступу : http://www.polpravozhit.in.ua/2014/12/blogpost_21.html.
6. Липа Ю. Призначення України [За ред. М. Плав'юка] / Ю. Липа. – К. : Дніпро, 1997. – 269 с.

7. Афанасьєв А. О. Ідеал та цінності військово-патріотичного виховання особового складу збройних сил України [Електронний ресурс] – Режим доступу: [Http://library.uipa.edu.ua/library](http://library.uipa.edu.ua/library).
8. Біла книга-2011. Збройні Сили України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://wartime.org.ua/1196-bla-kniga-2011-zbroyn-sili-ukrayini.html>.
9. Військово-патріотична робота. Теоретико-методологічні засади гуманітарної політики держави в нових суспільно-політичних умовах формування консолідованого українського суспільства. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [Http://www.mil.gov.ua/index.php?part=patriot&lang=ua&sub=t_m_z](http://www.mil.gov.ua/index.php?part=patriot&lang=ua&sub=t_m_z).
10. Соціально-економічне становище військовослужбовців Збройних Сил України. Аналітичний звіт моніторингового соціологічного дослідження. – К. : Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, 2011.–89 с.
11. Соціально-економічне становище військовослужбовців Збройних Сил України. Аналітичний звіт моніторингового соціологічного дослідження. – К. : Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, 2012. – 101 с.
12. Стан військово-патріотичного виховання військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей: аналітичний звіт за результатами соціологічного дослідження. Аналітичний звіт моніторингового соціологічного дослідження. – К. : Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, 2013. 54 с.
13. Темко Г. Д. Основи формування системи виховання воїна в Україні у період утвердження державності: Світоглядно-філософський аналіз / Г.Д. Темко. – К. : Варта, 1997. – 286 с.

*Онопрієнко Р.В., слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України імені Івана
Черняхівського, майор*

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ВІЙСЬК (СИЛ) В ООС (АТО)

Конституція України (ст. 17) визначає: "Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі в Збройних Силах України та в інших військових формуваннях...". Однак весь хід антитерористичної операції переконливо показав, що на сучасному етапі розвитку України одним із найскладніших державних інститутів залишаються Збройні Сили, де гострим проблемним питанням є забезпечення соціального та правового захисту громадян, які проходять військову службу в бойових умовах та членів їх сімей.

Аналіз літературних джерел з питань соціально-правового забезпечення в Збройних

С
и

Ці та інші чинники зумовлюють сьогодні гостру необхідність переходу до якісно нової системи діяльності органів військового управління щодо налагодження і впровадження соціальних та правових механізмів, які могли б забезпечити виконання завдань соціальної

у
к
п

політики держави в Збройних Силах України.

В якості першочергових шляхів поліпшення сфери соціально-правового забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей, працівників та ветеранів Збройних Сил України насамперед пропонується внести зміни в нормативно-правову базу фінансового, пенсійного, житлового, медичного забезпечення на рівні Верховної Ради, Президента, Кабміну України та домогтися виконання прийнятих Законів, Указів і Програм щодо посилення соціального захисту військовослужбовців та військових ветеранів, скорегувати цей процес з вимогами часу та сучасними світовими стандартами.

В узагальненому вигляді основні пропозиції щодо вдосконалення організації соціально – правового забезпечення в частинах та з'єднаннях Збройних Сил України можна звести до наступного:

- посилення уваги до розвитку взаємодії з центральними та місцевими органами влади, партіями та іншими громадськими організаціями, засобами масової інформації, релігійними установами. Ця взаємодія передбачає собою мобілізацію громадськості щодо надання шефської допомоги підрозділам та частинам, які убувають в район бойових дій (надання гуманітарної допомоги, відвідання частин представниками місцевої адміністрації, творчої інтелігенції, ветеранських організацій, батьківських комітетів, громадськості, журналістів, концертних та агітаційних бригад, а також надання допомоги госпіталям, в яких перебувають на лікуванні поранені військовослужбовці;
- об'єктивне висвітлення в місцевих засобах масової інформації ходу бойових дій, зразків мужності та героїзму військовослужбовців гарнізону;
- надання допомоги сім'ям військовослужбовців, що убули в район бойових дій: реалізація на практиці їхніх соціальних гарантій, працевлаштування членів сім'ї, забезпечення житлом, місцями в дитячих дошкільних закладах, пільговими путівками, виплата гарантованої страхової допомоги і т. ін.;
- соціальну реабілітацію поранених та інвалідів, соціальне забезпечення і обслуговування військовослужбовців, які постраждали під час бойових дій, і членів їх сімей;
- соціально-психологічну реадаптацію учасників бойових дій до мирного життя: визнання того, що їх участь у бойових діях була соціально необхідною, етично і юридично виправданою і тому подібне;
- забезпечити підвищення до 100 % щомісячної додаткової грошової винагороди для всіх військовослужбовців, які беруть участь в антитерористичній операції, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2010 р. № 889;
- збільшити для військовослужбовців, які брали участь в антитерористичній операції та визнані учасниками бойових дій, максимальний розмір пенсії за вислугу років при звільненні з військової служби до 90 відсотків відповідних сум грошового забезпечення;
- запровадити нові державні та відомчі нагороди, які б за своїм змістом та назвою характеризували заслуги і вказували на особисту мужність та героїзм військовослужбовців в особливий період під час воєнних конфліктів і антитерористичних операцій, зокрема щодо персонального знищення певної кількості одиниць техніки, взяття укріплень противника тощо;
- відновити право військовослужбовців та членів їх сімей на пільгове санаторно-курортне лікування в закладах Міноборони, що у тому числі дасть змогу розширити можливості надання медичної та психологічної реабілітації тих військовослужбовців, які брали участь в АТО та зазнали ушкодження здоров'ю;

- подолання житлової проблеми - одним з дієвих механізмів в умовах недостатнього будівництва, а також варіантом забезпечення житлом військовослужбовців в населених пунктах, де будівництва житла не планується, може стати грошова компенсація за належне отримання військовослужбовцем житлового приміщення.

З викладеного можна зробити певні висновки. Зокрема, здійснення заходів щодо удосконалення заходів соціально-правової роботи в з'єднаннях і частинах, що приймають участь в антитерористичній операції, є досить складним завданням для Міністерства оборони, так і для інших органів виконавчої влади. Разом з тим, це завдання є досяжним за умови консолідації дій на всіх рівнях його реалізації. Його результативності можна добитися поєднанням зусиль органів державного та військового управління.

*Орлов І.О., слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України імені Івана
Черняхівського, майор*

СУЧАСНА ДУШПАСТИРСЬКА ОПІКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Історично склалося так, що на теренах України військове душпастирство у ЗС практикується у той чи інший спосіб вже не одне століття. Сучасна незалежна українська держава також змушена реагувати на існуючі суспільні запити, зокрема й у сфері духовної опіки військовослужбовців. Оскільки допоки в державі є військо, доти існує та буде існувати потреба у військовому священстві, що підтверджують соціологічні дані.

ЗС України потрібно визначити основні релігійні течії (конфесії) та ЗС України потрібні кваліфіковані капелани (військові священики) – про це зазначають 56 відсотків респондентів (у порівнянні з 52 відсотками у 2015 році). Дослідження, проведені соціологічною службою Центру Разумкова в березні 2017 року шляхом опитування 5000 респондентів у всіх регіонах України, було презентовано у Києві під час круглого столу на тему "Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин". Найбільшою є підтримка серед жителів заходу (73 відсотка), найменшою – серед жителів центру (42 відсотка). Серед віруючих підтримка цього питання становить 61 відсоток, а серед невіруючих – 21. Теоретична похибка вибірки – 2,3 відсотка, повідомляє УНІАН.

За інформацією Департаменту Патріаршої Курії Української Греко-Католицької Церкви у справах душпастирства силових структур України, дослідження Центру Разумкова доповнює загальну картину потреби душпастирства військових. Так, у 2017 році Науково-дослідним центром гуманітарних проблем Збройних сил України було проведено моніторингове соціологічне дослідження, що вивчало стан задоволення релігійних потреб віруючих військовослужбовців військової служби за контрактом у ЗС України. Результати дослідження були презентовані на засіданні Ради у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України. За висновками моніторингу, що був проведений на замовлення Департаменту соціальної та гуманітарної політики Міністерства Оборони, близько 20 відсотків військовослужбовців військової служби за контрактом заявили, що їм необхідна допомога капелана (військового священика). Водночас дослідження засвідчило, що 45 відсотків

респондентів у тій чи іншій мірі позитивно ставляться до запровадження інституту капеланів у ЗС України. Позитивне ставлення до запровадження відповідного інституту, в основному, обґрунтовується тим, що це необхідно для задоволення релігійних потреб віруючих, які служать у війську, а присутність капеланів буде мати на них позитивний морально-психологічний вплив.

З нагоди проведеного дослідження свою думку висловив Любомир Яворський, заступник керівника Департаменту: "Статистика, наведена Центром Разумкова ще раз підтверджує потребу військовослужбовця у душпастирській опіці, яку б йому надавав священик відповідної конфесії. Доповнюючи минулорічний моніторинг Міністерства оборони щодо стану задоволення релігійних потреб віруючих військовослужбовців, статистика Центру Разумкова висвітлює думку суспільства: а це батьки і матері, родини та близькі тих, хто несе свою службу у Збройних силах України. Виходячи з запитів суспільства, держава в особі Міністерства оборони мала б позитивно відреагувати на потребу військового душпастирства. Першим її кроком мало б бути запровадження Інституту військового капеланства в Україні, адже така практика поширена у світі" - підкреслив Любомир..

Згідно останнього соціологічного дослідження, оприлюдненого Центром Разумкова, станом на кінець 2017 року за останнє десятиліття число громадян, які визнають себе віруючими, зросло з 58 відсотків до 71 відсотка, тобто на 13 відсотків. Відповідно, зменшилося число тих, хто вагається між вірою і невір'ям (з 23 відсотків до 12), і невіруючих (з 12 відсотків до 8).

Сьогодні душпастирська опіка військовослужбовців здійснюється релігійними організаціями за місцем дислокації частин та підрозділів ЗС України і відповідно ця опіка залежить від того, яка конфесія є панівною на цієї території.

У цьому контексті можна зробити висновок, що біля 70 відсотків військовослужбовців ЗС України є віруючими, при цьому кількість призовників, які обирають альтернативну (невійськову) службу є незначною. Це більш ніж переконлива цифра для того, щоб держава спільно з інститутами громадянського суспільства перейшли до практичних кроків щодо унормування та розвитку військового душпастирства в Україні.

Значний потенціал духовного впливу на військовослужбовців, що мають релігійні організації, може бути використаний і вже використовується у Збройних Силах України. Абсолютна більшість військовослужбовців позитивно ставиться до співробітництва армії і церкви, духовного виховання, систематично відвідували і відвідують церкву переважно мешканці західних областей України.

Основні зусилля у своїй діяльності у ЗС України церкви спрямовують на проведення священнослужителями духовних бесід із військовослужбовцями, використання проповіді для моральної підтримки віруючих воїнів;

показ історичної ролі релігії в розвитку культури, мистецтва й моралі, збереження національних традицій при організації і проведенні виховної роботи; ознайомлення воїнів з основними пам'ятками духовної спадщини України;

участь у проведенні урочистих військових ритуалів з включенням елементів культових обрядів; проведення релігійних обрядів, віддаючи останні почесні, освячуючи пам'ятники, меморіали загиблим воїнам.

У релігійній роботі з військовослужбовцями велике значення мають сповіді та індивідуальні бесіди духовної особи. Вони не тільки контролюють психічний стан кожного

бійця, але й націлюють його на подальше виконання бойових завдань без страху і сумніву. Великий психологічний і виховний потенціал мають також і колективні богослужіння.

Отже, у сьогоднішній нашій державі виконанням військових завдань, пов'язаних з ризиком, є участь ЗС України у Операції об'єднаних сил на території Донецької та Луганської областей (далі – ООС), у складі військ (сил) Оперативного угруповання військ оперативного командування "Південь" вздовж прикордонної смуги з тимчасово окупованою автономною республікою Крим та у миротворчих місіях під егідою ООН та НАТО. Військовослужбовці після прибуття на місце виконання бойових завдань опиняються в дуже складних умовах. Існує навіть такий вислів: "На війні не буває атеїстів". Час перебування військових священиків у складі українських підрозділах, як в ООС так і в миротворчих контингентах в Іраку та Косово довело доцільність душпастирської опіки військовослужбовців у ЗС під час виконання ними завдань, пов'язаних з ризиком для життя. У військових частинах, що брали участь в ООС та у миротворчих операціях, введення посади військового священика (офіцера з питань релігії) було оправдане.

*Островська К.О., завідувач кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи, голова Львівського осередку «Справа Кольпінга в Україні», доктор психологічних наук, професор,
Хомишин В.В., старший логопед-реабітолог Реабілітаційного центру "Модричі", Львівська область, магістранта кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка*

НЕЙРОГІМНАСТИКИ НА ВІДНОВЛЕННЯ ВАД МОВЛЕННЯ ВНАСЛІДОК ПОРАНЕНЬ

Нейрогімнастика стимулює інтелектуальний розвиток і моторику людини. Вправи з нейрогімнастики покращують розумову діяльність, синхронізують роботу півкуль, сприяють поліпшенню запам'ятовування, підвищують стійкість уваги, полегшують процес письма. Нейрогімнастика дає людині можливість висловлюватися, ефективніше засвоювати інформацію, успішно опановувати навіть надскладні інтелектуальні дії.

Взаємозв'язок між моторним контролем та латералізацією мовлення давно постулюється дослідниками та клініцистами, які зацікавлені у функціональній організації мозку людини. Однак, як саме моторне управління може бути пов'язане з представленням мовлення, рідко досліджують.

Ми розглядаємо з нейропсихологічної, розвивальної, неврологічної та генетичної точки зору, що мовлення та контроль дрібної моторики включають процеси планування та послідовності.

Наші результати показують, що руки, виміряні за допомогою завдання з руховими навичками, можуть передбачати латеральність мовлення, як у дорослих, так і у дітей, що зазвичай розвиваються. Особи з порушеннями рухової координації розвитку також демонструють атипичну латералізацію мовлення, що надає додаткові докази того, що

неврологічна моторна та мовна системи нерозривно пов'язані між собою [2, с.72].

Структурні та функціональні відмінності між двома півкулями головного мозку становлять один з найбільш фундаментальних аспектів організації мозку. Встановлено, що функції, пов'язані з мовленнєвою та моторною поведінкою, більш сильно представлені у лівій півкулі.

Хоча поверхнево симетричне, людське обличчя виражає емоції асиметрично. Латералізація емоцій пропонує правдоподібний рахунок. Оскільки нижні дві третини обличчя контролюються контралатерально, домінантна в емоціях права півкуля іннервує нижню ліву півкулю обличчя, що призводить до інтенсивніших виразів.

На теоретичній базі освітньої кінезіології американськими психологами Полом і Гейлом Деннісон була розроблена програма нейрогімнастики - "Гімнастика мозку". Це методика активації природних механізмів роботи мозку за допомогою фізичних вправ, поєднання руху і думки.

За допомогою спеціально підібраних вправ організм координує роботу правої і лівої півкулі і розвиває взаємодію тіла та інтелекту.

Кожна з вправ нейрогімнастики, сприяє збудженню певної ділянки мозку і вмикає механізм об'єднання мовлення та рух ведучої руки. В результаті цього новий навчальний матеріал сприймається більш цілісно і природно, як би розумом і тілом, і тому краще запам'ятовується. Крім цього вправи для мозку також сприяють розвитку координації рухів і психофізичних функцій.

Під впливом тренувань в організмі відбуваються позитивні структурні зміни. Сила, рівновагу, рухливість, пластичність нервових процесів здійснюється на більш високому рівні. Удосконалюється регулююча і координуюча роль нервової системи. Гімнастика мозку дозволяє виявити приховані здібності людини і розширити межі можливостей діяльності її мозку.

Нейрогімнастика є універсальною системою вправ. Вона ефективна і для дітей і для дорослих в будь-якому віці.

Цілі нейрогімнастики:

- 1) Розвиток міжпівкульної спеціалізації.
- 2) Розвиток комісур (міжпівкульних зв'язків).
- 3) Синхронізація роботи півкуль.
- 4) Розвиток дрібної моторики.
- 5) Розвиток пам'яті, уваги.
- 6) Розвиток мовлення.
- 7) Розвиток мислення.
- 8) Усунення дислексії і дисграфії [3, с. 46].

Кожна з вправ нейрогімнастики, сприяє проведенню імпульсу певної ділянки мозку і вмикає механізм об'єднання думки і рухи, що є важливим для механізму відтворення та продукування мовлення.

Проекція кисті руки в головному мозку розташована дуже близько до мовної моторної зони. Взаємозв'язок моторної і мовної зон виявляється в тому, що людина, яка вагається з вибором відповідного слова, допомагає собі жестами, і навпаки: зосереджено малюючи або пишучи, людина мимоволі висовує язик.

Біоенергопластика – це поєднання рухів артикуляційного апарату з рухами кисті руки.

Рухи тіла, спільні рухи руки й артикуляційного апарату, якщо вони пластичні, розкуті і вільні, допомагають активізувати природний розподіл біоенергії в організмі. Ми стежимо за ритмічним виконанням вправ. З цією метою застосовуємо рахунок, музику, віршовані рядки.

Значну роль у роботі з усвідомлення ритмічного ладу мови відводимо вправам, створеним на основі віршованих текстів. Ці ігри вчать людей з афазією координувати рухи зі словами, що сприяє, у першу чергу, мовному та мовленнєвому розвитку

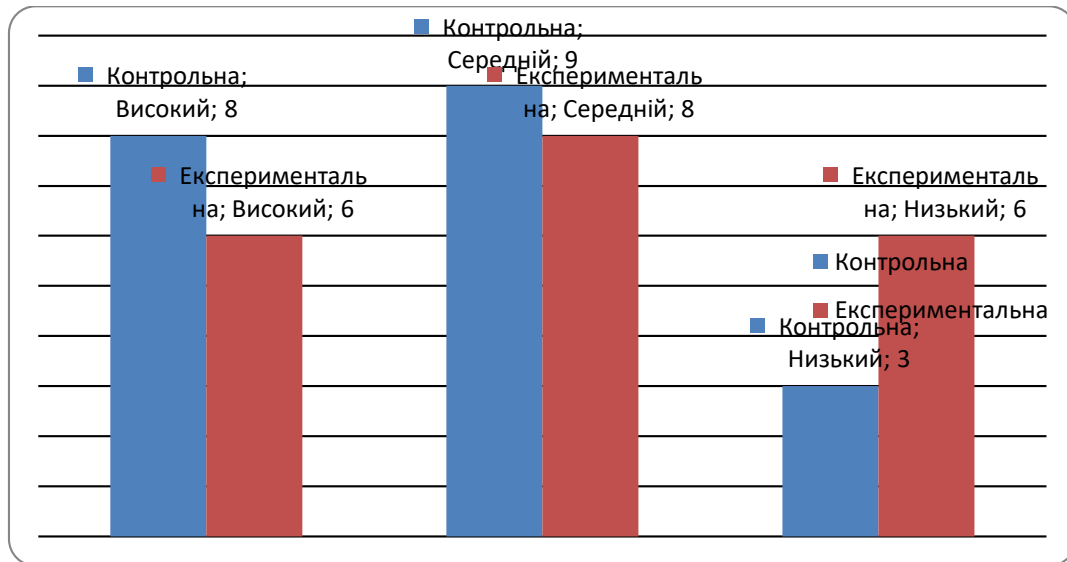
Таким чином, усміхаючись чи насміхаючись, люди виявляють сильніші емоції з лівого боку обличчя. Перевага в обробці емоцій правої півкулі призводить до геміфаціальної асиметрії у виразності: ліва півкуля анатомічно виразніша, рухається більше і раніше, ніж права геміфаксія. Тож не дивно, що глядачі чутливі до більшої фізіогномічної вираженості лівої щоки, сприймаючи ліву півкулю як більш виразну, ніж праву, навіть у цифровому положенні. Критично, що людська поведінка передбачає інтуїтивне усвідомлення того, що ліва щока є більш емоційно виразною, що впливає на поведінку, включаючи немовлят у колінах та позування для фотографій. Таким чином, незважаючи на відсутність свідомого усвідомлення, передаючи емоції, ми інтуїтивно віддаємо перевагу більш виразній лівій щоці [3, с. 46].

Спочатку щоб зрозуміти вплив нейрогімнастики на реабілітацію передніх форм афазії потрібно розібратися які форми афазії є присутніми серед досліджуваних. Тому детальна оцінка афазії була проведена за допомогою - Western Aphasia Battery (WAB) та класифікована на різні типи афазій [4, с. 68]. Усі пацієнти також досліджувались на наявність факторів ризику, пов'язаних з інсультом, і піддавалися нейровізуалізації (комп'ютерна томографія (КТ) або магнітно-резонансна томографія (МРТ) мозку) на предмет локалізації ураження (взято з медичних виписок ведучих лікарів, надано доступ головним лікарем Реабілітаційного центру Модричі Дудич Марією Миколаївною). Рівень значущості встановлено на рівні $P < 0,05$.

При проведенні нейрогімнастики тричі на тиждень протягом тривалого часу у пацієнтів спостерігалася позитивна динаміка. При динамічній та синтаксичній афазії мовлення стає плавнішим, а фраза менш спрощена. Покращилися показники в обох випадках. Текст став структурованішим, окремі позиції також покращилися. При мінімальній допомозі в побудові висловлювання мовленнєві труднощі у таких пацієнтів спрощуються. Повторні діагностичні зрізи після впроваджувальних психотерапевтичних технологій встановлюють, що в учасників ООС експериментальної групи знижується показник фізіологічної збудливості (з 23% до 21,3%), що засвідчує, що учасники ООС після проходження психотерапії стають більш рівноваженими [1, с. 301-302].

Наше дослідження показало суттєве покращення після проведення занять з нейрогімнастики від занять де нейрогімнастика не проводилася. До дослідження було включено 62 пацієнти. Двоє пацієнтів відмовилися від тестування. Загалом до дослідження було включено 60 пацієнтів з інсультом з афазією. Вік пацієнтів коливався від 21 до 80 років (середній вік-60 років). Близько 43,3% (26/60) з цих випадків мали інсульт молодого віку (<50 років). Більшість (95%) пацієнтів були праворукими (66,7%), а перехресна афазія спостерігалася у чотирьох (6,67%) випадках серед досліджуваної групи. Близько 68,33% випадків походили з міст, а 31,67% - із сільського походження. Найпоширенішим фактором ризику інсульту була гіпертонія (40%), потім куріння (35%), алкоголізм (25%), захворювання коронарних артерій (11,67%), фібриляція передсердь (11,7%), цукровий діабет (10%), клапанні захворювання серця (10%) та дилатаційна кардіоміопатія (3,37%).

Коротка шкала оцінки психічного статусу (англ. Mini mental State Examination, MMSE)

«Рис.» Порівняльна шкала рівня тривожності контрольної та експериментальної групи.

У контрольній групі, наприклад, при динамічній та синтаксичній афазії мова небагатослівна, фраза максимально спрощена. В обох випадках розпадається не тільки текст, а й окремі пропозиції, однак, на відміну від синтаксичної афазії, динамічна залишає можливість дати правильну відповідь на поставлене запитання. Іншими словами, при максимальній допомогі в побудові висловлювання мовленнєві труднощі у таких пацієнтів знімаються. Замічається складність виконання граматичних завдань, тоді як при передньому аграматизмі воно неможливе.

Нами також емпірично встановлено наступне: діагностичний критерій «Нейрогімнастика» має кореляційний зв'язок (0,74) з діагностичним критерієм «Порівняльна шкала рівня граматичної структури» при високому рівні значущості: $p < 0,0008$. Крім того, усі діагностичні критерії пропорційно корелюють між собою. Відтак, чим більше занять з розвитку, тобто нейрогімнастики, тим розвиток когнітивних функцій буде вищим.

Отже, наше дослідження показало, що експериментальна група продемонструвала покращення як моторики рук, так і мовлення, як здатність називати імена, так і покращилася функціональна комунікація у осіб з хронічною постінсультною афазією, додавши підтримку тісному зв'язку між мовленнєвою та руховою сферою.

Список використаних джерел

1. Островська К.О. Особливості прояву посттравматичного стресового розладу в соціальному просторі /К.О.Островська// Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. –2018. – Випуск 40. – Кам'янець-Подільський. Аксіома. – С.295-306.
2. Fridriksson J, Holland AL, Coull BM, et al. Aphasia severity: association with cerebral perfusion and diffusion. *Aphasiology* 2012 Sep; 16(9): 859–72
3. Deppe M, Ringelstein EB, Knecht S. The investigation of brain lateralization by transcranial Doppler sonography. *Neuroimage* 2004; 21(3): 1124–46
4. Perani D, Cappa SF, Tettamanti M, et al. A fMRI study of word retrieval in aphasia. *Brain Lang* 2013 Jun; 85: 357–68

Островський І.П., професор кафедри напівпровідникової

*електроніки Національного університету «Львівська політехніка», доктор технічних наук, професор
Черник П.П., заступник начальника Львівського державного ліцею імені Героїв Крут доцент, кандидат політичних наук,
полковник запасу*

РОЗУМІННЯ ІНОВАЦІЙНИХ ПРИЙОМІВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ РОЗВІДКИ НА ОСНОВІ РОБОТИЗОВАНИХ РОЗВІДУВАЛЬНИХ КОМПЛЕКСІВ

Стрімкий розвиток роботизованої техніки в Україні набирає обертів. Наочним прикладом цього стала цьогорічна виставка «Зброя та безпека – 2021», на якій чимало нових робіт представила не лише вітчизняна «оборонка», а й ті експериментальні зразки в галузі мобільної робототехніки розробки яких тривають і у вишах [1].

В роз'ясненнях наших колег-дослідників зазначено, що в кінцевому результаті вони мають намір створити штучний інтелект з відповідними нейромережами, за допомогою якого комплекси працюватимуть без втручання людини. Станом на даний час подібними машинами керують дистанційно з пультів. Проте згодом передбачено впроваджувати елементи штучного інтелекту, коли роботизовані агрегати, рухаючись на відстані кількох сот метрів від оператора і на шляху зустрічають перешкоду, то у програмному забезпеченні будуть встановлені стандартні процедури, які дадуть можливість працювати роботом навіть у разі втрати зв'язку.

Разом з тим, це далеко не весь перелік спроектованих та розроблених роботизованих платформ та спеціалізованих модулів до них від НУ «Львівська Політехніка». Інша їхня спеціалізація – доставка вантажів, використання стрілецького озброєння, евакуація поранених і багато інших функцій цих модулів [1].

Актуальними сьогодні є наукові дослідження, які здійснюються в лабораторії сенсорної електроніки і відповідних кафедр університету, покладені в основу науково-технічної розробки роботизованого розвідувального комплексу на основі інформаційно-вимірювальних систем.

У проекті розробки запропоновано комплексний підхід, який передбачає одночасне вирішення питань, пов'язаних зі створенням роботизованої розвідувальної платформи [2] та інформаційно-вимірювальної системи на основі базових сенсорних напівпровідникових кристалів та наноструктур для підвищення керованого руху платформи у складних умовах експлуатації та збільшення радіусу ведення розвідувальних операцій.

За задумом, в цьому проекті мав би бути реалізована аналог наявного в світі міні-робота Eye drive", "Talon" (США). Буде розроблена танкетка-робот, здатний самостійно переміщуватися по пересіченій місцевості на відстань 1-2 км для ведення розвідки та передавання інформації оператору. Основні цілі призначення комплексу - розвідка, доставка боєприпасів, медикаментів, вивезення поранених без використання особового складу ЗСУ чи МНС. Це дасть можливість використовувати дану розробку як в зонах активних військових дій, так і місцях і на територіях надзвичайного становища.

Танкетка - робот буде оснащена датчиками сейсмічної активності, магнітного поля, теплового випромінювання, які дають інформацію про переміщення в радіусі дії - однієї особи -100 м, групи солдатів -200 м, техніки - 400 м чи виявлення живих людей в зоні надзвичайної ситуації. Крім того, роботизований комплекс зможе самостійно встановлювати (вкопувати в

землю та маскувати) ці датчики по означеному периметру, заданому оператором.

Такі розробки можуть бути використані під час проведення Операції об'єднаних сил, в умовах виникнення надзвичайних ситуацій, у важко доступних для особового складу ЗСУ чи МВС України районах (зараження радіацією, ураження бактеріальною зброєю, високі температури, пожежі тощо), охоронних системах.

Список використаних джерел

1. Львівські політехніки створили бойових роботів для української армії.- 30 липня. 2021, АрміяInform - [Електронний ресурс]: – режим доступу: <https://lpnu.ua/news/lvivski-politekhniky-stvoryly-boiovykh-robotiv-dlia-ukrainskoi-armii>.
2. <https://lpnu.ua/scientific-developments-directory/mobilni-robotyzovani-platformy-mrp-05-borsuk-ta-mrp-07-kubik>

Павлушенко С.М., ад'юнкт кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) гуманітарного інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, полковник

СТРУКТУРА ФРУСТРАЦІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТОРА СИЛ СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ

Широкий спектр завдань в умовах невизначеності, значні психічні і фізичні навантаження, постійний ризик для життя та екстремальні умови виконання завдань за призначенням свідчать, що характер бойової діяльності особового складу ССО є потенційно фруструючим. Негативний вплив та деструктивний характер фрустрації на ефективність виконання завдань за призначенням висувають особливі вимоги до психічної сфери оператора, рівня його психологічної підготовки, зумовлюють потребу розробки та впровадження в ході заходів психологічного забезпечення підготовки та виконання завдань за призначенням військ (сил) новітньої інструментарію розвитку стійкості до несприятливих факторів бойової обстановки (стрес, страх, фрустрація, афект тощо).

APA Dictionary of Psychology визначає фрустраційну толерантність, як здатність людини переносити напругу, зберігати відносний спокій при зіткненні з перешкодами[1,с.392].

Аналіз наукових джерел дозволяє в структурі фрустраційної толерантності оператора ССО виокремити когнітивний, ціннісно-мотиваційний, емоційно-вольовий та поведінковий компоненти. Усі ці компоненти взаємопов'язані, взаємодіють один з одним та разом визначають максимальну межу стійкості оператора ССО до несприятливих, фруструючих факторів бойової обстановки.

В основі когнітивного аспекту фрустраційної толерантності знаходиться механізм сприйняття та переробки інформації оператором ССО. Аналіз отриманої інформації, її розуміння та усвідомлення, своєчасне ухвалення рішення або розв'язання проблеми, передача її встановленим порядком залежить від розвитку пізнавальних психічних процесів: сприйняття,

мислення, пам'яті, уваги, уяви. Крім того в умовах сприйняття та аналізу різнопланової несприятливої фруструючої інформації від різних джерел (розвідувальні відомості, результати спостереження, інформатор, місцеве населення, захоплений полонений тощо) провідна роль в прийнятті адекватних рішень, щодо усунення фруструючих перешкод належить раціональному мисленню. Разом з тим здатність до нестандартного, креативного мислення дозволить оператору ССО бути на три кроки попереду від противника. Крім того вирішальну роль в поведінці оператора ССО в умовах фрустраційної ситуації, виборі механізму психологічного захисту, а також стратегії поведінки відіграють знання, вміння, навички та професійний досвід.

Головною умовою подолання фрустрації, на переконання О.Холодової може стати її усвідомлення. У цьому процесі першорядна роль належить рефлексії [2,с.29]. Оператор ССО стикаючись з невизначеністю, стресом, перешкодами завдяки здатності до рефлексії спроможний подивитися на фруструючу перешкоду і на себе з різних боків, вибудувати модель подальшого розвитку ситуації та на підставі переосмислення передбачити вихід з неї.

Ефективне виконання завдань за призначенням (максимальний результат з мінімальними втратами) тісно пов'язано з ціннісно-мотиваційним компонентом фрустраційної толерантності. До особливих, притаманних тільки цьому роду сил цінностей оператора ССО належать: корпоративний дух та гордість за належність до складу ССО, особливе братерства та вірність бойовим побратимам, бойова мотивація та професійна майстерність. Філософія воїна – переможця, безумовна довіра до свого командира, дух братерства та командна робота значно підсилюють ціннісно-мотиваційний компонент фрустраційної толерантності. Уся система підготовки оператора ССО спрямована на формування установок за принципом: "любє завдання в будь-якому місті в будь-який час". Досвід застосування ССО провідних країн світу, наш власний досвід протистояння російській збройній агресії на Сході нашої держави наочно свідчать, що мотивація оператора ССО повинна бути спрямована на засвоєння бойового досвіду та вироблення бойової майстерності[3,с.306]. Чим вище бойова мотивація оператора ССО на успішне виконання завдань за призначенням тим нижче його готовність до невиправданого ризику. У випадках коли ризику не уникнути мотивація до успіху повинна домінувати над мотивацією на уникнення невдач[4,с.626-635].

Емоційно-вольовий компонент толерантності визначається схильністю до розумного, виправданого ризику (не випадково кажуть, що ризик це батько розвідки), а також рівнем сформованості емоційно-вольової сфери особистості. Враховуючи, що оператори ССО виконують завдання в умовах невизначеності то новизна, складність, неточність або неповнота інформації можуть розглядатися у якості фрустратора (інтолерантність до невизначеності) та впливати на емоційну сферу особистості. Тривожність, байдужість, песимізм, низька активність, провина, гнів, досада будуть деструктивно впливати на діяльність оператора. І навпаки такі показники емоційної стійкості, як зібраність, розсудливість в умовах несприятливих факторів, оптимізм, бадьорість, висока активність, адекватна оцінка фруструючої ситуації будуть конструктивно впливати на ефективність виконання завдань за призначенням.

Від застосування вольових зусиль залежить здатність долати чисельні перешкоди операторам ССО, які виникають на шляху виконання завдань та досягнення мети ведення спеціальної розвідки або проведення спеціальних заходів.

Поведінковий компонент фрустраційної толерантності включає рішення, вчинки, спрямовані на продуктивне подолання фрустраційних ситуацій оператором ССО. Вітчизняні

дослідники Шамне А. та Прахова С. розглядаючи поведінку особистості в фрустраційні ситуації виокремлюють конструктивну та деструктивні поведінкові реакції [5,с.39]. Конструктивна реакція оператора ССО на фрустраційну ситуацію спрямована на адекватне оцінювання ситуації, передбачення виходу з неї, та досягнення позитивного результату без стороннього втручання. У свою чергу деструктивна реакція оператора ССО спрямована на самозахисті, надмірному звинуваченні себе або оточуючих в ситуації, яка виникла; відмові від пошуку шляхів виходу з фрустраційної ситуації та адекватного вирішення проблеми які виникли в ході виконання завдань за призначенням.

В сучасній психології поведінку особистості в фрустраційні ситуації розглядають з точки зору двох критеріїв: направленості реакції і типу реакції. Зазначені критерії було виокремлено С. Розенцвейгом та вони знайшли своє підтвердження в експериментальній методиці дослідження фрустраційної толерантності військовослужбовців О. Хміляра та Р.Момота.

Відповідно до направленості реакції особистості оператора ССО до фрустраційній ситуації виділяють:

екстрапунітивну реакцію – спрямована на живе або не живе оточення, засудження зовнішньої причини, яка її викликала, підкреслюється ступень фруструючої ситуації. Іноді оператор ССО з даним типом реакції перекладає відповідальність за розв'язання фруструючої ситуації на інших осіб.

інтропунітивну реакцію – спрямована оператором ССО на самого себе. Всю провину оператор ССО приймає на себе та бере на себе відповідальність щодо виправлення несприятливої ситуації.

імпунітивна реакція – фруструюча ситуація розглядається оператором ССО як малозначима, як відсутність чиєїсь вини, або ж як дещо таке, що може бути вирішено само собою через деякий час.

За типом фрустраційні реакції поділяються:

тип реакції з "фіксацією на перешкоду" – акцент робиться на наявність перешкод, що викликають у оператора ССО фрустрацію незалежно від їх оцінки, як сприятливих, несприятливих або малозначущих (характеризується ступінь ригідності оператора ССО на фруструючу ситуацію);

тип реакції "з фіксацією на самозахисті" - головну роль у реакції оператора ССО відіграє захист самого себе, свого "Я", реакція супроводжується екзистенціональною тривогою, вся активність людини зосереджена на захисті власного життя. Оператор ССО заперечує власну провину за ситуацію яка виникла. Він або засуджує когось, або ж відмічає, що відповідальність за фрустрацію нікому не може бути приписана. В таких випадках оператор ССО досить часто не знає як правильно діяти, або ж прийняті ним рішення до кінця не продумані (дозволяє оцінити загальну стресостійкість оператора ССО);

тип реакції "з фіксацією на задоволення потреби" – визначається потребою знайти оператором ССО конструктивний вихід з несприятливої ситуації яка виникла за допомогою інших осіб або самостійно. Подекуди смисловий зміст поведінки військовослужбовця передбачає високу ступінь значимості екстремальної події, прагнення її прискорити, розв'язати, проявивши при цьому нестримну активність і героїзм [6, с.40-44].

Отже фрустраційна толерантність оператора ССО це стійкість до несприятливих факторів бойової обстановки в основі якої лежить адекватна оцінка фруструючої ситуації та

передбачення виходу з неї. Максимальна межа стійкості оператора ССО до несприятливих, фруструючих факторів бойової обстановки залежить від сформованості та розвитку когнітивної, ціннісно-мотиваційної, емоційно-вольової та поведінкової сфери особистості.

Список використаних джерел

1. APA Dictionary of Psychology. Washington, 2002, 392 с.
2. Холодова О.О. Психологічні засоби запобігання та корекції фрустрації у професійній діяльності молодих учителів. Дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата психологічних наук. Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2004. –200 с.
3. Путь воинов. Этюды по западной военной психологии. Составление и перевод С.Э. Зверева. Санкт-Петербург: Алтея, 2020. –356 с.
4. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методика и тесты. Учебное пособие. Самара: Издательский Дом "БАХРАХ-М", 2002. - 672 с.
5. Шамне А.В., Прахова С.А. Психологія фрустраційних станів та реакцій підлітків: теорії, проблеми, діагностика: монограф. К:НУБіП України, 2018.- 278 с.
6. Хміляр О.Ф. Момот Р.А. Експериментально-психологічна методика вивчення фрустраційних реакцій військовослужбовців, що виконують завдання в екстремальних умовах: Навчально-методичний посібник К.: НУОУ, 2011. - 138 с.

Пашинський В.Й., професор кафедри правового забезпечення гуманітарного інституту Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського доктор юридичних наук, доцент

Панасевич Л. А., молодший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії правового забезпечення військ (сил) кафедри правового забезпечення гуманітарного інституту Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ОБОРОНОЮ ДЕРЖАВИ

Ураховуючи цивілізаційний та геополітичний вибір України щодо інтеграції в євроатлантичний економічний та безпековий простір, розглянемо, на яких принципах і стандартах ґрунтується система публічного управління обороною у провідних країнах-членах НАТО.

У Великій Британії, Французькій Республіці, США управління обороною та Збройними силами засноване на принципах децентралізованої «англосаксонської» моделі управління. Англосаксонська модель зародилася у Великій Британії, де склалася традиція роздільного, самостійного розвитку видів Збройних сил, а потім усіх складових сил оборони і безпеки, за наявності координуючого, а не жорстко керуючого, єдиного органу військового управління. Основу «англосаксонської» моделі становить чіткий розподіл політичного, адміністративного та оперативного (військового) керівництва Збройними силами й обороною держави між

суб'єктами її забезпечення. Вона передбачає незалежне функціонування складових сил оборони, видів Збройних сил з досить номінальним контролем з боку основного органу військового управління – Комітету начальників штабів [1].

В основу системи управління обороною та Збройними силами США покладено децентралізовану «англосаксонську» модель, яка ґрунтується на сильних демократичних військових традиціях держави, що зародилися в період війни за незалежність. Наприклад, принцип політичного контролю демократично обраного керівництва держави за збройними силами.

Система управління обороною США, основу якої становлять Збройні сили, складається з таких рівнів управління: політичний (військово-політичний), адміністративний та оперативний (військовий). Президент США як Верховний Головнокомандуючий здійснює військово-політичне керівництво та адміністративне управління через міністра оборони і керівників видових міністерств: міністрів Сухопутних військ, Військово-повітряних сил і Військово-морських сил. При цьому повноваження цивільних керівників видових міністерств, обмежуються військово-політичними та адміністративно-фінансовими питаннями.

Оперативне (військове) управління Збройних сил здійснюється через Комітет начальників штабів, до складу якого входять начальники штабів кожного роду військ (Сухопутні війська, Військово-повітряні сили, Військово-морські сили), комендант морської піхоти та командувачі Об'єднаними командуваннями Збройних сил країни. Особливістю організації і функціонування Комітету начальників штабів є високий ступінь регламентації його повноважень законодавчими актами, прийнятими конгресом. Законодавчими актами конгресу визначають функції і завдання Комітету начальників штабів, які фактично обмежуються плануванням, координацією та контролем виконання оперативних завдань.

Начальники штабів видів Збройних сил через Комітет начальників штабів розробляють рекомендації для президента і міністра оборони з подальшою їх реалізацією в межах оперативного управління Збройних сил США. Вони не є головнокомандувачами видів Збройних сил і наділені фактично повноваженнями радників своїх цивільних видових міністрів, і виступають сполучною ланкою між адміністративним та оперативним управлінням обороною.

Таким чином, ні Комітет начальників штабів, ні його голова фактично не мають повноважень безпосереднього оперативного управління військами. Безпосередньо оперативне (військове) управління здійснюють командувачі Об'єднаними командуваннями Збройних сил країни, замикаючись через міністра оборони і Комітет начальників штабів (а часто і минаючи його) на Верховного Головнокомандувача Збройних сил – Президента.

Об'єднані командування є оперативно-стратегічним об'єднаннями, до складу яких входять формування американських Збройних сил як мінімум двох видів, у різному поєднанні. Створюються Об'єднані командування двох видів: функціональні і регіональні. У регіональних Об'єднаних командуваннях поєднання видів Збройних сил у межах Об'єднаного командування залежить від специфіки регіону та актуальних оперативних завдань, а у функціональних – тільки від визначених оперативних завдань.

Таким чином, для систем управління національною обороною у США характерна централізація цілей і децентралізація засобів їх досягнення в межах окремих завдань, при чіткому розмежуванні повноважень і завдань військово-політичного, адміністративного та оперативного (військового) управління між різними суб'єктами забезпечення оборони. При

цьому Президент як Верховний Головнокомандувач Збройних сил через міністра оборони здійснює військово-політичне й адміністративне керівництво Збройних сил США відповідно до рекомендацій, розроблених Комітетом начальників штабів, а також, за необхідності, може здійснювати безпосередньо оперативне (військове) управління через командувачів Оперативних командувань.

Президент США як Верховний Головнокомандувач Збройних сил присвоює вищі військові звання, за погодженням із Сенатом призначає вище військове керівництво, в тому числі Міністра оборони та голову Комітету начальників штабів та присвоює вищі офіцерські звання.

Діяльність та повноваження суб'єктів публічного управління обороною, розмежування їх повноважень чітко визначені на законодавчому рівні, нормами військового законодавства в межах зведеного Кодексу Сполучених Штатів (United States Code) [2, с. 333–345].

Таким чином, система публічного управління сферою оборони в країнах-членах НАТО характеризується такими головними ознаками:

- прозорість, відкритість, демократичний цивільний контроль за сферою оборони, Збройних сил з боку громадянського суспільства та цивільних політичних і представницьких органів влади;

- наявність відповідної системи законодавства у сфері оборони (військового адміністративного законодавства), яка регулює повноваження суб'єктів забезпечення оборони, процедуру (стандарт) прийняття рішень на всіх рівнях управління, у тому числі при прийнятті рішення командиром безпосередньо під час бою відповідно до чинних норм законодавства;

- чітке розмежування на законодавчому рівні функцій, завдань і повноважень між суб'єктами забезпечення оборони: Верховний Головнокомандувач – Міністр оборони – Комітет начальників штабів – командування видів, родів військ, оперативних командувань – з'єднання – військова частина – підрозділ;

- здійснення парламентського та суспільного контролю за оборонним бюджетом, у тому числі за використанням коштів на закупівлю озброєнь і військової техніки, інформація про які є загальнодоступною;

- створення спеціальних державних органів для підготовки та прийняття найважливіших військово-політичних та військово-стратегічних рішень і координації та контролю діяльності всіх суб'єктів забезпечення оборони щодо їх виконання (Рада національної безпеки Великобританії, Рада оборони Франції, Рада національної безпеки ФРН, Рада національної безпеки США);

- урегулювання на законодавчому рівні питань юридичної відповідальності посадових осіб суб'єктів забезпечення оборони тощо [3, с. 437-438].

Водночас сьогодні не існує єдиного для всіх держав стандарту організації системи оборони, розроблені тільки принципи, на основі яких вона будується. Кожна держава будує власну систему оборони, відповідно до існуючих реальних і потенційних загроз, традицій державотворення та історичного розвитку власної системи оборони, державного устрою та політичної системи держави, стратегічних цілей і завдань у міжнародній політиці, наявного економічного та науково-технічного, військового потенціалу держави тощо.

На нашу думку, стосовно побудови системи управління обороною держави для України корисним може бути досвід США як найбільш потужної у військовому розумінні держави світу,

яка постійно веде війни, бере участь у збройних конфліктах і, відповідно до зміни загроз і викликів, розвитку сучасних засобів і методів ведення збройної боротьби, удосконалює систему управління обороною та структуру сил оборони.

Урахування досвіду США щодо законодавчого регулювання суспільних відносин у сфері оборони, повноважень Збройних сил, органів військового управління є дуже важливим для створення сучасної децентралізованої моделі публічного управління обороною нашої держави. Адже донині в Україні, на відміну від США, склалася ситуація, коли відносини у сфері управління обороною, повноваження органів військового управління, таких як Генеральний штаб Збройних сил України, командування видів Збройних сил, командування родів військ, командування оперативних командувань регулюються підзаконними нормативними актами, відповідними положеннями, які затверджуються органами державної влади або вищими посадовими особами.

Список використаних джерел

1. Печуров С. Л. На пути централизации военного руководства Великобритании. Зарубежное военное обозрение. 2003. № 3. С. 8–12.
2. Військове право України: підручник / кол. авторів: за заг. ред. А.М. Колодія, О.В. Кривенка, В.Й. Пашинського. К.: НУОУ, 2019. 392 с.
3. Пашинський В.Й. Адміністративно-правове забезпечення оборони України: теорія і практика : дис. ... доктора юр. наук : 12.00.07 / Пашинський В.Й. К., 2020, 484 с.

*Пелень С.В., слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського, підполковник*

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Перехід на комплектування Збройних Сил військовослужбовцями військової служби за контрактом на добровільній основі та створення необхідного військового резерву є і буде актуальним питанням професіоналізації Збройних Сил України, результат такого буде очевидним,

а саме: формування необхідного кадрового потенціалу Збройних Сил та інших складових сил оборони професійно підготовленими, з високими морально-діловими якостями військовослужбовцями, здатними якісно вирішувати складні військово-професійні завдання у мирний час та особливий період;

укомплектування сил оборони підготовленим та мотивованим особовим складом;

створення, утримання та готовність до розгортання стратегічний резерв Збройних Сил України, здатний здійснювати наступальні (контрнаступальні) дії, посилювати угруповання військ (сил) на загрозованих напрямках, забезпечувати ротацію військ (сил), їх поповнення та заміну на випадок втрати боєздатності [1].

Як свідчить загальносвітовий досвід контрактну службу краще використовувати для комплектування офіцерського, старшинського та сержантського складу. Комплектування солдатського складу найдоцільніше проводити за змішаним екстериторіальним та частково територіальним принципом шляхом загальновійськового обов'язку. Така модель дозволяє забезпечити Збройні Сили професійними кадрами, мати достатню кількість резерву та особового складу, знизити фінансові витрати на утримання Збройних Сил, більшу частину фінансового ресурсу спрямувати на інші військові потреби.

Перехід до комплектування військовослужбовцями за контрактом потребує вирішення ряду проблем, таких як: непривабливість військової служби через недостатній соціальний захист військовослужбовців, збільшення витрат на утримання особового складу та підготовки резерву, важкість утримання достатньої кількості особового складу, проблеми конкурування з приватним сектором економіки, погіршення військової (виконавчої) дисципліни, складність виконання заходів передбачених у випадку надзвичайного та воєнного стану та інші.

Виходячи з викладеного, а також положень законодавства України, відповідних нормативно-правових актів, базуючись на думках політиків, вищого керівництва Збройних Сил України, військовослужбовців, громадян, враховуючи особливості української держави, міжнародний досвід та висновки соціологічних досліджень загальними рішеннями проблем при переході Збройних Сил України до комплектування на контрактній основі є:

Законодавча база.

1. У Законі України "Про військовий обов'язок і військову службу":

- передбачити комплектування солдат, сержантів, старшин служби за контрактом військовослужбовцями після проходження ними 6 місячного строку строкової служби (на даний час 3 місячний строк) - як пріоритетне;

- для громадян (які вперше заключили контракт про проходження військової служби та не перебували на строковій військовій службі) ввести випробувальний строк на протязі 7 місяців, під час якого вони не мають права звільнитися достроково та умови військової служби якого наближені до умов строкової служби;

- забезпечити комплектування сержантського та старшинського складу військовослужбовцями військової служби за контрактом [2].

На думку авторів, таких як Агаєв Н.А., Литвиненко Е.С., необхідно переглянути положення Державної програми переходу Збройних Сил України до комплектування військовослужбовцями, які проходять військову службу за контрактом та відповідних нормативно-правових актів залишивши комплектування солдатського та сержантського складу за змішаним принципом.

Внести зміни до Закону України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" закріпивши чіткі функції держави спрямовані на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечать дотримання прав і свобод, ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців служби за контрактом щодо:

реального забезпечення житловими приміщеннями;

надання безкоштовних путівок до санаторно-курортних лікувальних закладів;

безкоштовного навчання у вищих навчальних закладах;

належного забезпечення продовольчим, речовим та іншими видами забезпечення військовослужбовців.

При подальшому прийнятті Законів України "Про державний бюджет..." передбачати збільшення фінансування потреб Збройних Сил України, які спрямовувати на підвищення соціального захисту військовослужбовців та відповідні військові потреби.

Внести зміни до Постанови Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2007 р. № 1294 "Про упорядкування структури та умов грошового забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб" [3], де прив'язати грошові виплати, що складаються з місячного грошового забезпечення та інших виплат до мінімальної заробітної плати шляхом введення відповідних законодавчо закріплених коефіцієнтів.

Наприклад, посадовий оклад міг би нараховуватися з коефіцієнтом "2,5" до мінімальної зарплати плюс виплати за військове звання, відсоткова надбавка за вислугу років, кваліфікацію, за особливі умови служби, в тому числі підйомна допомога. Такий підхід автоматично захистив би військовослужбовців від інфляційних процесів разом із соціально мало захищеними верствами населення, про які щорічно має дбати держава, затверджуючи бюджет.

На основі внесених змін та доповнень привести у відповідність підзаконні нормативно-правові акти.

Створення привабливого образу працевлаштування.

Для подолання цієї проблеми та залучення молоді до служби у Збройних Силах необхідно здійснити низку наступних практичних заходів:

- маркетингову компанію;
- зміну образу військової служби у свідомості суспільства;
- розвернути потужну рекламну компанію з метою збільшення у громадськості інтересу до військової служби та рекламування переваг, які надає військова служба;
- вжиття на всіх рівнях заходів стосовно забезпечення військовослужбовців та тих хто пройшов службу в Збройних Силах, чи проходить службу в резерві належним соціальним захистом.

Підвищення ефективності діяльності органів військового управління структур по роботі з персоналом.

Завдання прийняття до військових колективів військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом та безболісного процесу їх становлення, входження в посади нагально потребують:

по-перше, своєчасного визначення комплексу організаційних, економічних, фінансових, соціальних, виховних заходів з метою їх адаптації до умов військової служби;

по-друге, реалізації комплексу заходів шляхом послідовного вирішення конкретних завдань на кожному з етапів проходження служби контрактниками.

У ході реалізації переходу Збройних Сил України до комплектування на контрактній основі також необхідно вирішити такі завдання:

реформування існуючої системи комплектування органів військового управління, з'єднань, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій у напрямі поступового переходу до комплектування військовослужбовцями контрактної служби;

реформування навчальних військових частин (центрів) з метою удосконалення системи професійної підготовки військовослужбовців контрактної служби – сержантів (старшин) і

кваліфікованих солдатів (матросів), а також підготовки і перепідготовки військовозобов'язаних (резервістів);

створення нової структури військового резерву людських ресурсів, удосконалення механізму підготовки та накопичення резервістів, призначених для комплектування Збройних сил України, інших військових формувань під час мобілізації;

оптимізація чисельності і поліпшення якісного складу військ (сил) через проведення організаційних заходів, спрямованих у першу чергу на професіоналізацію особового складу і впровадження нових систем озброєння;

автоматизація усіх процесів обліку людських ресурсів з метою їх раціонального розподілу та використання;

реформування місцевих органів військового управління (військових комісаріатів) з метою оптимізації їх структури та кількості, уточнення завдань і повноважень.

Отже, в процесі професіоналізації Збройних Сил України, тобто їхнього реформування, потребує реформування і правова база, яка визначає механізм регулювання процесу проходження військової служби (за аналогією до законодавчого врегулювання проходження державної (цивільної) служби) громадянами України. До речі, ця вимога витікає і з положень Конституції України (п.п. 6 і 12 ст. 92) щодо виключного законодавчого регулювання питань організації і діяльності органів виконавчої влади, основ державної служби та засад регулювання праці [4].

Вся робота по комплектуванню Збройних Сил України повинна розпочинатись на основі дослідження реальних життєвих процесів, особливостей та об'єктивних вимог сьогодення з подальшим відпрацюванням відповідної нормативно-правової бази.

Список використаних джерел

1. Стратегічна ціль: професіоналізація сил оборони та створення необхідного військового резерву, <https://defense-reforms.in.ua> > professionalization-and-...;
2. Закон України "Про військовий обов'язок і військову службу" від 25 березня 1992 року № 2232-XII //Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 27. - Ст. 385.
3. Постанова КМУ № 1294-2007-п від 07.11.2007 "Про упорядкування структури та умов грошового забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб", https://kodeksy.com.ua/norm_akt/source.
4. Конституція України від 28 червня 1996 року //Відомості Верховної Ради України. - 1996.- № 30. - Ст. 141.

*Петляєв С.П., слухач Національного університету
оборони України імені Івана Черняховського, майор*

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ

Актуальність проблеми визначається виключно діяльністю військовослужбовця в бою та характеризується впливом на його психіку різних стрес-факторів. Тривалість їх впливу можуть сприяти виникненню таких змін у психічній діяльності військовослужбовця, які знижують ефективність його діяльності на полі бою, а також потім можуть негативно проявлятися у мирних умовах. Під час підготовки військовослужбовця до бойових дій, визнається необхідність врахування тих труднощів, що мають місце в сучасних умовах. Ці труднощі, які можна назвати психологічними

факторами бою, створюються спеціально противником для досягнення перемоги. Їх врахування, знання та вмiле застосування, як свiдчить досвiд вiйн, забезпечують успiх бойових дiй. Серед цих труднощiв психологи визначають: загроза загибелi, мiнна небезпека, невiрнi дiї командування у небезпечних ситуацiях, невивчливе вiдношення з боку товаришiв по службi, поранення або хвороба, необережне поводження зi зброєю, необхiднiсть використовувати зброю проти iнших людей, незрозумiлi для вiйськовослужбовця завдання.

Таким чином, психологiчна пiдготовка повинна формувати у вiйськовослужбовця готовнiсть до вiйни i до першого бою, настанову на знищення противника, стiйкiсть проти впливiв психологiчних факторiв вiйни.

Добитися високої пiдготовленостi до дiй в екстремальних умовах можна одним, найбільш ефективним шляхом – психологiчним всебiчним загартуванням, фундаментом якого є, безумовно, чiтко організована психологiчна пiдготовка. Психологiчне загартування формується у процесi всього багатогранного навчання, життя i дiяльностi вiйськовослужбовцiв на заняттях з бойової пiдготовки та пiд час служби. I чим краще, змiстовнiше організація психологiчного загартування, чим бiльш обмiрковано процес оволодiння своєю спеціальнiстю – кризисного психолога, тим ефективнiше iх психологiчний гарт, вище здатнiсть i готовнiсть до дiй в екстремальних умовах. Значення психологiчної пiдготовки полягає не тiльки у тому, що вона формує у людини необхiдне загартування, а й у тому, що допомагає формуванню всiх видiв готовностi: психологiчної, мотивацiйної, вольової та моральної. Психологiчна готовнiсть будь-якого вiйськовослужбовця – це важливий професiйний стан його особистостi, що характеризує його можливостi i здатностi вирiшувати в екстремальнiй обстановцi складнi завдання, швидко адаптуватися в умовах iнтенсивної рятувальної роботи.

Г. Шумков попереджав: "Щоб перемогти в цiй кривавiй битвi, одного "бажання", "запалу", "дози самовпевненостi", "бажання бути героєм" i навиць "умерти" у наш час є замало". Він доводив, що "крiм... технiчної пiдготовки", необхiдною є пiдготовка психологiчна. Психологiчна пiдготовка, на його думку, перш за все полягає в тому, щоб "чесно, вiдверто, правдиво та дiловито познайомити воiнiв з iхньою майбутньою дiяльнiстю й обстановкою. Вони повиннi чiтко усвiдомлювати, що вiйна - не урочиста прогулянка й навиць не ряд боiв, якi звеличують душу, а суцiльнi тяготи бiвуачної, похiдної, сторожової служби, з iхнiми труднощами, тяготами, хворобами й втратами. Що сучаснi вiйни виграються не лихими, самовпевненими наскоками й розпущеними прапорами, а наполегливим змором ворога... нерiдко пiддаючись крайньому виснаженню, невдачам i навиць поразкам, захлинаючись iнколи в кровi" [1, с. 76].

Хороша психологiчна пiдготовка вiйськовослужбовця зменшує негативнi наслiдки вiйськового стресу i пiзнiшу появу важких травматичних розладiв. Вiйськовий досвiд i науковi знання доводять, що на полi бою однаково кориснi i знання про засоби та процеси пiдтримання психологiчної бойової готовностi, вчинки командира у рiзних ситуацiях, ознайомленiсть iз впливом тривоги, страху i панiки на вiдчуття та поведiнку в бою, а також знання про можливiсть iх запобiгання, зокрема ролi i поведiнки командира в цьому; окрiм того, знання про бойовий стрес, зокрема його причиннi та захиснi чинники, застосування технiк саморегулювання психофiзiологiчного стану, знання про можливостi боротьби з проявами втоми та виснаження на полi бою, поведiнку солдатiв у надзвичайно важких умовах (спека, холод та iн.) та умовах полону, можливiсть мотивацiйної поведiнки на полi бою, заохочення героїзму та iн.

О. Прилiпко звертає увагу на те, «що психологiчна пiдготовка як елемент загально-професiйного становлення вiйськовослужбовцiв створює надiйну основу для фiксацiї,

удосконалення та розвитку всіх найважливіших аспектів психології, а врешті решт – професійної свідомості військовослужбовців ЗС України. У результаті даного виду підготовки у військовослужбовця повинен сформуватися сталий стереотип щодо професійної діяльності без будь-яких спрощень, умовностей, домислів, абстракцій. Науковець зауважує, що військовослужбовець повинен бути стресостійким, готовим психологічно до специфічних екстремальних умов професійної діяльності, яку він обрав, і яка вимагає величезної інтелектуальної, вольової, психоемоційної віддачі [2, с. 241].

Ключові слова: *психологічна підготовка; психологічна готовність; екстремальні умови; аутогенне тренування; адаптація.*

Постановка проблеми. Актуальність проблеми психологічної підготовки визначається складною військово-політичною ситуацією в Україні (повномасштабні бойові дії та сході країни, встановлення незаконними збройними формуваннями контролю над визначеними ділянками державного кордону для забезпечення безперешкодного та безконтрольного переправлення на нашу територію озброєння, бойової техніки, терористичних угруповань, засобів терору, так званих «гуманітарних конвоїв» тощо), і як наслідок, загострюється обстановка на лінії розмежування, тому професійна діяльність військовослужбовців здійснюється у вкрай екстремальних умовах. Сучасні бойові зіткнення відрізняються високою інтенсивністю, напруженістю, швидкоплинністю і спектр бойових стрес-чинників надзвичайно широкий. Бойове виснаження призводить до зниження ефективності виконання завдань в умовах проведення операції об'єднаних сил, а також впливає на психофізичне здоров'я військовослужбовців породжуючи у їх свідомості та підсвідомості тривогу, агресію, страх, паніку, невпевненість в собі тощо. Тому, виникає необхідність детального дослідження надання психологічної допомоги в напрямку психологічної підготовки військовослужбовця до дій в бойових умовах та вплив на психологічну стійкість до екстремальних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз науково-психологічної літератури з даного питання свідчить, що на цей час накопичена значна кількість результатів багатопланових досліджень, присвячених вивченню психологічної підготовки. Психофізіологічний аспект дослідження психологічної підготовки військовослужбовця вивчали Г.Е. Шумков, О.Ф. Приліпко, К. Макнаб, Р. Ригг, В.С. Лобзин.

Мета статті – проаналізувати психологічну підготовку, визначити ступінь впливу на професійну діяльність військовослужбовця в умовах виконання завдання за призначенням.

Методи дослідження: теоретичні – системний аналіз, синтез, узагальнення наукової літератури – для обґрунтування понятійно-категоріального апарату наукового пошуку, визначення стану й рівня розробленості досліджуваної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Психологічна підготовка є складовою всієї підготовки військових, причому слід розрізняти підготовку військових до умов життя та службу військовій системі та загальну, спеціальну і цільову підготовки до бойових дій [3, с. 13].

Метою загальної психологічної підготовки (далі ЗПП) на даний час є формування і удосконалення психологічних якостей військовослужбовця згідно вимог сучасних воєн та військових конфліктів. ЗПП військовослужбовця проводиться під час проведення заходів бойової підготовки у військових частинах.

Деякими з основних завдань на сьогодні ЗПП є:

- формування у військовослужбовця психологічної мотивації на виконання обов'язків військової

служби;

- навчання його прийомам емоційно-вольової мобілізації, зняття негативних психічних станів, методам надання первинної психологічної допомоги іншим військовослужбовцям а також самопомоги.

Метою спеціальної психологічної підготовки (далі СПП) на даний час є розвиток специфічних психологічних якостей військовослужбовця у відповідності до роду військ (сил) для досягнення психологічної готовності до виконання завдання за призначенням. СПП військовослужбовця проводиться під час проведення заходів також бойової підготовки у військових частинах.

Деякими з основних завдань на сьогодні СПП є:

- формування у військовослужбовця достатнього рівня психічної стійкості до впливу психотравмуючих чинників бойових дій та інших зовнішніх негативних факторів, притаманних даному роду військ (сил) та їх військовій спеціалізації;

- формування психологічних навичок та адаптації військовослужбовця до екстремальних умов.

Метою цільової психологічної підготовки (далі ЦПП) є адаптація психіки військовослужбовця до умов виконання конкретного (бойового) завдання за призначенням.

ЦПП на сьогодні проводиться під час бойової підготовки, в комплексі з тактичною (тактико-спеціальною) підготовкою особового складу під час проведення навчань (тренувань), практичних занять.

Головним завданням ЦПП при є вироблення психологічної установки на виконання поставленого завдання у військовослужбовця.

Планування психологічної підготовки здійснюється командирами і штабами військових частин (підрозділів) за участі заступника командира по роботі з особовим складом та психолога військової частини (підрозділу) відповідно до програми бойової підготовки. Час та обсяг годин для виконання завдань психологічної підготовки командир військової частини визначає своїм рішенням, з урахуванням набутих підлеглими знань та навичок, відповідно до тематики навчань (тренувань) та переліку тем (питань) психологічної підготовки. Час на відпрацювання тем та навчально-бойові завдання з психологічної підготовки можуть бути збільшені та розширені на розсуд командира залежно від особливостей та умов військової служби. Заняття з психологічної підготовки особового складу проводяться з підрозділами "взвод" і йому рівними під керівництвом командира взводу (заступника командира роти (батареї) з морально-психологічного забезпечення), психолога. До проведення занять з психологічної підготовки за необхідності залучаються медичні фахівці (лікарі, фельдшери, санітарні інструктори) [4, с. 52].

Проведення загальної психологічної підготовки особового складу військової частини (підрозділу) що проводяться психологом військової частини (підрозділу) а саме формування у військовослужбовців позитивної психологічної мотивації на виконання обов'язків військової служби [5].

Спеціальна психологічна підготовка військовослужбовців організовується та проводиться згідно переліку тем, визначених "Методичними рекомендаціями щодо проведення психологічної підготовки особового складу Збройних Сил України", та Стандарту підготовки особового складу Збройних Сил України І-СТ-4 "Індивідуальна підготовка військовослужбовця з психологічної підготовки". Практичне закріплення навичок з психологічної підготовки здійснюється у ході занять з інших видів бойової підготовки (вогневої, тактичної, тактико-спеціальної та інших) як невід'ємний елемент комплексної підготовки військовослужбовця. Головним з принципів психологічної

підготовки є моделювання – відтворення в ході виконання навчально-бойових завдань реалістичної картини сучасних бойових дій. В основі психологічної підготовки полягає принцип внесення в процес бойової підготовки елементів психологічної напруги, раптовості, небезпеки та ризику, багатократне тренування військовослужбовця.

Створення чиннику напруги досягається збільшенням фізичних і нервово-психічних навантажень шляхом створення реалістичної обстановки з наявністю різних негативних факторів а саме

- інтенсивністю світлових та звукових подразників, характерних для бойових дій;
- відсутністю або ж надмірною кількістю інформації та часу;
- проведенням занять в складних погодних умовах;
- швидкоплинністю денних та нічних дій;
- проведенням занять та стрільб в нічних умовах;
- постійним впливом уявного противника;
- вихід з ладу озброєння та техніки;
- виконанням обов'язків в умовах ізоляції, складних умовах обстановки.

Створення чиннику раптовості досягається застосуванням засобів імітації, а також:

- створенням випадків виходу з ладу озброєння, бойової техніки, поранення або смерть номерів розрахунків, членів екіпажу;

- швидкою зміною ввідних і обстановки;
- раптовим застосуванням природних перешкод та інженерних загороджень;
- активними діями уявного противника;
- раптовим проведенням бойової тривоги.

Внесення в процес бойової підготовки елементів бойового ризику досягається за рахунок:

- подоланням перешкод в умовах реальної небезпеки життю та здоров'ю військовослужбовця ;
- атакою ворога з імітацією вогню, розривів снарядів і мін;
- метанням бойових гранат в атаці на ходу;
- форсуванням водних перешкод вплав та на підручних засобах.

Психолог військової частини (підрозділу) контролює відповідну спрямованість бойової (психологічної) підготовки та за потреби здійснює своєчасну доповідь командирів військової частини (підрозділу) [6].

У пунктах постійної дислокації військової частини цільова психологічна підготовка особового складу спрямовується на формування у військовослужбовця чіткої психологічної готовності на виконання поставленого завдання.

У районах виконання завдань (ведення бойових дій) цільова психологічна підготовка військовослужбовця спрямовується на формування чіткої психологічної готовності на виконання поставленого завдання.

У пунктах постійної дислокації військових частин (підрозділів): психолог військової частини (підрозділу) приймає участь у організації та проведенні підсумкового контролю якості проходження військовослужбовцями військової частини (підрозділу) психологічної підготовки, отриманих знань, засвоєних вмінь та навичок у порядку, визначеному Стандартом підготовки особового складу Збройних Сил України І-СТ-4 "Індивідуальна підготовка військовослужбовця з психологічної підготовки". Психолог військової частини (підрозділу) письмово доповідає командирів військової частини (підрозділу) про результати контролю якості проходження військовослужбовцями

психологічної підготовки, отриманих знань, засвоєних вмінь та навичок. У своїй доповіді психолог військової частини (підрозділу) також надає звіт щодо проблем, виявлених під час проходження особовим складом курсу психологічної підготовки та відповідні пропозиції щодо його удосконалення.

У районах виконання завдань (ведення бойових дій): психолог військової частини (підрозділу) щоденно доповідає командирі військової частини (підрозділу) про стан боєготовності військової частини (підрозділу). У своїй доповіді психолог військової частини (підрозділу) також надає звіт щодо проблем, виявлених під час проходження особовим складом цільової психологічної підготовки та відповідні пропозиції щодо її удосконалення [7].

Але на думку автора більш дієвим засобом психологічної підготовки військовослужбовця до бою, підвищення рівня захисту внутрішнього до травмуючого впливу бойового стресу, є методика "бойової адаптації".

Бойова адаптація відбувається в процесі тренування військовослужбовця в умовах, максимально наближених до бойових, і заснована на специфічних механізмах функціонування людського мозку. У ході обробки інформації й використання інформації будь-яке нове враження зіставляється з аналогічним переживанням, що зберігається в пам'яті, і на основі цього аналізу намічається план майбутніх дій. Залежно від схожості ситуацій у теперішньому та минулому військовослужбовець виносить судження й приймає рішення. У випадку, якщо в пам'яті не міститься відповідного інформаційного "запису", військовослужбовець змушений діяти інтуїтивно. Природа бою така, що тільки фактична участь дозволяє одержати про нього подання. Таке подання дозволяє отримати методика бойової адаптації [8].

На противагу бойової адаптації існує інший спосіб психологічної підготовки як психічний образ, або, інакше кажучи, те, що військовослужбовець побачив, почув, відчув під час ведення бойових дій, являє собою не що інше, як психологічну модель дії (бою) у свідомості. Це досить складний у часі процес відбиття не тільки реальності, але й відтворення раніше пережитих, побачених образів з метою побудови майбутньої діяльності військовослужбовця, адекватної реально сформованій ситуації. Мотиви й потреби військовослужбовця будуть регулятором такої діяльності. Вірним на думку автора буде у ході всієї діяльності з організації психологічної підготовки усі зусилля направляти на формування образної основи моделі майбутніх дій військовослужбовця.

Наразі сформована у процесі спеціальної психологічної підготовки військовослужбовця суб'єктивна картина майбутніх дій повинна носити конкретний характер, бути максимально співставною з природно-географічними, погодно-кліматичними, соціально-політичними та бойовими умовами, у яких буде здійснюватися виконання бойових завдань. Військовослужбовець повинен задовго до прибуття на місце бойових подій пройти психологічну адаптацію до всіх елементів бойової обстановки, бути адаптованим до реального фізичного навантаження, характерного для сучасного бою.

Зокрема, на базі ідеомоторного феномену фахівцем С. Дудіним розроблений метод словесно-образного психорегулюючого тренування [9]. У його процесі бійці вводяться в легкий транс і їм за допомогою словесних формул, вибудованих за певною схемою, змальовується зорова, слухова, запахова, емоційна, рухова картина майбутніх дій за варіантом конкретного бойового завдання.

Поряд з методами "показу поля бою", привнесення у процес бойової підготовки психологічних елементів, схожих за своєю структурою й змістом із психологічними факторами бою, попередньою адаптацією до бою, останнім часом психологами розроблені спеціальні методи психологічної

підготовки. Деякі з них засновані на ідеомоторному ефекті, при якому уявне подання яких-небудь дій супроводжується мікрорухами частин тіла людини, що дозволяють деякою мірою тренувати потрібні рухи. Таке тренування давно використовується для підготовки льотчиків до польоту, гімнастів, фехтувальників, стрільців та ін.

Аналогічний метод, який одержав назву "Самогіпноз-2", розроблений американськими психологами. У його основу закладено, як солдат подумки уявляє небезпечну ситуацію й себе у ній, діє він відважно й рішуче. Мозок запам'ятовує цей сценарій як модель для майбутніх дій. Людський розум влаштований таким чином, що його "файлова система" не здатна відрізнити уявлювані події від тих, що відбулися у реальності. Отже, солдат, якого лякає, наприклад, артилерійський вогонь, може зробити собі профілактичне "щеплення" проти бойового стресу, уявляючи, як він успішно й холонокровно виконує бойове завдання під шквальним артилерійським вогнем супротивника [8 с. 75-76].

Сила позитивного мислення, набутого в результаті опрацювання психологічної готовності, - не просто кліше. Вчені дослідники виявили, що почуття надії та упевненості в собі здійснює у людському організмі серію фізіологічних змін, результати яких покликані зберігати й підтримувати здоровий стан людини. Так наприклад доктор Ш. Брезніц, директор Центру з досліджень впливу стресу на людину (Університет Хайфи, Ізраїль) провів низку досліджень груп військовослужбовців, які виконували один і той самий марш-кидок. Вибраним групам повідомлялося заздалегідь про близький кінець довгого й виснажливого шляху, іншим групам це було невідомо. Виявилось, що у крові військовослужбовців, які знали про близький відпочинок, вміст пролактину й гідрокортизону - гормонів, які утворюються у відповідь на стрес та стурбованість, - був значно нижчим, ніж у тих, які про близькість відпочинку не знали.

На сьогодні вітчизняні психологи з метою підвищення стійкості та адаптації до дії бойових стрес-факторів, подолання страху пропонують застосовувати у психологічній підготовці військовослужбовців до ведення бойових дій наступні сукупності методів:

1. Когнітивні. Психологічна освіта. Макетування поля майбутнього бою. Моделювання (імітація) дій супротивника в реальних просторово-тимчасових параметрах з наступним груповим обговоренням їх сильних і слабких сторін. Моделювання бойових подій з використанням тренажерів і комп'ютерних систем.

2. Сенсорні. Психотехніки адаптації органів почуттів до умов майбутніх дій (наприклад, адаптація до темряви, зниження порогів слухової чутливості).

3. Афективні. Психотехніки групового емоційного зараження й мотивації (мобілізуючі мітинги; збори-обіцянки; заклики; звернення; зустрічі з жертвами насильства супротивника і т. ін.). Самопереконавання й самонавіяння. Методика словесно-образного емоційно-вольового керування станами. Аутотренінг. Активна й пасивна м'язова релаксація. Експрес методики психічної саморегуляції. Сенсibiliзація й десенсибилізація.

4. Операціональні. Ідеомоторне тренування. Тренажерні методики. Тактико-спеціальні заняття з імітацією дій конкретного супротивника й психологічних факторів бою.

5. Комплексні. Гетеротренінг. Ситуативно-образне психорегулююче тренування. Соціальне моделювання (моделювання інцидентів з місцевим населенням). Трансові методики й гіпноз. Психологічні операції, які підтримують бойові дії. Розміщення особового складу з обліком: а) психологічної сумісності, б) бойового досвіду, в) динаміки переживання страху. Розміщення бойового й психологічного активу.

б. Фармакологічні. Застосування фармакологічних препаратів (психостимуляторів, актопротекторів, ноотропів, транквілізаторів і ін.), полівітамінів, лікарських трав'яних зборів тощо [10].

Під час планування, організації та надання психологічної допомоги особовому складу у бойових умовах слід пам'ятати та враховувати такі особливості цього процесу, як ліміт часу на його здійснення, перевагу групових способів та, водночас, індивідуалізацію використовуваних засобів. Перераховане надає особливої цінності такому напрямку здійснення психокорекції, як аутогенне тренування, яке може здійснюватися із урахуванням всіх зазначених вимог. Аутогенне тренування, або аутотренінг, є методом самозанурення в транс і введення на фоні змінених станів свідомості психологічних установок. У результаті відбувається психокодування особистості. Під час аутогенного занурення в транс спостерігається гальмування ділянок кори головного мозку, а отже, надзвичайно зростає сугестивність, і подавані в цей момент (момент знаходження в трансі) формули самонавіяння (самонакази) чітко засвоюються підсвідомістю, формуючи установки, які переходять надалі в патерни поведінки. Аутогенне тренування дійсно є дивною можливістю самостійно регулювати власний психічний стан.

Було встановлено (В. Бехтерев, М. Ерікссон, Л. Гримак, В. Райков, В. Рожнов, Т. Ахмедов, П. Буль, В. Кондрашов, М. Гордєєв, Р. Тукаєв та ін.), що у трансових станах максимально підвищуються здатності людини до сприйняття інформації. Якщо коротко визначити, в чому сутність психічної саморегуляції (аутогенного тренування), то варто виділити головне: відбувається м'язове розслаблення, занурення в транс, і самостійне (самонаказ) введення в мозок формул самонавіяння, тобто свого роду психокодування. При цьому встановлено, що застосування аутогенного тренування дозволяє мобілізувати адаптацію організму у факторі протистояння стресу й на основі стимуляції та оптимального використання психофізіологічних резервів організму. Не маючи можливості усунути вплив бойових стресфакторів, але використовуючи психофізіологічні механізми аутогенного тренування, воїн може цілеспрямовано коригувати свої реакції на основі принципу мінімізації наслідків цього впливу. Виявляючись не в змозі уникнути психотравмуючої ситуації, людина може змінити, раціоналізувати відношення до неї. Аутогенне тренування дозволяє не тільки активно "налаштуватися" на майбутній або очікуваний бойовий стрес, але й забезпечує адаптивний ефект безпосередньо у процесі стресорного впливу. Якщо якийсь негативний психогенний фактор не можна усунути, то потрібно й варто змінити ставлення до нього, знизити його індивідуальну значимість. Засвоювані в процесі застосування аутогенного тренування прийоми інтроспекції й переоцінки власних переживань, посилення під впливом систематичних аутогенних вправ рефлексивної функції свідомості дозволяють проводити активну корекцію суб'єктивного стану й активно придушувати негативні емоції. Зміцнення вольових якостей, вироблення адекватних програм емоційного реагування й подолання стресових впливів є тренуваними функціями, так само, як і фізичні якості. Метод психотерапії, який одержав назву аутотренінг, або аутогенне тренування, відомий з 1932 року, коли була видана монографія Йоганна Генріха Шульца, німецького лікаря-психіатра, невропатолога й гіпнолога, головного лікаря однієї з клінік під Дрезденом (1884—1970 рр.). "Аутогенне тренування - зосереджене саморозслаблення", однак коріння методу сягають у глибоке минуле. Йоганн Шульц лише творчо підійшов до використання того, що було відомо із глибокої давнини, він продовжив ці експерименти, поставивши собі мету "створити систему вправ, за допомогою яких хворий міг би самостійно домогтися однієї з гіпнотичних фаз і витягти із цього користь без тривалого впливу з боку гіпнотизера й скільки-небудь значної від нього залежності" [11].

Таким чином, був створений метод, що мав всі переваги гіпнозу, але у той же час був вільний

від його основних недоліків. Істотно ширшою, ніж у гіпнозу, виявилася й галузь застосування нового методу. Якщо гіпноз застосовувався в основному для лікування гострих психогенних моносимптомів, то аутотренінг став ефективним засобом і при тривалих в'ялопротікаючих функціональних соматичних розладах і граничних станах психіки (неврозах), лікування гіпнозом яких було марним. А згодом виявилось, що аутотренінг - це ще й могутній засіб психогієни здорової людини, який допомагає зберегти не тільки психічне, але й фізичне здоров'я, оскільки доведено психогенний характер більшості соматичних захворювань, а також потужний інструмент для самокорекції психіки. Відповідно, важко переоцінити значення та роль аутотренінгу у бойових умовах. Слід зазначити, І. Шульц був далеко не єдиним, хто в першій третині ХХ століття експериментував у галузі створення методів аутосутгестії. Наприклад, ще за 10 років до виходу у світ першого видання монографії І. Шульца з'явився метод "Прогресивної м'язової релаксації" Е. Джекобсона. Створені були й вітчизняні варіанти, причому ще задовго до того, як у СРСР став відомим метод Й. Шульца. Автор одного з них всім добре відомий - це К.С. Станіславський. Його двотомник "Робота актора над собою" містить ряд психотехнічних вправ, по суті аналогічних аутотренінгу [12].

Згодом ці вправи стали використовуватися не тільки при підготовці акторів, але й спортсменів та представників деяких творчих професій. Великий інтерес являють і релаксаційні техніки, які містить методика "Удосконалювання музично-виконавчої техніки" Н. Назарова. Але через вузькопрофесійну спрямованість ці методи не змогли одержати широкого поширення у порівнянні з аутотренінгом Й. Шульца. Класична методика аутотренінгу котра була запропонована Й. Шульцом, підрозділяється на два рівні: АТ-1, перший або початковий рівень, і АТ-2, другий, або вищий. Перший рівень аутотренінгу містить вправи, виконання яких приводить до появи відчуттів важкості й тепла у всьому тілі, прохолоди в ділянці чола, а також дозволяє регулювати подих і впливати на силу й ритм серцевої діяльності. Також АТ-1 часто називають аутогенним зануренням. Оволодіння першим рівнем аутогенного тренування вже дозволяє людині впливати на вегетативну нервову систему й вегетовісцеральні функції організму. Часто вправ АТ-1 буває достатньо для того, щоб усунути функціональні розлади й істотно полегшити стан людини при соматичних захворюваннях. В основі вищого рівня АТ-2 лежать модифіковані Й. Шульцем вправи Раджа-Йоги, які являють собою візуалізацію в стані самонаведеного трансу кольору, спершу конкретних, а потім і абстрактних образів, а також ідей, понять і почуттів, тому другий рівень аутогенного тренування нерідко називають аутогенною медитацією. Володіння вищим рівнем аутотренінгу дозволяє людині здійснити ауторегресію, тобто подорож у більш ранні роки життя у своїй уяві, й побачити подію, яка стала причиною її хвороби або психологічних проблем. Відтворення психотравмуючих причин, їхнє наступне переживання приводить до аутокатарсису, і згодом - видужання [13; 14].

Відповідно, у ході виконання завдань за призначенням військовослужбовцем більш прийнятним є застосування АТ-1 у контексті психологічної допомоги.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, можна стверджувати, що систематичне проведення з військовослужбовцями заходів професійно-психологічної підготовки до дій у бойовій обстановці формує в них фізіологічну стійкість до стресу й психологічну готовність до діяльності в надзвичайних умовах а також високу адаптацію до даних чинників. У результаті чого військовослужбовці стають впевненими в собі, підготовленими до різкої зміни ситуації, у якій вони зможуть якісно оцінити небезпеку й миттєво відновити у пам'яті потрібну інформацію щодо дій у таких умовах.

Тому перспективами подальших наукових розвідок у даному напрямку є дослідження

особливостей психологічної підготовки військовослужбовців з досвіду проведення АТО/ООС та ЗС провідних країн світу.

Список використаних джерел

1. Шумков Г. Е. О психике бойцов во время атаки. Русский инвалид. Москва, 1997. № 278. С. 106.
2. Приліпко О. Ф. Соціально-психологічні чинники формування авторитету військовослужбовця військової служби правопорядку ЗСУ. Вісник Національного університету оборони України. 2012. № 2. С. 244.
3. Зоран К. Психологічна стійкість воїна : підручник. Київ, 2017. 185 с.
4. Алгоритм роботи військового психолога щодо психологічного забезпечення професійної діяльності особового складу Збройних Сил України (методичні рекомендації) / Н. А. Агаєв та ін. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2016. 147 с.
5. Наказ начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України від 16.11.2012 року № 240 “Про впровадження психологічної підготовки особового складу в навчальний процес підготовки органів управління та військ (сил)”. URL: <https://dovidnykmpz.info/psycho/psykholohichna-pidhotovka/>.
6. Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 04.12.2014 № 317 “Про затвердження Положення про Психологічну службу Збройних Сил України”. URL: <https://dovidnykmpz.info/psycho/nakaz-heneral-noho-shtabu-zbro-nykh-sy-7/>.
7. “Методичні рекомендації щодо проведення психологічної підготовки особового складу Збройних Сил України” (ГШ ЗС України, ГУ РОС, 2012). URL: <https://dovidnykmpz.info> > методичка-1-ПП-2013_.
8. Макнаб К. Психологічна підготовка підрозділів спеціального призначення. Київ : ФАИР-ПРЕСС, 2002. 384 с.
9. Дудин С. И. Профилактика боевых психических расстройств у военнослужащих специальными методами психологической подготовки. Информационно-методический сборник ЦВВСПИ МО РФ. 1993. № 4 . С. 38-45.
10. Психология и педагогика. Военная психология / А. Г. Маклаков и др. Санкт Питербург : Питер, 2004. 464 с.
11. Лобзин В. С., Решетников М. М. Аутогенная тренировка. Москва : Медицина, 1986. 280 с.
12. Станиславский К. С. Работа актера над собой. Работа над собой в творческом процессе воплощения. Дневник ученика. Санкт Питербург : ЛКИ, 2012. 520 с.
13. Карвасарский Б. Д. Клиническая психология. Санкт Питербург : Питер, 2011. 864 с.
14. Карвасарский Б.Д. Неврозы. Москва : Медицина, 1990. 576 с.

Ihor Pidopryhora,

Doctor of Philosophy (support of troops (forces)), lecturer at the Department of Social Sciences of National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi of the Ivan Chernyakhovsky National University of Defense of Ukraine

Olha Pashkova,

Candidate of Historical Sciences, Researcher of Research centre of military history of National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi

THEORETICAL FOUNDATIONS OF MILITARY-PATRIOTIC EDUCATION

Land (territory) throughout the history of mankind has been the value and subject of controversy of the warring parties in armed conflicts. In the pre-information era, territories were conquered by force of arms. From the middle of the twentieth century, the reason for the occupation / annexation of the territory or the creation of preconditions for such actions (legitimization) began to use the opinion of the population (an example is the accession of the Sudetenland of Czechoslovakia to the Third Reich). Therefore, information activities (influence) in certain regions to change public opinion in recent decades have become relevant. It can be argued that today the strategy of separation (annexation) of certain territories is based on self-determination of the population (Kosovo can serve as an example). The technology of self-determination in the form of referendums as a tool for the spread of separatism and the subsequent creation of "smoldering conflicts" since the early 90's of the twentieth century was actively used by the leadership of the former Soviet Union, and later Russia.

The use of self-determination of the population is closely connected with its identity – the awareness of one's own belonging to something and on this basis the difference from others. According to Ukrainian scholars, identity can have different dimensions (levels) – state (identification of oneself with place of birth / origin, a certain state – Motherland), regional (identification of oneself with a certain region of the state), ethnic, religious, class, etc. [1, p. 79].

A sense of patriotism is directly related to belonging to a certain territory (state, homeland). According to Ukrainian scholars, patriotism is a valuable reflection in the human mind of the attitude to the Motherland, which is expressed in the awareness of one's belonging to the nation / state / Motherland and combining one's own well-being and future with its development and future (national identity and patriotic feelings) and social feelings. and purposeful activity for its good (patriotic activity). Patriotism is a socio-cultural value and acts as an important component of the formation and development of the nation [1, p. 48]. The concept of patriotism is diverse in content, first of all it is respect for one's culture, language, history and experience of personal connection with one's Motherland. Personal experience of patriotic feelings is the basis of conscious choice of citizens who defend the Motherland during wars [2, p. 28]. Patriotism is practically manifested in the patriotic activities of citizens to ensure national (state) interests, one of which is the armed defense of the Motherland [1, p. 48].

The formation of a sense of patriotism is carried out through patriotic education, which is part of the national education system and is carried out at all levels – in the family, in the system of preschool

education, at school, in the system of higher education. Patriotic education is also carried out in the armed forces of the state. In particular, in Ukraine, according to current legislation, national-patriotic education is one of the priorities of the state and society for the development of national consciousness on the basis of public-state (national) values (identity, will, unity, dignity), the formation of patriotism, respect for the Constitution and laws of Ukraine, social activity and responsibility for the entrusted state and public affairs, readiness to fulfill the duty to protect the independence and territorial integrity of Ukraine, confession of European values. National-patriotic education is an important means of civic education. National-patriotic upbringing covers all spheres of society, first of all education and science, youth and family, security and defense of Ukraine. The components of national-patriotic education are: public-patriotic, military-patriotic and spiritual-moral education [3; 4, p. 132]. That is, the formation of a conscious attitude and readiness of citizens of the state to its armed defense in Ukraine is carried out through military-patriotic education.

In the context of armed defense of the state (Motherland) patriotism is part of the moral and psychological state of the armed forces and an important component of military power, and military-patriotic education – a means of implementing the idea of armed defense of the homeland and preparing the armed forces and the general population for armed defense. as well as an element of command of troops (forces) [1, p. 47-49; 4, p. 128; 5-6]. And the methods of managing troops (forces), in addition to direct management influence (through regulatory requirements – laws, orders, combat missions, etc.), influence through motives and needs (motivation, incentives, changes in working conditions and relations in the social environment), there is also influence through system of values (education, education, including military-patriotic education) [1, p. 22]. And the result of the management of troops (forces) is a high level of morale (moral and psychological condition) of personnel, which is characterized by comprehensive readiness of both individual servicemen and troops (forces) as a whole to perform the tasks of armed defense of the state [1, p. 47].

Military-patriotic education has an impact on servicemen through symbolic-mediated experience – military traditions, rituals, the formation of stereotypical behavior, symbols and myths, the dissemination of historical knowledge [2; 7, p. 97; 8, p. 129].

Military traditions are specific stable forms of social relations in the armed forces in the form of order, rules and norms of conduct of servicemen, related to the performance of combat missions, the organization of military service and life. Military traditions are formed in the process of historical development of the armed forces and in the conditions of solving the tasks of armed defense of the state (Motherland), and are passed down from generation to generation. They are a special symbolic form of social communication and are manifested in customs (formed rules of conduct), actions (rituals), reflected in symbols and myths.

Rituals are established forms of mass behavior of servicemen that are reproduced over a long period of time, enshrined in custom or regulations, and are firmly entrenched as voluntary compulsory social actions. Through rituals, moral and specific military attitudes generally accepted in society penetrate into the individual consciousness, turn into personal experiences and beliefs. By practically participating in rituals, servicemen absorb their content on an unconscious level through sensations, gradually uncritically involving it in their own experience. Military rituals contribute to the formation of servicemen's personal experience of belonging and commitment to the values of the state (Motherland), motivate further choice of behavior, help identify servicemen and integrate them into a single body through powerful emotional and psychological experiences, unite individual associations

people and leveling on the basis of this cultural (ethnic, religious, class and other) differences [7, p. 95, 98; 8, p. 129; 9, p. 83-84].

The formation of stereotypical behavior is extremely important because stereotypes dominate the individual expression of will, because stereotype is a form of social communication, which is organized according to simplified (typified at the level of everyday life) schemes. Stereotypes presuppose uniformity of perception and a fixed order of people's actions, so they reduce the time to respond to changing reality, speed up the process of cognition and avoid information overload. Social stereotypes include social labels, standards of mass culture, samples of public opinion, typical schemes of everyday life (rules, norms, etc.) [7, p. 14].

Military symbols are a specific means of reflecting the social essence of the armed forces of the state, the level of its development, social qualities and training of servicemen, as well as military traditions through a certain system of attributes (signs, sensory images). Military symbols include military uniforms, military ranks and insignia (insignia), military flags, military awards, military museums, monuments, memorials and historical objects, military orchestras.

State and military symbols are common symbols. These symbols store important value information that is subconsciously present in every person. The collective unconscious retains certain stereotypes that unconsciously affect the psyche and behavior of people. The information contained in the symbols is explained to citizens and servicemen of the armed forces through means of propaganda, anchoring values. Therefore, when the image of the Motherland is formed as the image of the mother, it causes a desire to protect her as the most precious person in the world. Despite the fact that each person has his own image of the mother, but at a deep level this symbol is stereotypical [7, p. 118-119].

In conditions of war, symbols are also deeds – feats, and related verbal attributes - honorary titles (heroes, knights of orders), which reflect belonging to a certain elite social group. Such symbols increase the combat activity of servicemen, because they are usually perceived as a social value and are able to carry out emotional contagion - to encourage the desire to perform a significant act (feat) and join an elite social group (heroes) [9, p. 86]. Heroic images and examples of individual heroism popularize universal values. Such images on posters and in films call for urgent and adequate action against the enemy, who destroys what is dearest to everyone's heart, for selfless military service, for heroic deeds during combat missions, which are the basis of state defense and security of citizens [7, p. 119].

By myth is meant the presentation of information in figurative and symbolic form. In contrast to the usual message of information, which is supported by specific facts and devoid of emotional color, the myth emphasizes the appeal to emotions, which increases the effectiveness of the message almost twice. Myth is characterized by emotionality and figurative-symbolic form of expression, as well as a kind of logic that establishes imaginary connections and consequences between various phenomena, which displace logic and critical thinking. Due to this, the myth encourages uncritical assimilation of important information. The myth is not a fiction. Mythological images can be so fascinating that they contribute to the displacement in the minds of individuals of everything that does not suit them. Such images can push a person to patriotic activity [2, p. 13; 7, p. 95].

Modern military mythology is formed on strong, bright symbols that evoke patriotic images that you want to join and associate with. Myths carry information about basic values, the encroachment of which causes justified violence in return. Mythology is not a rational means of presenting

information, so it contains certain axioms that do not require explanation [7, p. 95; 9, p. 85].

Each nation has its own historical memory, which distinguishes it from other nations. Historical memory is a collective representation of the historical past that lays the foundation for national identity. That is why historical knowledge is becoming a powerful tool of constructive propaganda aimed at consolidating the nation. Historical knowledge is an individual and collective stable ideas about the past social reality, formed in the minds of people, recorded on the media, and perceived as true (considered real). It is important that social ideas, which are considered real, in the future have real social consequences [2, p. 22-23, 27]. Therefore, historical knowledge, disseminated through the media and mass culture, become a powerful factor influencing society. Also, historical knowledge is mythologized (create myths based on them), which significantly increases the effectiveness of propaganda influence on the population [2, p. 24]. The use of historical knowledge allows you to purposefully shape public opinion and manipulate public consciousness. For this purpose, with the help of specially selected information, knowledge is constructed and consistently disseminated, which affects the emotional and volitional sphere of the population and gradually changes its model of understanding the world, which leads to changes in values, motives and behavior [2, p. 9, 26]. Dissemination of historical knowledge in military-patriotic education also acts as a means of counter-propaganda against hostile destructive propaganda. Therefore, military-patriotic education is also a means of counteracting the negative information and psychological influence of the enemy. All the above is realized in propaganda activities among the population and servicemen of the armed forces, and promotes a positive attitude to the Motherland and pride in belonging to the armed forces, forms a sense of patriotism, willingness to sacrifice their lives for their Motherland [7, p. 99].

Thus, military-patriotic education is part of the state (national) ideology and national system of patriotic education, an important area of strategic communication, and aims to form a national identity by forming a sense of patriotism in the population and servicemen of the armed forces. In addition, directly in the armed forces, military-patriotic education is one of the tools of command of the troops (forces) and a means of counteracting hostile destructive propaganda. In the civilian sphere, it is implemented through education, and in the armed forces – in the training system and the system of providing troops (forces). Based on the idea of the state (Motherland) and implementing the idea of armed defense of the Motherland, military-patriotic education is part of the military power of the state and forms the readiness of the population and personnel of the armed forces for armed defense and self-sacrifice.

References

1. Krymets L., Palchyk S. Axiological aspects of patriotism in the context of social management: a monograph. Kyiv. 2013. 250 p.
2. The use of historical knowledge as a tool of propaganda in wars and military conflicts: a textbook / Kholokh O. and others / edited by N. Agayev. Kyiv, 2019. 157 p.
3. Strategy of national-patriotic education, approved by the Decree of the President of Ukraine. May 18, 2019. № 286/2019.
4. Actual issues of ideology and ideological work in the Ukrainian army: monograph / Aleshchenko V., Baranovsky V., Kobzar A., Krymets J. Kyiv: Golden Gate, 2014. 232 p.
5. Smolyanyuk V. Military power of the modern Ukrainian state (political analysis). Author's ref. dis. ... Dr. political. Sciences: 23.00.02 / Institute of State and Law named after V. Koretsky. Kyiv, 2001.

26 p.

6. Instruction on assessing the moral and psychological condition of the personnel of the Armed Forces of Ukraine, approved by the order of the General Staff Of the Armed Forces of Ukraine. April 21, 2017. № 153.

7. Information and propaganda support of troops (forces) in terms of military-political conflict: a textbook / Kholokh O. and others / edited by N. Agayev. Kyiv, 2017. 185 p.

8. Military-patriotic education in the Armed Forces of Ukraine: teaching method. manual / A. Afanasyev, O. Lunik, V. Maraeva and others / edited by V. Yagupov. Kyiv, 2007. 176 p.

9. Psychology of combat: the activities of the commander of the unit to maintain the moral and psychological state of personnel in the course of hostilities: a textbook / A. Romanyshyn, O. Boyko, D. Bogoroditsky and others. Lviv, 2015. 322 p.

*Плохута І.С., ад'юнкт Національного
університету оборони України
імені Івана Черняхівського, майор*

РОЗВИТОК ДІАГНОСТУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ В ПРОЦЕСІ ОСВІТНЬО-НАУКОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У Законах України «Про національну безпеку України», «Про вищу освіту», а також у Воєнній доктрині України відображено сучасні вимоги щодо реформування та розвитку Збройних сил (далі ЗС) України, які істотно підвищують вимоги до професійної діяльності військових фахівців. А також, інтереси національної безпеки України, її територіальної цілісності та суверенітету, поступовий перехід ЗС України до професійної армії, необхідність відчити російської агресії висувують підвищені вимоги до офіцерів як до суб'єктів військово-професійної діяльності, які дбають про бойову готовність, особовий склад і його професійне зростання. Виникає потреба у високоінтелектуальних, досвідчених, креативних і відповідальних офіцерах – наукових і науково-педагогічних працівниках, які успішно реалізують свої посадові компетенції як педагоги та наукові дослідники. У цьому аспекті одну із суттєвих ролей відіграє діагностувальна компетентність у майбутніх докторів філософії, оскільки від її розвиненості залежить їх здатність оцінювати, досліджувати та прогнозувати різні наукові та науково педагогічні явища. Відповідно, одним із результатів професійної підготовки майбутніх докторів філософії є розвиток їх діагностувальної компетентності як майбутніх педагогів і дослідників.

Проблема компетентнісного підходу широке розповсюдження у психолого-педагогічній літературі отримало наприкінці 1960-х – на початку 1970-х років у зарубіжній, а наприкінці 1980-х років – у вітчизняній, яка донині не отримало достатнього наукового обґрунтування. Зокрема про це свідчать результати наукових публікацій Н. М Бібік, І. О. Зимньої, О. І. Локшиної, А. К. Маркової, О. В. Овчарук, О. І. Пометун, О. Я. Савченко, В.І. Свистун, Дж. Равен, Л. Л. Хоружої, В. Хутмахер, А. В. Хуторського, А. Шелтен, Е. Шорт, В. В. Ягупов та ін. У сучасній науково-педагогічній літературі зарубіжні і вітчизняні науковці К. Ауфшнайтер, М. В. Бадашкеєв, С. Брудер, Н. МкЕлвані, С. М. Мартиненко, Ю. Клюг, В. В. Ягупов та ін. виокремлюють серед

складових професійної компетентності викладача його діагностичну компетентність. Для прикладу, С. Брудер зазначає, що «діагностична компетентність є важливою складовою професійної компетентності викладача, яка позитивно впливає на освітній процес і результати тих, хто вчиться» [1, с. 461]. Зауважимо, що будь-яку компетентність не можна звести тільки до комплексу якостей і станів особистості, оскільки вона стосується фахівця, а не особистості [2, с. 50].

Найбільш вдало обґрунтувала *діагностувальну компетентність педагога* С. М. Мартиненко як інтегровану здатність вчителя, яка ґрунтується на знаннях про педагогічну діагностику, сформованих діагностичних умінь, навичках, досвіду вивчати, досліджувати та прогнозувати розвиток навчально-виховного процесу загалом і конкретного учня, зокрема [3, с. 27].

Під поняттям «діагностувальна компетентність доктора філософії» розуміємо сукупність його ціннісно-мотиваційних, когнітивних, діагностувальних навичок і вмінь, професійно важливих якостей і проявів як педагога та дослідника, що дають йому успішно здійснювати діагностувальну діяльність відповідно до посадових компетенцій.

Водночас аналіз наукових праць і педагогічної практики щодо розвитку діагностувальної компетентності у майбутніх докторів філософії в процесі освітньо-наукової підготовки дали змогу виявити **такі суперечності** між:

- спрямованістю національної системи освіти на успішне розв'язання проблеми вдосконалення контрольної-оцінної процесу у ВНЗ і нерозв'язаністю проблеми розвитку діагностувальної компетентності у майбутніх докторів філософії в процесі їх освітньо-наукової підготовки;
- необхідністю педагогічного моделювання розвитку їх діагностувальної компетентності в процесі освітньо-наукової підготовки і недостатнім рівнем розробленості теоретичних і методичних засад її розвитку у системі військової освіти;
- необхідністю розвитку діагностувальної компетентності у майбутніх докторів філософії в процесі освітньо-наукової підготовки та недостатньою розробленістю методики її розвитку в процесі освітньо-наукової підготовки.

У ході виокремлення її компонентів майбутніх докторів філософії будемо ґрунтуватися на наукових напрацюваннях В.В. Ягупова, який розробив таку універсальну структуру професійної компетентності фахівців: а) ціннісно-сміслову, мотиваційне й особистісне ставлення фахівця до професійної діяльності, тобто її суб'єктна значущість для буття людини як соціального і професійного суб'єкта, тобто ціннісно-мотиваційним; б) професійні теоретичні та практичні знання, тобто когнітивним; в) здатність до практичної реалізації цих знань у професійній діяльності, поведінці і спілкуванні як суб'єкта професійної діяльності, тобто діяльним; г) готовність до актуалізації цих знань, навичок, умінь і здібностей, а також свого особистісного і професійного потенціалів у професійній діяльності, поведінці і спілкуванні, тобто індивідуально-психічним; д) професійно важливі якості, який має володіти фахівець, тобто індивідуально-психічним; е) професійна суб'єктність, тобто самодетермінація, саморегуляція, саморефлексія, самоконтроль і самооцінка професійної діяльності, своєї поведінки, спілкування в суспільстві, в професійному середовищі, тобто суб'єктивним [4, с. 144-152].

Зважаючи на цей перелік основних компонентів професійної компетентності фахівця виокремлюємо такі основні складові діагностувальної компетентності докторів філософії як

педагогів і дослідників: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, праксеологічний, індивідуально-психічний і суб'єктний.

Отже, проблема формування та розвитку діагностувальної компетентності майбутніх докторів філософії є актуальною в Україні, оскільки наявні тільки окремі досліджень з цієї сфери.

Список використаних джерел

1. Klug J., Bruder S., Schmitz B. Which variables predict teacher's diagnostic competence when diagnosing students' learning behavior at different stages of a teacher's career? *Teachers and Teaching. Theory and practice*. Received 14 Feb 2012, Accepted 17 Nov 2014, Published online: 22 Dec 2015. P. 461-484. URL: <https://doi.org/10.1080/13540602.2015.1082729>.

2. Ягупов В. В. Провідні методологічні характеристики основних видів компетентності майбутніх фахівців, що формуються в системі професійно-технічної освіти. *Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи* : зб. наук. пр. 2012. Вип. 2. С. 45–59.

3. Мартиненко С. М. Формування діагностичних компетенцій у майбутніх учителів початкової школи. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2012. Вип. 36. С.26-31.

4. Ягупов В.В. Моделирование профессиональной компетентности выпускников профессиональных учебных заведенийю *Нові технології навчання* : [зб. наук. пр. / гол. ред. Гребельник О.П.]. 2013. Вип. 76. С. 144-152. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/11024>.

Приходько О.Г., слухач Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, майор

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДБОРУ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ.

У сучасній науці спостерігається тенденція до інтенсивної розробки проблем міждисциплінарного характеру, їх розгляду з позицій системно-структурного підходу. До найактуальніших варто віднести проблему професійного відбору фахівців, що сформувалася на стику філософії, ергономіки, психології, медицини, соціології, педагогіки тощо. У психологічному словнику визначено, що професійний відбір – це спеціалізована процедура вивчення та ймовірнісної оцінки придатності людей до оволодіння спеціальністю, досягнення необхідного рівня майстерності й успішного виконання професійних обов'язків у типових і специфічно складних умовах [127]. В іншому аналогічному виданні професійний відбір трактується як система засобів, що забезпечують прогностичну оцінку взаємо відповідності людини і професії у тих видах діяльності, які здійснюються в нормативно заданих небезпечних умовах (гігієнічних, мікрокліматичних, технічних, соціально-психологічних), що потребують від людини підвищеної відповідальності, здоров'я, високої працездатності й точності виконання завдання, стійкої емоційно-вольової регуляції [130]. Поняття професійного відбору А. Г. Маклаков формулює як визначення вимог до людини, передбачених тією або іншою професією, й оцінка наявності у конкретної людини індивідуально-психологічних професійно важливих

якостей, що дають їй змогу успішно освоювати і здійснювати цю діяльність [128]. Як зазначає М. В. Макаренко, професійний відбір являє собою систему заходів, які дозволяють виявляти осіб, котрі за своїми індивідуальними якостями найбільш придатні до навчання і подальшої професійної діяльності за конкретною спеціальністю [86]. Стосовно професійної діяльності військовослужбовців О. Г. Караяні та І. В. Сиромятніков під професійним відбором розуміють систему заходів і засобів, що забезпечують прогностичну оцінку взаємодій відповідності людини і професії, вибір на цій основі із групи цивільних людей найбільш відповідних за своїми якостями до певної військової спеціальності й попередження вступу людини на контрактну службу, до якої вона не здатна за віком, станом здоров'я, освітою та психологічними якостями [61]. На мою думку, найширше і найповніше проблему професійного психологічного відбору розкрито у працях В. О. Бодрова [17–21]. Сутність професійного відбору він вбачає у комплексній оцінці фізичних і психічних якостей кандидата, а також освітнього рівня за допомогою системи заходів соціального, освітнього, медичного і психологічного відбору.

Наразі проблема професійного відбору перебуває в центрі уваги фахівців різних галузей науки. При цьому практично кожен із них, з одного боку, розглядає професійний відбір як соціальний феномен у цілому, а з іншого – займається поглибленою науковою розробкою одного з його видів (психологічного, медичного тощо). Тому в науці є безліч поглядів з цього питання і немає єдиної думки щодо елементів системи професійного відбору, його структури та змісту. Дослідження показало, що в структурі професійного відбору фахівці, як правило, виділяють чотири компоненти, які відбивають медичні, психологічні, соціальні та педагогічні аспекти. Однак у їхніх формулюваннях, на наш погляд, є певні різночитання [52, 61, 71, 86, 96, 127, 130].

Провідні фахівці у цій галузі дотримуються єдиної точки зору щодо структури професійного відбору, де обов'язковим елементом є медичний відбір. Його сутність полягає у виявленні осіб, стан здоров'я яких дозволяє успішно й у регламентований термін опанувати ту спеціальність, за якою проводиться відбір, а також надійно й ефективно працювати за певною спеціальністю протягом тривалого часу без шкоди для здоров'я.

Так, для військовослужбовців Національної гвардії України придатність до проходження військової служби або навчання у вищому військовому навчальному закладі МВС України визначається наказом Міністра Оборони України від 14.08.2008 р. № 402 [121]. Особи, які не пройшли медичний відбір, іншим видам професійного відбору не піддаються. Учені, які розглядають педагогічний аспект проблеми професійного відбору, обмежуються формулюванням "освітній відбір", мета якого – виявлення осіб з рівнем знань, що забезпечує успішне навчання певній професії і безпосереднє виконання пов'язаних з нею обов'язків. При цьому оцінка професійної придатності визначається особливостями конкретної навчальної або трудової діяльності, а також наявністю конкурсу кандидатів. До змісту такого виду відбору зазвичай входить аналіз успішності навчання у середньому навчальному закладі (конкурс атестатів), результати вступних іспитів із профільюючих предметів. Деякі сучасні вчені розглядають професійний відбір як один із факторів соціалізації особистості й виділяють у його структурі соціальний аспект. Так, В. О. Бодров стверджує, що метою соціального відбору є вивчення й оцінка моральних якостей особистості, мотивів вибору професії, інтересів, потреб, відносин у колективі, стійкості до впливу соціальних факторів, здатності до адаптації у новому середовищі тощо [18]. Як зазначає В. В. Стасюк, соціальний відбір виконує низку функцій

соціально-психологічного характеру, визначення таких професійних якостей, як патріотизм, моральність, духовність, дисциплінованість, колективізм тощо [145]. На думку А. О. Крилова, джерелами одержання інформації під час проведення соціального відбору можуть бути автобіографії, характеристики з місця роботи або навчання, індивідуальні співбесіди за задалегідь складеними питальниками, письмові твори з певної тематики, обговорення яких дозволяє оцінити соціальну зрілість претендента [114]. Розглядаючи соціальний і психологічний компоненти професійного відбору в єдності, М. В. Макаренко зазначає, що соціально-психологічний відбір спрямований на виявлення тих соціально зумовлених психологічних властивостей і моральних якостей особистості, які визначають її прагнення і готовність до виконання професійних обов'язків у звичайних та екстремальних умовах, сприяють появі задоволення від своєї праці й успішності роботи людини у колективі [86]. У деяких наукових працях [86, 106, 145] розглядаються в єдності психологічний і фізіологічний – психофізіологічний (психолого-фізіологічний) відбір, під яким (наприклад, Ю. І. Погодін, В. С. Новіков, О. А. Боченков) розуміють оцінку і прогнозування функціонального стану організму і професійної працездатності військовослужбовців для підтримання високої боєздатності частин і підрозділів [112]. На думку М. В. Макаренка, психофізіологічний відбір являє собою складову частину професійного відбору, сутність якого полягає у проведенні обґрунтованих і послідовних заходів, що дозволяють виявити осіб, найбільш придатних за своїми індивідуальними якостями і можливостями до навчання в установленій термін і успішної професійної діяльності за тією чи іншою спеціальністю [86]. За визначенням О. А. Боченкова, В. І. Булика, О. М. Глушка, Є. Б. Науменка, С. В. Чермяніна, психофізіологічний відбір є системою заходів, спрямованих на оцінку рівня фізіологічних резервів організму кандидата, що забезпечують його стійкість до несприятливих факторів середовища і професійної діяльності [24]. Розглянута деякими авторами позиція об'єднання психологічного і фізіологічного видів професійного відбору, на наш погляд, пояснюється тим, що у період 1960–1990-х рр. у науці існувала думка про те, що результати психологічної оцінки якостей особистості (психодіагностики, тестування) повинні обов'язково підтверджуватися фізіологічними даними: зіставленням результатів тестування з особливостями вищої нервової діяльності, динамікою біоелектричної активності мозку та ін. На підтвердження цієї тези Л. Ф. Бурлачук у доповіді на III Харківських Міжнародних психологічних читаннях зазначив, що аж до останнього часу мірилом усього у психології була фізіологія, зокрема, вчення про вищу нервову діяльність [107]. Однак сучасні психологи (Л. Ф. Бурлачук, В. Д. Шадриков та ін.) дедалі частіше наполягають на тому, що спроби однозначного, прямого, поелементного зіставлення психічних і нейрофізіологічних процесів виявляються малопродуктивними, а дослідження психологів і фізіологів повинні тільки доповнювати одне одного. Ефективність же їх взаємного узгодження істотно підвищиться, якщо і психологічні, і фізіологічні дослідження проводитимуться з позицій функціональної системи в рамках "єдиної архітектури", але будуть спрямовуватися на розкриття конкретних механізмів психічної діяльності "в рамках мови своєї науки" [156]. Тому головний акцент робився нами на змісті психологічного аспекту у психофізіологічному відборі, оскільки загальна мета цих відборів полягає у виявленні й оцінюванні характерних для людини стійких психофізіологічних, психологічних і соціально-психологічних якостей, а також співвіднесенні їх із якостями, необхідними для успішного оволодіння конкретною професійною діяльністю, і подальшим ефективним виконанням посадових обов'язків [128]. Сутністю

психологічного компонента професійного відбору, як і його теоретичною основою, є діагностика і прогнозування здібностей. У зв'язку з цим у працях різних учених [18, 145, 157] поняття "професійний відбір" і "психологічний відбір" найчастіше ототожнюються. Аналіз існуючих понять "професійний психологічний відбір" дозволив сформулювати й упровадити у наукову сферу його нове трактування. Так, під професійним психологічним відбором І.І. Приходько розуміє безперервний керований процес, що включає комплекс психодіагностичних заходів щодо виявлення рівня розвитку сукупності професійно важливих якостей особистості і наступного визначення професійної придатності до навчання, а також прогнозування подальшої ефективної професійної діяльності за обраною спеціальністю [116]. Одним із ключових понять психології праці є професійна придатність. Під нею розуміють сукупність психологічних і психофізіологічних особливостей, необхідних і достатніх для досягнення людиною за наявності спеціальних знань, умінь і навичок суспільно прийнятної ефективності праці. Професійна придатність не є вродженою якістю: вона формується у процесі трудової діяльності людини. Під час тривалої професійної праці, що проходить у певних соціально-економічних умовах, формуються не тільки окремі функціональні системи і психічні процеси людини (професійне сприйняття, пам'ять, мислення тощо), але і її особистість, складається соціально-професійний тип особистості з певними ціннісними орієнтаціями, характером, особливостями між групового та внутрішньо групового спілкування тощо. Нерідко професія накладає відбиток на зовнішній вигляд людини. Час, необхідний для формування професійної придатності, за інших рівних умов залежить від природних особливостей людини, її професійної мотивації і відповідної професійної підготовки (знань, умінь, навичок). У різних професіях і за різних рівнів майстерності кожен із цих факторів має різну питому вагу в загальній картині професійної придатності людини. Формування професійної придатності завжди є індивідуальним процесом, при організації якого можна створити умови для досягнення особами певного рівня професійної підготовки й позитивної професійної мотивації. Цього не можна сказати стосовно вроджених якостей людини: такі передумови її трудової діяльності досить універсальні, професійно нейтральні й пластичні, що дозволяє людині опановувати досить широке коло професій [38]. У процесі вивчення професійної придатності виходять із психологічних, медичних та інших критеріїв. Для встановлення рівня професійної придатності, досягнутого на момент дослідження, використовується різноманітний арсенал психологічних засобів: тести, що діагностують ступінь оволодіння професійними знаннями і навичками (тести досягнень); тести, що діагностують рівень розвитку професійно важливих якостей і психічних функцій, методики вивчення мотивації тощо. Сьогодні залежно від вимог, які висуваються до фахівця, для винесення підсумкового висновку про професійну придатність кандидата використовується п'ять основних принципів комплектування оцінок: монофакторний, критеріальний, компенсаторний, компенсаторно-критеріальний і поліфакторний [24]. При використанні монофакторного принципу за основу беруть підсумкову оцінку одного із досліджуваних компонентів діяльності (інтелект, сенсомоторні якості, нервово-психічна стійкість, рівень фізіологічних резервів організму) залежно від профілю професії. Цей принцип застосовується у процесі відбору для навчання професіям, що висувають підвищені вимоги, переважно до однієї зі сфер психічної структури особистості. В основу критеріального принципу покладено врахування однієї, але мінімальної оцінки із чотирьох досліджуваних компонентів, що забезпечують ефективне оволодіння професією кандидатом. Його використовують у

процесі відбору для навчання спеціальностям, що висувають менш жорсткі, але однакові вимоги до всіх функціональних систем організму людини [37].

Основою компенсаторного принципу є сумарна оцінка всіх чотирьох компонентів із виведенням інтегральної оцінки. Здебільшого його застосовують для прогнозування успішної діяльності різних фахівців в екстремальних умовах [8, 63]. Компенсаторно-критеріальний принцип, що ґрунтується на сумарній оцінці всіх компонентів діяльності, використовують при винесенні підсумкового висновку про професійну непридатність до спеціальностей, що висувають підвищені вимоги до конкретних професійно важливих якостей, які неможливо розвинути за певний строк до рівня, мінімально необхідного для ефективної діяльності за визначеними спеціальностями. Поліфакторний принцип, що враховує значущість окремих психічних процесів у діяльності фахівця, є універсальним і найперспективнішим при прогнозуванні професійної придатності на тривалий термін. Проте на сучасному етапі розвитку професійного психологічного відбору через відсутність уніфікованих методів обстеження й математичної обробки результатів підрахунок інтегрального бала у практичних цілях є досить трудомістким. Деякі автори (К. М. Гуревич, А. О. Крилов) виділяють два типи професійної придатності: абсолютну (до професій, що вимагають наявності спеціальних індивідуальних рис) і відносну (до професій, оволодіти якими може практично будь-яка здорова людина) [38, 114]. Оцінюючи професійну придатність у процесі проведення професійного психологічного відбору, багато авторів орієнтуються, насамперед, на виявлення осіб з високим рівнем розвитку деяких якостей, найбільш важливих для досягнення успіхів у навчанні та діяльності (підхід по максимуму). Інші фахівці, навпаки, головним чином намагаються визначити осіб з низькими показниками розвитку професійно важливих якостей (підхід по мінімуму). Вибір підходу багато в чому зумовлюється конкурсом кандидатів і складністю професії. На наш погляд, ефективнішим є другий підхід, оскільки виявлення осіб з показниками "нижчий за середній" рівень дозволяє ймовірно прогнозувати їхній неуспіх у навчанні та діяльності і рекомендувати їм програму спеціальної психологічної підготовки або вибір іншої професії. У разі реалізації підходу по мінімуму найменш допустимі показники тестів зазвичай визначаються розмірами конкурсу, але у низці випадків вони можуть бути чітко визначені тільки вимогами професії (наприклад, краще не добрати кандидатів на навчання льотчиків, ніж приймати осіб з показниками, на підставі яких можна ймовірно прогнозувати їхні низькі успішність у навчанні та надійність під час професійної діяльності). Вивчення наукових досліджень з цієї проблеми [44, 86, 128] показало, що у практиці проведення професійного психологічного відбору найчастіше застосовується диференційований підхід з поділом обстежуваних осіб на чотири групи за ступенем імовірності прогнозу подальших успіхів у навчанні й діяльності, наприклад:

- 1) придатні у першу чергу;
- 2) придатні у другу чергу;
- 3) умовно придатні;
- 4) професійно непридатні.

Деякі автори рекомендують ранжирування на три групи: групу умовно придатних у цьому випадку не виділяють [131]. Наявність проміжної градації зумовлена неможливістю одержання однозначного висновку про професійну придатність (непридатність) кандидата. Характеризуючи першу групу кандидатів, необхідно зазначити, що до неї відносять осіб безумовно або абсолютно придатних. Це випробовувані, які можуть успішно опанувати

конкретну спеціальність у встановлений термін і надалі успішно виконувати функціональні обов'язки цієї професії. У цих осіб відзначається повна відповідність психологічних властивостей і функціональних можливостей до вимог щодо конкретної спеціальності. Їм надають найбільші переваги при зарахуванні до числа тих, кого навчатимуть. Друга група – професійно придатні, або придатні у другу чергу. Особи, що входять до цієї групи, можуть допускати у процесі роботи за спеціальністю незначні помилки, що істотно не впливають на ефективність професійної діяльності. Ці помилки найчастіше можуть бути пов'язані зі зміною умов діяльності, появою нових функцій, ускладненням обстановки. Для таких фахівців характерним є деяке зниження резервних фізіологічних і психічних можливостей. Їх рекомендують до зарахування на загальних підставах. Третю групу становлять особи з невизначеним прогнозом професійної придатності (умовно придатні). Для них необхідні збільшення строків підготовки і коригування програм навчання. Зарахування кандидатів і призначення таких осіб на відповідні посади можливе у разі гострого дефіциту людських ресурсів, оскільки пов'язане з підвищеною небезпекою допущення ними помилок у процесі професійної діяльності. У цьому випадку потрібен комплекс спеціальних заходів щодо додаткового навчання, проведення періодичного психологічного обстеження і контролю за працівниками або тими, хто навчається. Певне значення для компенсації недостатньої професійної придатності може мати психологічна підготовка і тренування цих осіб, а також комплекс фізіологічних методів підтримання і підвищення працездатності. У процесі професійного відбору осіб третьої групи рекомендують у разі досягнення високих показників у конкурсних іспитах. Четверта група – професійно непридатні особи. Це кандидати, не здатні опанувати конкретну спеціальність у встановлений термін. Їх рекомендують не зараховувати на навчання на цю спеціальність. Однак висновок про професійну непридатність стосується тільки конкретної спеціальності. Будучи не придатними до певної спеціальності, ці особи можуть увійти у групу з високою придатністю до роботи і навчання за іншою професією [86].

Значне місце у сучасних дослідженнях із психології праці займають виявлення закономірностей та обґрунтування принципів проведення професійного психологічного відбору. На думку вчених [19, 61, 128], на них мають ґрунтуватися методологія, підбір методів вирішення цієї проблеми, вибір організаційних форм проведення професійного відбору, визначення його взаємозв'язку з ефективністю діяльності у цілому. На наш погляд, принципи професійного психологічного відбору найповніше розкрито у працях В. О. Бодрова [17–21]. В узагальненому вигляді ці принципи професійного психологічного відбору наведено у таблиці.

Принципи професійного психологічного відбору (за В. О. Бодровим)

Принцип	Зміст
Системний підхід	Рекомендації з відбору повинні ґрунтуватися на вивченні особливостей розвитку і взаємозв'язку різних професійно важливих психологічних якостей особистості, взаємного впливу на них характеристик об'єкта, змісту, умов та організації діяльності

Особистісний підхід	Усебічне вивчення динамічної функціональної структури особистості за результатами психологічного обстеження й аналізу даних про особливості професійної, соціальної та інших форм її активності
Діяльнісний підхід	Необхідно враховувати: 1) ступінь відповідності структури конкретної особистості до вимог майбутньої професії; 2) особливість розвитку особистості в різних умовах, проявах дійсної і попередньої професійної (навчальної, трудової) діяльності
Актуальність відбору	Наявність розбіжностей у рівні професійної підготовленості, ефективності діяльності обстежуваних, що обумовлені станом індивідуально-психологічних якостей, професійних здібностей
Наукова обґрунтованість	Рекомендації з професійного психологічного відбору повинні бути результатом обґрунтування: 1) необхідності, доцільності проведення відбору для певної професії (спеціальності); 2) конкретизації завдань відбору (прогнозування придатності до навчання, діяльності за конкретною спеціальністю, роботи у визначених умовах і т. д.); 3) характеристики обстежуваного контингенту (обсяг вихідної вибірки, ступінь загальної спрямованості на оволодіння конкретною професією тощо); 4) професійних вимог до кандидатів; 5) валідності та надійності психодіагностичних методик; 6) критеріїв прогнозування професійної придатності; 7) ефективності розроблених рекомендацій з відбору; 8) організаційних форм проведення відбору. Рекомендації з відбору, розроблені для певної категорії фахівців, без спеціальної наукової перевірки не можуть бути використані у процесі відбору до інших професій
Динамічність і прогнозованість	Під час оцінювання професійних здібностей повинна передбачатися можливість їх зміни і розвитку. Тому необхідно вивчати стан професійно важливих якостей особистості безперервно у процесі навчання і подальшої діяльності: проводити періодичне психологічне обстеження, аналізувати інформацію про прояви індивідуально-психологічних особливостей особистості у різних сферах життя та діяльності
Комплексність	Психологічний відбір тісно пов'язаний з медичним, освітнім, соціально-педагогічним відборами: їх результати дозволяють доповнити характеристику особистості та зрозуміти особливості стану професійно важливих якостей, досліджуваних у ході психологічного обстеження

Активність	Результати психологічного обстеження необхідно використовувати не тільки для прогнозування професійної придатності, але й для розвитку і формування професійних здібностей у процесі навчання, виховання, тренування, діяльності фахівців
Динамічність та адаптивність критеріїв відбору	Передбачає можливість зміни значень інтегрального показника професійної придатності: у випадках зміни вимог до професії, умов набору, показників конкурсу тощо
Диференційоване прогнозування	Результати психологічного відбору повинні забезпечувати можливість оцінювання професійної придатності до навчання і діяльності до конкретного класу професій, об'єднаних за принципом спільності основних елементів структури діяльності й обумовлених ними властивостей особистості, а потім і до окремих спеціальностей цього класу
Практичність	Заходи з психологічного відбору повинні бути невід'ємним складником системи комплектування навчальних закладів (виробничих колективів), економічними за матеріальними витратами, прийнятними за тривалістю обстеження, видачею висновків тощо

Як бачимо з таблиці, сучасний професійний психологічний відбір є складною комплексною науковою проблемою і розглядається вченими, з одного боку, як система, а з іншого – як процес.

Система психологічного відбору має такі компоненти: – обґрунтований і експериментально перевірений комплекс діагностичних методик, необхідних технічних засобів та стандартизовану процедуру обстеження; – методи узагальнення, інтерпретації вихідної діагностичної інформації і складання прогнозів; – показники професійної ефективності та критерії оцінки успішності діяльності; – логічні й математичні апарати верифікації прогнозів. У процесі психологічного відбору передбачаються: по-перше, оцінка психофізіологічних функцій, тобто деяких характеристик аналізаторних систем організму і типологічних властивостей вищої нервової діяльності; по-друге, виявлення у процесі життєдіяльності набутих соціально-психологічних якостей (спрямованість особистості, комунікативність, схильність до лідерства, організаторські здібності, конформізм тощо); по-третє, вивчення психічних процесів, властивостей і станів [21].

Процес психологічного відбору включає такі етапи: отримання та первинне оброблення необхідної вихідної діагностичної інформації; психодіагностика й оцінювання рівня придатності обстежуваних, формулювання прогнозів придатності до навчання та (або) цього виду професійної діяльності; верифікація зазначених прогнозів на основі співвідношення даних про фактичну професійну діяльність відібраних осіб. Розглянувши професійний відбір як процес, А. О. Крилов виділив такі етапи: – психологічне вивчення професії з метою виявлення вимог до людини (розкриття структури діяльності й обґрунтування цілісності та взаємозв'язку психічних

і психомоторних процесів, що перебувають під найбільшим навантаженням), її докладна характеристика, складання професіограми (психограми); – вибір психодіагностичних методів дослідження (тестів), що дозволяють оптимально оцінити професійну придатність на основі виділених психічних процесів і професійних дій; – психодіагностика: психологічне вивчення претендентів для оволодіння професією, оцінка їхнього загального розвитку, спрямованості на оволодіння конкретною професією, ступеня розвитку якостей, найважливіших для подальшого оволодіння професією, оцінка здатності виконання певних цілісних дій або їх елементів у різних умовах; – психологічний прогноз успішності навчання і подальшої діяльності на підставі: а) співвідношення відомостей про вимоги певної професії до людини й отриманих психодіагностичних даних; б) урахування можливості цілеспрямованого вдосконалення та компенсації професійно значущих якостей (з урахуванням строків навчання), імовірності адаптації до професії, можливості появи екстремальних впливів [18]. У процесі професійного відбору Б. Ф. Ломов виділяє чотири етапи [82]: 1) аналіз професійної діяльності; 2) визначення мети і критеріїв відбору, підбір методів відбору; 3) перевірка інформативності та надійності методик; 4) проведення відбору, аналіз результатів і коригування критеріїв та методів. На першому етапі повинен здійснюватися аналіз трудового процесу, а також фізіолого-гігієнічних і психологічних особливостей трудової діяльності. Метою такого аналізу є визначення вимог, які висуває діяльність до професійно важливих якостей особистості. Один із можливих шляхів вирішення цього завдання полягає у складанні професіограми (детального опису професійної діяльності). Протягом цього етапу досліджуються структура і характер діяльності, проводиться аналіз можливих ситуацій і, насамперед, найбільш несприятливих, екстремальних, що висувають підвищені вимоги до тих або інших якостей людини [54].

На підставі такого аналізу визначають основні вимоги до кандидата на певну спеціальність (медичні, освітні, соціальні, психофізіологічні). З урахуванням цих вимог розробляють критерії професійної придатності (непридатності) для конкретного виду діяльності. На другому етапі процесу професійного відбору повинні визначитися мета і критерії відбору, підбір та розробка методичних прийомів, що дозволяють оцінити професійно важливі якості особистості. Головними труднощами цього етапу є встановлення об'єктивних критеріїв, адже вони не можуть бути строго фіксованими і змінюються під впливом низки умов (факторів зовнішнього середовища, часу, тренування, навчання тощо). Третій етап відбору – контрольний. Його метою є перевірка, наскільки вірогідно відібрані методики можуть прогнозувати результати відбору. Четвертий етап – безпосереднє проведення професійного психологічного відбору, аналіз отриманих даних, коригування критеріїв і методів відбору. Після обробки результатів формуються рекомендації щодо професійної придатності кожного кандидата на навчання або для роботи за конкретною спеціальністю. Таким чином, проведений теоретичний аналіз проблеми дослідження дозволяє зробити висновок, що проблема професійного психологічного відбору актуальна, багатогранна і розглядається фахівцями у комплексі з педагогічним, медичним і соціальним компонентами професійного відбору. Вона вимагає постійного вивчення, наукового аналізу й удосконалення з урахуванням вимог сьогодення. Наразі окремі аспекти наведеної проблеми розроблені недостатньо і потребують подальших комплексних динамічних досліджень.

Коломієць В.М. кандидат юридичних наук, заступник начальника кафедри правового забезпечення гуманітарного інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, полковник юстиції

Пухтицький І.М., слухач гуманітарного інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, підполковник юстиції

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАВОВОЇ РОБОТИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Відповідно до статті 8 Конституції України в Україні визначається і діє принцип верховенства права, який тісно пов'язаний з реалізацією принципу законності, правопорядку та дисципліни [1].

Згідно із статтею 19 Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові, службові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України[1].

Правова робота – це діяльність, яка пов'язана із застосуванням норм права, неухильного дотримання та запобігання невиконанню вимог законодавства, інших нормативних актів органами військового управління, військовими частинами (установами, організаціями та підприємствами) їх посадовими особами під час виконання покладених на них завдань і функціональних обов'язків, а також організація і здійснення належного представництва їх інтересів та порушених прав в органах судової влади [5].

За приписом статті 99 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, помічник командира бригади з правової роботи (юрисконсульт бригади) у мирний і воєнний час відповідає за організацію і стан правової роботи в бригаді [2].

За приписом пункту 4 Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.11.2008 №1040, основним завданням юридичної служби є організація правової роботи, спрямованої на правильне застосування, неухильне дотримання та запобігання невиконанню вимог законодавства, інших нормативних актів органом виконавчої влади, підприємством, їх керівниками та працівниками під час виконання покладених на них завдань і функціональних обов'язків, а також представлення інтересів органу виконавчої влади, підприємства в судах [4].

У відповідності до проведеної роботи щодо створення ефективної системи управління у Збройних Силах України на основі принципів і стандартів прийнятих державами-учасницями НАТО, в частині, що стосується функціонування юридичної служби, як складової Збройних Сил України, відбулись зміни в організаційно-штатній структурі. Проведення оптимізації штатів призвело до зменшення юридичних посад у видах Збройних Сил України, органах військового

управління, бригадах, полках та базах.

Під час створення ефективної системи управління у Збройних Силах України що стосується штатної чисельності юридичних служб усіх рівнів, на мою думку не враховано обсяг, характер та складність правової роботи, яка виконується посадовими особами юридичної служби, у тому числі питання координації правової роботи, методичного керівництва та перевірки її організації в підпорядкованих органах військового управління, військових частинах, установах та організаціях.

На сьогодні в юридичних службах різного рівня зростає навантаження. Це обґрунтовано, як приклад, з покладанням обов'язків щодо погодження або не погодження висновків на не оскарження судових рішень по зверненням до суду військовослужбовців за предметом спору нарахування індексації грошового забезпечення.

Зокрема юридичними службами Збройних Сил України постійно проводиться претензійна та позовна робота по господарським справам.

У зв'язку зі зміною політики в державі, щодо Збройних Сил України, поряд із збільшенням кількості укладених договорів на відновлення військової техніки, прогнозованим є і неминуче значне зростання кількості звернень до господарських судів.

Зазначений процес вимагає затрат доволі значної кількості часу, як на стадії підготовки так і безпосередньо в ході розгляду справ у судах, з огляду на особливості господарського процесу.

У зв'язку з бурхливими процесами демократизації та євроінтеграції держави – значних, а іноді і радикальних змін, зазнає чинне законодавство. Моніторинг зазначених змін, вивчення, аналіз та систематизація останнього потребує затрат доволі значної кількості часу.

Таким чином, має місце надмірне збільшення обсягу навантажень на кожного фахівця юридичної служби Збройних Сил України, які знаходяться на межі фізичних та інтелектуальних можливостей людини.

Підсумовуючи зазначене, з метою збереження кадрового потенціалу, недопущення зниження існуючих спроможностей, належної організації правової роботи, спрямованої на правильне застосування, неухильне дотримання вимог законодавства, відповідно до вимог Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, затвердженого Законом України "Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України" від 24 березня 1999 року №548 – XIV [2], Указу Президента України від 11.12.2001 №1207/2001 "Про деякі заходи щодо зміцнення юридичних служб державних органів" [3], Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.11.2008 №1040 [4], вважається за доцільне збільшення штатної чисельності фахівців юридичної служби Збройних Сил України.

Що дозволить покращити:

- якість та повноту правового забезпечення управлінської діяльності;
- контроль та відповідне реагування на зміни чинного законодавства;
- якість документування претензійної та позовної роботи;
- об'єктивність статистичної роботи щодо представництва у судових інстанціях без якої неможливим є якісний моніторинг процесу захисту інтересів Збройних Сил України та оперативне реагування на невігідну зміну процесуального становища;
- координацію правової роботи, методичне керівництво та перевірку її організації в підпорядкованих органах військового управління, військових частинах.

Список використаних джерел

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року (зі змінами). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/Z960254K>.
2. Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, затвердженого Законом України "Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України" від 24 березня 1999 року №548 – XIV (зі змінами). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>.
3. Указу Президента України від 11.12.2001 №1207/2001 "Про деякі заходи щодо зміцнення юридичних служб державних органів" [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207/2001#Text>.
4. Положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.11.2008 №1040 (зі змінами). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1040-2008-%D0%BF#Text>.
5. Підручник "ВІЙСЬКОВЕ ПРАВО" Київ-2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://mil.univ.kiev.ua/files/57_1093220695.pdf.

*Пшенишнюк Г.О., слухач навчальної групи 5102
Національного університету оборони України імені Івана
Черняхівського, майор*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПСИХІКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ПІД ЧАС ПЕРЕБУВАННЯ В ПОЛОНІ

В умовах війни на сході України потрапити в полон є досить вірогідним. Потрапляння до полону являється чи не найважчим та найгіршим випробуванням людської долі. Адже життя полоненого цілком перебуває у руках ворога. Як зазначають військові психологи, професійні військові переносять полон значно легше, ніж мобілізовані військовослужбовці чи цивільні особи, оскільки в них закладена здатність та готовність до виживання в будь-яких умовах, навіть в умовах ізоляції. Чи будуть наслідки полону для заручника фатальними чи ні, залежить передусім від того, чи зуміє він обрати правильну тактику виживання.

Ю. Широбоков провівши дослідження присвячені військовополоненим виокремив п'ять стадій полону, які певною мірою впливали на психіку та поведінку військовослужбовців. Перша – захоплення військовослужбовців у полон, де військовослужбовець, вперше переживає вітальну фазу полону. За свідченнями військовослужбовців, більшість із них, могли уникнути цього, при виході з території оточеної супротивником, але саме пряма загроза життю створила умови припинення спроб уникнути захоплення в полон. Серед причин захоплення у полон військовослужбовці, які пережили зазначену ситуацію відмічали наступні: в наслідок поранення або контузії, як результат майстерності та підготовки супротивника, слідство відчаю та зневіри у свої власні сили у ситуації безвиході [1].

Другою стадією полону є транспортування військовополоненого від місця захоплення до

місця постійного утримання або допиту, яка також характеризується переживанням вітальних реакцій, бо саме в ході конвоювання військовополоненого можуть вбити з різних причин: тяжкий фізичний стан, спроба втечі, супротив тим хто утримує, небезпека викриття та інше [1].

Наступною стадією військового полону, можна вважати перший допит, бо тут так само як і на стадіях захоплення та транспортування військовослужбовець переживає вітальну фазу полону, бо розуміє, що власна поведінка під час допиту може стати смертним вирокком, як для нього так і для товаришів, разом з якими його було захоплено. Ця стадія характеризується різними способами морального та фізичного тиску на військовополонених: побиття, насилля, тортури, вбивства, шантаж, позбавлення їх сну та їжі з метою залякування, запобігання втечі та схилення до співробітництва [1].

Саме під час допитів на полоненого здійснюється максимальний психологічний тиск, саме тут його намагаються психологічно зламати та змусити повідомляти певну інформацію, схилити до співробітництва та подальшої провокаційної діяльності або давати необхідні свідчення проти своїх товаришів та командирів [1].

Утримання військовополонених, на думку опитаних, які пережили зазначену ситуацію, пов'язане з наступною, четвертою стадією полону – адаптацією. Військовополонених можуть утримувати в різних умовах: у спеціальних таборах, ямах або в підвалах. Нав'язування терпимості до нових цінностей і зразків поведінки та їх прийняття призводило до адаптаційного конфлікту коли зовнішня поведінка не відповідала внутрішнім переконанням військовослужбовця. Також, для них характерним було нав'язування таких систем цінностей індивіда, які б повністю збігалися з тими, що прийняті у кримінальному соціумі [1].

Останньою п'ятою стадією можна вважати повернення з полону, а саме отримання військовослужбовцем повідомлення про його обмін та подальше пересування до лінії розмежування ворогуючих сторін та безпосередньо повернення до свого підрозділу або лікувального закладу [1].

В. Франкл, колишній в'язень нацистського концентраційного табору, перебуваючи в полоні виробив для себе основне корисне правило – відповідати на всі запитання чесно, але мовчати про те, про що не питають прямо. Він виокремив три фази душевної реакції на життя в полоні: період після прибуття до табору; період глибокого занурення в буденне життя табору і період після звільнення [2, с. 25].

Симптом, характерний для першої фази – це шок. Особливістю цієї фази було, те що полонені визнають, що їм нічого втрачати, окрім власних життів. Водночас, думка про самогубство навідувала майже кожного, що врешті полонені перестали боятися смерті.

Протягом кількох наступних днів, реакції змінюються з початком настання другої фази – фази відносної апатії, у якій відбувається щось на кшталт емоційної смерті. Поряд з тим, людина потерпає від тортур інших болісних емоцій, які намагається притлумити. Насамперед, це його безмежна туга за домівкою та родиною [2, с. 36]. Апатія, вигоряння емоцій і нестерпна байдужість були симптомами, що виникали під час другої стадії психологічних реакцій в'язня і врешті робили його нечутливим до щоденних та щогодинних фізичних знущань. Завдяки цій нечутливості в'язень невдовзі оточував себе дуже необхідною захисною шкарлупою. Апатія була необхідним механізмом самозахисту. Реальність зблякла, і всі зусилля й емоції зосередилися на одному завданні: зберегти власне життя і життя свого товариша. Такий стан напруги, поєднаний із постійною необхідністю зосереджуватися на завданні залишитися в

живих, зводив внутрішнє життя в'язнів до примітивного рівня, тобто – повернення до примітивного способу духовного життя [2].

Водночас, апатія крім ролі захисного механізму, була також наслідком інших факторів. Голод і недосипання сприяли її виникненню викликаючи загальне роздратування. Окрім цих фізичних причин існували й душевні, у формі певних комплексів. Ми всі колись були або уявляли себе "Кимось". Зараз нас трактували як повне "Ніщо" [2. с. 77].

Даючи психологічне та психопатологічне пояснення типових характеристик полонених В. Франкл, спираючись на власний досвід, відокремив питання повної і неминучої залежності від впливу середовища, в якому перебуває полонений та духовної свободи. Людина в полоні таки має свободу вибору. Людина здатна зберегти рудименти духовної свободи та незалежного мислення навіть у вкрай несприятливих умовах невимовної психічної й фізичної напруги [2, с. 80].

Як зазначає О. Нагорна, тема полону в українській армії досі табуована, її намагаються максимально уникати. По-перше, полон – це страшно, а людині завжди не хочеться говорити про те, чого вона боїться. Разом з тим, спрацьовують залишки радянської ментальності, коли полон вважався зрадою, і "справжній герой" мав себе підірвати, аби лиш не потрапити в руки ворога. Адже коли людина не цінувалася, для всіх було легше, щоб в екстремальній ситуації вона наклала на себе руки". Змінити ставлення військовослужбовця до полону як до "зради" – донести до нього, що там він може дізнатися якусь корисну інформацію й потім передати її своєму командуванню. Це допомагає воїну обличити думку про те, що граната в кишені вирішує всі проблеми. Адже це зовсім не так. Самогубство з метою будь-що уникнути полону може обернутися проблемами для співслужбовців та до зриву завдання. Важливо, щоб хибна установка на героїзацію безглуздої самопожертви змінилася не тільки у війську, а й у суспільстві загалом [3].

Таким чином, головне завдання для полоненого – виживання. Адже той, хто збереже себе для сім'ї, армії, держави – заслуговує на шану, а не зневагу. Недарма в багатьох країнах є державні нагороди за виживання в полоні. Оскільки в сучасному "цивілізованому" суспільстві, як і в армії відповідно, беззаперечно найбільшою цінністю є людське життя.

Список використаних джерел

1. Широбоков Ю. М. Стадії військового полону та особливості їх впливу на психіку військовослужбовців. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2016. Вип. 20. С. 313-321. URL: <https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/ProblemsOfExtremeAndCrisisPsychology/vol20/Shyrobokov.PDF> (дата звернення 23.10.2021).
2. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Харків: КСД, 2021. С. 25–39.
3. Лиховій Д, Шовкун Л, Гордійчук О. Як вижити в полоні та після нього. Новинарня. 2017. URL: <https://novynarnia.com/2017/06/09/yak-vizhiti-v-poloni-ta-pislya-nogo/> (дата звернення 24.10.2021).

*Ратушняк Р.М., слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України імені
Івана Черняхівського, підполковник*

АКТУАЛЬНІСТЬ БОЙОВИХ ПСИХОГЕННИХ ВТРАТ В ХОДІ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ.

Діюча війна між Російською Федерацією та Україною триває вже восьмий рік але, на жаль, 2021 рік не стане її завершенням. Бойові дії, які тривають на Сході нашої країни є справжнім випробуванням психологічної стійкості українського війська та боєздатності Збройних Сил України виконувати свої завдання з метою захисту держави [1].

Участь у збройних конфліктах завжди має свою "ціну". Загалом по статистиці в перші дні проведення бойових дій бойову психічну травму отримують 60 – 65 % військовослужбовців у світі. Лише 25 % із них адекватно реагують на бойову обстановку, а в інших – фіксують дезорганізацію психічної діяльності. У 35 % найчастіше спостерігаються стійкі порушення психіки, які на жаль, залишаються на все життя. Згодом, у 50 – 80 % військовослужбовців, які перенесли тяжкий стрес розвивається посттравматичний стресовий розлад.

За статистикою різних війн – психічні розлади, на фоні ведення бойових дій, нараховують від 6 % до 12 % чисельності особового складу і до 30 % від загальної кількості бойових втрат, які супроводжуються частковою або повною втратою боєздатності військ [2].

Як показує досвід, психогенні втрати армії Сполучених Штатів Америки (США) під час Другої світової війни становили понад 17 %, а під час війни у Південній Кореї відмічалися близько у 24 %, а у В'єтнамі мали місце у 30 % військовослужбовців. Серед поранених та покалічених, які складали 42 %, біля 100 тис. ветеранів у різний час покінчили життя самогубством, а від 35 до 45 тис. учасників бойових дій й донині ведуть замкнутий спосіб життя. Після війни у В'єтнамі, США мали небойові втрати серед ветеранів значно більші, ніж під час бойових дій, а саме: через наркоманію, алкоголізм, самогубства, що було доведено в роботах іноземних фахівців: Mc.Daniel E.G., 1988, Macleod A.D., 1991 [3; 4].

Аналіз проведення бойових дій, які відбулися після Другої світової війни, досвід проведення Антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил, свідчить про те, що існує необхідність впровадження нових форм та методів роботи психологічного супроводу та реабілітації військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, а також декомпресії особового складу на етапі відновлення боєздатності.

У США до початку будь-якої операції військові проходять тренінги та курси бойової психології або бойової стійкості. Під час проведення військових дій визначені спеціалізовані групи контролюють стан отриманого бойового стресу. Дані групи виїжджають з підрозділами на місця і повертаються з ними на ротацію. Такий процес реабілітації для них є обов'язковою процедурою, на яку відводиться необхідний час для реінтеграції й "психологічної декомпресії" підрозділів. Також, обов'язковою процедурою є медогляд, поглиблене тестування у психолога, інформативний брифінг, які проводять відповідні курси з повернення до цивільного життя. Психологічна декомпресія за стандартами НАТО – форма психологічної реабілітації військовослужбовців, які перебували в екстремальних (бойових) умовах службово-бойової діяльності, яка складається із комплексу заходів фізичного і психологічного відновлення

організму людини та проводиться з метою поступової реадaptaції військовослужбовців до звичайних умов життєдіяльності, запобігання розвитку у них психологічних травм. [5; 6].

Слід зазначити, що у значної частини військовослужбовців Збройних Сил України, які приймали участь та постраждали в результаті збройного конфлікту, спостерігаються психогенні розлади. Така психологічна поведінка вимагає оперативної оцінки, прогнозу розвитку розладів, проведення заходів психологічної допомоги в лікувальних і реабілітаційних закладах.

На сьогодні, не враховувати реальність психогенних втрат вважається в якійсь мірі злочинно. Оскільки, психогенні втрати здатні здійснити значно сильніший вплив на перебіг бойових дій, чим втрати фізичні.

Проте, як показує досвід участі в бойових діях, командно-штабних навчаннях, штаби та відповідні посадові особи не вважають за доцільне перш за все враховувати чинник психогенних втрат в бою. Вони не усвідомлюють того, що в результаті психогенних втрат, які можуть зазнати війська, не залишиться психологічно стійкого особового складу для виконання бойових завдань.

У будь-якому військовому конфлікті виграє та з протидіючих сторін, яка не тільки краще підготує особовий склад, а й навчить його засобам для швидкого відновлення завданого противником психологічного збитку, втрачених психологічних можливостей військовослужбовців.

Не випадково, одним із важливих завдань всебічної оцінки обстановки в інтересах якісної підготовки військ до ведення бойових дій є прогнозування кількості можливих психогенних втрат та розрахунок сил і засобів необхідних для проведення психологічного відновлення під час бойових дій та психологічної декомпресії після їх завершення.

Вчасно і вірно здійснений розрахунок можливих масштабів і ступеня втрати боєздатності особового складу у наслідок дії негативних психогенних чинників, дозволяє спрогнозувати об'єми і види необхідної психологічної допомоги і на основі чого організувати ефективну систему попередження психогенних втрат, відновлення боєздатності військовослужбовців та швидкого повернення їх до "строю".

Розрахунки психогенних втрат мають орієнтовний, імовірний характер. Головними показниками психогенних втрат є їх величина і структура. Під величиною розуміються розміри втрат в абсолютних цифрах (у кількості людей). Структура психогенних втрат – це відсоткове відношення різних їх видів до загальної кількості психогенних втрат.

Під час розробки методики розрахунку безповоротних, санітарних та психогенних втрат необхідно враховувати комплекс чинників, найважливішими з яких є: завдання військового формування, співвідношення сил та засобів сторін, що протидіють; інтенсивність бойових дій; вид і тривалість бою (операції); характер місцевості; погода; час року, бойові, психічні та моральні якості особового складу; довіра особового складу до командирів, а також їх досвід та воєнне мистецтво під час підготовки та ведення військового бою (операції).

Серед основних завдань підготовки особового складу до дій в умовах сучасного бою, особливе місце займає система попередження бойових психогенних травм та надання психологічної допомоги психотравмованим військовослужбовцям, що значно впливає на боєздатність особового складу і в цілому – виконання поставленого бойового завдання.

Разом з тим, у теорії та практиці морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення бойових дій відслідковується недостатнє висвітлення питань щодо профілактики бойових психогенних втрат, надання психологічної допомоги в бойових умовах та проведення заходів психологічної декомпресії [7].

Під час вивчення літературних джерел, теоретичних та практичних питань, щодо сутності та причин виникнення бойових психогенних втрат стає зрозуміло, що бойова психогенна травма – це патологічний стан центральної нервової системи, який виникає в наслідок впливу бойових стрес-факторів і обумовлює неадекватну поведінку у постраждалого. На фоні психогенних травм відбуваються психогенні втрати – це кількість особового складу, що втратив на короткий або тривалий час боєздатність.

Психогенні втрати поділяються на безповоротні, санітарні (бойові і небойові) та короткочасні психогенні втрати (рис. 1), а кожен елемент яких має свій зміст.

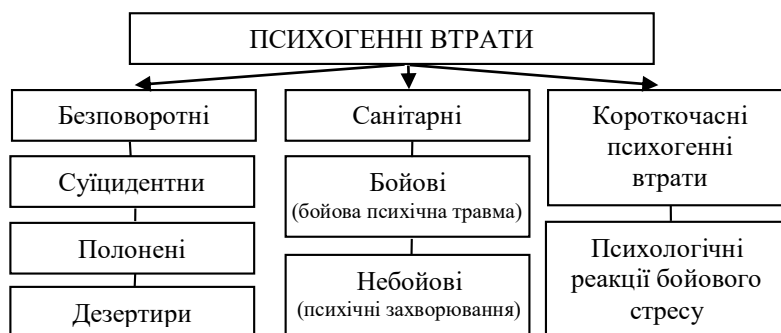

Рис. 1. Класифікація психогенних втрат.

Безповоротні психогенні втрати – втрата військовослужбовцями боєздатності в результаті якої стає неможливим повернення особового складу до строю взагалі і потребує тривалого лікування, надання медичної допомоги, та професійної психологічної і психіатричної допомоги у спеціалізованих закладах та проходження курсу соціальної та психологічної реабілітації.

Санітарні психогенні втрати – втрата військовослужбовцями боєздатності не менш ніж на добу, відновлення якої досягається шляхом надання психологічної допомоги на етапах медичної евакуації, проведення заходів психологічної декомпресії та реабілітації на відповідних пунктах, госпіталізації та лікування.

Короткочасні психогенні втрати – короткотермінова втрата боєздатності особового складу, відновлення якої досягається методом надання психологічної допомоги безпосередньо в підрозділі у бойовій обстановці.

Першопричиною психогенних втрат є невідповідність психологічних ресурсів особистості вимозі обстановки.

Психічні розлади та травми можуть бути нетривалими – тривалими; одноразовими – повторюваними; монотематичними – багатоаспектними; очікуваними – несподіваними; малоактуальними – дуже актуальними; такі що несуть загрозу для здоров'я – не загрожують здоров'ю; індивідуальними – значущими для суспільства (оточення); безпосередніми – опосередкованими.

У свою чергу, бойові психічні травми та розлади поділяють на три рівні: психологічний, граничний та психотичний.

При першому, психологічному рівні, особовий склад відчуває легку напругу, збудженість, нездатність зосередитись, легко піддається негативним настроям, погано контролює свої дії, неточно реагує на команди тощо.

При другому, при граничному рівні, у військовослужбовців може наступити апатія або істерія, вони стають важко керованими, суттєво знижується рівень якості виконання бойових завдань тощо.

При третьому, психотичному рівні, являє собою таке психологічне потрясіння, коли особистість втрачає повний контроль над собою, не може контактувати із співслужбовцями, перебуває в пригніченому стані та здійснює неадекватні дії.

До санітарних психогенних втрат відносяться психогенні травми та розлади психологічного та пограничного рівнів, а до безповоротних – психотичного.

Отже, психогенні втрати – реальний факт війни і вагомий чинник, що впливає на боєздатність особового складу. Їх розрізняють за походженням, динамікою проявів, рівнем розгорнутої патології, наслідками психічних розладів, захворювання та трансформації і зумовлюють дезорганізацію бойової активності військовослужбовців. Завдяки умінню грамотно прогнозувати й оцінювати психогенні втрати можливо вчасно й обґрунтовано приймати адекватні рішення, проводити заходи щодо психологічної допомоги та декомпресії під час відновлення боєздатності. Розрахунок та прогноз психологічних втрат є необхідними, оскільки вони впливають на перебіг і результат бойових дій, на прийняття оптимальних управлінських рішень у бою.

На сьогодні вже не є актуальною реабілітація лише фізичного стану військовослужбовців, оскільки без врахування психологічного статусу особи, її соціальної адаптації, неможливо говорити про повноцінне функціонування особистості.

Проблема психологічного супроводу учасників АТО та їх адаптації до професійної діяльності є важливою як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Особлива увага має приділятися реабілітаційній роботі, яка вимагає вирішення проблем кадрового забезпечення та інтеграції зусиль різних відомств з надання учасникам АТО (ООС) психологічної, соціальної, матеріальної допомоги та суспільної підтримки, тому, має проводитись на базі спеціалізованих реабілітаційних центрів. Важливим аспектом реабілітації є робота з сім'єю та близькими військовослужбовців. [8].

На сьогоднішній день в Україні сформовано 696 центрів психологічної допомоги [9]. Проблемою на державному рівні виявилась нестача професійно підготовлених кадрів – фахівців-психологів з практичним досвідом.

З юридично-правових позицій психологи мають право застосовувати до постраждалих лише методи психологічної діагностики, психологічного консультування і психологічної корекції. Натомість, позитивні результати можливо отримати лише за умов організації єдиної міжвідомчої системи медико-психологічної реабілітації на підставі уніфікованої програми і стандартизованих протоколів медико-психологічної реабілітації із залученням як медичних фахівців (психіатрів, психофізіологів, психотерапевтів, медичних психологів з базовою медичною підготовкою, лікарів-реабітологів), так і психологів з базовою гуманітарною підготовкою [10].

Відсутність адаптованих алгоритмів надання психологічної допомоги учасникам АТО (ООС), посттравматичного стресового розладу та брак кваліфікованих психіатрів і психологів зі

спеціалізацією військово-тактичної психології, не враховує особливостей сьогодення, яке потребує створення індивідуальної програми реабілітації кожного військового за принципом – своєчасність, комплексність і безперервність процесу реабілітації.

Система надання психологічної допомоги та реабілітації учасників АТО (ООС) за обсягом матеріально-технічного та кадрового забезпечення повинна розглядатись як складова національної безпеки держави.

Лікарі не даремно б'ють на сполох: пережите в зоні АТО може боляче вдарити по всьому суспільству держави. Сьогодення вимагає проведення у загальнодержавному масштабі своєчасної і кваліфікованої психологічної реабілітації воїнів АТО (ООС). Ефективні реабілітаційні заходи повинні спрямовуватися не тільки на виведення людини з кризового стану, а й на розвиток нових життєво важливих умінь [11].

В результаті вивчення зазначеної проблеми в нашій державі за висновками експертів визначено, що єдиної концепції реабілітації та адаптації військових після повернення із зони конфлікту досі не існує [12; 13; 14].

Отже, побудова сучасної системи реабілітації, її затвердження на законодавчому рівні, підкріпленому бюджетними державними програмами, здатна забезпечити ефективне та стале вирішення вищезазначених проблеми.

Список використаних джерел

1. Горбулін В.П. "Гібридна війна" як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В.П. Горбулін // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 4. – С. 5.
2. Караяни А.Г. Психологическая реабилитация участников боевых действий / А.Г. Караяни. – М., 2003. – 80 с
3. DanielMc.E.G. Psychological response to disasters / DanielMc.E.G, BaskettP., WellerR. (Eds.) // Medicine for Disasters. – London, Boston: Wright. – 1988. – С. 231-245.
4. Macleod A. D. The reactivation of post-traumatic stress disorder in later life [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1080/00048679409080786>.
5. Агаєв Н.А. Досвід роботи в армії США та арміях інших країн щодо недопущення втрат особового складу з причин, не пов'язаних із виконанням завдань за призначенням: (методичний посібник) / Н.А. Агаєв, О.М. Кокун, М.В. Герасименко, І.О. Пішко, Н.С. Лозінська. – К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2018. – 156 с. – Режим доступу : http://lib.iitta.gov.ua/710972/1/%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4_%202018.pdf.
6. Карпюк Г. Реабілітація і медицина для військових. Перехід від тактики до стратегії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mil.gov.ua/news/2018/05/25/reabilitacziya-i-mediczina-dlya-vijskovih-perehid-vid-taktiki-do-strategii/>.
7. Блінов О.А. Методика прогнозування психогенних втрат. Методичний посібник. – К.: ВГІ НАОУ, 2003. – 36 с.
8. Пам'ятка учасникам російсько-української війни // ГОВПО "Юридична Сотня", 2018. – 204 с.
9. Реабілітація українських ветеранів. Це комусь взагалі потрібно? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.112.ua/statji/reabilitatsiia-ukrainskykh-veteraniv-tse-komus-vzahali->

potribno-415455.html.

10. Соціально-психологічна адаптація ветеранів АТО: проблеми і шляхи їх вирішення / Ресурсний центр Гурт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gurt.org.ua/articles/32262>.

11. Зоран Комар. Психологічна стійкість воїна: (підручник для військових психологів) / Комар З. // Київ, 2017.[Електронний ресурс].–Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Komar_Zoran/Psykholohichna_stiikist_voina.pdf.

12. Кокун О.М. Психологічна робота з військовослужбовцями-учасниками АТО на етапі відновлення: (метод. посібник) / О.М. Кокун., Н.А. Агаєв, І.О. Пішко, Н.С. Лозінська, В.В.Остапчук. – К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2017. – 282 с.

13. Миськевич Т. Реабілітація військових АТО в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2572:reabilitatsiya-vijskovikh-ato-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350.

14. Психологічної реабілітації учасників АТО в Україні взагалі не проводять – Зарецька [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gordonua.com/ukr/news/war/-psihologichna-reabilitatsija-uchasnikiv-ato-v-ukrajini-vzagali-neprovoditsja-zaretska-216299.html>.

*Рибчук О.О., старший викладач кафедри суспільних наук,
Національний університету оборони України імені Івана
Черняхівського доктор філософії, підполковник*

ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ВИКЛАДАЧА ВВНЗ ЯК СУБ'ЄКТА ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Від розвитку освіти залежить розвиток сучасної української держави, успішне формування та трансформація громадянського суспільства на засадах гуманізму, верховенства права та свободи особистості. В основу сучасної освітньої парадигми закладено цінність людського існування, свободу і суверенність прав кожної особистості та її гідність, розвиток самодостатності особистості, істотними рисами якої є здатність ухвалювати самостійні відповідальні рішення й діяти творчо, потреба постійного саморозвитку та підвищення професійного рівня, громадянська позиція.

Проблема суб'єктності та самореалізації суб'єкта діяльності стала предметом значної кількості досліджень. Її у своїх працях розглядали Б. Ананьєв, Дж. Дьюї, Е. Кант, Г. Костюк, А. Леонтьєв, С. Максименко, В. Осьодло, Ч. Пірс, С. Рубінштейн, Ж. Сартр, Г. Сковорода, Е. Тоффлер, В. Ягупов, К. Ясперс та інші.

В освітній діяльності для викладача ВВНЗ вагомим значенням набуває його суб'єктність, як для власної самореалізації так і для якісного навчання та виховання слухачів (курсантів). Сучасний викладач прагне використовувати і розвивати особистісні можливості для удосконалення освітньої діяльності, підвищення її ефективності. Щоб військовий педагог міг використовувати основні ідеї теорії суб'єктності, а також на її засадах навчав слухачів (курсантів) як суб'єктів військово-професійної діяльності, необхідно знати характеристики суб'єкта та добирати ефективні методи для їх формування і розвитку.

Важливою рисою для саморозвитку військового педагога є *адекватна самооцінка та*

сприйняття дійсності, що дозволяє бачити себе таким, яким є насправді, а не таким, яким хочеться себе бачити. З об'єктивним сприйняттям пов'язано й те, що такі викладачі більш толерантні до протиріч та невизначеності. Це дозволяє критично мислити та не боятися проблем, які не мають однозначних рішень. Для саморозвитку викладача ВВНЗ важлива здатність *позитивно сприймати себе та своїх вихованців* з усіма притаманними їм сильними та слабкими сторонами, такими якими вони є насправді, без нестримної потреби повчати та контролювати інших. Суб'єктність військового викладача проявляється також у його *щирості та простоті*, внутрішній потребі педагогічної діяльності. Мотиви, емоції, почуття щодо його діяльності безпосередні, не мають умовностей. Викладач бачить у своїх вихованцях ціль, а не засіб самоствердження, самореалізації.

До суб'єктних характеристик саморозвитку викладача відноситься і його *зосередженість на справі* – сконцентрованість на педагогічній діяльності, улюбленій праці, відчуття обов'язку та відповідальності. Такий стан можливий коли людина і робота призначені одне для одного. Викладач вищої військової школи – *самостійний*, прагне мати власний незалежний погляд на справу, а не покладається на думку інших. Є активною силою, що чинить опір спробам нав'язати загальноприйнятну позицію, критично оцінює ситуацію, робить власні висновки. Військовому педагогу притаманне *оригінальне бачення*, він здатний об'єктивно та з гідністю оцінити події, які іншим видаються звичними, буденними. Бачить у звичайних речах нове, рідко скаржиться на нудну, нецікаву роботу.

Військовий педагог *усвідомлює суспільну значущість військово-педагогічної діяльності*, має щире бажання допомогти своїм вихованцям стати кращими, виявляє розуміння та симпатію до них, визначає суспільний інтерес як пріоритетний у своїй діяльності. Викладачу ВВНЗ притаманні *схильність до суб'єкт-суб'єктних відносин*, неупередженість у стосунках з вихованцями та повага до них. Педагог знаходиться у гармонії з середовищем в якому перебуває, проте зберігає *автономність*, внутрішню незалежність від нього. Він самостійний та впевнений у собі, тому мислення та поведінка не перебувають у залежності від соціального впливу. Здатний проявляти креативність у різних видах педагогічної діяльності.

Більшість викладачів вищої військової школи відчують потребу у самовдосконаленні, прагнуть розкрити та реалізувати власний внутрішній потенціал. Але не всі можуть досягти цієї мети. Це пов'язано передусім із неспроможністю визначити власні здібності та задатки, невмінням їх визначити, а також тим, що не знають до чого прагнути у самовдосконаленні як педагога. Не менш важливим негативним чинником є сумніви у своїх здібностях, що безумовно знижують можливості саморозвитку.

Таким чином, суб'єктність військового викладача, що ґрунтується на глибокому усвідомленні власного потенціалу та розумінні потреби професійного розвитку, є джерелом його активності в освітній діяльності на основі власного військово-професійного досвіду та максимальної реалізації творчого потенціалу. Досягнення суб'єктності це непростий шлях, що вимагає від викладачів постійної та наполегливої роботи над собою, проте забезпечує розвиток повноцінної, активної, позитивної, креативної постаті викладача вищої військової школи, ефективного організатора освітнього процесу.

Висновки. Аналіз наукових досліджень суб'єктності дозволяє зробити висновок, що спільним для всіх підходів є розуміння суб'єктності як складного психологічного явища, що об'єднує у собі різні рівні прояву активності людини. Сучасне розуміння суб'єктності пов'язане з

розумінням її як міри становлення людини суб'єктом власного життя та професійної діяльності, а також як рівня розвитку свідомості щодо особистого самосприйняття.

Зазначені вище ознаки суб'єктності з урахуванням особливостей професійної діяльності військового педагога дають можливість визначити сутність суб'єктності викладача ВВШ як набутої у процесі навчання та педагогічної діяльності інтегральної якості, що проявляється в усвідомленій здатності до організації власної професійної діяльності, активній діяльності спрямованій на перетворення педагогічної дійсності та самого себе.

Рибчук О.Г., заступник командира в/ч А1660

з морально-психологічного забезпечення, підполковник

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФІЛАКТИКИ ПСИХОГЕННИХ РОЗЛАДІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ БОРОТЬБИ

Понад 200 років не втрачає своєї актуальності вираз Наполеона про те, що у будь-якому військовому протистоянні успіх на $\frac{3}{4}$ залежить від факторів морального порядку і лише на $\frac{1}{4}$ від матеріальних засобів.

Напружені бойові дії, реальна загроза життю, інформаційна невизначеність, втрата бойових побратимів, усе це з чим зустрічаються військовослужбовці під час виконання бойових завдань, породжують психогенні травмуючі ситуації, наслідками яких є психічні та психосоматичні розлади. Аналіз досвіду бойових дій у зоні проведення антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил свідчить про те, що підвищення бойових (технічних) характеристик засобів ураження, удосконалення методів інформаційно-психологічної боротьби призводить до значного зростання психогенних втрат серед військовослужбовців, що негативно впливає як на їх боєздатність, так і на боєздатність частин, а отже, на ефективність бойових дій в цілому. Підрозділи разом з неминучими фізичними втратами несуть значні психогенні втрати.

Досліджуючи сучасний стан діагностики та профілактики психогенних втрат встановлено, що усі втрати особового складу прийнято поділяти на безповоротні та санітарні: безповоротні – втрати, що включають убитих, тих, хто потрапив у полон або зник безвісти; санітарні – особи, що втратили боєздатність (працездатність) не менш ніж на добу і потрапили до медичних пунктів або лікувальних установ.

Залежно від причин, що призвели до втрати боєздатності, санітарні втрати умовно поділяють на: бойові та небойові. Бойові санітарні – виникли в результаті дії якого-небудь виду зброї чи іншого вражаючого фактору під час виконання бойового завдання; небойові санітарні – військовослужбовці, які втратили боєздатність через причини, безпосередньо не пов'язані із діями противника або виконанням бойового завдання, а також ті, хто отримав небойову травму.

Встановлено, що до психотравмованих зараховують військовослужбовців, що істотно знизили, втратили або припинили бойову активність унаслідок дії негативних психогенних чинників (це безповоротні та санітарні (бойові і небойові) втрати).

Виявлено, що ефективність дій особового складу у бойовій обстановці, характер отримання ним бойових психічних травм, надання йому оперативної психологічної допомоги

суттєво залежать від надійності методики прогнозування і розрахунку бойових психічних втрат. Також дані психогенних втрат потрібні для прийняття своєчасного управлінського рішення.

На даний момент, методики що застосовуються для прогнозування психічних втрат мають орієнтовний, імовірнісний характер.

Узагальнення досвіду діяльності з військовослужбовцями, що брали участь в операції Об'єднаних сил дозволило нам визначити основні ідеї та алгоритм профілактики психогенних втрат.

Основна ідея полягає у необхідності:

визначення кількості імовірних психогенних втрат серед особового складу;

визначення конкретних військовослужбовців, ймовірність отримання бойових психічних травм у яких найвища;

розроблення диференційованої стратегії профілактики психогенних розладів, як з конкретними військовослужбовцями, так і з групами військовослужбовців, відповідно до обраних ними стрес-факторів, які об'єктивно мають найбільший психогенний вплив та сприймаються суб'єктивно.

Реалізація цього задуму полягає у послідовному застосуванні інструментарію для діагностування характеристик військовослужбовців, що плануються до участі в операції Об'єднаних сил та психогенних факторів, що визначають негативний вплив. Прагнучи встановити рівень стресостійкості та соціальної адаптації досліджуваних осіб, у якості психологічного інструментарію рекомендовано методику Т. Холмса і Р. Раге, яка призначена для простого, скринінгового визначення рівня актуального стресу і ймовірності розвитку межових нервово-психічних розладів. У подальшому важливо встановити яким саме чином військовослужбовці борються із стресом, які саме стратегії вони обирають у подоланні стресу, яка поведінка буде типовою для них під час стресової ситуації. З цією метою пропонуємо використовувати методику «Індикатор копінг-стратегій». Для визначення стрес-факторів, що здійснюють найбільший стресогенний вплив на військовослужбовців, нами було розроблено та використовується авторський опитувальник, у якому досліджуваним було запропоновано визначити міру впливу перерахованих стрес-факторів на його особистість.

На підставі аналізу результатів діагностування, можна чітко виділити категорію військовослужбовців, які підпадуть під категорію психогенних втрат. Це будуть військовослужбовці з наднизькою та низькою опірністю стресу, які у свою чергу, оберуть (високий та середній рівень) такі копінг-стратегії як, уникнення та пошук соціальної підтримки.

Результати тестування дають змогу прогнозувати рівень психогенних втрат серед особового складу та виділити тих військовослужбовців, які потребують психопрофілактичної роботи у першу чергу. У свою чергу, авторський опитувальник дозволяє зрозуміти які ж саме стрес-фактори мають найбільший вплив на військовослужбовців, що дозволяє офіцеру психологу військової частини побудувати ефективну та диференційовану профілактичну роботу.

Таким чином, можемо стверджувати що запропонований алгоритм може бути впроваджений та застосований у практиці роботи офіцера-психолога батальйону, на етапі проходження бойового злагодження підрозділу під час підготовки до виконання бойових завдань.

На основі отриманих даних діагностики та визначених напрямів психологічної роботи

щодо зниження впливу стрес-факторів організовується комплексна профілактична робота, яка полягатиме у проведенні заходів (загальної, спеціальної та цільової) з використанням різних форм (психоедукації; занять з предметів бойової підготовки; психотренінгів; прийомів психологічної саморегуляції) та методів (моделювання психологічних факторів бою; психологічні вправи і тренування; аварійних ситуацій; стресових впливів; вольової регуляції) психологічної підготовки.

Особливу увагу слід приділяти психоедукації, головним завданням якої є – допомогти зрозуміти військовослужбовцю, що може відбуватися з його психікою, під впливом тих чи інших факторів обстановки.

Основним методом профілактики психогенних втрат вважаємо метод моделювання психологічних факторів бою. Результати опитування військовослужбовців, дозволяють психологу зрозуміти, які саме стрес-фактори, мають бути використані під час моделювання.

Спеціальні методи психологічної підготовки дозволяють вирішувати конкретні, вузькі завдань: навчання військовослужбовців способам контролю негативних емоційних станів, подоланню страху і боязні, больових відчуттів, психічної і фізичної втоми, способам досягнення самовладання в життєво небезпечних ситуаціях.

Висновок. У результаті проведення запропонованих заходів, очікується зниження рівня психогенних втрат серед особового складу, унаслідок проведення ефективного професійно-психологічного вивчення та підготовки військовослужбовців, які залучаються до виконання бойових завдань. Водночас, слід зазначити, що ефективність реалізації психопрофілактичних заходів виходить за межі компетенції одних лише заступників командирів з морально-психологічного забезпечення та офіцерів-психологів підрозділів і може бути досягнутою лише за умови об'єднання зусиль командирів усіх рівнів.

*Роговський А.М., головний спеціаліст відділу
Командування об'єднаних сил Збройних Сил України
(в/ч А0135), підполковник*

ВПЛИВ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕРСОНАЛУ НА ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ЗАВДАНЬ У СКЛАДІ МІЖНАРОДНИХ ОПЕРАЦІЙ З ПІДТРИМАННЯ МИРУ І БЕЗПЕКИ

Не зважаючи на триваючу збройну агресію проти нашої держави, Україна продовжує брати участь в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки під егідою міжнародних організацій у сфері безпеки та у складі спільних миротворчих сил (далі – МОПМБ), розглядаючи її як важливу складову своєї зовнішньої політики, а також демонструючи себе як послідовного та передбачуваного міжнародного партнера у сфері колективної та регіональної безпеки [1].

Національний персонал (далі – НП) – окремі військовослужбовці (працівники) Збройних Сил України (далі – ЗС України), які виконують визначені службові завдання у складі МОПМБ на посадах військових спостерігачів та офіцерів штабу і не входять до складу національних контингентів (далі – НК) [2, с. 3].

В цілому, на сьогодні, близько 60 осіб з числа НП виконують завдання у складі МОПМБ у різних куточках світу (ДРК, Малі, Косово, Південний Судан, Кіпр, Аб'єй, ПРПМ). Не зважаючи на

невелику кількість, згаданих представників ЗС України слід відносити до специфічної категорії військовослужбовців, яка заслуговує окремої уваги та потребує спеціальної психологічної підготовки. В більшості випадків їх службова діяльність, а також поведінка у районах виконання службових завдань оцінюються не як дії окремих посадових осіб, а як дії представників держави, її Збройних Сил.

Таким чином, вважається за доцільне розглядати вплив індивідуально-психологічних особливостей представників НП як важливий аспект під час виконання службових завдань у складі МОПМБ.

Окремо варто наголосити, що урахуваючи специфіку та умови виконання завдань, питання психологічної підготовки представників НП перед направленням до складу МОПМБ потребує окремого дослідження, оскільки на відміну від НК, з якими проводиться психологічна підготовка у процесі загальної підготовки під час бойового злагодження підрозділу, а також які у своєму складі мають штатні посади заступника командира контингенту з морально-психологічного забезпечення та офіцера (з питань релігії), представники НП – це окремі військовослужбовці (працівники) ЗС України, які виконують службові завдання відповідно до займаних посад у складі штабних елементів місії (багатонаціональних штабів) та груп військових спостерігачів (іноді самостійно у міжнародному середовищі) [2, с. 7].

Ефективність виконання службових завдань представниками НП в стресогенних умовах миротворчої діяльності, в значній мірі залежить від їхніх стійких індивідуально-психологічних особливостей і характеру домінуючих психічних станів. Психічні стани з домінуванням позитивних характеристик (позитивно забарвлених емоцій), в більшості випадків, є ознаками успішної професійної діяльності НП. В той же час стани, що характеризуються переважанням негативних характеристик (наприклад, негативно забарвлені емоції), можуть свідчити про незадовільне протікання професійної діяльності НП, й виступають передумовою міжособистісних конфліктів [3, с. 147].

Психічні стани багатообразні і вельми суперечливі. При цьому одні стани створюють сприятливі умови для прояву когнітивних і особових властивостей НП, інші ж можуть викликати відхилення в області відчуттів і сприйняття, протікання процесів пам'яті, вольової регуляції поведінки, тощо. За негативних умов можуть змінюватися перцептивні властивості індивіда. В стані очікування спотворюється сприйняття часу: створюється ілюзія уповільнення і навіть зупинки його руху. Специфічні психічні стани здійснюють вплив на об'єктивність сприйняття миротворцями навколишньої дійсності. В стані надії, наприклад, в очікуванні повернення на Батьківщину, миротворці оптимістично сприймають своє положення. В стані відчаю – проявляється особливий суб'єктивізм в оцінці поточної обстановки, приймаються неадекватні ситуаційні рішення. Під впливом апатії і нудьги істотно знижується ефективність когнітивних процесів, у миротворців з'являються нав'язливі уявлення, нездатність зосередити увагу на конкретній діяльності, освоїти нові нескладні прийоми служби. Томливі очікування викликають відчуття дратівливості і відчаю. Такі стани часто супроводжується безсонням, що виснажує миротворця. Починає хворобливо працювати уява, миротворця переслідують кошмари, можуть виникати ілюзорні розлади [3, с. 148].

Виконання завдань у складі МОПМБ пов'язане з постійно існуючими загрозами і викликами, а саме: періодичними емоційними та ментальними напруженнями, роботою на незнайомій місцевості, постійною можливістю раптової і різкої зміни обстановки, а також її

непередбачуваністю, загрозою життю та здоров'ю (смертю, пораненням, травмуванням, захворюванням тощо), можливим потраплянням в полон або заручники, перебуванням в умовах вимушеної або примусової ізоляції, виникненням ситуативних почуттів (переляк, страх, розгубленість), географічною віддаленістю від Батьківщини, постійним перебуванням в міжнародному середовищі та психологічними аспектами ведення переговорів, обмеженою можливістю комунікації з близькими та рідними людьми, гастрономічними особливостями, культурними, релігійними звичаями місцевого населення у районах виконання завдань тощо.

Службова діяльність представників НП часто пов'язана з постійним перебуванням в специфічних кліматичних умовах (густий і непрохідний ліс, джунглі, пустеля та ін.) у складі невеликих груп, іноді – самотійно. Наявність великої кількості хижих звірів, отруйних комах, плазунів, рептилій тощо, призводить до постійної загрози життю чи здоров'ю [5, с. 281].

Епідеміологічна ситуація та санітарні особливості місцевості у країні перебування підвищують ризики захворювання на філовіруси, малярію, жовту лихоманку, черевний тиф, дифтерію та ін. Все це може призводити до постійного психологічного напруження та дезорганізації психічної діяльності, зламати психологічний опір організму та спричинити емоційний зрив. Всі вищенаведені обставини впливають на глибину, тривалість і характер психічних станів миротворців.

Ураховуючи необхідність протистояти екстремальним та несприятливим для життя факторам, а також адекватно реагувати на кризові ситуації у складі МОПМБ, висуваються особливі вимоги до формування належного морально-психологічного стану та психологічної готовності особового складу до виконання службових завдань за призначенням [5, с. 196].

Велику роль відіграє також морально-психологічна атмосфера, що панує в структурних підрозділах (БНШ, Тім Сайтах), відносини з місцевими органами влади і населенням. Формування тих чи інших психічних станів в умовах професійної діяльності тісно пов'язані з мотиваційною сферою людини. Перебування у складі МОПМБ обмежує задоволення потреб людини, що неминує викликає як фізичні, так і етичні негаразди і, як наслідок, часто виникають психічні стани з переважаючими негативними емоційними проявами. Психічні стани залежать від індивідуальних особливостей людини, від її характеру, темпераменту, вміння пристосуватися до нового середовища.

За результатами спостереження та експертної оцінки, Алещенко В.І. виділяє основні характеристики психічних станів, що притаманні миротворцям, а саме:

– *типовість*. В умовах миротворчої діяльності і виходячи з її специфіки, спостерігаються психічні стани, що властиві великим групам людей, незалежно від їх індивідуально-психологічних і етичних якостей. Подекуди спостерігаються типові стани, властиві всім миротворцям, що знаходяться в однакових умовах, наприклад в період раптового початку бойових дій спостерігалась безвихідність, паніка, відчай. Іншим типовим станом, характерним для миротворців є відчуття безпорадності, безсилля, що викликано мандатом миротворця, який не завжди дозволяє надавати практичну допомогу місцевому населенню, реально захистити його від свавілля місцевої влади;

– *індивідуальна своєрідність*. Психічні стани миротворця індивідуально своєрідні, оскільки вони нерозривно пов'язані з його особливостями;

– *лабільність*. Кожному психічному стану миротворця відповідає його протилежність (активності протистоїть пасивність, впевненості – невпевненість). Лабільність станів, швидкий

перехід їх в свою протилежність досить характерні для миротворчої місії. Спостереження показують, що іноді буває достатньо самого незначного приводу, найнікчемнішої провокуючої обставини, щоб "гарний" настрій миротворця різко переріс в "поганий", а стримувана психічна напруга прорвалася назовні [3, с. 149].

Практичний досвід участі НП у МОПМБ показує, що одним з найбільш складних комплексних психічних станів миротворця є фрустрація. Розвитку цього стану сприяють деприваційні умови місії (операції), що виражаються, зокрема, в тривалій ізоляції від Батьківщини, сім'ї і близьких, у відсутності можливості задоволення ряду потреб біологічного та соціального характеру. В свою чергу, високий рівень фрустрації, виявлений у миротворця, є однією з ознак дезадаптації до специфічних умов життєдіяльності в умовах МОПМБ. Фрустрація проявляється по різному й обумовлена або особливою активністю (у формі агресії, роздратованості), або ж пасивністю (у формі пригніченості, невпевненості, емоційної нестійкості, образливості) представника НП.

Прикладами типових психічних станів, також значущих для миротворчої діяльності є стани очікування, туги та апатії. Миротворець, що знаходиться в місії (операції), постійно знаходиться в стані очікування, яке може бути різним за своїм психологічним змістом. Цей стан властивий всім миротворцям, але ступінь його прояву різна – від відкритої, коли миротворець ділиться вголос зі всіма своїми проблемами, до прихованої – зовні нічим не проявляється, і залежить від індивідуальних якостей особи і значущості очікуваних подій. В стані очікування людина може відчувати і нетерпіння, що виявляється, як правило, в загальному зниженні чутливості до ситуації очікування. Воно зазвичай охоплює миротворця напередодні давно очікуваної події. Особливе нетерпіння виявляється незадовго до закінчення відрядження. Нетерпіння у миротворців може протікати у різних формах – від бурхливої радості, в окремих випадках, до афектно-гальмівних реакцій.

Миротворець в стані очікування характеризується підвищеною, іноді вибірковою напруженістю. Це стан найсильніше виражений в перші тижні знаходження у визначених районах місії (операції), а також незадовго до закінчення відрядження. Це може бути пов'язано з так званим "ефектом уникнення". Він формується, як правило, в умовах, коли задоволення якої-небудь життєво важливої потреби суб'єктивно сприймається миротворцем як надмірно тривала. У миротворців, що чекали закінчення відрядження, спостерігається ідеалізування Батьківщини, домівки, сім'ї, своєї роботи. Тому, коли закінчення відрядження наближається впритул, зіткнення з реаліями, очікуваними на Батьківщині, швидше лякає, чим приваблює. Цим частково пояснюється той факт, що переважна більшість представників НП прагнуть звільнитися з лав ЗС України та підписати контракт з ООН [3, с. 159].

Важким психічним станом є безнадійність та апатія. У такому стані людина втрачає перспективу і сенс життя. Цей стан проявляється у миротворців в період бойових дій, у разі захоплення в заручники, нападу на миротворців, відкритій конфронтації з місцевими органами влади або населенням та ін. У такому стані пригнічується воля, ослабляється пам'ять. Виявляється це в тому, що особа зовсім не реагує, або навпаки, бурхливо, хворобливо реагує на зауваження, схильна їх оспорювати.

Таким чином, в період перебування в МОПМБ у представників НП спостерігаються різноманітні психічні стани. Формування цих станів, в основному, детермінується психологічними реакціями на особливі умови виконання службових завдань. При цьому, чим

вище рівень стресогенності умов служби, тим, як правило, більш розповсюджені психічні стани з домінуючими негативними характеристиками. Психічні стани можуть бути диференційовані за ступеню свого впливу на процес професійної діяльності миротворця до умов несення служби в миротворчій місії. До групи найбільш значущих для професійної діяльності психічних станів відносяться, в першу чергу, фрустрація й підвищена тривожність. Для ефективної професійної діяльності в умовах місії характерний низький рівень фрустрованості. Для осіб з виявленою дезадаптацією до умов служби в місії характерний, як правило, наявність протягом відносного тривалого проміжку часу високого рівня фрустрованості.

Водночас, як показують результати тестування та спостереження за діями офіцерів в екстремальних умовах, висока реактивна тривожність розвивалась і в тих миротворців, яким в повсякденній діяльності притаманний низький рівень тривожності. Це ще раз підтверджує гіпотезу про те, що до успішного виконання службових завдань у складі МОПМБ себе необхідно готувати в процесі повсякденної діяльності, в ході спеціальної підготовки, і особливо під час проведення занять з психологічної підготовки [3, с. 160 – 161].

Ураховуючи викладене, особливого значення та актуальності набуває питання впливу індивідуально-психологічних особливостей представників НП на виконання службових завдань у складі МОПМБ.

Аналіз існуючої нормативно-правової бази та літературних джерел свідчить про необхідність удосконалення та більш детального вивчення процесів впливу індивідуально-психологічних особливостей представників НП на виконання службових завдань у складі МОПМБ шляхом узагальнення вже існуючого та набутого досвіду, а також внесення відповідних змін та доповнень до діючих керівних документів з питань підготовки та застосування НП. Зазначене дозволить здійснювати більш ефективний відбір кандидатів перед призначенням на посади НП та безпосереднім направленням до складу МОПМБ.

Список використаних джерел

1. Про участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки. Закон України від 23.04.1999 № 613-XIV. Дата оновлення: 28.12.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/613-14> (дата звернення: 20.10.2021).
2. Наказ Міністерства оборони України від 18.01.2016 № 23 "Про затвердження Інструкції з підготовки та застосування національних контингентів, національного персоналу в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки".
3. Алещенко В.І. Психологічне забезпечення миротворчої діяльності військовослужбовців Збройних Сил України. Монографія. – Харків, ХУПС. – 2008. – 238 с.
4. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України : підручник : у 2 ч. Ч. 1. вид. 2-е, перероб. зі змін. та допов. / Н. А. Агаєв, В. Г. Дикун, В. С. Чорний та ін. ; за заг. ред. В. В. Стасюка. Бровари : ТОВ "7БЦ", 2020. 754 с.
5. United Nations Handbook 2019-20: An annual guide for those working with and within the United Nations. Fifty-seventh edition. Crown Copyright Reserved 2019 ISSN: 0110-1951/ Published by the Ministry of Foreign Affairs and Trade/Manatū Aorere, Private Bag 18–901, Wellington, New Zealand.

*Самарін Д.О., слухач навчальної групи 5101,
Національний університет оборони України імені І.
Черняховського, капітан*

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИЗОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБОВОМУ СКЛАДУ ОКРЕМОЇ ДЕСАНТНО-ШТУРМОВОЇ БРИГАДИ ДЕСАНТНО-ШТУРМОВИХ ВІЙСЬК ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Десантно-штурмові війська Збройних сил України — це окремий рід військ у складі Збройних сил України, який призначений для вертикального охоплення противника та дій в його тилу. Особовий склад Десантно-штурмових військ ЗСУ здатний діяти як повітряний десант, а також для виконання бойових завдань у тактичному та оперативному тилу ворога. Основними завданнями ДШВ ЗСУ визначені:

- порушення управління військами і роботи тилу противника;
- заборона планомірного використання резервів противником;
- заняття і утримання важливих об'єктів (рубежів) з метою забезпечення безперешкодного і своєчасного оперативного розгортання військ (сил) у визначених оперативних районах;
- боротьба з повітряними десантами і угрупованнями противника, що прорвалися.

З початком проведення Антитерористичної операції на території Донецької і Луганської областей (з 30 квітня 2018 року – операції Об'єднаних сил) сили та засоби Десантно-штурмових військ Збройних Сил України залучені до виконання достатньо широкого спектру завдань, адже крім основних завдань ДШВ можуть брати участь у боротьбі з незаконними збройними формуваннями, міжнародних операціях із підтримання миру і безпеки, заходах щодо здійснення захисту життя і здоров'я громадян та об'єктів державної власності за межами України та виконувати інші завдання, визначені законами України.

Слід зазначити, що на даний час Десантно-штурмові війська є одним із видів ЗС України, підрозділи якого виконують бойові завдання із самого першого дня російської агресії по теперішній час, здійснюючи цілодобовий захист нашої Батьківщини, а під час перебування в пунктах постійної дислокації – постійно вдосконалюючи свою військову майстерність. Нажаль, за час виконання завдань на Сході України, Десантно-штурмові війська понесли втрати особового складу, і поряд із безповоротними – траплялися і трапляються випадки санітарних (в т.ч. психогенних) втрат.

У сучасних умовах величина і структура санітарних (в т.ч. психогенних) втрат залежать від: характеру і напруженості бойових дій; масштабів і умов застосування сторонами різних видів зброї; щільності і ступеня захищеності наших військ; кліматогеографічних особливостей місцевості тощо. У зв'язку з цим для правильного визначення величини і структури санітарних (в т.ч. психогенних) втрат необхідний всебічний аналіз обстановки в кожному конкретному випадку. Одним з найважливіших елементів зменшенню психогенних втрат особового складу є надання якісної кризової психологічної допомоги військовослужбовцям.

Кризова психологія – це галузь професійної діяльності психолога, яка вивчає особливості поведінки особистості в ситуації кризової події чи катастрофи, стратегій

подолання невизначеності життєвого шляху, внутрішньо- особистісні механізми та програми психологічної допомоги і підтримки.

Сильний вплив на психіку військовослужбовця в бою здійснює "бойовий стрес". Він, як правило, виявляється у людини, що усвідомлює складність чи небезпеку поставлених перед нею завдань, а також у ході їхнього виконання. Багато в чому такий стан залежить від ступеня психічної і фізичної втоми (перевтоми). Тривалий стрес чи недостатня пристосовність можуть призвести до того, що організм людини перестане справлятися з негативними наслідками, викликаними сильним збудженням чи перевтомою. Здатність військовослужбовця до активних і усвідомлених дій різко падає.

Метою кризової психологічної допомоги є формування у військовослужбовців цілісного уявлення про поняття та феноменологію критичних станів, екстремальних та травмуючих подій, кризових періодів в бойових умовах, оволодіння формами та методами психологічної допомоги і підтримки особистості в кризовому стані. Важливим завданням кризової психологічної допомоги є формування умінь і навичок самостійної побудови програми психологічної допомоги та супроводу особистості в кризових і посткризових ситуаціях в умовах бойових дій.

Основними завданнями вивчення шляхів удосконалення кризової психологічної допомоги є формування у студентів цілісного уявлення про поняття та феноменологію критичних станів, екстремальних та травмуючих подій, кризових періодів в житті людини, оволодіння формами та методами психологічної допомоги і підтримки особистості в кризовому стані. Важливим завданням виступає формування умінь і навичок самостійної побудови програми кризової психологічної допомоги та супроводу особистості в кризових і посткризових ситуаціях і періодах життя.

Удосконалення кризової психологічної допомоги військовослужбовцям, впливає не лише на протидію збільшенню психогенних втрат, а ще й на морально-психологічний стан всього особового складу підрозділу, який виконує бойове завдання, і вирішення даної проблеми в ЗСУ є пріоритетним завданням структур морально-психологічного забезпечення.

Аналіз специфіки повсякденної діяльності та бойового застосування частин Десантно-штурмових військ дає змогу виокремити основні чинники, що обумовлюють особливості організації та здійснення морально-психологічного забезпечення. Серед чинників окреслимо такі:

- місце в структурі ЗС України (видова та родова належність);
- середовище бойового застосування;
- специфіка бойової підготовки;
- значущість посад (зокрема, офіцерів-психологів) та особливості їх комплектування;
- фізичні і нервові навантаження;
- специфіка контакту з противником.

Таким чином, нами виокремлено основні чинники, що обумовлюють шляхи удосконалення кризової психологічної допомоги військовослужбовцям ДШВ ЗСУ структурами морально-психологічного забезпечення. Зазначимо, що незважаючи на достатньо велику кількість військових публікацій за досліджуваним напрямом, питання шляхів удосконалення кризової психологічної допомоги серед заходів морально-психологічного забезпечення в

частинах ДШВ ЗС України не вичерпали себе змістовно, та мало висвітлені в керівних документах.

Список використаних джерел

1. Блінов О.А. Організація надання психологічної допомоги військовослужбовцям у воєнний час. – К.: НАОУ, 2006. – 80 с.
2. Життєві кризи особистості (у двох частинах)./ за заг. Ред. Т.М. Титаренко// Част. 1.та Част.ІІ – К., 1998. – 358 с.
3. Клінічні рекомендації щодо застосування методів психодіагностики та медико-психологічної реабілітації у лікарняних та санаторно-курортних закладах МОУ: Затв. наказом директора Військово-медичного департаменту МОУ від 05.06.2017 №10.
4. Кризова психологія: навчально-методичний комплекс для студентів спеціальності «психологія» /укл. Кривоконь Н.І.. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – 17 с.
5. Прикладна психологія : навчальний посібник – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2015 – 456 с. 9 8. Титаренко Т. Життєві кризи: технології консультування. /Тетяна Титаренко. – К. : Главник, 2007. –144 с.
6. Психологічна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО на етапі відновлення: метод. посіб./ [Кокун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О. та ін.]. – К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2017 – 282 с.
7. Психологічна допомога військовослужбовцям: навч.-метод. посіб./ колектив авторів; за заг. ред. В.І. Осьодла. – К.: НУОУ ім. І.Черняхівського, 2021. – 144 с.
8. Психологічні супроводження військовослужбовців в діяльності за екстремальних умов: метод. рекомендації/ [В.І. Воронова, В.С. Шевченко, Д.О. Коршевніук та ін.]; за ред. Г.В. Ложкіна. – К.: Нац. ун-т фізичного виховання і спорту України, 2003. – 145 с.

Сімоніш І.В., старший офіцер служби відділу психологічного забезпечення департаменту персоналу Головного управління Національної гвардії України, підполковник

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ВИНИКНЕННЯ БОЙОВОЇ ПСИХІЧНОЇ ТРАВМИ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

У світі триває гостра боротьба між країнами і терористичними організаціями за ресурси і сфери впливу за допомогою зброї. Проведення міжнародної антитерористичної операції в Афганістані під егідою США та НАТО з 2001 року, вторгнення США і Британії в Ірак у 2003 році, військові конфлікти у Південній Осетії у 2008 році, Лівії – в 2011 році, Сирії – з 2011 року, бойові дії на сході України з 2014 року до сьогодні підтвердили, що вирішальну роль в сучасній війні відіграє людина. Але психіка людини під час бойових дій «не залізна» - вона вразлива і спроможна травмуватися.

Робота військовослужбовців завжди пов'язана з небезпекою для життя та піддається значним впливам психотравмуючих подій на їх психіку. Ціна цієї небезпеки в результаті впливу стрес-факторів у кожної людини індивідуальна: при надмірному навантаженні на психіку

військовослужбовців цей вплив може продукувати, як гострі стресові реакції, так і психічні розлади. Вони пов'язані з отриманням військовослужбовцями психічних травм, які призводять до розладів психічної діяльності, повної чи часткової, поворотної або безповоротної втрати боєздатності. Світова статистика наочно свідчить про актуалізацію проблеми бойової психічної травматизації і пов'язаною з нею проблемою психогенних втрат.

Бойовою психічною травмою (БПТ) називають деформацію психологічних механізмів саморегуляції і прорив бойовим стрес-фактором захисту психіки особистості, в результаті чого відбувається перевищення її адаптаційних можливостей (рівнів психічної стійкості), зміна цінностей та поведінки. Це нормальна реакція здорового організму людини на ненормальні обставини зовнішнього середовища.

Перебування в умовах тривалої дії стрес-факторів бойової діяльності призводить до зниження успішної діяльності військовослужбовців, а при надмірному для людини стресі – до зриву її діяльності.

БПТ займає значне місце в структурі бойових уражень. Вона в 3-4 рази збільшує рівень психічних захворювань в армії і на 50-60% послаблює боєздатність збройних сил.

Виникненню БПТ сприяють:

психологічні перевантаження у бойовій обстановці (постійна реальна загроза життю, суворі відповідальність за виконання бойового завдання, дефіцит часу при прийнятті рішення, психологічна невідповідність до дій у бойових умовах тощо);

бойові фізіологічні перевантаження (фізичне виснаження у результаті перенапруги та порушення режиму харчування, порушення режиму сну, відпочинку тощо);

умови бойової діяльності (виконання розпорядку дня і дисциплінарних вимог, організація побуту та забезпечення потреб і запитів військовослужбовців, незвичні умови служби та бойових дій, переживання особистого характеру тощо).

Послідовність розвитку та тривалість клінічних форм БПТ:

травматичний стрес (під час критичного інциденту та одразу після нього – до 2 діб);

гострий стресовий розлад (протягом одного місяця після критичного інциденту – від 2 до 4 діб);

посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) (через більш як місяць після критичного інциденту – більше 4 тижнів);

посттравматичний розлад особистості (протягом наступного життя людини, яка пережила травму).

Для чого слід знати ці причини? Для визначення основних напрямків психологічної роботи з військовослужбовцями. Основними напрямками профілактики БПТ є:

1. Навчання командирів, а через них і всіх військовослужбовців, основам психології та практичним навичкам і вмінню своєчасного розпізнавання психічних розладів з використанням найпростіших методик оцінювання бойового стресу, опрацювання навичок самоконтролю і спостереження за оточуючими.

2. Роз'яснення особовому складу природи стресових ситуації і переконання їх у персональній відповідальності за власний психічний стан, опанування найпростішими прийомами релаксації, медитації тощо. Така робота має проводитися безпосередньо перед боєм і у періоди затишшя.

3. Оптимальне забезпечення особового складу всім необхідним, формування їх впевненості у власних силах, турбота про годування і відпочинок, надання своєчасної психологічної та психіатричної допомоги.

4. Своєчасне розпізнання осіб із БПТ, надання їм оперативної психологічної допомоги та евакуація в тил. Основними критеріями для евакуації є: неспроможність військовослужбовця виконувати функціональні обов'язки, неадекватна оцінка оточення, відсутність контакту, деморалізуючий його вплив на оточуючих, загроза з його боку для інших військовослужбовців.

5. Особи, що отримали БПТ, мають отримати психологічну і медичну допомогу безпосередньо на передньому краї. В основі цієї допомоги мають лежати три основних принципи: своєчасність надання психологічної допомоги, максимальне наближення місця надання допомоги до поля бою та мінімальні строки допомоги.

Як свідчить світовий досвід, бойові психічні травми необхідно мінімізувати безпосередньо на передньому краї. В основі цього лікування мають лежати три основних принципи: своєчасність надання психологічної допомоги, максимальне наближення місця надання допомоги до поля бою, мінімальні строки допомоги.

Список використаних джерел

1. Психологічна само- та взаємодопомога військовослужбовців Національної гвардії України в умовах ведення бойових дій [Текст] : посібник / О.С. Колесніченко, Я.В. Мацегора, І.І. Приходько / За заг. ред. проф. І.І. Приходька. – Х. : НА НГУ, 2016. – 108 с.

2. Рум'янцев Ю.В., Сиропятов О.Г., Іванцова Г.В., Осьодло Г.В. Психіатрія особливого періоду: навчальний посібник. – К.: УВМА, 2014. – 193 с.

3. Блінов О. А. Психологія бойової психічної травми: монографія. К.: Талком, 2016. – 246 с.

4. Макаревич О. П. Психологічна підготовка особистості до поведінки в складних ситуаціях: Навч.-метод. Посіб. – К.: ВГІ НАОУ, 2000. – 188 с.

Скидан Р.О., викладач кафедри військово-гуманітарних дисциплін, Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, підполковник

ДО ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Освітня система, якщо розглянути її у єдності усіх підсистем, являє собою один з найважливіших чинників діяльності суспільства і має безпосередній вплив на прогрес його розвитку. Глибокі зміни, що відбуваються в даний час у світі, криза освітніх систем потребують суттєвих змін і в українській освіті. Йдеться інформаційну природу суспільства проблему інформаційної компетентності, яка набуває нового змісту та значення. У сучасних наукових дослідженнях із педагогіки обґрунтовується актуальність інформаційної освіти, інформаційної компетентності зокрема, наголошується на тому, що потрібно і навіть необхідно якнайширше застосовувати комп'ютерні технології. Проте, мало хто говорить про проблеми, які з цим пов'язані.

Варто зазначити, що науковці по-різному трактують поняття "компетенція," "компетентність", що в свою чергу впливає на трактування поняття "інформаційна компетентність". Так спочатку термін "компетенція" почав використовуватися лише у сфері лінгводидактики (комунікативна компетенція, іншомовна комунікативна компетенція), а термін "компетентність" більшою мірою був зорієнтований на професійну освіту. Проте чіткого розмежування цих термінів немає [1, 85]. Разом з тим, Е.Ф. Зеєр поняття компетенції визначає як соціально закріплений освітній результат, як здатності особистості, основи реалізації людиною на практиці своєї компетентності [2]. О.І. Пометун компетентність визначає як складну інтегровану характеристику особистості, під якою розуміється сукупність знань, умінь, навиків, ставлень, а також досвіду, що разом дає змогу ефективно провадити діяльність або виконувати певні функції, забезпечуючи розв'язання проблем і досягнення певних стандартів у галузі професії або виді діяльності [3,18].

Отже, сьогодні молоді люди опиняються серед величезного обсягу інформації, що характеризується високою мірою невпорядкованості, часто виявляє непередбачені смислові зв'язки, навіть небезпечні впливи, незрозумілі, шкідливі підтексти.

Проблема формування інформаційної компетентності не в тому, що молодь не володіє навичками та засобами комп'ютерних технологій і програмного забезпечення, а в тому, що уявлення про реальність та сама реальність різько відрізняються.

Інформаційна компетентність майбутнього офіцера – це здатність і готовність професійно виконувати службові функції на основі інформаційних технологій (ІТ). Оскільки вони, як показує практика, забезпечують ефективне розв'язання багатьох проблем у навчальному процесі: – пошуку інформації (засобами пошукових систем Інтернет, різноманітні електронні банки даних, електронні бібліотеки тощо); – відтворення і передачі інформації (електронні презентації, навчальні програмні середовища, мультимедійні засоби, Web-сторінки, електронна пошта, відео конференції тощо); – створення нової інформації з огляду на її доцільність у навчальному процесі: графічну, текстову, звукову (створення дидактичних матеріалів за допомогою офісних програм, тестових середовищ, використання цифрових відеокамер, фотоапаратів тощо).

Проблеми формування інформаційної компетентності офіцера можна вирішувати за такими напрямками:

- знати і дотримуватися правових норм при користуванні джерелами інформації, при використанні інформації у своїй праці, зокрема розрізняти використання чужої інтелектуальної власності з посиланням на автора і плагіатом;

- мати уявлення про загрози (у тому числі етичні й правові), що з'являються при використанні невідповідного програмного забезпечення та джерел інформації, могли успішно протидіяти цим загрозам;

- знати основні соціальні та культурні проблеми, які пов'язані з використанням ІТ: рівноправний доступ до ІТ, проблем статі, поваги до іноземних культур, культури поведінки в електронному інформаційному просторі тощо.

- сформуванню здатність розподіляти і перерозподіляти інформацію з метою досягнення конкретних практичних результатів;

- працювати над зміцненням психологічної стійкості майбутніх офіцерів, особистість яких сьогодні піддається руйнівному впливу зі сторони "інформаційного суспільства".

Отже, в сучасному суспільстві інформаційну компетентність можна визначати як здатність ефективно виконувати інформаційну діяльність з використанням інформаційно-комп'ютерних технологій, а також як готовність до виконання завдань з урахуванням набутого досвіду, здатність до самостійної організації своєї діяльності й усвідомлення особистої відповідальності при її реалізації.

Список використаних джерел

1. Чемерис І. Нові вимоги до спеціаліста: поняття компетентності й компетенції // Вища освіта України. – 2006. – № 2. – С. 84-86.
2. Зеер Э.Ф. Компетентностный подход к образованию. – <http://www.ugrao.ru>, 25.10.2005 р.
3. Пошетун О.І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – № 23. – С. 18-24

Скрипкін О.Г., кандидат психологічних наук (PhD), доцент кафедри психології Київського національного торговельно-економічного університету

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕІНТЕГРАЦІЇ КОМБАТАНТІВ ДО ВІТЧИЗНЯНОГО МИРНОГО СОЦІУМУ: ЗАПИТИ Й ОЧІКУВАННЯ

Участь у бойових діях вважається в світі комплексом стресогенних чинників найвищої міри інтенсивності та негативності за наслідками. Ті, хто потрапив у випробування війною, опиняються перед необхідністю переоцінювання найважливішої земної цінності – життя людини. До того ж, активна участь особистості у військовому конфлікті безумовно змінює її світогляд, формує її нові соціально-психологічні потреби, з яких витікають принципово нові запити до оточуючого соціуму після повернення до мирного життя. Ці потреби загалом мають універсальний характер, проте, в даному випадку вони набувають надзвичайного ступеню виразності.

Загалом вітчизняні дослідження попри їх численність спрямовані лише на вивчення певних аспектів наслідків участі людини в бойових діях, перш за все, медико-психологічних – розвитку бойового стресу, отриманих бойових психічних травм, зокрема, у формі посттравматичного стресового розладу, депресивних розладів тощо. Також вони недостатньо чітко розкривають сутність самих потреб і запитів, що виникають у ветеранів війни в умовах мирного соціуму.

При цьому з цілком зрозумілих причин й досі чітко не засвідчено, що додатково сприяє неповному розумінню запитів ветеранів війни або ж взагалі його відсутності у представників різних верств населення саме постійне й цілеспрямоване ведення "чорної" пропаганди з боку Російської Федерації, а також формальне відношення до вирішення зазначеної проблеми представниками влади. У підсумку ж це формує у багатьох громадян країни байдуже, а деінколи й вороже ставлення до учасників бойових дій на сході України, нерозуміння та

ігнорування їх потреб і запитів. Нерозуміння з боку суспільства, відсутність підтримки, у свою чергу, призводить до того, що багато хто з ветеранів війни, несучи в собі потенційний заряд агресивності та зіткнувшись з соціальною байдужістю, стають на шлях злочинності, або, зневірившись у можливості розуміння з боку суспільства, здійснюють суїцид.

З огляду на зазначене виникає необхідність додаткового роз'яснення тих основних соціально-психологічних потреб ветеранів війни, що виникають та демонструються ними оточуючим при поверненні до мирного соціуму.

Відповідним чином спрямоване дослідження зазначеної проблеми проводилося ініціативним робочим колективом за участю автора протягом 2016–2018 років, при цьому використовувались методи спостереження, бесіди та інтерв'ю, експертних оцінок, аналізу та інтерпретації даних. Було досліджено свідчення більш ніж 220 учасників бойових дій з числа як кадрових військовослужбовців, так і мобілізованих за призовом, а також добровольців-учасників бойових дій.

За результатами дослідження встановлено такі основні потреби ветеранів війни, які сформуливали у них відповідні запити до соціуму:

1. У деяких учасників бойових дій, перш за все, у тих, кому довелося вбивати бійців противника, відзначається яскраво виражене бажання бути зрозумілим (заявили близько 42% досліджених).

2. Досить широко розповсюдженою є очікування учасників бойових дій на отримання соціального визнання їх дій та їх самих як особистостей від оточуючих (близько 74%).

3. Важливим прагненням ветеранів війни є запит щодо прийняття в систему соціальних зв'язків і відносин мирного соціуму з більш значущим (високим) соціальним статусом, аніж той, який вони мали до прийняття участі у бойових діях (близько 59%).

4. Досить часто учасники бойових дій демонструють спротив, психологічне несприйняття певних, вже незвичних їм реалій мирного соціуму (близько 29%).

5. Тривалий час після повернення до умов мирного існування багато учасників бойових дій демонструють підвищену чутливість, психоемоційну уразливість (з подальшими нерідко агресивними реакціями) до певних соціальних впливів, перш за все негативних (близько 78%).

Наведені вище соціально-психологічні запити й очікування учасників бойових дій разом з урахуванням аспектів їх формування та протікання у площині суто внутрішніх українських реалій переконливо свідчать про наступне:

1. Соціально-психологічний портрет середньостатистичного учасника бойових дій на сході України безумовно вважається комплексним феноменом, в якому значущі складові досить тісно пов'язані між собою певними причинно-наслідковими зв'язками та найчастіше формують характерну світоглядну й життєдіяльнісну модель у зазначеній категорії осіб.

2. Зазначена модель створює значущу, подекуди критичну некомфортність взаємовідносин у системі "особистість – суспільство" для її членів та загалом потребує:

а) системного вирішення, що перш за все передбачає наявність чіткого й доступного процесу соціально-психогічної реабілітації для учасників бойових дій;

б) підвищення соціально-психологічної культури українського суспільства в умовах збройної агресії проти нього, що триває;

в) формування й реалізація ефективної стратегії щодо протидії ворожій пропаганді.

У разі неврахування зазначених особливостей психології ветеранів війни під час

співіснування з ними в умовах мирного соціуму створюються передумови для виникнення складних психологічних і соціальних наслідків, що переконливо доводиться сучасними українськими реаліями. Поруч з відчаєм, апатією, фрустрацією, депресивними проявами в учасників бойових дій можуть розвиватися особистісні психологічні трансформації, та формуватися агресивна, конфліктна поведінка. Непідготовлене, стихійне зіткнення ветеранів з реаліями мирного життя та мирним оточенням загрожує посиленням їх ймовірної психотравматизації, а також супроводжується очікуваними маніфестаціями посттравматичних стресових розладів (у разі їх наявності).

*Скрипнікова В.О., ад'юнкт кафедри суспільних
наук гуманітарного інституту Національного
університету оборони України
імені Івана Черняхівського, полковник*

РІВНІ РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ

Сучасні потреби професійної освіти офіцера XXI століття - поглиблення вивчення її змісту, культурологічної, лінгвістичної, соціально-комунікативної, психологічної та професійно-прикладної доміанти розвитку особистості офіцера, зумовлені складним характером професійних завдань у поєднанні з виконанням завдань у міжкультурному просторі. На сьогоднішній день можна стверджувати, що саме набуття міжкультурної компетентності є засобом досягнення успіху під час виконання своїх професійних обов'язків в процесі міжкультурної взаємодії.

Розглядаючи обґрунтовану у нашому дослідженні концептуальну модель розвитку міжкультурної компетентності майбутніх магістрів військового управління у професійній підготовці, окремої уваги заслуговує розкриття сутності набуття відповідних етапів і рівнів міжкультурної компетентності, що міститься у результативному блоці зазначеної моделі.

У ході проведеного аналізу відповідності рівнів, що визначені на основі Угоди НАТО про стандартизацію (STANAG 6001) [3], хотілось би зазначити, що рівнями сформованості мовленнєвої компетентності є: «виживання» – рівень 1, «функціональний» – рівень 2, «професійний» – рівень 3; «експертний» – рівень 4, «досконалий» – рівень 5 [3].

Враховуючи визначені Угодою рівні мовленнєвої компетентності, адаптуючи їх до існуючої в Україні системи класифікації рівнів, отримуємо відповідні рівні міжкультурної компетентності майбутніх магістрів військового управління, запланованими для розвитку у процесі навчання цих фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр», а саме: рівень 1 відповідає низькому рівню, 2 рівень - середньому, 3 рівень – достатньому, 4 рівень відповідає високому. Відповідно зазначеного стандарту, саме високий рівень міжкультурної компетентності розвивається у процесі здобуття освіти у магістратурі, тобто передбачається, що до магістратури вже вступають зі сформованим достатнім рівнем розвитку МК.

Хотілось би зауважити, що Угодою не враховано, а саме сутність процесу розвитку міжкультурної компетентності майбутніх МВУ, психологічні чинники, а враховані тільки вміння

та володіння мовою тобто мовленнєва компетентність відокремлена від міжкультурної компетентності, а нами розглядається як її складова. Процес набуття міжкультурної компетентності містить еволюцію та поступовий перехід від заперечення або несприйняття культурних відмінностей до міжкультурної адаптації, в разі потреби інтеграції у міжкультурний простір з метою самореалізації та самоактуалізації військового фахівця. Також акцент робиться на когнітивний і комунікативний критерії, частково праксеологічний (що вимагає знань і володіння мовою) і виключає розвиток показників за суб'єктивним, мотиваційним, емоційним критеріями. Відповідно «досконалий рівень» (інтеграція) розвивається у процесі професійної діяльності майбутніх МВУ в умовах їх перебування в іншомовному середовищі. На нашу думку, етапу інтеграції до іншої культури можуть досягати фахівці, що перебувають на інших етнічних територіях, відмінних від нашої «рідної» культури та знаходяться в постійному безперервному процесі міжкультурної взаємодії.

За визначенням Солодки А.К., процес формування готовності учасників педагогічного процесу проходить у кілька етапів: крос-культурної ціннісної орієнтації, крос культурного ціннісного самовизначення та міжкультурної ціннісної взаємодії. Перший етап забезпечує створення ціннісного образу рідної та інших культур, другий – ціннісно-смісловне визначення учасником взаємодії себе щодо цінностей інших культур, третій визначається ступенем проникнення особистості в інші культури: культурне взаємоприйняття, культурне взаєморозуміння, культурне асоціювання (взаємоеднання). [2].

Схарактеризуємо такі етапи міжкультурної компетентності на схемі процесу розвитку міжкультурної компетентності. (рис.1) Кожен із етапів – певний якісний стан готовності її учасників до міжкультурної взаємодії.

Низькому рівню міжкультурної компетентності відповідає етап *захисту* від культурних відмінностей: на цьому етапі відбувається захист від «чужого», не розуміння, не сприйняття інших культур, бажання та намагання захиститися від існуючих культурних відмінностей. Для цього етапу характерні недостатня обізнаність щодо основ міжкультурної комунікації, наявності міжкультурних бар'єрів, присутня схильність до прояву етноцентризму, конфліктності.

Етап *мінімізації*, відповідає *середньому* рівню розвитку МК, на цьому етапі відбувається мінімізація культурних відмінностей, визначених на етапі захисту. Якщо можна так висловитись «скорочення дистанції» у розумінні існуючих відмінностей, виникає обізнаність з основ міжкультурної комунікації, основних відмінностей, теоретичних знань. Тут відбувається помірне занурення у процес міжкультурної комунікації, пошук міжкультурної схожості, що сприяє розвитку етнічної толерантності, відбувається вихід з етноцентричного стану, поява інтересу, відкритості до інших культур, розуміння, що інші культури мають такі ж складні структури, як і своя, зацікавленість в активному інформаційному обміні у міжкультурному середовищі та бажанням та зацікавленістю налагоджувати міжкультурні зв'язки.

На етапі *акцепції (прийняття)* культурних відмінностей ми спостерігаємо за *достатнім* рівнем, тут відбуваються процеси збереження ідентичності, проблема істинності своєї культури. Під час формування у процесі інкультурації (первинної соціологізації у «рідну культуру») та акультурації (вторинної соціологізації у «нерідну культуру») особливе значення набувають такі фактори, як, «свій», «чужий», «інший». У дослідженнях з теорії міжкультурної комунікації опозиція «свій – чужий» розглядається як когнітивна рамка, своєрідний когнітивний фільтр, за допомогою якого відбувається іншокультурна реальність [1].

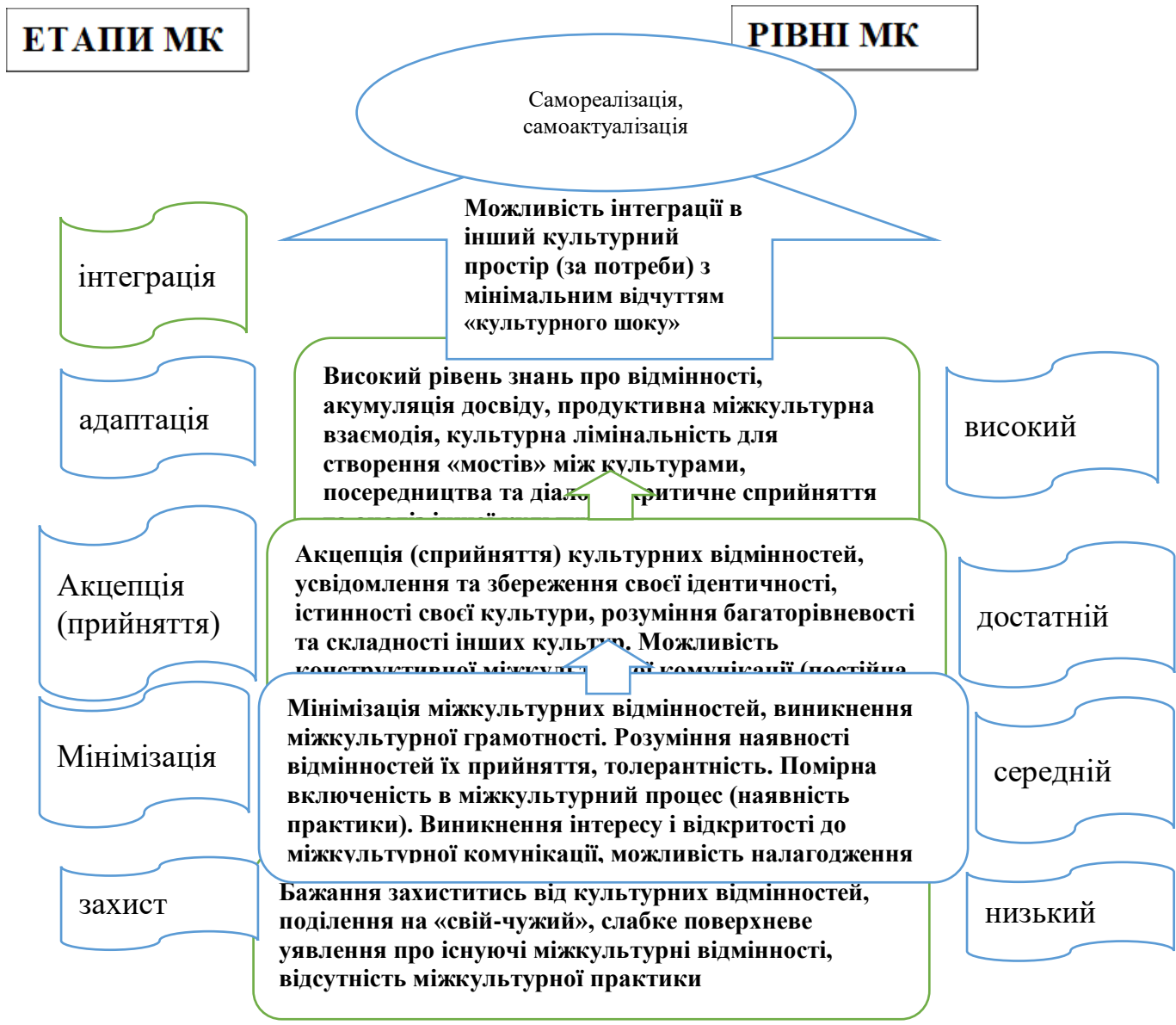

Рис.1

Етап *акцепції* характеризується можливістю не тільки мовленнєвої, а й конструктивної комунікації в міжкультурному середовищі, вмінням налагоджувати міжкультурні зв'язки, можливістю і спроможністю систематично їх підтримувати. На цьому етапі рівень толерантності має високі показники, майбутній магістр військового управління набуває свій міжкультурний досвід, прагне до його збагачення. Військові фахівці мають чітке усвідомлення у використанні свого досвіду, відкриті до нового, гнучкі, проявляють імпровізаційність при використанні поведінкових стратегій з урахуванням культурних відмінностей, налаштовані на міжкультурний простір, прагнуть до самовдосконалення.

Високому рівню міжкультурної компетентності відповідає етап *адаптації*. На етапі адаптації до культурних відмінностей ми спостерігаємо за підвищенням рівня міжкультурного сприйняття, тут відбуваються процеси збереження ідентичності, проблема істинності своєї культури. Сформованість усвідомленої потреби використовувати міжкультурні знання і навички у професійній діяльності. Характеризується можливістю конструктивної комунікації в міжкультурному середовищі, можливістю і спроможністю систематично підтримувати комунікативні зв'язки, розвинутим практичним та критичним мисленням, високим рівнем

професійної мотивації. Виникає потреба у самореалізації, самоактуалізації. Високий рівень знань про відмінності культур, висока ефективність їх застосування та оперування. Цей етап відрізняється виникненням культурної лімінальності, що передбачає побудову певних міжкультурних мостів, міжкультурного діалогу та міжкультурного посередництва. Вміння аналізувати та критично сприймати іншу культуру.

На етапі *інтеграції*, що слідує за високим рівнем, відбувається акумуляція досвіду продуктивної взаємодії, реалізовується самореалізація і самоактуалізація, критичне усвідомлення своєї та іншої культури, вміння критично і на основі певних критеріїв оцінювати світогляд, діяльність і результати діяльності, притаманні власній та чужій культурі. Зауважимо, що саме етап інтеграції відповідає такому рівню розвитку міжкультурної компетентності при якому можлива інтеграція в іншу культуру з мінімальним відчуттям «культурного шоку», що в перспективі дає майбутньому магістру військового управління самоактуалізуватись та самореалізуватись у своїй професійній і особистісній сферах життя.

Якісними показниками на кожному етапі виступають, мовленнєві, культурологічні знання, толерантність, вмотивованість до самореалізації, комунікабельність, вміння запобігати конфліктам, ідентичність, імпровізаційність, тобто набуття компетентності, що досліджується для виявлення рівнів міжкультурної компетентності майбутнього магістра військового управління та визначення етапів її розвитку на якому перебуває майбутній магістр військового управління з метою подальшого вдосконалення або корекції отриманого результату.

Очікуваний результат від реалізації зазначеної моделі – поступове набуття міжкультурної компетентності, набуття високого рівня розвитку міжкультурної компетентності у майбутнього магістра військового управління, що відповідає вимогам освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» з можливістю подальшого вдосконалення міжкультурної компетентності, з метою переходу до іншого культурного простору (за потреби) з мінімальним відчуттям «культурного шоку» для досягнення самореалізації і самоактуалізації як в особистісній так і професійній сферах.

Список використаних джерел

1. Гришаева Л.И. Введение в теорию межкультурной коммуникации: Учеб. пособие: рек. УМО / Л.И. Гришаева, Л.В. Цурикова. – 3-е изд., испр. – М.: Академия, 2006. 336 с.
2. Солодка А.К. Теоретико-методичні засади кроскультурної взаємодії учасників педагогічного процесу вищих навчальних закладів: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2015. 459 с.
3. Угода НАТО про стандартизацію (STANAG). URL: https://nuou.org.ua/assets/documents/dodb_stanag_6001.pdf (режим доступу: 10.10.2021)

*Снитко В.Б., слухач командно-штабного
інституту застосування військ (сил)
Національного університету оборони
України імені Івана Черняхівського, підполковник*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ

Сьогодні наша держава задля забезпечення територіальної цілісності України вимушена проводити бойові дії у вигляді операції об'єднаних сил (ООС) на сході країни.

На тлі сучасних українських реалій очевидним є те, що проблема надання допомоги військовим, які брали участь в АТО/ООС є надзвичайно актуальною соціально-психологічною проблемою сьогодні.

Разом із набуттям військового досвіду, учасники бойових дій зазнають фізичних та психологічних травм. Серйозним викликом на сьогодні є проблема психологічної реабілітації військовослужбовців, які повернулися із зони ООС, розв'язання якої є одним з найбільш значущих питань, якому приділяється велика увага в засобах масової інформації та яке виноситься на порядок денний засідань урядових комітетів і громадських організацій.

Зокрема надання психологічної допомоги бійцям, сім'ям поранених та загиблих воїнів ООС, тобто відновлення психічних і фізичних сил організму задля забезпечення соціальної інтеграції індивіда в суспільне середовище.

Психологічна допомога – це комплекс профілактичних, лікувальних та евакуаційних заходів, які забезпечують збереження психічного здоров'я військовослужбовців як основу їх боєздатності. Психологічна допомога розглядається як комплекс психологічних, організаційних, медичних заходів, спрямованих на забезпечення успішного перенесення військовослужбовцями психотравматичних факторів бойових умов та обставин, збереження працездатності та запобігання розвитку посттравматичних стресових розладів.

Успішна психологічна реабілітація та ресоціалізація ґрунтується на трьох основних діях – спілкуванні, прийнятті ветерана таким, яким він є і допомозі фахівця.

Психологічна допомога включає психологічну підтримку і психологічну реабілітацію.

Психологічна підтримка, здебільшого, має профілактичний характер і скерована на запобігання у воїнів розвитку негативних психічних явищ.

Психологічна реабілітація – це специфічний вид психологічної допомоги, що надають воїнам, які переживають гострі чи хронічні адаптаційні розлади.

Психологічна допомога необхідна всім військовослужбовцям, котрі беруть участь у військових діях. Багато бійців не витримує психологічних навантажень і тому страждає від різних психічних розладів.

Метою психологічної реабілітації є: збереження або відновлення фізичного та психологічного здоров'я, зниження частоти та тяжкості наслідків перенесених бойових психічних травм у формі гострих стресових реакцій, запобігання інвалідності, профілактика агресивної та саморуйнівної поведінки, відновлення порушених (втрачених) психічних функцій до оптимального рівня їх вираженості.

Реабілітація передбачає надання таких послуг: психологічна діагностика, психологічна просвіта та інформування, консультування, психологічна підтримка та супроводження, психотерапія, групова робота. Послуги з психологічної реабілітації надаються окремо або в комплексі з іншими оздоровчими, фізкультурно-спортивними, санаторно-курортними, медико-психологічними та соціальними послугами. Для проходження психологічної реабілітації учасник антитерористичної операції або його законний представник звертається до управління праці та соціального захисту населення місцем реєстрації або за місцем фактичного проживання (перебування), а для діючих військовослужбовців - за місцем перебування (розташування військової частини (підрозділу). Учасник антитерористичної операції обирає заклад, де бажає отримувати послуги з психологічної реабілітації та дату їх проведення.

Слід зазначити, що у 2023 році будуть створені сучасні регіональні центри медичного

забезпечення та психологічної реабілітації для військовослужбовців та ветеранів війни. Держава активно реалізовує ветеранську політику і намагається пріоритетувати питання психологічної та медичної реабілітації для захисників України. Тому Президент України підписав Указ “Про деякі заходи із забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців та ветеранів війни” від 13 жовтня 2021 року, яким передбачено створення у 2023 році сучасних реабілітаційних центрів у кожній області, які надаватимуть послуги ветеранам.

Зазначимо, що систематично психологи проводять для учасників бойових дій, членів їхніх родин та переселенців онлайн-тренінг “Кінезіологічна допомога: баланс внутрішнього сприйняття зовнішніх подій. Робота із зором і напругою в руках”.

Це один із напрямків тілесноорієнтованої терапії, в якому поєднані знання східної медицини з останніми розробками і дослідженнями західної науки в сфері психології, нейрофізіології і біохімії. Тобто, коли ми відчуваємо фізичне нездужання і фізичний біль, то йдемо до терапевта. При неможливості впоратись з емоційним перенапруженням, стресом і тривожними станами йдемо до психолога чи психотерапевта. До кінезіолога звертаються і з тим, і з тим.

Це напрям, який не розділяє емоційне і фізичне здоров'я, а досліджує їхній взаємозв'язок і допомагає зцілювати паралельно, адже фізичні травми спричиняють психоемоційні проблеми так само, як життя в стресі шкодить фізичному здоров'ю.

Тобто включення до програми психологічної реабілітації кінезіологічних практик суттєво скорочує час відновлення ветеранів, допомагає кращому засвоєнню психотерапевтичних впливів психотерапевтів, сприяє швидшому одужанню військовослужбовців, які лікувалися після поранень.

Варто зауважити, що в Україні методами кінезіології користуються не так давно, але популярність їх помітно росте в останні кілька років. Причина лише одна – ефективність.

У Міністерстві оборони України відбулося підписання Меморандуму про співробітництво між оборонним відомством та Науково-практичним центром нейрореабілітації NODUS. Він передбачає низку заходів в галузі реабілітації військовослужбовців, які отримали поранення в ході виконання завдань в районі проведення операції Об'єднаних сил.

Передбачається, що лікування та відновлення українських захисників за підтримки зарубіжних партнерів відбуватиметься на базі Науково-практичного центру. Для цього будуть задіяні унікальні методики, сучасне обладнання та передові технології лікувального закладу. Планується також, що медики Центру тісно співпрацюватимуть із колегами військових медичних закладів та обмінюватимуться досвідом, що дозволить посилити спроможності військових медичних установ за напрямком нейрореабілітації.

Без сумніву, залучення висококваліфікованих цивільних медичних працівників дозволить підвищити якість лікування українських захисників.

За цими, здавалося б, загальними словами – врятовані життя та здоров'я наших воїнів.

Сподіваємось, що таке об'єднання зусиль допоможе не тільки забезпечити поточні потреби у нейрореабілітації наших військовослужбовців, але й сприятиме створенню відповідного напрямку у системі нашої відомчої військової медицини.

Висновок. Недостатній рівень соціального захисту військовослужбовців, як свідчить вітчизняний досвід, негативно позначається на якісному складі війська, знижує мотивацію, породжує невдоволення тощо.

У цьому зв'язку визначено ключові напрями діяльності органів державної влади у сфері посилення соціального захисту військовослужбовців, які беруть участь в АТО/ООС.

До них віднесено: побудова ефективної моделі грошового забезпечення військовослужбовців; створення дієвого механізму забезпечення житлом військовослужбовців та їх сімей; підвищення ефективності існуючої системи пільг та компенсацій для учасників АТО/ООС та членів їхніх сімей; удосконалення механізму вирішення соціальних проблем в умовах військового сектора безпеки і оборони, несення бойової та допоміжної служби; створення системи психологічної та фізіологічної реабілітації; забезпечення санаторно-курортним лікуванням.

Відповідно до вищевикладеного, доцільно, як вбачається, запропонувати такі пропозиції для більш легшої адаптації військовослужбовців-учасників ООС до процесів мирного життя:

1. Запровадити відповідні загальнодержавні та регіональні програми соціальної інтеграції, професійної адаптації та психологічної реабілітації постраждалих учасників ООС.

2. Потребує нормативного переосмислення система психологічної та фізіологічної реабілітації, у тому числі створення мережі регіональних центрів психологічної реабілітації, забезпечених інноваційними технологіями та сучасним обладнанням.

3. Потребує вдосконалення процесу забезпечення санаторно-курортним лікуванням постраждалих учасників ООС (АТО), що передбачає розробку та запровадження відповідних бюджетних програм, розширення мережі недержавних і закордонних закладів реабілітації, спрямування на це коштів волонтерських і міжнародних організацій тощо.

4. Доцільно передбачити особливий режим реалізації для демобілізованих учасників ООС (АТО) конституційного права на працю, а також захист їх соціальних і трудових прав, зокрема надати додаткові гарантії щодо працевлаштування, перепідготовки, підвищення кваліфікації тощо. Для цього слід внести додаткові зміни до чинного трудового та соціально забезпечувального законодавства України. Таким чином, правове забезпечення соціального захисту учасників антитерористичної операції позиціонується як локальна, хоча і дуже важлива складова системи обороноздатності держави.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України "Про деякі заходи із забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців та ветеранів війни" від 13 жовтня 2021 року;

2. Кравченко М. В. Основні проблеми соціального захисту учасників АТО. Аспекти публічного управління. 2015. № 11-12, С. 36-43.

3. Новак-Каляєва Л. М. Нормативно-правові основи захисту прав військовослужбовців в Україні: соціальний аспект. Вісн. Нац. ун-ту «Львівполітехніка». 2007. С. 158-166.

4. АРМІЯ Inform "Реабілітація учасників бойових дій ООС(АТО)" [https://armyinform.com.ua/tag/reabilitacziya-uchasnykiv-bojovyh-dij/page/2/;](https://armyinform.com.ua/tag/reabilitacziya-uchasnykiv-bojovyh-dij/page/2/)

5. Каховської міської територіальної громади Реабілітація військовослужбовців ООС(АТО) http://kakhovka-rada.gov.ua/ua/psihologichna_reabilitatsija_uchasnikiv_antiteroristichnoji_operatsiji_u_2018_rotsi;

6. Гавловський О. Д. Аналіз реабілітації учасників Операції об'єднаних сил/О. Д. Гавловський, І. А. Голованова, Н. В. Харченко // Вісник соціальної гігієни та організації охорони

здоров'я України. -Тернопіль: ДВНЗ "Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України", 2019, N N 2 (80).-С.44-49.

Соболева С.М., доцентка кафедри психології та педагогіки, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба кандидатка педагогічних наук, доцентка

РОЛЬ АКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ КРИТИЧНОГО ІННОВАЦІЙНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ

Процес реформування Збройних Сил України диктує необхідність проведення відповідних перетворень в системі підготовки військових кадрів та військової освіти. Сучасна армія потребує офіцерів з високим рівнем професійної компетентності, творчого потенціалу, здатних до засвоєння інноваційних знань та з розвинутим критичним інноваційним способом мислення. Забезпечити таку підготовку фахівців можливо лише за допомогою впровадження у навчально-виховний процес інноваційних педагогічних методів та технологій та активних методів навчання.

Професійна компетентність офіцера уявляє собою сукупність професійних, соціально значущих та особистісних якостей, важливими складовими яких є критичність та інноваційність мислення [1]. Формування такого типу мислення актуалізується особливістю професійної діяльності військового, що характеризується наявністю нестандартних, небезпечних ситуацій, обмеженістю часу для розпізнання інформації та прийняття рішень, станом високої інтелектуальної напруги та постійної готовності до максимально продуктивної праці. Це вимагає від офіцера здатності до критичного інноваційного мислення, що передбачає точність, конкретність, неупередженість, зваженість, логічність у формулюванні висновків; оперативність і доцільність реагування на зміни в системі військово-службових відносин та т. ін.

Проблема критичного та інноваційного мислення, їх сутності та формування, зокрема й у військовослужбовців, висвітлювалася в працях вітчизняних та зарубіжних вчених (В. Конаржевська, О. Марченко, І. Пасічник, О. Пометун, Б. Рассел, В. Осьодло, О. Понамарьов, А. Харченко, О. Хміляр, О. Шапран та ін.) [1 – 6].

Критичне мислення офіцера ми розглядаємо як особливий вид розумової діяльності, спрямований на: вироблення стратегій прийняття рішень у проблемних ситуаціях на основі здобуття і опрацювання інформації; здійснення рефлексивних дій (аналізу, контролю, оцінки) стосовно певного об'єкта чи явища; виважений аналіз різних думок і поглядів, виявлення власної позиції, об'єктивне оцінювання результатів своєї діяльності та підлеглих [6, с. 73-74].

Невід'ємною складовою критичного мислення є його інноваційність. Інноваційне мислення – мислення, спрямоване на забезпечення інноваційної діяльності, що здійснюється на когнітивному й інструментальному рівнях та характеризується як творче, науково-теоретичне, соціально позитивне (гуманне), конструктивне, перетворююче, практичне (прагматичне). Інноваційне мислення являє собою розумний компроміс двох типів мислення

(логічного та творчого). Творче мислення використовуються для генерації нестандартних ідей та рішень професійних завдань шляхом підключення уяви, що потім класифікуються, проходять відбір, організуються і перевіряються за допомогою раціонального і логічного мислення [3, с. 203].

Критичне інноваційне мислення офіцера, на нашу думку, активізує приховані можливості, дозволяє краще адаптуватися до змін, запобігати помилок у своїй діяльності.

Формування інноваційного типу мислення майбутніх офіцерів передбачає створення інноваційного освітнього середовища з широкою інформаційною базою та можливістю доступу кожного курсанта до неї, де гармонійно та раціонально поєднуються традиційні та нетрадиційні активні педагогічні методи та технології.

Головною умовою формування інноваційного мислення курсанта є його висока мотивація у навчанні, здатність до реалізації вимог самоконтролю та самоуправління для досягнення амбітних життєвих цілей [2].

Не менш важливою умовою формування інноваційного мислення є урахування індивідуальних психологічних особливостей майбутніх офіцерів. Згідно з дослідженнями соціальних психологів виділяють різні типи людей за відношенням до інновацій, що у певній мірі характеризує їхній рівень інноваційного мислення. Ми схилиємося до більш поширеної класифікації: 1) новатори, що постійно прагнуть до пошуку та впровадження нового; 2) ентузіасти, які легко сприймають та пропагують нову ідею; 3) раціоналізатори, які погоджуються на впровадження інновацій лише після ретельного аналізу та перевірки; 4) нейтралі – це ті люди, які обережно ставляться до інновацій та не проявляють власної ініціативи щодо їх реалізації; 5) скептики, які не схильні довіряти новому та піддають сумніву усі інноваційні пропозиції; 6) консерватори (схожі на скептиків), які вирізняються ще більшою недовірою та прагнуть до детальної перевірки усього нового; 7) ретрогради (схожі на консерваторів) – активні люди, але звернені в минуле та прагнуть довести найбільшу цінність старого у порівнянні з новим.

Серед головних характеристик критичного інноваційного мислення офіцера можна виокремити такі, як:

- переважання абстрактного мислення над конкретним, що дозволяє розширяти діапазон творчого мислення, простір для та генерування нестандартних ідей та рішень;
- системність мислення, що дозволяє виокремлювати проблему в певній системі у тісному взаємозв'язку з іншими її елементами;
- вихід за межі існуючих стереотипів та загальновідомих концепцій;
- виявлення та усунення протиріч, коли оптимального рішення не можна досягнути за допомогою компромісу;
- еволюційність мислення, що полягає у пізнанні закономірностей розвитку певних систем з метою успішного прогнозування їх майбутнього;
- комплексність мислення на основі широкого кола знань з різних галузей науки та техніки;
- економічність мислення, що дозволяє винайти максимально ефективні ресурси задля реалізації певного рішення;
- функціонально-орієнтоване мислення, що дає можливість абстрагуватися від носія функцій (об'єкта) та зосередитися на різних способах реалізації необхідної функції;
- прагматичність мислення, орієнтація на отримання практичного результату;

- здатність до конкретизації цілей у пошуку інноваційних рішень;
- наявність творчої уяви, що дозволяє, не зважаючи на низку певних правил та обмежень сучасного суспільства, здійснювати пошук неординарних ідей, руйнуючи бар'єри нав'язаного реальним світом мислення.

Досвід запровадження під час викладання соціально-гуманітарних дисциплін активних методів навчання дозволяє стверджувати, що вони сприяють підвищенню навчальної мотивації курсантів. Ефективні (мотивуючі) методи навчання використовуються як на лекціях, так і під час проведення семінарських, практичних та групових занять.

У порівнянні з традиційними (класичними) лекціями найбільш результативними є інноваційні лекції, які є такою формою організації навчання, що забезпечує інтенсивний обмін інформацією, досвідом між тими, хто навчається, і викладачем, заохочує активну розумову діяльність студентів (курсантів) та сприяє розвитку критичного інноваційного мислення.

Лекція-діалог (лекція-бесіда) – один із видів інноваційних активних лекцій, що передбачає безпосередній діалог викладача з аудиторією. Така лекція дозволяє, урахувавши особливості академічної групи, зосередити увагу на основних питаннях теми, відповідно до ситуації вносити певні корективи у зміст навчального матеріалу, змінювати темп викладення. Під час лекції-бесіди викладач не тільки надає навчальну інформацію, але й виступає у ролі співбесідника, своєчасно ставить аудиторії запитання та підтримує діалог у потрібному напрямку. Це дає можливість студенту (курсанту) висловити свою точку зору, краще зрозуміти певну частину матеріалу, або ж запам'ятати нові терміни.

Серед ефективних форм семінарських занять, що використовуються у процесі викладання суспільних дисциплін, можна виокремити семінар-міні-конференцію. Такі заняття передбачають виступи курсантів с короткою доповіддю, в якій аналізується певна актуальна соціальна чи соціально-психологічна проблема (відповідно до теми семінарського заняття). Обов'язково передбачається дискусія та обговорення доповідей, підбивання підсумків.

Серед активних методів навчання, що дозволяють формувати у курсантів критичне інноваційне мислення, є дискусії, ділові чи дидактичні ігри, метод проектів, кейс-стаді та ін. Саме такі методи дозволяють курсантам критично оцінювати певні проблеми та реальні ситуації, працювати в команді, шукати нестандартні (інноваційні) методи їх вирішення в обмежених часом та регламентованими правилами умовах.

Активні форми проведення семінарських занять дають можливість не лише підвищувати інтерес до вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу, але й усвідомити практичну значущість отриманих умінь та навичок у повсякденному житті та в процесі майбутньої професійної діяльності.

Науковці визначають два типи бар'єрів, що заважають формуванню у людини інноваційного мислення: 1) особистісні (внутрішні), до яких належать конформізм, свідомо протидія інноваційній діяльності, страх невдачі, недостатньо чітке розуміння сенсу і доцільності впроваджуваної інновації, несприйняття критики, тривожність, заниженість самооцінки, ригідність мислення тощо; 2) соціальні або зовнішні (наявність стереотипів та шаблонів мислення, неадекватна оцінка оточуючих, надлишок інформації, обмеженість часу та ресурсів тощо).

Активні методи навчання дозволяють усувати або мінімізувати означені вище бар'єри формувати критичне інноваційне мислення майбутніх офіцерів.

Головними умовами формування критичного інноваційного мислення майбутніх офіцерів вважаємо наступні: використання у навчально-виховному процесі активних методів навчання з метою забезпечення високого рівня навчальної мотивації курсанта; запровадження інноваційних освітніх технологій, які дають простір для творчості та самостійності; зв'язок освітньої діяльності курсанта з майбутньою професійною практичною сферою; оптимальна інформаційна забезпеченість освітнього середовища; створення ситуації успіху в навчально-виховному процесі як передумови активізації прихованих індивідуальних можливостей щодо виявлення та розвитку критичного інноваційного мислення, запобігання або мінімізації кількості помилок у майбутній професійній діяльності.

Список використаних джерел

1. Георгієв В. М. *Структура професійної компетентності майбутніх офіцерів високомобільних десантних військ. Наукові праці ДонНТУ. Серія: «Педагогіка, психологія і соціологія».* 2014 № 1 (15). Ч.1. С. 60–65.
2. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник; Київ: Знання, 2005. 486 с.
3. Осьодло В. І. Психологія професійного становлення офіцера: монографія. Київ. ПП «Золоті ворота». 2012. 463 с.
4. Конаржевська В. І., Сіренко А. Є. Критичне мислення як складова формування комунікативних якостей військового лідера. *Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія».* Харків, 2017. Вип. 58. С. 90–99.
5. Шапран О. І. Система інноваційної підготовки майбутнього вчителя в умовах навчально-науково-педагогічних комплексів: Дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / О. І. Шапран; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2008. 412 с.
6. Хміляр О. Ф. Критичне та позитивне мислення офіцера. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»: збірник наукових праць.* Острого: Вид-во НаУОА, 2018. № 7. С. 72–76.

Солошенко Н.В., старший науковий співробітник НДЛ кафедри суспільних наук гуманітарного інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Історично дослідження стресу проводилися в різних напрямках. За своєю фізіологічною сутністю стрес виявляється в загальному адаптаційному синдромі як необхідна і корисна вегетативна і соматична реакція, спрямована на пристосування організму до нових умов існування. Він полягає у підвищенні частоти серцевих скорочень, артеріального тиску, розширенні кровоносних судин, збільшенні лейкоцитів у крові, тобто в цілому ряді фізіологічних зрушень в організмі, що сприяють розширенню його енергетичних можливостей та успішності виконання складних та небезпечних дій. Тому сам по собі стрес є не тільки раціональною захисною реакцією, але й механізмом, який сприяє успіху виконання діяльності в умовах

труднощів і небезпек [1, с.19].

Ким би ви не були і що б не робили, ви напевне регулярно стикаєтесь зі стресом. Стресу стає настільки багато, що питання вже не в тому, як його уникати, а в тому, як проживати його з найменшими втратами.

Стрес – це реакція організму на будь-які вимоги до нього. Це природна фізична відповідь тіла, що супроводжується такими симптомами: прискорений пульс, пришвидшене дихання, напружені м'язи. Стрес – це неминуча реальність нашого життя. Але не обов'язково негативна. А саме, стрес дозволяє нам швидко приймати рішення і діяти в складних ситуаціях. Без цієї функції організму людство просто не змогло б вижити. При цьому важливо знати, що наше тіло здатне ефективно справлятися тільки з невеликими дозами стресу. Стрес може стати як позитивним, так і негативним досвідом в залежності від ситуації. А саме, початок нової роботи може бути абсолютно захопливим, якщо решта вашого життя стабільна й позитивна. Але якщо ви перейшли на нову роботу, коли щойно переїхали в інше місто, ваш партнер захворів і у вас почалися проблеми з грошима, вам може бути важко впоратися з кількома джерелами стресу одночасно.

Стрес являє собою психічний і фізіологічний стан людини, який виникає у відповідь на різноманітні екстремальні впливи. Ці впливи називаються стресорами, стрес-факторами, психогенними або емоціогенними факторами. Стрес, що викликає порушення механізмів саморегуляції, називається "дистресом" (порушення адаптації). Він пов'язаний зі "шкідливим" стресом, що призводить до "зламу" механізмів пристосування, часткового або повного порушення узгодженості діяльності систем організму. Стрес є найбільшим ступенем вираженості, і має суттєвий негативний вплив на організм та дезорганізуючий вплив на діяльність і поведінку людини. Для нього характерним є стан емоційної напруги (психічне перенапруження), що виникає при кризових життєвих ситуаціях і перевищує за своєю інтенсивністю або тривалістю індивідуальні психофізичні й особистісні адаптивні можливості людини, що визначає, поряд з обмеженням задоволення базових потреб, появу патологічних ознак порушень розвитку і життєдіяльності. Зазвичай дистрес є відносно короткочасним психічним станом. Однак, під впливом потужних стрес-факторів таких як смерть близької людини, важка травма, хвороба, воєнні дії дистрес може тривати місяці. Дистрес має виражений негативний вплив на здоров'я, виступає одним з типових психічних станів, що періодично виникають в учасників військових конфліктів. Стан дистресу може передувати самогубству. Тому вивчення впливу дистресу на поведінку і діяльність людини є важливим напрямком психологічних досліджень. У регуляції вчинків і дій людини, яка знаходиться в стані дистресу, домінуюча роль належить інстинктам і емоціям. Експериментально встановлено, що дистрес має найбільш значний руйнівний вплив на вищі психологічні функції: мислення, мову, вищі почуття. Крім того, певні види стресів можуть переходити в дистрес. А саме, стрес "стомлення" або "психічної напруженості", обумовленої включенням в тривалу діяльність, що призводить до наростаючого зниження психічної стійкості (астенізація), призводить до дистресу.

Стресостійка людина, у будь-яких умовах, може виконувати поставлене завдання. Її не відволікають: шум, сторонні питання, заздрість колег, сімейні проблеми. Такий індивід завжди виділяється з маси – спокійний, упевнений в собі, самодостатній. Це людина – лідер. З будь-якої, навіть, найекстремальнішої ситуації вона знаходить вихід. Грубість, агресію, глузування, плітки, інтриги вона пропускає повз себе, просто не помічаючи.

Для впевненого протистояння стресу важливі кілька факторів:

- ефективно планування часу;
- схильність до оптимізму;
- уміння розслаблятися;
- розуміння своїх емоцій;
- самоконтроль і позитивний настрій.

Не варто ставитися до стресових ситуацій бездумно і несвідомо. Як тільки ви відчуваєте нервові напруження, проаналізуйте свій стан і спробуйте привести його в норму: сповільнити серцебиття, налагодити нормальне дихання, направити потік думок у раціональне русло. Такий тренінг зменшить стрес і навчить протистояти йому. Як можна рідше уявляйте собі негативний розвиток подій у ситуації, яка викликає у вас тривогу. Навпаки – уявляйте як вже все закінчилося з найкращим для вас результатом.

Вчіться контролювати гнів або роздратування.

Стресостійкість – це комплекс особистісних якостей, що дозволяють переносити значні інтелектуальні, вольові та емоційні навантаження без особливих шкідливих наслідків для власного здоров'я, оточуючих і своєї професійної діяльності.

Мета управління стресом полягає не в тому, щоб повністю його позбутися, а в тому, щоб усунути непотрібний стрес і допомогти вам впоратися з неминучим.

Стійкість до стресу є важливим чинником для збереження нормальної життєдіяльності. Важливо зазначити, що тільки тоді, коли людина буде спеціально підготовленою, вона з більшою вірогідністю буде взмозі витримати вплив бойових факторів на психіку.

Список використаних джерел

1. Кокун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій: Методичний посібник. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2015. – 170 с.

*Стасюк В.В., професор кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, доктор психологічних наук, професор,
Кириченко А.В., ад'юнкт науково-методичного центру організації наукової та науково-технічної діяльності Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, підполковник*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДЕСАНТНО-ШТУРМОВИХ ВІЙСЬК ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ДО ДІЯЛЬНОСТІ У БОЙОВИХ УМОВАХ

Специфіка професійної діяльності військовослужбовців Десантно-штурмових військ значною мірою відрізняється від інших родів військ Збройних Сил України. Складність бойових завдань полягає в тому, що цей "елітний" рід військ може здійснювати десантування в глибокий тил противника та вести самостійно бойові дії в різних кліматичних умовах, так як в день так і вночі.

Крім цього, кожен воїн-десантник повинен мати високий рівень професійної підготовки, бути сміливим, рішучим, ініціативним, володіти прийомами рукопашного бою та військової хитрощі, здійснювати стрибки з парашутом слідом за бойовими машинами, під час польоту проводити орієнтування та відбивати імовірні удари ворога, а після приземлення негайно знаходити місцезнаходження штатної бойової техніки, приводити її в бойову готовність та за сигналом командира висунутися в складі бойового підрозділу в напрямку зосередження противника для подальшого його знищення. Це обумовлює необхідність підвищеного рівня розвитку психологічної готовності воїнів-десантників до виконання завдань за призначенням.

З цією метою для реалізації визначених завдань науково-пошукової роботи було:

- розроблено та застосовано авторську анкету "Оцінка рівня психологічної готовності військовослужбовців Десантно-штурмових військ Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням";

- використаний відібраний стандартизований психологічний інструментарій щодо дослідження психологічної готовності воїнів-десантників до діяльності в бойових умовах.

До загального складу психологічного інструментарію, відповідно до компонентів психологічної готовності військовослужбовців Десантно-штурмових військ увійшли 8 методик, 1 експрес-опитувальник та 1 авторська анкета, а саме:

- 1) методика діагностики професійної мотивації В. Осьодла;
- 2) методика діагностики мотивації до успіху Т. Елерса;
- 3) методика рівня соціальної фрустрованості Л. Вассерман, В.Бойка;
- 4) експрес-опитувальник вивчення основних складових готовності розроблений Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України;
- 5) методика діагностики самооцінки психічних станів за Г. Айзенком;
- 6) методика самооцінки психофізіологічного стану О. Кокуна;
- 7) методика ступеня готовності до ризику Шуберта;
- 8) методика діагностики "перешкод" у встановленні емоційних контактів В. Бойко;
- 9) методика дослідження сили волі;
- 10) авторська анкета "Оцінка рівня психологічної готовності військовослужбовців Десантно-штурмових військ Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням".

Досліджуючи мотиваційний компонент психологічної готовності воїнів-десантників нами було застосовано методику діагностики професійної мотивації В. Осьодла, методику діагностики мотивації до успіху Т. Елерса та методику рівня соціальної фрустрованості Л. Вассерман, В.Бойка.

Методика діагностики професійної мотивації В. Осьодла призначена для визначення індивідуальної або колективної мотивації особистості до обраної професійної діяльності та має сім оціночних шкал: оцінка результатів професійної діяльності людини, професійні домагання, інтернальність у сфері професійних досягнень, професійні інтереси та цінності, життєві цілі, загальна активність та шкала соціальних бажань [4].

Методика діагностики мотивації до успіху Т. Елерса призначена для визначення мотиваційної направленості людини на здобуття успіху. Успіх та недопущення невдач це одна із основних життєвих потреб людини. Кожна особистість прагне до успіху, чим більше вмотивованість, тим більша надія на успіх та заниженість готовності до ризику, що є важливою умовою професійної діяльності в уникненні нещасних випадків [3, с. 146].

Методика діагностики рівня соціальної фрустрації Л. Вассермана (за модифікацією В. Бойко) призначена для визначення рівня задоволеності та положення досліджуваного в суспільному середовищі на даний час свого життя. Висвітленні питання в опитувальнику дають нам змогу чітко встановити проблему особистості, її власні задоволення та погляди щодо отриманої освіти, взаємовідносин в колективі, з керівництвом, задоволеністю своїм положенням в суспільстві, медичним забезпеченням, проведенням відпочинку, відносинами в родині, з батьками, друзями, товаришами та власним способом життя в цілому тощо [1, с.32].

Для дослідження пізнавально-операційного компонента психологічної готовності військовослужбовців Десантно-штурмових військ нами було обрано експрес-опитувальник вивчення основних складових готовності розроблений Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України та методику діагностики самооцінки психічних станів за Г. Айзенком.

Експрес-опитувальник вивчення основних складових готовності розроблений Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України призначений для дослідження основних складових готовності військовослужбовців Збройних Сил України щодо захисту своєї країни від збройної агресії. Авторський колектив розробників даного експрес-опитувальника суттєво зазначив питання, що є актуальними в сучасних умовах сьогодення та надають нам змогу в умовах дефіциту часу вивчити основні складові готовності досліджуваних осіб. Оцінюючи власні спроможності військовослужбовці визначають оцінку особистій готовності, її обумовленості, виниклим сумнівам щодо захисту країни від збройної агресії та за десятибальною шкалою оцінюють рівень боєздатності свого військового підрозділу [2, с.226].

Методика діагностики самооцінки психічних станів за Г. Айзенком призначена для діагностування психічних станів таких, як: тривожність, фрустрація, агресивність та ригідність. Підрахунок результатів здійснюється за сумою балів кожного блоку, що складається із питань та відповідає певному психічному стану [5].

Досліджуючи операційний компонент психологічної готовності військовослужбовців Десантно-штурмових військ нами було застосовано методику самооцінки психофізіологічного стану О. Кокуна та методику ступеня готовності до ризику Шуберта.

Методика самооцінки психофізіологічного стану О. Кокуна призначена для діагностування таких станів, як самопочуття, активність, настрої та інших психофізіологічних станів особистості за професійною діяльністю, в тому числі і різних компонентів (мотиваційного, емоційного тощо). Універсальність методики полягає в тому, що вона є зручною, надійною, швидкою та точною у визначенні оцінки психофізіологічного стану людини [2, с.103].

Методика ступеня готовності до ризику Шуберта призначена для вимірювання тенденції особистості до ризику в умовах фізичної небезпеки. Дана методика дає нам можливість розкрити готовність людини до ризику в умовах невизначеності, виявити її причини, встановити допущенні помилки, з'ясувати наслідок дій у необхідності та доцільності піддавати себе безглуздим діям, пов'язаних з небезпекою для життя, а також в кращому випадку скоординувати стиль поведінки особистості для досягнення найкращого результату із забезпеченням безпечних умов професійної діяльності [3, с.84].

Ризик – це дія на успіх, на результат, або навпаки – дія в умовах невизначеності, вчинена навмання при виниклій небезпеці, що в подальшому може породити проблемні наслідки. Людина має право на вибір, але перед тим як його зробити потрібно все добре оцінити та

знайти менш ризикований (проблематичний) план досягнення успіху, тільки в цьому випадку можна обійтися без травмувань, каліцтва та загибелі. Для більш суб'єктивного сприйняття ризику та правильного прийняття рішення особистість використовує життєвий та професійний досвід, надбанні знання, вміння та навички, стійкі мотиви, вміння діяти в екстремальних умовах тощо [7].

Аналіз досліджуваних за даною методикою свідчить, що у людей з віком готовність до ризику знижується, а також це проявляється у більш досвідчених та сильно орієнтованих на успіх працівників. В протилежному випадку зростання показника відбувається у зв'язку з ситуаційними умовами внутрішнього конфлікту особистості, знедоленості, боязні невдач та як правило в групах і залежить від їх подальших очікувань. Більш того, на збільшення рівня готовності до ризику впливає низька мотивація на успіх. Мотивація на успіх є своєрідним захистом людини, так званим "бронежилетом", вона позитивно впливає на надію, чим більше мотивація і надія, тим менше ризик та створюється велике бажання до його уникнення. Інтерпретація результатів досліджуваних проводиться за трьома оціночними рівнями (схильні до ризику, середнє значення, занадто обережні), чим більше бал, тим більше схильність до ризику та навпаки. Методику ступеня готовності до ризику Шуберта краще всього використовувати з методикою діагностики мотивації до успіху Т. Елерса, у зв'язку з тим, що представлені методики мають певний взаємозв'язок та дозволяють нам інтерпретувати загальний показник психологічної готовності військовослужбовців воїнів-десантників до виконання завдань за призначенням [3, с.84].

Для дослідження емоційно-вольового компонента психологічної готовності військовослужбовців Десантно-штурмових військ нами було застосовано методику діагностики "перешкод" у встановленні емоційних контактів В. Бойко та методику дослідження сили волі.

Методика діагностики "перешкод" у встановленні емоційних контактів В. Бойко призначена для виявлення емоційної проблеми особистості в повсякденному спілкуванні. Дана методика дає нам можливість визначити ряд перешкод у встановленні емоційних контактів таких як: невміння керувати (дозувати) власними емоціями, неадекватне емоційне вираження, домінування негативними емоціями, негнучкість, нерозвинутість емоцій, небажання встановлювати емоційні контакти з людьми [6, с.111].

Методика дослідження сили волі призначена для виявлення здатності до застосування вольових зусиль при подоланні перешкод. Високий бал за оціночною шкалою показує нам, що у людини із силою волі все в порядку, її не лякає значна тенденція у професійній діяльності, хоч це тривалі відрядження, чи нові завдання, на такого працівника можна покласти, він не підведе. Що стосується середнього балу, то він характеризується з посередньою силою волі, даним особам притаманне намагання в подоланні труднощів, але з використання обхідних шляхів, не бажання брати на себе зобов'язання та в подальшій необхідності у тренуванні волі. З низьким балом за шкалою та взагалі з низькою силою волі особистість до своїх зобов'язання ставиться без ентузіазму, що в подальшому може викликати конфліктні ситуації в колективі. Такі люди в більшій мірі є егоїстами і будь яке прохання чи зобов'язання сприймають як фізичний дискомфорт. В цьому випадку необхідно змінити ставлення до себе, провести аналіз власних оціночних суджень та зосередитись над збільшенням сили волі [6, с.118].

Для загального діагностування компонентів психологічної готовності

військовослужбовців Десантно-штурмових військ нами була розроблена авторська анкета "Оцінка рівня психологічної готовності військовослужбовців Десантно-штурмових військ Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням". Авторська анкета дає нам можливість здійснити індивідуальну та загальну оцінку рівня сформованості психологічної готовності воїнів-десантників не тільки в пункті постійної дислокації, але й і в польових умовах з обмеженою кількістю часу. На даний час для визначення рівня сформованості психологічної готовності військовослужбовців Десантно-штурмових військ необхідно використати значну кількість психодіагностичного інструментарію, окремо методики для її оцінки доки не існує, в цьому і полягає актуальність зазначеної авторської анкети, ми чітко відповідно до специфіки дій Десантно-штурмових військ визначаємо суттєво важливі питання, наповнюючи ними компоненти психологічної готовності (мотиваційний, пізнавально-орієнтаційний, операційний та емоційно-вольовий), що притаманні воїну-десантнику.

Таким чином, орієнтуючись на визначені завдання дисертаційного дослідження та застосовуючи зазначений психодіагностичний інструментарій нам дало змогу дослідити рівень психологічної готовності військовослужбовці Десантно-штурмових військ до діяльності в бойових умовах.

Список використаних джерел

1. Баношенко В.О., Копаниця Н.І., Литвиненко Е.С., Солодовников В.Є. Динамічне психологічне вивчення особового складу: метод. посіб./ Київ: СПЦ ЗСУ, 2009. 60с.
2. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців: метод. посіб. / Агаєв Н.А. та ін. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2016. 234 с.
3. Збірник методик для діагностики психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до діяльності у складі миротворчих підрозділів: метод. посіб. / Кокун О.М. та ін. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2011. 281 с.
4. Методика діагностики професійної мотивації В. Осьодло: офіційний веб сайт. URL: <https://www.arhivinfo.ru/1-72922.html> (дата звернення 21.10.2021).
5. Методика діагностики самооцінки психічних станів за Г. Айзенком офіційний веб сайт. URL: https://studwood.ru/1776541/psihologiya/metodika_samootsinka_psihichnih_staniv_gayzenkom (дата звернення 21.10.2021).
6. Неурова А.Б., Капінус О.С, Грицевич Т.Л. Діагностика індивідуально-психологічних властивостей особистості: навч.-метод. посіб. Львів: НАСВ, 2016. 181 с.
7. Психологічна готовність до ризику військовослужбовців Національної гвардії України : монографія / Колесніченко О.С. та ін. – Харків: НА НГУ, 2017. 308 с.

Стасюк В.В., доктор психологічних наук, професор, професор кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського
Олійник Л.В., кандидат педагогічних наук старший науковий співробітник, начальник науково-методичного відділу аналізу та прогнозу освітньої діяльності Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, полковник

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАГІСТРАНТІВ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ: СУТНІСТЬ ТА НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ

Система військової освіти має переважно закритий характер, а військово-освітні заклади виконують функцію інструменту, що дозволяє регулювати поведінку особового складу в процесі вирішення освітніх завдань у навчальній й військово-службовій діяльності, накладаючи певні обмеження на поведінку курсантів, регламентуючи службові відносини на принципах централізації і єдиноначальності, що передбачають однозначну субординацію всіх військовослужбовців. У ВВНЗ існують суворо фіксовані рольові відносини і формальний статус учасників педагогічного процесу, що додає системі необхідну стійкість.

У той же час соціально-організаційна підсистема ВВНЗ у багатьох відношеннях функціонує як самоорганізуюча система, відкрита впливам зовнішнього середовища. Саме самоорганізація робить соціальну підсистему ВВНЗ живим організмом, постійно оновлює і очищає соціальний порядок від застарілих форм, адаптує навчальний заклад до умов, що змінюються.

Таким чином, у процесі соціально-психологічного і педагогічного спілкування складаються неписані норми, традиції, звичаї, які, разом з формальними, також регулюють відносини, задають відповідні моделі поведінки. У зв'язку з цим важливим є знаходження балансу середовища ВВНЗ із зовнішнім середовищем, підтримання відповідності педагогічних відносин, форм і методів мотивації і стимулювання педагогічної діяльності вимогам зовнішнього середовища.

Відтак, особливо важлива роль у ВВНЗ належить комунікації всіх учасників освітнього процесу, що створює прямі і зворотні зв'язки, нормативно обмежує простір можливих соціальних інтеракцій і задає поле необхідних дій, ініціює процеси самоорганізації, здійснює добір найбільш відповідних та адекватних способів навчальних та, загалом, поведінкових дій, вимиває віджилі і закріплює життєздатні соціальні норми і структури організації.

Важливим у зазначеному процесу постає гуманітаризація освітнього простору ВВНЗ. Для формування у військового фахівця гуманітарного підходу до професійної діяльності система військової освіти особливо потребує реалізації процесу гуманізації, оскільки сьогодні потрібні гуманітарно-освічені і виховані офіцери, здатні бачити в підлеглому самотньому людину, визнавати цінність особистості, її гідність, володіти психолого-педагогічною культурою спілкування

Аналіз основних видів діяльності військових фахівців – магістрантів військового управління свідчить, що його діяльність є різнобічною і має безпосередню психолого-педагогічну спрямованість, відтак – потребує від нього, з одного боку, військово-професійної і психолого-педагогічної компетентності, а з іншого – глибокого самопізнання.

Власне об'єктивне самопізнання є першим рішучим кроком офіцера як педагога та психолога до вершин психолого-педагогічної майстерності. Але через недостатню психолого-педагогічну підготовку магістрантів військового управління, як правило, недосить чітко уявляють собі сильні та слабкі сторони своєї психолого-педагогічної підготовки, не знають і не використовують потенційні можливості саморозвитку особистості.

Підготовку магістранта військового управління слід розглядати як цілеспрямований творчий процес, що ґрунтується на наступних основних закономірностях:

- зумовленість потребам соціально-економічного і культурного розвитку суспільства, стратегічними завданнями реформування освіти в Україні;

- органічне входження в систему психолого-педагогічної підготовки магістра військового управління;

- відповідність змісту і форм підготовки сучасному рівню розвитку психолого-педагогічної науки і педагогічної практики;

- зумовленість специфікою та закономірностями творчого процесу формування творчої особистості;

- залежність від особистісних якостей магістра військового управління і рівня його психолого-педагогічної діяльності.

Психолого-педагогічна підготовка магістранта військового управління відповідає загальновідомим принципам:

- наочності;

- системності, послідовності та цілісності;

- взаємодії загального, особливого, індивідуального у змісті та формах підготовки;

- доступності;

- науковості;

- єдності теорії та практики.

Психолого-педагогічна підготовка магістранта військового управління здійснюється через відповідну педагогічну систему, яка будується на основі єдності загального, особливого та індивідуального. Як загальне вона є складовою професійної загальнопедагогічної підготовки магістранта військового управління; як особливе – має свою специфіку, зумовлену особливостями й закономірностями навчально-виховного процесу і формування творчої особистості; як індивідуальне – відображає залежність підготовки від особистісних якостей магістра військового управління й рівня його психолого-педагогічної діяльності.

Під педагогічної системою підготовки магістранта військового управління слід розуміти цілісну сукупність об'єктивно необхідних, взаємопов'язаних елементів, які реалізують мету та зміст психолого-педагогічної підготовки.

- Основні елементи педагогічної системою підготовки магістранта військового управління: загальна мета психолого-педагогічної підготовки;

- зміст психолого-педагогічної підготовки;

- освітній процес;

організаційні форми навчання;
учасники військово-педагогічного процесу;
навчальне середовище, у рамках якого здійснюється освітній процес;
ефективність психолого-педагогічної підготовки;
аналіз та корегування результатів психолого-педагогічної підготовки.

Формування готовності до психолого-педагогічної діяльності магістра військового управління є метою та результатом тривалого процесу психолого-педагогічної підготовки.

Психолого-педагогічна підготовка – це відносно самостійний процес формування професійно компетентної особистості, оволодіння магістрантом військового управління гуманітарною, педагогічною культурою, що позначається на готовності до педагогічної взаємодії, на ефективному управлінні педагогічним процесом.

Як засвідчує аналіз наукових джерел, така підготовка здійснюється на основі системи заходів організаційно-масового характеру, а також вдосконалення і самовиховання магістрантів військового управління.

Організація психолого-педагогічної підготовки у ВВНЗ має ряд особливостей, які виявляють такі моменти:

наявність системи моніторингу виховної діяльності як окремого офіцера, так і педагогічного колективу;

наявність програми психолого-педагогічної підготовки слухачів, спроектованій на основі адекватної моделі виховної діяльності;

система заходів із стимулювання слухачів до підвищення рівня готовності до педагогічної діяльності, підвищення їх психолого-педагогічної компетентності;

створення умов для активізації творчої активності слухачів із розробки і використання нових педагогічних технологій, оволодіння методиками психолого-педагогічної діагностики.

Проектування процесу психолого-педагогічної підготовки передбачає, перш за все, осмислення її цілей і завдань, оскільки психологічна підготовка організовується і проводиться з метою досягнення військовослужбовцем, військовим колективом загалом здатності витримати високі нервово-психічні, психологічні і фізичні навантаження, формування стійких психологічних якостей, необхідних для виконання поставлених завдань за різних умов навчально-службової й бойової діяльності, а також здатності протистояти певним психотравмуючим й маніпулятивним чинникам.

Загалом, психологічна підготовка військовослужбовця – це комплекс заходів щодо формування у нього психологічної стійкості, емоційних і вольових якостей, необхідних для виконання бойового завдання, які дозволяють боротися із страхом, підвищити резистентність до фізичних і психологічних навантажень, виробити вміння діяти активно, ініціативно, творчо. Відтак, психологічна підготовка – це умова якісної і швидкої реалізації військовослужбовцем свого професійного потенціалу. Уміла і систематична підготовка слухачів значно підвищує їх психологічну стійкість, формує здатність приймати вірні й адекватні рішення в екстремальних ситуаціях.

У навчальній практиці можна виділити таку систему психологічної підготовки, яка диференціюється на загальну, спеціальну і цільову.

Загальна психологічна підготовка забезпечує формування психологічної готовності військовослужбовців діяти відповідно до вимог сучасного бою, а також психологічної стійкості

до дії психотравмуючих чинників. У її основі лежить свідоме ставлення військовослужбовця до тих випробувань, з якими він стикається.

Спеціальна психологічна підготовка забезпечує психологічну готовність і стійкість військовослужбовця стосовно конкретних видів бойових дій з урахуванням особливостей виконуваних завдань, теоретичної і практичної підготовки в конкретних ситуаціях.

Психологічна готовність і стійкість включає наступні елементи: мотиваційний (спрямованість на виконання поставленого завдання); емоційний (упевненість, відчуття натхнення і задоволення поставленим завданням); вольовий (самовладання, самоконтроль, саморегуляція); пізнавальний (усвідомлення і розуміння поставленого завдання); інтелектуальний (розумова працездатність, тип мислення); операційний (володіння прийомами і способами військово-професійної діяльності).

Цільова психологічна підготовка спрямована на вироблення психологічної установки на виконання конкретного завдання при несенні бойового чергування, вартової служби тощо.

Таким чином, важливими завданнями психологічної підготовки у ВВНЗ є:

формування військово-професійної спрямованості особистості магістранта військового управління;

мотивування слухачів до активних дій в навчально-службовій діяльності;

ознайомлення слухачів з характерними труднощами службової діяльності і специфікою їх впливу на психіку;

фізична підготовка, формування силової і швидкісної витривалості, здатності переносити тривалі фізичні навантаження;

формування у слухачів навичок взаємодії і комунікації за умов групової діяльності;

навчання слухачів прийомам управління своїм психічним станом і способами впливу на подолання труднощів у складних службових ситуаціях, способам мобілізації додаткових психологічних можливостей для подолання цих труднощів та впливів маніпуляційного характеру.

Таким чином, проведений аналіз психолого-педагогічної підготовки магістрантів військового управління свідчить про те, що тільки при комплексній реалізації психолого-педагогічної підготовки можна говорити про сформованість достатніх знань, умінь та навичок магістрантів військового управління. Це дозволяє зробити наступний висновок: сформовані професійні уміння магістрів військового управління дозволяють говорити про рівень психолого-педагогічної підготовки фахівці.

Ступеньков С. О., старший викладач кафедри військово-гуманітарних дисциплін Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені героїв Крут, підполковник

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ ПСИХОТРАВМОВАНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У БОЙОВИХ УМОВАХ

Події в зоні антитерористичної операції мають сильний вплив на психіку учасників бойових дій, піддають їх якісним змінам, що можуть проявлятися від чітко виражених форм до

зовні мало помітних, прихованих, мов би «відстрочених» в часі реакцій. Наслідки війни впливають не тільки на психофізичне здоров'я військовослужбовців, але і на їх психологічну рівноваженість, світогляд, стабільність ціннісних орієнтацій та ін.

На жаль, у Збройних Силах України питання надання психологічної допомоги психотравмованим військовослужбовцям та їх реабілітація у ході бойових дій не розкриті у наукових, навчальних та навчально-методичних виданнях, не визначені нормативно, є новими для практики військ та організаційно-управлінської діяльності командирів, офіцерів органів виховної роботи, а також такою складовою частиною психологічного забезпечення, яку ніколи не відпрацьовували у ході командно-штабних навчань – саме тому ми і звернулися до цієї проблеми.

Метою системи надання психологічної допомоги і реабілітації є швидке повернення психотравмованих військовослужбовців до строю (у свою військову частину, підрозділ) для подальшого виконання своїх службових обов'язків. Діяльність системи надання психологічної допомоги і реабілітації базується на таких принципах:

- невідкладності;
- максимального наближення до передової;
- системності;
- координації зусиль командирів, органів виховної (виховної та соціально-психологічної) роботи, військових медиків в інтересах запобігання психогенних втрат;
- диференційованості, етапності й ешелонованості надання психологічної допомоги.

Проаналізуємо світовий досвід психологічної реабілітації бійців, а саме у збройних силах Ізраїлю, США, Великої Британії.

В ізраїльській системі надання психологічної допомоги особовому складу та реабілітації військовослужбовців діє принцип ешелонованого лікування, для чого створено спеціальні бригади психіатричної допомоги, які діють безпосередньо в розташуванні військ. У збройних силах США діє чітка система психологічної допомоги і реабілітації в системі медико-евакуаційного забезпечення, одним із основних принципів якої є наближення до поля бою.

Для надання психологічної допомоги особовому складу у збройних силах Британії створена спеціальна система, основою якої є підрозділи відновлення боєздатності осіб, які зазнали бойових психогенних травм, і польові загони психічної допомоги. До складу кожного загону, що розташовується поблизу району бойових дій, входять психіатр, медсестри та санітари. Завданням загонів є допомога військовослужбовцям, які зазнали стресу, для швидкого відновлення їх боєздатності. Система психологічної допомоги і реабілітації в британській армії базується на принципі ешелонованого надання психологічної допомоги [3].

Системи надання психологічної допомоги і реабілітації у збройних силах провідних країн світу є якнайшвидше повернення психотравмованих військовослужбовців до строю (у свою частину або підрозділ) для подальшого виконання своїх службових обов'язків. Спираючись на зарубіжний досвід, а також зважаючи на те, що метою системи є повна оптимізація взаємодії між медичними працівниками підрозділів і військової частини із відповідними командирами (начальниками, офіцерами-психологами).

Основними завданнями надання психологічної допомоги і реабілітації повинні в себе уключати:

- виявлення осіб з нервово-психічною нестійкістю і таких, що зазнали бойових психічних травм та розладів;
- надання само- чи взаємодопомоги силами особового складу підрозділів;
- евакуація психотравмованих військовослужбовців у батальйонні медичні пункти та надання їм долікарської допомоги;
- прогностичне сортування особового складу на етапах медичної евакуації;
- починаючи з підрозділів першого ешелону уніфікація діагностики, лікування та експертизи психологічних розладів у військовослужбовців;
- направлення психотравмованих військовослужбовців, боєздатність яких не поновлюється протягом декількох годин, у медичний пункт бригади – пункт психологічної допомоги (у разі потреби);
- відправлення військовослужбовців зі складними ураженнями до стаціонарних шпиталів [4].

Виконання завдань може бути дієвим у разі повної оптимізації взаємодії між медичними працівниками та відповідними командирами (начальниками), психологами підрозділів. При цьому слід урахувати досвід армій передових країн світу, відповідно до якого військовослужбовців із психотравмами ізолюють від звичайних хворих та поранених. Для підвищення ефективності психолого-психіатричної допомоги військовослужбовцям у ході бойових дій необхідно створити у військовій частині (на военний час) мобільну групу психологічної допомоги у складі лікаря-психіатра (психотерапевта), одного-двох психологів, фельдшера і технічних працівників з обов'язковим нормативно-правовим закріпленням її статусу на період підготовки та ведення бойових дій (миротворчої діяльності).

З отриманими психотравмами необхідно працювати комплексно, і чим раніше надана спеціальна медико-психологічна допомога, тим краще прогноз розвитку особистості на майбутнє. Відсутність спеціальних медико-психологічних заходів з відновлення травмованої, деформованої психіки (психологічна реабілітація) веде до хронічного перебігу психічних розладів. Наслідки ПТСР (посттравматичний стресовий розлад) призводять до зміни особистості, соціальної та професійної дезінтеграції, алкоголізації і наркотизації, суїцидів [1]. На підставі узагальнення розглянутого зарубіжного досвіду, постає питання визначення психологічної реабілітації та відповідний порядок роботи командування військової частини із профілактики бойових психогенних травм та надання психологічної допомоги.

Психологічна реабілітація психотравмованих – система заходів, які організовує командування військової частини для поновлення у особового складу втрачених або порушених функцій і здатності до нормальної діяльності, проведення психологічної та психофізіологічної експертизи військовослужбовців, а також раціонального розподілу (перерозподілу) військовослужбовців із урахуванням їх функціонального стану [5].

Система надання психологічної допомоги та реабілітації психотравмованих у військовій частині, з'єднанні передбачає проведення таких заходів: виявлення осіб, які зазнали психічних травм та розладів; навчання військовослужбовців наданню само- та взаємодопомоги; евакуацію (у разі потреби) у батальйонний медичний пункт та надання долікарської допомоги; направлення в медичну роту військової частини (медичний пункт військової частини) військовослужбовців, боєздатність яких не відновлюється протягом декількох годин; направлення військовослужбовців зі складними ураженнями до стаціонарних шпиталів.

Основним психотравмуючим впливом бойової обстановки є досить тривале перебування військовослужбовців в умовах специфічного бойового стресу, що накладає свій негативний відбиток. У період бою дія стресу виконує певну позитивну функцію для людини, проте після закінчення війни вона стає негативним, руйнівним чинником в силу постстресових реакцій. Особи, у яких зазначаються реакції дезадаптації, потребують медико-психологічної допомоги, у спеціальних заходах психокорекції.

Обов'язками мобільної групи психологічної допомоги слід вважати такі: аналіз медико-психологічної та психіатричної ситуації у підрозділах, військовій частині; прогнозування можливих бойових психогенних втрат особового складу (із підготовкою відповідних рекомендацій командуванню про їх можливий обсяг і систему організації відповідної допомоги з урахуванням бойової і медичної ситуації); проведення скринінгового обстеження військовослужбовців для оцінювання ступеня зниження їх боєздатності та вибору адекватних заходів корегування; визначення потреби в наданні психологічної допомоги різним категоріям військовослужбовців; проведення лікувально-евакуаційних заходів (експрес-діагностики, невідкладної корекції психічного стану, сортування на тимчасово виведених з ладу і тих, хто належить до санітарних втрат, формування евакуаційних потоків); надання методичної та консультативної допомоги медичному персоналу, командуванню, офіцерам підрозділів з питань проведення психогігієнічних та психопрофілактичних заходів, навчання методам надання першої психологічної допомоги та прийомам психологічної реабілітації в умовах бою, екстремальних ситуаціях тощо.

Основним завданням системи надання психологічної допомоги має бути досягнення плавного, безкризового відновлення та зміцнення особистісного соціального статусу у психотравмованих військовослужбовців, нетравмуючого повернення їх до активних дій у бойовій обстановці.

Отже, організація системи надання психологічної допомоги та реабілітації психотравмованих військовослужбовців потребує:

- 1) нормативно-правового визначення в керівних документах об'єктивно-предметного поля надання психологічної допомоги особовому складу в бойових умовах;
- 2) всебічного обґрунтування обов'язків та алгоритму роботи групи психологічної допомоги, завдань пункту психологічної допомоги бригади.

Основними напрямками діяльності із запобігання негативним психічним станам військовослужбовців має бути:

по-перше, формування у військовослужбовців свідомого ставлення до виконання функціональних обов'язків, практичного досвіду дій;

по-друге, формування високої майстерності як необхідної передумови успішного виконання бойових функцій, важливого фактора, що допомагає особовому складу набути впевненості у своїх силах та можливостях, сформувати почуття переваги над противником, яке допоможе швидкому відновленню самовладання;

по-третє, формування об'єктивного уявлення про майбутні бойові дії (виконання бойового завдання), що є передумовою правильної поведінки в реальній обстановці та чіткого оцінювання ступеня небезпеки бойових факторів;

по-четверте, тренування усіх психічних функцій, насамперед пізнавальної та емоційно-вольової, для отримання правильної інформації про обстановку;

по-п'яте, навчання військовослужбовців прийомам емоційно-вольової саморегуляції [3].

Командири (начальники) військової частини мають цілеспрямовано впливати на свідомість і психіку військовослужбовців у складних умовах сучасного бою, що сприятиме підтриманню морально-психологічного стану особового складу на рівні, необхідному для якісного виконання бойового завдання.

Таким чином, психологічне забезпечення має допомогти військовослужбовцю контролювати себе й обставини в умовах сильного нервово-психологічного навантаження. Психологічне забезпечення як складова частина морально-психологічного забезпечення має складну структуру, значні сили та засоби для реалізації цільових установок і задуму (рішення) командира на бій (бойові дії), що цілком дозволяє підтримувати на високому рівні морально-психологічний стан підлеглих та успішно вирішувати проблеми морально-психологічного забезпечення бойових дій.

Список використаних джерел

1. Психологія бою: Діяльність командира підрозділу щодо підтримання морально-психологічного стану особового складу в ході бойових дій: Навчально-методичний посібник. [Романшин А.М., Бойко О.В., Богородицький Д.В. та ін.]; за ред. Романшина А.М. – Львів: ТзОВ «Монблан» 2017. – 320 с.

2. Військова психологія: навчальний посібник. Ч. 2 [Ананьїн В.О., Пучков О.О., Коваль М.А. та ін.]; за ред. Ананьїна В.О. – К.: ВІТІ НТУУ «КПІ», 2010. – 498 с.

3. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: у 2 ч. Ч 1 / [В.М. Вилко, В.М. Грицюк, В.Г. Дикун та ін.]; за заг. ред. В.В. Стасюка. – К.: НУОУ, 2012. – 464 с.

4. Морально-психологічне забезпечення бойової підготовки з'єднань, військових частин та підрозділів Збройних Сил України: метод. посіб. / [В. І. Алещенко, О. В. Копаниця, В. М. Федічев та ін.] – К.: НАОУ, 2000. – 76 с.

5. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: навч.-метод. посіб. / [В. Г. Безбах, В. М. Вилко, О. В. Гаврис та ін.] – К. : НАОУ, 2002. – 232 с.

*Сулятицький І.В., голова Українського центру психології безпеки, доцент кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи, кандидат психологічних наук, доцент,
Славич Оксана, студентка з курсу кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка*

НАЦІОНАЛАНТРОПОЛОГІЧНІ ІНДІКАТОРИ В ПСИХОТИПІ УКРАЇНСТВА НА ПЕРЕМОГУ У ВІЙНІ

Відмітною особливістю нашого часу є перехід до нового якісного стану суспільства, який характеризується різким підвищенням ролі інформаційних процесів й, зокрема, створенням цілої індустрії виробництва інформації. Передбачається, що сучасне суспільство знаходиться на переході до якісно іншої форми свого існування – інформаційному суспільству і в ширшому

контексті – до інформаційної цивілізації.

З іншого боку, і тут ми ціленаправлено змушені повторитись в думці, що збереження психічної сили головного мобілізаційного потенціалу українства сьогоdnішнього –учасників АТО/ООС...- крім стандартної лікувальної психотерапевтичної практики важливо використовувати консолідуючі психоантропологічні чинники суспільного менталітету.

Йде мова про сутність знаменитого висловлювання давньогрецького історика і полководця, учасника Пелопоннеської війни 431—404 до н. е. Фулідіда *«... у нас із нашими ворогами нема нічого схожого, і ми воюємо не за однакове...»*[2, с.3].

В динамічних соціопсихічних (тобто –«є д и н и х» у світосприйманні і міцній спів діяльності, внутрішньооб'єднуючих) якостях народу закладена духовна основа протистояння тому, що прозвучало від Путіна з його виступу на VI всесвітньому конгресі російських співвітчизників у жовтні 2018 року «Огромный «русский мир» никогда не строился исключительно и только по этническим, национальным или религиозным принципам. Он объединял всех, кто духовно связан с Россией, кто чувствует эту духовную связь с нашей родиной, кто считает себя носителем русского языка, культуры, русской истории» [3].

Все це приводить до наступної картини в тих українських конгломератах, де кишить війна – Донеччини і Луганщини.. Недавно проведений там моніторинг показує, що старше покоління при визначенні національності все ще прив'язується до логіки колишнього радянського паспорту з обов'язковою фіксацією національності та сприймає національність не в категоріях самовизначення, а як «вроджену» характеристику, що успадковується від батьків[4].

Натомість молодші покоління більшою мірою ідентифікують себе з сучасною українською державою, відтак означають себе українками як в етнічному сенсі, так і в політичному. Позиція «я не думаю про себе в національних координатах» натомість може розглядатися як прояв своєрідного протесту проти політизації національного питання та формування низки стереотипів про політичну поведінку та політичний вибір представниць певних національностей. Однак означена позиція є радше маргінальною. Привертає до себе увагу і момент «невизначеності» — бачимо, що вікова група 30–39 років практично не обирає варіант «важко сказати», відповідаючи на питання про національність. Натомість для вікової групи 40–59 років це питання присутнє як предмет роздумів та сумнівів

В цілому риторика компромісу, а не перемоги, характерна для більш ніж половини опитаних (54%). Всі інші позиції не мають такої яскраво вираженої групи підтримки. Військових та політичних заходів, що призведуть до перемоги, очікують **17,9%** ЛИШЕ (І.С.) опитаних та 5% готові до міжнародних миротворців та міжнародної адміністрації. Мусимо також звернути увагу на високий рівень відмов висловити свою позицію — 7,1% обрали варіант відповіді «важко сказати» та 5% прямо відповіли, що не хочуть говорити про це. Можливим поглибленням розуміння ставлення учасни/-ць дослідження до ключових внутрішніх та зовнішньо-політичних викликів може бути низка питань, пов'язана з низким аспектом національної ідентичності. Попри відсутність однозначно доведеного прямого зв'язку між національною ідентичністю та політичними чи зовнішньополітичними преференціями, це питання привертає до себе особливу увагу та часто враховується в організації політичних кампаній чи формулюванні політичних повідомлень як від партій, так і від держави. Кількісна частина дослідження дозволяє нам певною мірою окреслити ключові маркери ідентичності мешкан/-ок областей України, що опинилися у фокусі цього дослідження. Відповідаючи на питання про

національність, більшість опитаних ідентифікують себе як україн/-ок (79%), 16% означають себе як росіян/-ок, 3% — відносять себе до інших національностей, 0,7% опитаних затруднюються з визначенням власної національності та 1% опитаних обрали варіант відповіді — «я не думаю про себе в категоріях національного». Спостерігаємо наявність поколіннєвої відмінності у розподілі груп за національністю....» Рис.1. [4].

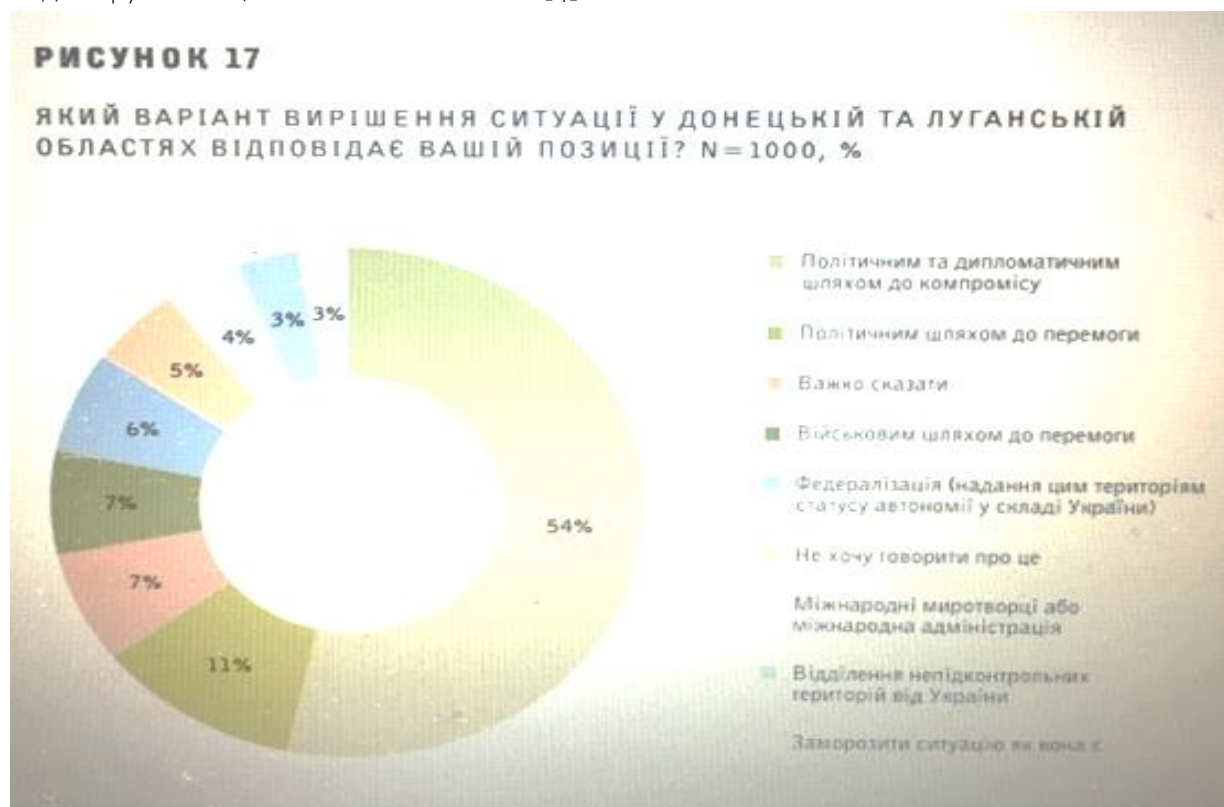

Рис 1. Тенденції громадської думки із опитування в чотирьох областях

Зараз, станом на 2021 рік ні в якій оборонній дії, від масштабної стратегічно спланованої під командуванням головного військового командування країни до одинично. індивідуально-громадянсько-патріотичного у формі волонтерства, ні, тим особливо, у вибудовуванні морально-психологічного забезпечення операцій об'єднаних сил чи громадської безпеки у районах локалізації військового протистояння, знову ж таки в лонгїтюдї від ціле-направленої діяльності структур ГУ МПЗ ГШ і аж до міжконфесійних взаємодій військових капеланів не розумно призабувати про довготривалу дію і психоантропологічну передумову того що породило і не відпускає тенденції використання релігійного маркування.

Конкретно для аргументу підкреслюємо і робимо акцент, що ці релігійні маркери «духовного асновання» задекларовані ще у так званих програмних документах «народних республік», наприклад «конституції ДНР». Зокрема, перший її варіант містив наступні рядки: «мы, верховный совет донецкой народной республики, ощущая себя неотъемлемой частью Русского Мира как русской цивилизации, общности русских и других народов, мысля нераздельность судьбы всего Русского Мира и желая по-прежнему оставаться ее участниками, оставаясь приверженными идеалам и ценностям Русского Мира и чтя память предков, проливших кровь за эти идеалы и ценности и передавших нам любовь и уважение к общему Отечеству, исповедуя Православную веру (Веру Христианскую Православную Кафолическую Восточного Исповедания) Русской Православной Церкви (Московский Патриархат) и признавая ее основой основ Русского Мира, ...подтверждаем государственный

суверенитет Донецької Народної Республіки на всій її території і створення суверенного незалежного державства, орієнтованого на відновлення єдиного культурно-цивілізаційного простору Російського Світу, на основі його традиційних релігійних, соціальних, культурних і моральних цінностей, з перспективою входу в склад Великої Росії як ореола територій Російського Світу, і приймаємо нинішню Конституцію Донецької Народної Республіки» [Конституція ДНР, 2014][5., с.359].

Наведені характеристики емпіричної соціології більше ніж красномовно визначають пріоритетність сучасної більш психологізованої комунікації націоналістично налаштованого суспільного істеблішменту України та його духовно-ментально усталеного волонтерства у регіоні чотирьох вищезазначених і ментально їм споріднених районах південно-східного громадянства з розділеною свідомістю в плані прихильності їх до українського як такого і зокрема щодо їх громадянської само ідентифікації.

Вміння гуртуватись і вистояти натиск, коли нас уже доштовхують до «леза гільйотини» – наші базові психічні кореляти перемоги.

Прикладна соціопсихологія, ходить поруч з суспільно-політичними процесами, та на відміну від політики і політиків, не має в пріоритеті творити свою справу, залазячи на трибуни і не бере за основу декларативність у гаслах. Через свої емпірично невидимі механізми інтеріоризує позитив динаміки громадянськості у світовідчуження потребуючих.. Сьогоднішня платформа даної конференції – досить добротне тло продумати спільні механізми подібної інтеріоризації, відштовхуючись від того, що в світоглядному колі регіону війни на Сході виявлено і з використанням того, що має українська психоантропологія в архетипових резервах.

Список використаних джерел

1. Катаєв Є. С. Інформаційно-психологічна безпека особистості в умовах сучасного суспільства -/Вісник Національного університету оборони України 2 (39) /2014. –С.215-220.
2. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл : монографія / Борис Олександрович Парахонський, Галина Михайлівна Яворська. – Київ : НІСД, 2019. – 560 с.
3. Війна ідентичностей. Україна опинилася перед новими викликами. [Електронний ресурс]: – режим доступу <https://www.ar25.org/article/viy-na-identychnostey-ukrayina-opynylasya-pered-novymy-vyglykamy-akademik-larysa-masenko.html>
4. Безпека людини: Оцінка та очікування мешканців та мешканок чотирьох областей України (Донецької, луганської, Запорізької та Херсонської), 2020
Експертиза інструментарію: Євген Вілінський, Євген Глібовицький, Софія Олійник.- [Електронний ресурс]: – режим доступу: <https://ua.boell.org/sites/default/files/2020-11/Human%20Security%20Report%20-%20UKR%20%28UPD%2009-11-2020%29.pdf>
5. Гібридна війна: in verbo et in praxi : монографія / Донецький національний університет імені Василя Стуса / під. заг. ред. проф. Р.О. Додонова. Вінниця : ТОВ «Нілан- ЛТД», 2017. 412 с.

ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ШКОЛИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ

Еволюція всіх сфер людської діяльності стало підтримує науковий інтерес до питань професійної підготовки та виховання, тож проблеми професіоналізму, педагогічної майстерності та пов'язані з ними, повсякчас перебувають у фокусі уваги представників різних галузей науки – філософії, психології, педагогіки, зокрема військової дидактики, культурології та ін.

Так само і нині якість підготовки майбутніх фахівців безперечно вважається одним із найбільш актуальних питань сучасної вищої школи. Водночас геополітичні виклики та потреби сектору безпеки та оборони підкреслюють особливу важливість та нагальність проблем військової освіти і науки. Також можна спостерігати, що через поточну суспільно-політичну обстановку в державі якість підготовки військових фахівців турбує не лише замовників випускників вищих військових навчальних закладів (далі – ВВНЗ), а й багатьох інших представників громадянського суспільства. Тож підвищена увага сучасних дослідників до професіоналізму науково-педагогічних кадрів вищої військової школи, а також інших факторів, що впливають на якість підготовки особового складу Збройних Сил України, є цілком логічною.

Численні вчені обґрунтовано стверджують, що важливим ресурсом забезпечення якості вищої освіти в умовах її модернізації стає підвищення рівня педагогічної культури викладачів. Проблему педагогічної культури викладача вищої школи висвітлено у працях багатьох науковців, серед яких можна виділити результати глибоких досліджень А. Барабанщикова, С. Вітвицької, В. Гриньової, Л. Кайдалової, О. Красницької, Т. Лутаєвої, С. Муцинова, Т. Туркот, В. Ягупова та ін. [1–9]. Однак, за результатами аналізу наукової літератури та нормативних документів, які регламентують освітній процес у ВВНЗ, можна дійти висновку, що пов'язані із педагогічною культурою викладача вищої військової школи питання хоч і визнані важливими, але досі залишаються недостатньо вивченими, що й обумовлює актуальність їхнього ретельного дослідження.

На сьогодні у педагогічній науці немає чіткого загальноприйнятого визначення поняття «педагогічна культура», проте аналіз наукової літератури дозволяє вважати, що педагогічна культура – це складний соціально-педагогічний феномен, який слід розглядати як інтегровану єдність певних структурних компонентів особистості, що гармонійно поєднуються між собою: наукового світогляду і наукових знань, ерудиції, духовного багатства, особливих особистісних якостей (гуманізму, справедливості, вимогливої доброти, толерантності, тактовності, прагнення до самовдосконалення), культури педагогічного мислення, психолого-педагогічної і методичної підготовки, досконалого володіння педагогічною технікою, позитивного педагогічного іміджу, зовнішньої естетичної привабливості тощо [1, С. 333–334; 2].

Педагогічна культура викладача розглядається вченими як відкрита система, що формується і розвивається у різних видах діяльності впродовж усього життя педагога. Вона тісно пов'язана з іншими різновидами особистісної культури – естетичною, моральною,

розумовою, правовою тощо. Як системне утворення, педагогічна культура становить частину загальної духовної та професійної культури, що є її підґрунтям, і являє собою сукупність структурних компонентів, до яких належать ціннісні орієнтації викладача, його моральні та інтелектуальні якості, певний рівень педагогічної майстерності [2, С. 61–72].

Досить повно і системно педагогічна культура розглянута у дослідженнях В. Гриньової, яка пов'язує її з високим професіоналізмом, педагогічною майстерністю, знанням свого предмета та володінням методикою його викладання, любов'ю до предмета; інтелігентністю, любов'ю до дітей; комунікативністю, педагогічним тактом, повагою до аудиторії, культурою мови, наявністю педагогічних здібностей, знань з педагогіки та психології, педагогічної етики, самоконтролю, саморегуляції, педагогічної техніки, ерудиції, інтелекту, ораторських здібностей, творчого підходу до справи, культури емоцій, культури поведінки, естетичної культури, здатності до самовдосконалення [3–5].

Безумовно, у ВВНЗ так само, як і в інших закладах вищої освіти, індивідуальність викладача як носія культури з унікальною особистістю є головним засобом передачі культури, духовних цінностей курсантам і слухачам. Однак наявна у ВВНЗ специфіка освітнього процесу зумовлює необхідність дослідження педагогічної культури викладача вищої військової школи як виокремленого явища.

Вперше у сучасній педагогічній науці питання педагогічної культури викладача вищого військового навчального закладу ґрунтовно дослідили наприкінці ХХ ст. радянські військові педагоги А. Барабанщиков та С. Муцинов. У своїх працях вчені розглядали педагогічну культуру з позиції особистісно-соціально-діяльнісного підходу як феномен, «...що виникає під впливом педагогічної діяльності та являє собою необхідну умову її здійснення, який представляє собою ступінь досконалості в оволодінні педагогічною діяльністю, досягнутий рівень розвитку людини як педагога» [6, с. 30]. До педагогічної культури викладача вищої військової школи вчені відносили педагогічну спрямованість як систему специфічних професійних відносин, поглядів, переконань; психолого-педагогічну ерудицію; гармонію розвинених інтелектуальних і моральних якостей; високу педагогічну майстерність і організованість в професійній діяльності; уміння продуктивно поєднувати навчально-виховну і науково-дослідницьку діяльність; сукупність професійно важливих особистісних якостей педагога; педагогічно спрямоване спілкування і поведінку; постійне прагнення до саморозвитку та самоосвіти [6, С. 34–35]:

Нині у більшості військово-педагогічних досліджень педагогічна культура викладача ВВНЗ розглядається як складне, динамічне і цілісне особистісне утворення, що характеризує його як суб'єкта військово-педагогічної праці, який зобов'язаний і вмотивований вести навчання і виховання особового складу на високому професійному рівні. Педагогічна культура викладача проявляється в органічному взаємозв'язку сукупності загальнокультурних і педагогічних цінностей, професійних знань, умінь, навичок, педагогічної майстерності, необхідних для успішного здійснення викладацької діяльності у ВВНЗ, вона є специфічним проявом загальної культури в умовах освітнього процесу.

Відомий сучасний вчений В. Ягупов погоджується з А. Барабанщиковим та С. Муциновим щодо складових педагогічної культури та зі свого боку підкреслює, що педагогічна культура викладача відображає охоплення науково-педагогічним працівником освітньо-виховного досвіду людства, рівень його досконалої майстерності в педагогічній

діяльності, здобутий рівень розвитку його особистості [7, с. 80]. Вчена-педагог О. Красницька до переліку складових педагогічної культури викладача вищої військової школи також відносить духовну, деонтологічну, а також риторичну культуру [8, с. 192]. Вбачається доцільним до складових деонтологічної культури відносити академічну доброчесність науково-педагогічного працівника.

Всі зазначені компоненти педагогічної культури викладача ВВНЗ тісно взаємопов'язані (інтегровані), знаходяться в постійній органічній взаємодії і одночасно мають відносну самостійність у своєму прояві. Також можна говорити про те, що зміст і прояв кожного з цих компонентів багатогранний, залежить від педагогічної ситуації, що склалася. Отже, педагогічна культура викладача вищої військової школи є складним утворенням у структурі особистості викладача, через що вона проявляється багатопланово, представляючи собою певну ступінь оволодіння педагогічним досвідом попередніх поколінь, ступінь його довершеності у справі навчання і виховання слухачів та курсантів, розвитку як освітянина-професіонала.

На думку багатьох вчених-педагогів, формування різних компонентів професійно-педагогічної культури викладача насамперед пов'язане з його самоосвітою: самовихованням і самонавчанням. При цьому самостійна робота щодо вдосконалення власної педагогічної культури виражається у ретельному опрацюванні змісту і методики проведених занять; самоконтролі і самокритичному аналізі результатів своєї практичної педагогічної діяльності; використанні передового досвіду; постійній роботі над розширенням свого психолого-педагогічного кругозору.

У педагогічному середовищі виділяють такі рівні сформованості педагогічної культури:

- низький рівень, на якому компоненти педагогічної культури недостатньо сформовані або відсутні взагалі, не сформовані суспільно значущі мотиви обраної професії, відсутня потреба у підвищенні власної професійної майстерності;

- середній рівень, на якому компоненти педагогічної культури сформовані не повністю, вони недостатньо усвідомлені, спостерігається недостатній досвід педагогічної діяльності, ситуативність у виконанні поставлених задач, відсутність сформованої потреби в цілеспрямованому професійному самовихованні;

- високий рівень, на якому всі компоненти педагогічної культури, сформовані в єдності, характеризуються високим рівнем усвідомленості та постійності використання. Педагогові з високим рівнем педагогічної культури притаманна стійка потреба у підвищенні власної педагогічної культури, постійне прагнення до активної професійної діяльності та самовдосконалення [9, с. 13].

До показників високого рівня педагогічної культури вчені також відносять виражений гуманізм педагога, досконале володіння ним своїм предметом, а також методикою та технологіями його викладання, розвинені культуру поведінки, спілкування, мовлення, зовнішнього вигляду, а також досвід творчої діяльності.

З одного боку, висока педагогічна культура формується в змістовній діяльності, а з іншого – безпосередньо виявляється в ній, тобто вони одна без одної не можуть існувати та взаємообумовлюють одна одну.

Аналіз наукових джерел, досвіду викладацької діяльності, а також результати опитування науково-педагогічних працівників та курсантів ВВНЗ дозволяють визначити

педагогічну культуру викладача вищої військової школи як складне, динамічне і цілісне педагогічне утворення, що характеризує його як професіонала, покликаного здійснювати викладацьку діяльність на найвищому рівні, котрий володіє сукупністю особистісних і професійних якостей, які дозволяють йому в межах своїх компетенцій ефективно вирішувати освітні завдання.

Виявлено, що педагогічна культура з одного боку є частиною загальної культури викладача, а з іншого – втіленням його професійно важливих якостей: знання свого предмета, володіння психолого-педагогічними знаннями, ерудиції, емпатії та ін. Багатьма вченими-педагогами педагогічна культура розуміється як: система цінностей-регуляторів педагогічної діяльності; передумова, мета, засіб, інструмент педагогічної діяльності, рівень самореалізації в ній; концентроване вираження особистості педагога. Педагогічна культура діалектично пов'язана з усіма елементами особистісної культури: моральною, естетичною, розумовою, правовою, політичною, екологічною тощо.

Педагогічна культура викладача вищої військової школи є системним утворенням, її головними структурними компонентами є: педагогічні цінності, творчі способи педагогічної діяльності, досвід створення викладачем зразків педагогічної практики з позицій гуманізму тощо. Невід'ємною частиною педагогічної культури є академічна доброчесність, яка несе в собі сукупність етичних принципів та правил, визначених законом щодо безпосереднього виконання своїх посадових обов'язків викладача-науковця.

Також педагогічна культура викладача вищого військового навчального закладу виступає інтегральним показником його професійної компетентності та умовою ефективності його праці, синтезує різні сторони культури, вона відображує творче ставлення викладача до своєї праці, самовиховання і самоосвіти. Тому педагогічну культуру слід цілеспрямовано формувати і постійно розвивати, вона має бути основою діяльності викладача ВВНЗ і забезпечити як постійне удосконалення освітнього процесу у вищій військовій школі, так і самовдосконалення викладача.

Там, де є висока педагогічна культура, там з'являється справжній викладач-професіонал. А там, де маємо викладача-майстра, там немає місця сірості, буденності, схематизму, бездуховності, там панує дух навчально-пізнавальної творчості, людяності, радості, відкриття нових знань, оригінальних ідей, там виростають особистості з великої літери.

Педагогічна культура викладача вищої військової школи через випускників ВВНЗ природно стає педагогічною основою навчання та виховання всього особового складу Збройних Сил України. Чи не найважливішими її ідеями у сучасних умовах можна вважати професіоналізм і патріотизм, провідну роль яких у формуванні військових фахівців визнають численні вітчизняні та закордонні дослідники питань військової педагогіки.

Зважаючи на актуальність проблем модернізації та розвитку національної вищої школи, ступінь наукової розробки питань залежності результатів освітнього процесу від особистісних характеристик науково-педагогічних працівників ВВНЗ, вбачається доцільним подальше дослідження феномену педагогічної культури викладача вищої військової школи, зокрема щодо вивчення його впливу на якість підготовки військових фахівців та пошуку шляхів підвищення ефективності формування та розвитку педагогічної культури викладачів.

Список використаних джерел

1. Туркот Т. І., Коновал О. А. Педагогіка та психологія вищої школи : навчальний посібник. Херсон : Олді-плюс, 2013. 466 с.
2. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : метод. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 316 с.
3. Гриньова В. М. Викладач вищого навчального закладу : культура, діяльність, професіоналізм : монографія. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2010. 150 с.
4. Гриньова В. М. Педагогічна культура викладача вищого навчального закладу. *Вища освіта України*, 2006. № 4. С. 58–61.
5. Гриньова В. М. Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу як результат сформованості його педагогічної культури. *Вісник Дніпропетровського ун-ту економіки та права ім. Альфреда Нобеля*. Сер. : Педагогіка і психологія, 2011. № 1 (1). С. 21–26.
6. Барабанщиков А. В., Муцынов С. С. Педагогическая культура преподавателя высшей военной школы. Москва : Воениздат, 1985. 185 с.
7. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Либідь, 2002. 560 с.
8. Красницька О. В. Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи : підручник. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2020. 528 с.
9. Лутаєва Т. В., Кайдалова Л. Г. Педагогічна культура : навч. посіб. Харків : НФаУ, 2013. 156 с.

*Сушинський О.Р., слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України імені
Івана Черняхівського, підполковник*

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ФАКТОР ЕВОЛЮЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН

Ми живемо в світі комунікації. 70% свого часу люди на витрачає саме на комунікацію. Без ефективного ведення зв'язку зупинилося б чимало виробничих процесів. Саме комунікація забезпечує існування соціальної пам'яті, зберігання й передачу інформації – в межах одного покоління, а також від однієї генерації до іншої. Суспільство не може існувати в режимі тільки індивідуальної пам'яті: людина перебуває в ситуації, що безнастанно змінюється.

У сучасному світі інформаційна сфера починає відігравати дедалі більш значущу та всеосяжну роль. Як наслідок, для вироблення адекватної державної політики надзвичайно актуальним стає визначення логіки і механізмів впливу інформаційного середовища на систему політико-комунікативних відносин.

Особливого значення ця проблема набуває в умовах, коли інформація стає одним із засобів вирішення геополітичних завдань і використовується як засіб формування певної соціально-політичної платформи для просування інтересів регіональних і глобальних гравців світової політики на території інших країн. Відображенням теоретичної цінності та актуальності вивчення проблеми інформаційного впливу є значний обсяг різнопланових досліджень і зростаючий інтерес до них як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників.

Моделі конструктивних і деструктивних зовнішніх інформаційних впливів на суспільні трансформації в Україні на засадах порівняльного аналізу характеризує у своєму дослідженні М. Ожеван [2, с.38]. Автор критикує конспірологічні версії «підривної активності таємних західних центрів», поширювані в російськомовному сегменті Інтернету і детально аналізує методи протидії деструктивно-підривному зовнішнім інформаційним впливам.

Інформацію як засіб ведення інформаційних воєн та ефективний інструмент досягнення суспільно-політичних цілей держави досліджує М. Пілат [2;с.39]. Автор аналізує концептуальні засади здійснення інформаційних впливів на глобально політичному рівні. Вона намагається дослідити взаємозв'язок інформаційного впливу та інформаційної війни як родового поняття.

Основні чинники, що визначають ефективність інформаційного впливу, досліджує А. Стадник [2;с.40]. Автор визначив ключові аспекти суті й впливу інформаційної війни на масову свідомість і громадську думку. Дослідник наголошує, що в руках ЗМІ інформація виступає як справжня зброя, націлена на масову свідомість, і у кризових ситуаціях подача інформації націлена на маніпулювання громадською свідомістю і, відповідно, громадською думкою як зовнішнім вираженням свідомості.

Вплив інформаційно-маніпулятивних технологій на процес легітимації політичної влади в Україні аналізує С. Гаврилюк [2, с.41]. Дослідниця визначає інформаційно-маніпулятивні технології як ключові фактори політичної легітимації, що впливають на політичну поведінку громадян. У роботі обґрунтовано необхідність зміни парадигми досягнення легітимності політичними суб'єктами в Україні через відмову від деструктивних технологій легітимації на основі використання інформаційно-маніпулятивних технологій.

Характерні риси сучасного політичного процесу, обумовлені застосуванням нових сучасних інформаційних технологій, вивчає А. Казанок [3;с.27]. Автор підкреслює особливу роль, що в сучасних умовах належить Інтернету, який активно використовується як з метою інформаційного впливу і взаємодії у сфері політики, так і впливу на перебіг політичного процесу в цілому.

Сприйняття інформаційного простору в традиційних геополітичних категоріях суверенітету, кордонів і території розглядає Ю. Кабанов [3, с.30].

Дослідник стверджує, що держави дедалі більш активно позиціонують себе як актори інформаційного простору і виступають каталізаторами взаємопов'язаних процесів мілітаризації, сек'юритизації та дипломатизації інформаційного простору. У свою чергу наслідок прояву зазначених тенденцій і залучення великої кількості держав веде до нових форм співробітництва і конфліктів.

Наведений короткий аналіз свідчить як про велику зацікавленість науковців, так і про значний практичний та пізнавальний потенціал комунікаційних технологій. Зокрема, чималий інтерес становить проблема впливу сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на політичну сферу суспільства. Заслугує на увагу аналіз проявів окремих характеристик інформаційного суспільства в еволюції соціально-політичних відносин як у середині сучасних країн, так і в глобальному політичному просторі.

Події останніх років показують, що характерною рисою сучасного світу стає чергова актуалізація геополітичного протистояння. Відмітною рисою нової стадії міждержавних відносин, що розвиваються на тлі формування й стрімкого розгортання глобального інформаційного простору, є культурно-ідеологічна експансія.

Слід зауважити, що в умовах сьогодення культурно-ідеологічна експансія набуває широкого масштабу і, крім суто політичної сфери, на вістрі інформаційних впливів опиняється культурно-духовна складова національної безпеки держави. З огляду на це, цілком виправданим і своєчасним є включення в Доктрину інформаційної безпеки України таких положень: «розвиток та захист національної інформаційної інфраструктури»; «збереження і примноження духовних, культурних і моральних цінностей Українського народу»; «розвиток медіа-культури суспільства та соціально відповідального медіа-середовища» [1, с.62].

Розвинуті інформаційно-комунікаційні технології істотно розширюють можливості контролю масової свідомості, сприяють підвищенню ефективності використання маніпулятивних технологій з метою впливу на політичну поведінку окремих груп населення, або навіть великих соціальних верств.

Ефективне управління інформаційно-комунікативними потоками і технологіями стає дієвим інструментом і вирішальним ресурсом політичної влади, яка за рахунок цілеспрямованого управління політичною інформацією досягає максимально можливих результатів з відносно малими затратами.

Таким чином, можна зробити наступні висновки. Людство неминуче вступає в інформаційну епоху. Фахівці вважають, що у світі розпочалося сторіччя інформатизації. Досвід впровадження та використання інформаційних технологій та систем дає змогу говорити про великі потенційні можливості цієї сфери при розв'язанні соціальних проблем суспільства. Інформаційні технології проникають, як в професійну діяльність, так і в приватне життя. Вони впливають на міжнародний торговий баланс, рівень зайнятості, політику. В міру становлення інформаційного суспільства виникає потужна індустрія інформаційних технологій, призначена для задоволення потреб цього суспільства.

Список використаних джерел

1. Белова А. Д. Комунікативні стратегії і тактики : проблеми систематики / А. Д. Белова // Мовні і концептуальні картини світу. – 2004. – № 10. – С. 11-16.
2. Берегова О.М. Комунікація в соціокультурному просторі України: технологія чи творчість / О.М.Берегова. – К.: НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2006. – 388 с.
3. Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія: [підручник] / А.М. Єрмоленко. – К.: Лібра, 1999. – 488 с.
4. Курбан О.В. Правові основи функціонування соціальних комунікацій в Україні / А.Курбан // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Вип.46. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2009. – 692 с. – С.627-631.
5. Рибак І. В. Інформаційно-комунікативні виміри сучасного політичного маніпулювання / І. В. Рибак // Держава і право : зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. – Вип. 57. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. – С. 565–572.
6. Холод О. М. Комунікаційні технології : підручник / О. М. Холод. –К. : КиМУ, 2012. – 263 с.

Талаур С.Є., заступник начальника гуманітарного інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, кандидат військових наук, старший науковий співробітник, полковник

ПЕРЕХІДНА ОСВІТНЬО-НАУКОВА ПРОГРАМА ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Третій рік поспіль у Збройних Силах України триває реалізація Статуту проєкту “Розвиток системи військової освіти та підготовки військових фахівців”, затвердженого Міністром оборони України 19 грудня 2018 року, формується багаторівнева система професійної військової освіти відповідно до стандартів НАТО.

З метою реалізації принципу “Освіта впродовж військової кар’єри” передбачається поєднання формальної (вищої освіти) і неформальної (професійної військової освіти) та створення єдиної уніфікованої системи підготовки персоналу для сил оборони. Система передбачає навчання на курсах професійної військової освіти, по завершенню якого офіцер у разі потреби буде мати право поступати в магістратуру для здобуття вищої освіти. До загального обсягу освітньої програми підготовки магістра планується зараховувати 60 кредитів ЄКТС, отриманих за освітніми програмами курсів професійної військової освіти. Запровадження даної системи підготовки передбачається після 2025 року. До цього часу Департаментом військової освіти та науки Міністерства оборони України рекомендовано здійснювати підготовку фахівців за перехідними освітніми програмами, які повинні враховувати підготовку на курсах професійної військової освіти L-2 та L-3.

Автором запропоновано основний зміст перехідної освітньо-наукової програми для підготовки фахівців морально-психологічного забезпечення.

При розробленні освітніх програм необхідно враховувати вимоги Закону України “Про вищу освіту” від 01 липня 2014 року №1556-VII зі змінами та доповненнями, стандарту вищої освіти за спеціальністю 254 “Забезпечення військ (сил)” для другого (магістерського) рівня вищої освіти та професійного стандарту офіцера оперативного-тактичного рівня Збройних Сил України за спеціалізацією.

Відповідно до вищезазначених документів вихідними даними для розроблення освітньої програми є:

1. Обсяг освітньо-наукової програми складає 120 кредитів ЄКТС згідно статті 5 Закону України “Про вищу освіту”.

2. Право слухачів на “вибір навчальних дисциплін у межах, передбачених відповідною освітньою програмою та робочим навчальним планом, в обсязі, що становить не менше як 25% загальної кількості кредитів ЄКТС, передбачених для даного рівня вищої освіти” згідно пункту 15 частини 1 статті 62 Закону України “Про вищу освіту”. Для нашої освітньої програми обсяг складає не менше 30 кредитів ЄКТС. Враховуючи необхідність надання слухачу можливості вільного вибору навчальних дисциплін та кратність мінімальної загальної кількості кредитів вибіркового дисциплін числу 3, обсяг вибіркової навчальної дисципліни, на думку автора, доцільно встановити в розмірі 3 кредитів ЄКТС.

3. Обов'язкове включення до освітньо-наукової програми магістра дослідницької (наукової) компоненти обсягом не менше 30% згідно ст. 5 Закону України "Про вищу освіту." Для нашої освітньої програми обсяг складає не менше 36 кредитів ЄКТС.

4. Мінімум 35% обсягу освітньої програми має бути спрямовано на здобуття загальних та спеціальних (фахових) компетентностей за спеціальністю, визначених Стандартом вищої освіти за спеціальністю 254 "Забезпечення військ (сил)" для другого (магістерського) рівня вищої освіти.

Відповідно до роз'яснень Міністерства освіти і науки України щодо освітніх програм, викладених в листі від 5 червня 2018 року №1/9-377, заклад вищої освіти не обмежується у розробленні та формуванні освітніх програм для різних спеціалізацій з однаковим переліком обов'язкових (в даному закладі вищої освіти) компонентів. Тому навчальні дисципліни загальної, загально-професійної та військово-професійної підготовки є однаковими в межах галузі знань 25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону.

Навчальні дисципліни циклу загальної підготовки спрямовані на формування загальних компетентностей. До обов'язкових навчальних дисциплін слід віднести: "Військове законодавство та міжнародне гуманітарне право", "Філософські та психолого-педагогічні основи військового лідерства", "Управління оборонними ресурсами", "Іноземна мова", "Застосування інформаційних технологій та інновацій у военній сфері". На формування здатності проектувати і проводити наукові дослідження за видами забезпечення спрямовуються вибіркові дисципліни циклу. Для фахівців організації морально-психологічного забезпечення такою дисципліною може бути "Теорія наукових досліджень морально-психологічного забезпечення дій військ (сил)" загальним обсягом 3 кредити ЄКТС.

Навчальні дисципліни циклу загально-професійної та військово-професійної підготовки спрямовані на формування фахових компетентностей.

До складу обов'язкових навчальних дисциплін загально-професійної підготовки необхідно включити: "Фізичне виховання та спеціальна фізична підготовка", "Основи воєнної безпеки держави та зовнішньої політики України", "Застосування видів (окремих родів військ) Збройних Сил України", "Повсякденна діяльність військових організаційних структур", "Оперативне мистецтво", "Управління військами та служба штабів", "Історія воєнного мистецтва". Вибіркова компонента циклу повинна передбачати підготовку слухача за видами, родами ЗС України. До переліку доцільно включити з вибіркового блоку, навчальні дисципліни яких будуть викладатися слухачам в залежності від виду (роду) ЗС України, з якого вони поступили на навчання. Загальний обсяг вибіркової компоненти може складати 9 кредитів ЄКТС.

Навчальні дисципліни військово-професійної підготовки спрямовані на формування здатності організувати всебічне забезпечення військ (сил) в операціях (бойових діях), в тому числі за стандартами НАТО. До них необхідно включити навчальні дисципліни за видами забезпечення: "Розвідувальне забезпечення", "Зв'язок в бою і операції", "Підтримка дій військ (сил)", "Логістичне та медичне забезпечення військ (сил)", "Морально-психологічне забезпечення дій військ (сил)".

Професійно-спеціальні компетентності за спеціалізацією формують навчальні дисципліни військово-спеціальної підготовки. Обов'язкова компонента повинна включати базову навчальну дисципліну, що визначає спеціалізацію, а саме – "Морально-психологічне

забезпечення бою та операції”.

Доповнюють та розширюють зміст базової навчальної дисципліни вибіркової дисципліни, що визначають характер майбутньої діяльності слухача. До вибіркової навчальної дисципліни слід віднести “Морально-психологічне забезпечення повсякденної діяльності військ (сил)”, “Військово-соціальне управління”, “Внутрішньо-комунікаційна робота у військах (силах)”, “Теорія і практика психологічної допомоги та реабілітації”, “Сучасні суспільно-політичні процеси”, “Военно-ідеологічні основи української державності”, “Прикладна психологія військової діяльності”, “Методика військово-соціологічних досліджень”, “Психологія управління військами”, “Соціальна психологія військового управління”, “Психологія інформаційного протидіювання”, “Основи ораторського мистецтва та риторичної комунікації”, “Основи математичної статистики”. Як було зазначено вище, в основі системи вибіркової повинна бути можливість індивідуального вибору кожного слухача. Із цього переліку слухач має право вибрати мінімум 6 навчальних дисциплін.

Практична підготовка повинна передбачати проведення командно-штабного навчання та військового (флотського) стажування.

Важливого значення при розробленні освітньої програми набувають питання включення до програми дослідницької (наукової) компоненти. Враховуючи вихідні дані для розроблення програми та специфіку поєднання формальної та неформальної освіти при підготовці слухачів, виокремити в окремий розділ освітньої програми дослідницьку (наукову) компоненту не має можливості. Тому дослідницька (наукова) компонента повинна бути присутня у всіх навчальних дисциплінах програми. До змісту дослідницької компоненти доцільно включити: розроблення магістерської роботи в обсязі 10 кредитів ЄКТС; проведення досліджень в ході вивчення навчальної дисципліни “Теорія наукових досліджень морально-психологічного забезпечення дій військ (сил)” в обсязі 2 кредитів ЄКТС; написання та захист курсової роботи з профільної навчальної дисципліни “Морально-психологічне забезпечення бою та операції” в обсязі 1 кредиту ЄКТС; проведення досліджень в ході військового (флотського) стажування та командно-штабного навчання за тематикою магістерської роботи в обсязі по 1 кредиту ЄКТС відповідно; написання рефератів, есе, контрольних робіт, розроблення та захист індивідуальних, групових та колективних проектів, тощо.

Таким чином, при розробленні перехідної освітньо-наукової програми підготовки фахівців морально-психологічного забезпечення необхідно дотримуватись таких правил:

по-перше, навчальні дисципліни загальної, загально-професійної та військово-професійної підготовки повинні бути однаковими в межах галузі знань, вибіркової навчальної дисципліни повинні передбачати підготовку слухача за видами, родами ЗС України;

по-друге, до складу обов’язкових навчальних дисциплін військово-спеціальної підготовки включити базову навчальну дисципліну, що визначає спеціалізацію, вибіркової навчальної дисципліни повинні доповнювати і розширювати зміст базової дисципліни та поглиблювати і вдосконалювати спеціальні (фахові) компетентності;

по-третє, обсяг вибіркової навчальної дисципліни доцільно встановити в розмірі 3 кредитів ЄКТС;

по-четверте, дослідницька (наукова) компонента повинна включати розроблення магістерської роботи; проведення досліджень в ході вивчення навчальної дисципліни “Теорія наукових досліджень морально-психологічного забезпечення дій військ (сил)”; написання та

захист курсової роботи з базової навчальної дисципліни; проведення досліджень в ході військового (флотського) стажування та командно-штабного навчання за тематикою магістерської роботи; написання рефератів, есе, контрольних робіт, розроблення та захист індивідуальних, групових та колективних проектів з інших навчальних дисциплін, тощо.

Запропонована перехідна освітньо-наукова програма підготовки фахівців морально-психологічного забезпечення враховує вимоги керівних документів з організації підготовки магістрів, дозволяє поєднати формальну і неформальну освіти та сприятиме створенню єдиної уніфікованої системи підготовки персоналу для сил оборони.

Беззаперечно, розроблена програма потребує подальшої апробації і за необхідності внесення коректив. Це і стане напрямком подальших досліджень.

*Титаренко Т.М., доктор психологічних наук, професор,
дійсний член НАПН України, Інститут соціальної та
політичної психології НАПН України*

СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ КОМБАТАНТІВ

Повернення людини з фронту передбачає зміни у життєконструюванні, потребує переосмислення набутого травматичного досвіду, активізує пошук нових смислових пріоритетів. Рухаючись життєвим шляхом, людина потрапляє на різні території, привабливі, зручні для життя і не дуже. Вона долає ландшафти, які суттєво відрізняються «навколишнім пейзажем», тобто смисловим наповненням. Саме ціннісно-сміслова складова особистісної світобудови задає пріоритетний напрям руху, практики спілкування та способи бачення майбутнього.

Зміна психологічних територій життя не відбувається, коли панує повторювана повсякденність, бідна на несподіванки. Буденне, рутинне життя починає відчутно змінюватися у складні часи. І тоді людина має освоїти інакшу територію життя, незнайому, спочатку некомфортну, а іноді й небезпечну.

Проведений нами аналіз письмових наративів комбатантів дозволив визначити такі ландшафти їхнього життєтворення: екзистенційний, комунікативний, волонтерський, самореалізаційний, прагматичний.

Рис. 1. Типові ландшафти життєтворення

Серед найбільш розповсюджених ландшафтів у комбатантів передбачувано виявився *екзистенційний* (25%). Цей ландшафт зазвичай розгортається у драматичних життєвих обставинах, коли людина переживає травматизацію. Основною цінністю стає бажання вижити, вистояти, відновитися, повернутися до себе. На некомфортній екзистенційній території панує розгубленість, пригніченість, непродуктивність.

Не менш поширеним є *комунікативний* ландшафт (25 %). Він найчастіше виникає у тих, хто вже пройшов свій болісний шлях у межах екзистенційного ландшафту переосмислення пережитого. На території комунікативного ландшафту людина шукає однодумців, прагне взаєморозуміння, актуалізуючи зовнішні ресурси і підживлюючи у такий спосіб внутрішні.

Учасники бойових дій обирають ландшафт *служіння* (17,3 %), коли їхнім головним мотивом є безкорисливе прагнення оберігати свою країну та захищати її від ворогів. У діяльності, яка здійснюється не заради слави чи грошей, комбатанти знаходять сенс, відчують себе необхідними та сприймають життя як правильне.

Ландшафт *самореалізації* (17,3 %) обирають ті комбатанти, хто відчуває готовність зосередитись на власному особистісному зростанні. Для них на новому етапі життя важливо знайти нові сфери застосування своїх сил: засвоїти більш ефективні способи подолання труднощів, підготуватися до майбутніх викликів.

Прагматичний ландшафт (13,6 %) стає пріоритетним, коли певний рівень відновлення психологічного здоров'я вже досягнуто, і людина робить акцент на професійному житті, яке її не зовсім задовольняє. Комусь хочеться більших заробітків, комусь – цікавішої роботи, комусь – нових кар'єрних сходинок.

Відповідно до того, у межах якого ландшафту вибудовується життя, дієвими стають певні стратегії соціально-психологічного супроводу. Кожна стратегія у свій спосіб сприяє повнішому використанню наявних внутрішніх ресурсів і залученню додаткових ресурсів зовнішніх.

Найчастіше використовується *комунікативна* супроводжувальна стратегія, спрямована на покращення взаємодії людини з її сімейним, дружнім, професійним оточенням, з побратимами, земляками. У неконфліктному, дружньому комунікативному середовищі швидше загоюються душевні рани, переосмислюються ціннісні пріоритети, обирається оновлена життєва траєкторія. А результативність спільної праці, задоволеність проведенням разом з близькими людьми часом стимулюють бажання поглиблювати спілкування.

Варіантом цієї стратегії є апробація нових, інакших способів взаємодії з сімейним, дружнім, професійним оточенням, з побратимами, односельцями, знайомими з соціальних мереж. Віртуальний супровід потребує додаткових компетенцій від супроводжувальної команди: більше активності, ініціативи, вміння стимулювати діалог і вчасно давати зворотний зв'язок. Після обговорення у процесі консультацій, бесід, групових дискусій різноманітних способів встановлення і збереження контактів, розв'язання конфліктів відбувається подальша апробація набутих навичок у реальному житті.

Комунікативна стратегія може по-різному проявлятися залежно від ландшафту, на якому перебуває постраждала людина. Тим, хто долає найважчий екзистенційний ландшафт, потрібна підтримка, яка полегшує можливість поділитися своїми емоціями, думками, згадати пережите. А для людей, що знаходяться у межах прагматичного ландшафту чи ландшафту

саморозвитку, психологічний супровід стає підґрунтям для вироблення навички оберігати себе, власний час і сили від маніпулятивних претензій з боку оточення. Вони мають навчитися відмовляти тим, хто зловживає хорошими стосунками і зорієнтований на власну вигоду, не рахуючись ні з ким навколо.

Ефективною супроводжувальною стратегією є *зміна ставлення до травматизації*. Ця стратегія відповідно до актуального ландшафту життя допомагає людині чи то прийняти, інтегрувати пережите (екзистенційний ландшафт), чи відредагувати попереднє ставлення до травми і побачити нові, життєствердні аспекти набутого досвіду (ландшафт самореалізації).

Варіантом подібного супроводу є стратегія спільних інтерпретацій життєвих випробувань. Людина усвідомлює, що зовсім не обов'язково відчувати себе жертвою життєвих випробувань. Будучи у межах комунікативного ландшафту чи ландшафту служіння, вона навчається ставитися до стресу як до несподіваного ресурсу, що розкриває наші приховані сили, показує, на що ми і наше оточення справді здатні.

Завданням того, хто супроводжує, стає повна включеність, вміння вислуховувати і поступово заохочувати до діалогу. У діалозі поступово відбувається більш глибоке осмислення пережитої травми, її наслідків, власних бажань і планів.

Якщо людина, особливо у межах екзистенційного ландшафту, не готова вголос згадувати пережите, бажано використовувати непряму інтерпретацію. Можна спільно з постраждалим обговорювати розповіді інших людей, пости і коментарі у соціальних мережах, документальні і літературні сюжети, зміст яких близький до пережитої людиною травми. Корисним може стати будь-який стимульний матеріал для переосмислення власної травми і обговорення можливих траєкторій подальшого життя.

Ще однією ефективною стратегією соціально-психологічного супроводу є *стратегія фасилітації само- та взаємодопомоги*. Її найбільш часто використовують комбатанти, які знаходяться у межах комунікативного ландшафту життєтворення. Вони вже осмислили набутий травматичний досвід, навчилися підтримувати себе і готові поділитися новими компетенціями, підтримати тих, хто поруч.

Коли колеги по службі у ході взаємодії навчаються приймати і цінувати психологічну допомогу оточення, вони набувають вміння і надавати підтримку іншим. Стратегія само- та взаємодопомоги розвиває вміння підтримувати ресурсну комунікацію з оточенням.

Не менш важливою для підвищення психологічного благополуччя особистості є *стратегія сприяння саморозвитку*, яка полягає в стимуляції пошуку більш конструктивних проявів себе у професійній діяльності чи дружній взаємодії. Зрозуміло, що цю стратегію частіше використовують для супроводу людей, які долають ландшафт самореалізації.

Люди, які пережили травму, вже не хочуть просто мати роботу, робити кар'єру, отримувати зарплатню, хоча до війни багатьох це влаштовувало. Тепер набагато важливіше знайти себе, розвинути власні здібності, зробити у житті те, що здається важливим, до чого відчуваєш схильність. Вони не готові більше підтримувати стосунки, які їх глибинно не задовольняють. Їм важливо як у професійному, так і в особистому житті рухатися вперед, розвиватися, бути вірними самім собі, отримувати задоволення від повсякдення.

Отримавши травматичний досвід, людина навчається більш тверезо дивитися на себе, приймати власне минуле і теперішнє, відмовлятися від ілюзорних прогнозів щодо майбутнього,

від неадекватних домагань. Саме творче ставлення до власних потенцій і здібностей задає реальні горизонти самозмін.

Рис. 1. Стратегії соціально-психологічного супроводу

Стратегії супроводу підштовхують до осмислення і прийняття минулого з подальшим включенням набутого під час випробувань досвіду до загальної історії власного життя. Надалі забезпечується все більш адекватна оцінка теперішнього життя та бачення нових можливостей підвищення рівня психологічного благополуччя.

Спираючись на соціально-психологічний супровід, що забезпечує ресурсну комунікацію та прийняття життєствордних аспектів пережитого, людина відчуває стійке бажання покращувати своє життя.

Висновки.

Ефективний соціально-психологічний супровід оптимізує життєтворення, що виражається у зростанні психологічного благополуччя супроводжуваного, врівноваженні його емоційного стану, формуванні більш позитивного ставлення до себе, переосмисленні ціннісних орієнтацій, розробці нових способів саморегуляції, засвоєнні нових ефективних практик взаємодії з оточенням.

Ландшафтом є тимчасова територія життя з певною ціннісно-смысловую конфігурацією та векторною спрямованістю. Ландшафти змінюються тоді, коли людина опиняється у складній життєвій ситуації, переживає травматичні події. Серед комбатантів половина учасників дослідження опинилася на території екзистенційного та комунікативного ландшафтів, тоді як друга половина обрала ландшафти служіння, самореалізації та прагматичний.

Основними стратегіями травмоутливого соціально-психологічного супроводу є

(1) комунікативна стратегія, спрямована на відновлення довіри, взаєморозуміння, подолання відчуження, формування почуття єдності з групою;

(2) стратегія зміни ставлення до травматизації, спрямована на формування ставлення до пережитої травми як до ресурсу, що передбачає спільні (прямі і непрямі) переінтерпретації життєвих випробувань та пошук нових ціннісно-смислових орієнтирів;

(3) стратегія фасилітації само- та взаємодопомоги, спрямована на підвищення самостійності і відповідальності постраждалої людини, вірності власним життєвим орієнтирам, на організацію ресурсної взаємодії з оточенням;

(4) стратегія сприяння самореалізації, спрямована на підвищення уваги до саморозвитку людини, до більш глибокого пізнання власних схильностей, здібностей, дарувань, на розвиток творчого ставлення до життя (професії, стосунків, пріоритетів), на реалістичне проектування майбутнього.

Список використаних джерел

1. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій (2019) – за наук. ред. Т.М.Титаренко, Кропивницький : Імекс-ЛТД.
2. Титаренко Т.М. Посттравматичне життєтворення: способи досягнення психологічного благополуччя // Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. -Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. – 160 с.

*Токарев В.М., кандидат юридичних наук, доцент, доцент
Харківський національний університет повітряних сил
імені Івана Кожедуба*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

На сучасному етапі наша держава швидкими темпами здійснює реформування, удосконалення та створення нових форм управління і в усіх сферах суспільного життя. Важливе значення у цих необхідних процесах відводиться військовій сфері. Завданнями органів державного управління, військових формувань є забезпечення точного й неухильного застосування чинного законодавства як однієї з невідмінних умов захисту прав і свобод людини, що гарантуються Конституцією України.

Заходи, до яких вдаються органи державної влади та керівництва для забезпечення законності, створюють передумови для ліквідації правопорушень у Збройних Силах України.

Причини порушень законів у суспільстві пов'язані з причинами порушень законів у військових колективах. Причини порушень законів у військових колективах можна розділити на загальні та безпосередні.

Загальні причини, які сприяють правопорушенням у військових колективах і не пов'язані безпосередньо з військовими колективами, такі:

- 1) недостатня практична робота в різних сферах суспільного життя (недоліки в боротьбі зі злочинами і організованою злочинністю, іншими правопорушеннями в державі);
- 2) запізнення в розв'язанні проблем, які вже дозріли, відсутність правової бази для розв'язання проблем, затягування реформ у тій чи іншій сфері життя і т. д.).

Безпосередні причини правопорушень, які пов'язані з життям військових колективів, такі:

- несприятливі соціальні умови, в яких перебуває молодь до призову. Негативні риси, які сформовані в особи цими несприятливими умовами, проявляються гостріше в специфічних умовах військових колективів і ведуть до правопорушень.

Наприклад, до несприятливих умов, при яких формуються особи, можна віднести життя до призову в неблагополучних сім'ях, відсутність уваги й виховання підлітка з боку батьків, надмірна суворість, постійна пригнобленість особи тощо;

- несприятливі умови, які склалися у військовому колективі внаслідок порушень статутних взаємин (так звана «дідівщина»);

- недоліки в організації й несенні служби, у виконанні розкладу дня в строгій відповідності до статутів;

- слабка виховна робота, недостатня боротьба з правопорушеннями.

Крім причин правопорушень у військових колективах є ще й умови, які сприяють правопорушенням. До таких умов належать: неправильна поведінка постраждалих, тяжкий збіг особистих та сімейних обставин, поганий приклад товаришів по службі, суперечки, підбурювання і т. д.

Систему загальних і спеціальних заходів для попередження правопорушень у військових колективах за своїм складом можна розподілити на:

- організаційно-господарські (поліпшення житлово-побутових умов, усіх видів постачання, розширення матеріальної бази відпочинку та ін.);

- виховні (формування свідомого ставлення до військового обов'язку, до власності, виховання активної життєвої позиції і т. д.);

- правові (установлення заборон, обмежень, юридичної відповідальності, визначення прав і обов'язків і т. д.);

- технічні (охоронна сигналізація, застосування різних механізмів тощо);

- своєчасне реагування на правопорушення.

За часом використання виділяють такі заходи попередження правопорушень:

1) попередня профілактична робота з особами, які схильні до порушень;

2) заходи, спрямовані на припинення правопорушень, що вже здійснюються або готуються;

3) заходи, пов'язані з розслідуванням злочинів і судових розглядів карних справ (взяття під охорону, вилучення предметів і доказів тощо).

Основні заходи з попередження правопорушень зведені в систему і юридично скріплені у військових статутах та інших правових актах.

Їх аналіз дозволяє стверджувати, що підставою для попередження правопорушень є створення таких умов проходження служби, які б виключали можливість протиправної поведінки і забезпечували б своєчасну реакцію на факти правопорушень, виявлення і негайне усунення причин, умов і приводів до їх виникнення.

Статутні засоби попередження правопорушень поділяються на три взаємопов'язані блоки.

Перший блок засобів моделює ідеальні умови життя та діяльності військового колективу:

а) виховання у підлеглих високих бойових та морально-психологічних якостей, свідомого послуху військовослужбовців;

б) статутний порядок у місцях розміщення й проживання підлеглих, утримання зброї і техніки, розклад дня й організація бойової підготовки та твердого статутного порядку;

в) майстерне поєднання заходів переконання та примусу.

Проте, у реальному житті не завжди вдається організувати діяльність військового колективу в повній відповідності до ідеальної статутної моделі. Чим ближче реальна організація життя і діяльності колективу до статутної (ідеальної) моделі, тим менше передумов до правопорушень.

Другий блок статутних засобів попередження правопорушень пов'язаний зі своєчасним і законним припиненням правопорушення.

До нього належать:

а) виявлення усіх провин, злочинів та інших правопорушень;

б) застосування встановлених нормативним актом заходів впливу до кожного випадку правопорушень;

в) виявлення і негайне усунення причин та умов, які сприяють допущенню правопорушень.

Третій блок статутних засобів попередження правопорушень пов'язаний із способами застосування сили суспільства. До нього належать:

а) обговорення правопорушень на зборах особового складу і товариських судах;

б) участь у розкритті злочину і виявленні винуватців;

в) виправлення осіб, яких взяли на поруки, умовно засуджених і достроково звільнених;

г) участь у діяльності військових судів;

д) діяльність офіцерських зборів, правового активу, різних комісій.

Таким чином, попередження правопорушень – це сукупність заходів, які спрямовані на усунення або нейтралізацію причин і умов, що сприяють учиненню правопорушень, а також на припинення правопорушень, які готуються.

Попередження правопорушень тісно пов'язано з правовими засобами зміцнення військової дисципліни. Це засоби заохочення й покарання, припинення правопорушень.

Головними правовими засобами зміцнення військової дисципліни є:

1) застосування статутних засобів заохочування виявленої ініціативи, старанності, подвигів та успіхів у службі;

2) нагородження орденами, медалями та інші заохочення;

3) застосування статутних засобів попередження правопорушень;

4) притягнення військовослужбовців до карної відповідальності та інших різновидів юридичної відповідальності;

5) передача проступків на обговорення громадськості;

б) застосування інших засобів дисциплінарного впливу, передбачених правовими актами.

Забезпеченням законності в Збройних Силах займається широке коло державних органів і посадових осіб. До них, у першу чергу, належать:

- вищі органи державної влади і керівництва в особі Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України. Забезпечення законності здійснюється в першу чергу у вигляді правотворчої діяльності цих органів з питань захисту та військового будівництва в повній відповідності до їх повноважень, встановлених Конституцією і законами України про керівництво й управління Збройними Силами України;

- спеціально уповноважені органи та інспекції (державна автоінспекція, протипожежна інспекція та ін.);

- органи військового керівництва та військові посадові особи;

- державний і відомчий арбітраж;
- органи військової юстиції. (
- армійська та флотська громадськість.

Комплексна, спільна робота командирів, начальників, органів військового управління і військової юстиції здатна забезпечити законність і правопорядок у Збройних Силах.

Розглядаючи сутність законності, її принципи, шляхи забезпечення законності та попередження правопорушень у військових колективах, можна дійти висновку, що без законності не може бути високої бойової готовності та якісного виконання бойових завдань Збройними Силами України. Тому дотримання законності і правопорядку всіма військовослужбовцями – це важливий чинник при зміцненні обороноздатності держави.

*Токарев В.М., кандидат юридичних наук, доцент, доцент
Харківський національний університет повітряних сил
імені Івана Кожедуба*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Збройні Сили України, які є одним з необхідних атрибутів української державності, її особливу військову структуру, призначені для збройного захисту незалежності, територіальної цілісності і недоторканості України. Це випливає з положення ст. 17 Конституції України і ст. 1 Закону України «Про Збройні Сили України». Успішне виконання цих відповідальних завдань, які покладені на Збройні Сили, неможливе без повного забезпечення законності, закріплення військової дисципліни та правопорядку, попередження і викорінення грубих дисциплінарних проступків, злочинів та пригод. Досягнення цієї мети багато в чому визначається і залежить від правильно організованої та постійно втілюваної правової роботи.

Правова робота – це комплекс заходів, спрямованих на забезпечення строгого виконання вимог законодавства, військових статутів, наказів і директив МО України та інших посадових осіб, які здійснюються всіма органами військового управління, командирами і начальниками при виконанні ними своїх службових обов'язків.

Змістом правової роботи є втілення в життя комплексу заходів, які забезпечують законність.

Законність є основою демократичної держави, основою порядку в суспільстві й основою досягнення цілей, які це суспільство перед собою поставило. У правовій демократичній державі рівні взаємини між підприємствами й організаціями, між громадянами, між органами державної влади й керівництва регулюються нормами права. Недотримання цих норм, порушення нормативних актів призводить до невиконання завдань, які стоять перед суспільством, ставить під сумнів існування самої держави. Збройні Сили держави, які є найскладнішою державною структурою, більше ніж інші інститути держави потребують детальної правової регламентації своєї діяльності.

Законність є основою нормального існування держави, її політичної та економічної систем. Вона покликана забезпечити успішне виконання завдань, що стоять перед державою та суспільством, і є гарантом конституційних прав і свобод громадян.

Найважливішим завданням народу України є побудова демократичної правової держави,

проведення широкої правової реформи в усіх галузях функціонування держави та її інститутів. Головною рисою правової держави є верховенство закону, що виражає волю всього народу. У строгій відповідності до закону повинні діяти всі без винятку державні, адміністративно-господарчі органи, суспільні організації, посадові особи й громадяни. Законність – строге й наочне виконання всіма державними органами, суспільними й приватними організаціями, посадовими особами й громадянами Конституції, законів та інших правових актів органів державної влади й управління.

Законність у Збройних Силах – виконання Конституції, законів, статутів Збройних Сил України та інших нормативних актів органів влади й військового керівництва (наказів, директив, розпоряджень, інструкцій й т. д.) командирами та начальниками, всіма військовослужбовцями України. У результаті строгого й точного виконання правових нормативів, тобто законності, в суспільстві складається певна система суспільних відносин, порядок, заснований на нормах права, – правопорядок, складовою частиною якого є військовий правопорядок.

Для того щоб законність мала місце, в її основі повинні лежати певні принципи:

1. Рівність усіх перед законом – означає однаковий обов'язок кожного громадянина і будь-якої посадової особи дотримуватися законів та інших нормативних актів. Це – конституційний принцип. Рівність усіх перед законом передбачається Конституцією.

2. Єдність законності – означає однаковість розуміння й застосування законодавства на всій території країни або території дії нормативного акта.

3. Верховенство закону відносно всіх інших правових актів, так званих підзаконних актів. Підзаконні акти, які видаються виконавчою владою, повинні точно відповідати законам та визначати механізми реалізації законів.

4. Неприпустимість протиставлення законності й доцільності. Закон як нормативний акт вищого органу державної влади видається для урегулювання певних суспільних відносин. Закон, якщо він недосконалий, можна критикувати, добиватися його відміни, доповнення, але не можна не виконувати. Протиставлення об'єктивної доцільності й суб'єктивної недоцільності призводить до порушень правопорядку й анархії.

5. Зв'язок законності та демократії. Закони, які приймаються демократично обраним вищим органом державної влади, є відображенням волі всього народу і в силу цього повинні строго й точно виконуватись всіма посадовими особами й громадянами, як воля народу.

6. Невідворотність покарання за порушення законів. Рівність всіх перед судом. Цей принцип означає, що особа, яка ігнорує вимогу законодавчого акту свідомо або через необережність, зобов'язана понести відповідальність, тому що безкарність породжує в свідомості осіб, які здійснили правопорушення, думку про можливість уникнути відповідальності; головним тут є не розмір покарання, а його невідворотність. Розмір покарання визначається тільки судом у суворій відповідності до закону, отже, перед судом усі рівні.

7. Забезпечення й охорона прав і свобод громадян. Нормативні акти, проголошені в них права й свободи громадян повинні бути гарантовані доступними державними законними засобами. Незабезпечені, негарантовані державою норми не будуть виконуватись, тобто не буде законності.

Але дотримання тільки наведених принципів недостатньо для дотримання законності в державі. Необхідною також є система заходів, які забезпечують законність, тобто строге й точне дотримання правових положень в щоденному житті суспільства. Система заходів із

забезпечення законності повинна базуватися, перш за все, на усуненні причин невиконання вимог правових актів, тобто причин, що породжують правопорушення. Розглянемо чотири групи найбільш загальних та характерних причин правопорушень:

1. Соціально-економічні причини породжені низьким матеріальним рівнем життя людей, їх недостатньою загальною культурою й свідомістю, побутовою розбещеністю, пияцтвом і наркоманією, поганими побутовими умовами та недостатньою культурою дозвілля. Чим вище рівень життя, більше соціальних гарантій, прав і свободи громадян, тим нижче рівень порушень і невиконання законодавства, тобто вище законність. Соціально-економічні причини – це причини тривалої дії, але їх усунення також тривало забезпечує зміцнення законності.

2. Законотворчі причини (недосконалість законодавства) зумовлені недоліками, які присутні в самих правових актах, їх недосконалістю або невідповідністю реальному життю, відсутністю необхідних правових актів для урегулювання відповідних суспільних відносин. Тоді діяльність у сфері цих відносин перебуває поза законом, що й породжує правопорушення.

3. Недоліки в практичному забезпеченні законності. До цих причин належать:

а) недоліки в роботі правоохоронних органів – прокуратури, суду, поліції, служби безпеки і т. д. Ці причини багатогранні – це й недостатнє правове забезпечення стану правоохоронних органів, їх матеріальне становище, кількісний та якісний склад, тривале виконання здебільшого карних, а не правоохоронних функцій в широкому розумінні;

б) недоліки правового виховання, які спричиняють низьку правову свідомість населення, правовий нігілізм, відсутність правової культури у окремих громадян, у тому числі й у військовослужбовців.

4. Морально-психологічні – це недоліки виховання в сім'ї, в суспільстві й т. д., а також різні вроджені й набуті аномалії (садизм, культ насилля, kleptomанія та ін.).

З аналізу причин порушення законності випливає й система заходів для усунення цих причин, тобто система забезпечення законності. У найзагальнішому вигляді основними напрямками системи забезпечення законності є такі:

1) підвищення матеріального рівня життя народу;

2) підвищення культурного рівня суспільства;

3) удосконалення законотворчої діяльності, тобто поліпшення якості законів та інших нормативних актів, що приймаються;

4) поліпшення правового виховання громадян, виховання високої правосвідомості громадян;

5) поліпшення якості та ефективності роботи правоохоронних органів;

6) раннє діагностування вроджених аномалій та поліпшення якості медичного обслуговування населення.

Таким чином, законність – один з найважливіших конституційних принципів, що поширюється на всю політичну та економічну систему держави, на діяльність державних і адміністративно-господарчих органів, суспільних організацій, посадових осіб та громадян. Законність – об'єктивна необхідність в житті суспільства. Вона є неодмінною умовою для успішної реалізації соціально-економічних реформ, зміцнення обороноздатності держави.

ЩО ОЗНАЧАЄ «БУТИ ГЕРОЕМ» ДЛЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ?

За цими словами ховається не одне значення і тим більше не один портрет.

Для початку потрібно розібратися з визначенням.

Хто ж він – герой?

Герой – це видатна своїми здібностями і діяльністю людина, що виявляє відвагу, самовідданість і хоробрість у бою і в труді; людина, яка втілює основні, типові риси певного оточення, часу, певної епохи.

Як на мене герой – це персона, яка вчиняє якісь грандіозні та неймовірні вчинки. Перед моїми очима сьогодні вимальовується досить чіткий образ людини у воєнній формі, яка боронить свою землю від ворога. Хоча чоловік-воїн був героєм не лише у період війни, цей образ був завжди улюбленим у народі, бо був символом захисту, оборони, заступництва.

Сучасні герої – це не лише воїни: це і їх рідні, котрі попри біль і розпач відпускають їх на війну; це лікарі, які у польових умовах рятують життя оборонців; це цивільне населення, котре, втративши все, не опускає руки; це батьки, які після смерті своїх дітей знаходять сили жити далі; це матері-одиначки, котрі самотужки ставлять на ноги своїх чад; це смертельно хворі, котрі хапаються за життя і до кінця борються з недугою; це випускники інтернатів, які потрапляють у життєвий вир і виборсуються з нього самотужки; це параолімпійці, котрі гідно представляють обличчя України і звичайні люди з обмеженими можливостями, які вміють насолоджуватися життям, чого часто бракує фізично здоровим.

Я вважаю, що героями стають лише ті люди, які можуть пожертвувати собою заради блага інших. Героїзм, як на мене, і є найвищим виявом людяності. По-перше, тільки по-справжньому шляхетні люди, яким властиві співчуття, відповідальність, здатні відчувати чужу біду й віддати своє життя заради інших.

По друге, героїзм виявляється за якихось незвичайних, особливих умов, у які потрапляє той, хто мусить миттєво зробити свій вибір (а для цього він має бути щонайменше порядною людиною). Шкода тільки, що такі обставини часто виникають унаслідок безвідповідальності тих, чиїм посадовим обов'язком було уникнути таких ситуацій. Тому в героїчному гостро відчувається неминучий трагізм жертви, розплати за чужу вину. Прикладів цього і в історії, і в сучасному житті скільки завгодно: подвиг пожежників-ліквідаторів на Чорнобильській АЕС, самовідданість Небесної сотні, героїзм волонтерів під час АТО, які, ризикуючи життям, нехтуючи небезпеку, даючи власні кошти, допомагають бійцям і біженцям, що потребують їхньої допомоги. Отже, на героїзм здатні лише мужні й шляхетні люди; він потребує готовності в надзвичайно важливий момент зробити вибір на користь тих, кому потрібні твої зусилля. Звичайно, це властиво тільки високоморальним людям і виявляється в їхніх учинках не щодня, а за особливих трагічних обставин, які вимагають жертвності.

Герой – це особа, якою можна пишатися. Така людина робить вчинки, які не під силу іншим, що проявляє вищу форму мужності, розв'язує суспільно значимі конфлікти; яка за свої досягнення чи якості розглядається як ідеал, приклад для наслідування. **Герой** береться за розв'язання, як правило, виключних за своїми масштабами і труднощами завдань.

Що означає бути героєм для військовослужбовця?

Для мене, як поки що курсантки - це бути хороброю та рішучою людиною, яка готова йти на ризик, не ображати інших та любити світ. Це захищати рідних та свою землю. Або зробити досі нездійснене та своїм винаходом врятувати тисячі життів у майбутньому. А ще ставати добрішою і навіть змінювати світ довкола, додаючи йому нових барв. Для кожного своє... Справжній герой — це людина, яка здійснює вчинки не заради слави. Це — люди, котрі своїм існуванням доводять, що недаремно живуть на цьому світі. Проте кожен серед нас може бути героєм, навіть звичайна людина, якщо вона докладе зусилля і старанність. Герой може прославитися на всю країну, а може про його подвиг ніхто і не дізнається. Головне — не бути байдужим до людей. І, якщо знадобиться комусь твоя допомога, відкинувши страх, потрібно допомогти.

Героями можуть бути і пожежники, і військовослужбовці, і поліцейські, і рятувальники, і медики. Пожежники гасять пожежі, рятують людей із вогню і диму. Військові захищають Батьківщину і знищують ворога. Поліцейські ловлять злочинців і молодців, які їздять на великій швидкості. Рятувальники рятують людей з —під завалів і аварій. Медики, які у польових умовах рятують життя оборонців від смерті. Ось кого я вважаю справжніми героями.

На мою думку бути героєм —це завжди сучасно. Починаючи від середньовіччя, де героями виступали лицарі і воїни, що сміливо боронили країну від ворогів і закінчуючи вигаданими героями із супер-здібностями.

У сучасній Україні є дуже багато таких героїв, якими я захоплююся. Небесна Сотня —один із їх прикладів. Люди сміливо виходили і стояли на майдані, відстоюючи думку народу. Навіть коли на них націлювали дуло пістолету, вони не задавались і продовжували боротись за щастя своєї країни.

Те ж саме можна сказати про воїнів АТО. У важкі моменти для своєї країни-люди, які йдуть туди самовільно, йдуть воювати за свою батьківщину і свободу, аби робити країну краще для своїх дітей. Вони є заслуженими героями своєї країни. Ми ніколи не забудемо воїнів АТО, які поклали своє життя заради нашого щасливого та мирного існування [1].

Справжній герой —це той, хто, незважаючи на свій страх і тривогу, сміливо здійснює добрі вчинки. Може не шкодувати своє життя, а пожертвувати ним, щоб допомогти іншій людині, якщо вона у біді. Герой не пройде повз, а завжди допоможе.

Майже кожна людина мріє стати героєм.

Для цього потрібно здійснити відважний вчинок і у справжнього героя буде слава і успіх. Великі вчинки завжди починаються з маленьких речей. Становлення героєм починається з допомоги тим, хто її потребує.

Герой свідомо обирає власну долю, бере на себе відповідальність, виявляє сили та можливості, які набагато вищі звичайної людської норми. Причому, чим складніші перепони, чим успішніше їх долають, чим більше людина проявить волі, наполегливості та мужності, щоб виконати моральний обов'язок, перемагаючи страх, нерішучість, загартовуючи себе, тим більш цінним вважається героїчний вчинок. Традиційно героїзм визначають як героїчний дух, образ дій, притаманний герою, а героя — як людину, що відзначається своєю хоробрістю, доблестю, самовідданістю і є предметом захоплення, наслідування.

Героями ми маємо називати тих, з кого можна й потрібно брати приклад, рівнятися на них...

Це ті, що стали пліч-о-пліч заради єдиної мети, керуючись поняттям справедливості, це ті, що здійснили подвиг з любові до свого ближнього, це ті, що активно будують долю. Це і борці за ідеали демократії та права людини. Вони **здійснили благородний вчинок, перемагаючи власні страхи і сумніви.**

Роль української жінки військовослужбовця полягає в тому, щоб надихати чоловіків на героїчні вчинки заради держави, свого народу, власної родини, але, з іншого боку, в жінці від природи закладений інстинкт захисту інших та їх збереження. Саме тому, героїзм української жінки починається з родини, власних дітей і розповсюджується на ціле суспільство в часи загрози. Звичайно, жінці, яка займає активну громадянську позицію і самореалізовується в соціумі, набагато важче в житті. Проте жінки такого складу наперекір труднощам ідуть вперед не заради себе, а заради іншого, заради цілого народу, нації. Як бачимо, українська історія дає чисельні приклади того, що жінка з'являється всюди, де тяжко й небезпечно, а історичні постаті величних, героїчних українських жінок захоплюють сучасників та є прикладом для майбутніх поколінь.

Звання «Герой України» присвоюється тільки громадянам України за визначний героїський вчинок (в такому разі звання супроводжується врученням Золотої зірки) або трудові досягнення (за які нагороджують Орденом держави). Станом на 28 серпня 2021 року загальна кількість нагороджених — 487 осіб, серед них звання «Герой України» було присвоєно генерал-майору Шаповалу Максиму Михайловичу (начальнику спеціального резерву Головного управління розвідки Міністерства оборони України) за мужність і героїзм, виявлені в захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вагомий особистий внесок у зміцнення обороноздатності та безпеки держави, самовіддане служіння Українському народові. 27 жовтня 2017 на Алеї героїв Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут йому урочисто відкрито пам'ятник [2].

Також нагородженим був генерал-майор Ігор Федорович Момот за оборону під час війни на Донбасі українського кордону в Донецькій та Луганській області як начальник мотоманевреної групи прикордонників. Загинув внаслідок удару реактивної артилерії під Зеленопіллям [3].

Відвагу, самовідданість і хоробрість зуміли виявити герої Небесної Сотні, такі як Горбенко Святослав Сергійович, Гурняк Віктор Петрович, Білоус Сергій Степанович, Гончаренко Дмитро Валерійович та інші, які, безперечно, були нагороджені цим високим званням [4]. Ця «сотня», що заплатила велику ціну за нашу свободу. Ці люди йшли на смерть, тому що вони вірили в світле майбутнє своєї держави. Ми повинні жити так, щоб бути гідними пам'яті героїв наших і минулих часів. Це герої, що не вмирають, а вічно живуть у людській пам'яті та серцях. І вони — найголовніша, найвпливовіша сотня за період незалежності України.

Вічна слава безсмертю хоробрих, які кличуть на подвиг живих. Я впевнена, що вічно житимуть ті, хто віддали своє життя за інших, за їхнє краще майбутнє і щасливу долю. Як би це парадоксально не звучало, але це дійсно правда. І жити вони будуть не фізично, а в серцях всіх патріотично налаштованих людей, серцях, які горять вдячністю, відвагою та жагою до подвигів.

На мою думку, потрібно мати неабияку хоробрість, щоб відкинувши страх та сумніви, вчинити хоробро в тій чи іншій ситуації, а також внутрішню силу, щоб надихати на це ж інших. Прикладом можуть слугувати громадяни України, які 30 листопада 2013 року вийшли на Майдан Незалежності, аби захистити права та честь усіх українців, протистояти перетворенню

країни не лише де-факто, але і де-юре на одну з колоній Росії[5]. Цим самим «Герої» (називаю цих людей так, адже вони дійсно заслуговують цього) показали наступним поколінням, що бути патріотом означає бути хоробрим та рішучим у питаннях захисту незалежності та *державного суверенітету* України, означає любити Батьківщину та оберігати її від загарбників, рішуче йти на подвиги, дивлячись смерті у вічі. Ще одним прикладом «Героїв» є воїни, які зараз захищають Україну на передовій. Багато людей полягло не просто так: боротьба за вільне життя та любов до Батьківщини надавали їм хоробрості, а дзвін набоїв приглушував відчуття самозахисту та страху до смерті.

Наша вічна слава «Героям» є неоціненно великою, як і їх внесок в історію України. І слава ця буде стільки безсмертною, скільки житиме в наших серцях їх поклик на подвиг та вдячність за це.

Своєю самовідданістю, хоробрістю та відвагою учасники Революції Гідності, воїни АТО та інші небайдужі до долі України люди надихнули мене та продовжують надихати на подвиги та сміливі вчинки. Саме тому я вирішила стати військовослужбовцем, щоб у майбутньому мої нащадки змогли гордо назвати «Героєм» мене і щоб це запалило в їх душах іскру патріотизму та вогонь любові до Батьківщини і не давало згаснути їм ніколи.

Слава Україні!!!

Список використаних джерел

1. Бузало В. Й. Герой України // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2004. — Т. 2 : Г — Д. — С. 94. — 518 с.
2. Указ Президента України від 21 серпня 2010 року № 859/2010 «Про присвоєння М. Шаповалу звання Герой України»- К. :Право, 2010
3. Указ Президента України від 29 квітня 2019 року № 176/2019 «Про присвоєння І. Момоту звання Герой України»- К. : 2019
4. Павло Солодько. Залишилося 253 Герої України. Хто вони? // Історична правда, 13.01.2011
5. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х. :Право, 2015

*Філіпов В.К., викладач кафедри суспільних наук
Національного університету оборони України імені Івана
Черняховського, кандидат історичних наук, доцент*

СУЧАСНІ СОЦІАЛЬНІ ПРОЦЕСИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СУСПІЛЬСТВО

Соціальними процесами ми називаємо серії явищ взаємодій людей один з одним або складовими елементами суспільства. Серія соціальних явищ може бути прийнята як процес, якщо вона зберігає ідентичність, послідовність, взаємний зв'язок у часі. Соціальні зміни в суспільстві відбуваються не самі по собі (деперсоналізовано), а в результаті цілеспрямованої діяльності людей, котра складається із окремих соціальних дій та взаємодій, які характеризуються спорідненістю та односпрямованістю, причому іноді - несвідомо.

Головне завдання соціологічних досліджень щодо вивчення соціальних процесів,

полягає в оцінці їх стану, вияві проблем та суперечностей їх розвитку, глибини і змістовності зв'язків, тощо.

Кожний соціальний процес складається з кількох стадій, які різняться за змістом та механізмами, які і визначають його характер, спрямованість, темпи. Характеризуючи соціальні процеси, необхідно враховувати такі ознаки, як: стадійність, фазність, етапність (наприклад, процеси адаптації та соціалізації, які охоплюють важливі етапи життєвого шляху). Не менш складну структуру мають і процеси, які відображають різні параметри колективів, соціальних інститутів та інших соціальних утворень (кожний колектив, організація, чи то інститут проходить етап формування, розвитку, розквіту, занепаду, розпаду).

Залежно від системи, де проходять процеси, вони класифікуються, як:

- внутрішньоособисті процеси (наприклад процес самоосвіти);
- процеси, які проходять між двома особами;
- процеси між особою та групою;
- процеси, які змінюють організацію і внутрішню структуру спільності;
- процеси, які змінюють відносини між двома групами (спільностями);
- процеси, які змінюють структуру й організацію в глобальних масштабах суспільства.

Усі соціальні переміщення особистості чи соціальної групи охоплює процес мобільності.

Соціальна мобільність — процес переміщення індивідів між ієрархічними або іншими елементами соціальної структури: трудовими колективами, соціальними групами, верствами та категоріями населення.

Розрізняють два типи соціальної мобільності: горизонтальну і вертикальну. До горизонтальної соціальної мобільності відносять процеси переміщення в географічному просторі і процеси переходу з групи в групу без зміни соціального статусу (зміна місця проживання, перехід індивіда з однієї сім'ї в іншу). З вертикальною соціальною мобільністю пов'язують переміщення суб'єкта з одного соціального пласта в інший, вгору чи вниз, щаблями ієрархізованої соціальної диференціації. Залежно від напрямку переміщення існує два типи вертикальної мобільності: «просування вгору» і «деградація», тобто соціальне підвищення і соціальне пониження.

Процеси соціальної мобільності є важливими показниками ефективності різних типів суспільних укладів. Суспільства, в яких забезпечені умови для вертикальної мобільності, тобто переходу від нижчих до вищих верств, груп, класів, де є широкі можливості для територіальної, в тому числі через межі країни, мобільності, називають відкритими. Закритими, замкнутими називають типи суспільств, у яких такі переміщення надто ускладнені або практично неможливі. Таким суспільствам властива кастовість, клановість чи гіперполітизованість. Відкриті шляхи для вертикальної мобільності є важливою умовою розвитку сучасного суспільства. Інакше постійно виникатимуть соціальна напруженість і конфлікти.

Міграції населення належать до числа складних системних об'єктів дослідження. Термін міграція походить від лат. *migratio* - переміщення. В широкому розумінні, міграційні процеси - це процеси просторового переміщення людей між поселеннями, регіонами, країнами. У вузькому значенні, під ними розуміють сукупність переселень людей, пов'язаних зі зміною ними місця проживання на довготривалий строк, що спричиняє зміни територіального розміщення поселення. Розрізняють:

- внутрішню міграцію (переміщення населення в межах країни);

- зовнішню (переїзд до інших країн або виїзд з інших країн);
- маятникову (систематичні переміщення, пов'язані з роботою, навчанням тощо);
- сезонну (переміщення, пов'язані із сезонною роботою).

Соціологія вивчення міграційних процесів передбачає дослідження її причин і мотивів, складу мігрантів. Вивчається не тільки факт переміщення, а й такі компоненти даного процесу, як міграційна установка, міграційна мотивація, міграційна поведінка, чинники та стимули міграції, адаптація, інтенсивність, результативність та ін.

Інша категорія, яка підлягає вивченню, – соціальні зміни. Проблема соціальних змін актуальна для будь-якого суспільства. Під терміном зміни розуміють найбільш загальну форму буття всіх матеріальних та духовних об'єктів, яка пов'язана з певним їх перетворенням. Під соціальними змінами розуміють різні зміни, котрі відбуваються протягом певного часу в спільнотах, групах, інституціях, в їх взаємовідносинах один з одним, а також з індивідами.

У соціології прийнято виділяти такі типи соціальних змін, що впливають на соціальний розвиток: природні зміни (які відіграють певну роль у суспільному житті), демографічні зміни, у виробничій сфері, у системі управління, духовній сфері, соціальній організації, в межах соціальної структури.

Також категорією соціальної динаміки є соціальний рух. Цей термін означає сукупність форм колективної дії, яка спрямована на реорганізацію суспільства в плані забезпечення соціальних інтересів. До соціальних рухів можна віднести: екологічні, релігійні, молодіжні, політичні, національно-визвольні та інші. Подібно, і водночас на відміну від соціальних інституцій (відносно стабільних), соціальні рухи високодинамічні, з невизначеним життєвим циклом. Не слід соціальні рухи ототожнювати і з організаціями, хоч соціальні рухи можуть включати в себе і організації, але основою їх діяльності служать зусилля людей, котрі підтримують ідеї та цінності певного соціального руху. Соціологічне дослідження соціальних рухів передбачає поглиблений аналіз ситуацій, що сприяють виникненню та розвитку соціальних рухів, консолідації людей, груп, які орієнтовані на соціальні зміни.

Таким чином, навіть поверховий погляд на суспільство та його складові дозволяє зрозуміти, що соціальна сфера видозмінюється. Змінюються склад груп, культурні комплекси, взаємовідносини. Ці рухомі елементи, які змінюються, належать до категорій соціальної динаміки. Вони вказують на те, як розвивається соціальний об'єкт, яка еволюція, особливості його зміни, його якісні перетворення. Найбільш важливими категоріями цієї частини суспільної природи є: "соціальні процеси", "соціальні зміни", "соціальний розвиток").

Список використаних джерел

1. Катаєв С. Л. Сучасне українське суспільство: Навч. посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 200 с.
2. Сірий Є. В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні галузеві теорії: Навч. посіб. – К.: Атіка, 2004. – 480 с.
3. Канетті Е. Маса і влада. – К., 2001.
4. Лукашевич М., Туленков М. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії. – К., 1999.
5. Паніна Н.В., Головаха Є.І. Тенденції розвитку українського суспільства (1994-1998 рр.). Соціологічні показники (Таблиці, ілюстрації, коментар). – К., 1999.

СПЕЦИФІКА АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАТРИМАННЯ ОСІБ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ПРАВОПОРЯДКУ

Адміністративне затримання є одним з обмежувальних заходів адміністративного примусу, який застосовується всупереч волі та бажанню порушника і полягає у тимчасовому обмеженні свободи пересування і місцезнаходження.

Застосування такого заходу як адміністративне затримання, підстави та порядок його застосування, мета, строки затримання та перелік посадових осіб, які уповноважені здійснювати затримання, визначено в Кодексі України про адміністративні правопорушення.

Адміністративне затримання застосовується з метою:

припинення адміністративних правопорушень, усунення його негативних наслідків, в т.ч. попередження вчинення нових правопорушень;

коли вичерпано інші заходи впливу;

встановлення особи;

складення протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості складення його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим;

забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ та виконання постанов по справах про адміністративні правопорушення.

Ст. 262 КУпАП визначено, що адміністративне затримання особи, яка скоїла адміністративне правопорушення, може провадитися лише певними органами або уповноваженими на те посадовими особами [1]. Такими органами є:

органи внутрішніх справ (Національної поліції);

органи прикордонної служби;

старші в місці розташування охоронюваного об'єкта посадові особи воєнізованої охорони;

посадові особи Військової служби правопорядку в Збройних Силах України;

органи Служби безпеки України;

посадові особи органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів;

посадові особи, уповноважені на те центральними органами виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб.

Військовослужбовці Військової служби правопорядку безпосередньо мають право на здійснення заходів адміністративного примусу, зокрема адміністративного затримання [2]. Начальник патруля має право особисто застосовувати відносно осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення, заходи адміністративного примусу чи віддавати патрульним наказ на їх застосування. Віддавати наказ особовому складу патруля Служби правопорядку на застосування заходів адміністративного примусу мають право також начальник органу управління Служби правопорядку (підрозділу Служби правопорядку в гарнізоні), оперативний черговий органу управління Служби правопорядку (посадова особа підрозділу Служби

правопорядку в гарнізоні).

Про адміністративне затримання в обов'язковому порядку складається адміністративний протокол, в якому зазначаються:

- дата і місце його складання;
- посада, прізвище, ім'я та по батькові особи, яка склала протокол;
- відомості про особу затриманого;
- час і мотиви затримання.

Вищезазначені заходи адміністративного затримання впливають з того, що військовослужбовці Військової служби правопорядку зобов'язані припинити адміністративні правопорушення і здійснювати провадження у справах про адміністративні правопорушення, що віднесені до компетенції Служби правопорядку Кодексом України про адміністративні правопорушення [3].

Під час складання протоколу про адміністративне затримання посадова особа, що здійснює адміністративне затримання, роз'яснює особі, яка вчинила адміністративне правопорушення, її права, передбачені ст.ст. 55, 56, 59, 63 Конституції України [4] та ст 268 КУпАП, а саме: знайомитися з матеріалами справи, давати пояснення, подавати докази, заявляти клопотання, при розгляді справи користуватися юридичною допомогою, виступати рідною мовою і користуватися послугами перекладача, якщо не володіє мовою, якою ведеться провадження; оскаржити постанову по справі.

Протокол підписується посадовою особою, яка його склала, і затриманою особою. У разі відмови затриманої особи від підпису протоколу в ньому робиться запис про це.

Насамкінець, необхідно звернути увагу, що про місце перебування особи, затриманої за вчинення адміністративного правопорушення, негайно повідомляються її родичі, а на її прохання – адміністрація за місцем роботи чи навчання. Цього вимагає також норма ст. 29 Конституції України, згідно з якою про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого. Час та дата повідомлення родичів зазначається в протоколі.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення зі змінами від 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення – 12.10.2021).
3. Про затвердження Інструкції про організацію патрульно-постової служби Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України. Наказ МОУ від 10.10.2016 № 515. Дата оновлення 27.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1429-16#Text> (дата звернення – 17.10.2021).
4. Про Військову службу правопорядку. Закон України від 07.03.2002 № 3099-III. Дата оновлення 01.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text> (дата звернення – 21.10.2021).
5. Конституція України від 28.06.1996. Дата оновлення 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

*Франченко Л.Л., слухачка гуманітарного інституту
Національного університету оборони України імені Івана
Черняховського, підполковник*

РОЛЬ ЗВ'ЯЗКІВ З ГРОМАДСЬКІСТЮ У ФОРМУВАННІ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Останніми роками в Україні намітились тенденції щодо збільшення уваги суспільства до іміджу збройних сил і військової служби.

Імідж Збройних Сил України включає імідж її керівництва, особового складу (військовослужбовців і працівників Збройних Сил України) та престиж військової діяльності (служби). На жаль, рівень оцінки в громадській думці цих компонентів іміджу українського війська на сьогодні є досить невисоким.

Сьогодні в українських засобах масової інформації (далі – ЗМІ) з'являється багато нового, інколи невідомого читачеві, матеріалу з воєнної історії, що можуть "розхитати" усталені уявлення щодо ролі і значення армії у вітчизняній історії, або взагалі перешкодити адекватності між створюваним сьогодні іміджем збройних сил і фактичним враженням, що складається у людей.

Державне та військове керівництво України стурбоване тим, як сприймаються збройні сили населенням та особливо молоддю. Разом із зусиллями щодо підвищення боєготовності, усунення злочинності з військового середовища, зміцнення правового статусу військовослужбовців вживаються заходи щодо поліпшення інформаційного забезпечення діяльності збройних сил, рекламування військової служби, створення системи зв'язків із громадськістю [1, с. 20-21]. Безумовно, формування позитивного іміджу збройних сил в інформаційному просторі має відбуватися системно. Шляхами формування позитивного іміджу Збройних Сил України є розвиток і посилення впливу військових ЗМІ та підготовка фахівців, які вміють правильно подати інформацію.

Забезпечення інформаційної діяльності Міністерства оборони України покладено на Управління комунікацій та преси Міністерства оборони України. Воно є структурним підрозділом апарату Міноборони України і призначене для реалізації державної інформаційної політики в Міністерстві оборони та Збройних Силах України, ведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з питань підвищення престижу військової служби, формування в українському суспільстві позитивної громадської думки про Збройні Сили України та висвітлення їхньої діяльності, виконання завдань в інформаційній сфері, забезпечення ефективної діяльності системи інформування громадськості та взаємодії зі ЗМІ.

Слід відмітити, що формування позитивного іміджу засобами зв'язків з громадськістю, його цілісність залежить не тільки від створення певного штучного образу, а й від того, як цей образ сприймається громадськістю, іншими державними органами. Тому позитивний імідж необхідно постійно підтримувати, рекламувати, просувати в певному напрямку, використовувати у різноманітних відносинах і взаємодіях.

Професійно створений позитивний імідж Збройних Сил України, за відсутності безпосереднього контакту широкої громадськості зі збройними силами, стає формою їх відображення у свідомості громадян, у сконцентрованій формі передає їх сутність та емоційно-

психологічно впливає на громадськість. Забезпечуючи позитивне сприйняття Збройних Сил України в суспільстві та формуючи довіру до неї, позитивний імідж стає одним із чинників легітимації функціонування Збройних Сил України. Тому його формування становить пріоритетний напрям для органів зв'язків з громадськістю (PR).

Пріоритетними напрямками PR Збройних Сил України є: забезпечення більшої відкритості структури; інтенсифікація інформаційно-комунікативної політики; впровадження нових форм контактів з населенням; формування інституту демократичного цивільного контролю над збройними силами, який уособлює загально визнану у світі модель цивільно-військових відносин і зумовлює підпорядкованість військової стратегії цивільній владі та верховенство політичного керівництва над сферою національної безпеки й оборони.

Завданнями PR-комунікативної політики створення позитивного іміджу війська є налагодження конструктивних зв'язків з громадськістю, оптимізація цивільно-військових відносин, інтеграція збройних сил в інформаційний простір, досягнення домінування та забезпечення інформаційного суверенітету, формування ефективної системи контролю за медіа-повідомленнями й інформаційними потоками, що надходять з різних джерел, створення інформативної переваги в альтернативному інформаційному просторі та забезпечення інформаційно-психологічної безпеки. Для ефективного функціонування збройних сил першочерговим є забезпечення керованості процесу створення інформаційних потоків через налагодження конструктивної взаємодії із ЗМІ.

Створюючи стратегічний позитивний імідж Збройних Сил України, потрібно враховувати такі суспільно-політичні чинники, як політичний режим, військово-економічна політика держави, історичні, національні та військові традиції, система соціальних стереотипів, норм, цінностей та установок, форма отримання інформації про збройні сили.

Отже, зв'язки з громадськістю є надзвичайно важливою і відповідальною сферою діяльності збройних сил, яка передбачає різноманітні технології та шляхи реалізації інформаційної взаємодії. Без чесних, відкритих, доброзичливих відносин між адміністративним органом та населенням робота стає контрпродуктивною. Крім того, зв'язки з громадськістю є невід'ємною складовою діяльності збройних сил і, в першу чергу, спрямовані як на формування і підтримання власного позитивного іміджу, так і усієї системи влади [2, с. 408-416].

Список використаних джерел

1. Алещенко В. І. Імідж Збройних Сил України: теорія і практика формування: монографія. – К.: НУОУ, 2010. – 256 с.
2. Гаман Т.В., Андрійчук О.А. Роль і значення зв'язків з громадськістю у формуванні позитивного іміджу органів державної влади / Т.В. Гаман, О.А. Андрійчук // Університетські наукові записки – 2011. - № 4 (40), с. 408-416.
3. Ільницька У. В. Паблік рилейшнз у системі комунікацій збройних сил демократичних країн світу: аналіз досвіду / У. В. Ільницька // Військово-науковий вісник. - 2008. - Вип. 10. - С. 32-46.
4. Почепцов Г. Г. Имиджелогия: теория и практика / Г. Г. Почепцов. – К.: АДЕФ-Украина, 1998. – 392 с.

*Хайрулін О.М., кандидат психологічних наук, доцент
кафедри морально-психологічного забезпечення
діяльності військ (сил) гуманітарного інституту
Національного університету оборони України ім. Івана
Черняхівського,
ID ORCID: 0000-0001-7042-7948*

ІГРОВА СУТНІСТЬ СТРАТАГЕМ

В умовах посилення ролі і значення гібридних засобів воєнно-політичного протиборства потребують окремого психологічного дослідження аспекти й зразки військової вправності, що атрибутивно пов'язані з еволюцією воєнної справи. В історичному діапазоні військова вправність традиційно сприймалась через оптику воєнної хитрості, тобто через сукупність заходів, які створювали в супротивника ілюзії: 1) сприймання бойової обстановки (маскування), 2) мислення (уведення його в оману), 3) антиципації (неочевидності, раптовості та непередбачуваності дій). Примітно, що саме поняття воєнної хитрості є осердям, що поєднує військову справу з проблематикою гри [3; 4; 8; 9-11]. Її історично інституціоналізованими, атрибутивними складниками у ролі засобів моделювання та реалізації дій в умовах протиборства, зокрема й у зоні військових дій, є передусім введення супротивника в оману через спотворення антиципації, сприймання ним елементів ситуації, обстановки; порушення алгоритмів його мислення, прийняття рішення; стимулювання шаблонних мислесхем та нав'язування йому неусувних засновків для прийняття помилкових, вигідних суб'єкту діяльності умовиводів та рішень [3; 4; 8; 9]. Перші фундаментальні розробки у сфері воєнного мистецтва традиційно приписуються авторству воєначальника Стародавнього Китаю Сунь-цзи (кит. Сунь Бін, IV ст. до н. е.), який вважається автором трактату "Про воєнне мистецтво" і першим розробником шерегу тридцяти шести стратагем – особливих моделей-матриць застосування воєнної хитрості (3; 4; 8; 9). Формат стратагеми поєднує в собі можливості як стратегічного, так й тактичного використання, прикладом чого є як власне 32-а стратагема "Відкриті міські ворота", так й зразки її використання [3-5; 8-11]. Це стратагема "прикидайся сильним, коли немічний...", або "подати помилкове справжнім, а справжнє хибним..." Головна мета цієї моделі впливу на процеси антиципації супротивника – змусити його сумніватися у вигідності для нього ситуації, у власних силах і вашій слабкості. Формат умістовлення військової вправності і воєнної хитрості, що втілюється у стратагемах, у психологічному дискурсі розкривається передусім завдяки поняттю "стратегія". Найвні психологічні підходи до формулювання поняття "стратегія" зосереджуються на наступному змісті: 1) загальний принциповий шлях організації діяльності [7, с. 358]; 2) план управління або дії, навмисно підготовлений набір операцій для вирішення певної проблеми або досягнення певної мети [13, с. 760]; 3) програма дії, яка спроектована для досягнення мети або виконання завдання; 4) у сфері штучного інтелекту, специфічний підхід в проектуванні моделей пошуку проблем або створення ігрового простору [12, с. 897]; 5) залежно від умов, особливо в психоаналітичних публікаціях, несвідома програма операцій [13, с. 760]; 6) у науках про поведінку людини і соціобіології, різновид колективного патерну адаптивної поведінки, наприклад, стратегія виживання, репродуктивна стратегія [13, с. 760]. Воєнний аспект стратегії водночас розглядається як "оптимальна ідея або низка ідей для залучення

інструментів національної влади у синхронізованій та інтегрованій манері для досягнення цілей театру бойових дій, національних і/або мультинаціональних цілей" [1, с. 304] та в оптиці стратегічної комунікації як "координування та синхронізація тем, процесів комунікації, повідомлень, зображень і дій, спрямованих на підтримання цілей вищого командування та забезпечення цілісності та послідовності тем і повідомлень для тактичних підрозділів нижчого рівня" [1, с. 13]. Таким чином загальна психологічна семантика поняття "стратегія" позначається як "оптимальна ідея для досягнення цілей, загальний принциповий шлях організації діяльності, план, програма управління або дії, довільний набір операцій, підхід в проектуванні моделей виконання завдань, колективний патерн адаптивної поведінки" [1-3; 7; 12; 13]. Результати аналізу змісту стратагем та наявних прикладів їх використання, як ключового засобу маніпулювання об'єктом впливу [3; 4; 6; 8; 9], підтверджують висновок провідного дослідника феномену ігрової діяльності Й. Гейзінги про те, що гра є "культурною... функцією війни" [10, с. 134], що сутнісно співпадає із класичним висловлюванням відомого діяча і полководця Китаю (кінець II – початок III сторіччя н. е.) Чжуге Ляна, який стверджував, що "культурні витoki передують воєнним" (культурна сила передує військовій) [10, с. 39]. Класичні східні погляди на воєнне мистецтво взагалі мають виразну ігрову сутність: "перемагати, не вдаючись до битви – найкраще" [5, с. 14; "війна – огидне явище, тому благородні застосовують її тільки тоді, коли уникнути цього неможливо" [5, с. 16]; "воєнні дії вимагають хитрощів. Будучи обізнаним, для поразки супротивника в гострій небезпеці вдайся невігласом. Будучи здатним діяти, вдайся немічним" [9, с. 67]. Китайський полководець III сторіччя н. е. Цао Цао зазначав: "У воєнних діях не існує встановлених форм. Усе, що можливо про них засвідчити – вони наслідують шлях хитрощів" [8, с. 67].

У західній традиції протилежності сприймаються як еманції Добра і Зла. Китайський класичний філософсько-соціальний підхід сприймає протилежності комплементарними, взаємозалежними, такими, що діють за законом взаємодоповнення (інь-ян). У західній традиції по́ступка, уникання сутички є свідченням слабкості, а здолання супротивника будь-якою ціною вважається свідченням сили. Натомість китайська традиція передбачає як оптимальний вибір рівноваги між загрозою і відповіддю на неї через пошук у супротивника найбільш уразливих місць та адекватного впливу на них [3; 4; 8; 9]. Досліджуючи теоретико-ігрові особливості стратегічного протиборства внесок у цьому напрямку зробили Т. Шелінг, яким запропоновано теорію "фокальної точки" як місця, у якому інтегруються зусилля усіх учасників ситуації, незалежно від характеру їхніх дій [11], та Дж. Неш, котрий збагатив військову справу власною теорією рівноваги у грі з нульовою сумою [2; 12; 13].

Виходячи із наведеного теоретико-ігровий принцип неочевидної, непрямой, асиметричної дії постає атрибутивним і формоутворювальним для практичної реалізації ігрової парадигми в умовах конфлікту, протиборства. При цьому загальним каноном воєнно-ігрових форм й атрибутом сучасного протиборства сприймається висновок Сунь-цзи про корисність свідомого привнесення нестабільності у становище супротивника та отримання воєнної переваги ще до початку безпосереднього зіткнення: "великі полководці давнини могли досягати того, щоби супротивник втрачав зв'язок між задніми та передніми рядами, втрачав контакт між великими та малими загонами, втрачав загальну відповідальність за благополучний результат, втрачав узгодженість між командирами та підлеглими, втрачав взаємовиручку серед воїнів, втрачав єдність та згуртованість" (4, с. 43-44). Наведені підходи до

самоорганізації суб'єкта діяльності в умовах протиборства, його стратагемної (стратегічної) підготовки й застосування моделей відповідних дій є похідними від ключових принципів китайської класичної філософії, зокрема класичного шерегу стратагем, як стратегічних й тактичних шаблонів-зразків, універсальних ігрових програм, що мають за мету посилення вірогідності отримання необхідного суб'єкту дії результату через використання закономірностей гри в оптиці неочевидної, непрямой, асиметричної дії. У наведеному контексті стратагеми доцільно сприймати як моделі розвитку актуальної ситуації в умовах конфлікту, коли цілеспрямовані, довільні дії суб'єкта впливають на процеси антиципації опонента таким чином, що ймовірність отримання потрібного суб'єкту результату збільшується з рахунок того, що це стимулює опонента діяти у вигідному суб'єктові напрямку.

Список використаних джерел

1. Базові поняття стратегічних комунікацій: стандарти на основі документів НАТО (англо-український та українсько-англійський словник) / Л. Компанцева, О. Акульшин, Н. Акульшина, Т. Дедушкіна, О. Заруба, О. Зубченко, І. Хома, Н. Чернигівська. Київ : Нац. акад. СБУ, 2019. 336 с.
2. Диксит А. Стратегические игры. Доступный учебник по теории игр / Авинаш Диксит, Сьюзан Скит. и Дэвид Рейли-младший ; пер. с англ. Н. Яцюк ; [науч. ред. А. Минько]. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2017. – 880 с.
3. Зенгер Харро фон. Полное собрание. 36 знаменитых китайских стратагем в одном томе. – М.: ЭКСМО, 2018. – 1040 с.
4. Киссинджер Г. О Китае / Генри Киссинджер; перевод с английского В.Н. Верченко. — Москва: АСТ, 2014. — 635 с.
5. Китайское искусство войны. Постигание стратегии. Чжугэ Лян и Лю Цзи / сост. и ред. Т. Клири; пер. с англ. Р.В. Котенко. – 2-е изд. – СПб.: ЕВРАЗИЯ, 2012. – 256 с.
6. Кузнецов М. В. Социальная инженерия и социальные хакеры / М. В. Кузнецов, И. В. Симдянов. — СПб.: БХВ-Петербург, 2007. — 368 с.:
7. Психологический словарь / под ред. В.В. Давыдова, А.В. Запорожца, Б.Ф. Ломова и др.; – М.: Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. Педагогика, 1983. – 448 с., ил.
8. Солонько И. В. Феномен концептуальной власти: соци-ально-философский анализ: [монографія] / И. В. Солонько. – 3-е изд., перераб. и доп. – М., 2011. – 304 с.
9. Сунь-цзы. Искусство войны / под ред. Томаса Клири. перев. с англ. – М.: Изд. «София», 2013. – 224 с., илл.
10. Хейзинга Й. Homo ludens. Человек играющий / Йохан Хейзинга; сост. предисл. и пер. с нидерл. Д.В. Сильвестрова; коммент., указатель Д.Э. Харитоновича. СПб.: Изд-во Ивана Лимбаха, 2011. – 416 с.
11. Шеллинг Т. Стратегия конфликта / Томас Шеллинг; пер. с англ. Т. Даниловой; под ред. Ю. Кузнецова, К. Сониной. – М.: ИРИСЭН, 2007. – 366 с.
12. VandenBos, Gary R. APA dictionary of psychology / edited by Gary R. VandenBos. – 1st ed. 1024 p.
13. Reber, A.S. (1995). The Penguin dictionary of psychology (2nd ed.). Harmondsworth : Penguin.

ПОНЯТТЯ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ

В умовах стресів та викликів, пов'язаних з продовженням уже восьмий рік збройною агресією РФ проти нашої держави, а також епідемією COVID, суб'єктивне благополуччя набуває все більшої важливості. Для ефективної професійної діяльності офіцера психологічна стійкість, позитивне мислення та відчуття задоволеності життям проявляються як ключові особистісні характеристики.

Огляд літератури демонструє, що питання суб'єктивного благополуччя розглядалось переважно зарубіжними дослідниками, а українські науковці нещодавно звернули прицільну увагу на дане явище. Психологічні джерела описують поняття «суб'єктивне благополуччя» як стан і особливості внутрішнього світу людини. Таке широке визначення даного явища ускладнює його дослідження і потребує більш чіткого трактування та розмежування від інших категорій психологічної науки. Так, одними дослідниками суб'єктивне благополуччя розглядається як складник психологічного благополуччя, іншими ж навпаки, а в окремих роботах розкриваються як синоніми.

На цей час дослідники психологічне явище благополуччя опрацьовують у чотирьох підходах. Відповідно до першого, психологічне благополуччя описується в термінах задоволення-незадоволення та контексті особистісного зростання. В другій групі підходів містяться проблеми позитивного психологічного функціонування особистості. Третя група досліджень стосується психофізіологічної збереженості функцій особистості. До четвертої входять теорії, що тлумачать психологічне благополуччя як цілісне переживання, що виражене у суб'єктивному відчутті переживання щастя, задоволеності собою та власним життям, а також пов'язане з базовими людськими цінностями та потребами.

На думку К. Альбуханової, якщо розглядати суб'єктивне благополуччя як характеристику особистості, то відповідно потрібно шукати співвідношення особистості із життям. Вітчизняна психологія в обличчях Т. Титаренко, В. Духневича, Л. Сохань почала досліджувати цю проблематику через емоційне ставлення до свого життя. Р. Ахметова, Є. Вахромова, І. Вінтіна, Д. Леонтьєва, Р. Шаміонов розглядали це явище в контексті самоактуалізації особистості.

Проведені раніше дослідження підтверджують наявність закономірного зв'язку між суб'єктивним благополуччям та рисами особистості, її позитивними цінностями, відповідними рисами характеру [1].

У західній науковій психології склалось два підходи щодо розуміння феномену психологічного благополуччя: гедоністичний та евдемоністичний. Гедоністичний підхід використовує призму переживання щастя, задоволеності життям, а евдемоністичний концентрується власне на повноті самореалізації людини.

Основою гедоністичних теорій є суб'єктивізм, тобто самі переживання людини, оцінка власного стану та ставлення до оточення. Підґрунтям для таких досліджень стали філософські ідеї Арістіпа, Епікура, Т. Гобса. Н. Бреденбурн заклав теоретичну основу гедоністичного

підходу, розглянувши модель психологічне благополуччя з позицій двох видів афектів – позитивного і негативного. Його послідовник Е. Дінер ввів до цієї структури поняття «суб'єктивне благополуччя», яке виділялось окремо як компонент психологічного благополуччя.

Для подальших досліджень дала значний поштовх трьохкомпонентна концепція Е. Дінера, що складається із задоволеність життям, відсутності негативного афекту та наявності позитивних емоцій. Більш широко феномен «суб'єктивного благополуччя» розглянули Е. Кларк, Ф. Андре, М. Аргайл, Р. Чан, Е. Су, Р. Еммонс та ін.. Відповідно до їх нарисів, соціальна взаємодія впливає на рівень задоволення потреб людини залежно від позицій індивідуального ставлення людини до себе та навколишнього світу [2].

Евдемоністичний підхід базується на розумінні психологічного благополуччя як результату розкриття творчого потенціалу, розвитку та саморозвитку особистості. Найпоширенішою є концепція психологічного благополуччя К. Ріфф, відповідно до якої даний феномен визначається як налагодженість психічних процесів і функцій, відчуття цілісності, внутрішньої рівноваги задоволеності собою та навколишнім світом. Це поняття включає в себе шість структурних компонентів: 1) позитивні стосунки з оточуючими; 2) автономія; 3) управління оточуючим середовищем; 4) особистісне зростання; 5) наявність мети у житті; 6) самоприйняття [3,4].

Отже, кожен із підходів не повною мірою розкриває предметне поле та специфіку багатокомпонентності критеріїв суб'єктивного благополуччя, що, в свою чергу, зумовлює подальшу конкретизацію вивчення проблеми через об'єктивні показники та емпіричні дослідження.

Список використаних джерел

1. Аршава І.Ф. Суб'єктивне благополуччя і його індивідуально-психологічні та особистісні кореляти // І.Ф. Аршава, Д.В. Носенко. – Вісник ДНУ. Серія: Педагогіка і психологія. – 2012, вип. 18, т. 20, № 9/1. – С. 3-10.
2. Єзерська Н.В. Психологічні чинники суб'єктивного благополуччя підлітків в умовах спеціалізованої школи-інтернату: дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Н.В. Єзерська. – Київ, 2018. – 247 с.
3. Шевеленкова Т.Д., Фесенко П.П. Психологическое благополучие личности (обзор основных концепций и методика исследования) / Т.Д. Шевеленкова, П.П. Фесенко // Психологическая диагностика. – 2005. – № 3. – С. 95-129.
4. Ryff C.D. The structure of psychological well-being revisited / C.D. Ryff, C.L.M. Keyes // Journal of Personality and Social Psychology. – 1995/ - №4. – №69. – P.719-729.

АНАЛІЗ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

Нині метод педагогічного моделювання є одним із основних методів наукового пізнання педагогічних явищ і систем, які за своєю сутністю є складними, багатоелементними і поліструктурними. На ідеї моделювання базується будь-який метод наукового дослідження – як теоретичний, коли використовуються різні абстрактні моделі, так і експериментальний, під час її апробації.

Педагогічне моделювання розглядається як метод дослідження щодо розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності викладачів системи військової освіти, результатом якого є відповідна педагогічна модель. Водночас слід наголошувати, що в процесі побудови конкретної моделі науковці змушені нехтувати деякими другорядними елементами.

Таким чином, під педагогічною моделлю розуміємо множину взаємопов'язаних компонентів, що утворюють єдине ціле та відображають спільну мету освітнього процесу щодо реалізації конкретного педагогічного задуму з утворенням педагогічної емерджентності. Відповідно, особливістю педагогічного моделювання є те, що в його результаті створюється концептуальна модель педагогічного процесу (явища, об'єкта), яка може використовуватися для прогнозування його формування, розвитку, вдосконалення.

Відповідно, моделювання розвитку ІКК викладача системи військової освіти у процесі дистанційного навчання, як складний педагогічний процес, передбачає використання певних методологічних підходів, серед яких слід виокремити інформаційний, компетентнісний, суб'єктно-діяльнісний, андрагогічний і контекстний. Вони тісно взаємопов'язані між собою та певною мірою взаємозумовлені.

Так, **інформаційний** підхід передбачає інформаційне насичення змісту інформаційно-комунікаційної компетентності викладача, в якому мають бути виокремлені і концептуальні, і змістовні аспекти її розвитку. Його сутнісне наповнення слід забезпечувати в теоретичному і практичному навчальному матеріалі. Розвиток викладачів системи військової освіти в умовах післядипломної освіти (самоосвіти) передбачає розроблення змісту навчання галузі інформаційно-комунікаційних технологій, який є основою для розвитку їхньої інформаційно-комунікаційної компетентності. У практичній діяльності це, практично, програма її розвитку.

Компетентнісний підхід зосереджує свою увагу на результатах освіти

– підготовленості, здатності і готовності фахівця професійно діяти у різних проблемних професійних ситуаціях, у т.ч. і педагогічних.

На думку В. Радкевич «під компетентнісним підходом необхідно розуміти метод моделювання результатів професійної освіти і навчання та їх представлення у вигляді норм якості підготовки кваліфікованих робітників.

Принагідно зауважимо, що компетентнісний підхід не протистоїть традиційному, знанневому підходові, який продовжує використовуватися у професійній освіті, а навпаки – істотно розширює його зміст особистісно орієнтованим навчальним матеріалом.

Особливістю компетентнісного підходу в професійній освіті та навчанні є його гуманістична, гуманітарна і практична спрямованість на забезпечення професійного розвитку й самоствердження особистості кваліфікованого робітника у процесі набуття необхідних для успішного функціонування в суспільстві компетенцій і, у кінцевому підсумку, компетентностей, що підвищує рівень їх соціального захисту в умовах ринкової економіки» [3, с. 4].

Суб'єктно-діяльнісний підхід у своєму суб'єктному компоненті передбачає, що у центрі освіти завжди знаходиться той, хто вчить, у нашому дослідженні – викладач системи військової освіти – його ставлення, цінності та мотивація педагогічної діяльності, неповторний психічний склад як суб'єкта соціального, професійного, фахового та навчального буття.

На думку В. Куцова та В. Ягупова «проблема суб'єктно-діяльнісного підходу до підготовки військових фахівців є актуальною в силу таких причин:

- вища військова освіта має задовольнити інтелектуальні потреби особистості як суб'єкта життєдіяльності;

- вона має формувати особистість курсанта (слухача) як суб'єкта творчої навчальної діяльності;

- має формувати особистість майбутнього військового фахівця як суб'єкта творчої військово-професійної діяльності. Ці причини водночас є і її провідними завданнями» [4].

Андрагогічний підхід дозволяє з'ясувати індивідуальні особливості розвитку ІКК викладачів системи військової освіти у процесі дистанційного навчання відповідно до їх віку, науково-педагогічних потреб, професійно-важливих якостей та індивідуальних цілей.

Слід наголосувати, що провідними принципами цього підходу є:

- пріоритетність самостійного навчання – ціннісно-мотиваційні орієнтири того, хто навчається та його відповідальність;

- співпраця – взаємоповага і комунікаційні здібності учасників навчання;

- використання позитивного соціального і професійного досвіду і практичних знань, умінь, навичок того, хто навчається – передбачає застосування активних методів навчання, що стимулюють творчу роботу слухачів;

- суб'єкт-суб'єктні відносини – взаємодія учасників процесу навчання щодо спільного планування, оцінювання й коригування змісту навчання з урахуванням їх професійного досвіду;

- добровільність – бажання вчитись, здатність пов'язати свій власний досвід з тим, що вивчається і відчувати цінність навчання;

- індивідуальний і диференційований підходи до навчання –

- врахування особистісних потреб і соціально-психологічних характеристик особистості, що впливають на професійну діяльність;

- практико орієнтоване навчання – зв'язок теорії з практичною професійною діяльністю;

- системність навчання – відповідність цілей та змісту навчання його формам, методам, засобам і результатам; безперервність та регулярність навчання;

- актуалізація результатів навчання – швидке і вчасне використання на практиці;

- коригування досвіду і особистісних установок – спрямування учасників навчання на перегляд своєї професійної діяльності та на впровадження інновацій;

- саморозвиток і самонавчання – спрямованість навчання на вдосконалення особистості, формування її здібностей до самонавчання [2].

Контекстний підхід «спрямовує» організаторів військової освіти на розроблення навчального матеріалу відповідно до інтересів фахової діяльності викладачів, зокрема їх навчальна діяльність набуває контекстного характеру. Це стимулюватиме їх пізнавальну зацікавленість та активність, оскільки цей процес відбуватися в контексті їх педагогічної діяльності в межах тих навчальних дисциплін, які вони викладають.

Ми вважаємо, що контекстний підхід надає практичну спрямованість їх фаховій діяльності та виступає потужним мотиваційним чинником у системі підвищення кваліфікації, що базується на таких засадах:

- суб'єктної активності викладачів у навчальній діяльності за умов відповідного психолого-педагогічного забезпечення;
- моделювання майбутніх умов педагогічної діяльності;
- забезпечення взаємозв'язку суб'єктів навчального процесу – викладачів і тих, хто набуває освіти;
- інтегрування сучасних технологій педагогічного навчання;
- прикладна спрямованість підвищення кваліфікації викладачів.

На думку А. Вербицького «під час організації контекстного навчання основним є не передавання інформації, а розвиток їхніх здібностей компетентно виконувати професійні функції, вирішувати проблеми та завдання, опановувати цілісну професійну діяльність. За такого підходу створюються умови для руху діяльності від минулого через теперішнє до майбутнього, від навчання до праці» [1, с. 45].

Відповідно педагогічне моделювання у нашому дослідженні проходить такі етапи:

Входження в проблему побудови моделі розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності викладачів системи військової освіти у дистанційній формі навчання, визначення її місця, ролі та функцій у системі їх професійної підготовки та підвищення кваліфікації.

Системне уявлення про інформаційно-комунікаційну компетентність викладачів системи військової освіти, а саме: виокремлення її структури, змісту та визначення змістової та методичної послідовності; розроблення та обґрунтування критеріїв і показників її діагностування.

Виокремлення блоків педагогічної моделі розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності викладачів системи військової освіти, зокрема таких: концептуальний, змістовний, суб'єктний, методичний, результативний і встановлення між ними різних взаємозв'язків – логічних, змістовно-інформаційних, функціональних, технологічних і результативних.

Список використаних джерел

1. Вербицкий А. А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения. Москва : ИЦ ПКПС, 2004. 84 с.
2. Освіта дорослих: теоретичні і методологічні засади : монографія / авт. кол.: Л. Б. Лук'янова, Л. Є. Сігаєва, О. В. Аніщенко, С. В. Зінченко та ін. Київ : Пед. думка, 2012. 272 с.
3. Радкевич В. О. Компетентнісний підхід до забезпечення якості професійної освіти і навчання : науково-метод. забезпечення проф. освіти і навчання : матеріали Звітної наук.-практ. конф. за 2011 рік / Інститут проф.-техн. освіти НАПН України. Київ, 2012. С. 9
4. Ягупов В. В., Кущов В. Г. Суб'єктно-діяльнісний підхід до підготовки військових фахівців у ВВНЗ. Зб. наук. пр. Військового інституту Київ. Нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Київ : ВІКНУ, 2007. Вип. № 9. С. 204–208.

Хміляр О.Ф. доктор психологічних наук, професор,
начальник кафедри суспільних наук гуманітарного
інституту Національного університету оборони
України імені Івана Черняхівського, полковник

Хміляр Р.О. курсант Національної академії
Сухопутних військ імені гетьмана Петра
Сагайдачного

ПСИХОЛОГІЯ НЕМОЖЛИВОГО

*Почніть робити те, що потрібно. Потім робіть те,
що можливо. І ви раптом виявите, що робите
неможливе.*

Св. Франциск Асизський

Неможливо! Як часто це слово й пов'язану з ним низку синонімічних понять вам доводилося чути!? Насправді за поняттям «неможливо» приховуються люди, яким звично (простіше) жити в комфортних умовах, що тривалий час залишаються незмінними. Вони не здатні віднайти в собі сили для того, щоб змінюватись. Адже неможливо, як свого часу наголошував Мухаммед Алі, – це не факт. Це лише думка. Неможливо – не назавжди. Неможливе – можливе!

З недавнього часу моє робоче місце у службовому кабінеті прикрашає вислів Брюса Лі: «Немає такої фрази – *Я не можу!* Зміг один, зможуть інші. Не зміг ніхто – будь першим!» Неможливо – не є вироком. Швидше, це виклик. Неможливо – відмінний шанс для особистості проявити свої потенційні здібності. Кожна особистість – результат думок, що прийшли в голову, – часто стверджував Брюс Лі. Постійно зосереджуючись на цілі, особистість має сфокусуватись на тому, чого вона найбільше прагне, скорочуючи тим самим відстань між досяжним і неможливим.

У китайській мові поняття «проблема», «можливість» і «загроза» закодовано одним ієрогліфом. Будь-яка проблема, що постає перед особистістю, є чудовою *можливістю* підвищити свою компетентність, розвинути необхідні навички й удосконалити професійні здібності. В англійській мові поняття «opportunity» містить одночасно два значення (*можливість*) і «threat» (*загроза*). Проблема – завжди можливість і непоганий шанс обійти конкурентів. Одне з ізраїльських новорічних привітань звучить таким чином: «Бажаю вам у наступному році значно більших проблем, аніж у цьому році – і щоб ви з ними успішно впорались». Адже неможливо нічому навчитися новому, не зіткнувшись із проблемою [1]. Прагнучи отримати нові для себе результати, особистість одночасно має обирати й нові способи їх досягнення. В іншому разі отримані результати дорівнюватимуть тим, що є або були в досвіді людини.

Під час різного роду тренінгів, присвячених ефективному управлінню змінами, з уст Іцхака Адізеса неодноразово лунала фраза: «Розкажіть мені про те, з якими проблемами вам доводилося стикатися, і я дізнаюся наскільки ви сильна особистість» [1]. Згідно з Пітером Друкером, показником якості управління є звичайні люди, що здатні робити

неможливі, незвичайні речі [2]. Основуючись на поглядах Марка Беніоффа, секрет успішного відбору персоналу має полягати в тому, щоб здійснювати пошук людей, які хочуть змінити цей світ.

Марк К'юбан, підбираючи людей до своєї команди, завжди прагнув відшукати тих, які безмежно любитимуть власну роботу. «У нас є схильність вибирати людей, які схожі на нас, – неодноразово він зауважував менеджерам середньої ланки. Але коли ви працюєте в організації, маєте знайти таких людей, які відрізнятимуться від вас, тому що ви хочете, щоб люди доповнювали вас. Вони мають вас вабити своєю інакшістю та прагненням до неможливого» [3].

Провідним девізом людини, яка береться за неможливе, на нашу думку, є такий: «Якщо я не знайду шлях, я прокладу власний!». У словниковому запасі людини неможливого немає слова «завтра», натомість є слово «зараз» [4; 5].

В арсеналі професійно важливих якостей особистості, яка прагне досягнути неможливого, виокремимо такі: сміливість, вчинковість, вимогливість, уміння ризикувати, упевненість у своїх силах, уміння організувати себе; перфекціонізм, здатність відкидати сумніви, постійно змінюватися та навчатися, стресостійкість, вірність своїм життєвим принципам, ідеалам і переконанням... Людина неможливого – наділена оптимальним тонусом інтенції. Вона вміє обходитися мінімальними ресурсами, займається тим, що є її покликанням. Цінує свій час і не марнує його. Не приймає сто рішень, коли вистачить одного [2; 5]. Це людина виклик. Кожне «ні», адресоване такій особистості, наближає її до «так». Це людина дії. Лише в дії індивідуальність особистості стає дійсною [6]. Людина неможливого – одержима успіхом.

Список використаних джерел

1. Адізес І. Управління змінами для досягнення найліпшого результату в бізнесі й повсякденному житті. К. : Форс Україна, 2018. С. 27–37.
2. Друкер П. Ефективний керівник. К. : Видавнича група КМ-БУКС, 2018. С. 5–11.
3. <https://ru.citaty.net/avtory/mark-kuban/>
4. Кийосаки Роберт. 8 уроків лідерства. Минск : Попурри, 2015. 224 с.
5. Вейцман Х. В поисках пути (Trial and Error), 1949. С. 14.
6. Клименко В. В. Психофізіологічні механізми праксису людини: монографія. К. : Видавничий Дім «Слово», 2013. 640 с.

Церковняк-Городецька О.Г., кандидат
філологічних наук, Військовий інститут
телекомунікацій та інформатизації
імені Героїв Крут

МОТИВАЦІЙНА СКЛАДОВА ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ

Зміна тисячоліть, глобальні процеси, криза звичних людству ідентичностей з особливою нагальністю висувають питання про сутність філології, її місце роль у новій ситуації пошуку відповідей на традиційні питання гуманітарної освіти в контексті нового часу.

Сьогодні як ніколи важливо розвивати, плекати та берегти українське слово, бо в умовах російсько-української війни, де збройна агресія – лише один з інструментів, елементів гібридної війни Росії проти України, де працюють пропаганда, що базується на брехні та підміні понять; торговельно-економічний тиск; енергетична блокада; терор і залякування громадян України; кібер-атаки; категоричне заперечення самого факту війни попри наявність безлічі неспростовних доказів; використання у своїх інтересах проросійських сил та держав-сателітів; звинувачення іншої сторони у власних злочинах.

У цій надскладній ситуації ми українці повинні будувати, розвивати, підтримувати гуманітарну політику у вищих військових навчальних закладах виключно націоцентричну та патріотичну.

Українська мова – це не лише навчальна дисципліна, а й засіб пізнання світу, вивчення інших предметів, комунікації, сприйняття досвіду, культури рідного народу та людства в цілому. Українське суспільство потребує високоосвічених, інтелектуально розвинених, а особливо відданих своїй державі громадян, що легко і вільно можуть спілкуватися між собою, утверджуючи статус української мови як рідної та державної.

Глибина знань курсантів з української мови перебуває у прямій залежності від активної зацікавленості предметом, бажанням досконало знати його.

Мотивацію в науковій літературі визначають як певні психічні явища, що спонукають до виконання тієї чи іншої дії, вчинку зумовлюють активність особистості та її спрямованість на досягнення запланованого результату. Добовицька Т. Характеризує **зовнішню і внутрішню мотивацію**. Зовнішні мотиви визначаються тим, що засвоєння змісту навчального предмета не є метою навчання учня, а виступає засобом досягнення інших цілей (високі оцінки в атестаті, похвала від батьків, змагальність з однокласниками, потреба їхнього визнання тощо). При зовнішній мотивації курсант як правило відчужений від процесу навчання, виявляє пасивність, не відчуває сенсу діяльності або ж вона вимушена. А внутрішні мотиви визначаються особистісно значущими інтересами, зумовлені пізнавальними потребами курсанта, задоволенням, яке він отримує від процесу пізнання та реалізації свого особистісного потенціалу. Домінування внутрішніх мотивів виявляється у високій пізнавальній діяльності, активності в процесі навчання, під час якого засвоєння навчального матеріалу є і мотивом і ціллю, а курсант відчуває, розумово працюючи, емоційне задоволення, що є основою саморозвитку та самореалізації. [1. ст. 17]

Мотивація є фактором, що формує компетентності слухачів. Поняття «компетентність» (лат. *Competens* – відповідний, здібний) означає коло повноважень будь-якої особи; володіння знаннями, досвідом у певній галузі

Саме тому мотивація на уроках української мови – це потреби, інтереси, прагнення, емоції, переконання, ідеали, установки, які спонукають курсанта до діяльності. Мотивація сприяє появі у курсанта навчальної ініціативи й любові до предмета, спонукає його діяти з максимальною енергією в різних навчальних ситуаціях.

За новим Державним стандартом освітньої галузі «Мови та літератури» сказано: «Формування стійкої мотивації до вивчення української мови і літератури, любові до української мови і культури є одним із пріоритетним завдань»[1, с.3]. На уроках української мови формуються такі предметні компетентності, як мовленнєва, мовна, соціокультурна, діяльнісна, літературна, комунікативна. Надпредметна – комунікативна компетентність.

Комунікативна компетентність – володіння методами, прийомами взаємодії з оточуючими, здатність орієнтуватися в різних ситуаціях, спілкування, вміння вступати в комунікацію, бути зрозумілим, спілкування без обмежень.

Отже, на заняттях з української мови для підвищення мотивації варто застосовувати : інформаційно-цифрові технології (сайти з вивчення української мови, онлайн-курси, мовні марафони), візуалізацію журнал «Країна», «газета по-українськи», мнемонічні фрази (сукупність технік для запам'ятовування), роботу з відео українських блогерів, доречі останнє явище як українське мовне блогерство заслуговує на окреме дослідження. До українських блогерів, які просувають українську мову як культурне явище належать Данило Гайдамаха («Чорнобровий»), Вікторія Ільчук («Баба Нюся»), Андрій Шимановський та відомий медіа-філолог Олександр Авраменко, виступ у особистому блозі Євгена Клопотенка про перехід на українську мову. Вивчення їх творчості, використання її на уроках робить українську мову живою, цікавою,молодою, актуальною викликає інтерес та підвищує мотивацію аудиторії.

Варто підкреслити сучасні відеоматеріали, які сприяють підвищенню мотивації – це фільм «Соловей співає» Лесі Воронюк та Сергія Кримського, «Спадок нації» (2016), «Ткацький шлях» (2020). Відео яскраві, колоритні, україноцентричні з активною громадською позицією.

Не варто забувати, що серйозна мовна підготовка військового педагога виявляється не лише у вільному володінні на наукових засадах українською мовою, а мова педагога має бути докладною, ясною, образною і водночас – конкретною і змістовною.

На жаль, не існує єдиної магічної формули для мотивації курсантів. На неї впливають багато чинників: інтерес до предмета, усвідомлення його корисності, прагнення до успіху, впевненість і почуття власної гідності, наполегливість, терпіння, врешті-решт подобається чи не подобається вчителю.

Таким чином, на основі української мови у військовослужбовців Збройних Сил України найефективніше формується національна психологія, характер, світогляд, свідомість, самосвідомість, ментальність та інші компоненти духовності українського народу.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392
2. Усе про мотивацію.Уклад.А.Г.Дербеньова.-Х.: У74.Вид.група «Основа», 2012
3. Ворожейкіна О.М. 100 цікавих ідей для проведення уроку.-Х.: У74.Вид.група «Основа», 2012

*Цяпка О.П, слухач Національного університету
оборони України імені Івана Черняховського,
підполковник*

АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ВИКОНАННЯ БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ ЯК АКТУАЛЬНА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У трактуванні дефініції «адаптація» ми розділяємо погляди низки дослідників, на думку яких це процес пристосування військовослужбовця до вимог професії, обов'язків за посадою,

завдань та змісту спеціальності, специфічних особливостей служби, а також до військового колективу.

Зміст адаптації складають її компоненти, до яких віднесено: організаційний, професійний, соціально-психологічний, соціальний та психофізіологічний. Організаційний компонент адаптації – це процес засвоєння ролі та організаційного статусу посади і підрозділу в загальній організаційно-штатній структурі, а також розуміння військовослужбовцем особливостей механізму управління підрозділом. Соціально-психологічна адаптація – це психологічне пристосування до військової служби, військового колективу, його традицій і норм та стилю управління керівників. Тоді як соціальна адаптація – це процес взаємодії і пристосування молодого офіцера до соціального середовища. Психофізіологічна адаптація – пристосування до нових фізичних і психологічних навантажень, специфічних умов військової служби.

Серед вищезазначених видів адаптації найбільш важливою з огляду на роль і місце військовослужбовців у забезпеченні виконання завдань оборони держави є професійна, оскільки саме вона прямо пов'язана з професіоналізмом особового складу, його готовністю виконувати поставлені завдання. Професійна адаптація – це повне та успішне оволодіння професією, новою посадою, тобто пристосування до змісту й характеру діяльності, її умов і організації, активне освоєння тонкощів та специфіки військової служби, необхідних навичок, засобів прийняття рішення (для початку у стандартних ситуаціях), виконання будь-яких завдань, пов'язаних з вимогами військової служби, у тому числі в стресових ситуаціях і бойових умовах.

Процес адаптації військовослужбовців структурно поділяється на два етапи: перший етап – випробувальний, який дозволяє отримати та накопичити інформацію, що, в свою чергу, є підґрунтям до створення умови для швидкого опанування посади. Цей етап може бути критичним в залежності від особистих якостей, рівня розвитку професійно-важливих військовослужбовця; другий етап характеризується переходом від одного виду діяльності (навчання) до практичної діяльності на посаді та професійного становлення.

Адаптація військовослужбовця до умов військової служби включає:

придбання спеціальних професійно орієнтованих знань і навичок, оволодіння спеціальністю та пристосування до умов виконання службово-бойових завдань;

формування навичок стрільби та озброєної боротьби із противником;

входження у конкретний військовий колектив, встановлення взаємовідносин з командирами, старшими та рівними за посадою;

зміни психіки особистості під впливом нових факторів оточення та змін умов діяльності.

Крім того, на процес адаптації мають суттєвий вплив такі чинники:

якісні чинники особистості військовослужбовця, його темперамент, життєві переконання, ціннісні орієнтації;

чинники знань та вміння командирів і начальників управляти процесами життєдіяльності військових організацій;

інтенсивність бойової діяльності, якість організації служби, побуту та дозвілля особового складу;

ступінь володіння командирами педагогічними навичками, їх виховні здібності, рівень авторитету в підрозділі;

якість організації контролю за внутрішньо колективними відносинами, своєчасне

реагування та корегування процесів внутрішньо колективної динаміки [2].

Важливу роль в проходженні адаптації відіграють особливості організації повсякденної діяльності у підрозділах, які б давали змогу реалізовувати мотиваційні настанови окремого військовослужбовця, особливості соціально-психологічного клімату, що склався в колективі, особисті якості військовослужбовця, пов'язані з його віком, сімейним становищем, характером.

Специфіка адаптації обумовлена характером службової діяльності, а також умовами, в яких вона здійснюється. Винятковий вплив на процес адаптації має об'єктивність оцінки результатів службової діяльності: військовослужбовець, який отримує об'єктивну оцінку своєї діяльності – більш впевнений у своїх силах, з більшою напругою та наснагою відноситься до справи.

Основними чинниками, що можуть ускладнити процес адаптації військовослужбовця до службової діяльності, є такі:

- недостатність та недостовірність інформації про умови та особливості проходження військової служби;

- неналежне ставлення командного складу до процесу адаптації військовослужбовців;

- низький рівень психологічної та практичної підготовленості, низький рівень морально-ділових якостей військовослужбовця;

- порушення принципу рівномірності розподілу службового навантаження між усіма військовослужбовцями.

Досвід проведення ООС (АТО) на сході України яскраво продемонстрував, що ефективність застосування військ (сил) визначається не тільки методами навчання і виховання особового складу, а, передусім, врахуванням психологічних факторів бойової діяльності, визначенням та прогнозуванням психологічних можливостей кожного військовослужбовця виконувати завдання в екстремальних умовах, підтриманням його морально-психологічного стану безпосередньо в бою та забезпеченням своєчасного відновлення психіки після дії надінтенсивних стресових впливів [2].

З огляду на зазначене, психологічне забезпечення адаптації військовослужбовців до умов військової служби – система організаційних, соціально-правових, психологічних, виховних заходів спрямованих на забезпечення безболісних змін психіки особистості під впливом нових факторів військової служби.

Аналіз психологічних досліджень бойових дій протягом ХХ століття (К. Вольф, С. Гершельман, М. Головін, А. Димтрієвський, П. Корф, В. Полянський та ін.) та сучасних дослідників (В. Осьодло, В. Корольчук, В. Стасюк, В. Алещенко, Є. Потапчук, О. Сафін, Н. Агаєв, О. Хміляр та ін.) дозволяє виділити дві групи чинників, що впливають на бойову діяльність військ та мають визначальний вплив на процес адаптації військовослужбовців до бойових дій: зовнішні і внутрішні.

Зовнішні – все те, що пов'язане з діяльністю противника й інших зовнішніх по відношенню до психіки воїна чинників. Внутрішні чинники – усе те, що зумовлено особливостям функціонування нервової системи і психіки воїна в бойовій обстановці.

За своїм характером зовнішні чинники можна поділити на соціальні і бойові. Соціальні чинники виявляють вирішальний вплив на воїнів в бойовій обстановці, бо виступають основою для формування широких соціальних мотивів їхньої поведінки і тривких бойових настанов. Бойові чинники – це широкий спектр змінних, що визначають ті або інші реакції, стан, поведінку військовослужбовців у бою. Дані воєнно-психологічних досліджень дозволили

виявити особливу дієвість таких бойових чинників, як вид, умови та інтенсивність бойових дій, особливості зброї, що застосовується, надійність засобів захисту, часові, природно-географічні, погодно-кліматичні умови, обсяг і співвідношення втрат сторін.

В умовах збройного конфлікту на сході України, якісними ознаками якого в першу чергу є сукупність екстремальних і гіперекстремальних ситуацій. намагань противника активно впливати на морально-психологічні якості, психофізіологічний стан, настрої, бойову активність особового складу, питання забезпечення належного рівня адаптації військовослужбовців до умов виконання службово-бойових завдань є винятково актуальним та потребує пошуку дієвих та результативних механізмів його вирішення.

Висновки. Підбиваючи підсумки, процес адаптації військовослужбовців до умов військової служби надзвичайно складний і на нього впливає багато факторів. Найголовнішим завданням є забезпечення психологічної адаптації військовослужбовців до виконання, в першу, чергу бойових завдань у відповідності до їх військової спеціальності, індивідуальних нервово-психологічних особливостей та умов служби.

Список використаних джерел

1. В. Стасюк. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: підруч. для слухачів, курсантів та студентів вищ. навч. закл. – К.: НУОУ, 2012. – 745 с.

2. Психологія бою: діяльність командира підрозділу щодо підтримання морально-психологічного стану особового складу в ході бойових дій: навчально-методичний посібник / А.М. Романишин, О.В. Бойко, Д.В. Богородицький "та ін. ". – Львів: НАСВ, 2015. – 322 с.

Чайковський І.А., к.м.н., д.м.н. (ФРН)

Інститут кібернетики ім. В.М. Глушкова НАНУ, м. Київ

Бочаров М.М., полковник ЗСУ, к.в.н.

Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ

Грилюк С.М., полковник ЗСУ

Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ

Рижченко Т.М.

Інститут кібернетики ім. В.М. Глушкова НАНУ, м. Київ

Соловйов В.В.,

АТЗТ "Сольвейг", м. Київ

МОНІТОРІНГ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ ТА ФІЗІОЛОГІЧНОГО РЕЗЕРВУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ: МІНІАТЮРНІ НОСИМІ ПРИЛАДИ ТА "ХМАРНІ" ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Поняття "функціональний стан" організму людини в сучасній науковій літературі часто використовується для характеристики загального стану людини, пов'язаного з виконанням трудової, навчальної діяльності і знаходженням в певному морально-психологічному оточенні,

що вкрай актуально під час її зміни, або зміни умов її проведення. Отже, такий стан логічно трактувати як спроможність виконувати службові обов'язки. На даний час існує багато прийомів і способів оцінки функціонального стану людини, від анкетування до програмно-апаратної діагностики.

В Інституті кібернетики НАНУ розроблено програмне забезпечення для оцінки функціонального стану людини в якому комплексі реалізовано принцип багатостороннього аналізу ЕКГ та її оригінальне шкалювання. Це програмне забезпечення доцільно використовувати для вирішення низки різних завдань:

а) забезпечення донозологічної діагностики, тобто надання оперативної оцінки фізіологічного потенціалу (резерву) військовослужбовця (у тому числі курсанта чи слухача вищого військового навчального закладу), визначення його боєздатності (combat operational readiness).

б) оперативна діагностика існуючих захворювань серця та судин у, визначення ризику їх маніфестації та виникнення ускладнень їх перебігу у майбутньому;

в) забезпечення об'єктивного контролю успішності процесу фізичної та психологічної реабілітації військовослужбовців;

г) об'єктивна оцінка тяжкості стану хворих, які потребують невідкладної допомоги, а також аналіз післятравматичного пошкодження серцево-судинної системи у пацієнтів з бойовою травмою;

Для широкого практичного використання цієї технології важливе значення мають прилади для реєстрації електрокардіограми, які мають бути максимально мініатюрними та доступними за ціною. Лінійка таких приладів нещодавно розроблена АТЗТ "Сольвейг", м. Київ. Ці реєстратори електрокардіосигнала є портативними пристроями з автономним живленням, призначеними для реєстрації ЕКГ в 1-му чи 6-ти відведеннях.

Реєстратори можуть працювати в двох режимах: "on-line" електрокардіограф - приставка, яка реєструє, перетворює і передає сигнал ЕКГ на зовнішнє керований пристрій (ЗКП) в реальному часі; "off-line" подієвий реєстратор ЕКС - запис виконується у внутрішню пам'ять, за розкладом, на вимогу, за заданими тривогами, з подальшою передачею на ЗКП для візуалізації, зберігання, виведення на друк, відправлення в хмарні сервіси і на віддалені пристрої з метою подальшого зберігання і обробки.

На наш погляд, особливо прогресивними є пристрої типу електрокардіографічний пластир (ECG patch). Ці надмініатюрні та надлегкі носимі пристрої, які за допомогою липких електродів кріпляться в зручному місці на тілі (зазвичай - під лівою ключицею), абсолютно не заважають звичайної діяльності людини, дозволяють проводити моніторинг електрокардіосигнала протягом багатьох діб і за потреби навіть кілька тижнів. Такі пристрої також розроблені українськими виробниками (коди "Метелик" та "Жетон"). Іншою важливою складовою технології є захищене сховище даних, на основі "хмарних" технологій, яке має відповідні сертифікати кібербезпеки. Обчислювальне, "ядро" розташоване у такій "хмарі" (тобто набір відповідних алгоритмів) здійснює аналіз електрокардіограми. Саме така "хмарна" технологія розроблена українсько-фінською компанією "Кардіолайз". Виміряна інформація відображається в вигляді, який дає змогу підтримувати прийняття, тобто бути побудованої за правилами когнітивної графіки. Наявне програмне забезпечення дає можливість виконувати усі завдання, які перелічені вище. У ході подальших досліджень будуть розроблені специфічні

алгоритми прийняття рішень, скеровані саме на підтримку довготривалої службової діяльності військовослужбовця, у першу чергу офіцера-керівника.

Нами проведене пілотне дослідження, в якому прийняли участь 3 старші офіцери – 2 викладачі та слухач Гуманітарного інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. Використовувалися два види мініатюрних носимих приладів (Рис.1), виробництва АТЗТ “Сольвейг” та хмарний сервіс для аналізу електрокардіограми українсько-фінської компанії “Кардіолайз”.

*Черевичний С.В., ад'юнкт кафедри суспільних наук
гуманітарного інституту Національного університету
оборони України імені Івана Черняхівського, підполковник*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ КОМАНДИРОМ

У відповідності до філософії науки, кожен дослідник має дотримуватися у своєму дослідженні певної методології, яка в повній мірі зможе розкрити окреслену ним проблему. Головним завданням методології є забезпечення дослідження системою чітко перевірених, достовірних та апробованих принципів, методів, правил та норм.

Виходячи із сучасних поглядів загальної психології, вирішення різного роду завдань неможливо без використання знань про психологічні особливості особистості, її потенційні можливості, які найбільш чітко проявляються у прийнятті рішення. Командира ж відрізняє унікальна здатність приймати рішення в край складних умовах: висока відповідальність за життя підлеглих, врахування величезної кількості важко співставних критеріїв, альтернатив, дефіцит часу, висока невизначеність, значні емоційні навантаження на психіку, не завжди прогнозована ціна можливих наслідків, тиск з боку старших командирів та багато іншого. У прийнятті командиром рішення в умовах невизначеності найбільш яскраво проявляються як властиві йому специфічні особливості сприйняття і переробки інформації, так і нестандартне бачення реальності. Якщо врахувати, що прийняття командиром рішення має визначальне значення для його діяльності загалом, то стає зрозумілим фундаментальний характер цієї проблеми для сучасної військової психології. Від рівня її розробки залежить рішення цілого комплексу як теоретичних так і прикладних психологічних проблем. Висока цінність прийняття рішення обумовлена й тим, що воно представлено практично в усіх функціональних блоках структури професійної діяльності, де займає в дійсності, центральне місце. Дослідження прийняття рішення доцільно розглядати на методологічній основі наступних підходів:

Системно-структурний підхід. Сутність застосування системно-структурного підходу в дослідженні прийняття рішення полягає в реалізації вимог загальної теорії систем, згідно з якою кожний об'єкт у процесі дослідження слід розглядати як велику і складну систему й одночасно як елемент більш загальної системи [2]. Даний підхід дозволяє нам вивчати особистість і її психіку як систему, до якої входять певні окремі елементи в певних зв'язках. Використання системного-структурного підходу одночасно має два напрямки [5]. Представники першого напрямку зосереджують свою увагу на вивченні процесів формування системи, знаходженню механізмів її функціонування. Досліджуються закономірності взаємодії

окремих компонентів системи, які направлені на отримання запрограмованого результату [1]. Представники другого напряму основну увагу зосереджують на вивченні механізмів, що породжують нові системні якості, які виникають в процесі взаємодії окремих компонентів системи.

Так, Б. Ломов розглядає об'єкти і явища психіки з позиції метасистем, до яких вони включені і властивостями яких володіють. Вчений зазначає, що особистість ніби знаходиться на перехресті багатьох різнопорядкових систем і про її існування можна вести мову як про полісистемний процес. Приналежність людини до багатьох систем, тим чи іншим чином, виражено в її психологічних якостях. Разом з тим, психіка являє собою щось цілісне, інтегральне. Цілісність психічних явищ відзначається зазвичай як одна із фундаментальних характеристик. Будучи багатогранними, психічні явища виступають як явище одного ланцюжка. Тому вони й самі можуть розглядатися як системи [3].

Таким чином системно-структурний підхід пропонує цільовий аналіз, віднесений до системи в цілому і до окремих її складових. Саме це дозволяє нам розкрити компонентний склад системи прийняття рішення і взаємодії окремих її компонентів що утворюють дану систему, а також сформулювати уявлення про структуру системи, її внутрішню організацію та рівні.

Особистісно-діяльнісний підхід у поєднанні з системно-структурним підходом також доцільно розглядати в межах дослідження прийняття рішення командиром, що дає змогу нам розглядати процес прийняття рішення не лише як такий, що має діяльнісну природу й складається з її структурних елементів, а як процес, що здійснюється особистістю (командиром) на основі диспозиційного ставлення до власної діяльності. Тобто, прийняття рішення можна розглядати як процес самоорганізації й саморегуляції діяльності командира в ситуації невизначеності. Це передбачає, що має місце подвійне бачення цієї проблеми. У першому випадку командир перебуває всередині цієї діяльності (ситуація невизначеності що ініційована або ним або стороннім впливом), а в другому випадку – командир стоїть «над» діяльністю, рефлексує процес її реалізації, втручається в нього для усунення протиріч та ситуації невизначеності в цілому [6]. Процес прийняття рішення командиром в умовах невизначеності відповідає діяльності саме другому випадку, де командир рефлексує над своїм рішенням.

У психології вагоме місце займає підхід до розгляду прийняття рішення як процесу, що пов'язаний з активністю особистості. Щоразу, коли особистість знаходиться перед проблемою морального, ціннісного самовизначення, здійснює вчинок, вона перебуває в ситуації прийняття рішення, і дуже часто ця ситуація є невизначеною. Є. Степура прийняття рішення пов'язує з особистісним буттям людини, де воно є продуктивним процесом і має певні результати у вигляді нових оцінок, суджень, мотивів, установок та смислів особистості [4]. Представники зарубіжної психології особистості поняття прийняття рішення пов'язують з внутрішнім конфліктом (З. Фрейд, К. Хорні, К. Юнг).

Таким чином, особистісно-діяльнісний підхід об'єднує психологічні концепції, засадничими твердженнями яких є положення про діяльнісну природу походження психіки й особистості та дає змогу нам розглядати прийняття рішення як процес самоорганізації й саморегуляції діяльності особистості командира, сутність якого полягає у формуванні дій в умовах невизначеності.

Список використаних джерел

1. Анохин П.К. Философские аспекты теории функциональных систем: [избр. труды]. Москва: Наука, 1978. 400 с.
2. Ганзен В. А. Системные описания в психологии. Ленинград: изд-во Ленингр. ун-та, 1984. 176 с.
3. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. Москва: Наука, 1984. 444 с.
4. Степура Є.В. Ціннісно-сміслові чинники прийняття рішень особистістю в умовах невизначеності. Дисс. на здоб. наук. ступ. канд. психол. н., Київ, 2016., 204 с.
5. Шадриков В. Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности. Москва: Наука, 1982. 185 с.
6. Щедровицький Г.П. Методологічна організація системно-структурних досліджень і розробок. Наука і суспільство. 2004. № 2. С. 30-49.

*Чигирик В.І., слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України імені
Івана Черняхівського, майор*

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ХОДІ ПІДГОТОВКИ ТА ВЕДЕННЯ ОПЕРАЦІЙ (БОЙОВИХ ДІЙ)

В Україні соціальна робота серед військовослужбовців проводиться досить тривалий проміжок часу, адже військовослужбовців є такими ж громадянами України, як і інші звичайні громадяни, але специфіка їх роботи пов'язана з виконанням завдань щодо захисту своєї Батьківщини та свого народу. Відповідно, як і інші громадяни України, військовослужбовці потребують допомоги і захисту своїх прав. Тим паче в часи, коли в Україні, зростає соціальна напруженість. Тому у Збройних Силах України організована соціальна робота для інформування та роз'яснення військовослужбовцям та членів їх сімей щодо практичної реалізації своїх соціальних гарантій.

Мета соціальної роботи в умовах військової служби полягає в тому, щоб відновити фізичні й психічні сили тих, кому надається допомога, скорегувати особистісні установки клієнтів, навчивши їх правильно сприймати примусові сторони свого життя; внести елементи соціальної справедливості в рамки субординаційних ставлень, характерних для військової служби.

Соціальним захистом військовослужбовців займаються військові психологи, юристи, спеціалісти військово-медичних установ. Проте стройові командири, керівники будь-якого рангу також мають забезпечувати соціальну захищеність підпорядкованим їм військовослужбовцям і їхнім сім'ям [1].

Цілі соціальної роботи в найзагальнішому вигляді полягають у тому, щоб відновити фізичні і психічні сили військовослужбовців, скорегувати їх особистісні установки, навчивши терпимо ставитися до примусового спілкування з іншими: внести елементи соціальної справедливості в субординаційні відносини, характерні для військової служби.

Соціальна робота з військовослужбовцями здійснюється як безпосередньо в умовах Збройних Сил, так і в суспільстві в цілому. Одне з найважливіших завдань – дотримання всіх прав і пільг, які покладені військовослужбовцям відповідно до чинного законодавства, забезпечення таких соціально - побутових умов, які не руйнують здоров'я і працездатність людей, що проходять військову службу.

Одна з важливих функцій соціальної роботи – розвиток соціальних комунікацій, ліквідація міжособистісної напруженості, конфліктів, згуртування військових колективів (особливо в закритих військових містечках, гарнізонах, надовго відірваних від сім'ї, суспільства). З цією метою застосовуються конфлікгологічні процедури, технології посередництва, методи групової терапії у вигляді бесід, ігор тощо, тренінги спілкування і навчання комунікативним навичкам, виявлення психологічної сумісності або несумісності індивідів для комплектування найбільш життєздатних або стабільних колективів.

Для пом'якшення напруженості в сім'ях військовослужбовців, запобігання конфліктів або кризових ситуацій велике значення має розвиток спеціальної системи сімейного консультування та сімейної терапії. [2].

У бойовій обстановці соціально-правове забезпечення є комплексом цілеспрямованих заходів зі створення необхідних соціальних і правових умов успішного виконання особовим складом бойових завдань через дотримання встановлених законами, військовими статутами, нормативно-правовими актами прав і свобод військовослужбовців, реалізацію їх потреб та інтересів, урахування та застосування норм міжнародного гуманітарного права, зміцнення військової дисципліни, організованості і правопорядку. Соціально-правове забезпечення в бойовій обстановці як складову морально-психологічного забезпечення організовують на основі законодавства України, указів і розпоряджень Президента України, постанов і розпоряджень Уряду України, наказів і директив Міністра оборони України, начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України, вказівок та розпоряджень Головного управління виховної та соціально-психологічної роботи Збройних Сил України, статутів Збройних Сил України, а також наказів безпосередніх командирів і начальників.

У бойовій обстановці є декілька груп об'єктів соціально-правового забезпечення:

конкретні військовослужбовці та певні категорії особового складу, а також сім'ї військовослужбовців;

ветерани війни, учасники бойових дій, ветерани Збройних Сил, пільгові категорії;

військові колективи;

за певних умов бойової діяльності, застосування військ (сил) – цивільне населення, що проживає в районі дій, дислокації військ;

у ході ведення бойових дій, особливо після бою (під час оперативної паузи) – поранені, контужені, психотравмовані, а також особовий склад деморалізованих та дезорганізованих підрозділів, які почали панікувати, зазнали впливу пліток і чуток;

військовополонені.

Кожній із цих категорій, тим більше окремим особам, властиві певні особливості, які потрібно враховувати під час організації та проведення заходів соціально-правового забезпечення та заходів підготовки і ведення бою (бойових дій).

Дієвість соціально-правового забезпечення в бойовій обстановці зумовлена повнотою реалізації його основних функцій. Чіткого нормативного визначення функцій соціально-

правового забезпечення, на жаль, не існує: деякі автори обмежують їх функціями військово-соціального управління, інші – функціями морально-психологічного забезпечення, його основними завданнями або наближують до загальних функцій відповідно до складових морально – психологічного забезпечення.

Водночас аналіз різноманітних джерел дає змогу стверджувати, що функції соціально-правового забезпечення доцільно визначати, виходячи із його мети і покладених на нього завдань.

Виходячи із мети й основного змісту соціально-правового забезпечення, основними його функціями є такі:

гуманістична – означає прояв гуманного ставлення людини до людини;

інформаційно-комунікативна – передбачає поширення соціального, службового, бойового досвіду, спадкоємність традицій, ціннісних установок, а також виявлення, збір, узагальнення і доведення до суб'єктів інформації про військовослужбовців, членів їх сімей, що потребують соціальної та правової допомоги, факти, що вимагають втручання командирів, формування банку даних про особовий склад, осіб, що потребують соціально-правової допомоги та підтримки;

аналітико-прогностична – забезпечує аналіз передумов та чинників перспективного розвитку процесів соціально-правового забезпечення у масштабах військової частини, вивчення тенденцій соціального напруження на етапі підготовки та ведення бойових дій, громадської думки про стан соціально-правової роботи, соціальної допомоги і правового захисту військовослужбовців, потреб військовослужбовців, прогнозування процесів соціального розвитку у військовій частині, підрозділах у бойовій обстановці;

організаційно-методична – забезпечує організацію і практичне виконання заходів соціально-правового забезпечення, вивчення інноваційних форм соціальної та правової роботи, узагальнення і поширення передового досвіду діяльності відповідних посадових осіб щодо соціально-правового забезпечення, систематизацію інформаційних матеріалів, законодавчих і правових актів, організацію оперативного доведення вимог безумовного виконання особовим складом бойового наказу;

профілактична – призначена для запобігання негативним явищам у військових колективах, передбачає приведення в дію соціально-правових, юридичних, психологічних, педагогічних тощо механізмів запобігання і подолання негативних соціальних явищ, регулює соціальну поведінку особистості в бойовій обстановці;

афектно-комунікативна – регулює рівень емоційного напруження у військовому колективі, впливає на ситуацію в мікросоціумі, сприяє вольовій регуляції поведінки, самоконтролю, самовладанню військовослужбовця в бойовій обстановці;

інтегративна (соціоінтегративна) – об'єднує та використовує досягнення різних галузей наукових знань (військових і гуманітарних тощо) у вирішенні соціальних та правових проблем особового складу в період підготовки і ведення бою (бойових дій).

Усі форми і методи, сили та засоби, які залучають до проведення заходів соціально-правового забезпечення, мають не лише сформувати необхідні морально-бойові якості, підготувати свідомість і психіку, створити необхідний для вирішення бойових завдань морально-психологічний стан особового складу, а й забезпечити їх соціально-правове положення і самопочуття, гідне захисника Вітчизни, гарантувати і захищати їх особисті і цивільні

права.

Мета соціально-правового забезпечення полягає в реалізації конституційних прав і свобод, запитів особового складу в умовах виконання бойових завдань, а також сприянні зміцненню єдиноначальності, формуванні у військовослужбовців свідомого підкорення командирам (начальникам), мобілізації їх на безумовне виконання поставлених бойових завдань.

Аналіз сучасної практики діяльності органів військового управління, виховної (виховної та соціально-психологічної) роботи, досвід миротворчої діяльності, проведених командних та командно-штабних навчань свідчить, що основними завданнями соціально-правового забезпечення є:

аналіз та прогнозування динаміки соціальних процесів у підрозділах, виявлення існуючих соціальних і правових проблем, потреб і запитів особового складу військової частини та членів їх сімей;

забезпечення правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей, реалізації встановлених законодавством України прав, гарантій і пільг;

створення належних умов задоволення соціальних потреб особового складу у бойових умовах;

забезпечення військовослужбовців необхідною інформацією та формування у підлеглих поваги до права, законності і правопорядку;

виховання у військовослужбовців нетерпимості до правопорушень, готовності зі зброєю в руках захищати інтереси держави та її громадян;

формування у особового складу впевненості у виявленні постійної турботи з боку командування, органів виховної (виховної та соціальнопсихологічної) роботи з питань задоволення їх матеріально-побутових умов, інших соціальних запитів у бойових умовах;

ведення роз'яснювальної роботи щодо необхідності виконання наказів і директив Міністра оборони України, начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України, командування військової частини при обмежених можливостях для задоволення соціальних та матеріально-побутових потреб у ході підготовки і ведення бою (бойових дій).

роз'яснення особовому складу норм міжнародного гуманітарного права, необхідності дотримання екологічної безпеки, особливостей поведінки із військовополоненими, мирним населенням;

зміцнення єдиноначальності, правопорядку та військової дисципліни;

налагодження співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування для ефективного вирішення завдань із надання соціально – правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей.

Механізм реалізації соціально-правового забезпечення в бойовій обстановці передбачає три види діяльності:

1) базисну – удосконалення законів, інших нормативних актів у частині, що стосується соціального та правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей, це прерогатива держави (Президента, уряду, Міністра оборони, начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України) як у мирний, так і у воєнний час;

2) організаторську – удосконалення соціально-правового забезпечення, діяльності командирів (начальників);

з) практичну – ефективне застосування методів соціально-правового забезпечення, спрямованих на вивчення, аналіз, узагальнення, прогнозування, планування, надання допомоги, формулювання пропозицій тощо.

Безперервність соціально-правового забезпечення в бойовій обстановці забезпечують: визначенням, з'ясуванням і своєчасним поставленням завдань підлеглим командирам, штабам, органам виховної (виховної та соціальнопсихологічної) роботи, їх інструктажем щодо форм і методів соціально – правового забезпечення, особливостей планування з урахуванням бойових дій та етапів виконання бойових завдань. [3, с. 495].

Висновки. Виходячи з цього можна зробити висновок, що в сучасних умовах соціальна робота відіграє важливу роль у підтриманні на високому рівні морально – психологічного стану, з метою успішного виконання поставлених бойових завдань, і потребує подальшого розвитку та вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Технології соціальної роботи з військовослужбовцями – <https://buklib.net/books/32441/>.
2. Агарков А.О., Арабаджиєв Д.Ю., Єрохіна Т.В., Кузмін В.В., Мещан І.В., Попович В.М. Технології соціальної роботи. – https://pidru4niki.com/73080/sotsiologiya/tehnologiyi_sotsialnoyi_roboti_viyskovosluzhbovtsyami_chlenami_yihnih_simey.
3. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України, Частина І. За загальною редакцією доктора психологічних наук, професора, заслуженого працівника освіти України В. В. Стасюка. – Київ: НУОУ, 2012. – 495 с.

Швець В.В., слухач навчальної групи 5102 Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, майор

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМИ

Більшість людей хоча б раз у своєму житті опинялися у ситуації, яка викликала собою психологічну травму. Це могла бути втрата близької людини, аварія, землетрус, війна чи психотравмуюча ситуація, яка мала місце ще в ранньому дитинстві, та справила значний вплив на становлення особистості. Певна частка цих людей змогла самостійно та успішно вийти з психотравмуючої ситуації, користуючись допомогою часу. Але для інших вплив психотравми може виявитись сильним та нездоланим фактором що не дає можливості подальшому нормальному гармонійному існуванню.

Проблематика психологічної травми людини не є новою. В основу останніх розробок щодо розуміння поняття психотравмуючої ситуації та психологічної травми, а також методів психологічної допомоги покладені праці вітчизняних та зарубіжних вчених, які займалися дослідженням даної проблеми: Ю. Александровського, Л. Бурлачука, Ф. Василюка, Дж. Вордена, М. Догадіної, В. Осьодло, Є. Ліндемманна, П. Левіна, В. Панка, М. Решетнікова, О. Романчука, В. Сидорової, та ін.

Важливість психологічного вивчення феномена "психотравма", її психологічного змісту та структури, значущості у змінах станів психічного та фізичного здоров'я людини, постійно відмічається вченими різноманітних галузей психологічної науки (загальна психологія, медична психологія, психофізіологія, інженерна психологія, практична психологія, спортивна психологія та ін.), вченими суміжних галузей знань (медицина, валеологія, педагогіка, фізкультура й спорт та ін.) (І. Алексєєва, Дж. Боулбі, І. Малкіна-Пих, Н. Сарджвеладзе, С. Соловійова, Н. Тарабріна, Л. Трубіцина, Б. Фoa, О. Черепанова та ін.). Все це визначає високу ступінь відкритості до обміну знаннями і діалогу спеціалістів різних суспільних наук і чинить позитивний вплив на розвиток результатів досліджень психотравми, хоча і ускладнює завдання розробки універсальної теоретичної і емпіричної моделі їх подолання.

Психологічна травма (від грец. *psyche* – душа, *trauma* – потрясіння) – це різні ураження психіки, які порушують її нормальний стан, створюють психічний дискомфорт і виступають в якості причини виникнення неврозів та інших захворювань; [3] це шкода, завдана психічному здоров'ю людини в результаті інтенсивного впливу несприятливих факторів середовища або гостроемоційних, стресових впливів інших людей на її психіку. [2]

Психотравма – це життєва подія або ситуація, яка впливає на значущі сторони існування людини і призводить до глибокого психологічного переживання. Виникнення психічної травми розглядається як наслідок незавершеності інстинктивної реакції організму на травматичну подію. Внутрішню травму можна порівняти з фізичною раною, до якої людина вже давно звикла і не звертає на неї ніякої уваги, і не піклується про неї. Але людина переживає дуже сильний біль, коли хтось доторкається до хворої руки. І той інший зовсім не винен у тому, що людині боляче. [1]

Свого найбільшого поширення поняття "психологічна травма" набуло в рамках теорії посттравматичного розладу і виникло в кінці 80-х років минулого сторіччя у межах кризової психології. Психологічна травма – це переживання особливої взаємодії людини і навколишнього світу. Психологічна травма – це надто сильні та потужні переживання або потрясіння, які відчуває особистість. Найбільш яскравими прикладами психотравм є приниження особистості, емоційне потрясіння, смерть, загроза її життю або здоров'ю. [1]

Аналіз психологічних джерел, присвячених вивченню даного поняття, показує, що єдиного трактування поняття "психологічна травма" немає. Існує декілька психологічних напрямків, які по-різному трактують поняття "психологічна травма".

Так, В. Франкл розглядав травму як втрату людиною життєвоважливих сенсів, а її подолання – як пошук осмислення події або пошук нових життєвих сенсів. [6] Е. Дорозцева під психологічною травмою розуміє переживання, в центрі якого знаходиться певний емоційний стан. Центральне місце емоцій в структурі психотравм, обумовлене як важливим місцем емоцій в організації й інтеграції психічних процесів, так і їх роллю у взаємозв'язку психічних і соматичних систем особистості. [1]

Г. Сельє визначає психологічну травму як особливу форму загальної стресової реакції. Дослідження Г. Сельє показали, що певний ступінь стресу може бути навіть корисним, оскільки він грає мобілізуючу роль і сприяє пристосуванню людини до умов, що змінюються. Але якщо стрес сильний і продовжується дуже довго, то він перенавантажує адаптаційні можливості людини і приводить до психологічних і фізіологічних "поломок" організму. [5]

Єдиним для більшості визначень поняття "психотравма" є наголошення на

травматичних переживаннях. Переживання розуміє під собою рефлексію психотравмуючої ситуації і її включення в автобіографічний досвід, визначення її суб'єктивного сенсу і значення у житті. Переживання – це ключовий процес переходу від самої критичної ситуації до подальших життєвих перспектив, осмислення цієї ситуації як вже того що відбулося, вже того що залишилось в минулому, хоча і небайдужого для теперішнього і майбутнього, життєвого шляху, що й робить психологічний підхід привалюючим. [4]

Таким чином, теоретичний аналіз особливостей психотравмуючих ситуацій в життєдіяльності людини показав, що психотравмуюча ситуація породжує в психіці людини травматичний процес, який зумовлює прогрес дезорганізації психічної діяльності зі спробами психіки утримати, локалізувати і дисоціювати цей процес.

Відновлення психіки після перенесеної психотравмуючої ситуації без розвитку в подальшому психічних порушень можливо за умов певної психологічної зрілості особистості, а також зовнішніх умов як підтримка оточуючих й достатня кількість часу.

Список використаних джерел

1. Гоцуляк Н. Є. Психологічна травма: аналіз та шляхи її подолання: Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. : Педагогічні та психологічні науки. 2015. № 1. С. 378–390.
2. Євсюков О. П., Садковий В.П. Специфіка особистісних змін, що відбуваються з людьми, які пережили психічну травму: Проблеми екстремальної та кризової психології. 2010. Вип. 7. С. 121–129.
3. Прийменко В. Психолого-педагогічна допомога дитині в переживанні гострої психологічної травми: Психолог. 2007. № 38. С. 4–8.
4. Психология здоровья: навч. посіб. / Г. С. Никифоров, В. А. Ананьев, И. Н. Гуревич и др. / Под ред. Г. С. Никифорова. С.Петербург, 2000. 504 с.
5. Селье Г. Стресс без дистресса. URL: <http://www.rulit.net/books/stress-bez-distressa-read-15443-1.html> (дата звернення: 08.11.2021)
6. Франкл В. Основные понятия логотерапии. Доктор и душа: Ювента, 1997. С. 242–279.

*Шевченко О.В., курсант Військового
інституту телекомунікацій та
інформатизації імені Героїв Крут*

ФЕНОМЕН ГЕРОЇЗМУ У ВІЙСЬКУ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Героїзм є вищою духовною потребою людини, звеличує її, здатну на вчинення подвигу, передає одну з рис Бога (недаремно слово «героїзм», утворене від іменника «герой», походить від давньогрецького ἥρως – «богатир», витязь; напівбог»).

Поняття героїзму досить об'ємне, і тут важливо, як пояснюють людям, хто такий герой, і що таке героїзм. Первинно це поняття з'явилося в стародавній Греції, і означало людину, яка творить визначні вчинки на користь суспільства, не рахуючись з небезпеками для себе.

Були герої, які сьогодні здаються досить міфічними, як, наприклад, учасники Троянської війни, але, наприклад цар Леонід та його триста спартанців — це вже реальні герої, які не просто внесли важливий внесок у остаточну перемогу греків у боротьбі з персами, але й вплинули на долю греків протягом століть нелегких випробувань. І не лише греків. Сьогодні подвиг спартанців є важливим елементом європейської культури, зразком для виховання нових поколінь. Що ж такого особливого сталося під Термопілами, що й сьогодні зворушує людські душі? Тут ми повинні подивитися на героїзм з іншого боку. Героїзм — це звернення героя до спільноти, частиною якої він є. Звернення не словом, а дією, за яку заплачена ціна. У випадку спартанців ціна абсолютна — їхнє життя. А спільнота — це не лише ті, які жили на Пелопонесі, але й ненароджені діти і внуки, які могли народитися рабами. Це так само і ті, хто виховав їх членами спільноти, і які, можливо, на момент подвигу, вже й не жили.

Серед перших в історії спроб дати визначення поняттям «герой» та «героїзм» належить Платону. Він визначав героїв не лише посередниками між світом богів та людей, але й як мудреців, інтелектуалів, софістів. Важливим є те, що філософ пов'язував героїзм не лише з божественною волею, але й з соціальним статусом. Однією із спроб обґрунтування витоків героїчного вчинку належить Джордано Бруно. В його праці «Про героїчний ентузіазм» герой, героїзм та героїчний вчинок розглядаються у естетичному сенсі та зростають від платонівського ентузіазму до активного героїчного відчуття життя. Розглядаючи героїчний ідеал, філософ виступає проти християнського розуміння богонатхненності героя. Героїчний ентузіазм має природній світлий та яскравий дух, керується прагненням до істини та справедливості, запалює світло розуму і йде далі звичайних людей.

У філософії феномен героїзму осмислювався Г. В. Ф. Гегелем, де герой подається як втілення національного духу.

Розглядаючи українську філософську думку щодо розуміння та тлумачення понять «герой», «героїчний вчинок» можна визначити, що розвивається вона в контексті європейської, переймаючи її досвід. Але існують і свої певні особливості, які вирізняють її від інших. Головною особливістю, на мою думку, є формування уявлень про героїзм у національному контексті, який розкриває своєрідність розвитку героїзму наших пращурів, та окреслює перспективи його піднесення на сучасному етапі становлення українського суспільства. Формування уявлень про героїв і героїчне, героїчні вчинки українськими мислителями почалося ще за часів Київської Русі.

Я вважаю, що здатність до героїчного вчинку притаманна кожній людині, а проявитися вона може лише за певних обставин (у переважній більшості критичних). Таким чином, риса, що притаманна всьому людству, не може бути відхиленням, вона є нормою. На даний час в Україні постає нагальна проблема виховання молодого покоління у розумінні краси героїчного вчинку та прагнення до самовдосконалення на їх прикладі. Вихованцям потрібно підкреслювати, що героїчне – це моральне явище, яке має естетичну форму піднесеного. Звідси виходить, що лише на прикладах героїчних вчинків людей суспільство здатне об'єднатися і відстоювати свої права, свободу та прагнути до кращого майбутнього.

Історія українського народу просто просякнута героїчними подвигами, які чинилися її синами в боротьбі за волю. Для українців завжди є характерна «запальна вдача», яка і сприяла героїчному подвигу не лише заради себе, а задля своєї землі. І саме тому поняття «герой» і «патріот» завжди є тотожними для нашого народу. В усі часи український герой

вирізняється не лише фізичною досконалістю, а й духовною мудрістю.

Отже, - «героїзм – найкраще виявлення самовідданості і мужності у виконанні героїчного обов'язку, що вимагає стійкості та готовності до самопожертви».

Боротьба за незалежну і єдину українську державу тривала всі попередні роки і триває до сьогодні. Українці проходять важкий шлях самостійного розвитку та захисту кордонів своєї держави. Численні революції 2004 року та 2013-2014 років говорять про те, що дух нації та самоідентифікація народу передається нащадкам попередніми поколіннями визначних воїнів-героїв.

Про героїзм воїнів армії ЗСУ можна говорити багато і не без сліз на очах. Але це величезні і визначні вчинки звичайних людей, які вартують життя і мирного неба над головою всіх українців.

Неможна не згадати 242 дні героїчної оборони Донецького аеропорту. Почалася вона із захоплення російськими військами, чеченськими бойовиками будівлі аеропорту тоді ще мирного Донецьку. Повна дестабілізація міста, початок окупації, і лише мужність наших воїнів, скоординовані дії українських Повітряних сил, високомобільних десантних військ дозволили перетворити Донецький аеропорт на символ української мужності, оплот українського духу. Вся країна цінує, шанує і пам'ятає українських героїв. Саме завдяки героїчному прикладу захисників аеропорту, стійкості та мужності «кіборгів» ДАП став символом, який сприяв підйому бойового духу українських воїнів та відродженню війська. «Це були наші українські герої, які вгризлися в землю і під шквальним вогнем утримували те, що залишилося від нового і старого терміналу.

У народній пам'яті ці герої навіки залишаться славнозвісними «кіборгами», безстрашними і непереможними українськими воїнами. Саме завдяки стійкості кожного з «кіборгів» українським військовим вдалося зберегти і очистити дві третини Донбасу.

Окремі героїчні вчинки бійців української армії стають відповіддю на досить важке громадянське питання: хіба ми зможемо щось змінити та що від нас залежить? Найвищу ціну заплачено за мир та спокій інших людей, за громадян своєї Батьківщини. І це не може не спонукати свідомих громадян країни ставати на допомогу в обороні та захисту своєї держави. Наші герої, імена яких тепер записані на меморіалах чи могилах, спонукали наш народ відкинути комплекс меншовартості, яку нам нав'язували протягом останніх десятиліть, та укріпити внутрішній дух та зміцнити віру в звитягу Української Армії.

Так і у наші дні у цій неоголошеній війни на сході України, в час, коли всі мирні жителі нашої країни потребують віри, впевненості у наступному дні, завдячуючи нашим мужнім воїнам, та героям добровольцям, які полишили свої цивільні робочі місця, змінивши свої затишні домівки на окопи, а поцілунки коханих дружин та люблячих діточок – на смертельні поцілунки ворожій зброї, всі вони мають віру та надію на світле майбутнє. І доки кожного українського воїна в серці є любов до рідної землі, доти житимуть українці як народ, та існуватиме на світовій мапі держава вільних, волелюбних нікому не скорених людей - Україна.

Список використаних джерел

1. Рено А., Героїзм. /Приклади героїзму і моральність енергії з історії всіх часів і народів, 1896.

2. Чижевський Д. /Визвольна боротьба на Україні. - К., Орій при УКСП «Кобза», 1992.
3. Чернявська О. Архетип культурного героя: функціонування в історії світової культури [Електронний ресурс] / Олена Чернявська // Наукові записки Кіровоградського державного університету. Серія: Філологічні науки (Літературознавство). – 2012. – Вип. 111. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/2012_111/statti/30.pdf.
4. Данчук А.Л. Героїчна тема в українських думах та історичних піснях / А.Л. Данчук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2005. – № 20. – С. 151–155.
5. Книга пам'яті полеглих за Україну [Електронний ресурс]/Режим доступу: <https://ukraine-memorial.org/ua/biography-list/>; <https://ukraine-memorial.org/ua/fight-list/>
6. Коренівський Д. Г. Життєвий шлях героя / Коренівський Д. Г. — К.: Ін-т філософії, 2006. — 111 с.
7. Ромовська З. В. Філософія Героїзму / З. В. Кривицька, Ю. В. Номін. — К.: Прецедент, 2006. — 93 - 98 с.
8. Бобровник С. В. Філософська думка в Україні/ С. В. Бобровник ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — Київ : Юрид. думка, 2011. — 383 с.
9. Миронов Ю. Б. / Ю. Б. Миронов // Основи патріотичного виховання молоді. – 2014. – № 39. – С. 231-238
10. Андрєєва В. І. : Психологія воїна/Практичний посібник. – К.: «Мотор-школа», 2003.- 78 – 80 с.

Шевчук О.В., начальник відділу, Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, полковник

Деточка О.Д., провідний науковий співробітник, Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України

АКТУАЛІЗАЦІЯ МОТИВАЦІЙНОГО КОМПОНЕНТУ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДБОРУ В УМОВАХ ПЛИННОСТІ ВІЙСЬКОВИХ КАДРІВ

Одним з чинників, що обумовлює необхідність підвищеної уваги до професійно-психологічного відбору на військову службу загалом та його мотиваційного компоненту зокрема, є плинність військових кадрів. Кадровий потенціал відіграє провідну роль у забезпеченні ефективної діяльності будь-якої організації, у тому числі і Збройних Сил України (далі ЗС України). Плинність кадрів виступає ключовим фактором неефективного використання кадрового потенціалу, адже вона призводить до зниження спроможностей колективу, зростання потреби у пошуку та підготовці нових якісних фахівців тощо.

За даними міжнародної медіакорпорації “BBC News Україна” упродовж 2018-2020 рр. з лав ЗС України звільнили понад 77 тис. осіб, які проходили військову службу за контрактом. Це становить трохи більше третини від нормативної чисельності військовослужбовців ЗС України, що визначена чинним законодавством. Із вищезгаданих 77 тис. осіб майже 10 тис.

військовослужбовців було звільнено через службову невідповідність [1]. Варто також зазначити, що за перші дев'ять місяців 2020 року звільнилось 20 тис. військовослужбовців служби за контрактом (з них близько 16 тис. – особи рядового, сержантського і старшинського складу), за цей же період контракт на проходження військової служби уклали 22 тис. осіб рядового, сержантського і старшинського складу [2].

Американські дослідники ще у 80-ті роки минулого століття встановили, що у разі "якщо при наборі не здійснювалися профорієнтація і профвідбір, контингент працюючих оновлювався протягом року на 50% в силу їх психофізіологічної непридатності і незадоволення роботою. Профорієнтація й профвідбір, на які витрачається приблизно 1,5-2,0% вартості навчання робітників, дозволяють наполовину зменшити плинність кадрів з цих причин" [3, с. 552].

Відтік особового складу породжує потребу в заміщенні вакансій, що утворюються, але пошук кандидатів із належним рівнем знань і навичок або підготовка нових якісних кадрів потребують багато зусиль та часу. На думку окремих дослідників "залучення нових працівників коштує дорожче, ніж вивчення причин і зменшення плинності кадрів" [4, с. 159]. Для зменшення відтоку військовослужбовців необхідно вживати ефективних заходів, розробка яких неможлива без розуміння передумов, що спонукають особовий склад звільнитися з лав ЗС України.

З метою визначення таких передумов у червні 2021 року співробітниками Науково-дослідного центру гуманітарних проблем ЗС України було проведено відповідне опитування військовослужбовців ЗС України. Отримані дані за його результатами, серед іншого, вказують і на існуючий зв'язок між мотивами військової служби та налаштованістю особового складу на її подальше проходження. Отже, врахування мотиваційного компоненту під час відбору на військову службу може зменшити ризики плинності кадрів, що визначає наукову та практичну значимість досліджень у даному напрямку.

В цілях виявлення мотивів, що спонукають військовослужбовців до подальшого продовження служби, респондентам було запропоновано відповісти на пряме запитання: "Що для Вас особисто є важливим, а що менш важливим у військовій службі?". Як свідчать результати дослідження, понад половина опитаних відмітили як важливий кожен із мотивів, включених до анкети для оцінювання. Водночас, отримані дані дозволяють визначити структуру та ієрархію мотивів особового складу до проходження військової служби. Окрім того, результати дослідження дозволили виявити спільне та відмінне у мотивації різних категорій військовослужбовців, зокрема тих, хто налаштований продовжувати службу та тих, хто має наміри звільнитися.

Найбільш важливими мотивами для військовослужбовців загалом, за їхньою самооцінкою, є: гідне грошове забезпечення, досконале володіння своєю спеціальністю, звільнення окупованих територій України, згуртованість колективу підрозділу, причетність до захисту країни та якісна бойова підготовка (оцінено у 4,83-4,65 бала за 5-ти бальною шкалою).

Суттєву роль у мотивації до проходження військової служби також відіграють: взаємовідносини з командирами, стан озброєння і військової техніки, баланс службового та вільного часу, взаємовідносини з товаришами по службі, військова дисципліна, порядок та організованість, пільги та гарантії з боку держави, отримання медичних послуг, підтримка з боку членів сім'ї (4,60-4,56 бала).

Далі у ієрархії мотивів (4,52-4,44 бала) йдуть: власний психологічний стан, справедливість розподілу службового навантаження, лідерські якості безпосереднього командира, поінформованість щодо завдань, які належить виконувати та повага з боку суспільства.

Менш важливими для респондентів є такі мотиви як самореалізація, забезпеченість житлом та побутові умови (4,38-4,33 бала). Завершують ієрархію мотивів – характер службових завдань, кар'єрне зростання, заохочення та відомчі відзнаки (4,21-3,64 бала).

З метою більш глибокого вивчення мотивації окремих категорій особового складу до подальшого проходження ними військової служби було проведено факторний аналіз їхніх мотивів. Такому аналізу підлягали 14 із 25 мотивів, включених до анкети, які на думку респондентів відіграють найважливішу роль під час їх самовизначення щодо подальшого проходження військової служби. Відповідний аналіз мотивів військової служби дозволив виокремити три фактори, які пояснюють 51% дисперсії, та можуть бути визначені як: "військово-професійний", "соціально-психологічний" та "матеріально-побутовий".

Фактор 1 – "військово-професійний" (34% пояснюваної дисперсії) містить в собі мотиви, що відображають наскільки для особистості має значення військова служба як професія: якісна бойова підготовка (факторне навантаження – 0,728), досконале володіння своєю спеціальністю (0,687), причетність до захисту країни (0,674), звільнення окупованих територій України (0,595), військова дисципліна, порядок та організованість (0,558), стан озброєння та військової техніки (0,521).

Фактор 2 – "соціально-психологічний" (9% пояснюваної дисперсії) об'єднує мотиви, що пов'язані із взаємовідносинами у колективі та підтримкою з боку сім'ї: взаємовідносини з товаришами по службі (0,745), взаємовідносини з командирами (0,727), підтримка з боку членів сім'ї (0,579), згуртованість колективу підрозділу (0,518), баланс службового та вільного часу (0,500).

Фактор 3 – "матеріально-побутовий" (8% пояснюваної дисперсії) включає матеріально-побутові мотиви: пільги, гарантії з боку держави (0,784), гідне грошове забезпечення (0,683), отримання медичних послуг (0,575).

У таблиці 1 наведені медіанні значення факторів для різних категорій особового складу та їх рангові позиції. Ранжування факторів дозволяє виявити відмінності у їх значимості для окремих категорій особового складу.

Таблиця 1

Мотиви військової служби для різних категорій особового складу
(медіанне значення факторів, ранг)

Категорії особового складу	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3
Мають наміри продовжувати службу	0,48 (1)	0,46 (2)	0,41 (3)
Налаштовані звільнитися	0,32 (2)	0,1 (3)	0,41 (1)

У військовослужбовців, які мають наміри продовжувати військову службу, на першому місці – "військово-професійні" мотиви, на другому – "соціально-психологічні" і на останньому – "матеріально-побутові". У тих, хто налаштований звільнитися, "матеріально-побутові" мотиви знаходяться на першому місці, "військово-професійні" – другому, а "соціально-психологічні" – на останньому місці.

Таким чином, результати проведеного дослідження підтверджують важливість для особового складу багатьох мотиваційних чинників, що формують їхню налаштованість на

подальше проходження військової служби. Основні з них, за результатами факторного аналізу, можливо звести до трьох факторів: "військово-професійного", "соціально-психологічного" та "матеріально-побутового". За результатами здійсненого аналізу встановлено, що мотиваційний комплекс військовослужбовця містить в собі всі три вище зазначені фактори, але співвідношення між ними є відмінним для різних категорій особового складу. Зокрема, для військовослужбовців, які мають наміри продовжувати військову службу, більш значущими є "військово-професійні" мотиви, а для тих, хто налаштований звільнитися, – "матеріально-побутові". Можна припускати, що за однакових матеріально-побутових умов та організації службової діяльності військовослужбовці з більш вираженою військово-професійною спрямованістю частіше приймають рішення продовжувати службу.

Виходячи з отриманих результатів, варто звернути увагу посадових осіб органів військового управління, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, військових частин (центрів), які залучаються до організації та проведення професійно-психологічного відбору кандидатів на військову службу за контрактом, на чітке дотримання положень Алгоритму його проведення, затвердженого наказом Головнокомандувача ЗС України. Особливо важливим при цьому є виконання заходів, спрямованих на вивчення військово-професійної орієнтації громадян України, а також визначення мотиваційного компоненту їх професійного вибору. Одним із головних завдань відбору на військову службу має стати комплектування ЗС України особами, які обирають військову службу керуючись, в першу чергу, військово-професійними мотивами.

З метою зменшення відтоку молодших офіцерів з лав ЗС України актуальним є аналіз діяльності вищих військових навчальних закладів Міністерства оборони України (військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти) та ефективності роботи відповідних посадових осіб щодо якості відбору кандидатів на навчання та формування у курсантів воєнно-професійної спрямованості і внутрішньої мотивації до подальшої професійної діяльності.

Оцінка впливу вище запропонованих заходів щодо удосконалення професійно-психологічного відбору військових кадрів на зменшення відтоку особового складу з лав ЗС України може бути предметом подальших наукових опрацювань.

Список використаних джерел:

1. "Армія на паузі". Чи залишиться українське військо без їжі, зброї та реформ. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-54485115> (дата звернення: 21.10.2021 р.)
2. У ЗСУ набрали на 8 тисяч контрактників більше ніж звільнилось. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/u-zsu-nabraly-na-8-tysyach-kontraktnykykiv-bilshe-nizh-zvilnylos/> (дата звернення: 22.10.2021 р.)
3. Колпаков В. М., Дмитренко Г. А. Стратегический кадровый менеджмент: учеб. пособие. К.: МАУП, 2005. 752 с.
4. Крушельницька О.В., Мельничук Д.П. Управління персоналом: навчальний посібник. Видання друге, перероблене й доповнене. К. "Кондор", 2005. 308 с.

Щиробоков Ю.М., доктор психологічних наук, доцент, начальник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного забезпечення наукового центру Повітряних Сил Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Попов Ф.І., кандидат педагогічних наук, доцент, провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу наукового центру Повітряних Сил Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Кожушко М.І., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного забезпечення наукового центру Повітряних Сил Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО МОЖЛИВОГО ЗАХОПЛЕННЯ У ПОЛОН В ХОДІ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ

Операція Об'єднаних сил (ООС), яка триває на тимчасово окупованих територіях України, висуває нові виклики до системи професійної підготовки військовослужбовців. Після подій 2014–2016 років [1, 2], дуже серйозно постає проблема виконання підрозділами і частинами завдань за призначенням в умовах оточення, а також вихід із нього в зоні ООС. Великого значення набувають психологічні аспекти фізичної підготовки військових фахівців до впливу стрес-факторів сучасного бою в оточенні та можливих варіантів розвитку подій. Особливо гостро постають питання психологічної підготовки військовослужбовців до можливого захоплення у полон [3].

Проблемі незаконного утримання військовослужбовців у полоні або заручниками присвячена ціла низка досліджень [4; 5; 6], однак психологічні особливості фізичної підготовки військовослужбовців до можливого захоплення у полон в ході операції Об'єднаних сил вивчені недостатньо [3].

Це визначає актуальність проведення детального аналізу напрямків наукового пошуку вітчизняних та зарубіжних авторів.

Актуалізація питань саме визначення психологічних особливостей фізичної підготовки військовослужбовців до можливого захоплення у полон в ході ООС обумовлюють наступні обставини:

– по-перше, підвищується обсяг, складність та значення завдань, які вирішують структури та підрозділи сектору безпеки і оборони в зоні ООС, у випадках планового відведення військ з оточення зростає роль як психологічного так і фізичного факторів;

– по-друге, активізація застосування країною агресором засобів протиповітряної оборони в районах проведення ООС, виникає необхідність удосконалення системи фізичної та психологічної підготовки льотного складу до дій на випадок катапультування, пересування по

ворожій території та можливого захоплення у полон;

– по-третє, поява новітніх зразків російської бойової техніки і зброї на Донбасі, підвищення інтенсивності використання диверсійних підрозділів силових структур РФ зростає роль як фізичної підготовки, так і психологічного загартування особового складу частин та підрозділів забезпечення та прикриття (підрозділи зв'язку, Радіотехнічних військ та Зенітних ракетних військ та ін.).

Фізична підготовка льотного складу до можливого захоплення у полон в ході ООС має ряд психологічних особливостей. На нашу думку перед відправкою в зону ООС необхідно під час занять з фізичної та психологічної підготовки до дій на випадок захоплення у полон або перебування заручником, визначати оптимальні стратегії поведінки під час утримання у полоні (заручником), формувати навички вольового протистояння фізичній втомі, недопущення втрати орієнтації та збереження почуття психологічної готовності і духовної захищеності, саморегуляції тощо, бо людина, яка фізично виснажена, легше піддається психологічному тиску.

Урахування визначених психологічних особливостей фізичної підготовки дає можливість підвищити ефективність реабілітації військовослужбовців після перебування в полоні або заручником.

Список використаних джерел

1. Нікітін Ю. В. Антитерористична операція як необхідна форма протидії злочинності та забезпечення безпеки суспільства [Електронний ресурс] / Ю. В. Нікітін // Держава та регіони. Сер. : Право. - 2014. - № 2. - С. 132-136. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/drp_2014_2_26.pdf
2. Устименко О.В. Проблеми взаємодії складових сектору безпеки і оборони України на тактичному рівні у ході першого етапу антитерористичної операції [Електронний ресурс] / О.В. Устименко, О.Д. Розумний, Г. С. Храпач // Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. - 2014. - № 3. - С. 100-103. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpcvdsd_2014_3_18.pdf
3. Єна А. І. Актуальність і організаційні засади медико-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції [Електронний ресурс] / А. І. Єна, В. В. Маслюк, А. В. Сергієнко // Науковий журнал МОЗ України. - 2014. - № 1. - С. 5-16. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/njmoz_2014_1_4.pdf
4. Калкутіна Н. В. Міжнародно-правове регулювання військового полону та правовий статус іноземних військовополонених в СРСР на початку ХХ ст. [Електронний ресурс] / Н. В. Калкутіна // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія : Історичні науки. - 2014. - Вип. 3.37. - С. 63-67. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvmdu_2014_3_37_13.pdf
5. Саїнчин О. С. Міжнародно-правова регламентація боротьби із захопленням та вбивством заручників [Електронний ресурс] / О. С. Саїнчин // Актуальні проблеми держави і права. - 2012. - Вип. 65. - С. 554-559. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apdp_2012_65_76.pdf
6. Побідаш А. Ю. Аналіз помилкових дій членів екіпажу морського судна, які призводять до захоплення корабля у полон [Електронний ресурс] / А. Побідаш // Вісник Київського

Ягунов В. В., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту навчально-наукового інституту фізичної культури та спортивно-оздоровчих технологій Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

Коновалов Д. О., ад'юнкт навчально-наукового інституту фізичної культури та спортивно-оздоровчих технологій Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, майор

ФІЗИЧНА ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК

Постановка проблеми. Серед основних завдань гарантування воєнної безпеки України є підтримання постійної готовності Збройних сил (далі – ЗС) до відбиття агресії з боку будь-якої держави. Упродовж років становлення ЗС України досить успішно виконували та продовжують виконувати свої функції, демонструючи готовність до виконання завдань за призначенням.

Боєготовність ЗС визначається у передусім боєготовністю особового складу. Важливою складовою боєготовності військовослужбовців разом з морально-психологічною та воєнно-спеціальною є їхня фізична готовність.

Фізична готовність військовослужбовців – це, згідно зі [2], ступінь оволодіння ними встановленими стандартами фізичної підготовки, які забезпечують здатність військовослужбовців ефективно виконувати завдання за призначенням відповідно до займаних посад (військових спеціальностей). Але таке визначення помилкове, оскільки готовність – це фізичний стан, а фізична підготовленість – це елемент професійної компетентності. У зв'язку з цим важливою проблемою є визначення поняття «фізична готовність» курсантів ВВНЗ як майбутніх офіцерів, під яким розуміється певний фізичний стан, сформований у процесі фізичної підготовки, що забезпечує високу працездатність та успішне виконання завдань військово-професійної діяльності. Основними проявами фізичної готовності офіцерів є, на нашу думку, стан сформованості їх цінностей, мотивів, фізичних знань, навичок, вмінь і якостей, а також фізична здатність переносити складності насамперед бойової обстановки та труднощі екстремального характеру бойової діяльності [4; 5]. Її зміст складає перехід організму з одного стану в інший, що відбувається за рахунок позитивних функціональних, морфологічних і біохімічних змін в організмі. При цьому, фізична готовність фахівців офіцерів, наприклад, технічного профілю передбачає не максимально високий рівень сформованості переважно однієї якої-небудь фізичної якості або рухової навички, а їх всебічну сформованість та оптимальність щодо майбутньої військово-професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації з організації фізичної підготовки в особливий період ; за ред. Ю. С. Феногенова. – К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2015. – 68 с.
2. Тимчасова настанова з фізичної підготовки у Збройних Силах України. – К. : Міністерство оборони України, 2014. – 158 с.
3. Фізичне виховання військовослужбовців : навч. посіб. / М. Ф. Пічугін та ін. ; за ред. Г. П. Грибана. – Житомир, 2011. – 820 с.
4. Формування психофізичної готовності курсантів засобами спеціальної фізичної підготовки : навч.-метод. посіб. А. О. Хабчук, І. А. Щебина, А. В. Дятел та ін. – Житомир : ЖВІ, 2020. – 100 с.
5. Ягупов В.В. Теоретичний аналіз проблеми формування готовності фахівців до професійної діяльності: підходи та аспекти / В.В. Ягупов, О.М. Керницький // Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича. [Серія: Педагогіка та психологія / гол. ред. Г.Г. Філіпчук]. 2007. Вип. 327. С. 180-190.
6. Ягупов В.В. Суб'єктно-діяльнісний підхід як ефективна методологічна основа формування готовності військового керівника до управлінської діяльності / В.В. Ягупов // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : [зб. наук. пр. / за ред. Л.Л. Товажнянського та О.Г. Романовського]. – 2008. – Вип. 17 (21). – С. 101-111.

*Якшимбетов О.С., слухач гуманітарного
інституту Національного Університету
оборони України імені Івана Черняхівського, майор*

ВІДНОВЛЕННЯ БОЄЗДАТНОСТІ БРИГАДИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Бригади територіальної оборони відносно нова структура в системі Збройних Сил України, формування якої активно розпочалося в 2014 році після початку бойових дій на території Донецької та Луганської областей. Відповідно до своїх цілей бригади територіальної оборони створюються для захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України. Виконання вищезазначених задач передбачає участь в бойових діях, що в свою чергу обумовлює відновлення боєздатності після їх закінчення.

Виходячи з вищевказаного питання, відновлення боєздатності бригади територіальної оборони постає досить актуальним та обумовлюється рядом факторів:

по-перше – вирішальним значенням людського фактора у досягненні високої бойової готовності частин та підрозділів територіальної оборони, значними моральними, фізичними та психологічними навантаженнями, що зазнає особовий склад при виконанні завдань службової діяльності в мирний час і, особливо, вимогами, які пред'являє сучасний бій;

по-друге – вимогами сьогодення щодо вдосконалення морально-психологічного забезпечення, під впливом на особовий склад потужних негативних факторів під час ведення бойових дій;

по-третє – досвідом щодо морально-психологічного забезпечення відновлення

боєздатності частин ЗСУ після виводу з району антитерористичної операції, операції Об'єднаних сил.

Проаналізувавши масив наукових публікацій, щодо загальних положень морально-психологічного забезпечення відновлення боєздатності частин територіальної оборони та частин Збройних Сил України в частинах, що пройшли відновлення після залучення до антитерористичної операції, операції Об'єднаних сил. Хотілося б зазначити, що на даний час в Україні питання відновлення боєздатності бригад територіальної оборони не вивчалось. Але в свою чергу вивчалось та вивчається питання морально-психологічного забезпечення відновлення боєздатності військових частин Збройних Сил України. Вивченням зазначеного питання займаються українські дослідники. Заслужують уваги праці таких військових науковців як: В.І. Алещенко [3], О.В. Бойко [2], О.Ф. Хміляр [5], В.В. Стасюк [3, 7], В.І. Осьодло, 5, 6, 7], В.С. Чорний [3, 7], та інші науковці, які з різних точок зору розглядали загальні аспекти зазначеної проблематики.

Серед найважливіших проблем, які вирішують службові особи різних рівнів Збройних Сил України виділяється морально-психологічне забезпечення. Морально-психологічне забезпечення підготовки військ – один з основних видів всебічного забезпечення військ (сил), метою якого є формування та підтримання позитивного Морально-психологічного стану особового складу, його професійно важливих, бойових, психічних і громадянських якостей, необхідних для успішного виконання ним бойових завдань. За будь-яких обставин і умов бойових дій МПЗ має проводитися комплексно, безперервно, цілеспрямовано та контекстно, і чим складніша та напруженіша, наприклад, бойова обстановка, тим активніше, цілеспрямованіше, конкретніше та предметніше [3]. Щоб зрозуміти порядок проведення відновлення боєздатності бригади територіальної оборони та визначити заходи щодо морально-психологічного забезпечення, які проводяться в ході його проведення, враховуючи позитивні та негативні аспекти досвіду проведення антитерористичної операції, операції Об'єднаних сил та іноземних держав потрібно визначити основні поняття, положення керівних документів, та стан їх реалізації.

Морально-психологічне забезпечення – один із основних видів всебічного забезпечення військ (сил), метою якого є формування і підтримання морально-психологічного стану особового складу, морально-бойових якостей, необхідних для успішного виконання бойових завдань [3 с. 47;]. Сучасний бій – це суворе випробування фізичних і духовних сил військовослужбовців, їхньої здатності активно протистояти діям екстремальних, несприятливих для життя факторів, зберегти волю та рішучість, до кінця виконати поставлене бойове завдання (наказ). Водночас бій є жорстокою боротьбою цілей, мотивів, переконань, настроїв, волі, думок військовослужбовців протилежних сторін. Включення особового складу у реальні бойові умови, небезпечну ситуацію спричиняє різку зміну поведінки, морально-психологічного стану військ. Від інтенсивності бойових дій та їх тривалості напряду залежить і процес відновлення боєздатності військових частин.

Відновлення боєздатності – приведення підрозділів, частин та з'єднань, які були під впливом ядерної зброї та інших засобів ураження противника, в стан готовності до виконання бойових задач; проводиться одночасно з ліквідацією наслідків застосування противником зброї масового ураження. Включає: відновлення управління; визначання ступеню враження особового складу, пошкодження військової техніки та зброї; проведення організаційних заходів

з метою створення боєдатних підрозділів, частин та з'єднань або зведених формувань; підняття морального духу особового складу; прикриття районів відновлення боєдатності від проникнення противника; уточнення або постановку нових бойових задач; надання медичної допомоги особовому складу; вивід військ з зон зараження, районів руйнувань, пожеж, затоплень; усунення пошкоджень в озброєнні та техніці; поповнення запасів матеріальних засобів та інше. Ці заходи проводяться комплексно у всіх військових частинах. Терміни відновлення боєдатності залежать від характеру і розмірів втрат, рівня підготовки військ.

Морально-психологічне забезпечення відновлення боєдатності військових частин (підрозділів) полягає в організації інформаційно-пропагандистського, психологічного забезпечення (психологічного супроводження та психологічного відновлення військовослужбовців, оптимізації їх морально-психологічного стану), дотримання соціальних гарантій військовослужбовців та членів їх сімей.

Відповідно до вищесказаного можна зробити висновок, що вивчення морально-психологічного забезпечення відновлення боєдатності бригади територіальної оборони являється актуальною темою. Вивчення зазначеного питання на даний час не проводилось і потребує уваги. А надання рекомендації щодо вдосконалення проведення заходів відновлення боєдатності дозволить покращити якісь проведення заходів та отримати вищі показники результатів відновлення боєдатності в цілому.

Список використаних джерел

1. Алещенко В. І. Морально-психологічне забезпечення застосування військ (сил). Історія та сучасність. Харків : ХВУ, 2000. 87с.
2. Бойко О.В. Теорія і методика формування лідерської компетентності офіцерів Збройних сил України : монографія. Житомир : Вид. О. О. Євенок, 2020. 667с.
3. Морально-психологічне забезпечення у Збройних силах України : підручник : у 2 ч., вид 2-е, перероб. зі змін. та допов. / Н. А. Агаєв, В. Г. Дикун, В. С. Чорний та ін. ; за заг. ред. В. В. Стасюка. Бровари : ТОВ "7БЦ", 2020. Ч. 1. 754 с.
4. Осьодло В. І. Психологія професійного становлення офіцера : монографія. Київ : Золоті ворота, 2012. 462 с.
5. Осьодло В. І., Хміляр О. Ф., Красницька О. В. Військово-психологічний практикум офіцера. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2017. 93 с.
6. Осьодло В. І., Хайрулін О. М. Психологія масових комунікацій : навч. посіб. Київ : НУОУ, 2018. 167 с.
7. Психологічна допомога військовослужбовцям : навч. метод. посіб. / С. В. Василенко, С. М. Грилюк, О. Л. Грунтковський, В. Є. Мозальов, М. С. Корольчук, В. В. Стасюк, О. М. Хайрулін, В. С. Чорний, Л. Г. Царенко за заг. ред. В. І. Осьодла. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2021. 174 с.

СТЕЙКХОЛДЕРСЬКИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ КУРСАНТІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ВІЙСЬКОВИХ ВИШАХ

Одним із актуальних питань вищої військової освіти є лідерство. Обговорення військового лідерства триває довгий час, але ситуація на сході України (починаючи з 2014 року) загострила це питання та пришвидшила деякі процеси.

Питання військового лідерства сьогодні висвітлені в роботах А. Видая, О. Бойка, О. Кокуна, Д. Коцеруби, О. Маковського, В. Осьодло, О. Романовського, О. Хмиляра, Г. Шевченка, В. Ягупова тощо.

Розглядаючи понятійний апарат лідерології («лідер», «лідерство», «лідерські якості», «лідерський потенціал», «лідерська компетентність» тощо), науковці зазвичай виходять з компетентного та суб'єктно-діяльнісного підходів.

Так, наприклад, компетентісний підхід загалом передбачає здатність і спроможність застосовувати набуті знання, вміння та навички в різних ситуаціях, спираючись на цінності, мотивацію, лідерські якості. Відповідно до компетентісного підходу підготовка майбутніх офіцерів-лідерів здійснюється на основі формування певного переліку інтегральних, загальних, професійних, військово-професійних та військово-спеціальних компетентностей.

Суб'єктно-діяльнісний підхід спрямовує освітній процес на майбутнього офіцера як на активного суб'єкта освітньої та майбутньої військово-професійної діяльності, створює максимально сприятливі умови для розвитку і розкриття його здатностей з огляду на його психофізіологічні особливості, особливості соціального і культурного контексту життя, складності і неоднозначності його внутрішнього світу та найголовніше – цілі і сенс майбутньої військово-професійної діяльності [1].

Компетентісний та суб'єктно-діяльнісний підходи знаходять відображення у «Доктрині розвитку військового лідерства в ЗСУ» у тріаді бути-знати-вести та виокремленні рівнів військового лідерства та компетентностей військового лідера [2].

Слід зазначити, що один із критеріїв оцінювання якості освітніх програм, яке здійснюється «Національним агентством якості із забезпечення якості освіти» відповідно до Закону України «Про освіту», звучить так: «Яким чином інтереси та пропозиції груп заінтересованих сторін (стейкхолдерів) були враховані під час формулювання цілей та програмних результатів навчання?»

Отже, вважаємо, що підготовка майбутніх офіцерів-лідерів повинна здійснюватися, враховуючи стейкхолдерський підхід.

Доцільність цього підходу полягає в тому, інноваційні процеси у сфері вищої освіти обумовлюють застосування в ній методів і прийомів менеджменту, що визначають відносини з різноманітними зацікавленими сторонами. Тому вважаємо, що перспективним є використання теорії стейкхолдерів (яка походить із стратегічного менеджменту), а саме напряму в менеджменті, що пояснює стратегію системи освіти з точки зору врахування інтересів зацікавлених сторін [3,4].

Інтерес до стейкхолдерського підходу в освіті (а точніше у забезпеченні якості освіти) знайшов відображення у роботах Л. Гарві, П. Сантьяго, Н. Савицької, Г. Піскурської, Л. Шиндлер.

Ключовим поняттям стейкхолдерського підходу є, власне, «стейкхолдери» (у наукових працях зустрічаються і синонімічні поняття «причетна сторона», «зацікавлена сторона»,

«група впливу», «коаліція впливу», «учасники коаліції», «зацікавлена група», «цільова аудиторія», «група інтересів»).

В основі стейкхолдерського підходу з точки зору забезпечення якості вищої освіти є визначення сфери відповідальності кожної із зацікавлених сторін.

Вважаємо, що підготовка офіцерів-лідерів передбачає виокремлення таких стейкхолдерів: замовник; керівництво університету; курсанти та слухачі курсів лідерства різних рівнів; офіцерський склад; наукові та науково-педагогічні працівники; громадські організації та міжнародні партнери.

Основні функції стейкхолдерів (з точки зору лідерства) полягають у визначенні загальної концепції формування та розвитку лідерства в ЗСУ, знаходження засобів для реалізації цієї концепції; діяльність задля досягнення цілей концепції; оцінка та моніторинг результатів своєї діяльності.

Зазначимо, що стейкхолдерський підхід не суперечить, а доповнює існуючі наукові підходи.

Стейкхолдери повинні бути повноцінними учасниками у розробці, моніторингу та перегляді освітніх програм з метою їх удосконалення, поданні пропозицій щодо удосконалення системи внутрішнього забезпечення якості освіти.

Стейкхолдерський підхід у забезпеченні якості вищої освіти

Список використаних джерел

1. Бойко О. В. Теоретичні та методичні основи формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів Збройних сил України у процесі професійної підготовки. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». – Інститут професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України, Київ, 2021.

2. Доктрина розвитку військового лідерства у Збройних Силах України, затверджено НГШ ЗСУ, Головне управління доктрин та підготовки генерального штабу ЗСУ спільно з Центром оперативних стандартів і методики підготовки ЗСУ, грудень 2020. <http://stratcom.nuou.org.ua/wp-content/uploads/.pdf>

3. Піскурська Г. Стейкхолдерський підхід у забезпеченні якості вищої освіти https://www.researchgate.net/publication/336773799_STEJKHOLDERSKIJ_PIDNI_D_U_ZABEZPECENNI_AKOSTI_VISOI_OSVITI

4. Савицька Н.Л. Інституціональні проблеми взаємодії стейкхолдерів у вищій освіті <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4323/1/Savicka.pdf>